

דחקה **לספרות טובה**

כרך יב
יוני 2020, תש"ף

עורך:
יהודה ויזן

אין מספר לנבלות האדם אשר בנהר הזה ואין קצה
לְגִוִּיּוֹת אשר ישליכו ההודים אל גלי המים האלה שנה
שנה, ולולי העקרבים (אלליגאטארען) האוכלים את
בשר הנבלות ההן, העלו המים באשה וצחנה באף
יושבי הארץ וגם האויר נהפך אז לרוח משחית ולרוח
דָּבָר וקטב מרירי. וכמעשה העקרבים במים, יעשו גם
הַדְּיוֹת (גייער) והשועלים הקטנים (שאַקאַלס) ביבשה,
כי פעמים רבות עת יִסֹּב זרם המים לאחור (עבבע),
תשארנה נבלות אדם אין מספר על החוף והדיות עם
השועלים הקטנים יאכלו אותן. בלי דיות ושועלים
ביבשה ובלי עקרבים ודגי טרף (האַיפישע) במים לא
יכל בן אדם לחיות בארץ הודו אף יום אחד. האינכם
רואים שם גִּוִּיּוֹת אדם צפה על פני המים ועורב מְנַקֵּר את
מוחה?

(קלמן שולמן, 'ארץ קדם')

המו"ל: **דְּהָקָה** לספרות טובה
דפוס: טאצי'פרינט, ת"א.

מען המערכת:
דְּהָקָה לספרות טובה
בלפור 21, דירה 6, ת"א.
מיקוד: 63827
Mitzlol.Poetry@Gmail.Com

© כל הזכויות שמורות ל **דְּהָקָה**.
המערכת אינה מקבלת כתבייד.

מפעל הפיס
דברים טובים מתחילים כאן

כרך זה הופק בסיוע מועצת הפיס לתרבות ולאמנות

תוכן העניינים:

שירה עברית

- רבקה מרים – שישה שירים מתוך 'הגדת הציפורים' 7
- מאיר ויזלטיר – שני שירים 10
- יהודה ויזן – שלושה שירים 12
- אהרן שבתאי – שישה שירים מתוך 'מה אעשה היום' 16
- טיננו מושקוביץ – שלושה קטעים מתוך 'מוזר עם ילדים' 21
- יותם ראובני – שיר 25
- ציפורה שטשוילי – שלושה שירים 26
- עמית בן עמי – בורג 29

התודעות: חנינא ליפא רבינוביץ' (ההדירו: יהושבע סמט-שינברג, יהודה ויזן)

- יהושבע סמט-שינברג – לתולדות חייו של משורר השכלה נשכח 32
- חנינא ליפא רבינוביץ' – מתוך כתב היד 'אמן פלא' 43
- חנינא ליפא רבינוביץ' – מתוך כתב היד 'תוחלת ממושכה' 49
- חנינא ליפא רבינוביץ' – מתוך כתב היד 'אלה תוצאות הרעה' 60
- חנינא ליפא רבינוביץ' – 'יוצר לשבת הגדול' – מתוך כתב היד 'בקרובי אקדש' 69
- חנינא ליפא רבינוביץ' – מתוך כתב היד 'זכרון בספר': תחילת העתקת המחזה השעקספירי ריטשארד השלישי 92
- יהודה ויזן – למה ליפא? 96

שירה מתורגמת

- דיוגו פירס – אלגיה על גלותו, שכתב בנובה, מצודה בדלמטיה, הנודעת במפלת הספרדים (תרגם מלטינית והעיר: עמינדב דיקמן) 101
- "איגרתו של הרברט לוולפגר" (תרגם מלטינית והעיר: עמינדב דיקמן) 107
- מרקוס טוליוס קיקרו – מתוך 'מריוס' (מלטינית: יעקב חי ישראל) 112
- תומאס נאש – מזמור לעת מגפה (נוסח עברי: צור ארליך) 113
- הילייר בלוק – מתילדה שסיפרה שקרים ונשרפה למוות (מאנגלית: יותם בנשלום) 115
- שלושה תרגומים בשולי מלחמות עולם:
- אנה אחמטובה – "במה רע זמן זה" (נוסח עברי: מאיר ויזלטיר) 117

- דילן תומאס – במלאכתי באמנותי הזעופה (מאנגלית: מאיר ויזלטיר) 118
- רוברט לואל – זכרונות מהכלא ברחוב המערבי ולפקי
- 119 (תרגום מאנגלית והעיר: מאיר ויזלטיר)
- אנתולוגיה יוונית קטנה (מיוונית: אהרן שבתאי):
- תאוגניס 122
- פרמנידס – על היש 127
- אמפדוקלס – מתוך 'ההיטהריות' 131
- אפולוניוס מרודוס – מתוך 'ארגונאוטיקה' 133
- ויטה סקוויל ווסט – שלושה שירים (נוסח עברי: צור ארליך) 136
- לאה גולדברג – על אמנות התרגום
- (הביאה לדפוס והקדימה מבוא: יהושבע סמט-שינברג) 138
- אוגו פוסקולו – מתוך 'שיעורים בצחות הלשון' (מאיטלקית: יונתן פיין) 153
- תומאס הארדי – שלושה שירים (נוסח עברי: צור ארליך) 155
- לנגסטון יוז – מרקקות הפליז (מאנגלית: טינו מושקוביץ) 161
- ויליאם קרלוס ויליאמס – שלושה שירים (מאנגלית: יהודה ויזן) 163
- מזמור אורנמה C – מזמור הלל עצמי למלך מתקופת שושלת אור III
- (תרגום משומרית והקדימה מבוא: אביה פרנקל) 165
- ניקולאי גומיליוב – על תרגום שירה (מרוסית: טינו מושקוביץ) 172
- גוסטבו אדולפו בקר – מכתבים ספרותיים לאישה – מכתב ראשון
- (מספרדית: מענדל זיאנץ) 178
- א. א. קאמינגס – "שארגיש? הוא אמר" (מאנגלית: עדו ניצן) 182
- שיחה עם ג'ורג' סירטיז (מראיין: יהודה ויזן) 184
- ג'ורג' סירטיז – מתוך 'מטרו' (מאנגלית: יהודה ויזן) 193

סיפורת

- סמואל ג'ונסון – מתוך 'דברי ימי ראסלאס נסיך חבש' (מאנגלית: אביעד שטיר) 195
- אנטון צ'יכוב – מכתב לשכן מלומד (מרוסית: דינה מרקון) 201
- המעשייה על עספור והפלאים שנעשו לו (מערבית: יהונתן הרשקוביץ) 205
- כריסטין דה פיזן – ספר עיר הגברות – פרק שני (מצרפתית: רותם עטר) 225
- סשה סוקולוב – מתוך 'בית-ספר למטומטמים' (מרוסית: טינו מושקוביץ) 228
- ורנון לי – מתוך 'עין המשורר: הערות על הבדלים אחדים בין שירה לפרוזה'
- (מאנגלית: יהונתן דיין) 238
- הרמן באנג – אימפרסיוניזם (תרגום מדנית והעיר: ליאור קסוס) 242
- קתריין א. דופ – מתוך 'יושבי המערות הקדמונים' (מאנגלית: שאול טשרניחובסקי) 247

- זלדה – שתי מעשיות לילדים (ההדירה מכתביד: יהושבע סמטשינברג) 257
- אשר ביילין – 'לבו החולה דפק עם דופק המילים': קטעי זיכרונות למלאת שלושים ושנים למותו של אוריניסן גנסיין (ההדיר מכתביד והוסיף אחרית-דבר: יוסי שוויג) 266
- בועז יזרעאלי – מתוך 'פרזיט' 285
- אודי טאוב – כל ערב שבת 298
- לאה איני – דברים שנישאו בטקס פרס עגנון לשנת תש"ף 302

דראמה

- מנדלי מו"ס – מתוך 'די טאקסע' (תרגמה מידיש והעירה: בלהה רובינשטיין) 307
- ויליאם בלייק – רוחו של הבל (מאנגלית: עודד וולקשטיין) 334
- פדריקו גארסיה לורקה – חתונת הדמים (עברית: לאה גולדברג) 337

הגות

- דיוויד יום – כעין היסטוריה של חיי (מאנגלית: אביעד שטיר) 393
- מקס נורדאו – התנוונות – פרק א': דמדומי האומות (מגרמנית: ידידיה טרבלסי) 401
- מרגרט קוונדיש – על ההצטבעות (מאנגלית: אלינוער ברגר) 409
- עמנואל קאנט – מתוך 'בקורת התבונה הזכה – מורה נבוכי החקירה' (מגרמנית: יוסף הרצברג; ההדיר מכתביד: אלי שטרן) 413

יהדות

- אבן כמונה – מאמר על ההבדלים בין הרבניים והקראים (תרגם מערבית-יהודית והקדים מבוא: יהונתן הרשקוביץ) 431

מחשבה מדינית

- תומאס קרלייל – מתוך 'עבר והווה' (תרגם מאנגלית והעיר: אביעד שטיר) 470

קריאה חוזרת

- חיים נחמן ביאליק – מכתב ליוסף קלוזנר 476

אמנות

- ג'ושוע רנולדס – ההרצאה הראשונה
(תרגמה מאנגלית והוסיפה מבוא: שירלי אגוזי) 484
- פרידריך וילהלם שלינג – מתוך 'על היחס בין האמנות הפלסטית לטבע'
(מגרמנית: יפתח הלרמן-כרמל) 494

ביקורת

- בועז יזרעאלי – חווית קריאה 497
- יהודה ויזן – הערה קצרה על קריאה ראשונה בשיר 501

רבקה מרים

שישה שירים מתוך 'הגדת הציפורים'

יחידי נותר הדרור משנכחדו הדרורים

יחידי נותר הדרור משנכחדו הדרורים.
הוא אולי יהודי.
כך, נבדל ויחידי, הוא נצב לצדי. אין לו שני.
אולי הוא אני.
נבדל ויחידי הוא, בין אינספור צפורים.
נבדל ויחידי, בלתו אין עוד דרורים.
יחידי ונבדל. איככה לא חדל.
בלשונה הרבה של אמי מציין לו הדרור האחד ששרד
בלשונה הרבה שהפרט הוא הכלל בה, והכלל בה הפרט.

המצרים שממנה יצאתי, סיפר הדרור

המצרים שממנה יצאתי, ספר הדרור
היא הביצה
שאף שממנה יצאתי, אני ממנה ממשיך ויוצא
חלקים של ביצה ומצרים, ספר, בהקיץ ובחלום אני בי מוצא
מצרים, ספר, ברי שהיא חביון הביצה
שממנה ממשיך ויוצא גם זה שממנה יצא.

אבות אבותי, מוסיף הדרור ואומר

אבות אבותי, מוסיף הדרור ואומר
עטו פני זאב, פני ארי ונמר
ואף שבכבות השנים הסתיון מתוך עננה
אני את עצם בדיוקני עוד שומר
ופניהם נחשפות בי רק בשעת אהבה.

לנגד עיני חטף העורב

לנגד עיני חטף העורב גוזלה של צפור אחרת
שיהיה לו לטרף
ובאהבתי את העורב, דבר איני אומרת.

הנץ שדאה ממעל

הנץ שדאה ממעל
וכבאגב הצליח, במבטו החד
את כתבי מצרים הקדומים לראות
הבין, באחת
שהוא אות.

הציפור הכירה את האור הגנוז

הציפור הכירה את האור הגנוז
כשקרה עמה בקביון הביצה
גם היום בגופה הוא כמוס
ופעם, לרגע קצרצר
הוא נחשף אל החוץ
כשצצה.

מאיר ויזלטיר

שני שירים

שיר באלכסון בחודש השלישי לקורונה

מי צריך
לערוך
הקנות
לתנוחה
הסופית?

לא אני.
הפל עתיד להשתלב בהנהיגה ולכבודה.
הפל יסתדר מעצמו במקומו הנכון
על פי חק הכבידה.
מי בשכיבה ומי בעמידה.
על קו האפק תצטרך
אשה
דקה
כדה
על קדקודה

•
הולכים אחר מראה עינינו
אבל חיים בירת שאת
את הסמוי מן העין
אם אל בלתי נראה
ואם נגף.

שפי במלנכוליה

מְשׁוּבָּה, קְלִילוֹת, אֶחָדָךְ שְׁפִי בְּמִלְנְכוּלְיָהּ
(יונה וולך, דברים, "הוים, שמים")

הִלְכָה שְׁפִי, אָבֵל
הִיא נִפְרָדָה מִמִּלְנְכוּלְיָהּ, בְּחֵרָה בְּתֵהֵלָה.
נֶאֱחָזָה בָּהּ, וּבְהִחְלֵט, כֵּן,
כָּא לָהּ, נִגְהָ עָלֶיהָ, נִגְעָ בָּהּ סוּג שֶׁל תֵּהֵלָה.

בְּמֵאָחָר, אָבֵל כֵּן, בְּהִחְלֵט –
אֵלָא שְׁתֵּהֵלָה הִיא חִלּוּלָה.
זֶה טְבֻעָה, זֶה צְבֻעָה,
וּבְעֵקֶר בְּמֵאָחָר.

הָהָר
מִוֹלֵד עֵקֶב
וְהַעֲכָבֵר בּוֹרֵחַ. הוּא
נִבְלָע בְּחֵר הָהָר.

יהודה ויזון

שלושה שירים

•

א.

ולא אנית
מעלה בך עוית
שטרם תוית
איכה טבעית

בקשתי להורות לך איכה
עצם המלה – איכה –
הסברתי לך שזו דעה קדומה.
איכה טובה, איכה בריאה –

איכה שהיא כפרי
שסוד מתקו – גפרית
ויש בו ויטמין
(אני רוצה שתטעמי!)

איכה של איש כפרי
שאף ביום הכפורים
מתמדת

בקשתי להורות
אף את אינך לומדת.

אם אכבה כמה אורות
אולי תוכלי לראות

ב.

שגברים מאפשרים –
כל הרחמים.

שנשים משיגות דברים
כל החסד מן הגבר

כְּמָה טוֹב שִׁישְׁנוּ גִבּוֹר
הַמְצַמְצֵם מֵעַם עֲצָמוֹ

כְּמָה יִשְׁנוּ בְּגִבּוֹר
הַחֹלֵק אֶת עוֹלָמוֹ

כְּדִי שְׂאֵת

תּוֹכְלִי לְכַתֵּב שִׁירִים
אוּ לְטַיֵּל לְךָ בְּלִילוֹת
רַק אֲבַקֵּשׁ שְׁתִּזְכְּרִי
מִי מַעֲנִיק לְךָ זְכוּת ל"לא"

מִי כְּגִבּוֹר
וְתֵר עַל מִמְשָׁלוֹ
מִי כְּמוֹתוֹ זָנַח דְּרָכֵי מַלְקוֹחַ
אִין חִיָּה שְׁקִצְצָה כְּמוֹתוֹ בַּפֶּחַ
שֶׁהַתְּנַדְּבָה לְשֵׁאת כְּזוֹ חוֹבָה.

אֵךְ אֵת – שְׁנוּחַ לְךָ כָּל כֶּף לְשֹׁכֵחַ –
אֶפְשָׁר שְׁמַטְבְּעֵךְ אֵת קִצַּת כְּפוּיַת טוֹבָה.

על חדר-עבודתי

שֵׁט קִיטוֹנִי פֶּאָנִי
נֶע מְעוֹנִי מְאוֹנִי

עַל יָם זֵידוֹנִי

חֵשׁ בְּמִשְׁחָה סִילוֹנִי
לְגַנִּי-גְאוֹנִים –

לְהַמִּיג יְגוֹנִי,
לְהַגְדִּיל אֶת הוֹנִי.

פֶּאָן פֶּל חֶלְדָּה הִיא חֶתוּל
פֶּל שְׁמִמִּית – עֶכְבִּישׁ פֶּאָן הַגִּיוֹנִי

בְּקִיטוֹן הַחֶתוּם הַדְּחוּס פְּגִבִּישׁ
אֲנִי
נֶצְבֵּר.

חיים בחלל

“דיווח : כל תאי השירותים בתחנת החלל הבינלאומית התקלקלו –
האסטרונאוטים נאלצים להשתמש בחיתולים.”
(רוטר, 27.11.19)

צָפִיעִים צָפִים
וּמְפָצִים עֲפִיצִים

בְּחַתוּלֵי־חָלָל.

מִבְּעַד לְזָגוּגִית
בּוֹרָה לְתוֹךְ הָאֵין

הָאֶסְטְרוֹנָאוֹט

עוֹשֶׂה בְּמִכְנָסִים.

אהרן שבתאי

שישה שירים מתוך 'מה אעשה היום'

3. הכול יפה

אֶפְשֶׁר לומר
הכל יָפֵה

ומה לא יָפֵה?

חֲצִיל הוא יָפֵה
וְגַם יָפֵה
חֲצִיל רָקוּב

וְאֶפְלוּ גִבְנֹת

אֲנִי מִסְתַּכֵּל
בְּאִישׁ הַכִּי
שָׁנוּא עָלַי
וְהַכִּי מִלְעָר

וְהוּא יָפֵה

21.

לזמן קשה
להשתין בלילה,

עליו לחוש
מעל האסלה

ולעמוד הפכוך
להעזר

בעצורים:
פשוט, זזו, ססס...

25. העתיד

הם קנו
חלקת קבר

לשתי גויות
זו מעל זו

בשורות שמשמאל
לעצי התפוז

על מדשאת
בית עלמין

ליד האצטדיון
של נתניה

47. סטולר

מי זוכר את סטולר ?

סטולר (ברוך)
מהאטליז
צל יד' רונלי'

(היתה לו
גמדה בפנטר).

את זוכרת
את סטולר ?

לא, אינני זוכרת
את סטולר,

אתם זוכרים
את סטולר ?

לא, לא זוכרים
את סטולר.

אז מי זוכר
את סטולר ?

61. אני אוהב אשה

אָנִי אוֹהֵב אִשָּׁה

שֶׁהִבְקָר תִּלְשָׁה
שָׁעַר מֵהַרְגָלִים

הִיא מִפְּשִׁילָה מְכַנֵּס
לְאוֹר
חֲלוֹן הַמַּטְבֵּחַ.

הַשְּׁעָרוֹת
לֹא הִפְרִיעוּ לִי,
לֹא הִבְחִנְתִּי בָהֶן,

אָנִי אוֹמֵר, וְתוֹךְ כָּךְ
מִבֵּין

שֶׁהִיפִי הַגְּלוּי
הוּא הִיפִי הַמְּצָנֵעַ

אתה לוחם, גבור

החלצה והמכנסים
הם מדיך

הכובע מצנין
את דרגתך

אתה עוגר
אותות הצטיינות:
השעון והמשקפים

פלי נשקך
הם המזלג, המקלדת

אתה כובש

את הספר, הכרסה,

מביס
את סירי הפסטה

ובזין – מגיס
כתת לוחמים רעננה

לקרב בעתיד

טינו מושקוביץ

שלושה קטעים מתוך 'מוזר עם ילדים'

מוזר לזר עם ילדים
מוזר לילדים עם זר
מתגוננים בין דין לדין
על רצף של קשרי אכזב –

הפל בסיסי וילידי
הפל דביק ומיגע
מוזר לזר עם ילדים
מוזר לילדים עם זר

באינוחות העויתית
של אורח האביזר
איך הילדים בוהים בזר
איך זר נזקק מלהביט

וכל תנועה היא הכרזה
על קץ המשך העדין –
מכים הילדים בזר
זולל הזר את הילדים

— — —

אני לא זקוק לאמא
אני לא צריך את אמא
אני לא רוצה שאמא
תעשה שלא אפחד
אני לא חושק באמא

וְלֹא מִתְאַנֶּה אֵלַיָּהּ
לֹא שְׁלִי וְלֹא אֶף פְּעַם
וְגַם לֹא שָׁל אֶף אֶחָד
אֵין לִי חֶשֶׁק אֵין לִי צָרָף
בְּפִתִּימִים בְּצִהְרִים
וְלִכֵּן לֹא אֶחֱפָה לָּהּ
שֶׁתְּבוֹא לְהִסְתַּכֵּל –

אֵיךְ אָנִי לְבַד עוֹשֶׂה פֹה
אֵיךְ כָּבֵד בְּעֵצְמִי יוֹדַע
מַעֲדִיף לְבַד,
אֶף אִם כָּבֵד,
אֲז עִם מִיִּשְׁהוּ אֶחָד

לֹא רוֹצֶה שֶׁהִיא תִּכְיֵן לִי
לֹא צָרִיף שְׁתַּעֲשֶׂה לִי
לֹא סֶלֶט, מָרַק אוֹ שְׁנִיצָל
לֹא כְּבִיסָה וְלֹא קְנִיּוֹת

וְשֶׁלֹּא תִשִּׂים לִי פְּלֶסֶט
לֹא תִנְשֶׁף לִי עַל הַפֶּצַע
וּבְאֶצְבַּע מְרִירָת
תִּשְׁפֹּשֶׁף לִי בְּלִכְלוּף

אֵל תּוֹצִיאֵי ת'מִטְפַּחַת
אֵל תְּנוֹפְפִי, חֲלִילָהּ,
כְּשֶׁאֲנִי יוֹצֵא בְּבִקָּר
לְעַבֵּד בְּעַבֹדָה

אֵל תִּפְלִי אִפִּים אֶרְצֶה
וְאֵל תִּפְכְּרֵי יָדַיִם
בְּשׁוֹכֵי מַהֲמַלָּת
עִם שְׁקִית שֶׁל מְצָרְכִים

אל תזווי סנטימטר
אל תוציאי קול וְהִגָּה
שִׁיהִיה בְּרוּר לְנִמְרֵי
אִיפֹה לָמָּה מִי עוֹמֵד

אֵין בִּי אֶת כּוֹחוֹת הַנֶּפֶשׁ
שֶׁל קְטוֹל־זֶרַע פְּדוּפוּבִי
שֶׁתִּזְכִּירֵי אִיךָ נִזְקַקְתִּי
וְעִכְשׁוֹ,
עִכְשׁוֹ כָּבֵד לֹא

כָּל כְּלֶךְ הַפִּכְתָּ לְבִטָּן
כָּל גּוֹפֶךְ הִיָּה לְבִטָּן
כָּל גּוֹפֶךְ הַקֵּט הוּא בִטָּן
וְנִפְשֶׁךָ עִכְשׁוֹ הִיא בִטָּן
עֲגֵלָה וּמְרִטָטָת
וְשָׂדִים שְׂבוּהִים בִּי
כְּלִי הַסֵּר מִבֵּט מִמְּנִי
וּפְטָמוֹת שְׂנַנְעָצוֹת בִּי
שׁוֹתָתוֹת דָּמִים שֶׁל חֶלֶב

וְלִשׁוֹן שְׂמֵת־אֲרָכָת
עַד לְקֶצֶה גְבוּלוֹת הָאָרֶץ
עַד לְהִיכָלוֹת דְּשִׁמְיָא
עַד לְתוֹעֲפוֹת הַתְּהוֹ
עַד לְתַדְהָמוֹת הַבְּהוֹ
אָסֶת אֶת – תִּיהַ בּוֹטְשָׁת,
אֶשֶׁת אֹר אֶת, אֶשֶׁת אֶש אֶת
אֶת יוֹדְעַת לְצַמֵּחַ
מוֹחַ מִחֲבַצְלוֹת הַמַּיִם
רוּחַ מִחֶמֶר וְדוֹנָג

את מלאת דמים של חלב
ונזלי שפיר בשפע
שפורצים ממך בשטף
ולעפות של נסך נצח
שצף של ממש וגשם

יותם ראובני

•

שָׁמַע, בְּזִמְנֵי שְׁשִׁנְתָּ אֶכְלֹתִי מִיִּלְקִי
שָׁפַג תְּקַפּוֹ
בְּיוֹם.

וְחִשְׁבֹתִי עַל זֶה כְּעַל תְּעוּזָה.
מַעֲשֵׂה הַתְּעוּזָה שְׁעֵשִׂיתִי
מִזֶּה כַּמָּה שָׁנִים
שָׁאֲנִי לֹא מַעֲזוּ וְלֹא לֹא מַעֲזוּ
שָׁאֲנִי קִם וְאֲנִי מִבְּזוּ
אִין־שָׁמַח אִין־סוֹפִי.

לֹא סִפַּרְתִּי לְךָ עַל זֶה
כִּי חִשְׁבֹתִי שְׁלֹא תִבִּין
עֲבָשׁוּ עִם הָאִירוֹוִיזִיּוֹן וְכָל זֶה –

טוֹחַ שֶׁל תְּעוּזָה שָׁרַק מִשְׁגָּע
תִּפְשׂ אֶת הַקֶּפֶוּ

ציפורה שטשויילי

שלושה שירים

•

צָחוק שֶהדָהד בִּינִינוּ הַפֶּךְ נֶאֱקָה.
מִפִּיק בִּלְע.
מִפִּיק בִּלְע. שְׁעַם
סוֹכֵר צִוְחָתוֹ. רְצִיתִי
שֶׁתִּנְהַג הַיֶּשֶׁר אֶל
שׁוֹק הַעֲנָק, מִצּוֹק הַנֶּתֶק מִלְחִיו הַשְּׁמֵאלִית
— לֹא תַעֲוֹר אֶל חֵיק אֱלֹהֶיךָ —
שִׁטְבִיעֶךָ בְּזֶרֶת —
בְּמִדּוּרָה הַמְסֻתְעָרֶת —
וְאַצְחֵק כְּמוֹ
פַעַם — בְּאַנְיָה אַחֲרֵת

שְׁמֹשׁוּ מֵעַנָּן.
חָבֵל.
עֲרִבּוּ מִחֲכַנָּן. יְבוֹאוּ יָמִים
שְׁמַחֲשׁוּבוֹתָיו פֶּה אֶחָד.
יָקִים מִחֲסֵה מִתְרֵן חָצֵב
יָדַע לְלִקֹּט
בְּשֹׁדֵה הַמִּמְקָשׁ
צִמְחֵי מְאֹכֵל
סִנְהָ מְאֹכֵל
נִדְהָם לְגִלוֹת
שְׁמִסְדֵּק בְּשִׁישׁ
נָבֵט הַתְּלֵתָן
בְּפִסֵּעַ רְגֵלוֹ דָּרַס אֶת הַקֶּשׁ
יָרַחוּ מֵעַנָּן וּמִלְתַּעוֹתָיו
רוֹצִים לְשׁוֹחֲחַ

כְּשֶׁאֶפְגַּשׁ אָדָם אַחֵרוֹן
אוֹבִילוּ אֶל הַנֶּחֶשׁ בּוֹרֵי־אֱלִים
נֶחֶשׁ בּוֹרֵי־אֱלִים
יָחוּד לוֹ חֵדָה
סוֹפְסוֹף תְּצוּף קוֹרְתוֹ בְּתַעֲלָה
שֶׁחֶפֶר כֶּף בְּאֶצְבַּע
וּבִפְקֻדָּה –
לְנֶחֶשׁ בּוֹרֵי־אֱלִים קוֹץ,
דְּקָלִים מִצְּלִיפִים בְּרוּחַ.
הוֹד גְּבוּרְתוֹ וְרַח אֶת הַשֶּׁמֶשׁ
מִבֵּין עַד־שׁוֹתָיו. שִׁכְמָה
לֹא תִהְיֶה שׁוֹב כְּנֶף.
לוֹ יִכְלֹתִי לְשַׁבֵּעַ מִגְּרָגוּרוֹ הָאֲדִיר שֶׁל הַיָּם
לֹא הִיִּיתִי שָׁב אֶל
מְלָכוּת.

עמית בן עמי

בורג

.1

אָנִי אוֹהֵב לְאַחֵז בְּכַף הַיָּד
חִפְצִים קְטַנִּים מִמְתָּכָת
וְלַחֲוֹשׁ אֶת הַמְשָׁקֶל,
לְמִשָּׁל בְּרֵג עֶבֶה
שְׁאֵפֶשֶׁר לְמַצֵּא עַל מְדֻרְכוֹת
אֲזוֹר תְּעִשְׂיָהּ
וְאִם מְבָרַג עָלֶיךָ אִם
אֲז בְּכָלֵל.

.2

פֶּעַם חֲשַׁבְתִּי
אוֹלֵי הָעֲנָנִים זֶה מְקַסִּימוֹם מְשָׁקֶל
עַל מִינִימוֹם נֶפֶח, אֲבָל
אָנִי לֹא יוֹדֵעַ יוֹתֵר
מֵאֲשֶׁר בְּרֵג.

.3

לְפַעְמִים אָנִי מוֹצֵא שְׁקָל
אוֹ חֲמִשָּׁה שְׁקָלִים.

זֶה לֹא אוֹתוֹ דְּבָר.

.4

פַּעַם נִסִּיתִי לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּבִרְגָּה
וְכִתְבֹתִי

כּוֹלֵם מְגִיעִים עִם לֵב כִּבְד
כִּמוּ בּוֹרֵג עֵבֶה בִּכְף הַיָּד.

זֶה לֹא עֶבֶד.

.5

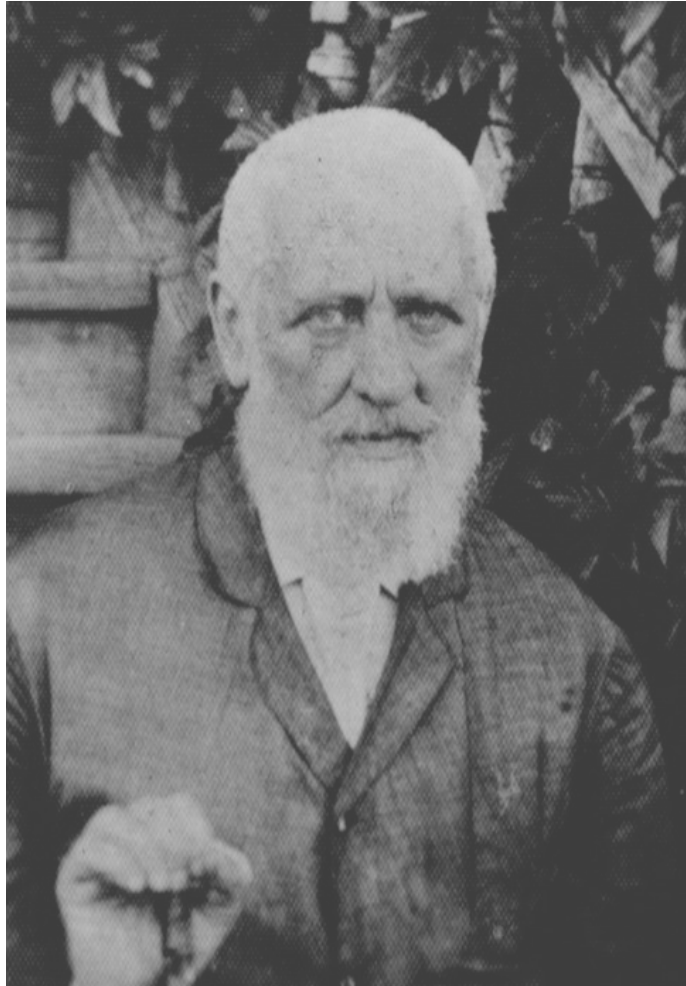
אֲנִי הוֹלֵךְ אֶתְּךָ מֵאָה
מֵאֲתִים מְטָר
נְבוֹךְ, מָה,

פְּשׁוּט לְזֶרֶק?

• מתוך הספר 'כוס, מים', שראה אור בימים אלה בהוצאת 'ברחש'.

חנינא ליפא רבינוביץ'

1902-1831

* רפרודוקציה מתצלום דיוקנו של חנינא ליפא רבינוביץ': הדפס כסף, שחור לבן.

חנינא ליפא רבינוביץ' – לתולדות חייו של משורר השכלה נשכח

א. מבוא

גורלם של משוררים רבים בתולדותיה של הספרות העברית החדשה לא שפר, ויצירתם העלתה אבק במרוצת השנים. ספריהם שבאו בדפוס נותרו בעותקים בודדים בלבד, ושמש אף לא נכלל בלקסיקונים המכנסים את תולדות סופריה ומשורריה של הספרות העברית.

חנינא־ליפא רבינוביץ' איננו אחד ממשורי ההשכלה שניתן להשלים, בצער מסוים, עם אוּבֶדן שמם ופועלם. הוא איננו כמותם משוררי ההשכלה הרבים שנשתכחו, ושיצירתם המועטה בכמות הייתה גם מועטה בחשיבות. זאת משום שכתובתו של רבינוביץ' הקיפה תחומי יצירה רבים: פרוזה ושירה, תרגום מלשונות אחדות, הגות פילוסופית, בלשנות ומדעי חכמת־ישראל. יתרה מזאת, על רקע רבים מבני דורו ומקומו שיצרו את יצירתם העברית מתוך כפיפות מוחלטת לקונבנציות הספרותיות בנות התקופה, הייתה יצירתו אקספרימנטאלית ומקורית ביחס, ונטתה לחדשנות ותעוזה.

לעיני מבקריו של רבינוביץ' עמדו שתי יצירות שלו בלבד, זאת משום שרק שני ספרים של רבינוביץ' ראו אור בדפוס. האחד, ספר בשם 'אלה תולדות אנוש', בשנת תרמ"א (1881), והשני כשנתיים לאחר מכן – 'זה דוד וזה רעו', בשנת תרמ"ג (1883). ספרים אלו נדפסו כשהיה רבינוביץ' בשנות החמישים לחייו, אך ממכתביו עולה כי יצירתו הספרותית העברית ליוותה את חייו משנות נעוריו המוקדמות, ועד סמוך למותו בשנת 1902. בשתי רשימות שהוקדשו עוד בחייו ליצירתו הנדפסת, התייחסו לכתביו באהדה שניים מראשי דְבָרִיָה של תנועת ההשכלה, ה'אריות' שבחבורה, יל"ג וסמולנסקיין:

ב-28.12.1886 הקדיש יל"ג בטורו הקבוע ב'המליץ' – "בינה בספרים", רצנויה לשני ספריו הנדפסים היחידים של רבינוביץ', ובה פסק:

ולפי שביחס לשירים טובים, ספרות ישראל החדשה היא כמדבר וכארץ מאפליה, ועץ עושה פרי טוב למאכל ונחמד להשכיל הוא

דבר יקר שם, לכן היו לנו השירים האלה כענבים במדבר. שפת המשורר אע"פ שהיא חרבה¹ מעט, וטעונה שמן ולבונה, בכל זאת היא שפת שירה אמיתית, ברורה וזכה וכבירת כח, ויש אשר במרום תמריא ותתנשא למעלה, עד הנשגב והנעלה (ראה למשל השיר השישי שכולו טוב). על פי הספר הזה לבדו נוכל לצרף את המחבר למניין משוררינו הטובים המעטים.

סמולנסקין היה מסוייג יותר במחמאותיו ובעיתונו 'השחר' של השנה השמינית (1883) השווה את רבינוביץ' למשורר אליהו ווערבצל (השוואה שאיננה בהכרח מיטיבה עם רבינוביץ'):

וגם המחברת הזאת תגיד כרגע לפל כי לא מעשה ידי משורר צעיר הוא – השפה יפה ושקולה בפלס ומאזניים ואין בי תְּהִלָּה לה, היא תשווה לשפת ווערבצל, ולפעמים נשגבה היא ממנה.

בגנזי הארכיון שבספריה הלאומית נותר חלק הארי של יצירתו שאתרע מזלה, ולא יצאה לאור הדפוס מעולם. אין אלו יצירות שאותן ביקש המשורר לגנוז: בין מכתביו של חנינאליפא רבינוביץ' מצויים שני מסמכים המעידים על פנייתו למצנטים שונים בבקשה שידפיסו את יצירותיו אלה, אולם הדבר לא עלה בידו. כך נותרו חמש מחברות, המחזיקות כמה מאות עמודי יצירה בכתב ידו הפנימי של המשורר, מונחות בארכיון כאבן שאין לה הופכין, ודומה כי מיום הפקדתן של המחברות בספריה הלאומית בשנת 1938 (על ידי נכדתו ר. גרוסמן), מעטות הן הידיים שדפדפו בין דפי כתבי היד.

ההתייחסות האחרונה שמצאנו אל אישיותו ומפעלותיו של רבינוביץ' נדפסה במאמר ב'הארץ' ביום כ"ט בניסן תרצ"ו (1936), תחת הכותרת "זכרון לאחד מראשוני דור ההשכלה" (אף על פי שהיה דווקא מן האחרונים שבהם). זוהי רצנזיה קצרצרה החתומה בראשי תיבות ס.ג., המתארת בקווים כלליים למדי, תוך אי דיוקים אחדים, את פועלו הספרותי של רבינוביץ'. לנגד עיני הכותב עמדו מחברות כתבי היד, המכילות את יצירתו של

¹ במקור ב'המליץ' בדפוס, הופיעה המילה 'חרבה'. ובהעתקתו את הרצנזיה בכתב ידו בספרו 'זכרון בספר' (ראה להלן) העתיק רבינוביץ' את המילה כנתינתה בדפוס והוסיף: (? וכן על המשך פסוקו של יל"ג: "טעונה שמן ולבונה" הוא תמה באותו האופן. נדמה לי כי מקור אי הבנתן של מילים אלו יסודו בטעות דפוס. יל"ג נתכוון לכתוב 'חרבה'.

רבינוביץ' (וזאת עוד שנתיים לפני שנמסרו לספריה הלאומית)², וכך הוא כותב:

יותר ממה שפרסם המנוח, השאיר בכתב יד. מראה המחברות המסודרות והשמורות בקפדנות נוגע עד הלב. אות לנשמה אצילה מעולם של ספרים וספרות, המקפלת את תמצית חייה בכתביה לפי יכולתה.

ביוגרפיה סדורה של רבינוביץ' או אף תמצית קורות חייו טרם נכתבה, אף לא כערך לקסיקוני קצר אצל קרסל או אצל בעלי לקסיקונים אחרים. גם שמו נשמט כליל מספריהם של כותבי הרשומות שעסקו במשוררי ההשכלה. בבואנו לקושש חלקי עובדות יסוד, כדי לשרטט את עיקרי תולדות חייו, גילינו להפתעתנו הנעימה שאחד מספריו של רבינוביץ' שנותרו בכתב יד – "זכרון בספר", הוא קובץ מועתק של מכתבים שכתב וקיבל, ובאמצעותם ניתן לשחזר את פרקי חייו. בין המכתבים משובצות הערות שוליים רבות בהן טרח רבינוביץ' לפרט את הרקע הביוגרפי לכל מכתב, דבר שהקל מאד על עבודת השחזור של תולדות חייו, ואף ליווה את עבודתנו בתחושה כי אפשר שרבינוביץ' קיווה שמכתבת הערותיו הללו, יוכלו קוראי השירה וחוקריה להפיק תועלת בעתיד.

ב. תולדותיו

חנינאליפא רבינוביץ' נולד בקישינב בשנת 1831. מוצאה של אמו, צפורה לבית ליבסזאהן, היה ממשפחת רבנים מכובדת, ואביה שימש כרב ואב בית-דין של קהילת ליטין. אביו של חנינאליפא, צבי בן אברהם רוזנבלום יליד ברודי (שעם מעברו לרוסיה נתכנה: ראבינוויטש) היה רב ומשכיל, ובפתח אחד מספריו מאפיין אותו בנו כ"נאמן לאלוהיו ומשכיל בכל דרכיו, ידיו רב לו בתורת אל, ועם חכמות ולשונות נוכריות נאמן". מוצאו של האב בברודי, שבה נמנה על חוג משכילי העיר, העניק לאב את השליטה בשפה הגרמנית, שכן ברודי שבגליציה הייתה בתחומה של האימפריה האוסטרית-הונגרית. מוצאו של האב, והשכלתו הגרמנית, היו גורם חשוב

² אפשר לשער כי החתום על הרזנציה, ס.ג., הוא בעל נכדתו של רבינוביץ ששם משפחתו גרוסמן. השערה זו מבוססת על העובדה כי לפניו עמדו כותבי היד בשעה שעוד היו ברשות המשפחה, טרם הפקדתם בספריה הלאומית.

ומכריע בעיצובו של הבן ליפא-חנינא. אף שנמנה על חוגי המשכילים העבריים הרוסיים, היה גם חניך ההשכלה האוסטרית, והדבר ניכר ביצירתו. באחת מהערותיו הוא מעיד: "עוד בשנת ת"ר, בהיותי בן תשע, החל אבי ז"ל ללמדני שפת אשכנז וראשית כללי החשבון לבדו, ומלמד השפה הזאת בעיר קישינאוו, אז אין גם אחד".

שנת תר"ד (1844) הייתה שנת ראשית ביכורי יצירתו של רבינוביץ' בעברית, בהיותו בן 13. באותה שנה פקדה מגפת כולרה את קישינב וגלילותיה, ובעקבותיה כתב רבינוביץ' חיבור עברי בפרוזה פיוטית בשם 'קְמִית קְרָבִי עַל דְּבַר הַחֲלִירֵעַ שֶׁהָכָה בְּרַבְבוֹתָיו בְּשַׁנַּת תַּר"ד'. בשנות נעוריו נתחנך רבינוביץ' בחדרו של הרב משולם פייבל חובין, שהיה משכיל עברי ואיש אשכולות. קשריו העמוקים עם חובין נמשכו לאורך כל שנות חייו, וחלק גדול מן המידע הביוגרפי על אודות רבינוביץ' מצוי במכתבים הרבים שכתב למורו.

את תרגומו העברי הראשון תרגם רבינוביץ' בשנת תר"ה (1845), בהיותו בן 14. זהו תרגום בפרוזה מגרמנית של *Mirtel* – 'שמשון' – מתוך יצירתו של הסופר השוויצרי סולמון גסנר (Gessner) שהיה אהוד על המשכילים העבריים. כשנה לאחר מכן תרגם מגרמנית פרגמנט בשם 'מעין הישועה' (*Der Born der Genesung*) – חיבור של המשורר והתיאולוג הגרמני פרידריך אדולף קרומכר (Krummacher), שנכלל במקראה ספרותית גרמנית לתלמיד.

כשהיה בן 16 סיים רבינוביץ' את לימודיו אצל מורו המובהק חובין שעל ברכיו נתחנך מגיל 11. בשנה זו החל לכתוב לראשונה שירים עבריים – היו אלה בעיקר כתובות מצבה ושירים ליריים קטנים.

בהיותו בן 17, נשא רבינוביץ' את חיה לבית ברנינער, בת-עשירים מכפר קטן שבסמוך לקישינב עירו. מיום שנישא ובמשך שש שנים לא כתב רבינוביץ' דבר בעברית. בתחילת השנים האלה עסק רבינוביץ' בלימודי אגרונומיה וכלכלה, ועסק בעיבוד חלקת אדמה שאביו חקר לו מחוץ לעיר, מתוך תקווה שלא יעסוק במסחר. בניגוד לעצת אביו, החליט רבינוביץ' לנסות את מזלו במסחר, ונכנס לשותפות עם סוחר נוסף. הוא איבד את כל רכושו בהשקעה כושלת במפעל לייצור יין שרף. לאחר מות אביו חזר רבינוביץ' מן הכפר לעירו קישינב.

בהיותו בן 27, בשנת תרי"ח, ניסה רבינוביץ' שוב את כוחו בתרגום. בשלב זה תרגם מאמר מרוסית של אחד ממליצי הדור, שיר איטלקי משל מטסטסיו, וקטע קצר מתוך תרגום גרמני למחזהו של שייקספיר 'ריצ'ארד השלישי'. מתקופה זו נותר רק תרגום זה, והוא יובא בהמשך המדור.

בשלהי שנות השישים של המאה ה-19 עברו תהפוכות רבות על משפחתו של רבינוביץ'. אחיו דוד, ששימש כרב מטעם הממשלה בעיר סמוכה, נפטר בטרם עת, אמו מתה עליו בקישינב, ביתו נשטף במי הדניסטר שעלה על גדותיו, ומשפחתו נותרה בחוסר כל.

בשנת תרל"א (1871) עקר רבינוביץ' עם משפחתו לאודסה, ושם החלה משפחתו להשתקם ולהתבסס. במכתב ששיגר לאחיו בשנה זו, מדווח רבינוביץ' שהקים בעמל רב ובהשקעה כספית גדולה בית מלון מודרני ואקסלוסיבי באודסה. הוא מתאר לפרטי פרטים את "תורת הבית ותכונתו": המבוא; המעלות; האולם; מנורות הגאאז למאור; היריעות הארוכות המשוחות על הרצפה המשוחה בששר; יריעות החלונות מעשה רקם חטובות אטון צרפת" וכו'.

בד בבד עם התבססותו החומרית לא משה ידו של רבינוביץ' מיצירתו העברית.

בשנות הוצאת ספריו בדפוס, כבר היה רבינוביץ' לאחד מן הנכבדים והחשובים שבמשכילי אודסה עירו, ונשוא פנים גם בערים אחרות – במיוחד בפריז.

במכתב לחובין משנה זו הוא מגולל את קשריו עם שכבת אינטלקטואלים ואנשי שם:

הן בן חמישים ומעלה אנכי כיום, כבוד למדי גם בחוץ לארץ נחלתי. במושב ראשי החברה חכ"י³ בעיר פאריז ישבתי; לגדולי ישורון ולרבניו שם אשר בכבודם יעקב יתימר: לדערענבורג⁴, לאפפערט⁵, לאסטרוג, לר' צדוק הכהן⁶, לנעטטער⁷ ולעוד רבים

³ כי"ח

⁴ יוסף דרנבורג, היה בעל בית ספר פרטי בפריז, ומנהלו ופרופסור ב'אקול פראטיק דה אוטו אטיד'. בשנת 1867 פרסם דרנבורג את ספרו *Essai sur l'histoire et la géographie*

de la Palestine על היהודים בתקופת בית המקדש השני.

⁵ יוליוס (ז'ול) אופרט היה מזרחן, בלשן ואשורולוג יהודי גרמני-צרפתי.

⁶ הרב צדוק כהן היה הרב הראשי ליהודי צרפת וחבר הוועד המרכזי של כי"ח.

כאלה – חבר הייתי. לראות את פני הבאראן עדמאנד⁸ – אחי אלפאנס ואחי גוסטאף ראטהשילד בביתו נתכבדתי, וישב עמי שעות שתיים וידבר עמי דברים העומדים ברום כל עם ישראל, וגם ניצבו, נדרשתי לשאלת הפראפעסאר הגדול Joles Oppert – הוא אפפערט המגלה עמוקות חרטומי מצרים מני חושך. הוא איש חפר במעבה אדמת בבל העתיקה, ויוציא לאור תעלומות קורות עולם – אף נעתרתי לו לראות את פני הישיש צבי תפארת צרפת, פני המליץ המשורר הנפלא Victor Hugo ולבקרו בהיכלו. ובבואנו לפניו, אפפערט ואני ביום החמישי בערב בשעה התשיעית – את התראות פנים בבית הָוּגָא – ממראה עיני נפלאתי לראות בן שמונים שנה וארבע, כבן שלושים, לחו לא נס ועינו בהירה כצהריים, איש גבה הקומה, לבוש שחורים, פניו צוהלים ועצמותיו מלאות עלומים. בענוות חן וביראת כבוד קיבלנו גם שנינו אחרי שאלו אותי: מי אני ומאין באתי? ואני השבתי לו דבר דבור על אפניו...

בשנת תרמ"ז (1887) מתה עליו אשתו, והיא בת 55. מות אשתו השפיע באופן דרמטי על חייו של רבינוביץ', והוא שקע במרה שחורה, ונקלע למצוקה כלכלית. בצר לו הוא פנה לבקש את תמיכת אחיו:

בן חמישים ושבע שנה אנכי היום, רק למיום מות עלי אשת נעורי זה שנה תמימה, נדהם וחדל אישיים הייתי. רוחי סר ממני ויאכל חצי בשרי. בודד משמים אנכי הולך יושב שוכב ושנתי ממני נדדה. ובכל זאת נטל שני בתי אבות עודנו רובץ על שכמי כמו פלח רכב. כי אם כה אמר: לא טוב היותי לבדי אקחה לי אשה שנית לכלכל את שיבתי וארחיק נדד מעיר אדעססא ערש אשרי והוותי גם יחד.

הקיץ הנה בא בא, ובביתי, נפשי וכפור דמי עודנו משליך קרחו. הוי רע רע מצבי עתה! נורא הוא מאד מאד! – גם אמנה נשף ערב נהפך לתהלוכות בגנים לשאוף רוח צח שפיים אחרי פנות היום, אך דממת המסחר בעירנו גם היא שוררת מושלת ממשל רב, ובני

⁷ קרל (יעקב) נֶטֶר – ממקימי ומראשי כי"ח.
⁸ אדמונד ג'יימס דה רוטשילד – הנדיב הידוע.

ביתי השנים צועקים ללחם השכם וצלעק: הב הב! וכיסי רק אין בו מאומה.

על פי מכתב ההפקדה של יצירותיו שכתבה נכדתו למנהלי הארכיון, אנו למדים כי חנינאליפא רבינוביץ נפטר בשנת 1902.

ג. חיבוריו

הספרים הנדפסים

'אלה תולדות אנוש – והגיון לבו למיום צאתו את העיר נַעֲרָן, כל ימי שבתו בְּגִי חַיִּינָן, עד עברו כְּסֻלֹן, בְּאֵכָה קְרָוֹת הַתְּאֵנָה'. זוהי פואמה דיאקטית המיוסדת על 12 שירים. הספר נדפס בדפוס אלכסנדר גינז בוורשה, בשנת תרמ"א (1881). 'אלה תולדות אנוש' הוגדר על ידי יל"ג בביקורתו ב'המליץ' כ"שיר מחקרי על יעוד האדם ותכונת נפשו המשכלת וקרב לבו וספקותיו" וממשיך יל"ג וקובע שזהו "מעין ספר קהלת השיר "אוראניא" לטיעדגע הנעתק ללה"ק בלשון 'בן קהלת'⁹, אפס כי המחבר נוגע גם בשאלות שהתחדשו בימינו כמו שאלת הסוציאליזמוס והניהיליזמוס והדומה להם". על ספר זה חלק יל"ג לרבינוביץ את מחמאותיו.

ספרו השני היה 'זה דוד וזה רעו – או שני רעים במלחמת לְמֵיא הלא היא כתובה בספר דברי הימים'. בכותרת המשנה קבע רבינוביץ את הז'אנר כ'שיר גְבוּרִים – EPOPO – בשלש מחלקות'. בפתח הדבר לספר זה הציג רבינוביץ את מקורותיו של האפוס וכתב כך:

השיר הזה אשר אנכי נותן לפניך היום בזה, אם לא כְּלָה פרי מחשבותי הוא, אפס גם פרי זֶר כְּלָה איננו. אמת נכון הדבר כי מדברי המשורר המהולל Kleist לְקַח¹⁰, ואולם כל המבין דברי שיר, ואשר חָפוּ יטעם דְּבַר-מָה, הוא בעיניו יְרָאָה ואזנו מְלִי תבחן, איך שְׁנוֹת דרכי שִׁירֵי מדרכיו, ומחשבותי ממחשבותיו; תחת

⁹ כאן משווה יל"ג את יצירתו של רבינוביץ לתרגומו של יצחק סלקינסון 'בן קהלת' לספרו ההגותי של טידגה "אוראניה" (תרל"ו)

¹⁰ המדובר בפואמה אפית של אוואלד קריסטיאן פון קלייסט (Ewald Christian von Kleist) *Cissides und Paches* שיצאה בשנת 1759

הראמאנטיק הפּוֹתִי בו רוח ליריק, ואעשהו לשיר גבורים (Epos) לכל תהלוכותיו.

ספור השיר הזה נוסד על דברי ימות עולם הנודע תחת השם: *Der Lammscher Krig* אחרי מות אלכסנדר הגדול מלך מקדון, 323 שנה לפני ספירת הנוצרים. למען אחי ורעי בכל ארצות תפוצותיהם כתבתיו אף הכינותיו, ולעמי היושב ארץ רוסיה בלבד. ידע ויבין בן-עמי, כי לא רק לבעבור שְׁתוּ מִמְתְּקִים הנעימים לחיך, הַגְּשָׁתִי לוֹ דָּבֶשׁ וְחֶלֶב העבריה בספל אדירים, כי גם לְרוּחַ צמאון נפשו הַעֲיִפָה וְהַיָּבֵשָׁה; שְׁקוּיָה מְהוּל בְּרַפְאוֹת תְּעַלָּה להעלות אֲרָכָה גם לרוחו הַנִּכְאָה זה רבות בשנים למיום הַגְּלָה מְעַל אדמתו, ויחדל מהיות מַעַם מְדִינִי; ישתה, וישכח עָנָיו; ילמד להיות בן לארץ מכורותיו יֵלֵד בה; ילמד לחיות אף למות בגללה. הנה ערשו ערש נעוריו היא, ועד זקנה ושיבה רק מזיו כְּבוֹדָה יתענג, לכן בצרתה יֵצֵר גם לו, וּבִאֲשָׁרָה מְאֹשֵׁר יְהִי גם הוא, כי זה כל האדם.

הנימה האפולוגטית בדבריו של רבינוביץ' המטעים כי ספר זה לא נועד רק כדי להנות את קוראיו בעלילות היוונים ברורה. בפנייתו לתרגם את קלייסט ביקש המחבר לחנך את קוראו "להיות בן לארץ מכורותיו יולד בה". כנאמן לגישתו זו, הוסיף רבינוביץ' בסיום האפוס המגולל את מלחמת למיא ואת מותם של שני מצביאים ידועי שם בקרבות, "סוף דבר" – שיר הלל מחורז לאלכסנדר השלישי, המקביל בין סיפור מלחמת למיא לימיו של הקיסר הרוסי.

פרסומו של הספר הזה בשנת תרמ"ג (1883) בדפוס גאורג ברג בווינה הוביל למספר תגובות מעניינות. חובין, מורו ורבו המובהק של רבינוביץ' מציין במכתבו לתלמידו את הספר כהישג תרגומי יוצא דופן:

אכן במחברתך הפלאות עשות ביתר שאת ויתר עז... והעתקה כזאת מלאכה נפלאה היא עד-מאד, ולא רבים המה המעתיקים אשר יוכלו להתחרות אתך ולהתפאר לאמור: כי חותם תכנית שפת קדש, חופף על העתקתם, עד כי לא ניכר אם הורק מלשון אל לשון,

בלתי האחד אשר שְׁאָר־רוּחַ לוֹ, יע"ס¹¹, הוא מתנפר, ושפת נכר על פי עטו מתיהדת.

בניגוד לשבחים להם זכה רבינוביץ' ממורו על ספרו 'זה דוד וזה רעו', שני מבקריו, יל"ג וסמולנסקין, תקפו אותו בחומרה. מרתק לראות כי טיעוניהם של השניים כמעט לא נגעו כלל בטיבה ובאיכותה של עבודת התרגום, או לכשרונו הפיזי של המתרגם. ביקורתם נסובה על העובדה כי רבינוביץ' פנה לרעות בשדות זרים. נדמה שעצם ההתקפה מעידה יותר מכל על חדשנותו ועל תעוזתו של רבינוביץ', שעה שבשדה הספרות העברית שלטה טהרנותם של ראשי המשכילים. הנה דבריו החריפים של יל"ג ב'המליץ':

ומה מאד התפלאנו לראות את שירו 'זה דוד וזה רעו', שנדפס שנתיים אחרי הראשון ואינו מגיע גם לקרסולי אחיו הבכור [...] למה בחר לו להעתיקו שיר אשר נושאהו זר ומוזר לנו ואיננו נוגע אפילו כמלוא נימה בגבול ישראל? מה לנו ולמלחמת למיא בימי אלכסנדר מוקדון ומי מאתנו יודע עד מה את גיבוריו – את קסידס ואת פאקעס ואת פרמעא ואת סימטס. ולו הועיל ועשה לגיבורי שירו – "את טבח ואת גחם ואת תחש ואת מעכה"¹² או – "את פרמשתא ואת אריסי ואת ארידי ואת ויזתא"¹³ אשר לכל הפחות שמענו ונדעם ואבותינו ספרו לנו!

אין ספק אצלנו שאילו היו אבות המשורר חיים, היו אומרים לו כמו שאמרו מנוח ואשתו לבנם: "האין בבנות אחיך ובכל עמי אשה כי אתה הולך לקחת אשה מפלשתים הערלים?". אבל אבותיו, כמו שנראה משירו הראשון, כבר מתו – חבל על דאבדין – ולכן לבש הוא שחורים ועטף שחורים ועשה מה שליבו חפץ... וגם כבוד המחבר במקומו מונח ויוסיף להביא לנו מזמרת בת שירתו הנאוה: אפס, כשהוא בורר לו חמרים חמרים לצור במ צורותיו, בין יבין את אשר לפניו ולא יתן עיניו ביופי כי אם יתן

¹¹ בשורות אלו מזכיר חובין את תרגומו של המומר יצחק עדוארד סלקינסון, גדול מתרגמי ההשכלה, שתרגם את מחזותיו של שייקספיר, מילטון, טידגה ועוד.

¹² בני פילגשי אברהם. בראשית כ"ב, כ"ד.

¹³ בני המן. אסתר ט' ט'.

עיניו במשפחה, כי שקר החן והבל היופי כי אם השירה הנוגעת אל
עמנו ואל בשרנו היא גם הנוגעת עד נפשנו והיא תתהלל.
ברוח דברים אלו פסק גם סמולנסקיין ב'השחר':

אבל העניין כמו זר לנו כיום הזה, כי מה לנו ולגיבורי יון אשר
קרבות יחפצון עם בני מקדון? רוחנו לא יתרומם עוד, לא למשק
חרבות ואף לא לגבורת כלי תותח האוכלים אלפי אנשים ברגע
אחד, ולא נשיר בשירים בעת אשר אנשים כמונו טובעים בים דם,
ואף כי נשא דעתנו למרחוק אל ארצות זרות ועמים זרים לנו,
ונשיש על חרבם המרטה הרוויה מדם חללים, על כן יתפרץ מפנינו
בקראנו השיר הזה: ווי להאי שופרא! – לו כתב המשורר שיר
עברי בתמונתו בצלמו, כי אז קנה מקומו בין נבחרים המשוררים. לא
כן – עתה.

הקורא ביקורות אלו יכול לחוש כי הן מתחומה של האידאולוגיה ולא
מתחומה של האיכות הספרותית. ברקע ביקורות אלו – הטינה הישנה בין
ישראל והעמים, ופרט: ריב העולמים בין יוון ליהודה. לא מיותר לציין כי
בשנת פרסומו של הספר רבו עד מאד תרגומים משכיליים מעמי אירופה,
ויל"ג וסמולנסקיין עצמם עומדים מאחורי כמה מהם. אלא שנדמה כי
המטען ההיסטורי שנושאות עמן 'מלחמות היונים' הצית את זעמם של
הללו, ובכך פסלו את ספרו של רבינוביץ'.

הספרים שנתרו בכתב יד

בשנת תרמ"ה (1885) כתב רבינוביץ' פואמה גדולה בשם 'אחיף העברי או
העבריה'. הוא פנה אל בעל 'המליץ', אלכסנדר צדרבוים, ובקש ממנו
לפרסמה. במכתבו תיאר את יצירתו בפני העורך כ"שיר סיפורי בשני
חלקים, המספר כבוד חיי היהודי שכן-פולין בשנים עברו, ותמונות מחצית
הראשונה ממאת התשע עשרה מביט כעין מעברה מן העבר אל ההווה בחיי
העבריי". מענה למכתבו זה, לא זכה לקבל, ונצטער על כך צער גדול. מאז
אבדו עקבותיה של הפואמה, שנכתבה במקביל גם בידיש, ולא מצאנו לה
זכר.

בשנת מותה של אשתו (1887) כתב רבינוביץ' את חיבורו 'אלה תוצאות הרעה - שיר עיוני בשלוש מחלקות' העוסק במשנתם של אפלטון ושל פילוסופים יהודיים: רס"ג, רמב"ם ור' לוי בן גרשון. ספר זה מצוי בשלמותו בין כתבי היד של רבינוביץ'. בפתח חיבור זה הוסיף רבינוביץ' הקדשה לזכר אשתו. באותה שנה ניסה את כוחו בתרגום עברי לפרגמנט קטן מן הקומדיה האלוהית לדנטה.

חרף המצוקה הגדולה אליה נקלע כשנתאלמן, הוסיף רבינוביץ' לעסוק ביצירתו העברית ובשנת תרמ"ח (1888) כתב רבינוביץ' יצירה אקספרימנטאלית מקיפה בשם 'בקרובי אקדש'. זהו ניסיון מיוחד במינו ליצור 'תרגום' למבחר פיוטים מן הפייטנות הקדומה, 'תרגום' לעגה משכילית, על פי כללי הדקדוק, המטריקה והחריזה המשכילית. בכתב יד זה העתיק רבינוביץ' את הפיוטים המקוריים, ולצידם את הווריאציה ה'מודרנית' שיצר לפיוטים, כמו כן, התקין רבינוביץ' מערך שלם של הערות וביאורים לפיוטי המקור. גם חוברת זו לא ראתה אור בדפוס. מחברת העתקותיו 'זכרון בספר' הכוללת מכתבים, מאמרים, תרגומים ושירים נחתמה ב 3 במאי 1890, לאחר מכן הותיר רבינוביץ' בכתב יד שני ספרים נוספים.

בשנת תרנ"א (1891) כתב רבינוביץ' את ספרו 'תוחלת ממשכה - שיר פְּרָט (Hypotypose) בשני חלקים' - ביצירה שאפתנית זאת ביקש רבינוביץ' לחקור באופן כמעט פיקרסקי, על דרך ה-Hypotypose (כלומר, באמצעות תיאור חי וקונקרטי, תיאור "מגשים") את מאווייהם ושאיפותיהם של בני האדם מכל שכבות האוכלוסייה: מיושבי סדנאות היזע ועד יושבי הארמון. בשנת תרנ"ז (1897) כתב מחברת בשם 'אמן הפלא' - שהיא אולי יצירתו הייחודית ביותר. ביצירה אחרונה זו עוטה על עצמו רבינוביץ' זהות של הלך המסתובב בעולם. זוהי יצירה המעלה על נס את הטבע ואת הבריאה במעין אקסטטיות והשתאות אל מול הנשגב. אך גם יצירה זאת, ככל הקורפוס של רבינוביץ', היא יצירה שכלתנית לעילא, עמוסה בהערות שוליים בלשניות למדניות, העוסקות במינוחים לועזיים ותרגומם - ואף על פי כן דומה כי ב'אמן פלא', יצירתו האחרונה של המשורר, הגיע רבינוביץ' לשיא בשלותו כמשורר.

חנינא ליפא רבינוביץ'

מתוך כתב היד 'אמן פלא'

אָמֵן פֿלאַ

אמר אני מצשי לאדם כתור אמן המעלה
מקץ שנות מאת־תשע העשרה.
שיר בט"ז מחלקות

.א.

מקץ שנות המאה איך יפֿיפֿית !
איך פתמור תפרח תעמד חי גבר !
יום על־נדיבות קמת, גבה עדיתי,
על כנף דעה לדאות בהעלותה אבר.
בן פרת לעת, אף מוכן לנור,
מלא בינה – עשה פלא בשלי –
ענות־חן תרפך, הון ישו לך עזר
שכל, חק, ודרור הם למעשיך כלי.
התבל בהבראה, צעירה עודנה,
מגשה לנחשתיך – גביר לה היית ;
פמה בה נלחמת – ותבקיענה
עד־לפרה סררה און פריית !
לכן מתרוגן ציץ גבור על־מצח,
הלל זרוע נטויה¹ אל־נא תשכחה !
זה ליתום נעזב על־משאות נצח
מהיות למקרה שלל – פדות שלחה ;

¹ היא היא זרוע עז של הטבע. השם "טבע" יבוא בכל השיר הזה בסימן נקבה.

זה בלאט בעוד לבך מפנק מנער
 ביקר כבוד ללון – לך עתדת חשה,
 עת תאנה מגאלה ובזוית תאר
 מני חבך הרך פלה גרשה ;
 זה נעמות בימינה, אף כמצחקת
 בנעוריך אתך גדלת למדה ;
 זה סוד צדק נעלה לבנה חבכת
 על־נקלה בחידות גלתה, לא פחדה.
 אם פעול ביד מינקת² תתך הואילה
 בעבור כגמל תשוב תקחך –
 אילך אדון תבל אם פכה תספילה
 תת באמתה שכבתך ימינה תחבכתך !
 אכן ! מהיר היות – הדבורה תרך,
 שקד תחבלות לקנות – התלעת
 כשרון הכשר חכמה שבע יעזרך,
 ואבי פלחכס־חרישים מלפך דעת.

ב.

דרך שער קדים, מפנה ליפי,
 רק מעס־שם בנאות מדע פרצת ;
 בעבור הסכן עס־אור נקי מדפי,
 לשכל בטוב־טעם לחנך חפצת³
 ולצלצלי שמע בנות שיר כיתרנה⁴

² אם האדם עם-כל יתרונו וכשרונו היא הטבע לבדה, ואולם התשוקה החמרית שבה נכללו על התאוות הבהמיות – היא מיניקתו ואומנתו עד הגאלו, ועד העלותו במעלותיו הטבעיות, באשר האדם בהנלדו הוא רק יצור נברא ככל חי. לכן זאת התשוקה מינקת האדם הנצבת לפני הטבע לשרתה, היא רק פאמה תחשב לה, הסרה למשמעת גברתה.

סביב הרעיון הזה תסבינה הדלתות האל ארבעתן – והבן !

³ להשם היוני "Asthetik" שפתרונו בל"א דיא געאשמאקסלעהרע, דיא לעהרע פאם שאנען, מאד יאה אף נאה השם העברי המחבר משני שמות: טוב טעם.

⁴ בהדלתות האל נכללו בנות השירה, הזמרה, והנגינה, שהיו מלפנים לאדם לחגא. אולם אחרי קחתן ברוב חמדתן מקום תחנותן בקרב לב איש, ותמשולנה ברוחו ממשל רב, אז

אִם־חָלַל לְבַדְךָ קָדָם, בָּא בְךָ רֵעֵד
הֵן לְמִיּוֹם מִמְלַכְתֶּן תּוֹכְךָ נְכוּנָה,
עֲדִינְךָ עֲלִיךָ אֲזִי שְׁתָּה וְתַעֲד.
כָּל נִשְׁגָּב מְאֹד נִעְלָה מִקֶּץ שָׁנוֹת אֶלְךָ
זוֹ בִינָה אַחֲרֵי בִלְתָּה תִשְׁיַגְנוּ
צָרוּר מִנִּיעֵד בִּיקָר אֵינְבוֹ סֶלֶף,
גָּלְמוֹ כְּכָר חֲזָה אָנוּשׁ, נֵעַר עוֹדְנוּ
וּבְצִוֹת אֲזִי דְמִיוֹנוֹ⁵ אֲשָׁרוֹ שְׁכַל!
פִּיהוּ לֹא מְרָה לְלֶכֶת בְּקָרִי.
עוֹד עֲבֹדַת חֶלְקַת חֲכָמָה טָרָם תְּכַל,
עוֹד טָרָם תִּצְלִיחַ לְשֵׁאת לְאֵט פְּרִי
עַד־לֹא תִחְבּוּלוֹת בְּחֻקָּר חוּג שְׁמַיִם
לְחֻקָּר לְפָנַי כְּפָרִץ אֲתִיו,
יַעַן פְּכָבִים לְמִנּוֹת לְמַד מִיָּם,
אֶהְלִי מִדַּע לֹא־עוֹד כְּדֹק נְטִיו
כִּכָּה זֶה קָדָם עָשׂ וּכְסִיל לָהּ כְּתוּר⁶
עֲלִיָּה נוֹרָא הוּד, בְּלִבּוֹשָׁה – הֶדֶר;
הִיא בְּעֵדַת בְּנֵי־אֱלִים מִחֲבִיּוֹן סֶתֶר
צָעֲדָה עֲלֵי־בְמִתִּיעֵד לוֹטָה בְּאֶדְר.
מְלֶכֶת שְׁחַק הִיא, זֹו צָבְאִיו מִפְּקַדְתָּ,
רְכָבָה בְּעַרְבוֹת, עַל־רְכוּבָה הַשְּׁמֶשׁ;
הִיא כְּהַרְיָמָה נָזֵר, כְּלִיל אֵשׁ יִקְדָּת –
חֲשֻׁכַת אָנוּשׁ הַגִּיָּהָה וְתַאֲרָ אֲמֶשׁ.

ברבות הימים התהפך הוא כחומר חותם, בקחתו הנזר מעל ראשון ויהי לנגיד ומצנה עליהן, עד כי סרות הנה למשמעתו כיון, ובו תתפארנה. –

⁵ הוא הוא הדמיון והשווי עם הנשגב הנזכר בהחרוז הקודם לזה.

⁶ החרוזים הבאים האלה שלשתם ירמזון אל הספור הכדוי בהמיטהאלאגיע היונית על אדוּת "Urania" שהיתה אחת מתשע בנות השיר והחכמה, הילדות ליופיטער על ברכי "Mnemosine" רעיתו. אַנְרַאנִיעַ היא מְלַכַת צבאות השחקים, ואלילת הוֹכְרִי שמים בימי קדם, על ראשה עטרת כוכבים, ושתי עיניה נשואות לכדור השמים. – פְּנִנְתִי בהחרוזים האלה להורות: כי חושי האדם בעודו נער נעור, האמנים על הדעה הכוזבה של האסטראלאגיע הבויה – הם הם היו גם אבן למוסדות-לו לְאֵט לְאֵט לחכמות ההנדסה והתכונה אשר כחור האמת מזקקות הנה שבעתים – והבן.

כִּי מִתַּחַת לַמִּסְוָה עַל־פְּנֵיהָ
גְּלָה עֲמֻקּוֹת עַל־יָד בְּעוֹדְנוּ יֶלֶד
וַיְהִי חוֹשׁוֹ בָּהּ בִּיפֵי שְׁתֵּי עֵינֶיהָ
לְמִקּוֹר חֲכָמָה נִפְתָּח לְמַתִּים מִחֶלֶד.

[...]

.ו.

וּבְכֵן מִקְצֵה שׁוֹנִים נִקְבְּצוּ בְּאוֹ
פַעֲל־אִישׁ רְאוּ – וַיִּתְמָהוּ כִּילָד
וּשְׁבַעֵי רְצוֹן גְּדוּד אֶל־גְּדוּד קָרְאוּ:
כְּאֵלֶּה יֵצֵר אֶחָד מִמֵּתֵי חֶלֶד! –
וּכְטוֹב לְבָמוֹ, כְּשִׁבְתֶּם אַחִים יְחָד,
בְּעַבְתוֹת רְנָנָה הַמְשׁוֹרֵר מְשַׁכְּמוֹ,
הַשֵּׁר לְמִלְחָמוֹת בְּנִי־עֶנְק, לְאֲמִים בְּנִי־פָחַד,
עַד־כִּי שִׁירוּ רְגַע לְלַחְמִים הַפְּכָמוֹ.
רְאוּשׁוֹנָה חוֹשׁ בְּאֲנוּשׁ נְעֻתָר לְרוּחַ,
מִבְּאֵר הַשִּׁירָה, מִמִּקּוֹר הַמְרַגְוֵעַ
לְשֵׁאֵב קֶרֶת עוֹלָם, בְּהֵן לְשׁוֹחַ⁷,
טָרָם חֲשָׁקוֹ יַחַל בּוֹלְרַע לְנִגְעַ.
בְּסִבְךָ שְׂרַעְפִּיָה, בָּם שְׁנִתָּה נְמָה,
יּוֹם נִפְשׁוֹ הִיפָּה לּוֹ־עֲתֹדֶת חֲשָׁה –
בִּילִיד בֵּית הַדְּאָגָה אֲזִי רוּחַ קָמָה⁸
רוּץ לְקִרְאָת גִּילָה, זֶה אֵלָיו נִגְשָׁה.
אַכְזָרִיוֹת פָּרָא לְאֵט לְאֵט מִסְתַּתְרָת,
וַיִּתּוּ עַל־מִצְחוֹ תּוֹ גָּבֵר תַּחְתָּנָה;
אֲזַ תִּזְנַק בִּינָה, בְּהִגְיוֹן נְאֻדָּרֶת,

⁷ השירה, הרעות, והמנוחה הנה שלשתן היו בראשונה אבן פנה לתשוקת האדם, לדרוש ולחקור אחרי דברי ימי עולם ומעשי שנות קדם (Die geschichte) להיות לו למשל ולאזנה כ אחד.

⁸ יליד בית הדאגה הוא תאר לאדם, יען רוח מבינתו התל-בו וימכרוהו ממכרת עבד לה לצמיתת.

זו בלִבְבֵךְ כְּאִמֶּנּוּ יִשְׁאַנְנָה.
עֲמִיד מִשְׁתַּאֲהֵה אֶלְעֵל – עֲדֵאֲרָגִיעַ
כּוֹכְבִים מְפַקֵּד כְּמֶלֶךְ בְּהֶדְר,
וּבְאֵין אִמֶּר, אִישׁוֹן עֵינָיו מְגִיעַ
עֲדֵמְרוֹם קֶרְנֵי שֶׁמֶשׁ, יוֹצְאִים מִתְּדָר.
אִמְנֵם, שְׁבַע־שְׁמֵחוֹת אֲרָאֵנוּ, אֲשׁוֹרְנוּ:
הַמֵּית יִגְוֵנוּ קָרֵב, זֶה מְאֹד גְּבֵרָה,
לְזִמְרֹת תְּהַפֵּף יוֹם תַּעֲזֹבְנוּ,
וּבְדִמְעָה בְּתַעֲזֵנוּ רִחְצָה – וְטִהַרָה;
כֵּן חֵן וְנֵעַם בְּשִׁפְתָיו יוֹצֵקוּ,
כְּמֵל הֵם תּוֹכוֹ אֹלָם בְּפִיו יִמְתְּקוּ. –

.ז.

שֹׁכֵב חֵיק תֵּאָנָה, כְּבִאֲדָמָה תּוֹלַעַת,
הִזֵּה בְּמִשְׁכִּיּוֹת לְבוֹ בְּסִבְךָ חֵשֶׁק,
בְּאֲנוּשׁ עֲמֵק אֶהְבֵּה טְהוֹרָה נִשְׁעַת,
וְלֵה הִזְרַע – בֵּית־נִפְשׁוֹ בְּיָמֶיךָ.
אֲבָל! אִם מִתֵּאָנָה שׁוֹמֵה הַרְתָּה
מִזְרַע הָאֶהְבֵּה נִפְרֵד וַיִּכְדֵּל –
עַל־כִּכָּה לְשִׁיר רְעִי תוֹדָה יֵאָתֶה,
יֵצֵא רֵאשׁוֹנָה מִפִּי יִשְׁבִּי חֲדָל:
בְּהִמּוֹת מְעִירֶעָה, יוֹם רוּחוֹ נִשְׁבְּרָה
עַת לְחִירֶעִיתוֹ טַל־שֶׁחַר נִטְפָּה –
עַם הַגּוֹת לֵב, אֲזִי תֵּאָנָה הַתְּחַבְּרָה,
וּלְכִסּוֹת קְלוֹנָה, רוּחַ שִׁיר שְׁאֶפָה;
וַתִּתֵּן עֲדוּתָה בְּרִית זֶה נִכְרָתָה,
מֵה־זֹאת לְנִפְשׁ הַתֵּאָנָה נִהְיֶתָה?
כֵּן בְּחִכְמָה – גְּדֵלָה, בְּחֵן – הִיפִי
בְּנִדְיבוֹת – הִנְעַם, בְּעֵז – הַכֶּחַח,
יוֹם הִרְאוּתֶם חֲפִים מְנִי דָפִי –
מֵעַם הַתֵּאָנָה רִיחֶם הַנִּיחוּחַ.
גַּם־אִמְנָה פִּקְדוֹתֶיהָ הַפְּחִידָה גְּבֵר,

אף לנחל אלה, מאוניו נכספו,
 כייגם בגיאלים לא בשו משכר,
 לקנות כמו אלה יום גדלות רדפו;
 כה בקול רנה התפאר אנוש הפעם,
 בקר ארבעתם, אלה טובי טעם.
 אפס בפרוץ תאוה כמעם-גור נחל,
 יום ברבבותיו באגד וישלח רסן,
 עת מרצו חפץ געור פשחל,
 וחוב הקשה ערפו, חרש כפתן⁹
 רק לחוש בגבר נתכנו מעללימו –
 ויבלם במתג מגמת פנימו.
 כן בהסתר פנים אמנתו הטבע
 אלפי שנה אחרי התימה מעשיה –
 מוסדי חקיה כבר הוא קומם שבע,
 ויפח חיים ברבי תורתיה,
 עד גם מות מפניהן, כמו ברת,
 עול למתחבא, מסתתר ואיננו¹⁰
 וכבר מטרים בוא חכמה כארח,
 פיהו חנה דעה וישאנו;
 טרם העין בבל השלטת
 אט אלה-ליכות תבל מעל מבטת¹¹

⁹ התאוה (Die Leidenschaft) הגוד (Das Glück) החפץ (Der Wunsch) והחוב (Die Pflicht) כל אלה ארבעתם נתנו במתנה לאדם מאת היוצר פל, אך גם לפקיד ומצוה שמהו עליהם, להיות רק הוא לבדו המוציאם והמביאם, פן יפרקו על ויעברו חק באפס עצור ועזוב – אז רע ומר תהי אחריתו.

¹⁰ הטורים האלה יתנו אותם אתות ברמיזה, איך עוד מקדמת תכל כאשר החל האדם לחיות חיי חברה, עוד בטרם יגלו-לו סתרי הטבע, שמקדם מקור נפתח לכל החמות בכלל – היה כל ישעו וחפצו להתחנך בחכמת הרפואה (Die medicin), כדרשו ויבקרו אחרי טבע וטעם כל-ירק ועשב השדה, להכין מאלה רפאות לכל מחלה, למען גרש מאהלו את אויבו בנפש את המות. ככה מדאגה מדבר פן יתאזרח העול בהברתו, החל האדם עוד משנות דר ודר להגות בתורת דת ודין ובמשפט צדק (Die jurisprudenzen) כמה ששקלו מגיע, לבעבור רדף באף עפ"י דין הרשע
¹¹ היא עין מחולל-פל, גם את הטבע בעצמה.

חנינא ליפא רבינוביץ'

מתוך כתב היד 'תוחלת ממושכה'

תוחלת ממושכה

שיר פרט
(Hypotypose)
בשני חלקים

דָּבָר אֱלֹהִים

Regnum coelorum violenza paté
da caldo amore e da viva speranza,
che vince la divina volontate.

Dante

(nel volume terzo della
"Divina commedia")

הן השמים ושמי השמים שחו לפני בת־אל זאת התקונה, אף־כי בן־אדם יליד
אשה, אשר מיום גיחו מרחם אמו עד־עת האספו עבד עבדים הוא רק לה.
כזה וכזה ראיתי ונתון אל־לבי עוד בימי עלומי בהיותי בן־שבע עשרה שנה,
מדי החילי לכתב שיר על־התקונה (עין בספרי "זכרון בספר" סימן י"א),
ואולם רוח מבינתי בשימו עלי משמר, אחז אזי בערף עשתונותי – וערפן,
באמר אלי: חדל־לך צעיר לזמים מהלך בגדלות, ומעלות בהר בת־אלים
הלזו, טרם תדע צורת תבל ותכונתה, עד־הגלות לך יצר לב האדם בנערותו
ובזקנתו לפלגותיו ולמחלקותיו פל־אחד למינהו. אכן שירתך רפה עודנה,
שירת נער נעור היא, והיא לא תצלח. לזאת אפוא מתרפה במלאכת שירת
סרתי אל־משמעת תבונתי, וכאחד בני הנעורים שויתי ודוממתי; אך־בעים
שנה ואחת נסיתי במסה מאויי ארץ איש למחלקתו אל־מה נפשו הוא נושא?
לעיני עין בחן שטחתי שטוח תהפכות קרת תבל בלבד, ומשפיות ללב בנה

היולד־בָּה בלבד, עֲדֵא־כֵּד בְּכַד הָיוּ כְּלֵהֲנָה – וְאַחֲרֵי שְׁנוֹת חֶקֶר שְׁבִתִי אָנִי
וְאַנֶּס פְּחִי לְכַלּוֹת אֶת מְלֹאכְתִּי בְּשִׁכְבְּרִי הַיָּמִים הַחִלּוֹתִי עֲשֵׂה, וְתִצְאֵלִי הַשִּׁירָה
הַזֹּאת אֲשֶׁר לְפָנַי בְּזֶה.

כְּצִפָּה וּמִבֵּיט אַחֲרֵי הַלִּיכּוֹת בְּגִי־תְמוּתָהּ לְדַעַת כְּלִי־שִׁעָם, הִפְפָּצָם, מְשׁוֹשׁ
דְּרָכָם, אִף כַּעַס עֲנִינָם – רוּחַ הַשִּׁיר הַמְּפַעֲמֵנִי פִּיּוֹם שְׁמֵנִי גַם לֹאִישׁ הַבִּינִים
וּלְמַלִּיץ בִּינְתָם וּבֵין הַתּוֹחֲלֹת; אֵלֵי מְגִישִׁים הֵם עֲצוּמוֹתִיהֶם, וּדְבַר־מָה
הַשָּׂמִים אֵלֶּה בְּפִי, אֶתוֹ בְּאֲזִנִּיהָ אֲנִי מְסַפֵּר. שְׂאֵלוֹת מְשֹׁאֵלוֹת שְׁנוֹת מְשִׁים
אֲנִי נִגְדֶּה כֹּה, וְהִיא מִמְרוֹם שְׁבִתָּהּ תְּשִׁיבֵנִי דְּבַר. יֵשׁ אֲשֶׁר בְּסַעֲרָה דְּרָכָה
וְקִשּׁוֹת תַּעֲנִנִי, אִזּוֹ בְּעַפְרֵי אֶתֶן פִּי, וּכְמַחְרִישׁ לִי דוּמְיָהּ תְּהַלֵּךְ; וְיֵשׁ אֲשֶׁר בְּנַחַת
דְּבָרֶיהָ, לֹא כְּחִרְיָאֵף, לֹא כְּרַעַשׁ, אִף לֹא כְּאֵשׁ – אִזּוֹ עֹמֵד הֵכֵן עַל־עַמְדֵי עֲמָה
אֶקַּח דְּבָרִים וְלַעַת מִצָּא הִיא מְשִׁיבָה כְּהַלְכָהּ, אִף אֲמַצָּא מַעֲנָה. רַק אִם־אֵטַטֵּמַת
הִיא אֲזִנָּה מְשֻׁמַּע אֶת קוֹלִי מְדַבֵּר אֵלֶיָּהּ, אוֹ אִם־שִׁפְתָּהּ עֲרָלָה מַעֲנוֹת אֶתִּי דְּבַר
עַל־שְׂאֵלוֹתִי – אוֹת הִיא אֲזִי, כִּי אִף לְאִבֶּיהָ מְחוֹלְלָה פְּתוּרִים, וְאוֹלָם מִמְּנָה
פְּלִיאָה דַּעַת... –

עֵצוֹן בְּלִשׁוֹן עַמִּי בְּשִׁפְתֵי קָדָם כּוֹתֵב אָנִי הַשִּׁיר הַזֶּה, לְכֵן לֹא לְמוֹתֵר חֲשַׁבְתִּי
לְתֹאֵר לְפָנַי הַקּוֹרֵא! יִצָּר לִב הָאָדָם, מַעֲמָדוֹ, מְדַרְגָּתוֹ, וּמַעֲלוֹת רוּחוֹ, גַּם־כֵּן
לְפִי הַשֵּׁטָה וְהַמְנַהֵג כְּמִנְהַג אֶרֶץ קָדָם, הַלְּקוֹיִחִים מִמַּעֲמָדָה הַטְּבָעִי (Der
physischen Lage), מִמַּצְבָּה הַמְּדִינִי (Der politisch Lage), מְדַבְּרֵי יְמִיָּהּ,
מְקוֹרֵת הַדָּת הַשְּׁלֵט־תְּכֵּה בְּכָלֵל, וּמְכַתְּבֵי הַקֶּדֶשׁ בְּפָרְט. פֶּה תְּחִיזִינָה עֵינַיִךְ
תִּקְנוֹת צָעִיר וְרַק עַד־תִּקְנוֹת זָקֵן וּשְׁבַע יָמִים, תּוֹחֲלֵת אַחַד הָעַם הָעוֹמֵד בְּשִׁפְלָה
הַמְּדַרְגָּה עַד־תּוֹחֲלֵת בְּכוֹר מוֹשֵׁל וְרַב הַיּוֹרֵשׁ עֲצָר, עַד־תִּקְנוֹת שְׁלִיט וּמְלִךְ
הַיּוֹשֵׁב עַל־הַכֶּסֶּף – כֵּלֵן יוֹצְאוֹת בְּשִׁירֵי זֶה, וְיִדָּן אֶת־זֶה בְּעַקֵּב דָּתֵן הַשְּׁלֵטָה,
וּבְחֻקּוֹת אֲרֻצוֹת הַמְּזֻרַח שְׁבֵהֵן יִלְדוּ. כִּכָּה שְׁמוֹת הַפְּרָטִיִּים מְאֻנְשִׁים וּמְקוֹמוֹת
שׁוֹנִים בְּמַחְבְּרֵתִי זֹאת מִן־הַמְּקַרָּא שְׂאוֹלִים שְׂאוֹלִים גַּם הֵם.

תְּכַנִּית הַשִּׁירָה הַזֹּאת שׁוֹנָה מִן־הַרְאֵשׁוֹנָה אֲשֶׁר הַחִלּוֹתִי זֶה כִּכָּר מִן־הַקְּצָה
אֶל־הַקְּצָה: דְּלִתּוֹתֶיהָ בְּנוֹת שֵׁשׁ תְּנוּעוֹת הֵנָּה, וּבְכָל חֲרוֹז בְּקֻצְהוּ הַנְּגִינָה
מְלִעִיל, מִשׁׁכׁ בְּשִׁירֵי הַרְאֵשׁוֹן. עוֹד עַל־אֲחַת הַנְּגִי לְהַעֲרִיךְ קוֹרֵא נִכְבֵּד!
אִם־יִבְעַל נֶפֶשׁ אֶתָּה: בְּפָנִים מְחַבְּרֵתִי זֹאת הַצְּבָתִי לְךָ צִיָּנִים עַפְׁׁי א״ב,
חִפְשׁוֹנָא כְּלִי־צִיּוֹן בְּסַפֵּר בְּקֻצְהוּ פְּסָדֵר, וּמַצְאָתָּ שֵׁם הָעֲרוֹת קִטְנוֹת שְׁנוֹת, אֲשֶׁר
תְּהִינָה־לְךָ לְעִזּוֹר וּלְהוֹעִיל אֶל־גּוֹף הָעֲנָנִים בְּאֲשֶׁר הַצִּיּוֹן הוּא שֵׁם. רַב־לִי

מהעתיר דברים ללא-הועיל עליך הקורא! יען להג הרבה גיעת בשר ונפש
 היא. הן אסתיטב בעיניך שירתי זאת, גם מפלעדי עטרות לראשה תבחר,
 תקרב, ותצננה, ואם לא לרצון תהי לך, אף-אס-משנה פאר חבוש לראשה,
 נפשך תבחל-כה – ולמה-זה אבקש חשבונות רבים, אסד-ברים אחרים דים?
 לכן אפרד מעליך זאת הפעם. והנה אס-יח-יניקה, ויהי בעזרי להשלים גם
 החלק השני ממחברתי זאת – אז כעת תהי שנית אשובה אליך, ואראה את
 פניך.

המחבר

כט' כסלו שנת תרנ"א פה עיר קאלאראש

תוכן הענינים

הילדות בכלל

השחרות בכלל

העלומים בכלל

עלומי האפר

עלומי בעל המלאכה

עלומי העשיר, בעל הנכסים, השר והשוע

עלומי יורש העצר

שנות און גבר בכלל

ופסי חרש הברזל

אלזכד האפה

טבאל המפתח פתוחים

ידלף המתפר לבוש

שפן התופר נעל

אלפעל החרש עין

ישבק החרש און

דלפון השכיר (ליום או לזמן)

חרנפר הסבל

בקי השכור

עון הגנב

מהחל שנות און גבר (Die
 Mannsiahre) עד תם חצן
 הראשון – וקמו בעלי
 המלאכה האלה, יחשבו לבני
 "שנות און גבר" ממחצית
 הראשונה גם אלה הרשומים
 פה להלן בתוך הלז.

עֲזָדָה הַשׁוֹדֵד
יְקַשֵּׁן הַמֵּאֲבֵד עֲצָמוֹ לְדַעַת
בְּרוּלֵי הָאֶבֶר
גְּדֵי הַעֲשִׂיר, אוֹ חֲשִׁבְדָּנָה הַסֹּחֵר הַמִּתְעַשֵּׂר
שִׁפְעֵי בַעַל הַנְּכָסִים, אוֹ עַמִּינַדָּב הַשֶּׁר הַפִּתְחָה
מִלְכֵי־צָדֵק מִלֶּךְ אֶרֶץ הַקָּדָם
עוֹזְרֵי עֲלִידוֹ, אוֹ מְשִׁיבֵי טַעַם הַשְּׂבָעָה:

לוֹטֵן שֶׁר הַחִיצוֹן
יְתָרְעֵם שֶׁר הַפְּנִים
אֶצֶר שֶׁר הָאוֹצָר
לְעֵדֵן סִגְן הַחַיִל
אֲבִידֵן שֶׁר הַמְּשֻׁפֵּט
דְּרָדַע שֶׁר הַהֲשֻׁכָּלָה
אֶלְיָהוּעֵינִי אָבִי הַדֵּת הַשְּׁלֵטָה

אִיזְבָּל הַמִּלְכָּה
מַעֲנָה כְּלָלִי שֶׁל הַתְּקוּנָה

• • •

בְּקֵי הַשְּׂכּוֹר

”הַשְּׂקִיפִי עֲלֵי־דָמָן!
שֵׁם אִישׁ אֲמוֹנִים אֲמֵן,
אִישׁ מְשֻׁכֵּל יוֹדֵעַ,
לְמַדָּע אַח, רַע,
חֶלֶק לְבוֹ פֶּתַע
וַיִּלְךְ וַיִּתַּע
מִמְּקוֹר מִתְּחַל לְקַח

לשגות בַּיַּיִן הַרְקוּחַ.
 וּלְאַט אִישׁ יִכְבֹּד
 הַתְּמַכֵּר לְעֶבֶד
 לַמִּמְסָךְ, לַחֲמֹר,
 וַיְהִי לְאַחֲיוּ מְמֹר.
 כְּמוֹ מַדְמִנָּה עֲתָה
 תִּפְאַרְתּוֹ נִשְׁמָטָה,
 עַל־שִׁפְתָיו צָרְבַת
 שׁוֹכֵב הוּא לְמַעֲצָבָת. —
 אַף־גַּם־הוּא אֶלְיָךְ
 אֶל־גְּדֹל פְּלִאָיִךְ
 בַּחֲלוּם יִשָּׂא עֵינַיִךְ:
 כִּי אַתָּה כּוֹס יַיִן
 לְרַגְעִים תִּגְמִיאֵנִי,
 הַרְקֵה תִּסְיָעִי
 כִּי דָם עֲנַב חֲמֹר
 עֲצֹבוּ בְּשִׁשׁוֹן חֲמֹר,
 וּבְשִׁכָר שִׁבְלֵת
 עַד־צֹאֵר, גְּלִגְלֵת,
 יִשְׁחָה כְּבָמִי שְׁחֹו
 עַד־יִמְיוֹ נִדְעָכוּ;
 עַד־בְּסָבָאִים בַּעַל,
 לְשִׁכְרוֹן יַעַל
 כָּל־עֲצָמוֹתָיו מִחַ
 לוֹ לְרִיחַ נִיחוּחַ". (אין אומר בפיה)

עֲזָרָה הַשּׁוֹדֵד

שׁוֹרֵי־נָא קְלוֹן מְעַר
בְּהָר בְּשׁוֹדֵה־יָעַר!
שָׁם לְסִבְיָה מִמַּעַל
אִישׁ צִיד בְּלִיעַל
נוֹשֵׂא חֲנִית וְתֵלֵי
עוֹמֵד הֶכֶן שְׁלִי.
לֹא צִיד חִיתוֹ יָעַר
עוֹרְרָהוּ וַיָּעַר –
צִיד אֲנוֹשׁ לְצוּד חֲרָם
כְּמוֹנֶפֶץ וְזָרֵם
מְאָרְבוּ מְגִית,
לְעֵת כִּי־יִרְיֵחַ
מִרְחוֹק אוֹרֵחַ
עוֹבֵר וּבּוֹטֵחַ.
מִה־שְׂאֵל מְנַהֵו
זֶה חֲנָם רֹדֵפָהוּ?
נִפְשׁוּ לוֹ־תִתְנֶנָּה
אוֹ – הוֹנוֹ תִתְנֶנָּה!
כְּפָרוֹ? תֵּן כֶּסֶף
אוֹ יְגוּעַ, יְאֶסֶף!
אָבֵל! דִּרְכּוֹ בְּסַעַר
נִכְרַב בְּעֵדוֹ נָעַר:
דָּמוֹ רַתַּח קָרֵב
הִמְיֵת גִּידֵיו יָרֵב,
עֲרָקוֹ בְּלִישְׁכּוֹבוֹ
בְּמִזְמוֹת רֵהֲבוֹ,
עַד הִתְמַכַּר פֶּשַׁע
שִׁית בַּתְּאֻהָ יֵשַׁע,
וְתֵלֵז יִדְבַּצַּע
רַפּוּא לֵב כְּסוּי־פֶצַע.

עלומי בְּרִית הַפְּרוּ,
משְׁכַל גְּבֵרוֹ,
אֲכַזְרִיית־אֶף שְׁטָף
וְקָשִׁי לֵב כְּשֶׁד קָטָב
יַחַד אָזִי חִבְּרוּ
חֶק־מוֹסֵר עֲבָרוּ,
חֶשֶׁק לְהוֹן תּוֹעֵפֶת
שֶׁת עֲלֵיהֶם נוֹסֶפֶת –
כֹּה נִפְלֵא וְנִפְלֵאִי
יָצָא לְשֵׁאוֹל כְּלִי,
שׁוֹדֵד וּמְרַצֵּחַ
לְאַבְדוֹן זֹבֵחַ
אִישׁ, מִשְׁחַק־לוֹ בְּכִי,
עַל־דָּם רָעוּ יָחִי.

”הֵאֵת לֹא מֵתָהוּ
אִם־אֲכַזֵּר כְּמָהוּ
פֹּה אֲרַצָּה אֶפְיִם
לָךְ יִפְרֹשׁ כְּפָיִם?
אִם־פָּרָא יוֹלֵד
דְּרֵאוֹן לְחֵלֵד
צִיר נֶאֱמָן לְעוֹלָתָהּ
מִמֶּךָ יָקוּ עֲזָרְתָהּ?
וּבְכֹל־זֹאת תּוֹחֵלֵת!
בְּנֶךָ אֵין אֵת גּוֹעֵלֵת:
לְגַנֵּב אוֹמְנֵת
לְחוֹמֵץ מִשְׁעֵנֵת –
אֵת לְחֵמְלָה כְּפָלִים
עַל־שׁוֹדֵד צְהָרִים
עָלְיוּ כִּי־תִבְטִי,
לוֹ שְׂרָבִיט תּוֹשִׁיטִי.
אֶף־גַּם הוּא בּוֹטֵחַ

יחל בלישוכח :
כי רבות תועילי,
לו אשכר תובילי,
צאן אדם חלקמו
או צמרם תחתמו ;
כי שלו בחדר
לו ראש אנוש ופדר
לרצונו תקריבי,
או חסדך תיטיבי
הסבילו הון רע,
מתחנן כורע
כי ישוב יתינו
בזקבו ימירנו ;
כי למועד יחצי
ישליך חנית יחצי
תמם עם צדק
אחרי הרחיבו בך
מלאת חריו טרף
שפר מדם קרב"
(עוד מילים ממנה העתיקו)

איזבל המלכה

מיִזאת הנשקפת
הולכת טופפת
מחדר לחדר
עטה הוד וְהדר,
בני־סגנים בחירה
גם־שרות אחריה?
הגבירה היא באה!
יען פי־נקרא
אל־מושל יגע,
נלאה חות דע;
אליו היא נקרבת,
לימנו ישבת,
עמ־מלכות יגענו –
ובגחה – תשיחנו:

“הדאגה מרבבת
בלבב מגביהי שבת –
מלכותך משלחת
פארות כפורחת,
מצבתה רק אתה!
זה פריה חנטה.
כל־אמיר, צמרת,
לנדיבים למשמרת
מידך נתנו,
לסגנים נאמנו,
צופים היות, שום דעת,
בל־תאכלם תלעת.
אך הוגים צפִימו
אין לאל ידִימו
לאחז בסנסניה

בָּם נִמְצָא פְּרִיָהּ.
גַם חֶסֶן עֲתִיד
שָׁרֵי מִשְׁמַעְתָּךְ
הוֹקִיר בְּלִיּוֹכְלוֹ
כִּי־עַל־כֵּן יִהְיֶה
לְבוֹ לְשִׁדְךָ מֵחַ,
עֲרֻקֶיךָ מְנוּחַ;
שׁוֹדְדִים לֵב וְקָרֵב
מִבְּקָר עַד־עֲרָב.
לָכֵן אִישִׁי בַעַל!
מִמְרוֹס־כֶּסֶם מִמַּעַל
כִּי יִשְׁמְעוּ תוֹכַחַת –
אֲזַ מוֹסְרֶךָ קַחַת
יִוָּעֲצִיד יִשְׁכִּילוּ,
אֶף קוֹלָם יִשְׁפִּילוּ
מִהַעֲתִיר דְּבָרֵימוֹ
עֲלֶיךָ אֲדַגִּימוּ!
אֲזַ אֶתָּה כְּמוֹנִי
מוֹרֵם מִבְּנֵי עֲנִי
דְּאֶגָּה בְּלִית־שִׁחָךְ
נִפְּשׁ לֹא־תִכְכָּה.
אִם־בְּנוֹת שְׁלוֹהַ תְּרַנֶּה
מִמְּלַכְתְּךָ נִכּוֹנָה
בְּיַדִּי מְשִׁיבֵי טָעַם
עֲזָרֶיךָ הִפְּעַם –
לְמָה לָךְ עֲצָבַת
עֲמַל דְּאֶגָּה שְׁבַחַת? –
לָכֵן חֲדַל! הֲוֵא שׁוֹכַח
מִהַשְּׁכַם וְהוֹכַח!
אֲזַ בִּיקֶר חֲלָדֵנוּ
נְלִין כְּלִי־מִינוּ:
לְשִׂאֵף צַחֹת רוּחַ

היום כִּי־פּוֹחַ –
בְּמַרְכָּבַת תְּפָאֶרֶת
הוֹד מַלְכוּת מִזְכָּרַת,
וּבְסוּסֵי סוּפָתָהּ
נִחְרָתָם – אֵימָתָהּ,
פָּרָשִׁים סְבִיבֵנוּ
הַסּוֹכְכִים לְרֵאשֵׁינוּ
בְקִרְיָה נְשׁוּחַ
בְּפִרְכָּר נְנוּחַ
אֲחֵר, מִזְדֵּהֶינָן
נְשׁוּב בֵּית־הַקֵּיץ.
שָׁם כְּלִיל בְּהֶדֶר
הַשְּׁלֶחֶן בְּחֶדֶר
עָרוּף מִן־צִהָרִים
עַד־בֵּין הָעַרְבִים
בְּדֶשֶׁן בֵּינָן
תְּאֻנֹת חֶף וְעֵינָן
מֵעַד־נִי כָל־פֶּלֶף –
לִי, וְלֶךְ הַמֶּלֶךְ. [...]

מתוך כתב היד 'אלה תוצאות הרעה'

אלה תוצאות הרעה

שיר עיוני בשלוש מחלקות

דבר אל הקורא:

במחברתי הקטנה הזאת התיכונה בחוכרות, שֶהרו ותלדנה מחשבותי פה בצמק הבכא, היו גר לנתיבתי: א) הפלסופיה העיונית (Idealismus) לפי שיטת אפלטון בכלל; ב) מורנו הרמב"ם האלהי בספרו "המורה", רב ס"ג בספרו "האמונות והדעות" והפלוסוף ר' לוי בן גרשון בספרו "מלחמות השם"; ג) והמשורר האשכנזי הנעלה בערכו על-פלימשוררי ארצו Albrecht von Haller בשירו הנכבד שחברו עוד במאת השמונה עשרה, בשנת 1738 לסה"ג: *Über den Ursprung des Übels* בפרט.

הספר הקטן הזה נחלק לשלוש מחלקות, הראשונה תכיל שמונה, השנית – עשר, והשלישית – שתים עשרה פרשיות; רק עליה הקורא! לשום לב בעיון רב אל-ענין והמשך פלפרשה, או אז תלך לבטח בדרךך, ולא תפשל. המחלקות כתובות על-דרכי השיר במשקל, כל שורה בת י' או י"א תנועות, כל התרזים והמלעיל בסוף כל שורה אחרי גוי השלכתי, יצן רב ענין ותכונת השירה נלאו נשוא אותם.

סלח לי הקורא! אם העפתי לעלות במעלות המחקר על-דבר הרעה, ורק מעט צרי גלעד הבאתי לך לרפאות שבך ברוח. הן אם איתני החקר והפלסופיה הראשונים והאחרונים פה שבו ונדם על-ראשם, אנכימה פי לדברי תיחל להגיד לך חדשות לא שערום המה. גם אמנה הוספתי השערות מעטות אשר גם הן לא מלבי הנה, אף דקות הן ושדופות קדים; וכאשר אוסיפה לך פהנה וכהנה, בן אשוב לדברי הקהלת (קהלת יב', יג', יד') כי זה כליהאדם.

בְּמַחֲלָקֶת ב' מְדֵי דְבָרֵי עֲלֵאוֹדוֹת רְאִישֵׁי בְרִיאַת הָאָדָם, הַשְּׁלֵכְתִי אַחֲרַי גּוֹי
שֵׁשֶׁת דְּאוּוּיִן, וְהַשְּׁעָרוֹת הָרוֹפְאִים הַחֲכָמִים שְׁעֲלוֹעַר, אֶקְעַן וְרִיטְגָעֵן, ע"ד
רְאִישֵׁי בְרִיאַת כְּלֵי־חַי מְאֹשֶׁר יִסּוּדָם רְעוּעַ, וְלֹא מְצַל תַּחֲתֵיו – וְאִמְרָתִי וְנִתּוֹן
אֶל־לְבִי: אֶפְלִנָּא בְּמִי־שָׁחוּ הַיּוֹצְאִים מֵעֵדֶן גֵּן תּוֹרְתָנוּ, וּבִתְהוֹם הַשְּׁעָרוֹת
מִהַשְּׁעָרוֹת שׁוֹנֹת אֶל אֶפְלָה !!

אב, ט"ו בו, שנת תרמ"ג, פה אדעססא.

המחבר.

מִפִּי עֲלִיוֹן לֹא תֵצֵא הַרְעוֹת וְהַטּוֹב (אִיכָה ג' ל"ח) אָמַר ר'
אֶלְעָזָר: מִשְׁעָה שְׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא: (דְּבָרִים ל')
רְאֵה נִתְתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם, אֵת הַחַיִּים וְאֵת הַטּוֹב וְאֵת הַמְּנוֹת
וְאֵת הַרְעָה. לֹא יֵצֵאָה טוֹבָה לַעֲשֵׂה רְעָה, וְרְעָה לַעֲשֵׂה
טוֹבָה. אֲלֹא, טוֹבָה לַעֲשֵׂה טוֹבָה, וְרְעָה לַעֲשֵׂה רְעָה. כְּמָה
דָּאֵת אָמַר: (ש"ב ג' ל"ט) יִשְׁלַם ד' לַעֲשֵׂה הַרְעָה כְּרְעָתוֹ.

(אִיכָה רַבְתִּי)

מחלקה א'

ושמנה פרשיות בה

ענין פרשה א':

יפי מראות הטבע בדומם, בחי, ובצומח, במקומות ששם חמד האדם לשבת
לו –

איכה נהיתה הרעה הזאת

(שופטים כ', ג')

על ראש הרריעד, גבעות עולם שם,
הלובשים דממה, מצנפתם שקט
המשלחים מעינים, נכבדימים
בנחלים ממעימו יצאו –
שמה ערב הרוח נשאאתני,
בחרשה שם עמדי עמדי.
הדם רגלי – ארץ רחבת ידים,
רק ארפה רחפה יצב גבולות לה,
אף קצה לראות, עין אנוש תלא,
ששם תכלת שחק זר למסגרתה.¹
יערות ירקרקת פני גבעות פסו,
מבעד לסבך, מן החרפים מציץ
אור שדיתרומות, מצהב נגה זרחו.
בערבות שם רוכב סוכב הולך
ביקרו שמש, מאיר מופיע.
על-הר נשפה פה, גבוה ותלול,
שקט ובטחה לשבתם חמדו
ראש מרום קצו, נשפח מני רגל;
ובכל מחזה, מקום עיני מגעת,
שלוה מרגוע, כתאומים יחד
סביב סביב ידון ידון.
אף שכן בית-חמר יושב ממולי,

¹ הוא אפל הרקיע למראה עינים (Der scheinbare Hhorizont)

תחת חציר גגו צל הדרור ישאף,
 אחר ימי צמל – לילות מנוח.
 שם צאן מאליפות כרים לבשו,
 ירק דשא כמרעיתן – ותשבצנה;
 ואלפים מסבלים, עדרוי בקר,
 פה עלמרעה רך תחתם ירבצון;
 מאשר מתקו למו עשבות שדי,
 פה רבץ אף געו גרה יעלו.
 צהל דהר הסוס במישור שם,
 ששם תלמי שדי דשן ירעפון;
 במקום עבדבו – שם גיל הזר נחרו.
 עיןמי תשבוע, מראות מהתענג
 עלבקצה זה, פה ברדת היער?
 פה אלה עבתה חשופה מזקן
 מאור צהב כמו באש בערה;
 הלאה, בירקרק שמן נחפה ברוש,
 חפף עלידשא, אמלל בבין שיח.
 אף חץ בןשמש פרשו אורהו,
 מבין עפאים בסבךיעץ יתגנב,
 לעגב עליעפתה זקב יאתה,
 עטיה ירק חבק יצועה יעל.²

² חצי השמש (Die sonnenstrahlen) מתגנבים מבין ענפי עצי יער אל תוך הסבך פנימה, ועטים בזהב אור יקרות באים לעגוב עליהחשכה השוררת שם, הלובשה מלבוש ירוק, עדכי יפתוה, יחבקו לה, ועמה יתחברו.

ענין פרשה ג':

המשפּט הראשון אשר יחרץ האדם, רק לפי ראות עין בשרו על הטבע
בכלל, ועל התבל ומלואה בפרט –

אכן כן הוא! בקדש אֶחָזָה פל:
עיני כִּיאֲשָׂא אֶל־רום רְקִיעַ,
על־כְּמוֹתָיו שֵׁם אֶרֶץ מְרַחֶפֶת;
יְפִי תִכְלֹת כִּיאֲרָאָה, זֶה־ר אַרְגָּמָן,
רְחִיצִים בְּחֶלֶב עֲנָנָה, לְכֵן מְרָאָה;
וּכְמוֹ אֵלֶּה מְבַשְּׂרֵי כִיאֲחֹז –
רוּחַ יְבוֹא־בִי, אִף יִשְׁפֹּט שְׁפֹט:
”מִתַּת־יָדָהּ הִכִּי־הֵם, מֵעַל מִתְּנָה,
לְתֹבֵל מִהֶר, לְנִבְרָא מִתָּן,
וּרְצוֹן גְּבוּהַ מֵעַל גְּבוּהַ
הַבְּרִיאָה כְּלָה כְּצִנָּה יַעֲטֹר.”

ענין פרשה ד':

המשפּט השני אשר רוח מבינת אנוש ישפט על־התבל הלזו – תבל בית
הסהר היא, שִׁמְמָנָה אין נְקִי יִמְלֹט – בָּהּ הִרְעַ וְהִעֲנִי יִשְׁלֹטוּ שְׁלֹטַת – בָּהּ
כְּלִידוֹר וְדוֹר מִבְּקֶשׁ לוֹ מְנוּחַ וְאִינְנוּ; מִצְטִיד כְּלִימֵי הַיּוֹתוֹ לְהַכִּין שֵׁם וּשְׁאָר
לוֹ וְלְדוֹר יְבוֹא, וּבְקֶסֶם לוֹ כְּזָב, יַעַל בְּתֵהוּ וְאַחֲרֵיתוֹ עַדִּי אוֹבֵד –

כֹּזֵה וְכֹזֵה דְּמִיתֵי שְׁוִיתֵי,
עַדִּי קָדֵר הוֹעֵם עֲצָם שְׁמִים,
מְנַשֵּׁף עָרֵב, מֵאֶפֶל נִגְדוֹ;
עַדִּי מְנוּחָה בּוֹדְדָת, אִם כְּלִמְזָמָה,
שְׁחִבְרָה יַחֲדוֹ מוֹרְשֵׁי לְבִיאָנוּשׁ –
אִף מְעַדְנוֹת³ שְׁעַפִּי קְשָׁרָה חִבְרָה,
מִחֻשְׁבוֹתֵי זְמוֹתֵי זוֹ נִתְקוּ.

³ השם מעדנה הוא כמו מענדה מן הפעל ענד; הוראתו כמו קשורים או כושרות ונחשתים.
עדיהם יתנו הפסוקים בש"א טו' ל"ב ובאיוב לח'.

כֹּה בְּהִלְךָ־נִפְשִׁי מִחֲרִישׁ מִשְׁתָּאָה,
 כְּלִיזְמֵי יִסְרוּנִי, שָׁם שְׁאֵלוּנִי:
 "הֲזֹאת תִּבְלֶה, שְׂבָה כְּמִתְאוּנָן חֲכָם?
 הֲהִיא בֵּית־כְּלָא, וְעֲנוֹת כְּל־פְּתִי,
 שְׂבָה הַטּוֹכָה כְּמִסְתָּרֶת פָּנִים,
 רַק מִרְעָה לְפַעֲלוֹת תּוֹצְאוֹת,
 וְלִנְבֹרֶה הִיא תִּפְתֶּה, בְּעֶבֶר חוֹשׁוֹבוֹ?"
 כִּמָּה לִי מִכְאוּבִים וְלֵב דָּוִי!!
 כִּשְׂבֹלֶת חִלְחָלָה שְׁטֻפְתָּנִי,
 בְּרֵאוֹתֵי עֲנִי־הַמְסֻוָּה הַסִּיר,
 עֹרֶם בְּלִי־לְבוֹשׁ עֲלֶה הַבְּמִתָּה.
 אֲרֵאֶךְ תִּבְלֶה! אֲבִיטָה בְּתוֹכְכִי,
 וְאֶבְדּוֹן – יִצְוַעֲךָ, רְפִידְתְּךָ – תִּפְתָּה;
 אִם־עֲנִי וְלַחֲץ יִשְׁבוּ לַמִּשְׁפָּט,
 מִמְלַכֶּת אֲשֶׁר אֵיךְ תּוֹכְלִי וְהֵייתִ? –
 בָּךְ דּוֹר עוֹבֵר מֵעֲשָׂהוּ יַחֲיִשָּׁה,
 נְעוּר וְרַק – רַק נִפְשׁוֹ תִּמְלָא,
 הוֹלֵךְ לְהִרְגִיעָה . . . מְנוּחַת שְׁוֹא מִבְּקָשׁ,
 וְעָמַל אַחֲרָיו עִם־אֲרֻבוֹת יָדָיו;
 עֲדֵי בְנוֹת אֲכֹזֵב – הֵן תִּפְתְּנוּ, תּוֹחֲלוֹתוֹ –
 נְדָמָה נְדָמוֹ כְּמוֹ, בְּתֵהוּם עוֹלְמִירְעָד.
 פֹּה בְּעֵמֶק הַבְּכָא זֶה שְׂבִיתוֹ מְעֻט,
 וּבְחַיִּיו – תִּי עֲנִיֹו וּמְרוֹדוֹ –
 בְּשׁוֹא נִחְעָה בְּלִבּוֹ מִתְבַּרֵךְ,
 הַנְּחִיל דּוֹר יְבוֹא יֵשׁ, מוֹסֵד מוֹצָק,
 יַעַן מִקְסָם אֲשֶׁר, צַל בְּרַח
 בְּצִבְעִים שְׂבַע בְּהִגִּיגוֹ צְבוּעַ,
 מִכְּאֵב אֶל־דָּוִי מֵהִוָּה אֶל־קִפְדָּה
 עַד־שַׁחַת בְּלִי יִתְעַנּוּ יִהְדָּפְנוּ.
 כֵּן מִשְׁמִנֵי בִצָּה אֵד כִּי־יַעַל,
 תּוֹכוֹ רְצוּף אֹר, הַמּוֹלִיף שׁוֹלֵל
 עֹבֵר אֲרַח תְּעָה, זֶה קִנְהִילוֹ.

ענין פרשה ה':

תְּשׁוּקַת הָאָדָם לְקַנֵּן מְנוּחָה בְּלִבּוֹ, וּמִבְקֵשָׁה בַחוּץ – הוּא גֵרָדָף מִתְאַוֶּתוֹ
כְּלֵיהִיּוֹם, וּבְעֵמֶל עֲבוּדָה וַיִּגִּיעַ מִבְקֵשׁ מִפְּלֹט לֹו – הוּא וּתְבוּנָתוֹ מִתְעַנִּים תַּחַת
גְּבֻרָתָם זֹאת הָעֲרָמָה –

רק פְּרַעוֹת בְּלִבָּב אָנוּשׁ, קָרְבוֹ הוֹוֹת,
לְכֵן לְמִצָּא מְנוּחָה פֶּשֶׁט בַּחוּץ,
שֵׁם חֲקָרָה, הִכְיָנָה, אִף עֲתֵדָה בְּיָתָה –
אִף מִיִּבְלְעֵדִיו חֲדָרָיו יְבִיאָנָה ?
מִן־בְּלֵהוֹת מְאֹוּ מִרְדָּף בְּלִי־חֶשֶׁךְ,
רַעֲבִים גַּם צְמֵאִים כְּזֹאֲבֵי עָרֵב,
בְּטָרַח בְּמִשָּׂא מִבְקֵשׁ מְנוּס־לוֹ,
בְּעֵמֶל – עֵמֶל נֶפֶשׁוֹ – לְפָרֵק עֲלָמוֹ.
לְשׂוֹא הַתְּבוּנָה מְשׁוּט תִּפְשָׁה !
בְּאֲנֵי דַעַת מְשֻׁבְּרֵי עֲרָמָה יִהְיֶהלוֹ,
וַיְהִי כְּתַבַּת גִּמָּא שְׁחוֹק לְגֻלִּים ;
עֲדֵאִם אֲנִי וְחִבְלֹו הוּטְלוֹ טִלְטְלָה,
עֲדֵאִם בֵּינֵן חוֹל טְבַעוֹ גַּם־יָחַד,
אוֹ בִּירֵי צוּרִים שְׁפָתָה נִשְׁמָטוֹ,
מִנְפָצִים כְּאֲבִיגַיִר אֶל־הַסָּלַע.

ענין פרשה ו':

עַל־דָּבָר הַנֶּחֱם (Die Reue) אֲשֶׁר כָּעֵשׂ הוּא לְאָדָם לְמִיּוֹם הַבְּרָאוֹ – עַל־אֲדוֹנָתוֹ
הָעֲנִי וְהַלְחֵץ הַמוֹשְׁלִים בּוֹ מִמְשָׁל רַב – כָּל מִקְמָדֵי תִבְלָל כְּאִין נִחְשָׁבוּ, אִם צַר
וְאוֹיֵב בְּקָרְבוֹ מִסְתַּתֵּר תְּמִיד – טוֹב מוֹתוֹ בְּדָמֵי יָמָיו, מִחַיּוֹת חַיֵּי תְּמָרוּרִים –
הַשְּׁכָל מִבַּעַת אֵת הָאָדָם, וַיִּשִׁים חַתְּחַתִּים בְּדַרְכֵי עֲתִידוֹתָיו – עַל־אֲדוֹנָתוֹ נִצְחוֹן
הַגְּוִיָּה עַל־הַרוּחַ, וְהַסָּפֵק גַּם הוּא בְּעוֹכְרָיו – הַנֶּפֶשׁ בְּתֵּאל הַעוֹמֶדֶת לִימִין
רוּחַ הָאָדָם בְּהֶאֱבָקוֹ תְּמִיד וּמִחְבֹּשֶׁת לְעִצְבוֹתָיו, גַּם הִיא מְעַנָּה וּמְנַסָּה אוֹתוֹ –
רִיב הָאָדָם עִם צוּר־יְלָדוֹ – זֶה הַמְּרַחֵק מִכָּל נֶעֱם אֲשֶׁר אֵלָיו הוּא נוֹשָׂא נֶפֶשׁוֹ ;
זֹאת קָרְבָתוֹ אֶל כְּלֵהוֹנָה וְלַחֵק ; וְזֹאת הַתְּרָדָה מִכָּל דָּבָר רַחוּק, אֲשֶׁר רַק שְׁמָעוֹ
יִבְעַתָּהוּ – בְּסַבְּת שְׁלֵשָׁה אֱלֹהִים, גַּם בְּמוֹת אֵין תְּנַחֲמוּם לֹו –

מאלפי ימות גֶבֶר, יום אֶחָד אִיו,
שְׁלֵא נִתַּן בְּלֵב אֲנוֹשׁ כְּתִבְתָּ קַעֲקַע,
כְּתוּבָה בְּחֶרֶט נִחַם וְנִחַתֶּם בְּאֵשׁ?
אֵיזָה מְאֹשֶׁר, שְׁדַרְכוּ צְלָחָה
הִסֵּר מִגְבִּיר עֲנִי, פַּעַם אֶחָת,
מִרְאֵשׁ לַחֵץ הַרִים עֲטָרָה פַּעַם?
מָה הוֹעִילָה תִבְלָה, מִה־פֶּעַל אֶל
כִּי־פִאֲרָה, וַיִּקְרַע בַּפּוּךְ עֵינֶיהָ,
אִם אוֹיֵב צָפוֹן אֲרַב בְּחֶדֶר? –
כֹּה מִמְקוֹר לִבְנוֹ, לִב־סֵר וְזַעַף,
מִי הַמְרִים יִזְלוֹן יִזְלוֹן;
כֹּה עֲרוּכִים מְאֹתְמוֹל שְׂאוֹל וְאַבְדוֹן,
וְשִׁמְרִים לְמוֹעֵד בְּשַׁחוֹת שָׁם –
וְאֲשֵׁרֵי הַחֶדֶל, בְּלֵא־יֹמוֹ נִסְפָּה!
כִּהְתִּימוּ יְמֵי עֲנִיו עַד־מְלֵאת צָבָאוֹ
אוֹלָם הַשָּׁכָל, מִמְתִּי סוּד אֱלֹהִים,
כִּן־אָדָם יִבְעַת, עֲלִיו אָמִים יִהְלֶךְ,
עַד בְּנִקִּיק סֹלַע לוֹ יִחַצֵּב קֶבֶר,
מַעֲתִירוֹתָיו נִצַּח בְּלִי־מָלֵט.
זֶה הָרוּחַ אַחֲרֵי לְכָתוּ גוֹלָה,
אֲסוּר בְּבוֹר הַגְּוִיָּה, אֲשֶׁת חֶרְמוֹ,
מִרַב כְּעָסוֹ, צָרְתוּ כְּעֵסֶתוֹ,
מִהֲלָמוֹת עֲמָל, הִלְמָתוֹ שְׂבַע,
עוֹד זֶה מְקוֹנֵן מִתְאוֹנֵן מִשְׁתוֹנֵן –
הִנֵּה זֶה הַשְּׁפָל לְפָתָתוֹ בָּא,
וְתֹאכְלֵהוּ אֲשׁוּ – וְהִנֵּה שֶׁרֶף.
שְׂאֵר רוּחַ שְׂאֵר יָשׁוּב זֶה הַנְּפֹשׁ,
הַשְּׂבָה לְעֵת־קֶץ מִעֲמֶמְק עָכוֹר,
בֵּית אֲבִיָּה שְׂבָת, כְּנַעֲוִרִיָּה –
הִיא בְּרוּחַ תְּתֻמָּה, הִסִּיתוּ שְׂפָל,
אֵף לוֹ אֲרָכָה תֵּעַל, וְרַפָּא תִרְפָּא;
רַק לֹא לְזֹרֵת לֹא לְהִבֵּר מִשׁוֹגָתוֹ,

כִּי־אִם עֲנֹתוֹ, לְמַעַן נִסְתּוֹ.
כֹּה עַם אֵל מְחֹלְלֵהוּ נֹצֵב לְרִיב,
וּבְקִרְבוֹ צְוֹחָה, פְּרִיץ וְאִין שְׁלוֹם;
כֹּה רְחוֹק מִכָּל שְׂאֲהָבָה נִפְשׁוֹ,
קָדֵר בְּלַחֲץ הַקְּרוֹב אֵלָיו,
נִבְעֵת מִפְּנֵי אִימָה, רְחוֹקָה מִגְּהוֹ—
בְּתִמְתּוֹתָה יִתְקַצֵּף, יוֹמוֹ יִקְלָל,
עַד־גַּם בְּמוֹתָה אֵין יְשׁוּעָתָה־לוֹ.

חנינא ליפא רבינוביץ'

מתוך כתב היד 'בקרובי אקדש'

ארבע פרשיות, קרובות לפורים, ויוצר לשבת הגדול, נעתקים העתקה חפשיה לשפת עברית ברורה, באין מעצר לחמדת השיר, ולכל משפטי וחקותיו, ועם הערות קטנות ומועילות.

היה עם לבבי זאת הפעם לקדם פניך הקורא! בהקדמה אַרְכָּה, ולשים נגדך כה הַסְּבָה אשר עוררתי, ומה ראיתי על ככה להעתיק פיוטי קדמונינו מעברית מְשֻׁחָתָה כִּה לעברית מְזַקְקָה שבעתים עת אחינו הנאורים בארצות תפוצותיהם במאת התשע עשרה, אָנֹנוּ תקנו והעתיקו הפיוטים האלה ללשונותם בְּמוֹיָהֶם. רק זה החק ששמתי לי מיום בואי בקהל סופרים, וזאת הברית שְׁפָרְתִי לְסִפְרִי, לבלתי הרבות להג בראשם – הם עצרוני מְהֻעָתִיר דברי עליך עתה. מלבד אלה, הן ברב דברים לא-יְנֹסֵר שואף חדשות, ההולך לרוח עת החיה, וְהֶשֶׁם לְאֵל כל ישן נושן; ולאיש הלבב היודע ומכיר חין ערך קדמוניות יְשָׁרוֹן, מאשר יקרה לו ספרותנו העתיקה, אך אם חרולים כסו פניה – לו גם בדברי אלה המעטים דָּיִם, ולפעלי יתן צדק.

הפיוטים או הקרובות בכלל* כְּרָבֶם הם שירים מאד נְעֻלִים (Oden), או שירי תודה ותהילה (Hymnen), המעט מהם – תפלות. מסגנון שפתם נָפֵר, כי עושיהם היו בשנות הבינים** – עת צרה ליעקב ולשפתו כאחד. הפייטן בצר ובמצוק, תַּעֲנִיגוֹת בני אדם אשר בִּהַן הַ יסודתן, זרו ממנו; הוא, או בְּקֹרֶת עמו בשנים עָבְרוּ ימצא נְחֻמָּה ולדאבון נפשו – מרפא, או יחוש עֲתִידֹת לו, כי בימים יבאו ישוב אל המנוחה ואל הנחלה ושב ורפא לו. כמעט שְׂבָא יום מועד ושבת, שָׁבוּ קרו ותאתינה קֹרֶת מְקֹרֶת שְׁנוֹת החרותות כְּבָצְפָרְן שמיר בכתבי קדשינו – אז הפייטן יתנער מעפרות הבלי תבל, כצפור יתנשא על

* משוררי או מחברי הפיוטים מְכַנִּים זה כמה בהתארים האלה. כן נמצא בויקרא רבה ל': קרי ותני קרובי ופייטנא.

** רק על פייטני אשכנז וצרפת פְּנִינֵי כוֹנְנָה, לא על משוררי ספרד ואיטאליע שהם כרובם חיו בימים ההם חיי אֶשֶׁר, עת אחיהם האשכנזים והצרפתים נאחזו ת"י מְעִינֵיהֶם. ובכלל פיוטי הספרדים והאיטלקים מעט מזער שגורים אצלינו שוכני רוסיא פולין ובעהמען.

כנפי שרעפיו, כעוף יתעופף בין שדמות מקראי קדש, לקטוף שם מלילות ולהכין צדה לשירו המועד לצאת לכבוד היום מקיר לבבו וחוצה. ואם ימעטו כתיבי קדש מהיות מחמר לפיוטו ושדמותיהם לא עשו אכל די השביעו – אז ירחיק נדד הפייטן, בשדה התלמוד האגדה והמדרש יצא לצוד ציד לעשות מצידו זה מטעמים להגיגיו כאשר אהבו.

לזאת איפוא, שונה היא העתקתי מהעתקות אחרות אשר כגילה: (א) יען כי רעיוני הפייטן סתמים וסתמים בחרוזיו, לכן יאלצוני להוציאם ממסגר, ללבן ולברר די באר כל הצפון תחתיים, ועל מה אבניהם הטבעו? וכל זאת תכלכל ההעתקה. (ב) יען חרוזי הפייטן עטים כלוי סתבות, מטלאים בשפות ארמית סורית ויונית, לכן העתקתי מתאמצת להלבישם בגדי העבריה החדות, כאשר תלבשנה בנות השיר, ולתת להם פאר תחת אפר.

מאשר נכח נוסח ספרד דרכי, לכן רק הפיוטים האלה העתקתי, השגורים בפי אחינו יושבי רוסיה פולין ובהעמק, וגם מאלה המשתרעים לארכם ולרחבם לפני הקדושה השמטתי ידי מהעתיק אתם, יען רבם ישנו וישלו הדבר האמור בפיוטים שקדמו למו. כן למען דעת גוף ענין הפיוט (Den Text) אל-אי-זה מקרא, אגדה או מדרש, רעיוני הפייטן כוננו? ולמען באר היטב המלות הנכריות אשר לא מבנות העבריה הנה – הנה הוספתי הערות מועילות קטנות על כל דף; ובקראך בהן אתה הקורא! בל תלא ממצוא חפצך, לבעבור הבין תכנית הפיוט*. קדמתי להעתיק פיוטי ארבע פרשיות, קרובות לפורים, ויוצר לשבת הגדול, הכבדים והקשים מכל הפיוטים, ויהי די בעזרי לתתם לפניך קורא נעים! באר היטב כהיום הזה. כן בצפתי אצפה – אם האל הנותן חיים לכל חי, יאריך ימי – לתת לך כל הפיוטים ערוכים בפל ונעתקים כמו אלה; אך לו לרצון תעלה מנחתי הקטנה המובאת לך עתה! והרצת גם את מגמת לבבי, החרד לדברי קדמונינו המתנים גדל יה ועוזו במועדים ובשבתות השנה!! –

אדעססא יום ו' כ"ב טבת שנת תרמ"ח לפ"ק, או 25 דעצעמבער שנת 1887 למספרם. אחרי מלאת לי חמישים שנה ושש וחצי.

המעתיק

* רק במקומות שקולע הפייטן אל דברי חז"ל בתלמוד, באגדה, ובמדרש, הלכתי עפ"י רוב בעקבות הגאון ר' אברהם הכהן פיטשינאל ז"ל מק"ל באגאפאליע.

יוצר לשבת הגדול

הש"ץ חוזר התפילה עד ומושיע ומגן

מטעם חכמי־לב רשיון אָקְתָה
מסוד למדידת השְפֵל ידע
בְּשִׁיר וּבְקוֹל זְמֵרָה שְׁפָתֵי אֶפְתָּחָה
הודות לַיהּ מְעוֹנוֹ רָם מְעַל גְּבוּהָ:
מסוד חֲכָמִים וּנְבוֹנִים.
וּמְלָמֵד דַּעַת מְבִינִים.
אֶפְתָּחָה פִּי בְּשִׁיר וּרְנָנִים.
לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל פְּנֵי שׁוֹכֵן מְעוֹנִים:

אֱלֹהִים בְּצַעֲדֶךָ הַכּוֹת פְּתוּס.
בְּתַקְתָּ חֵילִם מְבַצְרִיהֶם לְהָרוֹס.
גָּאֵלְתָּ עַמְּךָ בְּנִבְלָה קַתְרוּס¹.
דְּרַתְּסָם וְהִבְרַתְּסָם כְּסוֹלֵת לְרוּס²:
הִגְרַתְּ לְגֵי הַמּוֹן פִּיבְסָת.
וּנְקַתְּהָ לְאַרְצֵי בְטָרְיָה נַחְבְּסָת³.
זְנוּחָה זְרוּחָה בְּדָם מְתַבּוּסָת⁴.
חִלְצָה וּנְגַהֲצָה בְּרַחֲמֶיךָ וְתַכְבּוּסָת⁵.
בַּת פְּתוּס הַכּוֹת יָהּ! בְּצַעֲדֶךָ הַפְּעַם
מְבַצְרָה נְהָרְס, חֵילָה מְטַעַן חָרָב;
וּבְתַף וּנְבָל פְּדִיתָ בְּיוֹם זַעַם
עִם נְקִי פְסָלֵת בְּרַלָּב וְקָרָב.
לְגֵי הִגְרַתְּ עֲטָרַת גְּאוֹן פִּיבְסָת
וְתַשְׁפֵּל שְׁבַת מַכְתָּה נְמַרְצָה,
עַת בְּדָם פְּסַח וּבְדָם בְּרִית
מְתַבּוּסָת לְעִזּוּבָה אֹר זֶרַח,
לְמִשְׁעֵי רַחֲצָה.

טָרָם מְרוּר מְמַעֲנִים יִשְׁבַּת.
יְשׁוּעָה צְמַחָה לְנִצּוּרֵי כְּבַבַּת:
כְּתַרְתָּ כְּלִיל לְנֶפֶשׁ מְשִׁיבַת⁶.
לְשַׁעֲבֵר קַדְמָתָה מִתַּן שְׁבַת:
מְטָרָם שׁוֹם קֵץ לְמַרְתָּ מוֹגִיָּה,
לְנִצּוּרָה כְּבַת־עֵין שִׁית בְּיִשְׁעָה קַמָּתָה;
עַד־לֹא דָת עֲטָרְתָה, מְחִיָּה הוֹגִיָּה,
יוֹם שְׁבַת מִתְּנָה לְתַת קַדְמָתָה.

¹ **הַנְּבָלָה קַתְרוּס** – שם בלשון ארמית למין כנור בעל ששה מיתרים (דניאל ג', ה').
² **כְּסוֹלֵת לְרוּס** – הַבְּרַתְּ וּנְקִיתָ אֶת עַם יִשְׂרָאֵל כְּמוֹ שְׂמִנְקִין הַסֵּלֶת לְרִטִיבָה לְאִפּוֹת מִמֶּנּוּ לַחַם; לְקַח מִן הַפְּסוּק: "לְרוּס אֶת הַסֵּלֶת" (יחזקאל, מ"ו, י"ד).
³ **וּנְקַתְּהָ לְאַרְצֵי בְטָרְיָה נַחְבְּסָת** – ע"ש"ה: וּנְקַתְּהָ לְאַרְצֵי תַשָּׁב (ישעיה, ג', כ"ו). נַחְבְּסָת, הוּא נִפְעַל מִן הַפְּעַל הָאֲרָמִי "חֲבַס" (כְּמוֹ: בּוּס בְּעִבְרִית) צִעְרַטְרַעֲטַעַן, צִעְרַשְׁטַאֲסַסַע, וְכֵן נִמְצָאָהוּ בְּתַלְמוּד: הַגְּלָגֶלֶת שֶׁנַּחְבְּסָה (חולין דף נ"ב). הוֹרָאָה הַחֲרוּזִים כֵּן הֵיֵא: מְצָרִים בְּשֵׁפֶל יִשְׁבָה, וּמִכְתָּה טְרִיָה וּמְבוּסָה לְהַגְדִּיל הַקָּאָב.
⁴ **זְנוּחָה זְרוּחָה בְּדָם מְתַבּוּסָת** – זְנוּחָה, תָּאָר לְבַת־יַעֲקֹב הַעֲזוּבָה מְדוּחָה, הַמְתַבּוּסָת בְּדָם שֶׁל פְּסַח וּבְדָם שֶׁל בְּרִית מִיָּלֶה, עֲלֵיהָ אֹר זֶרַח.
⁵ **וּנְגַהֲצָה בְּרַחֲמֶיךָ וְתַכְבּוּסָת** – נְגַהֲצָה, הוּא נִפְעַל מִן הַפְּעַל הָאֲרָמִי "גַּהֲצָה" (בְּלִיִּכְעַן, קְלָאָה מְאֲבַעַן); בְּגוּדֵי פֶשֶׁת הַמְּגוֹהֲצִין (פְּסַחִים דָּף ק"ט).
⁶ **לְנֶפֶשׁ מְשִׁיבַת** – כְּמוֹ: לְמִשְׁיבַת נֶפֶשׁ; תָּאָר לְהַתּוֹרָה, ע"ש"ה בְּתַהֲלִים: תּוֹרַת ד' תְּמִימָה, מְשִׁיבַת נֶפֶשׁ.

סְלָה אַרְוַמְךָ מוֹשִׁיעַ וְשִׁלִּיט. לָכֵן עַד־הֵיִתִּי מוֹשִׁיעֵי אַרְוַמְךָ,
 מוֹצִיאֵי לַחֲפָשֵׁי מִבֵּית מַעְלִיט: הַמוֹצִיא מִמֶּאֶפְלָיָה גוֹי אֵין כַּח,
 סְכוּתָה לְרֹאשֵׁי לְהַשְׁאִיר פְּלִיט. הַסּוֹכֵךְ לְרֹאשׁ בְּנִיו, פְּלִיטֵיו הֵם
 גְּנוּן וְהִצִּיל פְּסוּחַ וְהַמְלִיט: הַמָּה, וְיִגֵּן עָלֵימוּ גְנוּן פְּסוּחַ.

ברוך אתה – מגן אברהם – ונאמן אתה להחיות מתים

מִמִּסְגֵּר אֲסִיר בְּצִאת לַחֲוֹפֶשׁ. אֲסִיר בְּצִאת לַחֲפָשֵׁי מִבֵּית הַסְּהַר,
 נִתְנוּסָס גַּם בְּטְבִיעַת רַפֶּשׁ. כִּהְרִימוּ נֶס, וְצַר הִטְבַּע בְּרַפֶּשׁ,
 סִגְבָתְּהֶם חוֹק מְרֻגָע וְנוֹפֶשׁ. יְהִי! חֲלִי־מְרֻגָע אֲזִי תִתֶּה לוֹ מְהֵרָה,
 עֲרוּךְ תַּחֲלָה לְמִשִּׁיבַת נֶפֶשׁ⁷: טָרָם יַחַל בַּתּוֹרָה מְשִׁיבַת נֶפֶשׁ.

פְּרוּשׁוֹ וְטַעְמוֹ צְוִיָּה בְּמֶרֶה. חֲלִי־שִׁבְתָּ מִפְּרֶשׁ כְּכָר בְּמֶרֶה צְוִיָּה,
 צַחֲצִיחַ דָּתוֹ לְהִבִּין וּלְגוֹמְרָה. בְּצַחֲצִיחוֹת דָּתִיו נִפְשׁוֹת גוֹי תִשְׁבַּעְנָה;
 קְבִיעַת קִדְשָׁתוֹ בְּזִכְיָה וּשְׁמִיָּה. בְּדַבָּר "זְכֹר שְׁמִר" קִדְשׁוֹ הַתּוֹיָה,
 רוֹן לְהַפִּיק בַּתּוֹרָה וְזִמְרָה: בּוֹ זִמְרָה תּוֹרָה שְׁפָתֵי־תִבְעֶנָה.

שְׁפָטִים גְּדוֹלִים עֲשִׂיתָ בְּצוּעַן. כִּי גִדְלוֹ שְׁפָטֶיךָ בְּצוּעַן עֲרַכְתָּ,
 שְׁפָרְתָּ אֶהֱל בַּל יֵצְעוּ: וַתֵּט שְׁפָרֶיךָ בְּלִי־תַעֲתֵק עוֹלָתָה;
 תַּעֲוִיבִים פֶּסוּ בְּאֶף לְהַכְנִיעַן. גוֹי נִתְעַב פִּי־נִכְנַע זֹו בְּאֶף הוֹכַחְתָּ,
 תִּקְפָּה תַּרְדָּה בְּעַמְלָק וּכְנַעַן⁸: חֵיל אֵילֵי אָדָם אַחַז, כְּנַעַן – אֵימָתָה.

לְבָב וְעֵינֶיךָ לְהִיכָלֶךָ תִּשׁוּבָב. עֵינַי וְלֵב הָסֵב אֶל הֵיכַל כְּכָה!
 דָּשֵׁן וְשִׁמֵן לְעַמְּךָ יִנּוּבָב: יִשְׁמַן יִשְׁרוּן יִנּוּב מִצָּל מִדְּחֵי!
 תַּכּוֹנֵן אֶלְמָךָ מִזְבַּח וְסוּבָב⁹. אֲלֵם וּמִזְבַּח בְּנֵה בְעִיר נִשְׁפָּחָה,
 לְהַגְשִׁים תַּחֵי יִשְׁנִים דוּבָב: וּמִמְטָרוֹת עֲזָךְ יִשְׁן־עֶפֶר יַחֵי!

⁷ **עֲרוּךְ תַּחֲלָה לְמִשִּׁיבַת נֶפֶשׁ** – הוראת החרוץ כן היא: אתה נתת לו אל מרגוע, וערכת לו בתחלה, בטרם חקת החק בתורה משיבת נפש. הפעל סגבבתם בחרוץ שלפניו הוא כמו: שגבתם בשין.
⁸ **תִּקְפָּה תַּרְדָּה בְּעַמְלָק וּכְנַעַן** – החרוץ הזה מיוסד על הכתוב: אז נבהלו אלופי אדם וכו' נמגו כל יושבי כנען (שמות ט"ו, ט"ו), והמשך ארבעת החרוזים כן הוא: אחרי עשותן שפטים במצרים, צוית מעון לך במדבר, לבל יהי נעקר ממקום תקיעתו (אהל בלייצען) ומתעדים כי הכנענת באף, תקפה החרדה בכל האמות, רק בהעתקתי שניתי מעט החרוץ האחרון.
⁹ **מִזְבַּח וְסוּבָב** – סובב לשון משנה הוא, כמו: ופנה לסובב (זבחים פרק ה'); השם או הבינוני הזה הוא לענ"ד כמו: כרפב בעברית.

ברוך אתה – מחיה המתים.

שְׁעֵי וּכְבוֹדֵי מְשֻׁבְּבֵי וּמְנוּסֵי.	אַתָּה מְשֻׁבְּבֵי לְעֵתוֹת בְּצַרְתָּהּ,
וְנֹצֵב לְרִיב עַל אוֹנְסֵי.	הָרַב עִם־לְחָצֵי מְצוֹ עֲצָמֵי מֶח !
סוֹכְכֵי בְּאַבְרָתוֹ יְהוָה נְסִי.	יְהִי נְסִי ! הַסּוֹכְכֵי בְּאַבְרָת יְשׁוּעָתָהּ,
פּוֹרֵעַ וּגּוֹבֵה דִין קְנֵסִי.	לְעֹנֵשׁ קָשָׁה כְּדָת זוֹ עֲשֻׁקֵי כַח !
בְּהֵלוֹ נְרוֹ עָלֵי רֵאשֵׁי.	עַל־רֵאשֵׁי קְדָם אַרְךָ כִּי־הִגִּיתָ,
רֶכֶב עַל עֵב קַל מְעֻנֵי לְגַרְשֵׁי.	חֲלָצֵי מְעֻנֵי עַל־עֵב קַל רֶכֶבְךָ ;
שַׁחַת מְבַצֵּר מִחֲלֵישֵׁי וְחוֹרְשֵׁי ¹⁰ .	כִּלְמִבְּצָרֵי מוֹנֵי הַבְּקָעָת הַבְּקָעִי,
מְלוֹן קִצּוֹ נְחֻנֵי דוֹרְשֵׁי :	אֶל־מְלוֹנָךְ לְנַחוּתִי, לְשִׁכְנָךְ תְּאַבְּתָּ.
וּמִמְעוֹן קְדָשׁוֹ חִבֵּשׁ כְּפֹאֲבֵי.	אָךְ לְכָאֵב לְחִבֵּשׁ – מִמְעוֹן קְדָשְׁךָ עָתָה
אֲדוֹן מִמְעֻנֵי הַיְשׁוּעָה הַשְּׂאִיבֵי :	מִי־שֶׁעַ לְשֹׁאֵב, מְעִין לִי הִרְאִיתָ ;
לְמַדְנֵי לְנוּחַ בְּשִׁבְתָּ מִהַדְּאִיבֵי.	נוּחַ בְּשִׁבְתָּ לְמַדְתַּנִּי אֶתָּה,
לְהַאֲכִילִי נַחֲלַת יַעֲקֹב אָבִי ¹¹ :	כִּי נַחֲלַת אָבִי הַאֲכִילִי אֲבִיתָ.

מְלֹךְ – הִלְלוּ יְהוָה

וְאֶתָּה – אֵל נָא

כָּרָם חֲמֹד נֹטַע שְׁעִשׂוּעִים.	כָּרָם חֲמֹד אֲנִי, נֹטַע שְׁעִשׂוּעִיךָ,
בְּלֶסֶח ¹² וּמְכֻסְפֶּסֶת ¹³ שְׁנֵי רְשָׁעִים.	אָךְ סְחִי לְשִׁכְנֵי – שְׁוֹרְשָׁעִים אֲכַלְתָּנִי ;
וְנִגְלִיתָ לְחַלְצָה מִבֵּין פּוֹשְׁעִים.	אֲזַ בְּחִיל אֶלְפֵי רֶכְבָּה כְּגֹדֶל זְרוּעֶיךָ

¹⁰ שַׁחַת מְבַצֵּר מִחֲלֵישֵׁי וְחוֹרְשֵׁי – רבוּתוֹ דְרָשׁוּ : בְּשִׁכְרֵי נְשִׁים צְדָקָנוֹת נִגְאָלוּ מִמְצָרִים וְכוּ', וְכִשְׁהִגִּיעַ זְמַן הַלִּידָה, הוֹלְכוֹת לְשֵׁדָה וְיוֹלְדוֹת תַּחַת הַתְּפוּחַ, עַשׂ"ה : תַּחַת הַתְּפוּחַ עוֹרֵרְתִּיךְ וְכוּ', וְהַקְּבִי"ה שׁוֹלַח מְלֹאךְ וְכוּ' ; וְכִיּוֹן שֶׁהִכִּירוּ הַמְצָרִים, בָּאוּ לְהַרְגֵנּוּ – וְנִעֲשֶׂה לְהֵן נֶס, וְנִבְלַעוּ בְּקִרְקַע וּמִבִּיאִים שׁוֹרִים וְחוֹרִשִׁים עַל גְּבִיהֶן, שְׁנֵאֵמַר עַל גְּבֵי חֲרָשׁוֹ חוֹרְשִׁים וְכוּ' ; לְאַחַר שֶׁהוֹלְכִים, יוֹצְאוֹת וּמִבְּצָעוֹת כַּעֲשׂוֹב, עַשׂ"ה : רִבְבָה כְּצִמְחַ הַשֵּׁדָה נִתְתִּיךְ וְכוּ' (סוֹטָה דף י"א דְרַשְׁתָּ ר"ע). אֲךָ בְּחִירוֹזִים אֵלֶּה הַפְּשֵׁט נֶר לְרַגְלֵי.

¹¹ נַחֲלַת יַעֲקֹב אָבִי – אִמֹר ר' יוֹחָנָן מִשׁוֹם ר"י : כֹּל הַמְעַנֵּג אֶת הַשְּׁבֵת נוֹתְנִים לוֹ נַחֲלָה בְּלֵי מְצָרִים, דְּכַתִּיב : אִם תִּשָּׁב מִשְׁבַּת רַגְלִיךְ וְכוּ' וְהֵאֲכַלְתִּיךָ נַחֲלַת יַעֲקֹב אֲבִיךָ – לֹא כִּאֲבָרָה וְכוּ' וְלֹא כִּי־צַחַק וְכוּ', אֲלֵא כִּי־עֵקֶב, דְּכַתִּיב בֵּיה : וּפְרַצְתָּ יָמָה וְקִדְמָה צַפְנָה וְנִגְבְּה וְכוּ' (מִס' שַׁבַּת דף קי"ח)

¹² בְּלֶסֶח – בְּלוֹסָה, כְּמוֹ vilis בְּלֵאטִיין, הוֹרָאָתוֹ : בְּזוּיָה וּמְלוֹכְלָכָה (שְׁמוּטָצִיג, שְׁלֵעֶכְט) עַל הַנְּקִיִּים חוֹצְצִין וְעַל הַבְּלוֹסִין (מִקְוֹאוֹת דף ט')

¹³ וּמְכֻסְפֶּסֶת – מְכֻסְכֶּסֶת הִיא מִן הַפְּעֵל הָאֲרָמִי כְּסֵס, הוֹרָאָתוֹ : לַעִיסָה וְטַעִימָה (צַעֲרֵבִי־סַעֲן, קוֹרְעֵן) ; הַכּוֹסֵס אֶת הַחֹטָה (בְּרַכּוֹת ל"ז), וְנִמְצָא גַם הַמְּרוּבַע פְּסָפֵס (גְּדָה דף ס"ב, שַׁבַּת דף ק"מ)

מְנַהֵם חֲלָצְתָנִי, יְמִינְךָ סִמְכָתָנִי.
 צְדָקַת אֲבֹת פָּקְדָתוֹ בֵּין תְּשׁוּעִים וְתִשְׁעִים,
 הִיא עַל פְּרָדִים תְּשׁוּעִים טוֹבֵי־חַם הַעֲמִיסָה;
 גָּרְשׁוּ מִלְכֵי כְנָעַן יוֹם שְׂגָבֵי יִשְׁעֵךָ,
 וְאַשְׁלַח קִצְיָרִי לְעֲזָרִי כִּי־עֲלִיתָ.
 אֲמִים שִׁבְעָה מִשְׁבָּעִים לְבַת עֲמֶךָ חֲלָק,
 כָּבַת מִשְׁפֹּט הַבְּנוֹת: עֲשׂוּיָה קַחַת;
 זֶה שְׁנוֹת אַרְבָּעִים בְּצִיּוֹת אֵין־פֶּלֶג
 מִן כְּמַעֲדֹנֵי מֶלֶךְ הַרְוֹנֵי נַחַת.
 לָכֵן קָדְשָׁךָ אֲתַנֶּה, חֲשָׁפִי מִגִּיּוֹה!
 אֶף רְגִי פִלֵּט בְּשִׁיר פִּי יִבְיַע.

בְּחֵיל אֲלָפִים רַבְבוֹת תְּשׁוּעִים¹⁴.
 וּבְצִדְקָה נִפְקֵד לְתִשְׁעֵי וְתִשְׁעִים¹⁵.
 הוֹעֲמִיסָה מִשָּׂא פְרָדִים תְּשׁוּעִים¹⁶.
 פְּנִיּוֹת לְפָנֶיהָ מְלָכִים וְשׁוּעִים.
 שְׁלַחָה קִצְיָרִיָּה וְעָלוּ מוֹשִׁיעִים.
 וּלְחָלְקָה נְטִלָה שִׁבְעָה מִשְׁבָּעִים¹⁷.
 שְׁעֲשׂוֹר נְכֻסִים לְבְנוֹת קְבוּעִים¹⁸.
 וּבִישִׁימוֹן דָּרָךְ הִלְכוּ אַרְבָּעִים.
 מַעֲדוֹנֵי מֶלֶךְ אוֹכְלִים וּשְׁבָעִים.
 קָדְשָׁתוֹ מִתְנִים
 וְרָגְזָן מִבְּיַעִים:

חֵי וְקִיָּם – וּמְרוֹם וְקִדּוּשׁ

בְּתִי־עֲקֹב הֲצִיל צִעֲזָן כִּי־יִרְדֶּתָּ,
 קִשְׁטֵי דָת לְהוֹדִיעָה דְרָכֶיהָ נְעֻמוֹ,
 אֲזַל לְהִשְׁאוֹת אֲדָמַת־חַם בְּזַעַם צִעֲדָתָּ,
 וְתִכְנַע רִדִּי, מִקְצָפְךָ שְׂמִמּוֹ.
 וּכְהַתֵּם שׁוֹדְדֵי, כִּי־נִפְזָר לְפִי־פָחַת,
 כְּכֹלוֹת שְׁרִיּוֹ גְדוּדֵי לִי עוֹלְלוּ רִשְׁעֵךָ –
 יַעֲתִדוּדִים הַגִּיעָה לִי הַנְּדָחַת,
 לִי־יִדְדָה מִנְעַר הַצְּמַחָת יִשְׁעֵךָ.

יִרְדֶּתָּ לְהֲצִיל עֲמֶךָ.
 לְהוֹדִיעֵם אֶרֶח נוֹעֲמָךָ.
 לְמִשְׁאוֹת תָּרִים פְּעֻמֶיךָ¹⁹.
 לְהַכְנִיעַ רוּדִים בְּזַעֲמָךָ:
 וּכְהַתֵּם הֶמוֹן שׁוֹדְדִים.
 כָּלוּ שְׁרִים וּגְדוּדִים.
 וְהַגִּיעַ עַת דוּדִים.
 צְמַחָה יִשׁוּעָה לִי־יִדְדִים:

¹⁴ בְּחֵיל אֲלָפִים רַבְבוֹת תְּשׁוּעִים – הַקִּבְּ"ה נִקְרָא מֶלֶךְ, מֶלֶךְ בַּגְּמַטְרִי "תְּשׁוּעִים", ע"ש הוּא שׁוֹכֵן בְּצִ' אֲלָפִים רַבְבוֹת (מִגְּלַה עֲמוּקוֹת אוֹפֵן ר"נ בְּשֵׁם סוּדֵי רוּיָא) כֵּן הוּא לְפִי דַעַת הַרַב ר' אַבְרָהָם מִבֵּאֵה־אֶפְרָא, רַק הַעֲתָקְתִּי שׁוֹנָה מֵעַט.

¹⁵ נִפְקֵד לְתִשְׁעֵי וְתִשְׁעִים – בְּזִכְרוֹת אַבְרָהָם אֵבִינוּ, שֶׁנִּפְקֵד בֵּין תְּשׁוּעִים שָׁנָה וְתִשְׁעֵים.
¹⁶ הוֹעֲמִיסָה מִשָּׂא פְרָדִים תְּשׁוּעִים – הַפִּיטוֹן מְרַמֵּז פֶּה לְדַרְשַׁת חוֹ"ל: א"ר חֲנִינָא: שְׁאַלְתִּי אֶת ר"א, מִפְּנֵי מָה רָאוּ לְפָדוֹת פְּטָרֵי חֲמוּרִים וְכוּ'? שְׁאִין כָּל אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל, שְׁלַא הִיוּ לוֹ תְּשׁוּעִים חֲמוּרִים, טַעֲוֹנִים כִּסְף וְזָהָב מִמְּצָרִים (בְּכוֹרוֹת דָּף ה').

¹⁷ וּלְחָלְקָה נְטִלָה שִׁבְעָה מִשְׁבָּעִים – בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יִרְשׁוּ אוֹ שֶׁל ד' עֲמֻמִּין הוּא הַחֲלָל הַעֲשִׂירִי מִשְׁבָּעִים.

¹⁸ שְׁעֲשׂוֹר נְכֻסִים לְבְנוֹת קְבוּעִים – ע"פ תַּקְנַת חוֹ"ל (כְּתוּבוֹת דָּף ס"ח וס"ט)

¹⁹ לְמִשְׁאוֹת תָּרִים פְּעֻמֶיךָ – לֹא לְמִשְׁאוֹת וְחֲרָבוֹת שֶׁכָּבַר הִיוּ, אֲלֵא לְמִשְׁאוֹת שְׁעִתִּידִין לְהִיוֹת, בְּסִבַּת הִירִידָה בְּזַעַם שֶׁל הַקִּבְּ"ה, וְכֵן פְּנִינִי בְּהַעֲתָקְתִּי.

סוד כִּי־צֵא בַּהֲנוּיָהּ²⁰.
צֵאת עֲגוּמִים לְרוּיָהּ²¹.
נָחֲצוּ צִירִים לְשִׁבְיָהּ²².
שְׁנֵי תְּאֵמֵי צִבְיָה :

בְּמַעוֹן קְדָשׁךָ כְּמַעַט אִמְרָתְךָ :
”לְמַרְחֵב צֵאִי, בַּת־כְּלִיּוֹן עֵינַיִם !”
לְשִׁבִי אֲזִי מֵהָרוּ כְּאֲשֶׁר אָמַרְתְּ,
כִּתְּאוּמֵי צִבְיָה צִירֶיךָ הַשָּׁנִים.

פְּרוֹס כְּרָה שֶׁל מְלֶךְ²³.
אֲרַעְהוּ לְשֶׁר פֶּלֶךְ²⁴.
כָּל הַבָּא לְמֶלֶךְ.
אֲשַׁכֵּר לְפָנָיו מִהַלֶּךְ :

יוֹם כְּרָה הַיּוֹם, לְמֶלֶךְ צַעַן זָבַח,
מֵאֲתָמוֹל הוֹכֵן לְנִצִּיבֵי כָּל־פֶּלֶךְ ;
כָּל הַבָּא הֵנָּה אֶכֶל מִן־הַטֶּבַח,
מִנְחָה הַלְכָה לְפָנָיו, אֲשַׁכֵּר לְמֶלֶךְ.

בְּשַׁעַר בַּת כְּסָלוֹחַ.
נִצְבִים מִלְּאֲכֵי שְׁלוֹחַ.
נִסְתַּכְּלוּ קוֹטְפֵי מַלּוּחַ²⁵.
בְּאִין קוֹמֵץ וְקָלוּחַ²⁶ :

נִכַח שַׁעַר מוֹשֵׁל רֹאשׁ גּוֹי כְּסָלַח
מִלְּאֲכֵי־יָהּ נִצְבּוּ, בַּל־קֹרֵב הֵלֵם גִּשְׁת׃
אֲז כְּרָשִׁים נִחְשְׁבוּ, כְּקוֹטְפִים מַלּוּחַ,
מֵאִין בִּידֵיהֶם אֵף מִנְחַת מִרְחֶשֶׁת.

רַהֵב לִכְבַּ גְּנָה.
לְלִגְיוֹנָיו קִפְץ וּמְנָה.
יְכַנֵּס הַבָּא בְּמְנָה.
וְאַלֶּה לְכַד בְּאַחְרוֹנָה :

מְלֶךְ יִהְיֶה גֵּא מְאֹד, בּוֹז מְלֵא פִיהוּ,
הוּא דְּבָרְיוֹ שְׁלַח, בְּצִבְאָיו נָפְלוּ :
”פָּנֵי יִרְאוּ כָּל־אֵל שֵׁי יְבִיאוּ,
”רַק בְּאַחְרוֹנָה שְׁנֵי אֵלֶה יוֹבְלוּ”.

שָׂאל פֶּתֶן חֲרַשׁ.
מִי נְדָרְשׁ וְהִדוּרְשׁ.

שָׂם שְׂאֵלָמוֹ אֹטֶם כְּפֶתֶן אֲזָן :
”מִי־דָרְשׁ, מִי־נְדָרְשׁ כִּי אֲדַעְמוּ ?”

²⁰ **הַהֲנוּיָהּ** – נְוָה הוּא שֵׁם זָכַר ; נְוָה הוּא תֹאֵר לְנִקְבָּה, אֵךְ הַפִּיִּטָן לֹא יִתֵּן לֵב לְכַמוֹ אֱלֹהִים, וּבַפִּיִּי הַשֵּׁם “נְוָיָהּ” כְּנוֹי לְמַעוֹן וְנְוָה.
²¹ **לְרוּיָהּ** – מֵה טוֹב וּמֵה נַעִים, לוֹ כָּתַב פֹּה הַפִּיִּטָן “לְרוּחָהּ” בְּמִקּוֹם “לְרוּיָהּ”
²² **נָחֲצוּ צִירִים לְשִׁבְיָהּ וְכוּ’** – מֵהָרוּ הַשְּׁלוּחִים לְשִׁבְיָהּ שֶׁל יִשְׂרָאֵל, וְהֵם מִשֵּׁה וְאַהֲרֵן מִלְּאֲכֵי־הָהָר, הַדּוּמִים לְשֵׁנֵי תְּאוּמֵי צִבְיָה.
²³ **פְּרוֹס כְּרָה שֶׁל מְלֶךְ** – אִמֵּר ר’ ח’ בַּר אֲבָא : אוֹתוֹ הַיּוֹם הַיּוֹם פְּרוּזְבוּטִי (חֲשׁוֹב וּמְכֻבָּד בְּלִשׁוֹן יוֹנִית, וּוְאַרְבִּיג, גַּעֲמֻכְטֵעַס) שֶׁל פְּרַעַה הִיָּה וְכוּ’ (מִדְרַשׁ רַבָּה שְׁמוֹת פ”ה). הַסְּפּוֹר הַזֶּה כָּלוּ שֵׁם תְּמַצְאָנוּ.
²⁴ **אֲרַעְהוּ לְשֶׁר פֶּלֶךְ** – תְּרַגּוּם שֶׁל : וִיפְגַעוּ אֶת מֹשֶׁה (שְׁמוֹת ה’, כ’) וְאַרְעָהוּ, וְהוֹרְאוֹת הַחֲרוּן כֵּן הִיא : נִזְדַּמֵּן לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם לַעֲשׂוֹת בְּיוֹם הַזֶּה כְּרָה וּמִשְׁתַּה לְשֵׁרֵי הַפְּלִכִים אֲשֶׁר בְּאַרְצוֹ.
²⁵ **נִסְתַּכְּלוּ קוֹטְפֵי מַלּוּחַ** – מִשֵּׁה וְאַהֲרֵן נִרְאוּ וְנִחְשְׁבוּ בְּעֵינֵי עַבְדֵי פְּרַעַה כְּעַנְיִים וְדָלִים הַתּוֹעִים בְּשַׁדָּה אוֹ בִיעַר לְקִטּוּף מַלּוּחַ (מֵינֵי שְׂרֵשִׁים) לְמִלְאֵת בְּטֶגֶם הַרְקָה.
²⁶ **בְּאִין קוֹמֵץ וְקָלוּחַ** – קָשִׁים מְאֹד הַשְּׁמוֹת הָאֵלֶּה לְסַפְּחֵם אֵל הַחֲרוּז שֶׁלְּפָנָיו, רַק מִן הַהִמְשָׁךְ נִכְרָה כּוֹנֵת הַפִּיִּטָן, וְהוֹרְאוֹת הַחֲרוּז כֵּן הִיא : מֵאִין בִּידֵם אֵף קִמֵּץ קִמַּח, אוֹ מַעֲשֵׂה אִפְּהָ אֲפּוּי בְּקָלְחַת מִנְחָה לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם ; וְכֵן הֶעֱתַקְתִּי.

השכיבוהו הפך משורש.
 פלה גרש יגרש:
 מרד זד בעקולו.
 מה לי ולקולו.
 ולא הרצני בשקלו.
 כנשען על מקלו²⁷:
 דבר השיבוהו: ההפכי לב רגן
 "על-בניו מצוה, פלה גרשמו!"
 הפכפך מענה-זד, ענם במרד במעל:
 "מה-לי ולגצרת אל קול עד נחנת?
 "פני לאכפר בשקליו ממעל;
 "לכם מלאכיו רק מקל משענת".

ואז צפה באלילים.
 ה"ש ידיו גלילים²⁸.
 צגו עליו בפלילים.
 אין פנות בחללים:
 אויל מוכן לעברות.
 מה לפהן בקברות²⁹.
 הלא בתכל הדברות.
 נודע בעל גבורות:
 "אף לכהניו חלילה מראות מקום קבר,
 "אתה רעה אוילי מוכן ליום זעם!
 "אף סוף דבר אל – המשפילי גאון גבר
 "דעת גבורתו יאלפך הפעם".

לובש צדק נאזר.
 להשיב גמול לאכזר.
 הפך דרך איש וזר.
 עמלו בראשו חזר:
 פה חמות חגר הלבש מעיל צדק,
 למד גמול לאכזר פלי יצר ויעש;
 לב עקש הפך, דרכו שף בחדק,
 וישב אל חיקו עמל וכעש.

חנמל ברד ורשפים.
 זלעף בעלי כשפים³⁰.
 מברד וחנמל, רשפים ודבר,
 אחזה זלעפה חרטמי מצרים;

²⁷ **כנשען על מקלו** – הפייטן מקצר פה. כונתו בהחרוז הזה כן היא: אתם עניים! הן רק מקלכם בידכם לכם למשענת ולא עוד. וכן העתקתי.

²⁸ **ה"ש ידיו גלילים** – כאשר חפש פרעה בין אליליו למצוא ביניהם את השי"ת שיריו גלילי זהב, עש"ה: ידיו גלילי זהב (שיר השירים, ה', י"ד) והוא תאר להקב"ה עפ"י מדרש שיר השירים.

²⁹ **מה לפהן בקברות** – בחמשה חרוזים נכלל מענה משה ואהרן, ותוכן מאמרם כן הוא: מהלך כי תבקש למצוא אלוהי שמים בין חללים פגרים אין בהם רוח מעשי עץ ואבן? הן גם לכהניו חלילה מהיות בחצר קברות מתים, עאכ"ו להקב"ה אדון כל הברואים וכו'.

³⁰ **זלעף בעלי כשפים** – כמו: אחזה זלעפה מחרטומי מצרים שהם היו בעלי כשפים.

קָרְסוּ כָּרְעוּ כְּשׁוּפִים³¹ קָרְסוּ בְּעַל כְּשׁוּפִים כִּי־בָא הַשָּׁכָר,
 עֲפָר אֶרֶץ שׁוּאָפִים: הַשְּׂאֵף עֲפָר אֶרֶצוֹ, שֹׁדֵד צִהְרִים.

אל־נָא – תִּקְרָה תְהִלַּת תַּפְאָרְתוֹ

יֹצְאֵי חַפְזוֹן. סַפְקָם מְזוֹן. יוֹם צִאתִי בְּחַפְזוֹן, אֵל קְדוֹשֵׁי אֲתָה!
 לְשׁוֹבֵעַ וְלֹא לְרְזוֹן. קְדוֹשׁ: לֹא־כִפֵּן רַק שְׂבַע דֵּי־סַפְקֵי תַתָּה.

אֲמַנָּה גְדוֹלָה הִיְתָה בְעַם. בִּישְׁרוֹן הָאֲמוּנָה עֲלֵתָה כְּפִרְחַת,
 בְּלֵי לְהִתְלוֹנֵן זֹאת הַפַּעַם. אֵין מְלִין הַפַּעַם תְּלוּנָה נִצְחַת,
 גּוֹעָה³² לֹמֵר מֶה נְטָעַם: לְשֵׁאל: מָה־אֵכֵל? לְצַעֵק: אֵי קְלַחַת?
 יֹצְאֵי חַפְזוֹן....

דָּרְךְ שְׁלֹשָׁה גִלְף בַּמְדָּבָר. "דָּרְךְ יָמִים שְׁלֹשָׁה נִתַּע בְּתַהוֹ"
 הַגִּיד מֵאֵז מְנַהִיג וְדָבָר³³. הַגִּיד כְּבָר מְנַחֵלוֹ, מוֹלִיף אֵין כְּמַהוֹ;
 וְלֹא כַחַד מִהֶם דָּבָר. דָּבָר לֹא־כַחַד הַבְּטִחַ עַל־בַּהוֹ.
 יֹצְאֵי חַפְזוֹן....

זְרִיזִים חֲשׂוּ לְהַקְדִּישׁ קְרוֹאָיו³⁴. קְדִישׁוֹ מִהִירֵי צֶדֶק מְקַרְא מְרַחֵם –
 חֲסוּ בַמְטָרִיף כֹּל בְּרוּאָיו. וַיִּבְטַח בַּמְכִּין לְנִבְרָא לְחֵם:
 טוֹב אֵין מַחְסוֹר לִירְאָיו. מַחְסוֹר יִרְאָיו כֹּלְכַל לֹא־אִישׁ וַיִּנְחֵם.
 יֹצְאֵי חַפְזוֹן....

יַחֲדֵי שְׂמֵרָה לְמִדָּה שְׂרוּעָה³⁵. "פְּעֻלָּךְ שְׂמוֹר – נְאוּם יָהּ לְבִתְעַם מְשֻׁלְכַת
 כְּלִילוֹתֶיךָ אֲזַכּוֹר חֲסֵד לְפִנְיָעָה.

³¹ קָרְסוּ כָּרְעוּ כְּשׁוּפִים – הוא פרעה וכל גדולי שריו, שִׁהָפוּ בסנורי הכשוף של החרטמים, רק פה העתקתי משונה מעט, כי "כְּשׁוּפִים" בפי, תאר רק לפרעה בלבד, השואף לבלוע גם עפר ארצו, ושודר חיל עבדיו.

³² גּוֹעַ – גוע הוא מקור, כמו: צַעֵק נַעַל, כלשון הכתוב: הַלּוֹךְ וְנָעוּ (ש"א ו') רק בפי הפייטן נשתנה המקור נַעַל לְגוֹעַ; אף צעקת אדם ובהמה אחת היא לו, יען לאות "ג" הוא צריך.

³³ מְנַהִיג וְדָבָר – הוראת השם "דָּבָר", היא כמו מנהיג; תרגום: נְחַנִּי (תהילים ה', ט) דָּבָר יָתִי. השם והפעל נמצאו בתלמוד זה כמה.

³⁴ זְרִיזִים חֲשׂוּ וְאֵהֲרֹן, שהיו שלוחים מהירי צדק, והם מהרו להקדיש עם יעקב, הנאהב וְהַמְקַרְא מבטן יולדתו, "עשה": וישראל מְקַרְאֵי (ישעיה, מ"ח, י"ב).

³⁵ יַחֲדֵי שְׂמֵרָה לְמִדָּה שְׂרוּעָה – הקב"ה (שהוא יחיד ומיוחד) שְׂמֵרָה (המדה הטובה של ישראל, היא מדרת הבטחון). למדה שרועה (גדולה מתארכת ומתפשטת לכל צד) כלשון הכתוב: שרוע וקלוט (ויקרא כ"א, י"ח). העתקת החרוז הזה משונה מעט.

”שם בארץ לא־רוּעָה אַחְרֵי לְלַכֵּת“

לְכַתֵּב אַחְרֵי בַמְדָּבָר בְּאַרְץ לֹא
זְרוּעָה.

יוצאי חפזון....

כֹּה מְקוּם חַר פֶּתֶן, לַתְּנִין נְהוּ,
גוֹי קְדוֹשׁ נֹסֵעַ, חָרֵב יֹאכְלֵהוּ,
שֶׁב יוֹנֵק לְרַגְלוֹ, אַחְרֵיוֹ – רֵב מְקַנְהוּ.

מְקוּם צַפְעוֹנִים נֶחֱשׁ שָׂרָף וְעַקְרָב.
נֹסְעוּ קְדוֹשִׁים לְשִׁמְשׁ וְשָׂרֵב.

סָב³⁶ וְעוֹלָל וּמְקַנְהָ רֵב. יוֹצְאֵי:
יוצאי חפזון....

וַיַּחֲפֹם עֲדָרֵיָהּ, הַשֶּׁפֶל יָדָע;
מִשְׁאַרְתּוֹ בְּשִׁמְלָה – פְּרָעוֹת בְּפָרַע –
שְׂאֵת צְרוּרָה עַל־שִׁכְמוֹ, אִמְצָתָהּ זָרָע.

עֲדָרִים הַשֶּׁפִּילוּ מִדָּע לְהַחֲפִימָם³⁷
פֶּסֶת מִשְׁאַרוֹת נִשְׂאוּ בְּהַשְׁפִּימָם³⁸.
צְרוּרוֹת בְּשִׁמְלוֹתָם עַל שִׁכְמָם.

יוצאי חפזון....

לִנְתַחֲיוּ בְּצִקּוֹ לֹא־חֲמִץ עוֹדְנוּ,
עָרוּף מוֹל שִׁמְשׁ עַל־רֹאשׁ יִשְׁאַנּוּ –
וְתֹאפְהוּ מִצּוֹת בְּעִבּוּר יֹאכְלֵנוּ.

קָטוּף הַעֲסָה בְּחִרְרָה קְמוּצָה³⁹.
רְצוּפָה בְּרֹאשֵׁיהֶם שְׁלֹא חֲמָצָה.
שִׁמְשׁ שִׁזְפָתָהּ וְאֹכְלוֹהָ מִצָּה.

יוצאי חפזון....

שְׂשִׁים וְאַחַת הֵן אֲרַחֲוֹתֵי הַפָּעֵם;
בְּשִׁאֲרֵית תּוֹפִינְיוֹ עֶמֶד הַטָּעַם,
עַד־תֵּת דְּגַן־שִׁמְיוֹ עֲנָה בְּסִתְרֵי רָעַם.

תּוֹפִינֵי שְׂשִׁים וְאַחַת בְּמִשְׁטָר⁴⁰.
טָעַמוּ וְאַרְחוּ בְּשִׁיּוֹר הַמְּנֹטָר.
עַד לָחֵם מִשְׂמִים הוֹמָטָר.

יוצאי חפזון....

³⁶ סָב – סָבָא בארמית הוא כמו שָׁב בעברית.

³⁷ עֲדָרִים הַשֶּׁפִּילוּ – עדר הוא כנוי לישראל, עש"ה: וינהגם כעדר במדבר (תהילים ע"ח).

³⁸ פֶּסֶת מִשְׁאַרוֹת – הוראת השם פסה בעברית היא: יתרה ושפע (איבערפלוס) אך בשפת ארמית היא כמו: חתיכה (אייין שטיל); אכל מכל תבשיל חד פס (מדרש איכה ג', י"ד).

³⁹ קָטוּף הַעֲסָה בְּחִרְרָה קְמוּצָה – השם קטוף הוא מן הפעל: קָטַף: הלשׁ וְהַמְקָטָף (ב"מ פ"ט) הכורת בידיו מן העיסה לעשות ככרות לחם. תְּרַרְהָ, היא כמו עָנָה בעברית; תרגום עגת שעורים (יחזקאל ד' י"ב) חורת שעורין. הבינוני פעול "קמוצה" היא כמו: קבוצה, קמוטה בעברית. עוגא חדא קמוין. (תרגום שה"ש, א, יב'), והוראת החרוז כן היא: נתח הבצק הקמוט והקמוין לעשות ממנו עָנָה.

⁴⁰ תּוֹפִינֵי שְׂשִׁים וְאַחַת בְּמִשְׁטָר – ס"א סעודות כסדר היו אוכלין בני ישראל מהבצק הזה, עד יום ט"ז אייר, יום שקבלו את המן מן השמים.

ובכן ויהי בַּחֲצֵי הַלַּיְלָה:

אז רוב נסים הפלאה בַּלַּיְלָה.
בו ראש אשמורת זה הַלַּיְלָה.
גר צדק נצחתו כַּנְחַלֵּק לוֹ לַיְלָה⁴¹.
יה! הפלאות רבו ליל עשותך פלא:
בו ראש אשמורת לפלגות שלש-אלה
עז לגר צדיק תתה, לרבץ בַּלַּיְלָה

ויהי בַּחֲצֵי הַלַּיְלָה:

דנת מלך גרר בתלום הַלַּיְלָה⁴².
הפחדת ארמי באמש לַיְלָה⁴³.
וישר ישאל למלאך ויוכל לו לַיְלָה.
בו בחזיון דנת בגרר מלך;
בו ארמי נבעת באשה תמכה פלך;
וישר ויוכל יעקב איש-הלך.

ויהי בַּחֲצֵי הַלַּיְלָה:

זרע בכורי פתרוס מחצת בַּחֲצֵי הַלַּיְלָה.
חילם לא מצאו בקומם בַּלַּיְלָה.
טיסת נגיד חרושת סלית בכוכבי
לַיְלָה⁴⁴.
בו בכור חם טבחתי בצבי כאיל,
ידי אחריו קום לא-מצא איש חיל;
אביר שכן-חרושת סלו בכוכבי ליל.

ויהי בַּחֲצֵי הַלַּיְלָה:

יעץ מתרף לנופף אווי⁴⁵
הובשת פגריו בַּלַּיְלָה.
הר ציון נופף יד בַּחֲרָפוֹת גָּבֵר,
לשר צבאי הובשת בו מצאו קבר;

⁴¹ גר צדק נצחתו כַּנְחַלֵּק לוֹ לַיְלָה – תאר לאברהם אבינו שהיה גר צדק, המנצח ד' מלכים וירדוף אחריהם כאשר נחלק עליו הלילה.

⁴² דנת מלך גרר בתלום הַלַּיְלָה – הוא אבימלך מלך גרר, שהזהיר אותו הקב"ה בחלום חזיון לילה ויאמר לו: הנך מת וכו'.

⁴³ הפחדת ארמי באמש לַיְלָה – ארמי הוא בנוי ללבן מארץ ארם, שהודה בעצמו ליעקב חתנו לאמור: ואלהי אביכם אמר אלי: השמר וכו'.

⁴⁴ טיסת נגיד חרושת סלית בכוכבי לַיְלָה – טיסה (דער פלוג) שם מפשט הוא כפי הפייטן מן השם כללי טיסא (דער האביכט) ת"י [תרגום ירושלמי] של: וירד העיט (בראשית ט', יא') ונחת טייסא. נגיד חרשת, הוא סיסרא שמקום מושבו היה חרושת הגוים, עש"ה (שופטים ד', ב'), ועמו ממסלותם הכוכבים נלחמו, עש"ה (שופטים ה', כ') בהלחמו את ישראל.

⁴⁵ יעץ מתרף לנופף אווי – אווי, הוא כינוי להר ציון, עש"ה" בחר ד' בציון אוה למושב לו (תהלים קל"ב). נגד ציון יעץ שנחרב המתרף, לנופף בידו.

לִילָה כָּרַע בֵּל, גָּאוֹנוֹ – לִפְנֵי שָׂבָר ;
בוֹ לְאִישׁ חֲמוּדוֹת סוּדָף, אֵל לְחֵבֶר חֶבֶר.

כָּרַע בֵּל וּמָצָבוּ בְּאִישׁוֹן לִילָה⁴⁶.
לְאִישׁ חֲמוּדוֹת נִגְלָה רֵז חֲזוֹת לִילָה.⁴⁷

וַיְהִי בַחֲצֵי הַלַּיְלָה :

בוֹ סָבָא הַרְג, קָדַשׁ כְּלֵי מִשְׁתָּהוּ,
מִצֵּל מְבוֹר אַרְי פִּתְרוֹנוֹ מִבְּעַתְהוּ ;
לִילָה אֲגִי חֶקֶק, נָקָם – מִשְׁנָהוּ.

מִשְׁתַּכֵּר בְּכֵלֵי קָדַשׁ נִהְרַג בוֹ בַלַּיְלָה.⁴⁸
נוֹשַׁע מְבוֹר אַרְיּוֹת פּוֹתֵר בְּעַתּוֹתַי
לִילָה.⁴⁹
שִׁנְאָה נִטֵּר אֲגִי וְכֹתֵב סְפָרִים בַּלַּיְלָה.

וַיְהִי בַחֲצֵי הַלַּיְלָה :

כְּבִלִיל שְׁנַת נִדְדָה, יְמִינֶךָ גְבֵרָה,
כֵּן פּוֹרָה שׁוֹב דָּרוֹךְ ! פְּשׁוּמֵר דְּבֵרָה :
"לֵיל עֵמֶל כִּי אֶתָּא – שַׁחַר אַעוֹרְרָה".

עוֹרְרָתָּ נִצְחָךְ עָלָיו בְּנִדְדָה שְׁנַת לִילָה.⁵⁰
פּוֹרָה תְּדוֹרוֹךְ לְשׁוּמֵר מַה מִּלַּיְלָה.
צָרַח כְּשׁוּמֵר וְשַׁח אֶתָּא בְּקֵר וְגַם לִילָה.

וַיְהִי בַחֲצֵי הַלַּיְלָה :

יּוֹם לְאִיּוֹם לְאִלְיָה לּוֹ חִישׁ תְּקַבְּלֵנוּ !
יְיָדַע כִּי־לָךְ יּוֹם, וְלֵיל מִיָּרְנוּ ;
שׁוּמֵר לְעִירְךָ הַפֶּקֶד, לִילָה יּוֹם תִּנְנֵנוּ !
וּכְאוֹר בְּאוֹר הָאֵר לֵיל גּוֹי תְּדַרְשֵׁנוּ !

קָרַב יּוֹם אֲשֶׁר הוּא לֹא יּוֹם וְלֹא לִילָה.⁵¹
רָם הוֹדַע כִּי לָךְ הַיּוֹם אַף לָךְ הַלַּיְלָה.
שׁוּמֵרִים הַפֶּקֶד לְעִירְךָ כָּל הַיּוֹם וְכָל
הַלַּיְלָה.
תְּאִיר כְּאוֹר יּוֹם חֲשֻׁכַת לִילָה.

⁴⁶ כָּרַע בֵּל וּמָצָבוּ – כמו: כָּעַל = כָּעַל; בֵּל הוא כנוי לאליל בבל, והוראת השם הזה: עוֹזוּ וגבוֹר (דער שטאַרע, מאכטנגע)

⁴⁷ לְאִישׁ חֲמוּדוֹת נִגְלָה רֵז חֲזוֹת לִילָה – תאר לדניאל, שלו נגלה רז לפתור החלום לנבוכדנאצר, ולא לחרטומים ולאשפים חוברי חבר, עש"ה: אֲדִינן לְדִנְיָאֵל כְּחֻזָּא דִּי לִילְיָא רְזָה גְלִי (דניאל ב', יט').

⁴⁸ מִשְׁתַּכֵּר בְּכֵלֵי קָדַשׁ נִהְרַג בוֹ בַלַּיְלָה – הוא בלשצר מלך בבל, ששתה יין משתיו מכלי הקדש, ששלל אביו בירושלים, עש"ה (דניאל ה', ב')

⁴⁹ נוֹשַׁע מְבוֹר אַרְיּוֹת פּוֹתֵר בְּעַתּוֹתַי לִילָה – דניאל המציל מבור אריות, פותר פֶּשֶׁר מלתא: מְנָא מְנָא תְּקַל וּפְרָסִין (דניאל ה', כ')

⁵⁰ עוֹרְרָתָּ נִצְחָךְ עָלָיו וכו' – על אחשוורוש המלך התגברת בלילה ההוא כאשר נדדה שנתו. רק העתקתי כרשום? החרוז הזה אל החרוזים הבאים להלן.

⁵¹ קָרַב יּוֹם אֲשֶׁר הוּא לֹא יּוֹם וְלֹא לִילָה – הפייטן מרמז אל הפסוק: והיה יום אחד הוא יודע לד' לא יום ולא לילה וכו' (זכריה, יד' ז') והוא יום ביאת המשיח.

ובְּכֶן כָּל־מִחְמָצָת לֹא־תֹאכְלוּ:

אָבָא בְּחִיל לְהִתְיַצְּבָה⁵².
בְּמַעַמְד פְּנֵי תִיבָה.
גִּשְׁתִּי לְרוּמָם וּלְשַׁגְבָּה.
מְרֻשּׁוֹת דְּגוּל מְרַבָּה:
הַלּוּל קוֹנֵי אֶקְשִׁיבָה.
וּבְחֻקְר דְּתוֹ אֶתִּישְׁבָּה.
זֹאת לְדַעַת אֶחְשָׁבָה.
מִטַּעַם חֻכְמֵי יִשְׂרָאֵל:
טוֹעֵן עוֹלָם אֶמְלִיכָה⁵³.
יְהִי עָלֵינוּ אֶשְׁלִיכָה.
כְּרֵשׁ לְפָנָיו אֶתְהַלְכָה.
לְפִתּוּחַ בְּדַבְרֵי הַלְכָה:
מַלְת פִּי גְדוּשָׁה⁵⁴.
נוֹצֵר חֻסְדֵּי אֶקְדִּישָׁה.
סֹלְסֵל בְּדַעַת חֻדְשָׁה.
מְרֻשּׁוֹת עֲדָה הַקְדוּשָׁה:
פְּנֵי יִשְׂרָאֵל דּוֹבֵר.
צַחְצֻחַת אֶמְרִים אֶגְבֵּר.
קְדָמְתִי לְטוֹל בְּסַבְרֵי⁵⁵.
רְשׁוֹת מְרַב וְחֻבֵּר:
שְׂדֵי חִילֵי תִּאֲמִין.

לְפָנֵי־אֵל הַתִּיצֵב חֲרַד הֵלֵם בְּאִתִּי,
מְעַמְד מְבַקֵּשׁ בְּעֵלוֹתֵי הַבְּמִתָּה;
לְדַגּוּל מְרַבָּה תַת רְשׁוֹן קְרֵאתִי,
בְּקָרוּב לְרוּמָם צוּרֵי אֵין בּוֹ עוֹלָתָה.
לְתַהֲלֵת קוֹנֵי רַב־קֶשֶׁב אֶקְשִׁיבָה,
וּבְחֻקְר אֵשׁ דְּתוֹ בְּרַגְשׁ אֶחֱלָכָה;
אֵתָה דַעַת מִיטֵב הַגִּינֵי אֶקְרִיבָה,
מִטַּעַם וְקוֹנֵי חֻכְמֵי־עַם חֲלָכָה.
אֵל נִשְׂא־כָל הַמְּלִיךְ, נִפְשֵׁי חֲפָצָה,
אֶף עָלֵינוּ אֶשְׁלִיכָה יְהִי מוֹנֵעַר;
כְּרֵשׁ הֵלֵם אֶגֶשׁ זוֹ זֹרְעוֹ אֶמְצָה
מִן־עֵץ דֵּת וְדִין קַחַת יְפָה פְרִי־תֵאֵר.
רַבָּה אֶמוֹנְתִי זוֹ שְׂפִתִי פּוֹתַחַת,
וּבְרַב מְלִין אֶקְדִּישׁ שֵׁם נֹצֵר חֻסְדֵּי;
דֵּת כְּבוֹדָה חֻדְשׁ לְפָאֵר אֶמְצָא נַחַת
נְגִידֵה־נָא לְעֲדָה קְדֻשׁ תְּנֹסֵד.
לְפָנֵי הָאֲדוֹן מִיִּשְׂרָאֵל נִיב פִּיהוּ,
דְּבֵר צַחְוֹת אֶתְאֲמִין אֶנִּי הַגְּבֵר;
רְשׁוֹן אֶמְרִים הַטִּיף חֲשָׁכָה יִגִּיהוּ
קַחַת קְדָמְתִי מְרַב רֹאשׁ בֵּית־חֻבֵּר.
חֻזְקֵנִי יֵה חִילֵי! מְלוֹא קְמָצָךְ פֶּחַ

⁵² אָבָא בְּחִיל לְהִתְיַצְּבָה – הפיוט הזה כלו הקדמה אל הפיוט הגדול על הלכות פסח שלאחריו, כמו הפיוט "מסוד חכמים", הוא כעין הקדמה לכל פרשה ופרשה.

⁵³ טוֹעֵן עוֹלָם – כמו נושא, תאר להקב"ה נושא כל. בתלמוד שגור הפעל טָעַן, כמו טוענין לירוש ואין טוענין ללוקח (גיטין דף ג"ח)

⁵⁴ מַלְת פִּי גְדוּשָׁה – בינוני פעול מן השם גָּדַשׁ; הנפעל נמצא בתלמוד: כל המדות וכו' היו נגדשות (מנחות ל"ד) הוראתו, שהיו צבורות ועולות למעלה מן המדה כגדיש.

⁵⁵ קְדָמְתִי לְטוֹל בְּסַבְרֵי – תרגום של: את פני לבן (בראשית ל"א, ב') סבר אפי דלבן; בסבר פנים יפות (אבות א') כמו: ראות פנים, או הִרְאוֹת (אויסגעהען, אנגעהען)

תַּעֲדִיף קֵט וְקוֹמֵץ⁵⁶.

לְבָאָר בְּלִי שְׂמֵץ.

הַלְכוֹת בַּעוֹר חֶמֶץ:

תָּנָה נָא לְחַלֵּשׁ נַפְשׁוֹ מִתְאַמְצָת;

בְּאֵר הַיֵּטֵב שְׂפָתַי תִּפְתַּח פֶּתוּחַ

מִשְׁפָּטַי הַבְּעֵרָה, בַּעַר כָּל־מַחְמָצָת.

אֱלֹהֵי הַרוּחֹת לְכֹל בָּשָׂר.

חֹק לְעַמּוֹ מוֹסֵר.

וְהִזְהִירָם בְּכֶתֶב מוֹסֵר.

לְבִדּוּק חֶמֶץ אֹר לְאַרְבָּעָה עָשָׂר:

בְּשָׂעָה שְׁאִין בְּנֵי אָדָם מְצוּיִים בְּשׁוּקָא.

אֹר הַגֵּר יִפֶּה לְבִדְיָקָה.

אֵין בּוֹדֵקִין לֹא לְאֹר הַחֲמָה וְלֹא לְאֹר

הַלְבָּנָה וְלֹא לְאֹר הָאֵבּוּקָה.

אֱלֹהֵי כָּל־הַבָּשָׂר וְאֲדוֹן כָּל־רוּחַ

חֹק לְעַמּוֹ נָתַן, בְּנִים לֹא־יִשְׁקְרוּ,

בְּכֶתֶב אֱמֶת יִסּוּדְתּוֹ, בְּדַת יְנוּחַ:

”אֹר לְאַרְבָּעָה עָשָׂר חֶמֶץ יִבְקְרוּ.”

כֹּה אֲחַרְיוֹ לְבַקֵּר בְּגֵר יַחֲפֹשׂ חֲפֹשׂ,

עַת דְּמָמָה בְּשִׁוְקִים, חֲשָׁכָה רִבְצָת,

אֶל־לְאֹר חֶרֶס וְסֵהר, אֶל־לְפִיד זָפַת –

וְצָרִיף לְבָרֶךְ עַל בַּעוֹר חֶמֶץ כְּחֻקָּה:

גָּמַר מְנַטְרָה עַד דְּבַתְרָא⁵⁷.

וּמִיד צָרִיף לְבַטֵּל הַשָּׂאָר בְּאַמִּירָה.

וְלִמָּא חֲכִי כָּל חֲמִירָא דְּאִיכָּא בְּהָדָא

דִּירָה.

דְּלָא חֲמַתִּיה וְדְלָא בַּעֲרַתִּיה לְבַטֵּל וְלִהְיוּ

כְּעַפְרָא:

דְּאִי מִשְׁתַּכַּח לְאַחַר אוֹתָהּ שְׂעָה.

אֵינוֹ חֲיֵב בְּבַל יִרְאֶה וּבְבַל יִמְצָא

לְפוּשְׂעָה.

וְהָרוּצָה אַחַר בְּדִיקְתּוֹ לְאַכּוֹל חֶמֶץ

וְלִשְׂבָּעָה.

מַה שְׂמִשְׁרִיר יִנְיַחְנוּ בְּצַנְעָה:

הֵיכָא דְּבִדְק בְּחוּרֵי בֵיתָא.

וְהַנִּיחַ אַרְבַּע אוֹ חֲמֵשׁ רִפְתָּא.

וְאַשְׁכַּח דְּחָדָא מְנִיהוּ פְּחֻתָא.

וּיְבָרֶךְ שֵׁם מְצוּהָ לְבַעַר מַחְמָצָת.

כֹּה שְׁמוֹר לְמַחְרַת כְּכֹלֵת בְּקִרְתָּ,

הַנּוֹתֵר יִחְרַם בְּאַמְרוֹ עַם־הַסֵּפֶר:

”כָּל שְׂאָר לֹא־בַעֲרַתִּיו, יֵהִי כְּמוֹל אֵשׁ נִעְרַת!

”בֵּיתָה לֹא־רִאִיתִיו, יִתְמַשֵּׁל כְּאַפֵּר!”

אִם חֲלָפָה עַתּוֹ, וְהוּא נִמְצָא עוֹדְנוֹ,

עַל צוֹ ”לֹא־יִרְאֶה” אָנוּשׁ בְּלִי־יוֹסֵר;

רַק אִם־נַפְשׁוֹ תִּאָּנֶה לְאַכֹּל־מִמֶּנּוּ,

הַנִּשְׂאָר מִשְׂבָּעוּ יִטְמֵן בְּסֵתֵר.

אִם עַת חֲפֹשׂוּ בֵיתוֹ כְּלִיחַר בְּקֻצָּהוּ.

אַחַד פְּתוּרְתּוֹ נִעְדָּר מִנְּחַ מִטְרָם –

מִדְּאָגָה פֶּן עַכְבָּר בַּחַר יִגְרֶהוּ,

⁵⁶ קֵט וְקוֹמֵץ – כְּמוֹ קֵטֵן וְנִקְמֵט (עֵינֵן בַּהֲעֵרָה עַל הַחֲרוּז “קֵטוּף הַעֵיסָה בַּחֲרָרָה קְמוּצָא” וְשֵׁם תְּמַצָּא הוֹרָאתָ הַשֵּׁם קוֹמֵץ. בַּהֲעֵתְקֵי שְׁנִיתִי מֵעַט רַעִיּוֹן הַחֲרוּז.

⁵⁷ גָּמַר מְנַטְרָה עַד דַּתְרָא – אִם כֹּלָה הַבְּדִיקָה, יִשְׁמוֹר אֶת הַחֶמֶץ עַד יוֹם הַמַּחֲרֹת. תְּרוּגוּם שֶׁל: יוֹם הַמַּחֲרֹת – יוֹמָא דְּבַתְרָזָה.

לְבָדוּק מְרִישָׁא שְׁמָא חוּלְדָא לְקַחְתָּהּ :
וְכֵן תְּנִי רַבְנָן בְּפִרְקֵין .
דְּחוּרֵי בֵיתָא וְנִקְיָקֵין .
עֵילְאֵי וְתַתְּאֵי אֵינָן נִבְדָּקֵין .

שְׁנֵית אַזֵּי יְבָקֵר , תַּת חֲמִץ לְחֶרֶם .
כֵּן מוֹרֵי שְׁנוּ בְּדַת , בְּמִסְרַת :
זֶה בֵּית שְׁבַחֲוֵרֵי אֵין וְאַפְסֵ ,
בְּעֵלְיוֹן בְּתַחְתּוֹן אַלְתֵּהּ בְּקֶרֶת !

וְאַמְצָעִים זְקוּקֵין :
זְהֵרוּ גַּג הִיצִיעַ וְגַג מִגְדְּלֵין .
וְרַפְתָּ בְּקֶר וּמִתְבָּן וְלוּלִין⁵⁸ .
וְאוֹצְרוֹת זֵין וְשִׁמְן הַנְּעוּלִין .
לְבָדוּק חֲמִץ בְּלֵי עוּלִין :
חוּר שְׁבִין אָדָם לְחִבְרוּ .
זֶה וְזֶה בּוֹדֵק עַד שְׁמַגִּיעַ וּמִבְטֵל שְׁאָרוֹ .
וְכֵן בֵּין יְהוּדֵי וְעוֹבְד כּוֹכָבִים חֲזִיב
לְבַעְרוּ .
פְּלִימוֹ מִקַּל שְׁמָא יֵאמֵר הָעוֹבְד כּוֹכָבִים
כְּשִׁפּוֹ וְחִבְרוּ⁵⁹ :

רַק אֵלֶּה בְּתַנָּךְ הֵם יְחַפְּשׁוּ חֲפָשׁ .
כֹּה הִזְהִירוּ : גַּג , מִגְדָּל , אוֹ יִצְיַע ,
מִתְבָּן וּרְפִתִים , כְּלוּב לְעוֹף בֵּית כְּלָא ,
אוֹצֵר נְעוּל זֵין וְשִׁמְן יִבִיעַ –
כֶּם לְבָקֵר אֵין אֲנִס , חֲמִץ אֵין לְאֵלֶּה .
חוּר בְּקִיר כִּי־הִזְיָה בֵּין אִישׁ לְרַעְהוּ –
עַד יָדָם תִּגִיעַ יְחַפְּשׁוּ גַם שְׁגִימוֹ ;
בֵּין יְהוּדֵי לְנִכְרֵי – יְהוּדֵי יְבַעְרוּהוּ ,
רַק מִפְּחַד עֲלִילוֹת הַקַּל רַב פְּלִימוֹ .

אִם לְלֶכֶת חֲפָצוֹ – נְבוּנֵי נִדְבְּרוּ –
וְשׁוּב עַד עֵת מוֹעֵד אֵין עִם־לְבָבָהוּ –
אִז שְׂאָר יְבַעַר , אִם־אָף שְׁלֹשִׁים נוֹתְרוּ ;
לְפָנֵי יָמִים שְׁלֹשִׁים , חֲפָשִׁי מְנַהֵו .
כֵּן אִם אֵתוּ הִפְקֵד חֲמִץ הָרַע ,
וְלָשׁוּב לְקַחַת בְּעֵלְיוֹ אֵינְנוּ –
עַד־עֵתוֹת אַרְבַּע יוֹחִיל דִּין יוֹדַע ;
אַחֲרֵי חֲלוֹף אֵלֶּה , לְנִכְרֵי יִמְכַרְנוּ .

טַעֲנוּ הַמְּפָרֵשׁ⁶⁰ וְהִיִּצָא בְּשִׁירָא⁶¹ .
וְאֵין דַּעְתּוֹ קוֹדֵם פִּסְחָא לְחִזְרָה .
תּוֹף שְׁלֹשִׁים יוֹם בְּעֵי לְבַעַר חֲמִירָא .
לְפָנֵי שְׁלֹשִׁים יוֹם אֵין זְקוּק לְבַעְרָה :
יִשְׂרָאֵל דְּחֲמִץ אֲתַפְקֵד לִיהָ .
וְלִיתִיהָ לְמַרְיָה לְמִשְׁקָלִיהָ
נְטִרְיָה עַד אַרְבַּע דְּחִזֵּי לְאֶכְלִיָּה⁶² .
שְׁלִים אַרְבַּע וְלֹא אֲתָא לְנִכְרֵי מְזַבִּין לִיהָ :

⁵⁸ וּמִתְבָּן וְלוּלִין – הַשֵּׁם הָאֲרַמִּי לוּלֵל הוּא מִקּוּם מוֹשֵׁב לְכָל עוֹף , וְכֵן נִמְצָא כָּל הַחֲרוּז הַזֶּה בְּתַלְמוּד :
וּרְפַת וְלוּלִין וּמִתְבָּן (פִּסְחִים דָּף ח')
⁵⁹ שְׁמָא יֵאמֵר כְּשִׁפּוֹ וְחִבְרוּ – אוּלַי יֵאמֵר הַנְּכַרִי : קוּסֵם וְחוּבֵר חֲבֵר הִיהוּדִי שְׁכֵנוֹ , וְהוּא בְּכַשְׁפִּים
יִתְנַהֵג .
⁶⁰ הַמְּפָרֵשׁ – הוּרָאֵת בִּינּוּנֵי פֶה , כְּמוֹ הַנְּבָדֵל (זִיךְ שִׁיבְעוֹן) , זֶה פֶרֶשׁ לַחִיִּים (קְדוּשִׁין כ"ג) פְּרוּשׁ
מֵאֲהָבָה (סוּטָה כ"ב) .
⁶¹ וְהִיִּצָא בְּשִׁירָא – תִּרְגוּם שֶׁל : וְהִנֵּה אֲרַחַת יִשְׁמַעְאֵלִים (בְּרַאשִׁית ל"ג , כ"ה) וְהָא שְׁיִירַת עֲרַבְאֵי .
הוּרָאֵת הַשֵּׁם הִיא : קֵאֲרָאוּאֵנְד .
⁶² נְטִרְיָה עַד אַרְבַּע דְּחִזֵּי לְאֶכְלִיָּה – יִשְׁמוּר הַחֲמִץ עַד אַרְבַּע שְׁעוֹת לַיּוֹם עַרְב פִּסְחָא , שַׁעַד הַזְּמַן הַזֶּה
מוֹתֵר לְאֲכוּל חֲמִץ בּוּ בַיּוֹם .

כְּשֶׁנִּפְלְא מִפּוֹלֵת עַל חֲמֵץ בְּעָרְבֵי פֶסָחִים.

וְכֵלֵב אֵין יָכוֹל לְחַפֵּשׂ אֶתְרֵיו בְּטוּחִים. הָרִי הוּא כְּמִבּוּעַר לְרַעִים פֶּקָחִים. וְכִמָּה חֲפִישַׁת הַכֵּלֵב שְׁלֹשָׁה טַפָּחִים: לְמַדּוֹ בִּי⁶³ מִלְחֵי וְכִי קִירֵי נְקוּבִים. וְכִי תִמְרִים וְצִיבִים⁶⁴. לְבָדוֹק אוֹתָם חִיבִים.

וְחֲצַר פְּטוּרָה מִפְּנֵי הָעוֹרְבִים⁶⁵: מוֹצֵא חֲמֵץ בְּפֶסַח בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ. כּוֹפֶה עָלָיו פְּלִי כְּלֵי רְאוּתוֹ.

וְאִם שֶׁל הַקֶּדֶשׁ הוּא אֵין צָרִיף לְכִסּוֹתוֹ. לְפִי שֶׁבְּדִלִין מְאוּתוֹ: נְפִי⁶⁶ וּפְתִילֵי⁶⁷ וְיוֹרָה. דְּאֶשְׁתַּמֵּשׁ בְּהוֹ חֲמִין חֲמִירָא. צָרִיף לְעֲלִינְהוּ וְנִיחַ כְּגוֹ רַבָּא זְעִירָא. וְלִרְבָּא לְעֵבֶד גְּדוּנְפָא וְלִרְתַחֲיָה בְּנוּרָא⁶⁸: סְפִינֵי דְּאֶשְׁתַּמֵּשׁ בְּהוֹ חֲמִירָא לְאֶרוּחִין. אִם אֶפְשֶׁר לְעֲשׂוֹתוֹן חֲדָשִׁים הֵם מְשַׁבְּחִין.

וְאִי לֹא מְגַעִילֵן בְּרוֹתְחִין. וּבְכֵלֵי רְאוּתוֹן הֵם מְצוּחֵצְחִין.

אִם כֹּה מִפְּלֵא עַל חֲמֵץ נִפְלְא,

עַד־לְכֵלֵב אֵין אֵיל בְּקֵשׁ שֵׁם מִפְּלֵת – מְבַעַר חֲשׁוּבֵהוּ תוֹפְשֵׁי דֵת הַלְּלָה; חִפְרֵי רַק טַפָּחוֹת שְׁלֹשָׁה לְכֵלֵב יִכְלֵת. אֶסְמֵי מְלַח וְדוּנַג לְחִקְרֵי אֶהָבוּ, מְסַפְּנוֹת לְתִמְרִים, מְקוּם עֲצִים יְכִינוּ;

אֶתְרֵי אֵלֶּה בְּקָר גְּבַר חִיבוּ, לְבַד מְחַצֵּר שְׁשֵׁם עוֹרְבִים יְלִינוּ. חֲמֵץ כִּי־מִצָּא – מִדְּאָגָה מִמְרֵךְ לְכֵלֵי רְאוּתוֹ בְּחָג – בְּכֵלֵי יְכִסְנוּ; אִם־מִן־הַמְּקֻדָּשׁ הוּא – פְּסוּת אֵין צָרִף, יַעַן נִזְהָר אֲדָם, נְבַדֵּל מִמְּנוּ. כְּבָרָה וּקְעָרָה בְּמִירְתַּחֲסִים תִּזְקַקְנָה, קִלְחַת בְּרִזָּל – בָּהּ שְׂאֵר חֵם יְנוּחַ; קְטַנּוֹת בְּגִדְלַת תְּשַׁטְפְּנָה תְּמַרְקָנָה, וּשְׁפַת טֵיט תַּעֲשֶׂי לְפִי־סִיר דוּד נְפוּחַ. פְּרָס לְחֵם, שְׁכִין מוֹכֵן לְעַת אֶכֶל – לוֹ בְּחֲדָשׁ יְמִירְנוּ גְּבַר טוֹב־טַעַם!

אִם־כֶּכָּה אֵין עוֹשֶׂה לְטְהַרְתּוֹ יוֹחֵל עַד בְּכֵלֵי מִירְתַּחֲסִים יִשְׁלַף הַפֶּעַם;

⁶³ לְמַדּוֹ בִּי מִלְחֵי וְכִי קִירֵי נְקוּבִים – חֲכַמֵּינוּ לְמַדּוֹ אוֹתָנוּ אֵיךְ לְהִתְנַהֵּג עִם הַבְּתִים הַנִּקְרָאִים: בְּתֵי מְלַח אוֹ בְּתֵי שְׁעוּה. הוֹרָאֵת הַשֵּׁם קִירֵי הִיא: שְׁעוּה אוֹ דוּנַג; שְׁעוּה קִירוּתָא (שְׁבַת דָּף כ'), כְּבַמְפָּרֵשׁ שֵׁם: פְּסוּלְתָא דְּדוּבִשָּׂא.

⁶⁴ וְכִי תִמְרִים וְצִיבִים – וּבְתֵי מְסַכְנוֹת לְהִנִּיחַ שֵׁם תְּמָרִים, יְבִשִׁים, אוֹ עֲצִים וְקַסְמִין. הוֹרָאֵת הַשֵּׁם צִיבֵי הִיא: עֵץ אוֹ קַסֵּם (שְׁפָאחֵן); אֲבָל שְׂדָא בֵּיה צִיבֵי (ב"מ כ"ט) מְשׁוּם צִבִיתָא (חולין ק"ה)

⁶⁵ מִפְּנֵי הָעוֹרְבִים – יַעַן הָעוֹרְבִים אוֹכְלִים חֲחֵמֵץ שְׁבַחְצֵר, וּמִבְעָרִין אוֹתוֹ.

⁶⁶ נְפִי – הֶרְבִּים מִן הַיַּחֲדִיד נֶפֶח; כְּבָרָה שְׁמַנְפָּה וּמִנְעֻנְעֵי אוֹתָהּ בִּידִים, כְּמוֹ: מְשַׁמְרַת וּנְפֵחָה (אבות ה')

⁶⁷ וּפְתִילֵי – הֶרְבִּים מִן הַשֵּׁם הַיּוֹנִי: פְּטִילָא; מִן קַעְרָה גְּדוּלָּה, כְּמוֹ: פְּטִילֵיא שֶׁל גִּירוּגוֹרוֹת (כֵּלִים ט"ז).

⁶⁸ וְלִרְבָּא לְעֵבֶד גְּדוּנְפָא וְכוּ' – וְלַהֲכֵלֵי הַגְּדוּל שְׁבוּ מוֹנַחִים הַקְּטַנִּים לְהַגְעֵל, תַּעֲשֶׂה מְסַגְרַת שֶׁל חֲמֵר סְבִיב לְשַׁפְּתוֹ, כְּדֵי בְשַׁעַת רְתִיחַת הַמַּיִם תִּגְעַל גַּם שְׁפַת הַכֵּלֵי, תִּרְגַּם שֶׁל מְסַגְרַת (שְׁמוֹת כ"ה, כ"ה) (הַגְּדוּנְפָא (רֵאנֵד, לֵייסְטֵט).

וְעֵץ פָּרוּר⁶⁹ מְגַעֲלֵן בְּרוֹתְחִין :
עֲנָדוֹ⁷⁰ אֲנָנִי⁷¹ וְקָצִיעִי⁷² דְּקוֹנְנָא
וּפְחָרָא⁷³.
אף על גב דמפליט להו שפיר
לאשתמושי בהו אסירא.

זֶה גּוֹרֵל כֶּף סִיר שְׁפָתָיו מְלָאוּ זָעַם.
בְּכָלִי טִיט כְּסוּי זְכוּכִית, בְּסֶף בְּסֶפֶל
לֹא־תִגַּע יָד, אֶף־יֵאֵם בְּלָעַם יִקְיֵאוּ ;

וְאֵף עַל גַּב דְּרוֹיחִין וְאֶפְסָא לְמִימְרָא דְשִׁלִּיט
בְּהוּ אוֹרְיָא. אֶפְסָלוּ הָכִי קִימָא אֶסוּרָא :
פְּחָר קַדְרוֹת⁷⁴ אִין צְרִיךְ לְפִלְחָא.
אָבֶל מְשִׁהי לִיהַ עַד בְּתַר פְּסָחָא.
וְקַעְרוֹת מְתָרוֹת⁷⁵ כִּי שְׁקִיל מְדוּרָא
עַל־יְהוּ לְאֲנָחָא. וּבוֹרְמִי דְגַלְלָא⁷⁶ שְׁרִינְן
בְּהַדְחָה :
צְעִי⁷⁷ דְּמִשְׁהִי בְּהוּ חִמְרָא בְּשִׁאָר יוֹמִי.
כְּבִית שְׁאוּר שְׁחִמוּצוֹ קֶשֶׁה דְּמִי.

כִּי־יֵאֵם רְיֹחַ בָּם, מְרוּחִים בְּשִׁפְלָא —
"אֶסְרָם יָקוּם !" מְעַטְרִי דַת דִּין הַבִּיעוּ.
סִירוֹת מְעַשִׂי יוֹצֵר בְּלִיתְשַׁבְּרָנָה,
עַד־אַחַר הַפְּסַח יוּכַל יַנִּיחַ ;
קַעְרוֹת לְשִׁפְףָא — בְּשִׁפְףָא עַל־יְהוּ תַטְהֵרְנָה,
כְּכַה בְּמִירְתְּחִים פְּלִי־אַבְנֵן יָדִית.
קַעְרָה חִמְץ תּוֹכָה, יוֹם יוֹם תְּכַלְכְּלָהּ —
מְשִׁאָרְתָא תַחֲשַׁב, חִמְצָתָהּ בְּשׁוּלְיָהּ ;

⁶⁹ וְעֵץ פָּרוּר — כמו: כף הסיר. היא הכף הגדולה של עץ שמשתמשין בה בעת הבישול לקחת בכל פעם הקצף מן הקדרה.

⁷⁰ עֲנָדוֹ — תופשי התורה עטרונו בעטרת דת ודין.

⁷¹ אֲנָנִי — כמו: אֲנָנוֹת בעברית, מן היחיד אֲנָן (דעקען, שאאלע)

⁷² וְקָצִיעִי — השם קָצִיעַ לא נמצא בכל הש"ס בהוראת כלי, לכן טעות הדפוס ישן נושן נפל פה, וצ"ל: קָסְנִי, מן השם הארמי קְסְנָה, הוא מין קערה (שאאלע) כמו: הגונב את הקסנה (סנהדרין פ"א); תרגום של וקשותיו - כסוותיה, כמו ספל בעברית.

⁷³ דְּקוֹנְנָא וּפְחָרָא — של זכוכית ושל חמר וטיט מעשה יוצר. הוראת השם קְנָנִי היא: זכוכית, או עפרורית בריל ועופרת, מוצאו הוא מלשון יון; מאני דקוניא (ע"ג, ל"ג) כלי זכוכית. השם פְּחָרָא כפי הפייטן: כמו: של חמר וטיט, שהוא מעשה יוצר הנקרא בשפת ארמי פְּחָר (דניאל ב', מ"א) טַעפּפּער.

⁷⁴ פְּחָר קַדְרוֹת — כמו קדרות של פְּחָר החמוצין, אף כי געילא לא טעון ביה, בכלזאת אין צריך לשברן, ויכול להניחן עד אחד הפסח.

⁷⁵ וְקַעְרוֹת מְתָרוֹת כִּי שְׁקִיל מְדוּרָא עַל־יְהוּ לְאֲנָחָא — הוראת החרוז הזה כן היא: וקערות שמשתמשין בהן לְשִׁפְףָא מִים, רק אז מותרות לשמוש, אם יקח רותחין מדוד נפוח לשפוף (לְאֲנָחָא) עליהן ולטהרן.

⁷⁶ וּבוֹרְמִי דְגַלְלָא — דרך קשתו ויציבני כמטרא לחץ (איכה ג', י"ב) כְּבוֹרְמָא (parma, שילד, כמו מגן בעברית) לְאֶסְפְּרִיסָא (sparus, לאנצע, כמו חנית בעברית), כן נמצא במדרש איכה. עיני הקורא רואות כי להשם בורמא הוראה אחרת, ומאין לקח הפייטן לכתוב במקום קְלִים השם בּוֹרְמִי? לא ידעתי אפנה. דְּגַלְלָא, הוא מן השם הארמי גַלְל, כמו אבן בעברית; זו אבן גלל (עזרא ה', ח'); אתא גללא אפסקיה למוחיה (חולין דף, ס"ג); רק אנכי בהעתקה, לנכח דיני הגעלה דרכי.

⁷⁷ צְעִי — מן היחיד צַע, כמו קערה בעברית; קריבו ליה ס' צעי (מגילה דף ז').

וְאֵי אַקְרָאֵי אוֹתִיבִיָּה וְלֹא אֲשַׁתְּהִי עֲמִיָּה.

לְאֲשַׁתְּמוּשִׁי בְּהוּ שְׁפִיר דְּמִי :

קְטוּף⁷⁹ בֵּינָן וְשָׁמֶן עֲבִידִין.

מְלִמְלִשׁ בְּהוּ לִילֵי קַמְאֵי קַפְדִּין⁸⁰.

וְאִמְהָ דְלֹא טְבִילָן וְעֲבִדִין.

דְלֹא לְמִלְשׁ בְּהוּ הוּא הַדִּין :

רְקִיקֵי מִצוֹת עוֹשִׂין זְכָר לְעִגּוֹן⁸¹.

וְלִשְׁמֶן צְרִידָה לְשִׁמְרוֹן מַחְמוּץ כְּהַגּוֹן.

וְחִרְשׁ שׁוֹטָה וְקָטָן אֵין לְשִׁין דְלִמָּא

יִשְׁגּוֹן.

אִף עַל גַּב דְאִפְּיָה יִשְׂרָאֵל בְּרַדְעָה לָא

יִנְהַגּוֹן :

שָׁנוּ שְׂאִין לְשִׁין בְּבַת אַחַת לְמַעְלָה

מִחֲמַשֶׁת רַבְעִים קָמַח וְכֵן לְחֻלְהָ.

וְהוּן בֵּיצִים קָמֵנִין חֻלְהָ⁸².

וְהָעוֹמֵר מוֹכַח לָהּ⁸³.

וְהָאִשָּׁה לֹא תִלוּשׁ

אֶלָּא בְּמִים שְׁלֵנוּ הַלִּילָה.

תְּמִימִים שָׁנוּ בְּמִשְׁנֵה הַמְּהַלְלָה.

מִי תִשְׁמִישׁוּ שֶׁל נַחְתּוּם יִשְׁפֹּכוּ. מִפְּנֵי

שְׁמִתְמִיצִין סְלָה.

רַק אִם־שִׁבְתּוֹ מֵעַט יוֹם קָרָה מְקַרְהוּ –

אִזּוּ לְהוֹעִיל הִיא כְּבַעוּדָה בְּבַתּוּלָיָה.

לוֹשׁ מִצוֹת יוֹכֵל בְּשָׁמֶן בֵּינָן,

רַק לִילוֹת שְׁמֵרִים בְּהִנָּה קָצוּ ;

וְלִעֲבֹד וְאִמְהָ הַמְּשַׁפֵּט אֵין

הַבְּצֵק לְלוֹשׁ טָרַם יִתְרַחֲצוּ.

רְקִיקֵי מִצוֹת זְכָר לְמִסְגֵּר בְּגִינָהִי –

לְכֵן יִשְׁמֶרְמוּ מְלוּשׁ בָּם מִחֲמַצָּת ;

יִדְחִירְשׁ כְּסִיל וְקָטָן בְּמוֹ אֶל־תְּהִי,

אִם־עֵין צָפַם חֻדָּה, דְעַתּוֹ נִמְרָצַת.

מְרַבְעִים חֲמִשָּׁה פֶּד קָמַח – וְנִמְעָלָה

בְּלִילוֹשׁ כְּאֶחָד – מוֹרֵי שְׁלַחוּ אִמְרוּ –

מִמֵּדַת מְסַפֵּר חֻלְהָ. אֶל־יִיט הֶלְאָה !

בְּצִים אַרְבָּעִים וְשִׁלְשׁ כְּמֵדַת עֹמֵר.

וְלֹא־שָׁה אִמְרוּ : אֵת אֲשַׁת חֵיל !

רַק בְּמִים לוֹשִׁי לְגַיִם הַלִּילָה.

בְּמִשְׁנֵה זֶה כְּבָר שָׁנוּ תְּמִימֵי דַע :

מִי־אִפְּהָ זֶה עֲדִיחֲמַצָּתָם יַחְמוּ,

⁷⁸ וְאֵי אַקְרָאֵי אוֹתִיבִיָּה וְלֹא אֲשַׁתְּהִי עֲמִיָּה – אִם עַפְ"י מַקְרָה (וְאֵי אַקְרָאֵי) הַנִּיחַ (אוֹתִיבִיָּה) הַחֲמֵץ בַּהּ, מִבְּלִית הַתְּמַהֲמָה (וְלֹא אֲשַׁתְּהִי) בְּתוֹךְ הַקְּעֵרָה.

⁷⁹ קְטוּף – מִן הַפֶּעַל הָאֶרְמִי קָטַף (צוּזַאמְמַעֲנַקְלַעֲבַעֲוֹן) כְּלוּמֵר : לְדַבֵּק הַמִּצּוֹת וְלִלוֹשׁ הַבֶּצֶק בֵּין וּבִשְׁמֶן, כְּמוֹ : נִתְרַ מִקְטָף (נִדָּה ס"ו) מִדְּבִיק הַשִּׁיעֵר

⁸⁰ לִילֵי קַמְאֵי קַפְדִּין. – הַלִּילוֹת הָרֵאשׁוֹנִים שֶׁהֵם לִילֵי שְׁמֵרִים, מְקַפְּדִים עַל מִצּוֹת כֹּאֲלֵהּ. וְכֵן הֵעֵתְקָתִי.

⁸¹ זְכָר לְעִגּוֹן – מִן הַפֶּעַל הָעֵבְרִי עִגָּן. הוֹרָאתוֹ הִיא עֲצִירָה וְסִגִּירָה ; תְּרַגּוּם שֶׁל : וְסִגְרוּ עַל מִסְגֵּר (יִשְׁעִיָּהוּ כ"ב כ"ב) וְיִעֲגִנוּן.

⁸² וְהוּן בֵּיצִים קָמֵנִין חֻלְהָ – חֻלְהָ בְּגַמְטְרֵי מ"ג, כְּלוּמֵר : מֵדַת מ"ג בְּצִים ; וְהִיא הַמֵּדָה לְקָמַח מִצּוֹת, וְכֵן לְחֻלְהָ.

⁸³ וְהָעוֹמֵר מוֹכַח לָהּ – מֵדַת הָעֹמֵר שֶׁהִיא עֲשִׂירִית הָאִיפָה תֵּתֵן עֲדִיָּה, בְּאִשֶּׁר גַּם הִיא מַחְבֶּקֶת מ"ג בְּצִים כְּמוֹנֵי אוֹתוֹת "חֻלְהָ".

וְאִמְרִינָן שְׂדֵי לְהוֹי⁸⁴ בְּמָקוֹם מוֹדְרָן⁸⁵
דְּלֹא לִיתֵי בְּהוּ לִיְדֵי תַקְלָה.
תַּמּוּ הַלְכוֹת בַּעוֹר וְהַגְעָלָה:

בְּמוֹרֵד יַגְרוּ, לְבִלְתֵי הָרַע.
וּבְכֵן חֲקִיבָעַר חֲקִטָהּר הַתַּמּוּ.

יֵין פִּי יִתְאַדָּם.
לְמַצָּוָה הוּא מְקַדָּם.
לְצִאת בּוֹ חוֹבַת יְדֵי אָדָם.
אִם אֵין קוֹנְדִיטוֹן⁸⁶ וּמְבַשֵּׁל נְגָדָם:
וְאַרְבַּע כּוֹסוֹת הִלְלוּ.
צָרִיף שִׁיחָא בְּהוּ כְּדֵי רַבִּיעֵית בְּלֵי יַקְלוּ.
אָחַד אֲנָשִׁים וְאָחַד נָשִׁים אֱלוּ פְּאֵלוּ.
וּמַחְלָקִין לְתִינוּקוֹת קְלִיּוֹת וְאַגּוּזִין כְּדֵי
שִׁישְׁאָלוּ:

לִי אִמְרִים אָמַר: אִם־אֵדָם הֵיִין,
רֵאשׁוֹן לָךְ יִהְיֶה לַחַג אֲתוּ קַחַת;
דָּם עֲנַב חֲמָר פִּי יִבְקֶשׁ וְאַיִן,
יֵין רַקַח תַּחְתָּיו יִרְוֶנָּה נַחַת.
כְּלִכּוֹס מַכּוֹסוֹת אַרְבַּע תְּכִיל לֶגְ רַבַּע,
עַל־גְּבֵר וְאִשָּׁת שְׁתוֹ־אַרְבַּע אֱלֹהִים;
וּלְיָלֵד דְּבָר בַּעֲבוּר יִשְׁאֵל שְׁבַע,
אַגּוּז וְקֵלִי יִחַלֵּק, פְּרִי בְּעֵינָיו פְּלֵא.

עַל־כֵּן דְּבַר־פֶּסַח אִשָּׁה תִּשׁוּ עֲבָרְתָהּ!
כִּכָּה חֲבַר חֲכָמִים נָטַל עָלֶיהָ –
כִּי־אִם מַצָּוָה בַּעֲתָה עֲשֵׂה לֹא־צוֹתָהּ,
צוֹ "לֹא־תֹאכַל" מַצּוֹת אֲכַל מַצָּוָה.

סָחוּ שְׁהַנְּשִׁים צְרִיכוֹת לְאַמְצָה⁸⁷.
בְּכָל מִילֵי דְפֶסַחָא בְּלֵי שְׁמַצָּה.
אֶף עַל גַּב דְּמַצּוֹת עֲשֵׂה שְׁהַזְמַן גְּרָמָא
בָּם לֹא נִמְצָא. שְׁכָל שִׁישְׁנוּ בְּכָל תֹּאכַל
חֲמִץ יִשְׁנוּ בְּקוּם אֲכוֹל מַצָּה⁸⁸:

נִשְׁעַן מַצּוֹת יֹאכַל, יִשְׁתֵּי יֵינוּ גְּבֵר!
– מִפְּרֵשׁ תַּלְמוּדֵי שְׁפַת גְּדוּלֵי נְדִיבָמוּ –
לֹא־כֵן בְּאֲכַל מְרִירִים זִכָּר לְשִׁבְרָה:

פְּרָשׁוּ בְשִׁפְהָ נְדִיבָה.
מַצָּה וְיֵין צָרִיף הַסְּבָה.
מְרוֹר אֵין בּוֹ כֵּן חוֹבָה.

⁸⁴ וְאִמְרִינָן שְׂדֵי לְהוֹי – חֲכָמֵינוּ אִמְרוּ לְשַׁפוֹךְ אוֹתָם. תְּרַגּוּם שֵׁל: יִרְה בִּים (שְׁמוֹת ט"ו, ד') שְׂדֵי, וְכֵן תְּרַגּוּם שֵׁל: שְׁפָף (וִיקְרָא י"ז, ד'). אִשְׁדֵי. הוֹרָאָת הַפַּעַל הִיא: יְרִיחָהּ, שְׁפָף, וְהַגְרָה.

⁸⁵ בְּמָקוֹם מוֹדְרָן – כְּמוֹ: מוֹרֵד בַּעֲבָרִית; שׁוּפְכָם בְּמָקוֹם מְדוּרָן (פֶּסַחִים דף י"ב) הוּא מָקוֹם מוֹרֵד וְשִׁפְלָה (אַבְהָאֲנָה, אֲבִישִׁי־סִיג).

⁸⁶ קוֹנְדִיטוֹן – יֵין מְרוּקַח. קְנִדִיטוֹן יֵשׁ בּוֹ דְּבַשׁ יֵין וּפְלִפְלִין (פֶּסִיקְתָּא) condition בַּלְע"ז (דָּאִס ווִירְצֵנ). הוֹרָאָת הַמִּשְׁךְ הַחֲרוּזֵי הִיא: אִם יֵין אָדָם אֵין, אִזִּי מַה טוֹב לְמַצּוֹת יֵין רַחֵק אוֹ מְבוּשֵׁל תַּחְתּוֹ.

⁸⁷ סָחוּ שְׁהַנְּשִׁים צְרִיכוֹת לְאַמְצָה – רַבּוּתֵינוּ לְמַדּוֹ אוֹתָנוּ, כִּי הַנְּשִׁים צְרִיכוֹת לְהַתְּאָמֵץ לְהִיּוֹת לַעֲזֵר עַל חַג הַפֶּסַח. סָחוּ הוּא כְּמוֹ: הִשְׁתִּיחוּ בַּעֲבָרִית; ג' דְּבָרִים סַח לִי אִרְיָאֵל (בְּרֻכּוֹת נ"א) הוֹרָאָת הַפּוֹעֵל הִיא:

דְּבַר סָפֵר, לְמַד
⁸⁸ שְׁכָל שִׁישְׁנוּ וְכוּ' – אֶף־כִּי מַצּוֹת עֲשֵׂה שְׁהַזְמַן גְּרָמָא הַנְּשִׁים פְּטוּרוֹת, מ"מ בְּמַצּוֹת אֲכִילַת מַצָּה חַיִּיבוֹת הֵנָּה. רֵאִיָּה לְדַבְרֵי תוֹ"ל הוּא הַלְּאוּ: לֹא תֹאכַל עֲלֵיו וְכוּ' וְהַמַּצּוֹת עֲשֵׂה: תֹאכַל מַצּוֹת וְכוּ'. לְכֵן דְּרָשׁוּ כָל שִׁישְׁנוּ וְכוּ'.

וּמַבְעֵי לִיָּה לְכַסְפוֹסֵי טוֹבָא⁸⁹ :
הַסִּבַּת יָמִין הַסָּבָה אֵינָה.
וְלֹא עוֹד אֵלָּא שְׁמָא יְקָדִים קָנָה לְוִשְׁט⁹⁰
וַיִּבֵּא לִידֵי סַכְנָה.
פְּרָקְדָן⁹¹ לֹא מִן חוּשְׁבָנָא.
וְאִשָּׁה אֵינָה צְרִיכָה וְאִם חֲשׂוּבָה הִיא
גְדוּנָה :

קָמִי אָב מִיִּסָּב הַבֵּן בְּדִיצָה.
תְּלָמִיד בְּפָנָי רַבּוֹ אֵינוֹ רְאוּי לְפָרְצָה.
אָבֵל בְּשׂוּלְיָא דְנַגְרִי⁹² צְרִיף לְהַסֵּב
בְּמַרוּצָה.
וְהַשְׁמֵשׁ שְׁאָכַל כְּזִית מְצָה כְּשֶׁהוּא מְסַב
יָצָא :

טַעֲנוּ לְחִטּוֹף מְצָה בְּלִילֵי פְסָחִים.
כְּדֵי שְׁלֹא יִשְׁנוּ הַפְּרָחִים⁹³.
וְחִיבִין בְּרַגְלָא לְהִיֹּת שְׂמָחִים.
בְּמַקְדָּשׁ בְּבִשְׂרָא וְהַשְׁתָּא בֵּינֵין רְקוּחִים :
נְשִׁים חִיבוֹת לְשִׁמוּחַ וּלְהַרְגִין.
בְּבָבֶל בְּבַגְדֵי צְבָעוֹנִין.
בְּאַרְץ יִשְׂרָאֵל בְּבַגְדֵי פֶשֶׁתַּן הַמְּלַבְּנִין.
וְהָאֲנָשִׁים בֵּינֵין מִתְעַדְנִין :
בְּעָרֵב הַפְּסַח סְמוּף לְמַנְחַת רֵאשׁוֹן.
לֹא יֵאָכַל אָדָם עַד הָאִישׁוֹן.
וּבְבֵאוֹ מִבֵּית רַחֲשׁוֹן.

אַתֶּם בְּשָׁנָיִו יִטְחֹן טָרָם יִבְלַעְמוּ.
עַל־יָמִין הַשְּׁעָן – מְסַעַד אֵינָנו,
מִדְּאָגָה מִהֶמֶר לַע בְּקַנְהֵרוּחַ ;
כֵּן עַל־גַּב שָׁכַב – סְמוּף אֶל־תַּחֲשָׁבְנוּ ;
מִנְשִׁים רַק כְּבוֹדָה סְמוּכָה תִּנּוּחַ.

לְפָנָי אָב הַבֵּן יִשְׁעָן כְּאֵחַ כְּרַע,
לְמַד מְלֹאכָה – לְפָנָי חָרַשׁ מְלַפְּהוּ,
לֹא־כֵן בְּפָנָי מוֹרוֹ תְּלָמִיד יוֹדֵעַ,
אוֹלָם מְשָׁרְתָא, עַד אֲכַל כְּזִית – דִּיְהוּ.

מִצּוֹת בְּלִילוֹת פֶּסַח לְאָכַל יְמַהְרוּ,
טָרָם הֵילָדִים שְׁנַת לַיִל יְנוּמוּ ;
בְּהִיּוֹת מַקְדָּשׁ – בְּזִכְחִים גִּיל יַגְבְּרוּ,
בְּשִׁשׁוֹן יֵין רַקַּח עֲתָה יְרוּמוּ.
אִף הָאִשָּׁה תִּקַּח בְּשִׁמְחָה חֵלֶק :
כְּלִיעוּד בְּכָבֵל הִיא, צְבָעִים לְבוּשָׁה יְהִי,
אוֹלָם בְּאַרְצָה – בְּגָדָה יִלְבִּין מִשְׁלָג ;
וַיִּגְבֵּר בְּכּוֹס יִשְׁכַּח הֵי וְנָהִי.
מְטָרָם עֲלוֹת הַמַּנְחָה, לְמַן־צְהָרִים
עַד־אִישׁוֹן לַיִל חַג בַּל יִטְעַם כְּדִי־זִית ;
אַחֲרֵי שְׁפָכוֹ בֵּית־אֵל לְבוֹ כְּמִים,

⁸⁹ לְכַסְפוֹסֵי טוֹבָא – כְּמוֹ : לְטַחֲוֹן הֵיטֵב בְּשָׁנָיִו ; מִן הַפַּעַל הָאֲרָמִי כָסַס (קוֹרְעַן, צַעֲרַבִּייעֵן); הַבִּינוּנִי : כּוֹסֵס ; הַמְרַבֵּעַ : כָּסַפֵּס.

⁹⁰ שְׁמָא יְקָדִים קָנָה לְוִשְׁט – יֵשׁ לְפַחוֹד פֶּן יְקָדִים קָנָה הַנְּשִׁימָה לְקַנְהַ הַבְּלִיעָה בְּהַשְׁעָנוּ עַל צַד יְמִינוּ – וְאִזּוּ יוֹכַל לְבוֹא לִידֵי סַכְנָה.

⁹¹ פְּרָקְדָן – שׂוֹכֵב עַל־גְּבוּ וּפְנִיּוֹ לְמַעְלָה, (כֵּן דְּבָרֵי רַש"י עַל הַמֵּאמֵר בְּמַסַּכַת בְּרֻכּוֹת דף י"ג: א"ר יוֹסֵף פְּרָקְדָן לֹא יִקְרָא ק"ש) וְכֵן הֶעֱתִיקְתִּי.

⁹² אָבֵל בְּשׂוּלְיָא דְנַגְרִי – כְּמוֹ : תְּלָמִיד שֶׁל חָרַשׁ עֵץ בַּעֲבֵרִית. שׂוּלֵי הוּא תְּלָמִיד בְּשַׁפַּת אֲרָמִית, כְּמוֹ בְּשׂוּלְיָא דְנַגְרִי (פְּסָחִים דף ק"ח) בְּשׂוּלֵי דְנַפְחִי (בְּבֵא קֵמָא דף ל"ב). הַשֵּׁם נִגְרָא כְּמוֹ : חָרַשׁ עֵץ בַּעֲבֵרִית; תְּרוּגוּם שֶׁל : חָרַשׁ עֵץ (ש"ב ה' י"א) נִגְרָא.

⁹³ הַפְּרָחִים – כְּמוֹ : הֵילָדִים, הַנְּעָרִים, בַּעֲבֵרִית : מִזָּה : פְּרָחִי כְּהוֹנָה. כֵּן יִכְנוּ בַּעֲלֵי הַתְּלָמוֹד צַעֲרֵי לִימִים שֶׁהִיא ב' שַׁעֲרוֹת, וְלֹא הִגִּיעַ עוֹד לְשַׁנַּת ה"ג; פּוֹרַח מְזַמְנִין עֲלוּ (בְּרֻכּוֹת דף מ"ז, עֵיין רַש"י שָׁם).

כוס ראשון ימלא כבאו הבית.
ראשון מלכו יברך, בורא פרייגפן,
אחר מקדשו יפאר עד פה החיהו –
רק אלהפלאות אליישעה אלגפן!
מעשייה יספר לכו, כל אשר קרהו,
הם מבלי השנות, יפרחו כתמר;
אחרי שתותו – ורחץ ידיו בליאמר.

ירק במימלח יטבל וזכר ללחץ –
עדאכלו יברך פרי אדמה מצמיח;
מחריש מןשלשמצות אחת אזי יחץ,
בקערה חציה – חצי בשלחן יניח.

אז מןהקערה שני בשלים יסיע,
בשר ודג צליאש או מבשל במים;
פקרימו אתה, ולמעלה הגביה,
”זה לחם עני – יקרא – דגן מצרים!”
הכוס השנית אחר לו ימלאו –

מוזגין לו כוס ראשון:
ראשון מברך על היין
ואחר כף קדוש וזמן
ואינו אומר גס עדין.
שצריך לאמרו באגדה⁹⁴
וראוי לכפלו אין.

ושתי ומשי ידיה ואינו מברך על נטילת
ידיים:
שקיל גריגרא⁹⁵ או כרפסא⁹⁶ או
כסברתא⁹⁷ או חמא⁹⁸
ויטבול בחרוסת⁹⁹ ויברך בורא פרי
האדמה.

וכד אכיל יחצה אחת משלש מצות ואין
ברכה עמה. מחצה בקערה ומחצה
בשלחן להשימה:
מוסף מהקערה שני תבשילי
דאנון בשרא וכוורא צלילי¹⁰⁰.
אי נמי גרמא ובשולי¹⁰¹.

ומגביה קערה ולימא הא לחמא עניא
כלה:
ומוזגין לו כוס שנית מארבעת האל.

⁹⁴ באגדה – כמו: הגדה. הוראת השם הזה השגור בתלמוד זה כמה, היא: שיחת מוסר ומשל, מעשה וספור לישר דרך האדם, כמו: כתוב ארונקי באגדותיך (חולין דף ס') ועוד הרבה כאלה.

⁹⁵ שקיל גריגרא – הוראת השם גרגרא בארמית היא מין ירק (קרעססע, אייסער וענף); וגריגרא אפ”י לרידי יעלו (שבת ק”ט).

⁹⁶ או כרפסא – כרפסא, הוא מין בצל או חציר או כרתי (פעטראזיליע) הכרפס שבנהרות (שבועות דף ט’).

⁹⁷ או כסברתא – הוא שם למין זרע הנקרא בלע”ז (קאריאנווער) והחומץ והכוסבר (דמאי א’).

⁹⁸ או חמא – חמה או חמא. הוראת השם היא כמו: צנון (רעטיג) קפא דחסא חמא (פסחים דף קט”ז). ארבעה שמות האלה העתקתי עם השם הכללי ירק.

⁹⁹ ויטבול בחרוסת – חרוסת הוא שם כללי בארמית להערובת מנים שונים כתושים, שנותנים בהם יין או חומץ לטבול בו בשר או מאכל אחר (טונקע). אין נותנין קמח לתוך החרוסת (פסחים מ’) אנכי העתקתי חרוסת במי-מלח כמנהג עתה; הטבילה בחרוסת היא שיטת הירושלמי ואנן לא נהיגין כך.

¹⁰⁰ בשרא וכוורא צלילי – כמו: בשר ודגים צלוי אש; ת”י של דגת הים (בראשית א’ כ”ח) כוורי ימא.

¹⁰¹ אי נמי גרמא ובשולי – כמו: או חתיכת בשר עם העצם (גרמא) וכל דבר הבשול ומבושל (ובשולי); והחרוז הזה הוא ההפיך מן החרוז הקודם לו, ששם רק בשר ודגים צלוי אש, רק בהעתקה נכללו החרוזים האלה שניהם בחרוז אחד.

וכאן הבין מאביו שואל.
 מה נשפתנה מלילות זה ליל.
 וגומר האגדה עד גאל ישראל:
 אחר דשתי משי ידיה.
 ומברך על נטילת ידיים לחודיה.
 ושרי¹⁰² המוציא על השלמה דעלוי
 תרתי דידיה¹⁰³.
 ולא אכיל מגניה אכתי¹⁰⁴ מדי:
 לוקח פרוסה ומברך
 לאכול מצה במקל.
 ובהדי דהיה דהמוציא
 אוכל וכולל.
 ומברך בתורת¹⁰⁵ לאכול מרור
 וטובל וכולל¹⁰⁶.
 והדר אכיל מצה ומרור בלא ברכה.
 וכורךן בבת אחת כהלל:
 חליף לכמה בתי¹⁰⁷ ועביד כי האי גונא
 עד הכא.

"מהמליל הליל שנה אראנו?"
 הבין מאב ישראל, פה ישאלהו;
 עד "גאל ישראל" זה בקול יעננו.
 כוס רונה אמשתה, ורחץ ידיים,
 לאל אמהודה, לרחץ כף יצוננו,
 על מצה יברך ממעל לשתיים,
 רק אכל מנה בלייובל עודנו;
 אף המחצה יקח, תנך היא שבת,
 ברפת "אכל מצה" תחול עליה –
 או אז העליונה מעלה שכבת
 לו לברות תהי, על רעותה יאכלה.
 עת מורים ברך – ובאכלו יטבלמו
 בקנמון כתיית כבר בלול ביין;
 אחר, בלי ברכה על מצות יאכלמו,
 מעטים פמנהג הלל, גבר שתם עין.
 אז ככה עשה, לרעיו יבוא הבית;
 אחר, מארחתו ישבע פיישנים;
 כהתימו – ויאכל מצה כדי זית,

ואחר כף עושין סעודתן כל צרקה.
 וכזית מצה באחרונה צריכין לפרקה¹⁰⁸.

¹⁰² ושרי – כמו: החל בעברית; תרגום של: ויחל נח (בראשית ט' כ') ושרי.
¹⁰³ דעלוי תרתי דידיה – כמו: השוכבת ממעל להשתיים אשר כמוה, והיא המצה העליונה משלש מצות מצוה.
¹⁰⁴ אכתי – כמו: אך-תו, אך-עוד (רעדאך נאך) אכתי מיבעי ליה (מגילה ב').
¹⁰⁵ ומברך בתורת – חזרת הוא לאטיך בלשון אשכנזי, ויען ראש חזרת ירחו לאכול מרור, לכן הוא כמרור דמי, וכן בהעתקתי העתקתי מרור סתם.
¹⁰⁶ וטובל וכולל – במה הוא טובל? ומה הוא בולל? לא נאמר, אך נראה כונת הפייטן מהמשך החרוזים, כי האוכל מרור יטבלהו בחרוסת, שעשוי מבעוד יום מקנמון כתיית מתפוחים ואגוזים בלולים ביין או בחומץ; וכן העתקתי.
¹⁰⁷ חליף לכמה בתי – הפייטן מרמו בחרוז הזה אל המנהג ללכת בלילי פסח לבתי רעים ושכנים שאינם בקיאים בדיני פסח ואינם יודעים לערוך הסדר כראוי, כדי לעשות הסדר בבתיים כדינו וכהלכתו ולהוציא ידי חובתם; לכן מכון הפייטן העת, כי בזמן ההליכה הוא אחרי אכילת מצה ומרור בביתו.
¹⁰⁸ וכזית מצה באחרונה צריכין לפרקה – הפייטן מרמו פה לאכילת אפיקומן, היא מחצית המצה הצפונה מתחילת הסדר בשולחן. הוראת המקור לפרקה היא כמו: להסב, לאכול בעברית. כן נמצא בתלמוד (ברכות דף כ"ב) רב פפא וכו' כרוכו רפתא בהדי הדדי.

וְנוֹטְלִין וְלֹא מְבַרְכִין שָׁמַיִם אַחֲרוֹנִים
חֻבָּה וְאֵין טְעוּנִין בְּרֻכָּה:
זוֹכֵר בְּשִׁלְיֵי בְרֻכַת מְזוּנֵו.
וְלִשְׁאֵר הַבְּתִימִים תַּחֲלָה וְטוֹעֵם הַכּוֹס עַד
מִשְׁלוֹ אֵינוֹ¹⁰⁹. וּבְרִבְעֵי הַלֵּל מְצָרֵי
לְתַנּוּ¹¹⁰.

בַּל יִטְעוּם כָּלוּם בְּאִישׁוֹנֵו¹¹¹:
קִמְעָא לְשִׁתוֹת מִיָּם יְכַנְס¹¹².
אִם חוֹלָה הוּא אוֹ אֶסְטֵנְס¹¹³.
וּבְעֵי לְמִשְׁתֵּי חֲמָרָא מְשׁוּם אוֹנְס.
לוֹמֵר בְּחִמְיֵי הַלֵּל הַגְּדוֹל יִשְׁתַּנְס¹¹⁴
חֶסֶל סְדוּר פֶּסַח כְּהַלְכְתוֹ¹¹⁵.
כְּכֹל מִשְׁפָּטוֹ וְחֻקְתוֹ.
כְּאֶשֶׁר זְכִינוּ לְסִדֵּר אוֹתוֹ.
כֵּן נִזְכָּה לְעִשׂוֹתוֹ.
זָךְ שׁוֹכֵן מְעוּנָה.
קוֹמֵם קַהֵל עֲדַת מֵי מְנָה.
בְּקִרְוֹב נְהַל נְטֻעֵי כְנֵה.
פְּדוּיִם לְצִיּוֹן בְּרֻנָה:

בְּלֵי נִשְׁמַע קוֹל בְּרֻכָּה יִרְחֵץ פְּפָיִם.
בְּכּוֹס הַשְּׁלִישִׁית יִבְרַךְ אֶל יְכַלְכְּלוֹנוּ;
אָז פֶּסוּ יִשְׁתָּה, אִם לֹא טְעַם בְּבֵית רַע;
כֵּן בְּרִבְעֵית, "בְּהַלֵּל מְצָרֵי" יְהוֹדְנוּ,
רַק שְׁתוֹת אַחֲרֶיהָ יִחְדַּל הַשׁוֹמֵעַ.
הַצְּמָא לְשִׁבְרֵי יִקְחִנָּא מֵעַט מְיָם;
אִם-חוֹלָה אוֹ חֲלָשׁ שׁוֹכֵן בֵּית חֲמָר,
אִם-שְׁתֵּיהָ לְבֻדָּה תַּחֲזִיק פִּיק בְּרַפְּיָם –
הַחֲמִישִׁית יִשְׁתָּה, רַק "הַלֵּל גְּדוֹל" יֹאמֵר.
תַּמּוּ הַסְּדָרִים, קֵץ לְעֶרְךָ הַפֶּסַח! –
כְּאֶשֶׁר לֵב זְכִיתִי – וְאֶעְרַכְנוּ,
אַחֲרֵי נִתְחַו לְנִתְחַו כְּלַנְתַּח –
לוֹ כַּמִּשְׁפָּט כְּכָה, כַּחֲקֵי אֶעֱשֶׂנוּ!
זָךְ שׁוֹכֵן בֵּית-זָבֵל, בּוֹ צְדָקוֹת תְּרֻנָּה!
הֶקֶם גּוֹי בְּלִינְמָנָה מִסְפָּרוֹ רְבִיעַ;
כְּנֵה נְטֻעַת חֵישׁ נְהַל צִיּוֹנָה,
יִפְצַח רֻנָּה פְּדוּיֶיהָ, יִצְהַל דֵּי שְׁבַע! !

ובכן ילך ותעלה קדושה כי אתה קדוש ישראל ומושיע:

תם

¹⁰⁹ וְלִשְׁאֵר הַבְּתִימִים תַּחֲלָה וְטוֹעֵם הַכּוֹס עַד מִשְׁלוֹ אֵינוֹ – הַחֲרוּז הַזֶּה קִשָּׁה לְהוֹלְמוֹ, רַק לְפִי עַד הַפֶּסַח
כֵּן הוּא: אִם הֵלֶךְ לְבֵית רַעִיּוֹ בַתְּחִילָה (וְלִשְׁאֵר הַבְּתִימִים תַּחֲלִילָה) כְּמוֹ שֶׁנִּזְכָּר לְעֵיל, וַיַּעַשׂ הַסֵּדֵר כְּדִינוֹ
וַיִּבְרַךְ בְּעִבְרוֹם בְּרֻכַת הַמְּזוּנֵן עַל הַכּוֹס הַשְּׁלִישִׁית וַיִּטְעוּם מִמֶּנָּה (וְטוֹעֵם הַכּוֹס) טְרַם שֶׁשְׂתָּה הַכּוֹס שְׁלוֹ
(עַד מִשְׁלוֹ) אִזּוּ בַל יוֹכַל לְשִׁתוֹת כּוֹסוֹ הַשְּׁלִישִׁית בְּבֵיתוֹ פַּעַם שְׁנֵית (אֵינוֹ) – וְהֵבֵן.

¹¹⁰ הַלֵּל מְצָרֵי לְתַנּוּ – בְּכּוֹס הַרְבִּיעִית יִתְנֶה אֶת הַהֵלֶל הַשְּׁגוּר, הַנִּקְרָא הַלֵּל מְצָרֵי עַשׂ"ה בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל
מִמִּצְרַיִם (תַּהֲלִים קי"ד א')

¹¹¹ בְּאִישׁוֹנוֹ – הוֹרָאתָ הַשֵּׁם הַזֶּה הֵיא: מִשְׁךְ אוֹ מִרְחַק הַזְּמַן וְהַמְּקוֹם (צִיטְרוּם, וַיִּטְעוּ). ת"י שֶׁל:
וּכְמוֹ הַשְּׁחַר עֲלֶה (בְּרֵאשִׁית י"ט ט"ו) וּכְאִישׁוֹן מִיִּסְק קְרַצְתָּא; וַיְהִי עוֹד כְּבֵרַת אֶרֶץ (בְּרֵאשִׁית ל"ה
ט"ו) וְהָיָה אִישׁוֹן כְּרוֹב אֶרְעָא.

¹¹² קִמְעָא וְכוּ' – כְּמוֹ מֵעַט בְּעֵבְרִית. כּוֹנֵת הַפִּיטוֹן כֵּן הֵיא: לְשִׁתוֹת מֵעַט לְשִׁבְרֵי צִמְאוֹנוֹ רַק מִיָּם יִכְנַס
לְתוֹךְ פִּי וְלֹא יֵין.

¹¹³ אֶסְטֵנְס – אוֹ אֶסְטֵנְס. מִילָה יוֹנִית הֵיא. הוֹרָאתָ: חֲלָשׁ וְרַפָּה כַּח; אֵינוֹ כְּשֹׂאֵר בְּנֵי אָדָם אֶסְטֵנְס אֵינוֹ
(בְּרֻכּוֹת דף ט"ז, שֵׁם בְּמִשְׁנָה), וְרִש"י פִּירֵשׁ שֵׁם: אֶסְטֵנְס: אָדָם מְעוּנָה וּמְפּוֹנָה.

¹¹⁴ הַלֵּל הַגְּדוֹל יִשְׁתַּנְס – יִשְׁנַס כְּגַבְרַת חֲלָצִיו לְקִרְא בְּכּוֹס הַחֲמִישִׁית הַהֵלֶל הַגְּדוֹל (תַּהֲלִים קל"ו)

¹¹⁵ חֶסֶל סְדוּר פֶּסַח כְּהַלְכְתוֹ – הַפִּיטוֹן אַחֲרֵי קִבְצוֹ כִּי דִינֵי הַפֶּסַח עַל-יַד עַל-יַד כְּרוֹב עֵמֶל בְּאַרְחוֹת
הַשִּׁיר, יִשִּׁים קֵץ לְדַבְרֵיו בְּהַתְּפַעְלוֹתוֹ כְּרוֹב תּוֹרָה לְהַשִּׁי"ת וּבְשִׁאלָתוֹ וּבְכַשְׁתּוֹ כִּי ד' יַעֲזֹרָהוּ לְעִשׂוֹת
הַפֶּסַח עַפ"י הַדִּינִים שְׁעָרָךְ בְּפִיטוֹ. הַפַּעַל חֶסֶל הוּא כְּמוֹ: תָּם בְּעֵבְרִית, הוֹרָאתָ: הַשְׁלֵמָה וְסִיּוּם; ת"י
שֶׁל וַיְתוּם הַכֶּסֶף (בְּרֵאשִׁית מ"ז ט"ו) וְחִסִּיל. מִן הַפַּעַל הַזֶּה הַהֲתַפַּעַל: אֵיךְ חִסִּיל (שֵׁם כ"א, ח)

חנינא ליפא רבינוביץ'

מתוך כתב היד 'זכרון בספר'

חלק (Fragment) או תחילת העתקת המחזה השעקספירי:

Leben und Tod König Richard III

שהעתקתי בשנת תרי"ח, ואני אז בכעשרים שנה ושבע.¹

Edward IV, מלך ענגלנד.

Richard, נשיא גלאשעסטר, אחר־כך מלך ריטשארד השלישי. (אחי עדורד

Georg, נשיא קלארענס. (הרביעי.

Brakenbury, פקיד מצודה או הרמון הטאווער.

Tower, הוא מצודה או בית פלא אשר אסורי המלכות אסורים שם.

Richard (לבדו ברחוב עיר לאנדאן)

חלף חלף סתו, טהרו פני־שמיים,

ותור השמש מידה קרנים,

כלו ענני אפל, מנשוא כבדו,

במצולות ימים ירדו ויאבדו;

אף זרוע עז קוממיות תולייכנו,

¹ שלש העתקות החילות להעתיק בשנת תרי"ח: א) משפת רוסיא, המאמר (פשוט); ב) משפת איטאליאנא, המחזה (*La morte d'Abel*) להמשורר הנפלא מעטאסטאזא (שיר); ג) משפת אשכנז המחזה (*Leben und Tod König Richard III*) פריעמלישעקספיר בלשון אנגליטער הנודע בשערים (שיר). רק מסכת החסרון העז המושל ברוח אז בימים ההם ממשל רב מבלתי תת לי השלימם אף אחת עד־תמה – גם של־אלה כלהנה נשאר דלות שוקים, קצוצות ידיים ורגלים ביום הכרָאָן. כה השתים הראשונות ברבות הימים אבדו בענין רע, או סופת הזמן גנבתן, ולדאבון נפשי אף זכר להן אין, ואולם מן־השתים השלישית הכי צלחה, ותהי לי לפליטה כהיום הזה.

ונְעִימוֹת נִצָּח² פִּיּוֹם בִּימֵינוּ.
 רַק לְזַכְרוֹן תְּלוּי לְקָרֵב פְּלִכְלִי,
 קָהָה לֹא־מֵרֵט רִמַּח תְּנִית וְתִלִּי;
 לְצַחֵק נְהַפְכָה רִגְשֵׁת לִוְחָם שְׁעָר,
 קוֹל הַצְּעָדָה בְּלִכְתּוֹ – לְמַחֲלַת נָעָר;
 צִהְלִים פְּנֵי הַחֲגֵר, בְּשִׁכְבָּר קִמְטוּ,
 יַעַן עֲנָג וּדְרוֹר בַּחוּץ פֶּשְׁטוּ;
 תַּחַת עַל־סוֹס לְרִפָּב, שִׁית בִּישׁוּעָתָה,
 צָר נוֹעַז הַחֲרִיד, שְׁלַח־בוֹ אֵימָתָה,
 הוּא בַּחֲדָר רַעֲיָתוֹ, יִרְקַד כְּמוֹעֲגֵל,
 וּבַתְּעֲנוּגִים אֲהַבָּה עָלָיו דְּגָל. –
 לֹא כֵן אֲנֹכִי, אִישׁ מְשַׁחַת מְרָאָהוּ,
 בְּנֹעַם אֵין לִי חֶלֶק, וְאֲחַמְדָּהוּ;
 אֲנֹכִי בְּזֶה־פְּנִים, לְגַעַל זָבָד,
 בַּעַר אֵינִי לְהִיּוֹת לְרֹאֵי עֶבֶד;
 הַחֵן מְנִי סָר, הָאֲהַבָּה נְעִדְרַת
 לְרֹאוֹת פְּנֵי־שִׁגְל, נִשְׁפָּה שׁוֹמְרַת;
 הֵן צִלְמֵי נִבְזָה, קוֹמְתֵי שְׁפֵלָה,
 חֵין יִפְיָה תַת־לִי, הַטְּבַע חֲדָלָה.
 לֹא־שָׁלַם חֲצִי־בְּשָׂרִי בְּגִיחֵי מְרָחֵם,
 נִפְל אֲשֶׁת אָנִי, גִּבֵּן עַל־שִׁכְּם,
 פֶּסַח שְׁתֵי רִגְלֵי, בְּעוֹרֵי סַפְחַת,
 חָרָם אֶף קְלוּט, וּבְרֹאשֵׁי קַרְחַת,
 עַל־יִרְכֵי צוֹלַע, עַת לְכַתִּי שְׁחוּחַ,
 גַּם־כְּלָבִים אֱלֹמִים יַחֲלוּ לְנַבְחַ.
 אֲנֹכִי הָאֶחָד בְּלֹא־נִדְאֵן לְרַע
 לְעַת בְּשָׁלוֹם בְּלֹא־מְצָא מְרֻגוּעַ,
 בְּלַתִּי צָלְלִי לְרִבְצֵן, הַבֵּיט אַחֲרֵימוּ,
 לִיצְרֵי הַבֵּין, שִׁים עֵינֵי עֲלִימוּ.
 וּבִיַעַן אֲהַבָּה אַחֲרֵי נְעֻרוֹת לְכַת

² הוראת השם "ניצח" פה כמו נצחון בתלמוד; בלשון אשכנז הוא: Der Sieg.

מסתתרת, לי אין חסדה משקת,
 לכן אמרתי: פלחפץ פלישע
 אסתותי אבלה בעשותי רשע,
 פיעלפן תועבה שקט מרגוע
 לחדליאיש פמוני, הולף לגוע.
 הן חמת וקשר, כבד סתר רקמו,
 ועתידות לאשערון כרפאים קמו;
 את אחיו לשנא, לבמלך הפכתי,
 אף רוח איבה על געארג שפכתי.
 לו כן כף מושל בנקיון רחצת
 כלפתחי הפעם חטאת רבצת –
 עוד היום פח יקוּש לאחי אטמנה,
 עדערב געארג שלף ההרמונה³.
 עלדבר חזות קשה: פי "ג" הגבר
 פרה שותה לעד ווארד, למלך – קבר...
 רדנה זמותי! עמק לבי רדינה!
 פריבא פריבא געארג.

(נשיא קלארענס בא, המשמר ובראקענבוריא אחריו)

Georg אל Richard

עיני תכלינה
 לראותך אח יקיר! לאור באורך;
 אף מיזה המשמר ההולף אחרך?

Georg

דואג לי מלפי, פן אסון יקרני,
 ויצו משמר עלי, בעבור ישמרני
 עדלבוא המצודתה.

³ הוראת השם "הרמון" פה, כמו Harem בלשון ערב, אך לא רק לנשים, כיאם גם לאסורי המלך; והטאווער בלנדאן הוא באמת כעין מצודה וארמון.

Richard

כִּלְזֹאת מֵהוּעַ?

Georg

יַעַן גַּעֲאָרְגַּ שְׁמִי.

Richard

לְנִבּוֹן וִידַעַ

הֵן שְׁכָלוּ יַגִּיד: כִּי בְזֹאת יֶאֱשָׁמוּ
רַק אֶל אִמְנִיָּה, שֵׁם עֲלִיָּה שְׁמוּ;
אֶף אוֹלֵי בְמִצָּד, בְּרִית חֲדָשָׁה תִּמְיָנוּ,
שֵׁם חֲדָשׁ יִקְרָא לָךְ, מִלְּךָ יִקְבְּנוּ...
אוֹלָם הַגִּידָה־נָא, אַח וּשְׁבַע כָּעַס!
סְבוֹת מוֹסְבוֹת אֶל הָאוֹכֵל דָּעַת?

* אנכי העתקתי כלהחלק הראשון מהמחזה הנ"ל, אך לדאבון נפשי, גם מזה המעט אבדו נכחדו שני דפים ואינימו.

יהודה ויזן

למה ליפא?

מצוות עורכים מלומדה היא להזכיר נשכחים, "לגלות" נידחים ולהכריז קבל עם ועדה: "הביטו, שורו וראו מה רב כוחו של הגבריאל פרייל אשר אנכי נותן לפניכם כיום הזה" וכיוצא באלה. אולם המקרה המוזר של חנינא ליפא רבינוביץ', הוא חל"ר, וגילוי העפר מעל כתביו בכרך הנוכחי – אינם דומים כלל ועיקר לכל אותן תגליות והמלכות בדיעבדות הנהוגות בספרותנו. האמת צריכה להיאמר כבר בפתח הדברים: כוחו השירי של חל"ר מוגבל ביותר – ואפילו ביחס לאחדים ממשוררי ההשכלה. עתה, משהנמכנו את הציפיות למינימום האפשרי, נוכל לשוב ולהידרש לשאלה שבראש הדברים: למה ליפא?

התשובה הראשונה שעולה בדעתי, מלבד הזכות הגדולה לגאול את כתביו של משורר עברי, נוגעת לציווי האבידני הנודע "מוטב כבר שנלך בגדולות". ליפא הלך בגדולות. השיר המזדמן, ההגיג הרגעי, ההתגלות, ההשראה וכו' – כל אלו לא קרצו למשורר שניסה שוב ושוב – וכשל שוב ושוב – להקים מגדלים שראשם בשמיים, לחקור חקירות עומק רחבות היקף ולרתום למלאכת העיון את סגולותיה הייחודיות של השירה. איני מבקש חלילה לחגוג את כשלונותיו של חנינא, או את מגדליו שהתבררו כמופשטים וגולמיים מדי, כי אם להצביע דווקא על האמצעים בהם נקט המשורר טרם כתיבתו ובמהלכה ועל כך שיותר משהיה חל"ר משורר מבצע, היה הוא משורר מתכנן, בעל אתר-בנייה אינסופי ורוחש תמיד או מרכז-מחקר, בו דבר אינו נעשה באבחה והכל מחושב מראש: שיר כמו 'תוחלת ממושכה', נכתב, לא במקרה, על דרך ה- Hypotypose, ואילו יצירה מסוגה של 'אלה תוצאות הרעה' מלווה בהוראות הפעלה שבלעדיהן לא יצליח הקורא לחלק ממנה את המיטב:

היו גר לְנִתְיָבְתִי: (א) הַפְּלִסוֹפִיָּה הָעִיוֹנִית (Idealismus) לְפִי
שִׁיטַת אֶפְלָטוֹן בְּכָלֵל; (ב) מוֹרְנוּ הָרַמְבַּ"ם הָאֱלֹהִי בְּסִפְרוֹ

"המוֹרָה", רב ס"ג בספרו "האמונות והדעות" והפלוסוף ר' לוי בן גרשון בספרו "מלחמות השם" (ג) והמשורר האשכנזי הנצלה בערכו על-כּל־משוררי ארצו Albrecht von Haller בשירו הנקבד שחברו עוד במאת השמונה עשרה, בשנת 1738 לסה"נ: Über den Ursprung des Übels. בספר הקטן הזה נחלק לשלוש מחלקות, הראשונה תכיל שמונה, השנייה – עשר, והשלישית – שתים עשרה פּרשיות; רק עליך הקורא! לשום לב בעיון רב אֶל־ענין והמשך פּל־פּרשה, או אז תלך לְבטח בְּדַרְכָּךְ, וְלֹא תִכְשַׁל. המחלקות כתובות על־דרכי השיר במשקל, כּל שורה בת י' או י"א תנועות, כּל החרוזים והמלציל בסוף כּל שורה אחר גוי השלכתי, יען רב ענין ותכונת השירה נלאו נשוא אותם.

זו פסקה מעניינת במיוחד, בין היתר משום שהמשורר חושף בה את שלבי תוכנית העבודה שלו. בשונה מן התפישה האידיאית שבמסגרתה נוצקים התוכן והצורה יחדיו ללא הפרד, דומה כי חל"ר, באופן שיטתי, מציב תחילה את נושא חקירתו ואת נקודות המוצא של אותה החקירה, ורק לאחר מכן בורר עבורה בזהירות את הצורה המתאימה לתוכן ("כּל החרוזים והמלציל בסוף כּל שורה אחר גוי השלכתי, יען רב ענין ותכונת השירה נלאו נשוא אותם"). אפשר כמובן להרים גבה נוכח המלאכותיות הנלווית מן הסתם לאורח יצירה מעין זה, אך אפשר גם להביט בהערצה ובהשתאות במשורר אשר נותן את דעתו על הדברים הללו – דבר שאינו שכיח, ואולי אפילו כבר לא קיים, בדורנו. וייתכן שזו גם הסיבה העיקרית שבגינה הוקדש לו המדור הזה – היותו של חל"ר אנטייתזה גמורה, בבחינת And Now for Something Completely Different, לכל המתרחש בשירה העברית מזה עשורים רבים. שירה שויתרה, להוציא מקרים בודדים, על שאפתנות מסוג זה, על רוחב יריעה, או על האפשרות – אם בשל עצלות, אם בשל החשש ל"חטוא" ב"שכלתנות", או אם בשל ההתמכרות למייד – לעיין ולחקור באמצעות השירה.

נקודה נוספת שעוררה את סקרנותי נוגעת לטירוף-הערות-השוליים שאחז במשורר. כשעיינתי לראשונה בכתבי היד, ונוכח העובדה שעמוד חל"רי טיפוסי נראה כך (וקשה להתכחש לכוח הוויזואלי שבדבר):

בג'סטה מודרניסטית עצלה וחצי-פארודית, שיקע חל"ר את מיטב כוחותיו ורצינותו בהערות השוליים, שלא פעם נדמות כאילו נכתבו תוך כדי כתיבת השיר עצמו, במעין מתודה של "שניים שירה ואחד פירוש". חשוב לציין, לא מדובר כאן בטרחנות פילולוגית גרידא. הערותיו של חל"ר רבות ומגוונות, יש שהוא מבאר בהן את בחירותיו ומהלכיו בשיר, יש שהוא מחדש בהן מילים ויש שהוא מבקש להרחיב את העיון ברעיון מסוים ומפנה למקורות חיצוניים – וכל זאת, מבלי לשכוח ולו לרגע, כפי שמעידים דבריו בפתח 'תוחלת ממושכה', שאף הערה, הדורה ולמדנית ככל שתהיה, אין בכוחה להושיע שיר רע:

קורא נכבד! אם-פעל נפש אָתָה: בפנים מחברתי זאת הצבתי
לך ציגים עפ"י א"ב, חפשינא פל-ציון בספר בקצהו פסדר,
ומצאתך שם הערות קטנות שנות, אשר תהי'נהלך לעזר
ולהועיל אל-גוף הענין באשר הציון הוא שם. רבלי מהעתיר
דברים ללא-הועיל עליך הקורא! יען להג הרבה יגיעת בשיר
ונפש היא. הן אם-תיטב בעיניך שירתי זאת, גם מבלי-עדי
עטרות לראשה תבחר, תקרב, ותרצנה, ואם לא לרצון תהי
לך, אף-אם-משנה פאר חבוש לראשה, נפשך תבחל-בה.

הערת שוליים נוספת שמשכה את תשומת ליבי, ושאוּלי כיום תשמע לחלקנו טריוויאלית למדי, מופיעה ביצירתו האקספירמנטלית 'בקרבי אקדש'. המדובר הוא בהערה מס' 32 ב'יוצר גדול לשבת', שניתן אולי לכנותה בשם "הרהורים על שירת יוסף טוב עלם", ובה מביע חל"ר רגישות ביקורתית שאינה שכיחה בקרב בני דורו:

גוע – גוע הוא מקור, כמו: צעק געל, כלשון הכתוב: הלוך
ונעו (ש"א ו') רק בפי הפייטן נשתנה המקור געו לגוע; אף
צעקת אדם ובהמה אחת היא לו, יען לאות "ג" הוא צריך.

כפי שכתבתי בפתח הדברים. חנינא ליפא רבינוביץ' היה משורר מוגבל למדי. אולם דומה שדרכו השירית, כמו גם משנתו הפואטית – משנה שעוד יש לחקור ולחלץ מבין הררי הערותיו ("רק עליך הקורא! לשום לב בעיון

רב" – עשויות דווקא לפתוח (איני סבור שזה יקרה, אך אני רשאי בהחלט לקוות) אִי־אִילוּ אפיקים ששירתנו חסרה מאוד, או לכל הפחות לסייע בפיתוחם.

לסיום, עם פרסום אחדים מכתביו סוף־כל־סוף בשנת תש"ף, נביא שורות אחדות מן הברכה שחיבר המשורר עבור בנות שירתו – ושנתרה אף היא בכתב־יד ('זכרון בספר') – איאז בשנת תרמ"ט:

•

קראתי בשנת תרמ"ט לבנות שירתי,
היוצאות לאור עולם וללא יוצאות עוד,
ואומר להן: **צְאֵנָה נְרָאֵינָה!** (שיר השירים, ג', יא)

לְכַנֶּה בְּנוֹת שִׁירְתִּי! הַחֻצָּה צְאֵינָה!
אֲנֹכִי אֵב לְדַכֵּן אֶתְכֶן מְשֻׁלָּח,
אֲז עֵינֵי בְקָרָת בְּכֶן תַּחֲזִינָה,
עֵין מְבַקֵּר שְׁתַּם־עֵין, אֵהֵב הוֹכַח.
רַק "עֲזוֹת" לְשֹׂאֲלֶתְכֶן אֶל־תִּקְרְאֵנָה!

כִּי־ט הַשְּׂמַע אֵין קְשָׁבָת;
אִם־אֲזֵנִים תַּחֲרֹשְׁנָה תַּעֲנִינָה
מְשֻׁמוֹעַ קוֹל עֵילְגוֹת, לְהֵג הַן שְׁבָת –
אֵל לְבָכֶן יִפֹּל לְצַחֵק מְחֹנֵי דַע!
יַעַן בְּמִקְהָלִים יְשׁוּרָר גַּם צְפַרְדֵּעַ.

גַּם־אֲמַנָּה רֵאשִׁיתְכֶן כַּעַס וְעֶצֶב,
מִיָּם זָרְמָה עֵינְכֶן, דְּמַעוֹת עַל־לְחֵי,
לְכֶן חֲסִיִּים בְּזִיוֹן וְקֶצֶף
רַק הַמּוֹתָה מְצִיל אָדָם מְדַחִי.*

* ראשית בכורי מחשבותי בימי נעורי, שרכבם עלו בתהו ויאברו, הקדשתי עפ"י רוב לכתבות קעקע על מצבות קבר (Epitaphien) המלאות קינים והגה והי.

דיוגו פירס (ישעיה כהן)

אלגיה על גלותו, שכתב בנובה¹, מצודה בדלמטיה², הנודעת במפלת הספרדים³

דיוגו פִּירְס ([שאיך לבלבלו עם שלמה מולכו, שנשא אותו שם] ובשמותיו הלטיניים – דִּיֶדְקוּס פִּירוּס לופִּיטָאנוֹס, יקובוס פֶּלאַבְיוֹס אָבוֹרְנָסִיס) נולד באָבוֹרָה שבפורטוגל בשנת 1517 למשפחת סוחרים עשירה, ועשה את ראשית לימודיו באוניברסיטאות קואימברה וסלמנקה. ב־1533, שלח אותו אביו ללונדון מאימת האינקוויזיציה שהחלה מצרה מאוד את רגלי היהודים בפורטוגל. במשך חמש שנים המשיך פירס את לימודי הרפואה ולימודי היוונית והלטינית בלובן, פאריס ואנטוורפן, ואחר כך שהה ברומא, בפרארה, באנקונה ובפֶּסְאָרוֹ. ב־1545 נדפס בפרארה ספר שיריו הלטיניים. לקראת שנת 1552 עברו דיוגו, אביו ואחיו מפרארה לאנקונה. ב־1555, בעקבות צו האפיפיור פאולוס הרביעי נגד היהודים, נאסר האב, סירב להמיר את דתו והועלה על המוקד באוטו דה פה שנה אחר כך. דיוגו ואחיו הצליחו להימלט לפסארו. משם יצא דיוגו עם משפחתו לרפובליקה של רֶגוֹזָה (דוברובניק) ונשאר שם עד מותו, בשנת 1599. בימי חייו בעיר התגורר בגטו של דוברובניק, עסק בהלוואות והורה יוונית ולטינית לבני עשירים (כך עולה משיריו) ולעתים תרגם בשביל רשויות העיר מסמכים מעברית ומפורטוגלית לאיטלקית. בימיו היה דידקוס משורר ידוע, שזכה לשבחים: הומניסטים איטלקים (ג'וביו ואחרים) שיבחו את סגנונו, והוא הכיר רבים מבכירי אנשי העט באיטליה. בימיו ברגוזה קשר קשרים עם מיטב אצילי העיר ומשכיליה, כפי שמעיד קובץ שיריו "על המשפחות

¹ מצודת הרצגנובי, (באיטלקית - Castelnovo); בימינו – עיר במפרץ קוֹטוֹר שבמונטנגרו.
² שמו העתיק של המחוז שהשתרע מן האי ראב ועד מפרץ קוֹטוֹר, בשטח קרואטיה ומנטנגרו היום.
³ הכוונה לקרב שהתחולל במקום זה ביולי שנת 1539 בין התורכים לספרדים. הספרדים נחלו מפלה ניצחת ונטבחו בידי התורכים.

הנאצלות החיות ברגוזה בימינו", שזיכה אותו בפרס של חמישה עשר דוקאטים מאת סנאט הרפובליקה הראגוזנית. כן יצאו מוניטין משובחים לספר שיריו הפדגוגי "קאטו השני", שנדפס פעמיים לקראת סוף ימיו. בכתב יד, שלא נדפס אלא בחלקו, נותרו שלושה ספרי אלגיות, ועימם שיר תהילה ארוך בהכסמטרים לכבוד בלאסיוס הקדוש, פטרוני רגוזה. האלגיה שתרגומה ניתן להלן נכתבה ב־1583 או ב־1595 (לפי הבנת סימן השנים הכתוב בה). בצוואתו, שנערכה בספטמבר 1597, חתם בשמו העברי: ישעיה כהן. בספרו "היהודים בתרבות הרניסאנס באיטליה", כתב בצלאל רות על פירס: "היהודי שזכה למעמד נכבד בין המשוררים הניאורלאטיניים של המאה השש־עשרה מטיל קרן־אור חדשה ומפתיעה מזווית שלא פיללנו לה על הססגוניות הרוחנית של הפעילות הספרותית היהודית בתקופה הזאת".

• • •

זֶהוּ, אִם כֵּן, גּוֹרְלִי? שְׁאֲשָׂא עַל גְּלוֹת מִתְמַשְׁכֶּת?
 לֹא נִשְׁתַּיְרָה לִי תִקְוָה כִּי עוֹד אָשׁוּב אֶל אֶרְצִי?
 מָה שְׁנוֹתַי מִחַיִּי, חַיִּי אִישׁ אֶמְלֵל, אוֹצִיאֲנִי
 פֹּה, בַּכְּפֹרֶם שֶׁל סְלֻעֵי אֶרֶץ אֵילִירִיָּה⁴ זֹאת?
 פֹּה הַקְּנִטְבְּרִי נִלְחַם וְכָשַׁל, מוֹל הַיָּם הַבְּלֻקְנִי⁵,
 אִי הַמְצָדָה, שְׁסָבִיבָה גַל הַרוֹגִים נֶעְרָם;
 כָּאֵן תַּחַת הַר עֵטוֹר צֶל שׁוֹטֵף מְעִין הַנְּמִלָּה,
 הֶלְאָה יְזָרֵם, וְקוֹלוֹ רַחֵשׁ מִלְמוֹל חֲרִישִׁי.
 כָּאֵן, מִיָּמִין, אֶפִּידְאוֹרוֹס⁶, וְכָאֵן, מֵעֵיִם מְצַטְמַחַת,
 עִיר נֶצְצֶת אֵיתָן, בְּלִסְיוֹס הוּא מְגַנָּה⁷.
 פֹּה רִיזְאֲנוֹס, מְשֻׁמָּאֵל, לָרוֹם נִשְׁאוֹת חוֹמוֹתֶיהָ,

⁴ שמו העתיק של חבל הארץ שכלל את מערב הבלקן והחוף האדריאטי.

⁵ קנטברים – שם שבט קלטי פראי שישב בספרד בעת העתיקה. כאן הכוונה לספרדים. "הים הבלקני" – במקור – הים האדריאטי.

⁶ פירס נוקב בשמה היווני הקדום של העיר הקטנה קבטאט, בדרום קרואטיה דהיום, מרחק 15 ק"מ מדוברובניק.

⁷ כוונתו לעיר דוברובניק (בשמה העתיק – רַגוֹזָה), שפטרונה הוא בלסיוס הקדוש מסבֶּקְטָה, רופא ומרטיר בן המאה הרביעית.

אַסקֶריוֹויוֹם פֶּאָן, שְׂפָה עִם בְּנֵי וְנֶצְיָה שׁוֹלֵט⁸.
 פֶּה לֹא הֶרְחַק, בְּגִבּוֹלוֹ הָאֲמֶלֶל שֶׁל חֶבֶל אֶפִירוֹס,
 בּוֹדְוָה⁹ נֶצְבֵת, סְבִיבָה חֵל מְקַרְקֶר עַד חֶצִיו.
 מָה רְחוֹקָה, וּמִפְרֶדֶת בְּשִׁטַח נֶרְחָב שֶׁל יִבְשֵׁת,
 אַבּוֹרָה, הֵה, הַמְקוֹם עוֹד מִנְעוּרֵי יַדְעֵתוֹ!
 שְׁאִינָא שְׁלוֹם הַקְרִיָה, מִיּוֹם הַלְדֵתִי הַכְרֵתִיהָ,
 אֶרֶץ אֲשֶׁר עַד עוֹלָם שׁוֹב לֹא יִרְאוּהָ עֵינַי!
 טְרוּנָה גְזֵלָה לוֹ עֲשׂוֹר, נְדוּדָיו עוֹד עֲשׂוֹר לוֹ הוֹסִיפוֹ,
 אֶף בְּדַחַק קִנְיָה מְלֶךְ אִיתְקָה¹⁰ לְשׁוֹב.
 אָפֶס, הֵן שָׁב לְבִסּוּף, וְהַפִּיר אֶת רַעְיוֹ שְׁמַקְדֵם,
 אֶף כִּי זָקֵן, עוֹד שְׁמַחָה פִּנְלוּפָה עַל אִישָׁה.
 עוֹד הַגּוֹרֵל הַעֲקֵשֵׁן צוֹנְפֵנִי עַל יָם וַיִּבְשֵׁת,
 אֵלִים הַסְפִיקָה לְחַגֵּג אֹלִימְפִיאָדוֹת תְּרִיֶסֶר¹¹.
 טָס הַזְמָן, מִתְעַצְמוֹת הַתְּלָאוֹת שֶׁלִּשְׂאֵת יֶאֱלֻצוּנֵי:
 מִי לֹא יִחַשֵׁב כִּי יִמְתַק מְנוֹת לִפְנֵי כָּל הָרַע?
 כְּלוֹם הַכְּתָה יִמִּינִי אֶת הוֹרֵי הַזְקָנִים? הַהֲרִימָה
 נֶשֶׁק עוֹלָה עַל תְּרַפִּי בֵּית אַבּוֹתֵי הַקְּדָמוֹן?
 כְּלוֹם יִחַשְׁבוּנֵי עֲרִיק נִמְכָּזָה, שֶׁהַפְּקִיר חֲגוֹר נֶשֶׁק,
 אִישׁ מִלְחָמָה שֶׁבָּרַח מִן הַצָּבָא הַעֲתִיק?
 כְּלוֹם בְּעוֹזֵן שְׁמָרֵי אֶת פְּלַחַן אַבּוֹתֵי וְאֶת קֶדֶשׁ
 דֵּת תּוֹרְתָם אֲגַרֵשׁ מִן הַמְכָרָה כְּגוֹלָה?
 שֶׁר הָאֵלִים¹² זֹאת יִרְאֶה וְחִזִּיז לֹא יִשְׁלַח מִשְׁמִימִים?
 מִטָּה מִמְרוֹם הַשְּׁחָקִים גְּשָׁם סְלָעִים לֹא יִמְטִיר?
 שְׂבֵת עֲכָשׁוֹ, פְּרֻדִּינְנֵד¹³, לוֹ אֲרִינָה¹⁴ רְעָה תִּיֶסֶרֶף,

⁸ פירוס מונה מצודות סמוכות להרצגנובי; את ריזאנום לא הצלחתי לזהות; אסקיריום הוא שמה העתיק של קוטור, שהיתה בשליטת הרפובליקה הוונציאנית.

⁹ מצודה נוספת. פירוס נוקט את שמה העתיק – 'בוטואָה'. כיום – עיר קיט במונטנגרו.

¹⁰ אודיסאוס. השוואת הגלות לנדודיו של אודיסאוס שגורה בשירת הרנסאנס ומקורה בשירת הגלות של אובידיוס.

¹¹ אלס – עיר יוונית עתיקה שבה התקיימו אולימפיאדות. פרק הזמן שאליו מכוון פירוס אינו ברור: או שכוונתו ל-48 שנות גלות (המשחקים התקיימו כל ארבע שנים), או שכוונתו ל-60 שנה, אם תובן המילה 'אולימפיאס' כשווה למילה 'לוֹסְטְרוֹם' – חמש שנים.

¹² יופיטרזאוס.

כָּלֵב אֶסוֹן¹⁵ לוֹ יִנְעֵץ שֵׁן בְּפָנָיִךְ, יִשִּׁישׁ!
 לוֹ אֲשַׁתְּךָ, שְׁקָרְנִית¹⁶, מֵר גּוֹרֵל כְּשֶׁלְּךָ יְבוֹאֲנָה,
 לוֹ צֵלָה הַנְּשַׁחֵת – יְאוֹר הַתְּפִתָּה לוֹ מִשְׁכָּן.
 לוֹ אֶפְרִיקַאֵי נוֹצֵחַ יִזְרָה עַל גְּלֵי הָאוּקֵינוֹס
 אֶת עֲצָמוֹתֶי־הַבְּזוּיּוֹת, גַּם אֶת אֶפְרָה הַנִּפְזָר.
 צָדֵק עֲתָרִי: הָאֶחָד, הַגַּם שְׁצַמַּח מְקַרְבָּנוֹ¹⁷,
 אֶל רְכוּשָׁנוֹ שְׁלַח יָד חֲמֻדָּנִית וּפְרָאִית.
 הִיא – הוּי, פֶּשַׁע נִתְעַב! – מִמִּימֵי פְּלִגְתוֹן¹⁸ כְּנַגְדָּנוֹ
 אֵשׁ שְׂאֵבָה, רְבִיעִית עַל שְׁלוֹשׁ אֱלוֹת הַנְּקָם¹⁹.
 קוֹרְדוּבָה חֵיל נֶאֱחָזָה מִגֶּפֶה כִּי אֵלֶיהָ הִגִּיעָה,
 נָהַר הַבְּטִיס נְסוּג – פַּחַד תְּקַפּוּ – לְאַחֹר²⁰.
 לֹא נֶחְנָקָה הַדְּלָקָה בְּמִקְוָמָה: כְּנַף רוּחֹת נִשְׁאָתָה,
 חוֹשׁ כְּטוֹס חֵץ שֶׁשֶׁלְּחָה יָד בְּ-אֹטְרִיגְיָה²¹ הָאֵי.
 כָּל מְקוֹם, מִמְזֹרַח וְעַד קֶצֶה מְעָרָב, מִשְׁפַּב שְׁמֵשׁ,
 זֶהָר מְלֵא מִן הָאֵשׁ, אֵשׁ הַדְּלָקָה שֶׁהֲצִתָּה.
 הָהָה, מָה רַבּוֹת עוֹלְלוֹת נִקְרְעוּ מִחִיקֵי־אֵמָא בְּכַח,

¹³ פרננדו השני מאראגון, "הקתולאי", (1452-1516), מגרש היהודים מספרד.

¹⁴ במיתולוגיה היוונית – אחת מאלות הנקם.

¹⁵ אין זאת אלא שהכוונה לקְרָבֵרוֹס, הכלב שבשערי התופת.

¹⁶ איזבלה הראשונה מלכת קסטיליה (1451-1504), אשתו של פרננדו. במהדורה האיטלקית של תומסו Chersa (פירנצה 1826), כתוב בהערה לשורה זאת, כי איזבלה הבטיחה ליהודי העשיר "אברהם מסגוביה" (הוא אברהם סניור קורונל), שלכשישתפרו הזמנים תעזור ליהודים, אבל הפרה את הבטחתה, "אשה שפלה שבשפלות ונשבעת לשקר".

¹⁷ בהערות במהדורתו של Chersa כתוב, כי פרדיננד היה "נצר ליהודים" ושנא יהודים. לא מצאתי סימוך לסברה זאת, אולם מסתבר שדידקוס האמין בה. בספרו "תולדות היהודים בספרד הנוצרית" (ת"א 1965), כתב יצחק בער כי "ידם של אנשים יהודים" היתה בזיוגם של איזבלה ופרננדו, משום שהיהודים והקונברסוס ביקשו לתמוך במלוכה חזקה, שתשליט סדר, ולא חזו את התוצאות הדתיות הרוות הגורל שצמחו מן הזיווג הזה.

¹⁸ פלגתון – נהר די נור, נהר אש; לפי המיתולוגיה היוונית – אחד מחמשת נהרות התופת. במקור כתוב: "נטלה מנהר פלגתון לפיד אש".

¹⁹ במקור: "מְגֵרָה רְבִיעִית": מגרה, לפי המיתולוגיה, היתה אחת לטיסיפונה ולְאֶלְקָטוֹ, ושלושתן יחד היו אלות הנקם, אמהותיה של פרספונה שליטת השאול.

²⁰ דידיקוס מתאר כאן ולהלן את הפרעות נגד הקונברסוס והמאראנוס שארעו בקורדובה במארס 1473. בטיס הוא שמו הרומי של נהר הגואדלקיויר.

²¹ אוטריגיה – אי קטן בסיציליה, שנהג בו פולחן דיאנה, אלת הציד.

הָהָה, מָה רַבּוֹת אִמְהוֹת עִם עוֹלָלְתָן נִטְבָחוּ!
 כָּכָה גּוֹעֵה הָעֵגְלָה שֶׁבָגִיא מְאֹפֵל נִטְשׁוּהָ,
 כִּי מוֹל מִזְבֵּחַ יִפֹּל שֶׁהַ הַנְּשָחֵט לְקַרְבָּן.
 אֶף שְׂאֵחַר, סוֹף כָּל סוֹף לְעוֹל גְּמוּל הָעֵנֶשׁ הַגִּיעַ:
 כַּעַס רַב צָדֵק עוֹרֵר אֶת הָאֱלִים הַנּוֹקְמִים.
 כָּל תַּאֲוָה הַנְּשָכַרְת מִפְּנֵע זוֹלַת – מָה בְּזוּיָהּ הִיא;
 זוֹ שְׂמֵפֶלֶת אוֹיֵב הִיא הוֹרְתָה – מָה בְּרוּכָה.
 מֵת הִנְהוּ מוּטָל, יוֹרֵשׁ הַשְּׂרָכִיט וְהַכְּתָר²²:
 יוֹם אֶחָד הָאֶבִיד שֶׁפֵּע טְרָדוֹת וְתַקּוּוֹת.
 אֶל הַבֵּן שֶׁנִּלְקַח בִּיגוּנָה גַם הָאִם מִצְטַרְפֶּת²³;
 בָּא הַחֶמֶן אֶל הַכֶּסֶם – כּוֹס תְּרַעֲלָה הוּא שׁוֹתָה²⁴.
 אֶף הַבַּת, בַּת יְגוֹן, הַפְּקָדָה בְּיָדוֹ שֶׁל אָבִיהָ²⁵:
 פְּתַע, מְעַצֵּם תּוֹגָה, רָאָה, נִסְתַּתְרָה בִּינְתָה.
 זֹאת, מְלִכָה הִיא עֲצָמָה, הוֹרְתָם שֶׁל מְלִיךָ וּמְלִיךָ²⁶,
 זֹאת, אִם קִיסָר²⁷ חִזְקָה – עֵט עַל רוּחָהּ שֶׁנְּעוֹן.
 כִּי בְּמַעְרוֹת בְּאוּגִיגִיָּה כְּהֵנַת בְּכָכוֹס נִטְרַפֶּת²⁸,
 רֵם תְּצַוֵּחַ "אוֹאוּאָה" עוֹד הִיא בְּסִיסְטָרָה מְכָה.
 קוֹרְדוּכָה! דֵּי לָךְ דְּמַעוֹת וּגְנִיחוֹת – לְשֵׁאת לֹא יִצְלִיחַ
 בֵּית מְלוּכָה אֶחָד – שֶׁפֵּע מְכוֹת שֶׁכְּפָה.

²² חואן נסיך אסטוריאס, שמת בשנת 1497 בן שמונה עשרה.

²³ איזבלה מתה ב־1504, מוכת יגון על מות אמה, בנה ובתה איזבלה נסיכת אסטוריאס, שמתו כולם בתוך שלוש שנים בין 1496 ל־1498.

²⁴ פיליפ "היפה", הראשון לבית האבסבורג שמלך על קשטיליה, מת ב־1506 והוא בן עשרים ושמונה. מותו היה פתאומי, ורווחה שמועה עקשנית שהורעל בידי שלוחיו של פרננדו השני, שהתאוה לכס השלטון.

²⁵ חואנה מלכת קשטיליה, שנודעה בשם "חואנה המשוגעת", אשתו של פיליפ. מותו ערער את רוחה המעורערת ממילא: היא הוציאה אותו מקברו והשכיבה אותו בחדרה, שם שכב זמן רב מלוכש במחלצות, בעוד היא מצפה שיקום לתחיה. ב־1507 הצליח אביה פרננדו השני להעביר את מוסרות השלטון לידי. חואנה נותרה מלכה בשם בלבד.

²⁶ קרלוס החמישי (1500-1558) ופרננדו הראשון (1503-1564).

²⁷ קרלוס החמישי, קיסר האימפריה הרומית הקדושה, מלך גרמניה, איטליה וספרד, שהוכתר ב־1530.

²⁸ במקור – "תיאס", עובדת דיוניסוס בככוס, שפולחנו נערך במחול תזזית. "אוואה" – קריאת אכסטאזה בתזזית הפולחן. סִיסְטָרָה (ביחיד – סיסטרומ) – כלי הקשה, מעין רעשן.

סָאָת אַסוֹנוֹת לֹא בְדִין – נְחֻמָּה לִי יִהְיֶה, לְכֹל פְּנֵעַ
זֹאת רְפוּאָה לִי, אוֹלֵי כֶּף אַעֲלֶה אֲרוּכָה.
אִם כָּבֵד דִּקְיָה פִתִּיל חַיִּי שְׂאֵלוֹת הַגּוֹרֵל מְשׁוֹרוֹת לִי,
אִם כָּבֵד קָרַב קוֹ סִיּוֹם כָּל עַמְלֵי הַגְּדוֹל,
לִי יִנְעֲמוּ הַהָרִים בְּמוֹתִי, יִמְלְאוּנִי בְנַחַת
אַלֶּה טְרָשֵׁי הַסְּלָעִים, דָּם־סִפְרָדִים הַסְּפִיגִם.
כֶּף אוֹ כֶּף – בְּנִחוּרֵי אֶרֶץ לְעַמְקֵי אֶרֶץ שַׁחַת,
דָּרוֹר לִי יִהְיֶה: רְכַשְׁתִּיו, מְנוֹת נוֹתֵן תְּמוּרָתוֹ.
מְלוֹ, שְׁנוּא הָאֱלִים, וְגַם פְּרָאֲדָס (אֲכֹרֶת מִמְנֵי)²⁹,
עוֹד מְעַט קֵט יֵאָפֵס עַד שְׁלֹטוֹנְכֶם עַל רֹאשֵׁי.
מִזַּח אֶרֶץ מִן הַיָּם אֵט אֵט מִתְגַּבֵּה לְמַעְלָה,
לְשׁוֹן יִבְשֶׁה לֹא גְדוּלָה, בְּהַ מִתְחַבְּטִים הַגְּלִים.
זֶרֶה סְגָלִים וְוַרְדִּים, סִלְסָלוֹת שׁוֹשְׁנִים נָא רוֹקֵן שָׁם,
זֶהוּ מְקוֹם מְקַדָּשׁ, קִדְשׁ הַנּוֹ לְמַתִּים.
אַפֵּר בְּגִי פּוֹרְטוּגָל שָׁם, שְׁרִידֵי אֲנָשִׁים שְׂאִינָם עוֹד,
דֵּק הָאֲבָק שְׁמַעַל; בְּאֲדָמָה הֵם טְמוּנִים.
אִם אָמַת בְּשִׁמוּעָה, סְבִיב זֶה הַמְּקוֹם, אֲתַרְקִדָּשׁ,
יֵשׁ שְׁתַּבְּחִין בְּרוּחוֹת מִן הַשָּׁמַיִם יוֹרְדִים.
מָה הֵם עוֹשִׂים לֹא תִדְעַ, אֶף שִׁיר הוֹדִיָּה לְכַבוֹד יוֹבִיס³⁰
הֵם מְזַמְרִים; בְּסִמּוֹף יֵשׁ גַּם מְזַבַּח קֶטָן.
כָּאֵן נָא תִטְמֵן יִדְחִיבֵר בְּשִׁלְוָה עֲצֻמוֹתִי, שְׁלֹא אֶפֶר
שְׁחוֹר, וְאֶף לֹא הַבְּרִזָּל³¹ בֶּן לֹא נִגְעוּ מְעוּלָם.
גּוֹשׁ שָׁל אֲבָן כְּבִדָּה לֹא אֲרָצָה שְׁיַעֲיֵק עַל הַקָּבֵר;
עַל קֶצֶה הַשֵּׁשׁ יוֹחֵק רַק זֶה הַשִּׁיר הַקָּצֵר:
"דִּידְקוּס כָּאֵן שׁוֹכֵב, הִרְחַק מִבֵּיתוֹ, מֵאֲבוּרָה,
תוֹף אֲדַמַּת אֲבוֹתָיו לֹא הִנִּיחוּהוּ לְבוֹא.
אַפֵּס, אֲתָה, אִם תְּבוֹא לְנִמְל, אִם תִּתִּיר אֶת הַכָּבֵל,
שְׁלַח נָא שְׁלוֹם לוֹ, מְלַח, שְׁלַח לוֹ שְׁלוֹם עַד עוֹלָם."

(תרגם מלטינית והעיר: עמינדב דיקמן)

²⁹ ז'ואאו דה מלו היה אינקוויזיטור בכיר בליסבון; פדרו אלנארס פארדס היה ראש האינקוויזיציה

באבורה.

³⁰ זאוס.

³¹ כלומר: לא שרפה ולא חרב.

“איגרתו של הרברט וולפֶגֶר”

האלגיה הלטינית שתרגומה ניתן כאן נשתמרה בכתבי־יד יחיד מן המאה האחת־עשרה השמור בספרייה הבריטית. לפי טיבו, שיר זה הוא עירוב של שיר תחינה לנדבת לבוש ו'כעין אפוס'. על אודות המחבר, הרברט, אין יודעים הרבה יותר ממה שהוא מספר – שהיה צרפתי וקיבל ראשית חינוכו בצרפת. על בן שיחו, וולפֶגֶר, ידוע הרבה יותר: הוא היה אב מנזר אַבְּיִנְגְּדוֹן בין השנים 990 ו־1016, יועצו של אַיְתְּלֶרְד “בעל העצה הרעה”, שמלך באנגליה בימיו. לפי המסופר בכרוניקה של אבינגדון, היה וולפגֶר מנהיג רב תושיה, שייצב את המנזר והצילו מכליה פעם אחר פעם. האלגיה מעידה על מחברה שהיה משכיל למדי: בשורותיה יש הדים לשירת ורגיליוס, הוראטיוס ולוקאנוס, וכן למשוררים הקרולינגיים בני זמנו (אַלְקוואין ואחרים) ובמיוחד לשיר הימי־ביניימי הידוע “מלחמת האביב והחורף”. השיר כתוב בלטינית של מלומדים, שמשוכחות בה פה ושם מלים יווניות. התלונה על פגעי החורף היא נושא שגור בשירה הלטינית של ימי הביניים. תשובתו של אב המנזר, בשש שורותיו האחרונות של השיר, כתובה בהומור היובשני האופייני לסוג שירה זה. זמן חיבורו של השיר אינו ידוע, ויש לייחסו לעת כלשהי בימי כהונתו של אב המנזר וולפגֶר.

• • •

הַרְבֶּרְט:

אַל הַמּוֹרָה הַגְּדוֹל אֶת שִׁירֵי הָעֶלּוּב אֲשַׁגֶּה,
וּוּלְפֶגֶר, אֵלֶיךָ, אֶתָּה חֶסֶד נוֹטָה לְדָלִים.
הַרְבֶּרְט הוּא שְׁמִי וְכֵהֵן אֲנִי, לֹא שֵׁם לֹא כְבוֹד לוֹ,
אֶרְץ צְרַפֶּת הוֹרְתִי, נֶעַר – לְמִדְתִּי בָּה.
אֶת שִׁירֵי הָעֶלּוּב הַדְּלוֹת לְחֶבֶר הַכְּרִיחַתָּנִי,
רַשׁ אֲנִי וְעַתָּה עֲנֵי אֶסְבֵּל, דְּלִפּוֹנוֹת.
קַח נָא עִתָּה אֶת שִׁירֵי בְּיָדְךָ, עַד סוּפוֹ נָא קְרָאנּוּ,
קַח נָא, מוֹרִי, וְעֲשֵׂה אֶת שְׂבִקְשֵׁתִי אוֹתְךָ.
אֲנִי, מוֹרֵי הַרְחוּם, הָאֵר לְעֵתִּי אֶת פְּנִיךָ,

קרא את כל הכתוב, מה שיפציר – זאת עשה.
 את החרף¹ קרבה, שור, לבן שערך הפרוע,
 כל שיצר הבורא תכף יקפא מן הכפור.
 אז תתקף הצנה כל מי שתאנוו בלי נשק,
 בלי מעיל או סוּדַר, בלי אדרות או גלימות.
 את הקרקע תיבש, הפראית, ותכבל את הארץ:
 אז כל נהר ששטף – גֶשֶׁר הוא, דָּרֶךְ כבושה.
 היערות, מטרות חרף צרבוּם, ילבשוּ אז בלבן,
 תאר פני העולם אז יזדהר ויבהיק.
 שלג וקר מסביב את חם התבל יבללו אז,
 אז תפחנה רוחות, קול יללה משמיעות.
 ד וזקן יכסה כל אדם בשמיכה פן ימר לו,
 אז למשחק במקלות² לא יזדרזו הבריות.
 אז יזילו רבים דמעַתם, בלי סבה, בלי דני צער,
 גטף של מים יהיה אז מכל חטם תלוי.
 אז מגפה של ממש החרף יהיה לקרם³,
 שלג, כפור ומטר איך יתאנו לקרחים!
 אז בפרנות חיה מחמה יצטיד הקרח,
 ובכפה על ראשו את קרחתו יכסה.
 אז יבוא הטורף, ונשק אדם בגדיהו,
 זה, וולקן הישיש⁴, זה, הזוהר, המהיר.
 הוא מן היער יצא, עצים על גבו לו כנשק,
 אש לזהבת יבעיר לילה ויום, בלי פוגה.
 אף שכל מין יתחמם מאור אשו הלוהבת,
 עת החרף תגבר, לא ינצח את כחה.
 אז יבוא האביב, פרחים לבנים עטרה לו,
 נשק נושא הוא עמו: סגל אדם, כליל עליהם.

¹ בלטינית – hiems (בכתיב הנקוט כאן – hiemps) ; מלה שמינה נקבה וע"כ תרגמתי 'עת החורף'.

² משחק העפת גזיר עץ וחבטה בו במקל, שהיו משחקים בו באוויר הפתוח.

³ אל נכון לא 'קרח' סתם, כי אם בעל קורחת כמרים, טונסוּרה.

⁴ אל הנפחות והאש, הוא הפיִסטוּס היווני. הרברט מתאר כאן שרפת יער.

אָז יאַסְרוּ מִלְחָמָה תּוֹר אָבִיב⁵ כְּנָגֵד עֵת חֲרָף,
 עֵת הַחֲרָף תֵּשֵׁב – תּוֹר הָאָבִיב נוֹס יְנוּס.
 אָז יָשׁוּב הָאָבִיב עִם פּוֹיָבוֹס⁶, לוֹהֵב הַמַּחְלָפֶת,
 אָז אֵת הַחֲרָף שְׁנִיָּהֶם יַחַד לַחֲמֹשׁ יָבוּ.
 עֵת הַחֲרָף תִּנְשֹׁף וְתִסּוֹג וְתִקּוּם עוֹד כְּקֶדֶם,
 אֵת פְּרָחֵי הָאָבִיב אֲרָצָה תְּפִיל, וְתִפְרַח.
 אֲזוּ, פְּרוּתֵיו נִפְלְאִים, יֵאָתֶה וְיָבוֹא פֶּאֶר הַקִּיץ,
 עֵת הַחֲרָף, יִרְאֶה, עוֹד הִיא מוֹלֶכֶת בְּכַפּוֹר.
 נִשְׁקָנִים אֲרָכִים, בְּהִירִים, יִתְחַמְּשׁוּ אֲזוּ הַשָּׁנִים,
 יַחַד יִצְאוּ אֵלַי קָרֵב מוֹל מְבִיאַת הַכְּלִיָּה.
 עֵת אֲרָפָה יֵאָבְדוּ זֶה עִם זֶה, בְּאֲגָרוֹף וּבְחֲרָב,
 סִיף אֶל סִיף, יָבוּ, אִישׁ אֵת אַחֵיו יִפְצְעוּ.
 עֵת הַקִּיץ אוֹ אֲזוּ תִנְיָף אֵת רַמְחָה כְּפוֹל הַקֶּרֶן,
 אֵת שְׁתֵּי עֵינֶיהָ תִשְׁפֹּף, אֵת רוֹאוֹתֶיהָ תִשְׁסֹף.
 אָז בְּמַגָּל מְעַקֵּל תַּעֲרֹף אֵת רֹאשָׁהּ מֵעֲלֶיהָ,
 אָז עֵת הַחֲרָף, זָדָה, מִן הַשְּׂדוֹת תִּסְלַק.
 עוֹד בַּחַיִּים הִיא עֵתָהּ: כָּל עִירִים לְהִמִּית הִיא זוֹמְמֶת:
 אֲנָה אֲבָרַח? אֵן אֵלֶיךָ? אֵי לִי מִסְתּוֹר? לֹא אֲדַע.
 אוֹי לִי, בְּשֵׁן נוֹשְׁכָנִית בְּלִילוֹת תִּנְשֹׁף עֵת הַחֲרָף,
 בִּי מִצְלִיפָה הִיא בְּשׁוֹט, שְׁבֹט תִּנְחִית עַל גִּוִּי.
 יַחַד עָמִי בַמִּטָּה יִשְׁנָה הִיא, וְכִכָּה תִּנּוּחַ;
 עַל מִשְׁתֵּי הִיא נִמָּה לִילָה וַיּוֹם תִּנּוּמָתָהּ.
 אוֹיץ תִּאֻוֶּץ מִהֲרָה לְפָנַי צְעִדִי וְתִכָּה בִּי,
 גַּם מִגִּוִּי תַעֲקֹב, הֵלֶם זְרוּעָה בִּי מִכָּה.
 בְּגָד לִי אֵין לְגוּפִי, אֵין גְּלִימָה לְכַתְּפִי, בִּי נִשְׁבַּעְתִּי,
 אֵין רַחֲמִים בְּלִבָּהּ לִי אוֹ לְמִי מִמֶּתִים.
 אִישׁ שְׁאֵין לוֹ גְּלִימָה – בְּנִיב שֶׁל זָאֵב תִּנְשָׁכֶהוּ,
 גַּם נְעָרִים רַפִּים, הוּי, מִחְלִישָׁה הִיא בְּכַפּוֹר.
 וּלְפָגֶר, אֲנָא, עֲזֹר, הַמִּצָּא לְנִדְכָה אֵיזָה יִשַׁע,

⁵ בלטינית – ver, מלה שמינה נאוטרומ, שבעברית מיתרגם בד"כ למין זכר.
⁶ השמש.

שֶׁן עַת הַחֲרָף, – דְּבַר־מָה תֵּן לִי, אָבִי, כְּנִגְדָּה.
 רַעַד וּפְחַד נוֹגְשִׁים בִּי, עִירֹם, מָה אֵינְךָ מִפְּנִיָּה,
 תֵּן לִי עֵתָה, לְפַחֹת, בְּגֵד: הַפְּצֵרְתִּי בָּךְ.
 אָב נְדִיב וְרַחוּם, הֵן שִׁמְךָ כָּל הָאָרֶץ יוֹדַעַת,
 הוֹד מוֹנִיטִיךָ מוֹסִיף עַל חֵיִתְךָ תִּהְלָה.
 הֵן הַמוֹנִי אֲנָשִׁים מִכְּנַפּוֹת מְלוֹא תִּבְל יִבְקְשׁוּךָ,
 שׁוֹר, זְרוּעוֹתֶיךָ, פְּתוּחוֹת, עֲזֹר תוֹשֵׁטְנָה לְכֹל.
 יַחַד עֲלִיךָ צוֹבָאִים נְעָרִים וְזִקְנִים, יְקִיפוּךָ
 אִישׁ פְּשוּט וְכֹהֵן, דָּל וְאַבְיוֹן – כָּל הָעָם.
 תָּם וְיֶשֶׁר, מַעֲזֵן נְדִיבוֹת – טְבַעְךָ הֵן יִפְרֹו,
 זֹאת הַסִּבָּה לְבוֹאֶם, שִׁי מִיָּדְךָ תִּקְוֹתָם.
 כָּל אֲבִיוֹן וְנִדְכָּה וְאַבֵּל – אוֹתְךָ מִבְּקָשִׁים הֵם:
 שִׁי עֲצָה אֶל־הֵיטֵב – זֹאת מִיָּדְךָ יִקְבְּלוּ.
 אֵת כָּל־מִסְכָּל וְתַרְעִיף עֲלֵיהֶם אֲשַׁכְּרֶיךָ:
 אַךְ אוֹתִי, עֲבָדְךָ, הִלְאַה אֶתְּךָ מִגְּרֶשׁ.
 כָּל הַבְּרִיּוֹת יִשְׁבַּחוּךָ, כְּכֹל שִׁמְלֵאָה בֶן הָאָרֶץ:
 כִּי נִתְתָּם, בְּטוֹבְךָ, שִׁפְעַת יְקָרִי אֲשַׁכְּרִים.
 זֶה זְמַן רַב, אֲדוֹנִי, נִכְסְפֵתִי רְאוּת אֵת פְּנִיךָ:
 כִּי בְּקִרְוֹב אֶחְזֹם, גִּיל מְמַלֵּא אֵת לִבִּי.
 כָּל אֲשֶׁר לְפָנֶיךָ וְגַם אַחֲרָיִם יִשְׁבַּחוּךָ:
 כָּךְ, נֶאֱנָק, אֶתְחַנֵּן: חֶסֶד הַשִּׁפְעַת נָא עָלַי.
 דָּךְ וְאַמְלָל אֲנִכִּי, רַחֵם עַל אֲמָלָל שְׁכֵמוֹנִי:
 אֲנָא, הָאֵר לִי פָּנִים, חֶסֶד הַשִּׁפְעַת וְחַמֵּל.

וּלְפָנֶיךָ:

שָׂא נָא שְׁלוֹם, אָב קְדוֹשׁ, מוֹרָה מְהֻלָּל, שָׂא שְׁלוֹם נָא:
 עֲמַנוּאֵל הַתְּמִים⁷, לוֹ יִשְׁמְרֶךָ בְּחֶסֶד.
 זֶה הָאֶחָד בְּשֵׁלֹשׁ, הַשְּׁלוֹשׁ הַקְּדוֹשׁ, שְׁאֶחָד הוּא,
 אֵל שְׁשֵׁלוֹשָׁה הֵם שְׁמוֹתָיו – יִשַׁע תְּמַצָּא מִיָּדוֹ.
 טוֹב וְיִפְּהָ לְקַצֵּר בְּמִשְׁקַל הַשׁוֹרָה, בְּקִצְצָהּ⁸,

⁷ ישו.

תם הלב המספק – לו את צרכיך יספיק.
די לי בזה, אדני, שלעד אראה את פניך,⁹
די לו יהיו בשבילך חק המגזר וכלליו.

(תרגם מלטינית והעיר: עמינדב דיקמן)

⁸ הכוונה: לקצר רגל אחת מן ההכסמטר (האפי) ולעשותו פנטמטר (כבדו-טור האלגי).
⁹ אל נכון: די לי בזה שאשווה פניך לנגדי תמיד, אחשוב עליך.

מרקוס טוליוס קיקרו

מתוך 'מריוס'

כִּן הָעוֹף הַנִּשְׂא בְּעַל הָרַעַם
נִשּׁוֹף מִן הַנְּחֹשׁ בְּכָאֵב וּבְזַעַם
יִרְמָס יְדָרְף עָלָיו גַּם יִכְנִיעֵהוּ
וּבְפִיּוֹ וּבְצַפְרָנָיו הִכָּה יִכָּהוּ
אֵף זֶה עַד שֶׁעַר הַמָּוֶת מִגִּיעַ
וּמִבְקֵשׁ לְנֹצֵל עָרְפוֹ יִנִּיעַ
וּבְגוֹפוֹ וּזְנָבוֹ קָשֶׁר עַל קָשֶׁר
יִקָּשֶׁר, יִסָּב, יִקִּיף גּוֹפַת הַנֶּשֶׁר
הַנֶּשֶׁר מְלֵא אֵף עוֹד לֹא יִרְפָּנוּ
יֹרִיד דָּמוֹ עַד צֵאת נַפְשׁוֹ מִמָּנוּ
יִבְצַע גְּוֹ, יִשְׁמַח כִּי יָדוּ רְמָה
עוֹדְנוּ חָם יִשְׁלִיף אוֹתוֹ הַיָּמָה.

¹ הוהדרר מכתב היד 'קצת מחברות יעקב חי ישראל יצ"ו' שהעתיק דוד פרנקו מנדס, עמ' 59.
ספריית עץ־חיים, EH 47 C 08. בצד התרגום העברי מופיע השיר גם בתרגום לפורטוגזית.
² "העוף הנשא בעל הרעם". הכוונה היא לאחד מנשריו של יופיטר המרעים.

(מלטינית: יעקב חי ישראל)

מזמור לעת מגפה

הִיָּה שְׁלוֹם, אֲשֶׁר אֶרְצִי ;
הַעוֹלָם הַזֶּה לֹא יֵצִיב.
הַנְּאוּתִינּוּ, מִהֵן ?
הַכֹּל לְנִכְח מָוֶת ;
אֵין מוֹל חֲרָבוֹ תִקְנֶה.
בַּחֲלֵי הַזֶּה אֶגְוֶע.
אֵל אֱלֹהִים, חַנּוּנוּ !

אֵל תִּבְטְחוּ בַּהוֹן :
לֹא יִקְנֶה בּוֹ אוֹן.
כְּלֵאֵי מַחֲכָה לַגּוֹף.
סוּף הַדְּבָרִים לְסוּף.
אֶצֶּה הַמַּגָּפָה :
בַּחֲלֵי הַזֶּה אֶגְוֶע.
אֵל אֱלֹהִים, חַנּוּנוּ !

יְפִי – עֲלֶה כּוֹתֶרֶת.
לְהַתְקַמְטוֹת הוּא טָרֶף.
בְּחֶק – מַחֲשִׁיף. גַּם זֶה־
כְּתֹר הוּא אֶפִּיזוּדָה :
הַלְנָה כְּסֻתָּה אֶבֶק.
בַּחֲלֵי הַזֶּה אֶגְוֶע.
אֵל אֱלֹהִים, חַנּוּנוּ !

קָבֵר הוּא קֶץ כָּל וְקִטּוֹר.
מִקַּיִל גַּם הַקִּטּוֹר.

אין פגורל גבור.
אין תנינה מבור.
קול פעמון: "בואה כבד."
בחלי הנה אגוע.
אל אלהים, תננו!

קות מטעים מרור
גם רב-אמן עב-צור;
שם, בשאול, תלן
בלי שום טפת ענין
באמנות שגובה;
בחלי הנה אגוע.
אל אלהים, תננו!

חושו נא, בני כל חוג,
על הרעה ברכו;
אין בארצי יתרון.
זהו רק תאטרון.
צלח האדם וגבה!
בחלי הנה אגוע.
אל אלהים, תננו!

(נוסח עברי: צור ארליך)

הילייר בלוק

מתילדה שסיפרה שקרים ונשרפה למוות

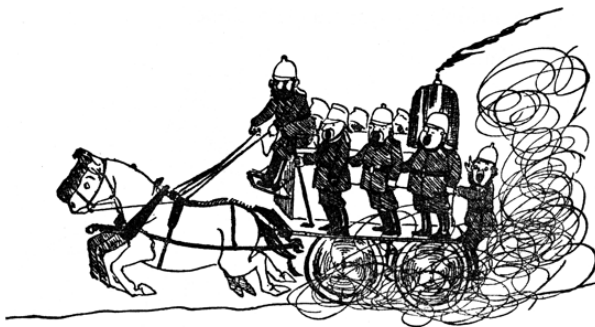
שְׁקָרִיָּה שֶׁל מְתִילְדָ'ה
זָרְמוּ לְכָל לְהִתְפַּלֵּא ;

הַדּוֹרָה שְׁחַנְכָּה אוֹתָהּ
לוֹמַר אֲמֵת לְאֲמֵתָה
כְּמַעַט שְׁמֵתָה בְּאֲמָרָה
לְהֵאֱמִין לְנִעֲרָה,
וְלֹא הִיְתָה עֲמָנוּ כְּאֵן
לוֹלֵא הִבְהִיר לָהּ הָעֵנָן.

בְּשַׁעוֹת הָעָרֵב, לְדַגְמָה,
מְתִילְדָה הַשְׁתַּעֲמָמָה,
וּכְשֶׁגִּלְתָּה שֶׁהִיא לְבַד
נִגְשָׁה לְטֵלְפוֹן בְּלֵאט,
חִיָּגָה, וּבְלִי לְהִתְבַּיֵּשׁ
זְמַנָּה אֶת מַכְבֵּי הָאֵשׁ.
בְּתוֹךְ שְׁעָה הַגְּבוּרִים
זָרְמוּ מִכָּל הָעֲבָרִים ;

מִפְּאֲטָנִי, הָאֲקָנִי, דְּאוֹנִס וּבוּ,
מִכָּל סִמְטָה, מִכָּל מְבוֹא,
הֵם דְּהָרוּ, צוֹנְחִים : "הִצִּילוּ!
שְׂרָפָה בְּבֵית שֶׁל מְתִילְדָה !"

לְקוֹל תְּרוּעוֹת אֲנָגְלִים לְרֹב
שֶׁהִתְקַבְּצוּ יַחְדָּו בְּרַחֹב
עָלוּ בְּסֵלְמוֹת בְּגִירֵי שָׁף
אֶל חִלּוֹנוֹת אוֹלָם הַנֶּשֶׁף

וּבְעֶזְרַת זְרֵנוּק אֲדִיר
 שְׁטַפּוּ אֶת כָּל שְׂטִיחֵי הַקִּיר,
 עַד שֶׁהֲצִלִּיחָה הַדּוֹדָה
 לומר לָהֶם "מִסְפִּיק, תּוֹדָה";
 גַּם אִזּוּ סָרְבוּ לְהִסְתַּלַּק
 לִפְנֵי שֶׁתְּשַׁלֵּם בְּצ'ק.

עֶבֶר כַּחֲדָשׁ. הַקְּרוּבָה
 הִלְכָה לְהֲצַגָּה טוֹבָה
 שְׁשֻׁמָּה (עַל פִּי הַתְּכַנְנִיָּה)
 "הַגְּבֵרֶת טְנַקְרֵי הַשְּׂנִיָּה",

וְאֵלּוּ לְאַחֲזִינִיתָהּ
 לֹא הִרְשָׁתָה לְבוֹא אִתָּהּ;
 תִּגְמוּל הוֹלֵם וְגַם נְבוֹן
 לְשַׁקְרָנִית־לְתַאֲבוֹן.

אַף דּוֹקָא אִזּוּ פִּרְצָה דְלָקָה –
 וְאִיךָ מִתִּלְדָּה צְעָקָה!
 אִיךָ יְלֵלָה, צְוֹחָה בְּקוֹל,
 פְּתַחַה חֲלוֹן, קְרָאָה לְכָל
 הָאֲנָשִׁים שְׁבִרְחוּב
 (כִּי עֲלֶיהָ תִּדָּה בַחֵם
 גְּרָמָה לָהּ לְבַקֵּשׁ עֲכָשׁוּ
 אֶת אֲמוֹנָם) – אֲכַל לְשׂוֹא!

כִּי כְּשֶׁקְרָאָה: "הָאֵשׁ בּוֹעֶרֶת!"
 הַשִּׁיבוּ לָהּ: "אֶת מְשַׁקְרֶת!"
 וְעַד שֶׁשָּׂבָה דוֹדְתָהּ,
 אָבְדוּ מִתִּלְדָּה וּבִיתָהּ.

(מאנגלית: יותם בנשלום)

שלושה תרגומים בשולי מלחמות עולם

אנה אחמטובה

•

במה רע זמן זה מזמנים שקדמו לו?
הלומי קרב, יגון ופחדים
מששנו פצעים נוראים שקבר זהמו
ידינו לא הביאו שום מרפא.

במערב אור השקיעה עוד מלהט,
ראשכולות של גגות מבהיקים בשמש,
אך פאן המות קבר עובר ומסמן X על דלתות,
וקורא לעורכים, והעורכים באים.

1919

(נוסח עברי: מאיר ויזלטיר)

• תודה לעמינדב דיקמן על הבהרות ברוסית

דילן תומס

במלאכתי באמנותי הזעופה

במלאכתי, באמנותי הזעופה
הנעשית בדממת הלילה
קשרק הירח מסתער
והנאקהים שרועים במטה
כל מכאוביהם מחבקים,
ואני עמל לשיר את האור
לא לשם שאפתנות או פרנסה
או נפנוף בקסמים בשוקים
ועל כמות במגדל השן,
רק בצד השקר הזעום
של הסוד הכמוס בלבכם.

לא למען הנאותן המתבדל
מן הירח הסוער אני כותב
על הדפים הנדפים הללו
גם לא למען המתים הנשאים
עם זמיריהם ומזמורי תהלים
רק לאוהבים, אשר זרועם
חובקת את מכאוביו של העולם,
שלא יתנו לי שבח או תשלום
ולא שמים על מלאכתי ואמנותי.

(מאנגלית: מאיר ויזלטיר)

• הערת המתרגם: דילן תומס כמעט שלא כתב שירים ארס פואטיים.
זה שיר נדיר משנת 1945

זכרונות מהכלא ברחוב המערבי ולפקי

מלמד בימי שלישי בלבד, תולעת ספרים
בפיז'מה רעננה מהמכבסה מדי בקר,
אני תופס בית שלם בבוסטון,
ב"רחוב מרבורו, שאין לומר עליו שהוא חושני,"
שבו אפלו האיש
המריק את הפסלת אל מכלי האשפה בסמטה,
יש לו שני ילדים, חצי־מסקרית, עוזר,
והוא מ"צעירי הרפובליקאים".
יש לי בת בגיל תשעה חודשים,
שיכלה להיות גם נכדתי.
בשמש היא זורחת בפלמינגו־לוהב של סרבל התינוקות שלה.
אלו שנות החמשים הספוגות סמי הרגעה,
ואני בן ארבעים. כלום עלי להתגעגע לנעורי?
הייתי סרבן מצפון קתולי פליאש
וחברתי הצהרה מטרפת,
בה נזפתי במדינה ובנשיא, ואז
ישבתי מחכה לגזר דיני בבית המעצר
עם נער כושי בעל סלסולים
של מריחואנה בשערו.

קבלתי שנה,
התהלכתי על הגג של פלא הרחוב המערבי, מתחם
צר כמגרש הפדורגל בבית ספרי,
וראיתי את נהר האדסון אחת ליום
מבעד לסבכי כביסה אפרוריים
והחקי הדהוי של השפונים.

בטיול היומי יבבתי מטפסיקה עם אברמוביץ,
בחור מכרפם-צהבת ("זה בעצם שזוף")
ופציפיסט במשקל זבוב,
צמחוני עד כדי כך
שנצל מנעלי חבל והעדיף פרי שנשר.
הוא נסה לשכנע את ביוף ובראון,
הסרסורים מהוליווד, לאמן את תפריטו.
שעירים, שרירים, קרנניים,
בחליפות כפולות-כנפות בגון השוקולד,
צאו מהכלים והלמו בו עד שהשחיר והכחיל.

הייתי כל כך מנתק, לא היה לי משג
על "עדי יהיה".
"האם אתה סמך-טיתזים?" שאלתי צפור-פלא מעמיתי.
"לא", השיב, "אני עין-יוד".
הוא למדני את "קפול בית החולים"
והראה לי את שכמו בגופית טריקו
של איש "רצח בערבון מגבל" הצאר לפקי,
מסדר מגבות על דלפק
או משתדף לתא-בודד הקטן שלו המלא
דברים האסורים על סתם אדם:
רדיו מטלטל, כוננית, שני דגלונים
אמריקה מחברים בסרט של זמורות-הפסקא.
מדלדל, קרח, כרות-אנה,
רחף ברגע רכוכי,
למקום בו שום הערכה מחדש מכאיבה
לא תערער את התמקדותו בכסא החשמלי –
הצף אצלו כנוה-מדבר בארשת
של קשורים אבודים...

הערת המתרגם: "זכרונות מהכלא ברחוב המערבי ולֶפְקִי" הוא משירי המפתח מספרו של לואל Life Studies (1959), התפרצות הז'אנר הוידווי בשירתו. הדובר המוצהר בשיר הוא לואל בן ה־40, משורר נחשב ומרצה מכובד באוניברסיטה, המתגורר ברחוב מְפּוֹרוֹ, בלב הרובע המיוחס של בוסטון, באחד מבתי האצולה הישנה של ניו אינגלנד, שהמשורר נמנה עם מצאצאיה. בשיר זה הוא חוזר לשנות העשרים שלו, אל השנה (4-1943) שבילה בכלא כסרבן גיוס מטעמי מצפון במלחמת העולם השנייה.

פזורות בשיר התייחסויות ורמיזות לתופעות ולהתנסחויות אמריקאיות בנות זמנן: לֶפְקִי, הכלוא באותו כלא, היה איש ארגון המחסלים הנודע "רצח בערבון מוגבל" והוצא להורג בכיסא החשמלי בחודש מרץ 1944. "סתם אדם" (שורה 9 מהסוף) – הד לקביעתו של הנרי וולאס, סגן נשיא ארה"ב בשנים 1945-1941, כי המאה העשרים היא המאה של "סתם אדם". "הערכה מחדש מכאיבה" (שורה 4 מהסוף) – ציטוט מדברי ג'ון פוסטר דלאס, שר החוץ של ארה"ב בזמן כתיבת השיר, שתבע "הערכה מחדש מכאיבה" של המצב הבינלאומי (מסיסמאות המלחמה הקרה). סמך־טית־מם – ר"ת: סרבן מטעמי מצפון. עדי יהוה – כת נוצרית הכופרת בסמכות המדינה והדוגלת בפציפיזם. עיך־יוד – ר"ת: עדי יהוה. "קיפול בית החולים" – סידור מיטה מומלץ במוסדות.

(תרגם מאנגלית והעיר: מאיר ויזלטיר)

אנתולוגיה יוונית קטנה

(מיוונית: אהרן שבתאי)

תאוגניס

.1

קירנוס, עוסק במלאכתי את חותמי אטביע
על השירים להלן ולא יגנבום בהסתר.
איש לא יוכל לקלקל איזו שורה מציינת,
אלא יגידו כלם: "זו יצירת תאוגניס,
המשורר ממגרה ששמו מקבל וידוע."
אף לענג לא אוכל את אזורחינו כלם;
אין בכף פלא, קירנוס, גם זאוס אינו משמח
לב כל אדם כשהוא גשם ממטיר או משבית.

[19-26]

.2

לטובתך אנסח את אותם הכללים ששמעתי,
קירנוס, מפי הטובים בהיותי ילד קט:
נהג בתבונה ואל תנסה בשפלות או במעל
להתעשר או לקנות איזה כבוד או יתרון.
למד את הלקח הזה, ואל תתרועע נא
עם הנקלים, השתדל להתקרב לטובים.
שתה וסעד אתם, קירנוס, בחברתם בחר לשבת,
רכש לך את חברתם, פי בידם העצמה.
מן המעלים תקנה מעלות, בחברת בני בליעל
אם תסתופף, תאבד גם את תכונות ההונה.
שמע עצתי, התחבר לטובים וכך תגיד פעם
שהענקתי עצות כהלכה לרעי.

[27-38]

3.

קִירְנוֹס, אֲנִי מִפְּחַד שֶׁהַעִיר הִתְרַהַר תֵּלֵד גֹּבֵר
שִׁיתְקֵן בְּנוֹ אֶת הַשְּׂחָצוֹת שֶׁפִּשְׁתָּהּ.
עוֹד נוֹהֲגִים בְּנֵי הָעִיר בַּשְּׂפִיּוֹת, וְאוֹלָם מִנְהִיגֶיהָ
אֵלֶּה סָטוּ וְצִפּוּיִים לְהַדְרִידָר לְאַסּוֹן.
עַד כֹּה שׁוֹם עִיר לֹא כָּשְׁלָה, קִירְנוֹס, בְּגִלְל בְּחִירֶיהָ;
רַק כְּאֲשֶׁר הַגְּרוּעִים הַחוֹבְבִים שֶׁחֲצָנוֹת
מְקַלְקְלִים אֶת הָעַם וּמְפַלִּים לְטוֹבָה עוֹשֵׂי עָוֹל
מִתְאַוֶּה לְרִכּוּשׁ וְצִמְאוֹן לְשִׁלְטוֹן,
אֵל תִּקְוֶה שֶׁהַעִיר לְזִמְן רַב תִּתְקַיֵּם לָהּ בְּנַחַת
גַּם אִם עֲדִין שׁוֹרָה שְׂאֲנָנוֹת בְּקַרְבָּהּ,
מִן הַשְּׂעָה שֶׁבָּהּ הַגְּרוּעִים סִגְלוּ אֶת הַדְרָךְ
לְהַתְעַשֵּׁר בְּזִדּוֹן מִחֲרַבְנוּ שֶׁל הָעַם.
זֶה מְקוֹרֵן שֶׁל קִטְטוֹת, מִלְחָמַת אַחִים וְגַם טִבַח,
וּלְבִסוּף גַּם רוֹדֵן. אֵל נָא תִדַע זֹאת הָעִיר.

[39-52]

4.

קִירְנוֹס, הָעִיר הִיא עוֹד עִיר, אִף הַשְּׂתַנּוֹ תוֹשְׁבֶיהָ;
אֵלֶּה שֶׁכֶּלֶל לֹא יִדְעוּ צָדֵק אוֹ חֵק בְּעֵבֶר,
שֶׁהַתְהַלְכוּ עִם עוֹרוֹת שֶׁל עֲזִים עַל גְּבֵי הַכְּתָפִים
וְשָׂרְעוּ כְּמוֹ צְבָאִים בְּאַפְרִים שֶׁמְחוּץ –
אֵלֶּה כְּעַת הַטוֹבִים, בַּשְּׂעָה שֶׁטוֹבֶיהָ מְקַדֵּם
לְדַגֵּי רִקְקֵי נְהַפְכוּ, בְּלִתֵּי נִסְבֵּל הַמְרָאָה!
הֵם מְרַמִּים זֶה אֶת זֶה, מְקַנִּיטִים אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ,
בְּלֹא יָדִיעָה לְהַבְדִּיל בֵּין עֲרֻכֵי הָרַע וְהַטוֹב.
אֵל נָא תִמְסַר אֶת לְבָבְךָ לְאַחַד מֵהֶם, בֶּן פּוֹלִיפָּאוֹס,
בְּאַמְתָּלָה שֶׁתְּפִיק אִיזוֹ טוֹבַת הַנְּאָה.
קִשׁוּר עִם כָּלֵם יְדִידוֹת לְכַאוֹרָה וּבְמִתְקֵי שְׂפָתַיִם,
אִף הַמְנַע מִשְׂתַּף אִישׁ מֵהֶם אִם חֲשִׁיבוֹת
יֵשׁ לְעִנְיָן. כִּי מִהַר תִּגְלֶה שֶׁהֵם בְּנֵי בְּלִיעַל

ויבמבחן מעשים אין הם שוים באמון,
שרגילים הם תמיד לבגידות, לערמה ולשקר
כמו בני אדם שאבדו שמץ סכוי לתקון.

[53-68]

.5

קירנוס, אל תנעץ עם גבר שפל או תבטח בו,
עת תבקש לסדר איזה ענין רציני,
אלא, קירנוס, הספם להשקיע עמל וברגליך
דרך גדולה לעשות עד שתמצא איש הגון.

[69-72]

.6

רק בגברים מעטים תן אמון בענין בעל ערך,
שמה תדע יום אחד, קירנוס, כאב בלי מרפא.

[75-76]

[...]

.11

אם מהלל אותך איש כל עוד הוא נמצא לעיניך,
אך בצאתו הוא חורץ את לשונו בידון,
דע שידיד שקנה אינו באמת לך רע,
פיו מדבר חלקות, אך מחשבתו הפוכה.
זה הידיד בו הייתי חפץ: אחד שיודע
את ידידו, וכאח הוא מסתגל לאפיו
גם אם קשה הוא. תן דעתך לדברים שאמרת,
רע, וכך תזכר בי יום אחד בעתיד.

[93-100]

[...]

.14

יש יְדִידִים מְרַבִּים לְמִזֶּן הַמִּגָּשׁ וְלִיָּן,
אֶף מַעֲטִים בַּהֲרִבָּה יֵשׁ לְעִנְיָן רְצִינִי.

[115-116]

[...]

.16

אִם הִזְקָב מְזַיֵּף אוֹ הַכֶּסֶף, נִסְכָּל הוּא הַנְּזֹק,
קִירְנוֹס, וְאִישׁ מִיָּמֵן עַל נִקְלָה יִזְהָה.
אֶף כְּוָנָה שֶׁל יְדִיד אֲשֶׁר חִבּוּיָה בַחֲזֵהוּ,
אִם הִיא כְּרוּכָה בְּשִׁקְרִים וּבּוֹגְדָנִי לֵב הָאִישׁ,
זֶה הַדָּבָר הַמְזַיֵּף בְּיוֹתֵר שֶׁהָאֵל יִצַּר לָנוּ,
וְלַגְלוֹת הוּא דָּבָר שְׁאֵין עוֹד כְּמוֹהוּ מִכְּאִיב.
הֵן לֵב שֶׁל אִישׁ אוֹ אִשָּׁה לֹא תִצְלִיחַ לְדַעַת
טָרָם טִיבוֹ יִבְחֵן כְּכַהֲמָה תַחַת עַל,
גַּם לֹא תּוּכַל לְנַחֵשׁ כְּמִי שְׁנִקְלַע בְּשַׁעַת כְּשֶׁר,
כִּי לְעֵתִים הַנִּגְלָה אֶת הַשְּׁפוּט מִסִּלְף.

[119-128]

.17

אֵל תַּחֲפֹשׂ עֲלִיוֹנוֹת בְּהַצְטִינּוֹת אוֹ בַעֲשָׂר,
קִירְנוֹס, בְּן הָאָדָם תְּלוּי רַק בַּמְזֹל.

[129-130]

[...]

.51

אֶת הַחַיִּים הַטּוֹבִים לֹא טוֹב לְטַלְטֵל וּלְהַקְדִּיחַ,
אֶף כְּשָׂרְעִים הַחַיִּים בְּחַשׁ עַד אֲשֶׁר יִתְקַנּוּ.

[303-304]

.52

אין זה הפלל שנקלים הם נקלים בצאתם מהרחם,
אך בקשרם ידידות עם אנשים נחותים
עול הם מסגלים, לגדרך ולנהג בעז מצח,
מאמונה שאמת באה מפני חבריהם.

[305-308]

.53

מוטב לאדם בחברת סועדים שינהג כפקח,
שיתעלם מהפל כאלו אינו במקום,
רק שיתרם לבדיחות, אך כשיצא יתקשח
ויזהה את מזגו של כל אחד ואחד.

[309-312]

.54

בין הוללים אני מתהולל, אך בין שפויי דעת
לא ימצא מכלם מי שכמוני שפוי.

[313-314]

פרמנידס

על היש

.1

נְעִתְרִים לְקַחְתָּנִי כְּכֹל שְׁנַפְשֵׁי מִבְּקֻשָּׁת
אֲזֵה הַסּוֹסִים הוֹבִילוּ אוֹתִי בְּדֶרֶךְ הַמְהַלְלִת
שֶׁל הָאֱלֹהִים, זֶה שֶׁבָּה יַעֲבֹר הָאָדָם הַיּוֹדֵעַ
בְּכֹל הָעָרִים. הַסּוֹסִים הַנְּבוֹנִים אֲזֵי נִשְׂאוּנִי
בְּמֶרְכָבָה, בְּעוֹד הַנְּעִרוֹת הוֹרוּ אֶת הַדֶּרֶךְ.
צִיר הַגְּלִגֵּל הַתְּלַהֵט וְחָלַל צְנוּרוֹ בַּתּוֹשֶׁבֶת,
יַעַן מִשְׁנֵי הַצְּדָדִים אָכְפוּ עָלָיו וְסִחְרְרוּהוּ
זוּג אוֹפָנִים כֹּל אֵימַת שֶׁהַחִישׁוּ הֶרְכַּב קְדִימָה
הַנְּעִרוֹת בְּנוֹת הַשָּׁמַשׁ, נוֹטְשׁוֹת אֶת מִשְׁפַּן הַלֵּילָה
נוֹכַח הָאוֹר, וְהוֹדְפוֹת מֵרֵאשֵׁן אֶת צְעִיפֵיהֶן.
שֶׁם נֶצַב שַׁעַר מִמְּנוּ יוֹצְאִים לְדַרְכָּם יוֹם וְלַיְלָה,
מִזֶּה וּמִזֶּה מְקַבְּעוּ הַמִּשְׁקוֹף וּמִלְמִטָּה סֶף אָבִן;
זֶהר שְׁמַיִם הַשַּׁעַר, וְהוּא מְחַלֵּק לְדֹלְתֵימָם,
דִּיקָה הַמַּעֲנִישָׁה מִחֲזִיקָה בְּמִפְתַּח כֹּל דֹּלֶת.
הַנְּעִרוֹת בְּמַלִּים עֲרֹבוֹת וּבִשְׂכָל שְׂדֵלוּהָ,
וְהָאֱלֹהִים נִעְתְּרָה, וּמִיָּד אֶת לְשׁוֹן הַבְּרִיחַ
לְמַעַן הִיא הַסִּיטָה. וְאֵז נִפְתְּחוּ הַדֹּלְתֵימָם,
אֶת חֲלָלֵן פָּעֲרוּ לְרוֹחָהּ כְּשֶׁצִּירֵי הַנְּחֻשָׁת
שֶׁהִצְמִדוּ בְּפִינִים וְזִיזִים סָבְבוּ לְכֹל עֶבֶר
בְּמִסְבֵּיהֶם. אוֹ אֲזֵי מִבְּעַד לְפִתַּח הַיִּשְׁרִי
הַנְּעִרוֹת אֶת דֶּרֶךְ, נוֹהֲגוֹת בְּסוֹסִים וּבְרֶכָב.
בְּחִיבוֹת קְדָמָה הָאֱלֹהִים אֶת פָּנָי בְּנִטְלָה אֶת
יָד יְמִינִי בְיָדָהּ, וּבְאֲזָנֵי אֶת דְּבָרֶיהָ הַשְּׁמִיעָה:
”עֲלֹם, אַתָּה שְׂאֵל פִּתַּח בֵּיתִי הַסּוֹסִים נִשְׂאוּדָךְ
בְּמֶרְכָבָה, מְלוֹהָ פְּמִלִּית וְכַבִּים בְּנֵי אֱלֻמֹּת.”

שא נא שלום, הן לא מוירה נתעבת גרמה שתגיע
אל דרך זו שאכן מארחות אנשים מרחקת,
אלא החק והצדק. לדעת הפל נצטוית –
הן את לב האמת המעגל בשלמות וקבוע,
הן את סברות האדם נטולות האמת המוכחת.
אף על פי כן גם תלמד כיצד לסברות יש לגשת,
ומעסוק בכלן תדע אף כיצד נבחנו הן.

.2

שמר נא היטב את דברי שעתה באזניך אשמיע,
מהן דרכי מחשבה יחידות הפתוחות לשם חקר;
דרך אחת, שהיש הוא קים והאין איננו,
זו נתיבת השכנוע שאת האמת מלנה היא.
אף השניה, שאין יש, ושאין קים בהכרח,
זו, למד ממני, הנה מסלה שאינה מסתברת.
הן לא תדע את מה שאיננו (זאת אין לבצע),
גם לא תוכל לנסחו...

.3

... הן לחשב ולהיות הינו הן הוא.

.4

יש לדבר ולחשב על היש. כי הישות קימת,
בעוד שהאין איננו. ולזאת, אצוה, נא תן דעת,
כך שתחלה דרך זו למחקר אחסם בפניך.
ואף את הדרך שבה נודדים בני אנוש חסרי דעת
וכפולי ראש, הן בתוך חזיהם מבוכה מנהיגה את
הפנתם התועה ובודומה לחרשים ולעורים הם
מתנהלים, נבוכים, אספסוף נטול שפוט, ללא בחן;

בְּעֵינֵיהֶם לְהִיּוֹת וְלֹא לְהִיּוֹת גַּם זֵהִים הֵם,
גַּם לֹא זֵהִים, וּבְכַל הַפּוֹכַח כּוּוֹנִים הִיא הַדֶּרֶךְ.

.5

יֵשׁ רַק דֶּרֶךְ אַחַת שְׁעָלֶיהָ
נִתֵּן לְדַבֵּר – שְׁתִּישׁ הוּא קָיָם, וְשִׁפֵּעַ מוֹפְתִים לָהּ,
שְׁתִּישׁ כְּפִי שְׁאִין לוֹ לָדַהּ, אֵין לוֹ גַּם מְוֹת,
הֵן הוּא בְּנוֹי בְּשִׁלְמוֹת, אֵין בּוֹ תְּנוּדָה וְאֵין סוּף לוֹ.
הוּא לֹא הָיָה אוֹ יְהִיָּה, כִּי כָּלוּ בְּהוֹנָה וּבִיחַד,
וְהוּא אֶחָד וְרִצּוֹף. וְכִי אֵיזָה מְקוֹר תַּחֲפֵשׁ לוֹ?
אֵיךְ וּמִנֵּין צָמַח? הֵן לֹמֵר וְלַחֲשׁב לֹא אָנִיחַ
שְׁמֵן הֵלֵא כָּלוּם הוּא בָּא. הֵלֵא אֵין לַחֲשׁב וּלְהַבְיֵעַ
שְׁמָה שְׁאִינוֹ כָּלוּם קָיָם. וְכִי אֵיזָה הַכְּרַח אַכְּף בּוֹ
לְבוֹא בְּאֶחָד אוֹ לְפָנַי כֵּן, אִם אַכֵּן בָּא מִהָאֵין?
עַל כֵּן חוֹבָה שְׁתִּישׁ אוֹ קָיָם בְּשִׁלְמוֹת אוֹ אֵינוֹ כָּלֵל.
גַּם לֹא עוֹלָה עַל הַדַּעַת שְׁיִנְצָר מִהָאֵין
דְּבַר מָה נוֹסֵף עַל הַיֵּשׁ. לְפִיכֵךְ דִּיקָה, הַצֶּדֶק,
לֹא פּוֹטְרַת אוֹתוֹ מִכְּבָלֶיהָ, לֹא לְדַהּ, לֹא לְמְוֹת,
אֶלֶּא מִחֲזִיקָה בּוֹ. וְיֵשׁ אַכֵּן דִּין בְּעֵנֵין שְׁקוֹבֵעַ:
יִשְׁנֹו, אוֹ אֵינְנוּ. וְהַהֲנַחָה הַשְּׁנִיָּה בְּהַכְּרַח
זוֹ דֶּרֶךְ שְׁאִין בָּהּ אֶמֶת, שְׁאִין לַחֲשׁב בָּהּ
אוֹ לְנַסְחָה. רַק דֶּרֶךְ הַיֵּשׁ נִכּוֹנָה וְקַיִמָּת.
כִּי אֵיךְ יִתְכַּן שְׁתִּישׁ יִכְחַד? וְאֵיךְ הוּא יִרְאֶה אוֹר?
הֵן אִם נוֹלַד, הוּא אֵינְנוּ, וְלֹא יְהִיָּה אֵף אַחֲרַי כֵּן.
לְכֵן בְּטִלָּה הַלְדָּה וּמִפְּרֵךְ כָּלִיל אֵף הַהֲרָס.
גַּם אֵין לְחַלֵּק אֶת הַיֵּשׁ, כִּי כָּלוּ אַחִיד וְזוּהָה הוּא.
אֵין גַּם דְּבַר מָה נוֹסֵף שְׁאֵת גְּבוּשׁוֹ הוּא מוֹנֵעַ,
וְאֵין אֵף דְּבַר מָה חֲסֵר, כִּי הַיֵּשׁ מְלֹאוֹתוֹ מְשִׁלְמָת.
וְכֵךְ הוּא לְגַמְרֵי רִצּוֹף, הֵן נֶצְמַד יֵשׁ לִישׁ וְדָבַק בּוֹ.
לֹלֵא תְּנוּעָה הוּא אֶפּוֹא אַחוּז בְּעֶצְמַת נַחֲשָׁתִים,
בְּלִי הַתְּחַלָּה וּבְלִי סוּף, שְׁהַרִי הַנּוֹצְרוֹת וְהַרְס

גִּרְשׁוֹ הִרְחִק וּנְדָחוּ מִכּוּחַ אֱמֶת מְשַׁכְנֵעַת.
כָּכָה זָהָה לְעֲצָמוֹ בְּעֲצָמוֹ הוּא מִתְמַיֵּד וְאֵינּוּ מֵשׁ,
בְּמִקְוֵמוֹ הוּא יִצִּיב, כִּי אֲנִינְקָה, עֲצָמַת הַהֶכְרַח,
בְּגָבוּל כּוֹבֵלֶת אוֹתוֹ, מְסַגֵּר וּמְקַף מְכַל עֶבֶר.
וְכִף מֵהֵישׁ מְנוּעָה אֵי שְׁלֵמוֹת עַל פִּי דִין שְׁמֻקְדָּם.
אֵינּוּ הוּא חֶסֶד, כִּי אִם הוּא חֶסֶד, הַכֹּל יִחְסַר לוֹ.
לְכֵן לְחֶשֶׁב וּמְחֻשְׁבָּה עַל הֵישׁ הֵינּוּ הֵךְ הוּא;
הֵן בְּלֵי הֵישׁ, שְׁבִיחַס אֱלִיּוֹ הֵיא גְלוּיָה וְנִשְׁמַעַת
לֹא תִמְצָא מְחֻשְׁבָּה. כִּי אֵינּוּ, וְאֵף לֹא יִהְיֶה כְלוּם
אֲשֶׁר חוֹרֵג מֵהֵישׁ, הֵן הַמּוֹיֶרָה קְבָעָה בְּכַבְלִיָּה
שֶׁהוּא שְׁלָם וּבְלֵי נוּעַ. וְכֹל זֶה רַק בְּחֻזְקַת שֵׁם –
מָה שְׁקָבְעוּ בְּנֵי תְמוּתָהּ וְאִמְצוּ כְּאֵמֶת מְקַבְּלֶת:
לְהֵיּוֹת וְלֹא לְהֵיּוֹת, לְהַוָּצֵר וְלִמְצָא קֶץ,
אֵת הַמְּקוֹם לְהַחֲלִיף וּלְשַׁנוֹת אֵת זֶהֱר הַצָּבַע.
וּבְהֵיּוֹת לֵישׁ גָּבוּל אַחֲרוֹן, הוּא מְשַׁלֵּם מְכַל עֶבֶר,
וְהוּא דוּמָה לְגוֹף כְּדוּרֵי שְׁבִתָּאִם עֲגֻלוּהוּ,
מִמְרַכְזוֹ שְׁוֵה מִדָּה; הֵלֵא עֲקָב כֶּף גַּם אֵינּוּ צֶרֶף
שְׁכָאֵן אוֹ שֵׁם יִמְצָא בֵּישׁ יִתְרוֹן גְּדֹל אוֹ קֶטֶן,
אֵף אֵינּוּ בּוֹ מְרֻנַח שֶׁל אֵינּוּ אֲשֶׁר יַעֲצֵרְנוּ לְגִשְׁת
אֵל הַזָּהָה לוֹ, וְלֹא יִתְכַן שֶׁהֵישׁ כָּאֵן בְּעֶרְף.
שֵׁם בְּמַחְסוֹר מֵהֵישׁ. כִּי אֵינּוּ שְׁלֵמוֹתוֹ מְחַלְלֶת;
זָהָה לְעֲצָמוֹ מְכַל צַד, בְּשׁוּהָ אֵל גָּבוּלוֹ הוּא מְגִיעַ.

6.

הַטְּבָעוֹת הַצָּרוֹת מְלֹאוּ אֵשׁ טְהוֹרָה, וּבְאֵלָה
שְׁאֲחֵרִיָּהֵן נוֹכַח לֵילָה, וּבִינֵיהֵן נִתְּוֵי שְׁלֵהֶבֶת,
וּבְמִרְכָּז – הָאֵלָה אֲשֶׁר אֵת הַכֹּל מְנוּטָת,
הֵיא הַיּוֹזְמַת מְשֻׁגָּל וְאֵת הַלְּדָה הַנִּתְעַבָּת,
אֵת הַנְּקָבָה לְזֶכֶר שׁוֹלַחַת לְשֹׁכֵב, וּלְהַפְּךָ
אֵת הַזֶּכֶר שׁוֹב לְנִקְבָה.

מתוך 'ההיטהרויות'

.1

הו יְדִידִי, הַגָּרִים בְּמִרוֹמֵי הַקִּרְיָה הַחֹלְשָׁת
עַל אֲקָרְגָס הַזֶּהְבָּה, הָעוֹסְקִים בְּכָל פֶּעַל בְּיָשָׁר,
הַמְקַדְמִים פָּנֵי נְכָרֵי כְּמוֹ נֶמֶל, הַחֹפִים מִכָּל רָשַׁע,
שָׂאוּ נָא שְׁלוֹם! כִּכְרֵי אֵינֶנִּי אָדָם כִּי אִם בֶּן אֱלֹמֹת
הַמְהַלֵּךְ בֵּינֵיכֶם, וְכֹלָם כִּיָּאָה מִתְּכַבְּדִים בִּי,
אֲגִד סְרָטִים מְקַשֵּׁט אֶת רֵאשֵׁי וְזָרִים לְתַפְאֶרֶת.
עַתָּה הִנְנִי מִבְּקָר בְּעָרִים הַפּוֹרְחוֹת נוֹהֲגִים בִּי
בְּהַכְנָעָה גַם גְּבָרִים גַּם נָשִׁים, אֲלֵפִים לְוִוִּי
וְשִׂאֲלוֹת יִשְׂאֲלוּ עַל אֹדוֹת הַמְשַׁעוֹל לְתוֹעֵלָת;
אֵלֶּה דוֹרְשִׁים נְבוֹאוֹת, אֲחֵרִים מְמַתִּינִים שִׂאֲשִׁמִּיעַ
אֲמַר אֲשֶׁר יַעֲלֶה אַרוֹכָה לְכָל דָּוִי וְכָל חֵלִי,
הֵן כְּבָר יָמִים מְרַבִּים מִתְעַנִּים הֵם בְּמִדְקָרוֹת סָבָל.

.2

יֵשׁ נְבוֹאָה שָׁל אֲנִנְקָה, גְּזֹר דִּין אֱלֹהֵי מִנֵּי קָדָם,
לְנִצְחִים, שִׁחְתוּם בְּשִׁבּוּעוֹת רַחְבוֹת הַיָּדִים:
בֵּין הָאֵלִים שְׂזָכוּ בְּחַיִּים אַרְכִּים כְּמִנַּת חֶלֶק
זֶה שִׁחְטָא וְחָלְאֵת הַדְּמִים אֶת גּוֹפּוֹ מְזוֹהֶמֶת,
אוּ שְׂנִכְנַע לְשִׁנְאָה וּבִטָּא בְּשִׁפְתָיו שְׁבוּעַת שִׁקְרָ –
הוּא שְׁלוֹשִׁים אֶלֶף עֹנּוֹת יְגִדָה מִתּוֹךְ שִׁבְטֵי הָאֲשֶׁר
וּבְמִגּוֹן יְצוּרִים בְּנֵי חֶלּוֹף יוֹלֵד, וְכָל פֶּעַם
דֶּרֶךְ חַיִּים שְׁכַלָּה תַתְּחִתִּים הוּא יָמִיר בְּאַחֶרֶת.
יַעַן עֲצַמַת הָאֲוִיר אֶת נִפְשׁוֹ אֶל הַיָּם מְרַדְפָּת,
יָם מְקִיאֻ אֶל קַרְקַע אֲדָמָה, אֲדָמָה מְגַרְשָׁת

אַל לֵהִט שְׁמֶשׁ, וְזֶה מְגַרְשׁוֹ לְאֹוִיר וְלָרוֹת.
כֶּךָ מִיִּסוֹד לִיִּסוֹד הוּא עוֹבֵר, וְכֻלָּם מוֹאֲסִים בּוֹ.
גַּם אֲנוּכִי כֶּךָ נוֹדֵד, מְקַרֵּב הָאֱלִים גְּלִיתִי
עַל שְׁנֵתֵתִי אֲמוֹן בְּטֵרוֹף הַשְּׁנֵאָה...

.3

הֵן עַד עֲתָה כְּבָר נוֹלְדֵתִי כְּנֻעָה, גַּם כְּנֻעַר,
שִׁיחַ הָיִיתִי, צָפוֹר, גַּם דָּג יָם שֶׁקוֹלוֹ לֹא יִבִיעַ.

.4

הוּ בְּנֵי אֲנוּשׁ אֲמֻלָּיִם, אֲלֵלֵי לְכֶם, מִיִּן חֲשׂוֹף אֲשֶׁר,
אֵילוֹ מְרִיבוֹת וְאֲנָקוֹת מִמְרוֹרִים לְעוֹלָם הִבִּיאוּכֶם !

מתוך 'ארגונאוטיקה' – לבטי מדיאה

לילה השליף אפלה על פני הארץ. מלב ים
 הימאים אל חוג הדבה ואל כוכבי אוריון
 מספינוותיהם השקיפו. שומר או עובר ארח
 כבר יחלו לשנה. עתה גם על אם ששכלה בן
 באה תנומה עמקה ומשפיקה את הצער.
 חדלו לנבח בעיר הכלבים, צעקות כבר נדמו
 ודומיה השתלטה באשר אפלה העמיקה.
 אף השנה המתוקה לא נענתה למדאה.
 חשק ליסון הפיץ בלבה דאגות שהטרידו.
 היא פחדה מעצמת השורים, שמא צפוי לו,¹
 אם יתקפוהו, מות שלא פיאה בשדה ארס.
 בין צלעותיה לבה לא שקט ופרפר ללא הרף
 כמו קרן שמש שמשתקפת על כתל של בית
 בה בשעה שיוצקים מים לסיר או לתוף דלי
 ואז בהרת האור מפזזת להנה ולהנה
 וממהרת ככל שהמים מפכים בשטף.
 כך בלבה של הנערה אחרה סחרחרת.
 דמעות חמלה מעיניה זלגו, ובלי הרף חשה
 כאב מענה שבוער בבשרה ובנימי עצביה
 והעמיק מראשה לצואר אל מתחת לערף,
 זה המקום הכאוב במיוחד באשר עצמות ארוס
 בלי הפוגה משגרות יסורים אל נבכי הנפש.
 רגע חשבה שתתן לו את הסמים שידיברו
 את השורים, ורגע – שלא, ומוטב לה המות;
 ואז חזרה בה, היא לא תמות, ואף לא תתן לו,
 אלא תסבל ואת גורלה תשא בארץ רוח.

ואחר כך התישבה והביעה את לבטיה :
 "אוי מספנה, איך אבחר, אם מה שאבחר בו גרוע ?
 ככה או ככה אין בנפשי תושיה, ומנוס אין
 ממכאובי ; ענויי ימשכו עוד. כמה היה טוב
 לו בחצה המהיר של ארטמים הייתי נקטלת
 טרם ראיתי אותו, ובטרם יצאו אל אכאיה
 בני כלקיופה. אחד האלים, או איזו אריניה,²
 הנחו אותם לחזור עם יגון ודמעות עבורנו.
 שיתמודד וימות, אם אכן גורלו הוא לגרוע
 בשדה הבור. כי איך אתחמק מהורי כשארקח לו
 את הסמים ? ואיזה ספור אבדה בענין זה ?
 וכי יש תחבולה ? ואיך בגנבה אוכל לסייע ?
 שנפגש ביחידות, בלי רעיו, וברוך אברכהו ?
 אוי מספנה, הלא אין לי תקנה למנוח מצער,
 ואף אם הוא יהרג ; הלא יסורים מבטחים לי
 ברגע שבו יאבד את חייו. צניעותי, הסתלקי לך !
 לכל הרוחות שמי הטוב ! הוא ינצל מכל פגע
 בעזרתי וילך לו לאן שנפשו מבקשת.
 ואלו אני, אותו יום אשר בו יתמודד ויצליח
 הבה אמות ; או אתלה בצנאר על קורת גג,
 או שאוציא את נפשי לכשאשים בפי רעל.
 אף גם לאחר שאמות לשונות אנשים יכפישוני
 במלות גנאי. ירכלו בכל עיר ואף מרחקת
 על גורלי ; וכאן נשי קולכים ישאו על שפתיים
 את שמי ובכל הפנות הן ילעזו וילעגו לי –
 זו שפל כך דאגה לגבר נכרי עד שמתה
 למענו, שכסתה בקלון את ביתה והוריה
 בהתמכרה לתשוקה. האם יש השפלה שתחסר לי ?
 אוי, איך יצאתי מדעתי ! עדיף לי ברגע
 אם אסתלק מחיי מטעם עלום עוד הלילה,
 בחדר זה, ואפטר את עצמי משטנה ומדפי,
 טרם אוציא אל הפעל תכנית אימה ונואלת."

וּבְדַבְרָהּ הַיָּא הַלְכָה וְהִבִּיאָה תְּבָה שֶׁשְׁמֶרָה בָּהּ
 שָׁלַל שֶׁל סָמִים, לְמַרְפֵּא וּלְמֹות; וְכִשְׁהִנִּיחָה
 אֶת הַתְּבָה עַל בְּרִכְיָהּ, בְּכַתְּהָ, וּמִלְחִיָּה
 דְּמַעוֹת גָּלְשׁוּ, נִסְפְּגוּ בְּחִיקָהּ, וְזָרְמוּ בְּשִׁטְףָה
 כְּשֶׁקוֹנְנָה עַל מַר גּוֹרְלָהּ. דַּחַף אָחִז בָּהּ
 לְשַׁלַּח יָד וּלְבַחֵר בְּסַם קִטְלָנִי, וּלְבַלְעַ;
 כָּבֵר אֶת בְּרִיחַ מְכֻסָּה הַתְּבָה הַחֲלָה לְפִתְחָהּ,
 הָאֲמַלְלָהּ, לְהוֹטֵה לְמַשְׁכוֹ. אוּלָם לְפִתְעַ
 פָּחַד אִים הִצִּיף אֶת נַפְשָׁה מִפְּנֵי זְנוּעוֹת הַדָּס.
 זְמַן מְמַשְׁףֵּה הַתְּעַפְכָּה בְּשִׁתִּיקָהּ, לְעִינֵיהָ הַבְּלִיחוֹ
 כָּל עֲנִינֵי הַחַיִּים שְׁמוּצָאִים בְּהֵן צָרָף וְעָנְגָה.
 הִיא נִזְכָּרָה בְּשִׁמְחוֹת הַמְּזֻדְמָנוֹת כְּשֶׁאָדָם חִי,
 וּבִהְיוֹתָה נִעְרָה, נִזְכָּרָה בְּעֲדַנְתַּת חֲבֵרוֹתֶיהָ.
 וְכִשְׁאָכֵן בְּלִבָּהּ עֲרָגָה לְכָל אֱלֹהִים, הִיא חֲשָׂה
 שְׂאוֹר הַשְּׂמֶשׁ מְתוֹק לְעִינֵיהָ יוֹתֵר מֵאֵי פֶעַם.
 בְּעַדוֹד הָרָה שֶׁנִּתְּהָ דַעְתָּהּ, נִטְלָה מִבְּרִכְיָהּ
 אֶת הַתְּבָה, הִנִּיחָה בְּצַד. נִסְתִּימוּ לְבִטְיָהּ,
 וְכִשְׁבִּטְחָה בְּדִרְכָּהּ, יִחַלָּה שִׁיגִיעַ הַשְּׁחַר
 בְּמַהֲרָה, כְּדִי שֶׁתִּתֵּן לוֹ, כְּפִי שֶׁהַבְּטִיחָהּ,
 אֶת שְׁקוּיֵי הַפְּשׁוּף, וּפְנִים אֶל פְּנִים תִּפְגְּשֶׁהוּ.
 פֶעַם בְּפֶעַם הִסִּיטָה בְּרִיחַ, פְּתָחָה אֶת הַדְּלָתַ
 לְהִסְתַּפֵּל בְּזָרִיחָהּ; וְהִתְמוּגְגָה כְּשֶׁהַפְּצִיעַ
 שְׁחַר מְקַדִּים בְּאוֹרוֹ, וּבְעִיר תּוֹשְׁבֵיהָ נִעֲזָרוּ.

[ג' 744-824]

הערה 1. "היא פחדה מעצמת השוורים": כתנאי לגישה אל גיזת הזהב, נדרש מיאסון לרתום לחריש את השוורים יורקי האש, ולהשמיד את סיעת האנשים החמושים שיצוצו בעקבותיהם. מדיאה המאוהבת מתלבטת אם להפקירו למוות, או להעניק לו את סמי הכשפים שימשו לו כחיסון בפניהם, ובכך לבגוד במשפחתה ובעמה.

הערה 2. "בני כלקיופה": אחיניה של מדיאה, בני פריקסוס ואחותה כלקיופה. פריקסוס הגיע לקולכיס על גבו של איל הזהב, ולאחר מותו, ילדיו יצאו חזרה לבויאוטיה כדי לדרוש את נחלת אביהם. מדיאה סבורה בטעות שהם הגיעו ליוון (ויזמו את המסע). אך עובדה שהם פגשו בדרכם את הארגונאוטים, והצטרפו אליהם כדי לסייע בהשגת גיזת הזהב.

ויטה סקוויל ווסט

שלושה שירים

זמר ספסוני (נוסח ארצישראלי)

שְׁמוֹ הַמֶּתֶק שֶׁל כְּלִי:
אֶת וְקָרְדִם לַחֲטָב,
לְהַב כָּאֵשׁ עֵקֶלֶת,
לְהַט חֶבֶת מִחֲתוֹת –
כְּלִיוֹ שֶׁל אָדָם הֵם תְּמַצִּית מְלֹאכֶתוֹ.

אָחוּ רָחֵב כְּאַרְץ,
רֶפֶת בְּסִחֵי רֶטֶב,
כֶּר מִכְרָמֶל עַד כְּרָם,
כְּנֻעַן בְּנִיר הַטּוֹב –
אַרְצוֹ שֶׁל אָדָם הִיא יְסוּד תּוֹרָתוֹ.

צֶמֶד בְּקָר קַר עֵינַן
הַמְתַּפְנֵק בְּתָם,
אֵיל נְדִיב כְּרָעִים,
כֶּר וְרַחֵל בְּתוֹ –
בְּהֵמוֹת שֶׁל אָדָם הֵן בְּעֵצָם בֵּיתוֹ.

צָחוּק יְלָדִים כְּהִי סֶבֶר,
אֶח אֶל אָחִיו יֵט אֹר;
הֵם, כְּאַרְצָם, בְּנֵי עֶבֶר,
בְּנֵי אִישׁ וְרַעֲיָתוֹ –
אַהוּבָיו שֶׁל אָדָם הֵם מֵהוֹת מִחֲיָתוֹ.

למשורר שקראתי משורותיו

לא אֶתְיַמֵּר קִלְס אוֹ הִתְקַלְס.
הֵיטֵב יִדְעֵתִי אֶת הַמָּה-אֲכַפֵּת,
שֶׁהַפִּיטֹן, עוֹר-חֲרָשׁ, נִחְבֵּט
בְּקִירוֹתָיו בְּכָל אֲשֶׁר יֵלֵךְ.

יְחִיד נִחְתָּר בְּשִׁבִיל לְתִהְלָה.
רַק אֶלֶף נְשִׁימוֹת שָׁם יְלוֹוהוּ;
אֶלֶף דְּמָעֵיו יָרוּוּ רַק שִׁיר רְבוּעַ,
וְאֶלֶף עֲמוּתִים – פָּרַט עֲלִילָה,

מֵאֶלֶף תּוֹ תֵצֵא תְבָה אַחַת.
אֵין הוּא יוֹדֵעַ מָה כּוֹוֵן הַשִּׁבִּיל
וְאֵין עֲמוֹ בֵר-דְּעַת שִׁיּוֹבִיל;
הוּא בְעַר – וְעַם זֶה, שְׁלִיט מְחֻלָּט.

אַרְיֵאדָנָה

הִלֹּוֵאִי וְחִשְׁבֵּתִנִּי בּוֹגְדָה
בְּעוֹד אֶת חֲפוּתֵי לִבִּי יִדַע.

הִלֹּוֵאִי יְכַלְתִּי לְסַפֵּר עַל סְטוּן
וּלְחַיֵּךְ בְּשִׁתְאָמִין לְשִׁטוֹת.

כָּל זֹאת אֲשֶׁא. מָה לֹא? כְּשֶׁאֲתָה
תִּחְשַׁב: קְדוּשָׁה – וְלֹא תִדַע: זְנִתָה.

(נוסח עברי: צור ארליך)

לאה גולדברג

על אמנות התרגום

הביאה לדפוס והקדימה מבוא: יהושבע סמט-שינברג

ב-26 בפברואר 1962 שלח א.ב. יפה ללאה גולדברג את הסטנוגרמה המתפרסמת כאן. זהו תמלול הרצאתה שניתנה בערב 'על אמנות התרגום' שהתקיים ב"צוותא" ב-9 בפברואר. הערב הוקדש לציון הופעת הספר "קרקע בתולה" לסופר הסובייטי מיכאיל שולוחוב, שיצא בהוצאת 'פועלים' בתרגומו של אברהם שלונסקי. ערב זה התקיים בהשתתפותם של א.ב. יפה, אברהם שלונסקי ולאה גולדברג, ושלושתם נשאו בו דברים. לאחר מכן ביקש יפה לפרסם ב'על המשמר', העיתון ששימש בו כעורך ספרותי, את הרצאתה של גולדברג, לצד הרצאתו של שלונסקי. הוא פנה לגולדברג בבקשה שתערוך את הסטנוגרמה שבידו או שתכתוב עבורו נוסח אחר של אותה הרצאה.

ככל שידוע לנו, בקשתו של יפה נותרה תלויה ועומדת, ומסמך זה נותר בין גנזיה של לאה גולדברג בעיזבונה שבספרייה הלאומית. זהו אינו מסמך שמשקף בדיוק את הרצאתה של גולדברג. כדרכם של טקסטים מסוג זה, נותרו בו פעמים רבות 'חורים' וליקויים, פרי הפער שבין שטף דיבורה של גולדברג, ובין היד המתעדת זאת בכתיבה. לפיכך, את תדפיס הסטנוגרמה מלווים תיקונים רבים בכתב יד, וקרוב לוודאי שזהו כתב ידו של יפה. אך נדמה כי יותר משיש בהערות אלו משום תיקון לסטנוגרמה, הן פוגמות בזרימתה: בניסיונו לערוך את הרצאתה של גולדברג עריכה סגנונית, ולהעביר את דבריה מתחום השיחה שבעל פה לתחום המאמר שבכתב, הוא קטע את השטף האסוציאטיבי של הדיבור, ולעתים אפילו הפך את תוכן הדברים על פיו. על כן, ככלל, העדפתי להתעלם מן ההערות המְסַנְנֶנֶת ולדבוק בנוסח הסטנוגרף שתיעד כמיטב יכולתו את ההרצאה. במקרים שהייתה להערות תרומה בהשלמת פגמים בתוכן הסטנוגרפיה – הן הוכנסו וסומנו בסוגריים מרובעים, כמקובל. פערים אלו סומנו כך: [...].

כאמור, בקשתו של יפה ביחס להדפסת הסטנוגרמה נותרה ללא מענה. יתכן כי דעתה של גולדברג לא הייתה נוחה מאותו נוהג נושן של סטנוגרפיה,

שעיקרו תיעוד 'תורה שבעל פה' והמרתה ב'תורה שבכתב'. באחד מפרקי "פגישות עם משורר", הממואר שכתבה על אברהם בן יצחק, תיארה גולדברג שיחה עמו שנסבה על הוצאת אנתולוגיה תרגומים משירת רוסיה. בשיחה זו הביע סוֹנָה את התנגדותו הנחרצת לאפשרות כי יפרסם תחת שמו, באמצעות סטנוגרפיה, דברים שהשיח בעל פה:

כשהאנתולוגיה היתה מוכנה ולא נותרה לנו אלא ההקדמה, אמרתי לו שעלי לכתוב סקיצה של מבוא לילקוט. "כיון שזה כרך ראשון" – העיר – "אל תכתבו על השירה הרוסית בלבד. עלייך להסביר את רוח השירה ואת ביטוייה בזמן". זה היה בלכתנו ברחוב, וכיון שנתפס לרעיון זה עמד מלכת והחל להרצות לפני את רעיונותיו והשקפותיו על השירה. עודני זוכרת אותו בעומדו כפוף מעט בפנית הרחובות בן יהודה ומאפו שבתל אביב, מאחורי הגן העזוב שבקרב הרחובות הללו, היום הבהיר מתעמעם ונוטה לערוב, והוא עומד ומדבר על שירה. הייתה זו אחת ההרצאות היפות ביותר ששמעתי מפיו. כאשר סיים אמרתי לו: "היודע אתה, מחר אשלח אליך סטנוגרף, ירשום את הדברים שאמרת ונוציא את הספר עם מבוא שלך". הוא זע והחל ללכת: "לא, לא! בשום אופן!" – אמר – "אינני עושה דברים כאלה, לא אפרסם בשמי שום דבר. אם דברי מוצאים חן בעיניך, יכולה את להשתמש בהם כרצונך, אבל לא בשמי. פעם אחת כבר קרני דבר מעין זה: ישבתי בווינה עם איש אחד, שכתב ספר על המוזיקה המודרנית, על ארנולד שֶנְבֶּרְג, ותוך כדי שיחה, החילותי לדבר על המוזיקה ורוח הזמן. למחרת בבוקר בא איש זה לביתי והושיט לי כמה גיליונות נייר: "הנה כאן כל מה שאמרת אמש, מילה במילה, חתום". סירבתי לחתום, אך אמרתי לו, שיכול הוא, אם רצונו בכך, להכניס לספרו את כל הדברים האלה [...] אבל בשמי לא אפרסם דבר". (עמ' 64-65)

יתכן כי גולדברג לא ראתה כל טעם בפרסום הקצרנות המשובשת של דבריה, וסברה כי את עיקרי תפיסתה בענייני תרגום כבר ניסחה בעבר, ואין בהרצאתה תוספת בעלת ערך המצדיקה פרסום נוסף. ואכן, במהלך השנים ניסחה גולדברג לא פעם את תפיסותיה התיאורטיות לגבי התרגום. אמנם לא הייתה זו משנה סדורה, ולעיתים התנסחה בשיחות ובהרצאות שבעל פה, והללו הותקנו לדפוס, אך בכל אחד מניסוחיה הפומביים פרשה גולדברג חלקים מהשקפתה הכוללת, הדגימה אנקדוטות שונות בענייני תרגום, חשפה אחדות מהעדפותיה, ופתחה צֶהַר, זעיר פה זעיר שם, ל'מעבדת התרגום' שלה עצמה: במאמרה על אברהם שלונסקי כמתרגם שירה, שיצא בקובץ 'יובל' ליובלו של שלונסקי (1950); בהרצאה שנשאה גולדברג ב"סמינריון הספרנים בבית הספר לפעילי ההסתדרות" וראתה אור ב"ספרות יפה עולמית בתרגומיה לעברית" (1951); בראיון שנתנה לסדרה "שיחות עם סופרים-מתרגמים" שפרסם שמעון גן ב"מאזניים" (1958);

בסדרת שיחות עם סופרים בעריכת גליה ירדני שיצאה גם היא ב"מאזנים" (1961); ברשימותיה בעיתונות ובמבואותיה לספרים בתרגומה. יש שרעיונות יסוד ביחס לתרגום חוזרים שוב ושוב בטקסטים הללו, ותמיד על כך הסטנוגרמה המובאת כאן, שאת פתיחתה נטלה גולדברג ממאמרה על שלונסקי שפורסם למעלה מעשור קודם לכן. פעמים שדווקא ההדגמות האנקדוטאליות הן החוזרות בכמה מן הטקסטים, ואף על פי כן, כל אחד מן המקורות המתעדים את יחסה התיאורטי של גולדברג לתרגום שופך אור ומחדש אספקטים נוספים מפועלה בתחום זה. עובדה זו היא ששכנעה אותי לפרסם את הסטנוגרפיה, שחרף השיבושים שנפלו בה, וחרף מצבה הכללי הלקוי, היא מצטרפת למעט הטקסטים שנמנו כאן, ואולי דווקא בשל אופייה הבלתי־אמצעי וסגנונה האסוציאטיבי, היא משמשת כעדות נאמנה ומרתקת לתפיסותיה של גולדברג בדבר 'אמנות התרגום' ונותנת הזדמנות נדירה להקשיב-כמעט ללאה גולדברג. אני מודה למנהל העיזבון עו"ד יאיר לנדאו על שנאות לאשר פרסום זה.

• • •

על אמנות התרגום

חברים, קהל נכבד. עצם שם הערב הזה מעמיד אותנו על הבעיה שבה אנו אומרים לעסוק. בדברנו על הספרות, כשאנו מצמידים את שתי המילים "אמנות" ו"תרגום", אנחנו מדברים כאנשי תקופה מסוימת, דור מסוים, שהכיר סוף סוף במלאכה זו ששמה תרגום כבאחת האמנויות. הדבר איננו פשוט ואיננו מובן מאליו משום שהיו דורות רבים בתולדות הספרות, שתרגום, ובעיקר – [תרגומה של פרוזה], לא נחשב אלא למלאכה בלבד, שאנשים היודעים שתי שפות יכולים איך שהוא לעשות. אמנם גם על עניין זה של תרגום עברו תקופות רבות, ובתולדות עם ישראל ותרבות ישראל אנחנו יודעים דווקא תקופות גדולות של תרגום: כשאנחנו זוכרים את תקופת ספרד, את שם ה'תיבונים' אשר תרגמו את היצירות העיוניות של סופרינו ושל הוגי הדעות שלנו (השירה שלנו כתבו עברית אבל את היצירות העיוניות כתבו ערבית), אנחנו נזכרים בתקופה גדולה של תרגום.

אבל באותם הדורות, בדרך כלל, מתרגמים היו את הדברים אשר רצו למסור יותר את עניינם – היינו, כדי שאפשר יהיה ללמוד גם בלשון אחרת עניין של דברים שנכתבו בשפה שאיננה זו שהיא שפתו של המחבר.

עצם עניין 'אמנות התרגום' צץ גם פעמים בזמן הרנסאנס. אנו יודעים שלדאנטי היו תורות מסוימות כבר לפני הרנסאנס המקובל (כבר בסוף המאה ה-13 וראשית המאה ה-14). אנו יודעים למשל שייחסו לו תרגום של יצירה צרפתית – את "הרומן דה לה רוז" שנתרגם לאיטלקית בשם "הפרח", ["il fioretto"], ושכנראה אין זו עבודתו של דאנטי. אבל כשאנחנו משווים את שתי היצירות אנחנו רואים שהתרגום האיטלקי איננו תרגום כל עיקר אלא עיבוד מסוים או כתיבת יצירה אחרת על אותו נושא. לגבי שירה או עניין של כתיבה אחרת על אותו נושא – היה נהוג הרבה מאד שנים בעולם, ואנחנו רואים דווקא עבודות של משוררים גדולים בראשית המאה ה-19 – שכשהם היו מתרגמים שיר של מישהו אחר, היה על פי רוב כתוב שם "מתוך" או "על פי". היו יוצרים על פי יצירה מסוימת ומתוך השראה של יצירה – שיר אחר בלשונם שיש בו קרבה כלשהי. מי שמכיר למשל את הספרות הרוסית, יזכור את התרגום הנודע מאד של שירו המפורסם של גתה [...] שמתחיל ברוסית בשורה דומה מאוד [...] ¹ ואחרי זה בא איזה עניין אחר לגמרי. שיר יפה מאד ברוסית, שיר שמזכיר לנו קצת את הנעימה של גתה אבל לא בריתמוס שלו, לא במנגינה שלו, ובעצם התוכן שונה במקצת.

היו גם תקופות שתרגום שירה לא נחשב, עד כדי כך שמשוררים בארץ אחרת היו משתמשים בשירו של מישהו שהם קראו במקור, והיו כותבים את אותו השיר בשפתם ולא היו כלל מודיעים שזה בתרגום.

אני למשל כרגע עוסקת בשורה שלמה של שירים כאלה עם תלמידי באוניברסיטה. אנחנו לוקחים שיר אחד של פטררקה, קוראים אותו באנגלית, קוראים אותו בצרפתית – וקוראים אותו בצרפתית אפילו בכמה

¹ כאן מזכירה גולדברג את שירו של גתה, ומצטטת את שורתו הראשונה של העיבוד הרוסי. הסטנוגרף לא הספיק להקליד את ציטוטיה והותיר רווח. פרופ' עמינדב דיקמן משער כי אפשר שגולדברג הדגימה את טענתה באמצעות "שיר לילה לנודד" (*Wandrer's Nachtlied II*) לגתה, שיר שהפך לאחת הקלאסיקות המפורסמות ביותר והמתורגמות ביותר בשירת אירופה, ובעיבודו הרוסי "פסגות הרים" (*Горные вершины*) למיכאיל לרמנטוב שראה אור לראשונה ב-1840.

נוסחים – וכל משורר צרפתי מודיע שזה השיר שלו. הוא יודע [שכולם] יודעים שההשראה הייתה אמנם פטרארקיסטית, כי פטררקה היה כל כך באופנה באותו הזמן, שפחות או יותר ידעו מאין הוא נובע, אבל הוא בכלל לא ראה לעצמו חובה לתרגם את זה, אף על פי שבשעה שאנו משווים כל שורה ושורה, אנחנו רואים שהוא לא שינה אלא שתיים שלוש מילים. אלא באמת, בסופו של דבר, רוח השיר אחרת קצת, משום שזו תקופה אחרת, משום שזו לשון אחרת, משום שעומדת מאחורי השיר אישיות של משורר אחר שהשתמש כמעט בכל המילים של המשורר ההוא שכתב את זה בשפה אחרת, ובכל זאת עשה מזה כעין יצירה חדשה.

אגב, התרגומים המדויקים ביותר הם דווקא אלה אשר לא נקראו בשמו של המקור. יש בידי שני שירים באנגלית, האחד קרוב בתקופה למקור, השני הוא כבר של המאה ה-19. השיר של המאה ה-19 הוא מדויק יותר דיוק מילולי וריתמי. השיר הקרוב יותר בתקופה, של המאה ה-16, מדויק פחות במסירת הצורה. ובכל זאת השיר של המאה ה-16 שעליו לא כתוב שם המקור, דומה הרבה יותר למקור מאשר השיר שהוא תרגום מילולי-כמעט-מדויק של המאה ה-19, שבו כתוב שזהו תרגום. משום שהרוח של השירה של המאה ה-14 כל כך רחוק למאה ה-19 שכל כמה שהוא מתרגם מדויק, הוא מסר משהו שאיננו נדבק במחבר של אותו שיר.

הדברים בשירה בכלל צפופים ומורכבים לאין ערוך יותר מאשר בפרוזה. בפרוזה, כפי שאמרתי, היו מתרגמים לפי העניין, כדי שאנשים בארץ אחרת יוכלו איכשהו להבין מה קרה שם ולהשתתף בזה. אני אמרתי את המילה 'איכשהו' לא כפליטת פה אלא משום שהדברים באמת נעשו 'איכשהו'. ויש יצירות שעומדות אפילו בפני תרגום כזה: היינו, יש יצירות בעולם, אם הן גדולות מאד כמו ליריקה ואין להן תוכן, משמעות וסיפור עלילה ומשהו מאותו פאתוס שנמסר גם בתרגום, שאין לרצוח אותן אפילו בתרגום הגרוע ביותר. מי שקרא למשל את התרגומים של ראשית המאה ה-19 משייקספיר לצרפתית או לרוסית, מתפלא בכלל איך קהל יכול היה לחוש מאחורי זה את רוחו של שייקספיר אם הדברים, לא רק קראו אותם, הציגו אותם על הבמה, שיחקו אותם, ואנשים שלא הבינו כלל את המקור, שלא יכלו להגיע אליו, היו כל כך נפעמים, כל כך נרגשים, והרגישו מאחורי התרגום הגרוע הזה בכל זאת יצירה גדולה שאנחנו רואים שיש משהו בכוח של המשורר לעמוד אפילו לפני הדברים האלה שנעשו לעיתים בפרוזה, שיש בה הרבה

מאד הוספות ושינויים של המחברים, שבכלל – כשאנחנו משווים, אנחנו מוצאים בעשרה עמודים שתי שורות שהן דומות למקור ובכל זאת, איכשהו, הדברים האלה כיסו על פני זה.

אני קוראה עכשיו לעיתים קרובות מאד, בעיתונות אנגלית ואמריקנית, ביקורות על סופרים רוסיים אשר קראתי אותם בתרגום אנגלי, אותו תרגום שהיה מקובל מאד ושנחשב עד היום לאחד הטובים, אף על פי שיש ויכוח על זה. אותה מיסיס גראנט² אשר העתיקה לאנגלית את מרבית הספרות הרוסית, ובאמת זאת עבודה עצומה שעשתה האישה הזאת.

פעם נאבוקוב, בספרו על גוגול, כתב על תרגומיה לגוגול שראוי היה לסלק אותה – אבל סילוק גמור, מכל הספריות האוניברסיטאיות והפומביות, כדי שהקהל לא יקבל דמות כל כך מסולפת של גוגול. הוא צודק. מי שהשווה פעם את התרגומים האלה יראה איזה דברים נוראים עשו בהם. יש שם אי הבנות. יש שם לפעמים עוד דבר שאנחנו מוצאים אגב לפעמים בתרגומים רבים שאינם טובים. ואגב, הדבר הזה חל גם על הרבה מאד תרגומים הנעשים גם היום בעברית בשעה שהמתרגם לוקח יצירה שיש בה משפטים שגורים, בלתי הגיוניים, הכתובים בלשון בלתי יפה, ועושה אותם חלקים ויפים ונחמדים מאד.

ראשית כל, אם במקור כתוב משהו שאיננו מתיישב או איננו מתקבל על הדעת, חושש המתרגם שאם הוא יכתוב את זה בצורה זאת, יחשבו שהוא איננו יודע את השפה שתרגם אליה, והוא טעה איזו טעות. אם הדברים אינם יפים ואינם חלקים – הוא מחליק אותם ועושה אותם כל כך נחמדים שתענוג לקרוא אותם, אבל הוא הורג בזה כל כך הרבה מרוח היצירה כמו שהיא. עד שאחר כך הקורא מקבל רושם מסולף לגמרי מן היצירה הזאת. יש שנזדמן לי לפני שנה לקרוא עם תלמידים שלא ידעו רוסית את 'האחים קרמאזוב' של דוסטויבסקי. לפני היה המקור הרוסי, ובידי התלמידים שלי, במקרה נזדמנה לי חבורה כזאת, היה תרגום צרפתי חדש טוב למדי, תרגום

² קונסטנס קלארה גארנט (Garnett, 1861-1946) הייתה המתרגמת הראשונה לאנגלית של סופרי רוסייה הגדולים: דוסטויבסקי וצ'כוב, ואחת המתרגמות הראשונות שתרגמה כמעט את כל היצירות של טורגנייב, גונצ'רוב, וטולסטוי לאנגלית. גראנט תרגמה כשבעים כרכים של ספרות רוסית, ורבים מהם עדיין רואים אור בדפוס כיום.

אנגלי של מיסיס גראנט, תרגום אנגלי של מגרשק³, חדש יותר ומדויק יותר, אבל חסר רוח חיים, ותרגום עברי ישן שהיה משעשע ביותר לפעמים⁴. כך למשל שם הפרק הראשון בתרגום עברי היה "תולדות משפחה קטנה אחת" ברוסית זה נקרא "איסטוריה אוֹדְנוֹי סְמִיקִי"⁵ זאת אומרת מה שבאידיש אומרים 'משפוחלה', בצרפתית מישוהו תרגם את זה יפה מאוד "לה פיאמי", באנגלית בכלל השמיטו את השם מפני שלא ידעו לתרגמו, אבל בעברית היה כתוב "תולדות משפחה זעירה אחת". "סליחה!" אמרתי. "מדוע היא כל כך זעירה? היו לו שתי נשים, בעצם שלוש. ארבעה בנים". משפחה לא כל כך זעירה, מין 'משפחונת' שכזאת, לזה נתכוון דוסטויבסקי. אלא שהמתרגם העברי תרגם את הנוסח הזה של 'בוז' ברוסית, שהוא גם נוסח ההקטנה וזה מה שיוצא לך מתרגום מילולי יתר על המידה.

לעומת זאת, המעניין ביותר הוא שני התרגומים האנגליים. בעיקר בתרגומה של הגברת גארנט שהיא לפעמים גם לא הבינה כל כך רוסית. בכל מקום שדוסטויבסקי שם בפי הגיבורים שלו 'לשון שבורה', בלתי נכונה, בלתי הגיונית – אנחנו יודעים שהוא עבד יפה מאוד על לשון השיחה. את הדברים שהוא מדבר בעצמו הוא כתב לפעמים במהירות ולא הספיק לתקן אותם, ובכל אופן לא מעניינו של המתרגם לתקן אותם. אבל בזמן שהוא נתן את הדו-שיח בפי האנשים שלו, הוא ידע בדיוק מדוע איבאן קרמאזוב, שהוא איש חכם והגיוני מאד, כשהוא נמצא במצב נפשי מסוים אומר: "העניין הזה הוא קצת לא טוב מאוד מאוד". אני השויתי גם את התרגום של אדון מגרשק וגם את התרגום של הגברת גארנט.

האחת כתבה: "הוא לא טוב מאוד מאוד", השני כתב: "הוא קצת לא טוב". "קצת לא טוב מאוד מאוד" זה באמת לא הגיוני. הקורא יחשוד באותה הגברת שמתרגמת את זה, או באותו אדון שמתרגם את זה, שהוא איננו יודע מה הוא עושה. איך זה אפשרי? אבל כך הם פני הדברים. אני למשל יודעת שסופרים מסוג זה, יש גם בשפות שאינני קוראת בהם. נזדמן לי להפגש עם

³ דייוויד מגרשק (Magarshack, 1899-1977) היה מתרגם וביוגרף בריטי שעסק בתרגום סופרים רוסים ונודע בזכות תרגומיו לדוסטויבסקי וגוגול. את תרגומו המדובר ל'האחים קרמזוב' הוציא בהוצאת פינגווין בשנת 1958.

⁴ כוונתה לתרגומו של משה אליהו זק ל'האחים קרמזוב' שיצא בהוצאת שטיבל, ורשה, בין השנים תרפ"א-תרפ"ט.

⁵ История одной семейки – שם הפרק הראשון בספר 'האחים קרמזוב'

אדם שעוסק מאוד מאוד בכתבי קסטנברג⁶. הוא אומר שלקסטנברג קרה בדיוק אותו הדבר שקרה עם דוסטויבסקי. מכיוון שהוא [...] לפעמים כדי לבטא ניואנסה היה מוותר על היגיון, היה מוותר על התחביר הדקדוקי הנכון, היה משתמש במילה שאיננה ספרותית, הרי המתרגמים הגרמנים הראשונים והאנגלים הטובים ביותר, עשו אותו כל כך חָלָק עד שיש לו בלשון אחרת סגנון הפוך מזה שהוא כתב בדנית, ועל ידי זה אי אפשר לפעמים להגיע למחשבה הפילוסופית שלו כמו שהיא, משום שהמתרגם חושש שמא יחשדו בו שסגנונו שלו איננו יפה.

אגב, כשאני אמרתי שהדברים האלה נעשים בעברית אצלנו, יש סוג של מתרגמים המתרגמים הכל לעברית כה צחה, כה יפה, כה נפלאה, שכולם אצלם כותבים בסגנון אחד. בסגנון של מישהו שידוע יפה מאוד עברית ורוצה להוכיח לקהל כמה הוא יודע עברית. מה כתב שם ההוא שהוא מתרגם אותו? זה לא כל כך חשוב. אולי כותב במקורו לא בלשון כזאת? ולפעמים יש לי הרגשה, כשאני קוראת תרגום כזה, בעיקר כדי להשוות אותו עם המקור, יש לי רצון לומר לאותו אדון: "שמע נא, צ'מבלו הוא כלי יפה מאד, אבל את הקונצרט לכינור של בטהובן אי אפשר לנגן על צ'מבלו". לכל דבר הכלי שבשבילו זה כתוב, וזה אחד הדברים שהמתרגם צריך לדעת כשהוא מתרגם: בשביל איזה כלי זה כתוב? באיזה סגנון עלי להשתמש? מה אני צריך לעשות כדי למסור את רוח הדברים? כאן מתחילה האמנות, כאן מתחילה המתיחות של המתרגם עם המתורגם, כאן עולות ובאות כל הבעיות הגדולות של התרגום, משום שבכל לשון, לכל מילה יש אסוציאציה אחרת, אפשרות אחרת של הֶקְשֶׁר, ואם אין המתרגם חושב על הדברים הללו, הוא יכול לפעמים לעשות טעויות גדולות מאוד ולחטוא או לתרגום או למקור.

אני אביא דוגמה אחת ממעבדה של מתרגם. נזדמן לי דווקא בימים האחרונים לעסוק בתרגום של איזה שיר שהיה קשה עלי מאוד. מה שלא חשבתי, שהעניין הקשה הוא גם שמו של השיר. השיר הזה, אגב, תורגם לעברית, והתרגום שקראתי מאיזה סיבות שהן – לא נראה לי, והנחתי אותו, לא ראיתי, אינני זוכרת איך תורגם שָם. זהו שיר רוסי של המשורר

⁶ בניסיון לברר מיהו קסטנברג, הסופר הדני אליו מתייחסת גולדברג בדבריה, העליתי חרס. אפשר כי זוהי העתקה שגויה של שם הסופר ביד הסטנוגרף.

אלכסנדר בָּלוֹק וברוסית זה נקרא, אם לתרגם באופן מילולי, פשוט "צעדי הקומנדור". זהו שיר על 'אורח האבן' הגיבור המפורסם של כל המחזות של דון ג'ואן, הגיבור השני שבא לדון ג'ואן. וכבר הצעדים שלו, כפי שכתוב שם, מביאים את בשורת המוות. אני תרגמתי את זה קודם כמו שאמרתי לכם. ובתוך התרגום אני פתאום התחלתי לחוש: ברוסית אפשר להשתמש רק במילה אחת: שְׂגִי [ברוסית=צעדים]. אין אפשרות של מילים רבות לתרגם את המילה "צעדים". אבל התחלתי לחשוב: בעברית יש "פסיעות". ספרתי: "פסיעה", "צעד", "שעל", "פעם" אה! אה! "פעם"! אנחנו לא נאמר "צעדי המשיח" אנחנו נאמר "פעמי המשיח", ואם אדם בא כשהצעדים שלו הם כבר בשורה של משהו, אי אפשר לתרגם את זה "צעדי הקומנדור", אלא, מי שמתרגם לעברית מוכרח לתרגם כאן את המלה "פעמי". ולא כל שכן שאחר כך שומעים פעימת שעון אחרי זה, בקול הצעדים האלה. אז הדבר הסתבר לי, ואני ידעתי שבשום מלה אחרת חוץ מן המלה הזאת איננה יכולה לבחור כשאני מתרגמת את שם השיר הזה, משום שאחרת, בעברית, אני חוטאה למקור, אף על פי שברוסית לא היה לו מבחר, אבל הכוונה הייתה לעניין הזה.⁷

ככה זה. כמעט כל מתרגם המתייחס ברצינות לחומר שלו: הוא יכול לטעות, הוא יכול לשגות, הוא יכול לקרוא אפילו לתוכו כוונות שאינן בחומר הזה, אבל הוא צריך להשתדל להיכנע למקור. לדעת את האסוציאציה המקורית שישנה במלה. אחר כך: לנסות לשנייה, שלקורא יהיה מיד כיוון כאילו כשלוחצים על הכפתור החשמלי ונעשה אור. שיהיה אותו האור של האסוציאציה הברורה מאוד, אם זה מה שכתוב במקור. ולגבי פרוזה העניינים נראים לפעמים קלים יותר, אבל כבר אמר א.ב. יפה מה שאמר: לגבי פרוזה עברית, יש קושי שאיננו אולי בשפות אחרות. הקושי הוא בזה שאנחנו לפעמים צריכים למסור שיחה, חיים, או אורח חיים, אשר הרובד הזה חסר בהיסטוריה של העם היהודי, ועל כן איננו בהיסטוריה של הלשון העברית. בשעה שאנחנו מתרגמים משהו השייך

⁷ בקובץ תרגומיה של גולדברג "קולות רחוקים וקרובים" (1975) שבעריכת ט. ריבנר, נדפס תרגומה לשיר זה תחת השם "צעדי הקומנדור" (עמ' 203), אך אף על פי כן - בארכיון גנזים מצויות שתי טיוטות בכתב ידה של גולדברג לתרגום זה, האחת תחת הכותרת "פעמי הקומנדור", והשניה - ללא כותרת, אך בגוף השיר מופיע הצירוף "פעמי הקומנדור".

לתקופה רחוקה מאוד, יש לנו מזל מסוים שהלשון שלנו, עם מליצותיה, עם האפשרויות הגדולות של המשקל של המילה העברית, נותנת לנו אפשרות לנשום נשימה עמוקה של דורות קדומים.

כשאנחנו מתרגמים משהו חדש לגמרי, אנחנו יכולים אולי להשתמש באותה הלשון החיה שאנחנו שומעים אותה ברחוב. אבל משאנחנו מתרגמים רומן של המאה ה-19, ואנחנו מגיעים לעניינים מסוימים השייכים לחברה מסוימת, ליחסה ולשונה של החברה הזאת למילה, שאנשים מדברים בה בטרקלין. בטרקלין יושבים אנשים, ומדברים בטבעיות גדולה מאוד על עניינים [...] ולשון טרקלינית היא על פי הרוב לשון צחה, לשון יפה, אבל גם קלה עד למאוד. אותו 'סמול-טוק' שיש באנגלית, שלא היה אף פעם בחברה היהודית דוברת העברית, וודאי לא היה כזה בתקופת האמנציפציה היהודית בגרמניה, בשעה שדיברו גרמנית ביניהם.

היינו: אצל הגברת [...] אבל לא היה בשום חברה דוברת עברית בבקשה איך לתרגם את הדברים האלה שלחדר נכנסת הגברת ומודיעה [...] הן נותנות את עצמן בעיקר שסצנות של החברה של המקור, איך ליצור את הדברים האלה, לעשות אותם בקלות, לדעת שאיש לא דיבר כאן אף פעם עברית ובכל זאת, שלקורא תהיה הרגשה שכך דיברו אנשים ושלא יכלו לדבר אחרת. או מה שנערך כאן על כל שורה, הרבה יותר קשה מאשר לתרגם תיאור יפה של טבע, מאשר אפילו לתרגם, וכאן אני מגיעה למשהו ששייך מאוד לערב זה, לתרגם, נאמר לשון עממית רוסית שבני עם מדברים זה עם זה.

מדוע לא קשה כל כך לעברית היום לתרגם לשון של חיילים ושל איכרים, בעיקר מרוסית? משום שבלשון העברית יש מסורת מסוימת בפרוזה. מנדלה שחי באותה תקופה ושמע הרבה רוסית אצלו. האנשים דיברו עברית עם קצת מה שאנחנו שמענו כבר מדיבור רוסית [...] הלשון העממית בשפות אחרות – למשל, אם אנחנו ניקח במידה שידוע לי את ספרד, איטליה, הרבה מאד ברוסיה, הרבה באירלנד – הרבה יותר מליצית, עסיסית, מלאת פתגמים, מאשר הלשון היבשה הזאת של השיחה של מה שקוראים 'החברה המשכלת'.

המליצה בעברית ניתנת לביטוי קל בפרוזה, יותר מאשר מאותה לשון מחמירה-פשוטה של אנשים המתביישים לדבר גבוהה גבוהה.

אבל כמעט, וזה מה שאני רציתי לומר, מישהו עבד בשבילנו. ובשבילנו, בשביל אנשים כמוני עבד שלונסקי שהוא התחיל לתרגם את הפרוזה הרוסית. אפילו לא את הדברים הגדולים שבה אבל דברים שהיו באותן השנים ביטוי לרוח אחרת כמו טשקנט עיר הלחם⁸, כמו את גלדקוב⁹, ואחר כך עבר לאותו גוש לשוני קשה עד אין די שאני עד היום אינני מבינה איך הוא עשה את זה בכלל – לשולוחוב¹⁰. הוא עשה בלשון זו דבר כזה שבשעה שאני צריכה הייתי לתרגם את גורקי¹¹ אני אמרתי: "עניין גדול בשבילי לתרגם את השיחות העממיות האלה", אבל שלונסקי נתן לי את הטון הנכון, אני יודעת כבר איך עושים את הדברים האלה ומשום כך היה קל לי לתרגם נאמר, את השיחות ב"מלחמה ושלום", הרבה יותר מאשר את הדברים האחרים. כי זה הוא עשה לפני זה, אני ידעתי איך את הכלי הזה פונונו, וכולנו ידענו איך עושים בדברים האלה פשוט וקל, מפני שהוא כבר סלל את הדרך. כך שכמוהו אנחנו לא נעשה את זה, אבל באיזה שהוא אופן יש לנו אמת מידה. אנחנו יודעים איך עושים את ההלצה הזאת, איך משחקים במילה, איך מוסרים את הסגנון הערמומי במקצת. שלפעמים פתאום [...] ושבתוך זה כל מילה נשמעת גם כפתגם [...]. ובכך [...] לשון אינדיבידואלי מדבר בלשון הזאת.

בעצם זאת הייתה אחת התרומות הגדולות מכל התרומות הרבות שהוא עשה, דברים אחרים קשה לחקות ואי אפשר לעשות מה שעשה. ואני רוצה לספר מקרה נחמד מאד: לפני שבועיים באה לביתי נערה, אשה משכילה מאוד שהגיעה לפני זמן לא רב מרוסיה. ישבה אצלי, גמגמה משהו. נסתבר לי שרצתה להכיר אותי. שאלתי מדוע, אמרה: "כשאני באתי ארצה אני תכף ומיד שאלתי מי תרגם את שולוחוב, כי זה כל כך יפה, כל כך קשה". אמרו לה שאני תרגמתי, והמסכנה הזאת באה אלי. אמרתי לה שלא רק שאני לא תרגמתי, אינני יכולה לקחת על עצמי תפקיד של

⁸ "טשקנט עיר הלחם" לאלכסנדר נברוב תורגם על ידי שלונסקי בהוצאת מצפה 1932.

⁹ שלונסקי לא תרגם את ספרי גלאטקוב, אך יתכן שמשום שערך והתקין את הרומן "מלט" לגלאטקוב, אותו תרגם מרוסית ב' פרדקין, ביקשה גולדברג להבהיר את מידת מעורבותו של שלונסקי בתרגום זה, כפי שהייתה ידועה לה.

¹⁰ תרגומיו של שלונסקי לשני רומאנים של שולוחוב: "הדון השקט" (1959) ו"קרקע בתולה" (1961).

¹¹ תרגומה של גולדברג מרוסית ל"ילדות" מאת מקסים גורקי (1943).

שלונסקי. היא אמרה שהיא לא יכולה ללכת אליו, כי היא יושבת בירושלים ושהיא מתביישת. אבל כשאנחנו מדברים על "אמנות התרגום", על תרגומו של שלונסקי יודעים בוודאי.

אני בכל זאת רוצה לעבור מפרוזה גם לעניין של שירה. וכאן השאלה – אם כי זאת היא שאלה שמתעוררת תמיד מחדש – איך מתרגמים שירה? בזמן האחרון בעיקר יש שני מחנות המוכנים לעמוד בנשק כבד זה מול זה. האחד אומר – "כשאתם מתרגמים את זה במשקל או בחרוז הרי אתם מוותרים על משהו שאומר שם המשורר ולפיכך התרגום לא יכול להיות כל כך מדויק. סימן שאתם מסלפים את דמותו של המשורר. כשאנחנו נתרגם תרגום מילולי, זה יהיה בדיוק מה שאמר המשורר.

כל עוד המשורר נמצא בארץ באותו מקום, אילו הוא רצה לכתוב כמו שזה מתורגם, מילולי, בלי משקל, בלי חרוז, בלי כל אותם העניינים של השיר, היה כותב כך. אלא שבשבילו, המשקל הקצב, החרוזה [...] האסנציאלי של השיר. מי אומר מה מדויק יותר, זה או זה, אבל הם קצת קשים כמו [...] אלה הם ספרים נפלאים: אנתולוגיה של [...] ושל [...] שם אתם יכולים לקרוא את התרגום המילולי המצוין של השיר נכון מאד. אני חסידה גדולה של האנתולוגיה של [...] ששירתו [...] וצרפתית, וגרמנית, וכל מה שאתם רוצים. מדוע? מפני שאני יכולה לקחת את המקור, אם איזו מילה לא ברורה לי. אני יכולה להציץ בתרגום ובמקור. אפילו אדם שידע את המקור לא במידה רבה, יכול לקרוא אותו, ויכול לשמוע אותו, ויכול אחר כך לקרוא כמה פעמים את התרגום ולשוב לשיר הנכון.

אבל בעצם מתרגמים לא בשביל אנשים שידעו את המקור, אלא בשביל אנשים שלגמרי אינם יודעים את המקור. ואיך יגיעו לשירה שלי על ידי תרגום כזה שרוצח את כל הצד המוזיקאלי שבדברים האלה? וכאן יש תמיד כמובן רק פתרון אחד.

את המשוררים אין יכולים לתרגם על רגל אחת. את המשוררים צריכים לתרגם רק משוררים. והמשוררים שמתרגמים משוררים, צריכים לדעת שהם מקבלים על עצמם עול, משמעת. שהם צריכים להיכנע לסגנונו של מי שהם מתרגמים, ולנסות במידת האפשר לא להכניס רוח אחרת בדברים האלה. להיות קרובים לסגנון ולתקופה ולדעת מה שהם יודעים בשירים שלהם - שהרי זה לא חרוז 'בית-זית' ולא 'שולחן-מוכן'. אלא שבשעה שיש צורך בשולחן ובשעה שיש צורך במוכן, אז זה חרוז, אחרת אנחנו [...].

יש דברים שבאמת רק לא מזמן הוכחתי כמה הם מפסידים כשעושים אותם אנשים אשר יודעים יפה את המלאכה ובכל זאת אינם משוררים. לפני זמן קצר נתקבל לידי ספר ואני קראתי בלי להשוותו עם המקור, זוהי מהדורה של וירגיל ואנחנו יכולים לברך שהיא מתורגמת סוף סוף בלשון זכרית, מה שחשוב מאוד מאוד בשביל וירגיל. הדבר שוטף ונקרא יפה מאד וחלק מהיצירות שיש להם גם מה לספר זה בעצם הגות, וכן אם זה עשוי באופן הגון [...] זה טוב [...] בכל זאת קרה לי משהו, והרגשתי, וכשהרגשתי שהיה לי לא נח באותו מקום. אני במקרה זוכרת מבית ספר שלמדתי לאטינית שאפילו המורה שלי ללאטינית שהיה מתרגם את המשוררים הלאטיניים במין עברית רצוצה שכזאת, שאי אפשר היה להכיר שהוא מתרגם משורר, אבל אי אפשר בכלל להכיר שיש איזו שהיא משמעות, משום שזו הייתה העברית הפרועה ביותר ששמעתי פעם בחיי. אפילו הוא לא הצליח לרצוח את המקומות האלה.

לקחתי את המקומות הפיוטיים וניסיתי להשוות והנה ראיתי במקור כתוב "ירד לילה רטוב וכוכבים נופלים שבשמיים זימנו לשינה", ועוד משהו, אני קוראה במקור והנה "ירד לילה וכוכבים בשמיים הם רמזו לשנת מרגוע"¹² אוה! יכול להיות משפט כזה! אבל מי שמשורר יודע שתעודת הביקור של וירגיל שלא היה לספר סיפורים, אלא היה [...] לילה אפל, לילה מיוחד, וכשהוא מדבר על "לילה" זה לא סתם לילה בו הוא טוען שהכוכבים הם לא סתם נופלים אלא: הם מרגישים שהם כוכבים [שהנה הם נופלים לידך], הדבר הזה, אילו היה יושב משורר לעסוק בעניינים האלה ולהתערב בענייני שירה, היה מוותר על משהו אחר.

כיצד בתוך הסיפור הריתמי יש תעודת ביקור, תעודת זהות של משורר בידיו של וירגיליוס, וזה מה שאני אומרת לבטא או לא לבטא: בשעה שמתרגמים שירה תמיד מוכרחים על ידי כך שסוגרים אותו מתוך משקל מסוים, [על צליל שהוא מתבטא לפעמים] בחריזה המיוחדת הזאת, [אנו צריכים] פה ושם לוותר על מילה או לפעמים להוסיף מילה, אבל כשאנחנו רואים בשורה זאת משהו, אנחנו צריכים לשלב, אנחנו צריכים לתת את המשהו המוזיקאלי, [...] בשורה שנייה [...] אנחנו צריכים לפעמים לחשוב

¹² יש להניח שגולדברג מתייחסת כאן לתרגומו של שלמה דיקמן ל'אינאס', שראה אור זמן קצר לפני הרצאתה. ועיין: ספר שני טור 7-8: "... רד הליל / הכוכבים בשמים רומזים כבר לשנת ומרגוע".

על שורה ימים, ולפעמים שבועות עד שאנחנו נאמר: [זאת היא השורה שהמשורר הזה צריך היה לומר או שזאת השורה שכל אחד יכול היה לומר]. הזהות אינה צריכה ללכת לאיבוד בתוך [...] הייחוד הזה [...], יש אי דיוקים קטנים, הדבר הזה איננו נורא. הדבר צריך להיקרא בלשון מתורגמת כך שידעו מי הוא האיש שכתב את הדברים האלה.

אני כל הזמן מדברת אליכם כמורה [שעוסקת בעניינים אלה עם תלמידיה]. מכיוון שאני קוראה הרבה מאד תרגומים ודוגמאות עד אין די, לא מהעבודה שלי, אלא מעבודות של אנשים אחרים, במקרה אנו לומדים עכשיו את ייבגני אונייגין בתרגומו של שלונסקי בקשר עם איזו עבודה אחת, וכאשר אני רואה שבכמה תרגומים שישנם בידי אני אינני מוצאת את המוזיקה המיוחדת של החרוז שם, [...] מפני שהוא מפסיד את הצליל ענות-זעקה של פושקין:

כשאני לוקחת את זה בעברית ואני קוראה את השורה [...] פתאום אני קוראה בעברית "אַלִּילוֹתִי! עֲנִינָה אָנָּה?"¹³ בעברית אני לא מוסרת בדיוק את המוזיקה כשאני אומרת לתלמידיי: "הקשיבו, השורה הזאת, מי שקורא את זה ברוסית יודע שזו אחת השורות הטובות ביותר בשפה הרוסית". הם קוראים בעברית ואומרים: "גלי הים האדריאטי"¹⁴, הא כמה זה יפה, ומקבלים את כל הקדנציה של המשפט הזה עם השלווה על כך, [עם פועל עברי מתחרז] גם בעברית יפה מאוד. אין כאן ויתור על הזרם השקט, [על הקול] המיוחד הטמון במי שכתב את זה, זו היא עבודה של מי שעושה את זה. בתרגומי כל שיר אפשר לציין 'במקור זה כתוב קצת אחרת'. טוב, זה וודאי נוח יותר למסור את התרגום המילולי, אבל תיקחו תרגום מילולי בלי מקור, ותספרו לי מדוע זה שיר, ואז מי שיכול להוכיח לי, אני מוכנה לתת לו פרס בשביל ההוכחה שזהו שיר. אם הוא איננו דווקא משוחד מן השם [...]— או איננו משוחד מזה שהוא שמע ממשהו שזה בכל זאת שיר יפה מאד. כפי שאמרתי, יש דברים שגם בתרגום גרוע אי אפשר לרצוח אותם אבל בכוונתנו הוא לא רק לא [להיות רוצחים] אלא להעביר לעברית באופן חי ביותר את היצירות של הסופרים הגדולים בשפות אחרות. גם יש צורך בהעזה ו[הכנעה] בעת ובעונה אחת. בשליטה ובמשמעת בעת ובעונה אחת,

¹³ כאן קוראת גולדברג מתוך תרגומו של שלונסקי ליבגני אונייגין, חלק א', שיר י"ט.

¹⁴ שם, חלק א', שיר מ"ט.

וכאן אני באה וחוזרת לנקודת המוצא שלי או [...]. מי שעוסק באמנות צריך לדעת את המלאכה ואת המקצוע. האמנות יכולה להיות נקראת קונסט לא וונשט.¹⁵ היינו: לרצות זה לא מספיק, צריך לדעת, אבל לדעת גם ביצירה של עצמו כמו ביצירה של אחר. צריך את שני הדברים האלה הענווה ו[הכנעה], משמעת פנימית, משמעת-שמיעה, גם כשאדם כותב לעצמו הוא צריך קודם כל לשמוע טוב מאד מה אומר לו אותו הדבר שהוא עומד לכתוב, מה הוא צריך לבטא בדיוק, איפה אתה צריך לבטא את הדברים האלה, לא כל שכן לגבי מישהו אחר: הוא אמר לי את זה כך ולא אחרת, אני צריך לשמוע, לדעת מהו הקו שלו, לנסות להעביר את הקו הזה ללשון שתהיה דומה ללשון אשר ממנה אנו מתרגמים, ושכלל זאת, על אף הבדלי הלשון, יודעים שמדבר לא זה שמדבר בלשון זאת אלא מישהו שעומד מאחוריו.

כפי מה שהרבה מאד כבר ציינו בספרונים של שירה לועזית ומתורגמת: [מכניסים אותם לדפוס], מוציאים אותם לקהל, אנחנו מקבלים איזה מן שפע כזה של, יסלחו לי העושים, אבל יש לעיתים כל כך רחוקות [...]. אצלי בבית נתארחו כל כך הרבה ספרים של גראפומניה [בינלאומית] שאילו לא יכולתי להגיע למי הייתי שואלת מדוע יש ל[...]. כמעט כולם כותבים שם לשון רע מאד. במקרה שזה העברית שאני קוראה אותה, מוסרים לי מישהו אחר: לא דקדוק ולא קונסטרוקציה ולא שום דבר. אלא כולם דומים זה לזה. יש בספר אחד ארבעה משוררים וכולם כותבים בסגנון עברי רע אחד. ודאי כיוון שכולנו לא נוכל ללמוד את כל הספרים ולקרוא בכולם, יום אחד נגיע לאיזה הרגשה – שירה כזאת כמו שכותבים בארץ לא כתבו בשום מקום, כי אנשים שכותבים שיר לא תמיד יודעים גם עברית, אבל אולי קצת כבוד והרבה יראת כבוד? גם משורר מצוין שהוא מתרגם מצוין איננו יכול לתרגם כל שיר. לפני שנות [...] עמדנו כאן יחד ושלונסקי סיפר מה שסיפר שהציעו לו לתרגם שירים של פסטרנק. הוא אמר "אינני יכול. רק מי שמתרגם, ומתרגם טוב, סוג מסויים של שירה לא לפני כושר מסויים של שיר מסויים שהוא מרגיש כאן. אינני יכול". לא תאמינו שהוא יכול לעשות דברים אחרים.

¹⁵ גרמנית: Kunst – אמנות; Wunsch – ליחל, לרצות.

מתוך 'שיעורים בצחות הלשון'

הלשון נספחת לסגנון, והסגנון נספח לכשרים הטבעיים של כל אדם

1) איש לא מדבר או כותב אלא מפני שהוא שומע, מדמיין ומהרהר. אבל היות שכולנו לא בהכרח שומעים או מהרהרים באותו הזמן, שכן כשרים אלה נגזרים מן המערכת הגופנית המתעצבת באורח שונה על פי החינוך השונה של כל אינדיבידואל, עולה כי אי אפשר שהכול יחלקו במחשבתם את אותו סדר-דברים ואת אותם החיים.

2) לראות בבהירות באמצעות האינטלקט את הרעיונות שברצונך לבטא; לשרשר אותם באופן לכיד ועקבי בכוח ההיגיון – זהו סדר המחשבה.

3) לסדר את המחשבות ולהפיח בהן חיים בכוח ההיגיון והיצרים, ולצבוע אותן באמצעות הלשון – זהו רעיון הסגנון.

4) כך בדיוק, בתחום הציור, רושמים, מקנים חיים וכן לפיזיונומיה, וכך המחשבות נצבעות.

הסגנון אינו תלוי אפוא בלשון, לא יותר מאשר הציור תלוי בצביעה. מי שמיטיב לשרטט את מחשבותיו ולהפיח בהן חיים, אך אינו יודע לצבוע אותן כהלכה, יכתוב טוב יותר ממי שיודע להעניק להן צבעים מבלי שידע לשרטט ולשוות להן חיות כהלכה. כך למשל רפאל, אף שאינו מגיע לרמתו של טיציאן בכל הנוגע לצבעים, עולה עליו בערכו ובשם שיצא לו כצייר משובח, כיוון שבאופן שרטוט הדמויות השיג את ההרמוניה המיסטית של האידאות – שהסופר מבקש להשיג בכוח הגיונו – וכיוון שבכוח הרגש הצליח להביע את הרגשות בציור, שאותם הסופר משיג בכך שהוא חש אותם בתוך עצמו, ומבחין בהם אצל הזולת. אבל המומחים לאמנות מחקים

את סגנונם של אחרים, וקובעים כללים כדי לאלץ את כל האחרים לחקות אותו, שכן, משום שאין להם לא השכל ולא הלב המסוגל לקבוע כללים משל עצמו, הם חושבים שהסגנון הוא פרי הכללים. אבל מאחר שהכללים מסלקים מתוך הסגנון את היסודות המקוריים של האומה ושל היצר, שהאמנות אינה יכולה לקבוע מראש, נותרת השפה לבדה כאלמנט השליט והאוניברסאלי של הסגנון. מכאן נובעת מקוריותם המועטה גם של היוצרים הדגולים ביותר מבין אלה שהושחתו בחינוך של בתי הספר לרטוריקה.

1806

(מאיטלקית: יונתן פייז)

תומאס הארדי

שלושה שירים

דבר האזרח המהוגן על "הביקורת הגבוהה"

בְּשׁוֹרָה עוֹבְרֵת לְסוֹחֵר
מִפִּי חֶכֶם וּמְבַקֵּר:
סִפֵּק חֲמוֹר עֶכְשׁוֹ שׁוֹרֵר
אִם בְּפִרְיָאָה הָאֵל דְּבַר
וְאִם יָרַד מִבּוֹל סוֹעֵר;
וַיֵּשׁ לְטֵעֵן בְּטוֹן גּוֹבֵר
שָׁאִין לְהִשְׁעֵן יוֹתֵר
עַל מָה שֶׁכָּל נְבִיא אֹמֵר:
דָּוִד בְּקִלְעַ לֹא אֶלְתֵּר
וְלֹא הָיָה כָּלֵל מְשׁוֹרֵר;
בְּעֵצָם טָרָם הִתְבָּרַר
אִם הוּא הָיָה סֶתֶם אִישׁ הֶפְקֵר
אוֹ גַּם עַל מִיתָרִים כְּנֹר;
שְׁלֵמָה כְּרָמִים הָיָה נוֹטֵר;
וְכַנְרָאָה אֲבָנֵר בֶּן נֹר,
וְגַם אִיּוֹב הַמְתִּיסֵר,
וּמְרֹדְכִי, וְגַם אֶסְתֵּר,
וְכֵן הָמֵן שְׁבַחְצֵר,
וְהוֹשֵׁעַ הַמְחַצֵּצֵר,
בְּלֵעָם – כָּלֵם רַק צֵל עוֹבֵר:
הָעֵט שָׂאת כָּלֵם תֵּאֵר
נוֹעַד פְּשוֹט רַק לְעֵטֵר
בְּכֶתֶר קָסֵם מְסִנְיֵר
דוֹקְטְרִינּוֹת שְׁאוּרָן חוֹר;

שְׁהִיָּאת מֵתִים אֲשֶׁר
חָצוּ אֶת סֵף הַהַעֲדָר
עוֹד לֹא זָכְתָה לְהִתְאַשֵּׁר;
שְׁפוּנֵטְיוֹס הַתְּנַהֵל כְּשֶׁר,
יַעַל זָרְקָה יְתֵד יְתֵר,
וְלֵהֵב חָרֵב לֹא בִתֵּר
אֶת אֲזֶן מַלְכוּס הָעוֹזֵר,
וְגַם, אֲבוֹי לְפִי עוֹכֵר,
שׁ - - מֵת לְאִין חוֹזֵר!
אִם כֶּף, הָרִינִי מוֹתֵר
עַל הַתְּפִלָּה וּמִתְמַסֵּר
לְטָקְסֵט שֶׁל הַמֶּתוֹן וּוֹלְטֵר.

קוֹרֵא יָקָר, קִבֵּל מֵהֵר
אֶת הַתְּנַצְלוֹת הַמַּעֲבָר:
בְּדֶרֶךְ כָּלֵל אִינִי פוֹטֵר
עֲצָמִי (כְּמַעֲשֵׂי אַחֵר)
מִחֶק-הַצֶּדֶק הַגּוֹזֵר
לְחֹדוֹ כְּכֹל הַמִּתְאַפְּשֵׁר
רַק אֵר עִם אֵר וּבֵר עִם בֵּר
וְגֵר עִם גֵּר וְדָר עִם דָּר,
לֹא בֵר עִם אֵר וְדָר עִם גֵּר;
רְצָה לוֹמֵר: אֲנִי שׁוֹמֵר
עַל כָּלֵל יְדוּעַ הָאוֹסֵר
לְחֹרֵשׁ שׁוֹרֵר עִם מַחְמֵר,
מָה שֶׁנִּקְרָא חֲרוֹז עוֹבֵר.
אֵךְ כָּאֵן רְאִיתִי לִי הֵתֵר
לְנִהָג כְּמוֹ הַמְּשׁוֹרֵר,
וּלְשַׁדֵּף הֵר-וֵר-זֵר-חֵר,
כִּי אֶת הַשִּׁיר כָּלוּ עֵטֵר

בְּחֶרֶזִי טַר-יַר-כָּר-לָר :
שְׁלוֹשִׁים טוֹרִים וְאַף יוֹתֵר,
שְׁלוֹשִׁים וְשֵׁשׁ, לֹא חָסֵר;
וְאִם אַחֲלִיט לְהִתְפַּנֵּשׁמְקֵר
אֲנִי עֲלוּל לְהִשָּׂאֵר
רוֹפֵס בְּאַפִּיסַת אִמְפֵּר,
לְלֹא חֶרֶז, בְּלִי פְתִיל בְּנֵר.
דְּמִנֵּן אִם כֵּן שְׂאֲנִי סֵר
אֲנִיגְלִי, שְׁחֶרֶזֶוּ חוֹזֵר
רַק עַל עֲצוּר אֶחָד מְזַעֵיר –
כֵּן זֶה אֶצְלָם תְּמִיד, חֶבֶר;
אֶצְלִי זֶה רַק הַפְּעַם. פֶּר?
אֵף כִּי זֶה קַל מְדִי, כִּפֵּר.
עַל הֶחֱתוּם אֲבוֹא – צוּר אֶר
לִיךְ

המוחלפים

בְּשֶׁכֶת דּוֹר חָדָשׁ בְּרֹאשׁ
נְזוּז לְצַד.

אֲנַחְנוּ, מְלַמְדֵי חֲרוֹשׁ
וּמַעֲצָד,
חֲדֵי שָׁנִים, עוֹד דְּשָׁנִים,
נִסְכִּין לְצַד.

אֶךְ יֵשׁ בְּנוֹ הַמְתַקְשִׁים
לְפָרֵשׁ לְצַד.
עוֹד בְּנוֹ אֵשׁ, הֵם מְתַעַקְשִׁים.
עוֹד קְצָת, עוֹד קְצָת.
יודעים שְׁאֵין מִי שְׁשׁוֹעָה
לְזוֹ לְצַד.

אָכֵן, נִמְסַר לָנוּ מֵרֹאשׁ:
נְזוּז לְצַד.
זֶה מְתַבַּקֵּשׁ: יִשָּׁן יְפָרֵשׁ,
חָדָשׁ יַעֲצֵד.
אֶךְ... הַנְּשַׁלֵּךְ גַּם אָנוּ, אָנוּ
אֵל הַצַּד?

התלכדות הצמד (שורות על אוברן ה"טיטאניק")

א.

בָּלֵב הַיָּם הַלְבֵדִי,
עֵמֶק מְרֵהֵב הַהֶבְלִים
שֶׁל הַחַיִּים שֶׁתִּכְנְנֶנָּה, שֶׁם מִטְּלַת הַיָּא.

ב.

בְּאַרְבוֹת פְּלִיטוֹת צְלֻמוֹת,
פְּלֻדוֹת צְרוּבוֹת אֲשֶׁר סֶלְמַנְדְּרִית,
נוֹגְנוֹת הַגְּאוּיּוֹת אֲנָה-אֲנָה אֶת קֶר עֲרֶסֶל הַמַּיִם.

ג.

עַל פְּנֵי מַרְאוֹת דְּמִשְׁקִיּוֹת
שֶׁהִשְׁתַּקְּפוּ בֶּן מִשְׁכִּיּוֹת
מְוַדְּחֵלוֹת תּוֹלְעֵי-יָם – לַחֹת, טְמוּמוֹת, גְּרוֹטְסְקִיּוֹת.

ד.

פְּרִיטֵי פֶּאֶר שֶׁנֶּצְרָפוּ
לְעֵנֶג עֵינַן – נִגְרָפוּ:
בְּלוּמִים בְּלִי אֹר, בְּלִיל בְּלֵאִי מִצָּג רְפוּי.

ה.

דְּגִים דְּלוּחִים בְּנֵי עֲצֵלָה
בוֹהִים בְּזֶהֱב הַמְּצֵלָק,
תּוֹהִים: "מָה לְמוֹתֶרֶת זֹאת אֶצְלָנוּ בְּמִצּוֹלָה?"

ו.

אֶכֶן, מַעַת שֶׁנִּתְכַּנְּה
דְּמוּתָהּ, בְּרִיָּה פְּצוֹלַת כְּנֶף,
רְצוֹן הַהֲוִיָּה הַמְּנַהֵג אֶת גּוֹרְלָהּ וּדְיוֹקְנָהּ

ז.

הַקָּדִים זָנַג לָהּ רַע חֵיק
צוֹפֵן אֶסוֹן, צַח וְצוֹחֵק –
צוֹר קָרַח כְּבִירִים הַצֵּף לְעַת עֲתָה הִרְחַק.

ח.

וּכְשֶׁקוֹרוֹת שְׁלָדָה שְׁגָמוּ
וְחֵן הוֹצַק בָּהּ וְגָמוֹר,
בְּשֶׁקֶט מִי רַבָּה בְּרַחֵק הַתְּגַדֵּל וְהַתְּגַבֵּשׁ גַּם הוּא.

ט.

זָרִים נִדְמוּ שְׁנֵי הַיּוֹצְרוֹת,
וְלֹא יָכְלָה עֵין חַי לְרֹאוֹת
אִיד גּוֹף אֶל גּוֹף הֵם עֲתִידִים לְהַתְּעֲרוֹת,

י.

וְלֹא נִתְּנָה בָּהֶם עֲדוֹת
כִּי לְאוֹתוֹ שְׁבִיל נוֹעְדוּ,
לְהִיּוֹת שְׁנֵי חֲצָאֵי-תְאוּם שֶׁל מְאַרְע אֶחָד הַדּוֹר,

יא.

עַד שֶׁעֲלָתָה הַמְּבֹשֶׁרֶת
וְצוֹ הַשְּׁמִיעָה מִן הַסֵּפֶר:
"עֲכָשׁוּ!" – וְזוֹ אֶל זוֹ נִתְּכּוּ שְׁתֵּי הַהִמְיֻסָּפוֹת.

(נוסח עברי: צור ארליך)

לנגסטון יוז

מרקקות הפליז

מֶרֶק אֶת הַמְרַקָּוֹת, כּוֹשׁוֹן.
דְּטְרוֹיֵט,
שִׁיקָגוֹ,
אֶטְלַנְטִיק סִיטִי,
פּאָלֶם בֵּיץ',
מֶרֶק אֶת הַמְרַקָּוֹת.
הַקֵּיטוֹר בְּמִטְבְּחֵי בְּתֵי הַמָּלוֹן,
הַעֶשֶׂן בְּמִבּוֹאוֹת בְּתֵי הַמָּלוֹן,
הָרֶק בְּמְרַקָּוֹת בְּתֵי הַמָּלוֹן:
מְרַפֵּיבִים אֶת חַיִּי.
הֵי, כּוֹשׁוֹן!
מְטַבֵּעַ וְעוֹד
מְטַבְּעוֹת,
דּוֹלָר,
שְׁנֵי דּוֹלָר לְיוֹם.
הֵי, כּוֹשׁוֹן!
מְטַבֵּעַ וְעוֹד
מְטַבְּעוֹת
דּוֹלָר,
שְׁנֵי דּוֹלָר לְיוֹם.
קְנָה שְׂרוּכִים לְפִעוֹט,
שֹׁכֵר דִּירָה, חֲשֻׁבוֹנוֹת,
גִּיץ לְשִׁבְתָּ,
כְּנִסְיָה בְּרֵאשׁוֹן,
אֱלֹהִים אֲדִירִים!
גִּיץ, פְּעוֹטוֹת, כְּנִסְיָה,

נָשִׁים, מְטַבְּעוֹת, יְלָדִים,
הַכֹּל מִתְעַרְבֵּב:
שִׁבְתָּ וְרֵאשׁוֹן –
מִרְקָקָה מְזֵהִירָה,
חֲשִׁבוֹנוֹת, שֹׁכֵר דִּירָה,
הֵי, כּוֹשֵׁן!
קַעֲרַת פְּלִיז בּוֹהֶקֶת, נֶאֱדָה לְאֶדוֹן
עוֹלָם, פְּלִיז מְזֵהִיר, מְמַרְק, כְּמוֹ
קִבְעוֹת הַשֹּׁכֵר שֶׁל שְׁלֵמָה.
כְּמוֹ
הַמְצָלוֹת בִּינְדֵי הַמְּחוֹלְלוֹת
בְּחֶצֶר שֶׁל דָּוִד.
הֵי, כּוֹשֵׁן!
מִרְקָקוֹת מְבַרִיקוֹת לְמִזְבֵּחַ אֲדֹנָי.
מִרְקָקוֹת נְקִיוֹת, כְּמַעַט חֲדָשׁוֹת –
זֶה מָה שֵׁישׁ לִי לְתַת.
בּוֹא הֵנָּה כּוֹשֵׁן!

(מאנגלית: טינו מושקוביץ)

ויליאם קרלוס ויליאמס

שלושה שירים

Danse Russe

אם אני כְּשֵׁאֲשֵׁתִי יִשְׁנָה
וְהִתְיַנּוֹק וְקֵת'לִין
יִשְׁנִים
וְהִשְׁמֵשׁ הִיא דֹסְקִית לְבָנָה וְלוֹהֶבֶת
בְּעֶרְפְּלִים מְשִׁיִּים
מַעַל עֲצִים מְבֹהֵקִים –
אם אני בְּחֶדְרֵי הַצִּפּוֹנִי
רוֹקֵד עִירִם וְנִלְעָג
מוֹל הַמְרָאָה
מְנוֹפֵף בְּחֶלְצָתִי סְבִיב רֵאשִׁי
וְשֵׁר לְעֲצָמֵי בְּרֻכּוֹת:
"אֲנִי בּוֹדֵד, בּוֹדֵד,
נּוֹלְדָתִי לְהִיּוֹת בּוֹדֵד
וְטוֹב לִי כֵּן!"
אם אני מְתַפְעֵל מְזֻרְעוֹתִי, מְפַנִּי,
מְכַתְּפִי, מְמַתְּנִי, מְפֹלְחֵי יִשְׁבָּנִי
שְׁזֶהֱב הַצִּלְלִים שְׁטָפָם –
מִי יֹאמֵר שְׁאֵינִי
הַגָּאוֹן הַמְּאֻשָּׁר שֶׁל מְשֻׁכְּנֵי?

חורבן מוחלט

הִיָּה זֶה יוֹם קָפוּא.
קִבְּרָנוּ אֶת הַחַתּוּלָה,
לְקַחְנוּ אֶת הָאֲרָגוֹ שְׁלָהּ
וְשָׂרְפָנוּ אוֹתוֹ
בְּחֹצֵר הָאֲחוּרִית.
כָּל אוֹתָם הַפְּשָׁפְשִׁים שָׁנְמָלְטוּ
מִן הָאֲדָמָה וְהָאֵשׁ
מָתוּ מִן הַקֶּר.

הַלֵּךְ

רְאִיתִי אֶת הַגְּבָעוֹת כְּחִלּוֹת,
רְאִיתִי אוֹתָן סְגֻלוֹת ;
וְלִהְבִּין לְאֲשׁוּרֵן מְלוֹת־
אִשָּׁה הִיא מְלֹאכָה קִשָּׁה –
כְּמוֹ לִישָׁר עֲנָף כְּמוֹשׁ
שֶׁל עֲרֻבָה זְקֵנָה.

(מאנגלית: יהודה ויזן)

מזמור אורנמה C – מזמור הלל עצמי למלך מתקופת שושלת אור III

אור־נַמְמָה (Ur-Namma) הוא מייסדה של שושלת 'אור III', ואשר מלך על הממלכה השומרית 18 שנים בשנים 2110-2093 לפנה"ס. עיר מלכותו של אורנמה היא העיר אור (Ur, כיום: תל אל־מוקייאר) אשר שוכנת בדרום עירק על גדתו הימנית של נהר הפרת ולא רחוק משפכי נהרות הפרת והחידקל למפרץ הפרסי. מוצאו של אורנמה אינו ידוע בוודאות, אך יש לשער שמשפחתו קשורה בעיר אֶרֶךְ (Uruk, כיום: וֶרְכָּא) צפונית־מערבית לעיר אור. יתכן שאורנמה היה אחיו של אות־חֶגְלֵגַל (Utu-hegal) מלך ארך ושימש תחתיו כמושל הצבאי של העיר אור, עד שמרד באחיו והמליך את עצמו למלך שוֹמֶר ביושבו באור. כמלך שומר המשיך אורנמה את מלחמותיו של אות־חֶגְלֵגַל מול הגותים עד שנפל בקרב והוריש את המלוכה לבנו שוֹלְגִי.

תקופת מלכותו של אורנמה מאופיינת במפעלי בניה יוצאי דופן כגון חומת העיר אור, הזיקורת של אור, מקדש האל נְנָה באור, מקדש האל אֶנְפִּי בעיר אַרִידו, קומפלקס מקדשי אֶנְלִיל בעיר נִיפּוּר ומקדשים נוספים בערי שומר, חפירת תעלות השקיה וסלילת דרכים המחברות בין ערי הממלכה הדרומיות והצפוניות והצבת תשתיות למסחר ימי דרך המפרץ הפרסי. ריכוז הממלכה לווה ברפורמות אדמיניסטרטיביות וחוקתיות כבר בשנות מלכותו הראשונות, בהן איחוד גבולות הממלכה, קיבוע מערכת מידות ומשקלות ופרסום קובץ החוקים של המלך אורנמה, שהוא קובץ החוקים הקדום ביותר הידוע לנו מן המזרח הקדום.¹ מפעלי הבניה הממלכתיים, מערכות החקלאות והמסחר, המלחמות והכיבושים, ריכוז הממלכה והרפורמות החוקתיות, המתועדים היטב במסמכים אדמיניסטרטיביים ובכתובות מלכותיות מימי המלך אורנמה, מקבלים ביטוי אף בשירת המזמורים במזמור 'אורנמה C'.

¹ על המלך אורנמה ותקופת מלכותו, ראו: W. Sallaberger, 'Ur-Namma', RIA 14, pp. 422-431.; F. Frayne, Ur III Period (The Royal Inscriptions of Mesopotamia 3/2), Toronto 1997, p. 9 ff.; W.W. Hallo, "The Coronation of Ur-Nammu", JCS 20 (1996), pp. 133-141.

מזמור אורנמה C הוא מזמור הלל למלך כתוב בשפה השומרית. המזמור שרד על לוח יחיד מן העיר ניפור ונמצא כיום במוזיאון הלובר.² מזמור זה משתייך לסדרת מזמורי ההלל העצמי בו המלך מהלל את גדולתו ואת גודל מעשיו בלשון גוף ראשון, והוא מסווג לסוגת המזמורים 'זָה-מִי' (zà-mí) על שם חתימתו: [sip]ja ur-d⁴namma-me-en zà-mí-gû₁₀ du₁₀-ga-àm : הרועה אורנמה אני הוא ! ההלל שלי – מתוק הוא !

פתיחת המזמור (שורות 1-18) הולכת מן הרחוק לקרוב ומתארת (בגוף שלישי) את ההופעה הזוהרת של העיר אור כראשונה ונבחרת בערי שומר, את התרוממות העיר המנצנצת מבין חומותיה והדביר הניצב במרכזה, בתוכו ההיכל הפנימי ועל מפתנו עומד יחידי ברוב הדר ואורו הולך ומאיר את החצר ואת העיר אור ומשם מציף את כל הארצות – המלך אורנמה בכבודו כשהוא שר הלל בעד עצמו. מכאן ואילך מהלל המלך אורנמה את עצמו בלשון גוף ראשון.

אור היקרות הנובע מן המלך הולך ומשפיע ברכת שפע ושגשוג על האיר אור ועל ארץ שומר עד גבולותיה, אך מחוץ להם הוא מקפיא באימה את הארצות הסובבות את שומר. מקור השפע שהמלך הביא עמו לארצו הוא בשפע הברכות שהוענקו לו מן האלים, ואשר מעידות על המקור האלוהי של מלכותו בארץ שומר (19-30). ידו הקשה של המלך המופנה כלפי מתמרדים ותוקפים מחוץ, מְשֻׁלְטָה הגנה, צדק ואחדות כשהיא מופנה אל תוך ארץ שומר פנימה (31-39).

בשורות 40-51 מתאר אורנמה את יחסיו האינטימיים עם האלים אותם הוא משרת לפני ולפנים, את הזרעתו ולידתו האלוהיות ואת הגורל שנחרץ

² הלוח AO 5378 הוא לוח של שני טורים (בכל אחד מצדיו), מידותיו: 13 X 10.4 X 3.6 ס"מ. מרכז הלוח נפגם ועל כן חסרות לנו ההתחלות של שורות 14-18 והסופים של שורות 40-42, שורות 61-70 השתמרו בצורה חלקית, בין שורות 94-102 ישנן שהשתמרו חלקית וישנן שלא השתמרו כלל. הלוח הועתק על ידי: H. de Genouillac, E. Flücker-Hawker, *Urnamma of Ur in Sumerian Literary Tradition*, OBO 166 (1999), pp. 204-227, pls. 16-20.

שורות 33, 57, 78, 92 בלוח AO 5378 נשלמות על ידי גלוסה אכדית קשה לקריאה שלא תרגמו במהדורה זו. התרגום להלן נערך על פי קריאה של הלוח עצמו מתוך הצילום ומתוך ההעתק (copy). לטובת קוראי השומרית, במקום בו מסתמך התרגום על קריאה השונה מן ההעתק או מן המהדורה של המזמור – צוינה בהערה הקריאה החדשה.

עבורו, ועל כן אין ראוי ממנו לשפוך את קולו, סמכותו האלוהית בארץ – לגבש את גבולותיה ואת דרכיה, לרכז את עיבוד האדמה ולהעמיד בה מערכת מישרים וצדקה (52-68)].

אורנמה הוא גם הכהן המפרנס ומזין את האלים במקדשיהם, וגם האַנְקִימְדוּ – המפרנס ומזין את עמו ומפרה את ארצו, המפתח את עול הכובש הזר ומחזיר לגבולות ארצו ולמקדשיה את מחולות השמחה המלווים את הובלת התוצרת השופעת אל מקדשי האלים בדרכי הים והיבשה (69-106).

כמלך הממלכה השומרית כולה מתברך אורנמה בהשגחתם של כל אלי הפנתיאון השומרי, שהם פטרוני כל ערי הממלכה, ובראשם אַנְלִיל ראש האלים שבחר באורנמה להיות ראש ורועה בני האדם ומנהיג את אסיפת הנבחרים. האל נְנֶה־סִין הוא הירח פטרונה של העיר אור, עיר מלכותו של אורנמה ואביהם של האלים נִינְגוּבְּלֶגָה ואותו – השמש החורף גורלות בעת זריחתו, וכמוהו אורנמה חורף גורל ארצו. האל אַן, הוא השמים, והאל אַנְפִי השוכן במים המתוקים, מביאים זרם תבואה, האלה נִינְתוּר היא האם המולידה. בשורות 107-115 שוב מופיע אורנמה ברוב הוד בפתח הדביר כרועה המחייב את ארצו, ככהן בן ואח לאלה נִינְסוּן ולבנה גילגמש מייסדי זרע הכהונה בעיר ארך, וכמלך שמלוכתו הופיעה מן השמים הגיעה לארץ, ובזה נחתם המזמור במה שפתח.

C מזמור אורנמה

עיר! השָׁרָאת הַקָּה, הִיפֶה־פִּיָּה! הָאֶפְרִיּוֹן הַנְּשֻׁבָּ שֶׁל הַמְּלָכּוֹת!
הַדְּבִיר, אור! ראש וְרֵאשׁוֹן בְּשׁוּמֶר! בְּנוֹי בְּמָקוֹם טְהוֹר!
עיר! מְתָרוּמְמַת מִתּוֹף מִיִּקְאֶפְסוּ בְּהִיּוֹתָה מִיִּסְדַּת חוּמָה בְּצוּרָה
עיר תְּכַלָּה כְּרִקִיעַ, טְעוּנָה חֲמֻדָּה, מְנַצְנֶצֶת עַל מְכוּנָה
5. הַדְּבִיר, אור! אוֹלָם הַזְּיָפֶל הַמְּיֻסָּד, מוֹשֵׁב אֶן וְאַנְלִיל
בְּאַרְמוֹן הַנְּשֻׁבָּ שֶׁלָּה נְחָרְצִים הַגּוֹרְלוֹת בְּלֵב הָאֶפְרִישֶׁנוּגַל הַהִיכָל
וּבִתְחוּם הַדְּוִבְלָה, שְׁלָה בְּעַד הַשְּׁעָר מְלִמוֹ-אוֹרִיקְרוֹת קוֹרֵן מְצִיף אֶת כָּל הָאֲרָצוֹת

- מפתן הַגִּינוּגָה שְׁלֵה כְּלֶבֶן הַעֲנָן עֲצָם הַרְקִיעַ הַמְּסַנֵּר
 רִצְפַת הַבֵּהט³ שְׁלֵה כַּבְרָקִים יְרוֹצְצוּ עֲצָם הַיָּם הַמְזֻהֵר⁴
 10. כְּדָמוֹת שׁוֹר יְחִיד תַּחַת הָעֵל רָחֵב אֶדְן הוּא מוֹפֵז אוֹפֵן
 הַשְּׁלֶחֶן הַטְּהוֹר הַנְּאָהֵב עַל סִין
 הַאֲפִישׁוֹנִיגָל הַהִיכָל, הַשְּׁלֶחֶן הַטְּהוֹר הַנְּאָהֵב עַל סִין
 הַמְּלֶךְ אֲשֶׁר מִמַּעַמֵּד מְקוֹם מַלְכוּתוֹ שׁוֹלִיו מְלָאִים אֶת הַחֲצַר הַנְּשֻׁבָה
 אוֹרְנָמָה! הָאֶדוֹן! [נְתוּן] גְּבוּרַת הַנְּסִיכִים שֶׁל אֲנִי לֵיל¹
 15. [הַדְּבִיר], אור! [.....] בְּעִיר² הַרְחֵבָה שְׁלֵה²
 [...] הוֹפִיעַ אֶת [הַגִּד] לָהּ בְּעִבּוּרוֹ
 [...] בְּעַל הַסְּמֻכּוֹת
 שֶׁם בְּעִבּוּר [עֲצָמ] וְיִסְפֹּר תַּהֲלוֹת צֶדֶק:
 אוֹרְנָמָה מְלֶךְ אור! מְסֻלוֹת הַתִּישְׁרוּ לְפָנַי בְּהַתְּמַתֵּק הַגּוֹרֵל
 20. אַךְ פֶּתַח אֶת פִּי הַטְּהוֹר, יַחֲוֹלֵל אֵלַי גֹּשֶׁם
 יָדָה אוֹתוֹ אֶל לֵב הָאָרֶץ, הוֹרִיק אֵלַי שְׁפַע
 אֲנִיל טַפַּח אוֹתִי נְאֻמָּה, בַּחַר בְּעַמִּי
 אֲנִפִּי טַפַּח אוֹתִי נְאֻמָּה, פֶּתַח אַרְבוֹת זָרִם זָרַע אֲבִיב,⁵ הַבִּיא לְרֹאשֵׁי שְׁעוֹרָה וְגַבְעוֹל
 פִּשְׁתָּה
 נִינְתוֹר הִיא שְׁנוּצְרָתִי עַל יָדָה וְאִין שְׁנֵי לִי
 25. [נִינְסוֹן]⁶ הִיא שְׁגֻדְלָה אוֹתִי עַל בְּרַכְיָהּ, מְלֶךְ הָאָרֶץ אֲנִכִּי
 [הַרְעָה] הַנְּאָמֵן אֲנִכִּי, הַתְּרַחֲבוּ לְפָנַי פֶּר וְגַם אַחוֹ
 אוֹתוֹ שֶׁם דְּבַר בְּפִי
 בְּחֶרְצִי אֶת הַדִּין שְׁפַכְתִּי קוֹל אֶחָד בְּאָרֶץ שׁוּמֵר וְאַכַּד
 נִינְגוּבִלְגָה נִתַּן בִּי כַּחַ
 30. וְהַמְּלַחְמָה שְׁלִי – אִישׁ לֹא יִמְלֹט מִפְּנֵיהָ בְּכִסְתָּהּ שְׁמִים וְאָרֶץ
 אוֹרְנָמָה מְלֶךְ אור, הַלְּמָה הַמְּלֶאךָ הַגּוֹאֵל שֶׁל עִירִי אֲנִכִּי!
 נַפְצָתִי רַטְשָׁתִי זְמַרַת עִירִיצִים
 מַחְרִיד⁷ הוּא הַמּוֹרָא שְׁלִי, מִשְׁתַּק הַבָּשָׂר

³ ǵešnu₁₁-šub-bi.

⁴ kum_x(PA)-kum_x(PA).

⁵ a-aštub zi ezinam₃(ŠE.NIR).

⁶ [n^dnin-sumun₂-k_{je}].

⁷ GUR₆-GUR¹-a ni⁷²-SI².A.

- בְּחָרְצִי אֶת הַדִּין סְלֵלְתִי מִסֵּלָה אַחַת בְּאַרְץ שׁוּמֵר וְאֶכְד
 35. הַגִּנֵּב וְאִישׁ הַמַּחְתֶּרֶת – דְּרַכְתִּי עַל צוּאֲרָם
 אֲנֹשִׁי דָמִים וּמְרֻמָּה הַמַּמְתִּי בְּיַד אַרְכָּה, כְּמוֹ נַחֵשׁ, שִׁסְעֵתִי אוֹתָם בַּתְּרִתִּי אֶת מְעִיָּהֶם
 הוֹפְעֵתִי צָדֵק, רַדְפֵתִי רָשָׁע
 עֲבַרְת מִצְחִי כְּמֵאֲלֵת אֵשׁ מִתְלַקַּחַת נִתְקַת בְּקוֹל אֶחָד
 40. עֲצָתִי הִיא כָּל הַשְּׂרָאוֹת הַמֵּהָה הָאֲצוּרוֹת לְהֵן עַל הַחֲזָה, נִתְנוּ⁸ [...] מֵעַם⁹ הָאֲרָץ⁸
 לֹא⁹ [...] אֶל אוֹר [...] כָּל עֵיר רְחֻבָּה,⁹ הַמְדִינּוֹת וְכָל הָאֲרָצוֹת
 עִם הַקְּרָבָנוֹת שֶׁלְּהֵן הַבֵּאתִי לְשִׁמְחָתוֹ שֶׁל נֵנָה⁹ בְּאַפְשִׁישׁוֹנִיגַל הַהִיכֵל שֶׁלוֹ
 אַחַר אֲשֶׁר הִזְרַע שְׁלִי הִזְרַע בְּרַחֲם הַטְּהוֹר
 סִין בְּאַהֲבָתוֹ לְפִלָּא
 45. נִכְנַסְתִּי אֶל נֵנָה אֶל תַּחַת חֻמְדָּתוֹ
 אֲנִלִּיל קָרָא לִי שֵׁם טוֹב כְּמוֹ אוֹתוֹ הַזּוֹרֵחַ בְּאַרְץ
 נִינְחֹר נִצְבָּה עָלַי בַּלְדָּה
 אַחַר אֲשֶׁר מֵרַחֵם אֲמִי נִינְסוֹן
 הוֹצֵאתִי בַּגּוֹרֵל הַחֲרוּץ לְטוֹב
 50. אוֹרְנָמָה אֲנִכִּי! וְעַמִּי הַלְּמָה הַמְלֵאךָ הַגּוֹאֵל יִשְׁנוּ בְּמִדְיָנוֹת, בְּשׁוּמֵר וּבְאַפַּד
 וְאֲשֶׁר לְאַרְץ – אֲנִי אֲנִי הוּא מְקוֹר הַשְּׁלִיחָה שְׁלָה, אִף נִשְׁמַתִּי מִחַיָּה
 נִהְרוּ אֶל הַשְּׂדוֹת אֲרֵיָה וְתַנִּין תּוֹלִים עֵינִים אֶל תְּעֵלוֹת הַהֶשְׁקָה¹⁰
 וְאֲשֶׁר לְשְׂדוֹת – לֹא נִתְתִּי לְעֹשְׂבִים הַגְּדוֹלִים פָּרָא לְהַתְּעַרְבֵב בְּדִשָּׂא, בְּעֵשֶׂב לְמִינֵהוּ
 בְּעַרְבָּה וּבַחֲוִצוֹת הַתִּישְׁרוֹ הַמְּסֻלוֹת לְפָנַי כְּבַהֲתַקְדָּשׁ חַג
 55. הַתְּקוּמַמְתִּי כְּנִגְדּוֹ שֶׁל הָאִישׁ מִשִּׁיג הַגְּבוּל בְּשִׁרְרָה
 לְבָנִי הַעֲנִיִּים הַסּוֹבְבִים לְצִרוֹר⁹ קָנִים קָרָאתִי דְרוֹר לְהַשִּׁיבָם אֶל אֲמָם
 הַיִּרְחִים הַתְּחַדְּשׁוּ אֵלַי בְּהַתְּחַדְּשׁ גְּאוֹת וְזָרָם
 אֲנִלִּיל גְּלָה אוֹתִי בְּאוֹתוֹת¹¹ בְּהַמְתִּיקוֹ אֶת הַיָּמִים
 שֶׁפָּדָה קוֹל נְאֻמָּן בְּשׁוּמֵר, רוּמָם אוֹתִי מִמְּקוֹמִי
 60. בְּעַבּוֹר שִׁישׁ עַמִּי חֻכְמָה רְחֻבָּה וּבִינָה
 [...] הַמְּלוֹ[כָה]⁹ נִתְנָה בְּיָדִי
 וְאֲשֶׁר לְשׁוּמֵר – אֲנִי אֲנִי הוּא שׁוֹר הַיּוֹבֵל שְׁלָה!

⁸ me-me gaba-ba gub-bé kalam-da x [] x 'SUM'².

⁹ iri 'dağal'-la.

¹⁰ ég ugu, igi lá.

¹¹ máš-e bí-in-pà-dè-en.

- [ה.....] הטוב אָנכי !
- [ה.....] אָנכי !
65. [הרעה² הנאמן² ...] של הארץ אָנכי !
המביא [.....]
[.....]
[.....]
70. פהן עליון אָנכי ! [המספק] לְכָל חי²
אָני הוא [אורנמה, הנולד להיות אלוה, [הנוצר] לטהר
אספת הנבחרים החישרה לנגד עיני
אגליל נתן לי צבא המשיב את הארץ בשלום
ואני עטיתי את מעיל הפשתן לכהן באולם הזיפור
בחדר המטות נשכבתי מעדנות על המטה המרפדת תפוחים
75. המאכיל לעם דגן אבירים אָנכי ! האנקימדי המפרנס אָנכי !
הרעה הנאמן שצאנו רבץ לבטח אָנכי !
עבורו פרשתי כר ואחו, רחבים, פורים,¹² אין שני לי !
הרעה המגדל נאות דשא וירק עשב בהשקותם
אחר שהגעתי לגדלת הכהנה
80. לא זכיתי ברוח מן התבואה השופעת הגדלה מעצמה
בפקדתי באו מחולות שמחה אל חומות הארצות הבצורות
בעירי ובגבול שומר המתקה אלי שמחתה
שומר – שלחתי מים בתעלותיה, גדלתי עצים בגדותיה
פתחתי את עלה, גבור החיל שלה
85. ואשר לי- [...] הארצות – נתתי דרור לשמחתן
את [...] השבתי אל ידה של אור
באשר ל[אנשי]יה – שלחתי אותם אל ארצם כאל תוך משכנם²
השעורה שלה – טענתי אותה אל אניותיה, השבתי את חניותיה
השבתי את פועליה אל בתיהם, השבתי סלי (כספם)
90. הגותים הפליטים – אותם אָחזתי ביד דמים
אחר שהשבתי יבכה לפיהם
שחזרתי את חמתה המשננת, העזובה, ובתוכה את [לשכת אור]

¹² peš₁₃-bé.

- הַמְשַׁרְתַּת הַמְּחֻנָּן שֶׁל אֲנִילִי אֲנָכִי ! [הַמְעַשִּׂיר] אֶת קַרְבָּן הַמִּנְחָה אֲנָכִי !
 רֹמְמָתִי [...] בְּקָרֵב קָהַל עִם אֲנִישֵׁיהָ [...]
- .95 רֹמְמָתִי בְּקָרֵב [.....]
 [.....]
 [.....]
 [.....]
- .100 [...] שְׂכָר וְעֵץ אֲשֶׁל
 [מְסַכְתִּי] יַחְדָּו עַל הַבְּמָה בְּעִיר
 אֲנִי הוּא [שֶׁהַנְּחֻתִי] מוֹסֵד מְחֻלוֹת חֲדָרָה
 הַכְּנַסְתִּי שְׂפַע אֶל תְּעַלַּת הַמְּלֶךְ אֲצֶל מְקַדֵּשׁ אֲנִילִי
 אֶל נְמַל אֲדָם-הַיִּין שֶׁל אֲנִילִי הוֹלְכָתִי אֶת הַסְּפִינּוֹת
 .105 אֶל נְמַל תְּכַלְת־הַסְּפִירִים שֶׁל נְנָה הוֹלְכָתִי אֶת הַסְּפִינּוֹת
 אֲצֶל אֲנִילִי מְסַכְתִּי מִתֵּק תְּאֵנָה וְדָבָשׁ
 הָרְעָה אוֹרְנָמָה אֲנָכִי ! אֲשֶׁר הַחַיִּים הֵם הֵם מִתְּנָתִי !
 נְנָה אֲדוּנִי – בְּנִיתִי בְּהִיכְלוֹ !
- .110 הָאֲפִישׁוֹנוּגָל הַהִיכֵל נֶצֶב עַל מְכוֹנוֹ כְּמוֹ בָּלָב גְּבַעוֹת מוֹרִיקוֹת¹³
 וּמִפְתָּן הַזִּיגְנוּהָ שֶׁלוֹ מְגִדָּר תְּחוּס־דוּבְלָה זָהָב וְסַפִּירִים
 הִיד הַמְּחֻלְלֵת שֶׁל נְנָה אֲנָכִי !
 אַחִי גִילְגָּמֶשׁ וְרַעְהוּ אֲנָכִי !
 הַבֵּן הַנוֹלָד לְיִנְסוֹן אֲנָכִי ! זָרַע גְּדֵלֵת הַכְּהֵנָה¹⁴ אֲנָכִי !
 הַמְּלָכוּת נִגְלָתָה אֵלַי מִן [הַשָּׁמַיִם]
 .115 הָרְעָה אוֹרְנָמָה אֲנָכִי ! הַהִלָּל שְׁלִי מִתּוֹק הוּא !

(תרגמה משומרית והקדימה מבוא : אביה פרנקל)

¹³ si₁₂-ga-gen-

¹⁴ nam-en-na-

ניקולאי גומיליוב

על תרגום שירה

א.

ישנן שלוש שיטות לתרגום שירה: במסגרת השיטה הראשונה, המתרגם עושה שימוש במשקל ובצירופי החריזה שעולים בראשו באופן אקראי, באוצר המילים שלו, אוצר מילים הזר בדרך-כלל למחבר השיר, ומאריך או מקצר את המקור לפי ראות עיניו; ברור שתרגום כזה ראוי לתואר 'חובבני'. במסגרת השיטה השנייה, המתרגם פועל בסך-הכול באופן דומה, אולם מספק לכך הצדקה תיאורטית; הוא מבטיח לנו שאילו היה המשורר המתורגם כותב ברוסית, הוא היה עושה זאת בדיוק כך. השיטה הזאת הייתה נפוצה מאוד במאה ה-18. פופ באנגליה וקוסטרוב אצלנו, תרגמו באופן הזה את הומרוס וזכו להצלחה אדירה. במאה ה-19 השיטה הזו נדחתה, אולם עקבותיה נשתמרו במחוזותינו עד ימינו אנו. גם כיום יש החושבים שאפשר להחליף משקל במשקל אחר, למשל הקסמטר בפנטמטר, לבטל את החריזה, להחדיר דימויים חדשים וכיוצא באלה. הרוח הנשמרת אמורה להצדיק הכול. אולם עבור משורר ראוי לשמו, הצורה היא הדרך היחידה לביטוי הרוח. אנסה כעת להראות כיצד נעשה הדבר.

ב.

הדבר הראשון שמושך את תשומת ליבו של הקורא, וככל הנראה מהווה את ההצדקה החשובה ביותר, והבלתי מודעת בדרך כלל, ליצירת השיר – הוא המחשבה או, ליתר דיוק, הדימוי, משום שהמשורר חושב בדימויים. מספר הדימויים מוגבל, החיים מעלים אותם על דעתו של המשורר ולכן המשורר לעתים נדירות בלבד מהווה את יוצרם הלכה למעשה. אישיותו של המשורר באה לידי ביטוי ביחס שלו אליהם. המשוררים הפרסים למשל חשבו על השושנה כעל יצור חי, עבור משוררי ימי הביניים, השושנה הייתה סמל

לאהבה או יופי; השושנה של פושקין היא פרח מרהיב ביופיו הנח על גבעולו, השושנה של מייקוב – תכשיט, פריט קישוטי; אצל וויאצ'סלב איונוב, השושנה היא דבר מה בעל ערך מיסטי וכו'. ברור שבכל אחד מן המקרים, בחירת המילים והצירופים שונה באופן מהותי. גם במסגרת חוקיותה של התייחסות מסוימת קיימים אלפי גוונים: כך, הרפליקות של הקורסר הביירוני, על רקע תיאורו הפסיכולוגי הצעקני, מתבלטות בזכות הלקוניות שלהן ומבחר הביטויים הטכני במהותו. בהערותיו ל'עורב' שלו, אדגר פו מדבר על נושא היצירה המשורטטת במשורה כעל זרם תת-מימי, ועל הרושם החזק במיוחד שהוא יוצר בשל כך. אילו היה מתרגם כלשהו מדגיש דווקא את תנועותיה העלילתיות-חיצוניות של הציפור על חשבון כיסופי המשורר לאהובתו המתה, היה הוא חוטא לתוכנית העל של המשורר ונכשל במשימתו.

ג.

מיד לאחר בחירת הדימוי, עולה בפני המשורר השאלה בנוגע לפרופורציות שלו ולאופן פיתוחו. שני הדברים קובעים את מבנה הסטרופה ואת מספר השורות. כאן על המתרגם לצעוד בעקבות המשורר בצורה עיוורת. לא ניתן להאריך או לקצר את השיר מבלי לשנות את הטון שלו, גם אם מספר הדימויים נותר בעינו. הלקוניות והאמורפיות של הדימוי מחושבים על ידי המשורר מראש במסגרת תוכנית העבודה שלו, וכל שורה שנגרעה או נוספה משנה את מידת המתח הפנימי שלו.

כל אחת מן הסטרופות יוצרת מהלך מחשבתי השונה באופן מהותי מן המהלכים האחרים. כך, הסונט, המציג בקוורטט הראשון תיאור מצב, מציג בקוורטט השני את האנטיתזה שלו; הטרצט הראשון מסמן את יחסי הגומלין ביניהם והטרצט השני מספק פתרון מפתיע המתגלם באופן המרוכז ביותר בשורה האחרונה, תכופות אפילו במילה האחרונה, ולכן זכתה המילה האחרונה הזו לכינוי 'מפתח הסונט'.

הסונט השייקספירי שבו אין חריזה בין קוורטט לקוורטט, גמיש ונוח לעיצוב אולם נעדר עוצמה מספקת; בסונט האיטלקי, עם חרוזיו הנקביים, יש הדר ועוצמה לירית גדולה אולם הוא לא מתאים לסיפור מעשה או

לתיאור. עבור אלה מתאים יותר הסונט הרגיל. ב'גזאל'¹, מילה אחת, לעתים ביטוי, חוזרת בסופה של כל שורת שיר (האירופאים טועים כאשר הם מחלקים אותה לשניים), מה שיוצר רושם של עיטור צבעוני או לחש-נחש. האוקטבה היא הסטרופה פשוטת האיברים והמרווחת ביותר ולכן מתאימה מאוד לפרישת עלילה שלווה ונינוחה. גם הסטרופות הפשוטות ביותר, כמו מרובע או קופלט, הן בעלות מאפיינים ייחודיים שאותם המשורר מביא בחשבון, גם אם בלא מודע. מה גם שכדי להתוודע אל משורר באופן רציני, צריך לדעת אילו סטרופות היו מועדפות עליו ואיך השתמש בהן. מכאן שמחובתו של המתרגם לשמור באופן המדויק ביותר על מבנה הסטרופה המקורי.

ד.

מבחינה סגנונית, על המתרגם להתוודע ולפענח את עמדתו של המשורר. לכל משורר אוצר מילים משלו, מה שמתבסס בדרך כלל על איזו עמדה תיאורטית. וורדסוורת' למשל מתעקש על שימוש בשפה מדוברת. הוגו דוגל בשימוש במילים בהתאם למשמעותן הישירה. הרדיה² מדגיש את דיוקן. וורלן מעדיף פשטות ורישול וכיו"ב. יש לברר גם – וזה חשוב במיוחד – את אופי הדימויים של המשורר המתורגם. כך למשל, ביירון מדמה את הקונקרטי לאבסטרקטי (כמו בדוגמא המפורסמת אצל לרמונטוב – "האוויר צלול וזך כמו נשיקת עולל"), שייקספיר, נוטל את האבסטרקטי לשם תיאור הקונקרטי (כך אצל פושקין – "טורף נועץ טפריו בלב ובמצפון"), הרדיה מתאר את הקונקרטי באמצעות הקונקרטי ("כמו להקת בזים הממריאים מסלעיהם... כך נפרדו מפאלוס לוחמים וקברניטים"), קולרידג' נוטל דימויים מתוך אלה שכבר עשה בהם שימוש במחזה הספציפי ("כל נפש מזמרת כמו החץ ההוא שלי"), אצל אדגר פו, הדימוי הופך לפיתוח האימאז' וכיו"ב. תכופות אפשר לפגוש בשירים תקבולות, חזרות מלאות, הפוכות, מקוצרות, אזכורים מדויקים של מקומות

¹ גזאל (Ghazal) – צורה פואטית שמקורה בשירה הערבית המוקדמת. מבנה פואטי של מספר בתים (בדרך כלל שישה עד שניים-עשר), סכמת חריזה חמורה (AA AB AC AD) וחוקים נוקשים נוספים.

² חוסה מריה די הרדיה (1842-1905) – ממשוררי הפארנאס.

ותאריכים, ציטוטים הנטועים בתוך הסטרופות ותחבולות נוספות בעלות השפעה מיוחדת, מהפנטת, על הקורא. כדאי מאוד לשמר אותן תוך הקרבת הגורמים המשמעותיים פחות. נוסף על כך, משוררים רבים הדגישו מאוד את המשמעות המושגית של החרוז. תיאודור דה באנוויל גרס אפילו שהמילים הנחרזות הן המילים המנחות משום שהן הראשונות שמופיעות בתודעת המשורר ומהוות כך את שלד השיר: לכן כדאי שלפחות אחת המילים הנחרזות בכל זוג, תתאם למילה הניצבת בסוף השורה במקור. יש להזהיר מתרגמים רבים משימוש מוגזם בחלקי דיבר כמו "כבר", "רק", "הרי" וכיו"ב. יש במילים הללו הרבה עוצמה ולכן הן בדרך-כלל מכפילות את כוחם של הפעלים. אפשר להימנע מהן באמצעות שימוש במילים בעלות משמעות זהה אך מורכבות פחות [...]. אפשר לעשות שימוש בסלאביזמים או ארכאיזמים אולם בזהירות גדולה ורק כשמתרגמים משוררים מן העבר, טרום אסכולת "משוררי האגם"³ והרומנטיזם, או סטיליזטורים כמו וויליאם מוריס באנגליה וז'אן מוריאס בצרפת.

ה.

כעת, מה שנותר הוא הממד הצלילי של השיר: זהו הקושי הגדול ביותר של המתרגם. הפואטיקה הסילאבית הרוסית עוד לא מפותחת דיה כדי לשחזר את המשקלים הצרפתיים; השירה האנגלית מאפשרת ערבוב אקראי בין חריזה זכרית לחריזה נקבית, ערבוב שאינו אופייני לשירה הרוסית. לכן נאלצים המתרגמים לנקוט בהעברה מותנית: העברה של שירה סילאבית ליאמבים או, לעתים נדירות יותר, לטרוכאיים; החדרת תחלופה סירוגית נכונה אל תרגומי השירה האנגלית, תוך שימוש בחריזה זכרית בלבד (במקומות שבהם זה מתאפשר), כאופייני יותר לשפה [הרוסית]. רצוי מאוד לדבוק בהתניה הזו משום שהיא לא התהוותה במקרה ובדרך כלל מצליחה ליצור רושם התואם לרושם שיוצר המקור.

³ משוררי האגם (Lake Poets) – קבוצת משוררים אנגליים שחיו כולם ב'אזור האגמים' ופעלו במסגרת האסכולה הרומנטית.

לכל משקל הרוח שלו, הייחודיות שלו והתפקיד שלו: היאמב, שכמו יורד במדרגות (הטון של ההברה המוטעמת נמוך יותר מן הטון של ההברה הלא מוטעמת), חופשי, בהיר, בטוח ומעביר בצורה נפלאה את שטף הדיבור, את הטונוס של כוח הרצון האנושי. הטרוכיאוס המתעלה, המכונף, תמיד נרגש ופעם נכמר, פעם מצטחק; הזימרה היא תחומו. הדקטילוס, הנשען על ההברה המוטעמת הראשונה והמנופף בשתי ההברות הלא מוטעמות כפי שהדקל מניע את צמרתו, עוצמתי, טקסי, נוגע ביסודות הטבע בשלוותם, במעשי האלים והגיבורים. האנפסט, ניגודו המוחלט של הדקטילוס, נמהר, סוער, מדמה את כוחות הטבע בתנועתם, את דריכותה של התשוקה הבלתי-אנושית. והאמפיברכוס, הסינתזה שלהם, משכך ושקוף, מדבר את שלוות הקיום הנבון וקל התנועה עד כדי אלוהיות. גם לכל ריתמוס, המשתנה בהתאם למספר הרגליים בכל סוג של משקל, מאפיינים ייחודיים משלו: כך, הטטרמטר היאמבי הולם עלילות לירות; הפנטמטר לעומת זאת, עלילות אפיות או דרמטיות; ההקסמטר מתאים דווקא להרהור וכיו"ב. משוררים נוהגים להיאבק במאפייני הצורות הללו, דורשים מהן להיפתח לאפשרויות אחרות, לעתים קרובות בהצלחה. אולם מאבקים כאלה לעולם לא פוטרים את הדימויים בלא כלום ולכן על המתרגם לשמר את סימני המאבק בתרגומו, כשהוא משמר באופן מדויק את משקל המקור.

החריזה היא עניין שמעסיק מאוד משוררים: וולטר דרש חריזה ווקאלית, תיאודור דה באנוויל – וויזואלית, ביירון חרוז בחפץ לב שמות פרטיים ועשה שימוש תכוף בחריזה משולבת, משוררי הפארנאס, בחריזה עשירה, וורלן, בחריזה כבויה, הסימבוליסטים תכופות נוטים לאסוננסים. על המתרגם לעמוד על אופי החריזה של המחבר ולדבוק בכך.

שאלה חשובה נוספת היא השאלה בנוגע למתיחת משפט מעבר לשורתו, אל השורה העוקבת, מהלך המכונה enjambement, פסיחה. משוררים קלאסיים כמו קורנל וראסין לא התירו אותו, הרומנטיקנים הפכו אותו למקובל, המודרניסטים פיתחוהו ומתחוהו עד קצה הגבול. גם בעניין הזה על המתרגם להתחשב בעמדתו של המחבר.

מכל האמור ניתן להסיק שמתרגם שירה מוכרח להיות משורר בעצמו, אך לא די בכך; עליו גם להיות חוקר קשוב ומבקר בעל חושים חדים, תכונות שתאפשרנה לו להותיר על כנו את האופייני ביותר לכל מחבר ולוותר,

במקרה הצורך, על כל השאר. עליו לשכוח את אישיותו, ולחשוב רק על אישיותו של המחבר. באופן אידיאלי, תרגומים לא צריכים להיות חתומים. מי שיחפוץ לקדם עוד את טכניקת התרגום, יוכל להרחיק לכת אף יותר: למשל, לשמור על הצליל של החרוזה המקורית, להעביר את השיר הסילאבי לשיר סילאבי זהה ברוסית, למצוא מילים מתאימות להעברה מדויקת ככל האפשר של הדיאלקטים השונים (החייל האנגלי של קיפלינג, הז'רגון הפריזאי של ז'יל לאפורג, הסינטקסיס של מלארמה וכו'). כמובן שעבור מתרגם מן השורה כל זה לא הכרחי. נחזור בקצרה על הדברים שיש לתת עליהם את הדעת: 1. מספר השורות, 2. משקל וריתמוס, 3. תחלופת החרוזה, 4. אופי ה-enjambement, 5. אופי החרוזה, 6. אופיו של אוצר המילים, 7. סוג הדימויים וההשוואות, 8. תחבולות מיוחדות, 9. מעברים טונאליים. אלה הן תשע הדיברות עבור המתרגם; כיוון שמדובר בדיבר אחד פחות מאלה שהוענקו למשה, אני מקווה שלדיברות שלי יצייתו המתרגמים ביתר הצלחה.

(מרוסית: טינו מושקוביץ)

מכתבים ספרותיים לאישה – מכתב ראשון

בהזדמנות מסוימת שאלת אותי: "מהי שירה?"
את זוכרת?

אינני יודע לשם מה שוחחתי באותם רגעים על התשוקה שלי לשירה, אולם זכור לי היטב כיצד הקשית: "מהי שירה?", וכיצד אני – שאינני מוצלח במיוחד בכל הנוגע להגדרות חותכות – השבתי לך בהיסוס, מתוך גמגום מה: "השירה היא... היא..."; ומבלי יכולת לסיים את המשפט שהתחלתי, תרתי במוחי אחר מונח או מושג כלשהו לשם השוואה. אך ללא הצלחה. את הטית מעט את ראשך, כדי להיטיב לשמוע, והתלתלים השחורים שבשערך – זה השיער המיטיב כל־כך לפאר את פדחתך בקווצותיו השובבים, בעלי הצללים האמנותיים; ואשר יכול בקלות לשבות מספר לבבות ולשעבדם תחת סלסוליו – גלשו מעל מצחך ומבעד ללחיך, ומצאו להם מנוחה שלוה על חזך. באישוניך, הלחים והתכולים כשמי הלילה, ריצדה בלאט נקודת־אור מזהירה, ושפתיך היו פתוחות קמעה, עדות לנשימה מרוכזת וקלילה.

עיניי, שכתוצאה משאלתך היו, לרגע, תועות במרחב, מבלי להתרכז בנקודה מסוימת, שבו אינסטינקטיבית להתמקד בשלך ומבלי לחשוב הרבה הפטרתי לפתע: "השירה... השירה היא את!"

את זוכרת?

עדיין זכורים לי היטב המבע החינני של הזעף־הקל המהול בסקרנות ושעשוע, והטון המאוהב־מאוכזב בו השתמשת כשפנית אלי ואמרת: "אתה חושב ששאלתי איננה יותר מאשר פרי סרק? סקרנות־שווא של אישה?"...; אך האמת היא שטעית. אני מתאוה לדעת מהי שירה משום שאני רוצה להיות מסוגל לחשוב את אשר את חושבת, לדבר את אשר דוברת־בו את, לחוש את מה שאת חשה, ולבסוף – לחדור אלי־תוך המקדש המסתורי הזה שבין כתליו, לפעמים, את משכינה את נפשך, ואשר מבעד למשקופיו אין לי גישה.

כאשר הגענו לנקודה זו, פסק הדיאלוג בינינו. את כבר יודעת מדוע. ימים חלפו ביעף. לא את ולא אני שבנו לדון בנושא הזה מחדש, ובכל זאת, ביני לבין עצמי, לא יכולתי להפסיק לחשוב עליו. את חשת, ללא ספק, כי המשפט שבו השבתי לשאלתך הפתאומית לא הכיל מאום מלבד התחמקות אלגנטית ממענה.

ובכן, למה לא לדבר גלויות? באותו הרגע אמרתי מה שאמרתי משום שכך הרגשתי, מבלי שעצרתי לחשוב אם מה שאני אומר הגיוני אם לאו. אלא שכעת, בכוחני את הדבר מחדש, כבר אינני מהסס לומר: "השירה היא את!" את מגיבה בחיוך נלעג? הלוא זה גרוע לשנינו! חוסר האמון שלך יגבה מאיתנו מחיר. אותך הוא יאלץ לקרוא בְּסֵפֶר, ואילו עלי הוא יטיל את הצורך לחברו.

"ספר!", את מפטירה באימה־מעושה תוך שאת מחוירה ושומטת מידייך את המכתב. ובכן: לא להיבהל! את יודעת היטב שספר שאני מחברו לא יכול להיות ארוך יתר על המידה. מלומד מידי? חוששני שגם לא. תפל? אולי. אלא שבכותבי לך דומני שהדבר לא יהיה כן. והלוא לך אני כותב. על השירה לא נאמר כמעט דבר על־ידי משוררים, אולם ניירות רבים קושקשו בנושא על־ידי כאלו שאינם.

הנפש המשוררת מתעברת מרעיון מסוים, צרה לו צורה, מטילה אותה לחלל העולם וממשיכה הלאה; החוקרים אזי משליכים עצמם על הצורה הזו, מפוררים אותה, בוחנים אותה, ומאמינים כי עלה בידם לתפוש את מהותה בהשלימם את הניתוח שבו החלו.

התפוררות יכולה לחשוף את המכניזם של הגוף; אולם את פלא הנשמה, את המסתוריות של החיים – כיצד ניתן ללמוד מתוך גופה? ובכן, ניתנו כללים למלאכת השיר. איך־סוף כרכים עבי כרס מולאו בתיאוריות ליריות, והדבר נעשה נושא לדיון באקדמיות ובחוגים ספרותיים. אל תתפלאי. כבר היה לעולם פרופסור גרמני חכם ששאף להכחיד את התווים ולמלא את התְּמִשָּׁה בשפתם המסתורית של הזמירים...

לגבידידי, על־כל־פנים, אין לכל החוקים והכללים הללו שום דריסת־רגל ותפיסת־מקום. לעולם איני יודע מראש מה בדיוק אני עומד לעשות, כך שאיני יכול לפתוח בהצהרות והכרזות. אף על פי כן, דבר אחד אוכל בוודאות לומר: אין בכונתי להלאותך בשום אופן בשלל מושגים "מלומדים" ומערפלים שהשימוש בהם הינו, כמעט־תמיד, מיותר

לחלוטין. כמרכן לא אזכיר ברוב־דעת את שמותיהם של אישים מדופלמים שאינני מכיר, ולא אצטט משפטים נושנים בשפות ששנינו איננו דוברים. דומני שכבר אמרתי לך בעבר שאני מאומה לא למדתי, ואין ברשותי ידיעות מיוחדות. מעט קראתי, הרבה הרגשתי, והרבה־עוד־יותר יצא לי לחשוב; אף כי אינני יכול לערוב לכך שתמיד חשבתי באופן נכון וטוב... כך או כך, מאחר שכל מה שיש לי נובע ממחשבותיי ורגשותיי – הרי שגם לך יספיקו מחשבה ורגש משלך כדי להבין את מה שיש לי לומר, מבלי להידרש לדברים נוספים.

הגיגים היסטוריים, פילוסופיים וספרותיים – בכל זאת אני חש שאכתוב הרבה. אולם אין בכך פגם. אינני מתעתד ללמד אף אחד, או להיות לבר־סמכא, או להפוך את ספרי לכותר נחשב.

רצוני לשוחח איתך מעט על ספרות, גם אם יהיה זה רק בכדי לספק צורך קטן שלך. רצוני לספר לך את מה שאני יודע באופן אינטואיטיבי, להנחיל לך את דעתי ולזכות לפחות בעונג של הידיעה שגם אם נימצא טועים – נימצא טועים שנינו ביחד; דבר שהוא לגמרי שווה־ערך, אגב, ללהיות צודקים.

ובכן: "השירה היא את!", אמרתי. משום שהשירה היא רגש, והרגש הוא האישה.

השירה היא את משום שהשאיפה החזקה לשלמות וליופי שמאפיינת את המין הגברי, ואשר מתקיימת אצלו אך ורק כפרי־מחקר של השכל העיוני, מתממשת אצלך באופן אינסטינקטיבי.

השירה היא את משום שכל התחושות העזות – שאצלנו מתרחשות רק באופן אקראי, וחולפות מיידית כעלה ברוח – מתאחדות כך בצורה מופלאה, כחלק אינטימי ואינטגרלי מהסידור המיוחד של אישיותך, עד שהן נעשות לדם־ובשר מבשרך.

ולבסוף השירה היא את, משום שאת המאור הגדול אשר מגופו ניתזים כל הניצוצות והברקים.

הגאון האמיתי מחונן בכמה חושים מפותחים באופן יוצא־מן־הכלל, שבלזאק מכנה אותם בשם "חושים נשיים". והם אכן כאלה.

במנעד התפישות והתובנות האינטלקטואליות של משורר קיימים מספר תווים שמקורם בעולם הנשי, והם אלו האחראיים על ביטוי הנעלה של החינניות, התשוקה והרגש־המשתפך. בכנות, אינני יודע מדוע משוררים

ונשים אינם מסתדרים ביניהם טוב יותר. דרכיהם לחוש ולמשש את העולם משיקים בכליך הרבה מובנים... אולם, נניח לך, ונשוב לנושא. ובכן, עלימה שוחחנו... אה, כן!... על עניין השירה. השירה אצל הגבר הינה תכונה רוחנית גרידא. היא שוכנת בנשמתו, מקננת ברעיונותיו, ובכדי לגלותה יש צורך להלבישה בצורה. לכן הוא כותבה. אצל הנשים, לעומת זאת, השירה כמו מוטבעת בעצם ההיות. שאיפותיהן, מחשבותיהן, תשוקותיהן ותכליתן הן שירה. הן חיות, נושמות ונעות מכוח מין אטמוספירה בלתימוגדרת של אידיאליזם-תכליתי המתפרץ מתוכן, מתוך ברק אנרגטי וממגנט, שהוא, במילים פשוטות, הכוח השירי בלבוש בשרודם. עסזאת, הנשים מואשמות לעתים קרובות בפרוזאיות-יתר. זה לא מפתיע. אצל האישה – כמעט כל מחשבה היא שירה, אולם מעט-מאוד ממה שהיא דוברת הוא כזה. את הסיבה לך אני יכול רק לנחש, ואילו את יכולה לדעת. חלק ממה שאני אומר לך כעת, יכול, אולי, להותירך מבולבלת ונבוכה. אך גם מכך אין להתפעל. השירה הינה לתודעה האנושית מה שהאהבה היא לשאר התחושות; האהבה היא תעלומה. הכול בה מופלא ובלתי-מוסבר. הכול בה בלתי-הגיוני. הכול בה אבסורדי, מעורפל ובהיבעת מלא-משמעות. האמביציה, הקנאה, החמדנות, הרכושנות וכן כל שאר התחושות משועבדות להסבר הגיוני ומשרתות מטרה מוצהרת. כך בכל התחושות, מלבד זאת המזינה את הרגש ומפעילה אותו. אלא שאני, ללא-כל-ספק, מבין אותה. אני מבין את האהבה באמצעות התגלות אינטנסיבית, מבולבלת ובלתי ניתנת להסברה. הניחי כעת למכתב. עצמי את עינייך אל העולם החיצון הסובב אותך. שימילב אל הנשמה. הטי אוזן לרחשים המהוסים הגואים בה. ואולי תביני, כמוני, גם את.

(מספרדית: מענדל זאיאנץ)

א.א. קאמינגס

•

שְׁאָרְגִישׁ? הוּא אָמַר
(זֶה מְכַיֵּשׁ! הִיא אָמְרָה
רַק אַחַת הוּא אָמַר
זֶה נְחַמֵּד הִיא אָמְרָה)

(שְׁאָנְעֵ? הוּא אָמַר
הַרְגֵעַ! הִיא אָמְרָה
תְּנִי עַד פְּלוֹת הוּא אָמַר)
לְמָה לֹא הִיא אָמְרָה

(טוֹב זָזִים? הוּא אָמַר
אֵל תְּגַזִּים הִיא אָמְרָה
זֶה רְחוּק? הוּא אָמַר
זֶה לֹא צָחוּק הִיא אָמְרָה)

שְׁנִשְׁכֵּב? הוּא אָמַר
(עַל הַגֵּב הִיא אָמְרָה
כֶּף אֶפְשֵׁר הוּא אָמַר
נְהַדֵּר הִיא אָמְרָה)

אֶסְתַּוְּכֵב הוּא אָמַר
אֶתָּה אוֹהֵב? הִיא אָמְרָה
אֲנִי עוֹרֵג הוּא אָמַר
(אֶתָּה הוֹרֵג הִיא אָמְרָה)

אֶף מִי שְׁחִי... הוּא אָמַר
אֶף אֶשְׁתֶּף הִיא אָמְרָה

עכְּשׁוּ הוּא אָמַר)
אֵחָּהּ הִיא אָמְרָהּ

(נִמְהָר הוּא אָמַר
אֶל תַּעֲצֹר הִיא אָמְרָהּ
הוּ אֶת הוּא אָמַר)
לְאֵט הִיא אָמְרָהּ

(שׁוֹשֵׁם ? הוּא אָמַר
הַמָּמָה הִיא אָמְרָהּ)
אֶת שְׂמִימִית ! הוּא אָמַר
(אֶתֶּה שְׁלִי הִיא אָמְרָהּ)

(מאנגלית: עדו ניצן)

שיחה עם ג'ורג' סירטיז

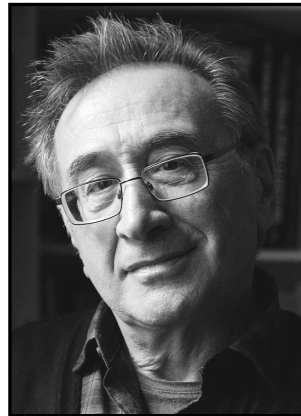
מראיין: יהודה ויזן

ג'ורג' סירטיז (Sziertes, 1948), הוא משורר, עורך ומתרגם בריטי יליד הונגריה, חתן "פרס ת.ס. אליוט לשירה", "פרס מאן בוקר" לתרגום ומן הקולות הבולטים בשירה האנגלית של ימינו.

• • •

י.ו.: כשנשאלת בראיון בנוגע ליוצרים שהשפיעו עליך, השבת באופן הבא: "בהתחלה היו אלה רמבו וג'ון דאן, ואחר כך, מרטין בל ות.ס. אליוט, תמיד האירופאים. הם חדרו ליצירתי בדרכים שונות. אודן היה כמו הר, וואלאס סטיבנס, ברימן, אליזבת' בישופ, לואי מקניס. קולם של המשוררים האמריקאים של אמצע המאה העשרים ואילך היה נגיש יותר עבורי. יש משהו בשירה האנגלית שלעולם לא אוכל להיות חלק ממנו." הייתי רוצה ברשותך להמשיך מן המקום בו עצרת באותו הראיון, ולשאול כיצד באה לידי ביטוי השפעתם של כל השמות שמנית? באיזה אופן הם נוכחים ביצירתך? מדוע דווקא אודן היה כמו הר? וכו'.

ג'.ס.: קודם כל, קצת רקע. את רמבו קראתי מוקדם מאוד, עוד בתקופת הלימודים, כחלק מקבוצה שכללה עוד שני חברים, אשר כמותי, למדו מדעים אך מצאו עצמם נמשכים לשירה. היינו יושבים יחדיו אל תוך הלילה כל פעם בביתו של משהו אחר וקוראים זה לזה שירים חדשים שגילינו. כולנו נשרנו בתיכון ממגמת הספרות. שירה היא לא הדבר שהיינו אמורים לעסוק בו. אף אחד מאיתנו לא היה טיפוס ספרותי במיוחד או הגיע מרקע אינטלקטואלי שכזה. רמבו היה אחד מן המשוררים שאספנו לאורך הדרך – דרך בה צעדנו ללא כל הדרכה – ודמותו משכה אותנו במיוחד. מכתביו הראשונים, שכולנו קראנו בספרון הזול של הוצאת 'פינגוויין', נכתבו מתוך רוחניעורים סמכותית ובשלה.

כמשורר הוא היה הן הסמל הגדול של שבירת המוסכמות והטאבו והן סמל הביטחון העצמי והאלגנטיות הקלילה וחסרת המאמץ. עמודי הספר היו מחשמלים. הרגשתי שאני קורא משורר גדול. בגיל שבעים ואחת אני עדיין מרגיש כך. אני לא יודע עד כמה הוא נוכח בשירה שלי – ככל הנראה כלל לא מספיק. אך הוא נותר עבורי כמעין חונך דגול, המגחך לעברי מבין הצללים. הוא המצפון הפואטי המרכזי שלי. במובן הזה הוא דומה למדי למרטין בל, שפעם לחש לי שאסור ללמד שירה בבתי ספר, ששירה צריכה להיות עונג סודי וחתרני. לא שמעתי את שמו מעולם, עד אשר פגשתי אותו במשרדו בבית הספר לאמנות בו למדתי במשך שלוש שנים. הוא לקח אותי תחת חסותו במשך כל אותן שלוש שנים ולעד אהיה אסיר תודה לו על כך. בל היה מעין Poète maudit אנגלי, מעין לאפורג עם חיבה לליצנות מסוכנת. גם הוא אהב מאוד את רמבו, כמו גם את הסוריאליסטים הצרפתים. שנינו אהבנו את רובר דסנוס. הוא נהג לקרוא את שירי, ולאחר הלימודים הכיר ביני ובין המשורר פטר פורטר. בדומה לרמבו, גם בל נוכח בחיי הספרותיים בעיקר כחונך. הציווי שלו היה: "אם יש לך ספקות, עשה זאת". דאן חשוב עבורי בשל החושניות שבו, השחזו והחריזה שלו, שכה מתאימה לשירה שאינה סנטימנטלית. הוא סימל עבורי את השכל ואת התשוקה, את האפשרות לשעשוע ארוטי מלא רצינות – שעשוע שלבחור צעיר בתחילת דרכו קשה מאוד להתנגד לו. בל הכיר לי גם את אליוט, 'ארץ השממה' נראתה לי כמו תמונה אמיתית של העולם. עולם שבור שנגלה לי הרבה לפני שהייתי מודע לציטוטים ולהרמזים השתולים בשיר. ייתכן שזה הזכיר לי את הילדות שלי בבודפשט. זה טקסט שתמיד ממלא אותי. גם בחריזה שבו, ישנו משהו שבור, מעין רשמיות פארודית למחצה שהזדחלה אלי כמו מוסיקה. אני מעריץ את "הקוורטטים" ממרחק מסוים, אך 'ארץ השממה' היא משהו שחיים בו. בנוגע לאודן, הגעתי אליו מאוחר יותר. היה בו בטחון אדיר והוא בורך בכישרון לירי יוצא דופן. אני זוכר שהייתי מזמזם שורות מהפזמונים המוקדמים שלו:

"O lurcher-loving collier black as night
Follow your love across the smokeless hill".

ההיקף שלו פשוט עצום. אני אוהב את הסונטות, השירים הפוליטיים, את הנופים החברתיים. הייתה תקופה שבה, כאשר הייתי כותב במצב של חצי־שינה, הייתי מתחיל לכתוב במקצבים של אודן, בוואריאציות על הטון

שלו. הייתי מוכרח לזנוח את זה. ומכאן דימוי ההר. אודן הוביל אותי למקניס, שגם אותו אני אוהב מאוד (אך האמריקאים תמיד היו שם).

י.ו.: "יש משהו בשירה האנגלית שלעולם לא אוכל להיות חלק ממנו." מהו ה"משהו" הזה? והאם אין זה מוזר במקצת שמשורר אנגלי מעוטר ומוערך כל כך ישמיע הצהרה שכזו?

ג'.ס.: חשבתי בעיקר על רוברט גרייבס ופיליפ לארקין, למרות שלמדתי דברים חשובים משניהם, נדמה שיש איזה גוון בקול שלהם שהוא אנגלי במהותו, השייך לגמרי לחוויה התרבותית והמעמדית שלהם. זה מזכיר לי את החוויות המוקדמות שלי כפליט, כאשר אנשים נוהגים כך בידידות, באדיבות ובנימוס, אך לא מזמינים אותך לבתים אלא לעיתים נדירות. אני מבין מדוע אנשים נהגו כך. אני מבין שלא היה זה עניין של הדרה חברתית אלא תחושה של עצמיות. התפעלתי מן הבתים והגנים ואהבתי אותם מאוד, אך לעולם לא אוכל להיות חלק מן ההיסטוריה שלהם. כמו שאמר לי אדם נחמד מאוד לפני חמש או שש שנים, כששוחחנו על שיר מסוים, "ג'ורג', אני מניח שלעולם לא תבין מה המשמעות של השיר הזה עבורנו." הכרתי את השיר פחות או יותר בעל־פה, אך הבנתי למה האיש התכוון: החוויה שלי את השיר התרחשה בעיקר במחוזות הדמיון ופחות במחוזות הניסיון. אני מניח שבמידה מסוימת זה כך בכל תרבות, כל תרבות על פי דרכה. בשירה האנגלית, בדרך כלל, זה עניין של טון, דיקציה, מחוות ועוויתות לשוניות, אלו דברים שלמדתי לעשות במהלך השנים, אך לא גדלתי איתם. השירה האמריקאית – סוגים מסוימים של שירה אמריקאית, זו בעלת הנטיות האירופאיות – נדמתה כפתוחה יותר כלפי.

י.ו.: במהלך השנים תרגמת לא מעט שירה הונגרית (קלאסית כמו גם עכשווית). באיזה אופן, אם בכלל, תרמה המסורת השירית ההונגרית לשירתך? ומהם הקשיים המאפיינים תרגום שירה הונגרית לאנגלית?

ג'.ס.: זו שאלה שקשה לי מאוד להשיב עליה. כילד (עזבנו כשמלאו לי שמונה), גדלתי עם מקצבים וטונים הונגריים, מן הסוג שילד עשוי להיחשף אליהם, אך כשהגעתי לאנגליה כבר לא באתי איתם במגע, עד שחזרתי

אליהם מרצוני, בשנות העשרים המאוחרות שלי. מבין המשוררים המודרניים, האהבה הראשונה שלי הייתה שאנדור ורש (Weöres), הדמיון וכושר ההמצאה שלו הסעירו אותי. ככלל, האירוניה ההונגרית – שהיא כבדה ואפלה יותר מן האירוניה האנגלית האינסופית, רבת הגוונים והמורכבת בהרבה – משכה אותי גם כן. השירה ההונגרית חשובה יותר, היא תוצר ישיר של סבל. התודעה ההיסטורית של השירה ההונגרית, והספרות ההונגרית בכלל, הייתה כמובן חלק מהמטען שלי עצמי, אך נראה בהתחלה שכמעט בלתי אפשרי להתאימה לאנגלית. השירה ההונגרית יכולה להיות רומנטית יותר, כמו גם מתאימה יותר לדקלום, את זה היה קשה במיוחד להעביר באנגלית. נדמה לי שמלבד זאת, ומלבד העובדה שמדובר בשפה מבודדת למדי וייחודית כשלעצמה, אין קשיים ספציפיים בתרגום שירה הונגרית לאנגלית. תרגום של כל שיר מכל שפה תלוי ביחסים הספציפיים בין השיר לקורא. כל עוד הטקסט והקורא חולקים אי-אילו הנחות לגבי העולם, אזי ניתן לתרגם את הטקסט במידה כזו או אחרת של אפקטיביות. הקושי האמיתי הוא לתרגם טקסטים המשוקעים בתוך הווי אינטימי, מקומי, בתוך דרכי חישה וידיעה מסוימות מאוד.

י.ו.: אם כבר עסקינן בתרגום שירה. האם תוכל לשתף אותנו בכללי היסוד הפרטיים שלך כמתרגם שירה ותיק? מה עמדתך בנוגע לתופעה הרווחת כיום בעולם האנגלוסכסי, במסגרתה מתרגמי שירה רבים בוחרים להשמיט את המשקל והחרוז, ובסופו של דבר מייצרים תרגומים פרוזאיים למדי?

ג'.ס.: כשהתחלתי לתרגם מהונגרית, ב-1981, יצאתי בחריפות כנגד הנטייה לתרגם צורות מוקפדות לחרוז חופשי נינוח. יש המון תרגומים כאלה, חלקם טובים מאוד, אך הרוב המוחלט הוא סוג של דייסה. בסופו של יום הצורה מעצבת את המשמעות, את הסגנון ואת המחשבה. זה לא קישוט, לא מטרונום או איזה עיטור בקצה השורה, כי אם דבר-מה השוכן בליבו של התהליך. הצורה מייצרת רעיונות. יש בזה קושי, אך הקושי הוא פרודוקטיבי. אם משורר הונגרי בחר בצורה מסוימת הוא עשה זאת משום שהתהליך הזה היה חלק הכרחי וויטאלי במחשבתו ובתחושתו. תרגום פורמאלי (המונח ההונגרי הוא *formahű*) עשוי כמובן להסתיים באסון. תמיד יש בכך סיכון, סיכון שמעט מאוד מתרגמים נכונים ליטול. אני בחרתי

לנהוג כך כאשר טבעם של השירים דרש זאת. כלומר: השיר המקורי, על שלל סגולותיו, אינו נזיד שממנו ניתן לחלץ איזה "שיר" אפלטוני מובחן ועירום. השיר הוא הנזיד עצמו. אין לי בעיה עם תרגומי פרוזה. אין לי בעיה עם הערות שוליים בגוף הטקסט. נדמה לי שלעיתים יש בכך משהו הגון. אני אוהב את המודרניזם ומזהה את עצמי כצאצא שלו, אך להפוך כל שיר, מכל סוג, לתוצר מודרניסטי עצל – נתפש בעיני כבגידה במקור.

י.ו.: האם אתה מגדיר את קובץ השירים שלך *Blind Field* כשירה אקפרסטית? כיצד מתבצע התהליך הזה, של כתיבה בעקבות תמונות? מה ההבדל העיקרי בין עבודה מול תמונה מוחשית (כפי שעשית עם הפורטרטים של אנדרה קרטס) לבין עבודה מול תמונה מופשטת, העולה מרפי ההיסטוריה, ממילים בספר (כפי שעשית ב-*The Burning of the Books*)?

ג'.ס.: אני כמובן מבין ומכיר את המונח Ekphrasis – למעשה, לפני שנים אחדות העברתי סמינר בשם "לכתוב את הויזואלי" – אך אני לא מרוצה מן ההגדרה הזו. במקור ה-Ekphrasis הוא מהלך רטורי, בו מעורר הדובר סצנה חזותית במילים, בדרך כלל (לא תמיד) באמצעות יצירת אמנות. לא נראה לי שהרעיון שעומד מאחורי מה שמכונה "שירה אקפרסטית" הוא לעורר סצנה חזותית של תמונה או ציור מסוימים. המטרה היא לצאת למסע חדש, בשיר חדש, כאשר נקודת הפתיחה שלך נוגעת בהיבטים מסוימים שקיימים במקור. זה לא "תרגום". באופן אישי העבודה עם חומרים ויזואליים הייתה עבורי פרודוקטיבית מאוד. יש מי שיטען כי עבודה בעקבות ציור או צילום היא יצירה שמהווה מקור משני, ולפיכך גם פחותה בערכה. טיעון הנגד שלי הוא שברגע שהדמיון מתחיל לעבוד, קשה מאוד להבדיל בין מקור ראשוני למשני. הכל הוא מזון עבור הדמיון, לכל יש תוקף; ולפיכך גם אין הבדל גדול בין השימוש בקטעים מ-*Auto da Fe* של אליאס קנטי ב-*The Burning of the Books* ובין השימוש בפורטרטים של קרטס – שניהם נוגעים במשהו חי שכבר קיים בנו.

י.ו.: בשיחה שנערכה עמך ב'הגרדיאן', טענת כי "בתור פליט" אתה "כמעט חסרמעמד חברתי" [classless]. האם ניתן לדעתך – אך ורק בנוגע למצב של היות חסרמעמד חברתי מוגדר – להחליף כאן את המילה "פליט" במילה משורר?

ג'.ס.: שאלה מעולה! התשובה האמיתית היא שאיני יודע. ניתן לזהות יצירה של משורר אך ורק במונחים של מעמד (ציינתי קודם לכן את גרייבס ולארקין), אך התייחסות שכזו מן הסתם ממעיטה מכוחה של השירה. משוררים, ככל בני האדם, יכולים כמובן להיות מזוהים עם מעמד מסוים, אך משוררים, כמשוררים, יכולים בהחלט להתקיים במימד אשר חורג ממעמד החברתי והכלכלי. ביירון היה אריסטוקרט אך אנו לא קוראים את שיריו כתוצר של האריסטוקרטיה. לא נראה לי שהשבתי על השאלה, אך תשובה מספקת תהיה ארוכה מדי.

י.ו.: במאמרך 'על אלוהים' כתבת: "לא אמי ולא אבי האמינו באלוהים". מה איתך? והאם אתה מקבל את קביעתו של קולרידג' כי "במובן החמור של המילה, משורר שאינו דתי הוא דבר בלתי אפשרי"?

ג'.ס.: אני מסכים עם קולרידג'. כתיבת שירה היא אקט דתי, שמלמד על כך שהמשורר מצא אובייקטים שמעוררים בו את הרגש הזה. הרגש הדתי אינו רגש שיקרי, אין זה אומר שהמשורר מאמין באלוהים. המונח 'אלוהים' לא היה בשימוש בבית הורי. הם היו אתאיסטים. יחד עם זאת, כן העברתי שנים אחדות, בתחילת העשור השלישי לחיי, כנוצרי מומר. אני ואשתי הוטבלנו יחדיו ב-1970. כלומר, היו תקופות שבהן סברתי כי יש ערך עליון למערכת יחסים מסוג מסוים עם האל, מערכת יחסים שרואה בדמותו של ישו את גילומו בבשר. זה לא החזיק מעמד. איבדתי אמונה בספציפיות של הדת ושמרתי על האמונה בערך העליון. אני מגדיר את עצמי כיום כאגנוסטיקן. פיטר פורטר, שהוא אתאיסט, טוען שאנו שרויים בשיירי הנצרות. הוא לא היה יהודי כמובן. נדמה לי שאני שרוי בשיירי האלוהות, ללא נרטיב מסוים. הורי היו יהודים מלידה. יש להניח שמסורת עמוקה כלשהי זרמה גם בהם בלא ידיעתם, יש להניח שהיא זורמת גם בי, אך טרם התעמקתי בה.

י.ו.: מה הניע אותך לכתוב את *Formal Wear: Notes on Rhyme, Meter, Stanza & Pattern*? האם יהיה נכון לראות בחיבור הזה מניפסט בשבת הצורות הקלאסיות, מעין הכרזה ניארפורמליסטית?

ג'.ס.: המאמר הזה הוא כתבהגנה, לא מניפסט. בראש ובראשונה כתבהגנה פרטי, אך גם הגנה על צורת כתיבה שהיתה נתונה להתקפות מזה

זמן רב, במיוחד בעת כתיבת המאמר. הייתה זו התקופה של שירת ה-
(*écriture féminine*), כמו גם של הכתיבה הנשית, L=A=N=G=U=A=G=E,
וכל תחימה של השיר נתפשה כסוג של אוטוריטריזם, כל מבנה רשמי
כביטוי של לוגיקה גברית קרה, דכאנית ושכלתנית. תגובת הנגד לכך היתה
התנועה הניארפורמליסטית והאנתולוגיות שלהם (*A, Rebel Angels*,
Formal Feeling Comes). לא ביקשתי במאמרי לייסד תנועה, לא רציתי
לערוך אנתולוגיה או להתוות דרך לעתיד. אף לא ביקשתי להגן על צורות
קלאסיות מסוימות. המטרה שלי הייתה להגן על אופן מסוים בו ניתן
לחשוב על צורה. זו לא הדרך היחידה, אך זו דרך לגיטימית.

י.ו.: כמי שחיבר לא מעט סונטות, ואף התנסה בכתיבה בטרצה רימה
(*Reel*), מהם לדעתך היתרונות המרכזיים של הצורות הללו? כיצד לדעתך
ניתן – לאחר ששעבדת את שירך, או את השראתך, לצורה נוקשה ומחמירה
– להימנע מתוצאה כפויה, או מלאכותית?

ג.ס.: תשובתי לשאלה זו כבר נרמזה קודם לכן, אך אנסה לנסח זאת בצורה
מסודרת:

1) כל שירה היא מלאכותית. אנחנו יודעים שאנו כותבים אותה, אנחנו
יודעים שזה לא דיבור, אנחנו יודעים שיש לה תכלית שהיא מעבר
ליומיומי, ושבמובנים אחדים יש בכך משהו פגום באופן יסודי – אך אם
נביא בחשבון את אותו הרגש הדתי עליו דיברנו קודם לכן, הרי שמדובר
בטקסט דתי שאינו פונה לישות מסוימת. ליטורגיה חילונית, אם תרצה.

2) לא איכפת לנו ששירה נשמעת מלאכותית. שירה היתה מלאכותית מאז
ומעולם. ישנה הנגדה שגויה בין המלאכותי לטבעי, המרמזת לכאורה על
הניגוד שבין אמת ושקר. ישנה גם הנגדה שגויה בין מודרני ומסורתי. כל
ההנגדות הללו שגויות. רוב השירה שנכתבה, בכל זמן ובכל מקום, היא
בעלת צורה רשמית כזו או אחרת. האם אנו רוצים לבוא בטענות לרמבו,
דאן, ג'ון קלייר, או שמא לדנטה (או כמעט לכולם) על כך שהפיקו תוצאות
"כפויות" או "מלאכותיות"? השאלה שיש לשאול היא עד כמה מלאכותי
נשמע השיר ובאיזה מידה אותה מלאכותיות זוכה לביסוס בשיר. אלו הן
השאלות החשובות.

3) אציע ברשותך טיעון מורכב יותר. נאמר אפוא שמה שנדמה כ"שעבוד"
הוא למעשה שחרור פוטנציאלי, שחרור מן הדחף לכפות את עצמך על

השפה. הדבר משחרר משום שכל מקצב וכל חרוז מובילים אותך אל הלא נודע, כיוון שאתה יודע שלא חשוב לאן תפנה, אין זה המקום שאליו היית פונה אלמלא בחרת לציית למבנה השרירותי. השפה עצמה היא שרירותית. הקשר בין מילים ודברים הוא מלאכותי. אך אם אתה מיומן – כדרכם של משוררים – אז תדע כיצד לעוט על כל אותם הדברים השרירותיים שהשפה מציעה, ותדע להתרגש מן ההגעה לאותו מקום חדש שנוצר מן המפגש עמם.

4) נתבונן בתהליך עצמו. השורה האחרונה באחד משירי הטרצה רימה שלי ב-*Reel* היא: "Small crumbs of icing in an empty jar". התמונה מתייחסת גם לכוכבים וגם לשאריות של זכרון ילדות קסום (הפירורים נראים כמו כוכבים אך הצנצנת ריקה). כיצד הגיע לשם ה-Jar? כי משהו היה מוכרח להיחרז ב-Far. ומן החרוז הזה, של Jar/Far, צמחה התמונה כולה – תמונה שהיא מרכזית לשיר. תמונה שהופיעה פתאום מכורח הנסיבות. עבורי, זהו סוג של נס. אני לא טוען ששירה שעושה שימוש בצורות קלאסיות היא בהכרח "טובה" יותר משירה הכתובה בחרוז חופשי. לא חסרות דוגמאות טובות, רעות ובינוניות בשני הצדדים. כך או כך, לטוב או לרע, לא הייתי מסוגל לכתוב רבים משירי אלמלא הדיאלוג שלי עם הצורה.

י.ו.: מהו לדעתך "הגביע הקדוש" של המשוררים? לאן יכול, או צריך, המשורר לשאוף? מה יהיה ההישג האולטימטיבי שלו? והאם אתה מרגיש שמבחינתך כבר הגעת לשם?

ג.ס.: האמנם ישנו "גביע קדוש", או רק אשליה של אחד? בתחילת הדרך רציתי ששיר שלי, שיר אחד, כל שיר, יפורסם איפשהו. זה לא היה פשוט וזה ארך כמה שנים. אחר כך הגיעו הספרים. הספר הראשון הרגיש כמו גביע. הספר הראשון זכה בפרס, וזה היה עוד גביע. אחרי ספרים נוספים ופרסים נוספים, החלו הגביעים לאבד את משמעותם. הפעם הראשונה, בכל דבר, מתרחשת רק פעם אחת. הגביעים מאבדים מקדושתם אחרי כל זה. ייתכן שהמקבילה לגביע היא רמה מסוימת של ביטחון שאין להשיג (רמבו השיגו), ושאוּלי אף אסור להשיג (הוא לא החזיק מעמד יותר מדי זמן). הביטחון העצמי הוא דבר שברירי והוא מוכרח להיוותר כך – ולו כדי שלא נשכח את חלקן הגדול של המזל בהצלחתנו. שהצלחנו כיוון שבוועדת

הפרס ישב שופט כזה ולא אחר, כיוון שאנו פועלים בתקופה שמקבלת אותנו, כיוון שיש לנו מזל לזכות בתמיכה נפשית וכלכלית מצדם של אנשים שאנו אוהבים ומעריכים וכו'. יש הרבה אנשים מוכשרים מאוד שלא זכו לשום דבר מכל אלה, אפילו לא לספר.

ג'ורג' סירטיז

מתוך 'מטרו'

.1

דודתי ישבה בחשך, לבדה,
ישנה למחצה, כשזחלתי לחיקה.
ניחוח של נשים זקנות זוחל אלי עכשו,
חכוף־חרקקי ברק, בעצם –
ושמלה מגהצת
חלקה מן הצדפות אשר על שפת־הים;
הלשון שבין שניה סתם
פסה של בר, ובצינה – הבדלח;
על משקפיה בבואת החדר המואר
מאחורי דלתות־כפולות, מאחורי הנדנדה
וראשי על חזה, נח –
על מחוף קשה ובשר רך,
ובחשך הזה עיפה ובשומה תחיה.

.2

ברחבי העיר מתרבים החדרים הקודרים
רוחות־נשים־זקנות מהנהנות
מעל ספרים שנכדיהן קוראים,
או עתונים או תנ"כים, מעל פפתור שיש לתפר,
במכתבים, בדגמאות, במתכונים ובצעות.
חלקן משאירות את הרדיו דלוק, כמותה,
כמו דודתי, שתותר בכדידותה

בְּחֶדֶר בּוֹ בִקְרַתִּי אוֹתָהּ,
בוֹ הָאֶמְרַתִּי עַד עוֹרָהּ, שֶׁהִי גַם נוֹרָא
סְבִיב הַפֶּה, עִם אֶטְרֵיּוֹת קְרוּשׁוֹת, כְּמוֹ אֶרֶז.
וְהִיא אוֹמְרַת (פְּנִיָּה בּוֹהֲקִים כְּעֶשְׂשִׁית):
יְשׁ אֱלֹהִים, הָאֱלֹהִים שֶׁל הַיְהוּדִים, שֶׁל מֹשֶׁה וְהַתְּשֻׁבִי,
אֲבָל זֶה לֹא הַזְּמַן לְדַבֵּר עָלָיו.

(מאנגלית: יהודה ויזן)

מתוך 'דברי ימי ראסלאס נסיך חבש'

פרק 6: מסה על אמנות התעופה

בין האמנים שנמשכו לבוא אל העמק המאושר כדי לעבוד לנוחותם ולהנאתם של יושביו היה איש שהתפרסם בבקיאותו בכוחות המכאניים, אשר המציא מכונות רבות גם לשם תועלת וגם לשם בידור. באמצעות גלגל שהנחל מסובב הוא אילץ את המים להיכנס לתוך מגדל, וממנו הם נשלחו אל כל חדרי הארמון. הוא הקים בניין בגן, ושמר את האוויר סביבו קריר כל העת באמצעות ממטרים מלאכותיים. אחת החורשות, שהוקצתה לגברות, אווררה באמצעות מניפות, שאותן הניע בלי הרף הפלג הזורם בחורשה; כלי נגינה שקטים מוקמו במרחק הראוי, שם נוגנו חלקם על ידי משבי הרוח וחלקם בכוחו של הנחל.

את האמן הזה ביקר לפעמים ראסלאס, שהיה מרוצה מכל סוג של ידע, כי שיווה בדמיונו שיבוא יום ובו כל הידע שרכש ישמש אותו בעולם הפתוח. הוא בא יום אחד להשתעשע בדרכו הרגילה, ומצא את הרב-אמן טרוד בבניית כרכרת מפרש; הוא ראה שהתוכנית עשויה לעבוד על משטח מישורי, ובדברי שבח רבים הפציר בו להשלים את הבנייה. הבנאי היה מרוצה מכך שהנסיך מעריך אותו כל כך, והחליט לזכות בשבחים מכובדים עוד יותר. "אדוני", הוא אמר, "ראית רק מעט מזער ממה שיכולים לחולל מדעי המכאניקה. זה מכבר אני סבור שבמקום ההיטלטלות האיטית בספינות ומרכבות, האדם יוכל לעבור ממקום למקום במהירות רבה יותר באמצעות כנפיים; אני סבור ששדות האוויר פתוחים להיכרות וידיעה, ושרק הבורות והעצלנות צריכות להזדחל על פני הקרקע".

טענה זו שבה והציתה את תשוקתו של הנסיך לעבור את ההרים; מאחר שראה מה פעל כבר המכונאי, הוא היה נכון לשוות בדמיונו שהלה מסוגל לעוד יותר. למרות זאת הוא החליט להמשיך ולחקור אותו לפני שיניח לתקווה להתעורר ולגרום לו מפח נפש. "אני חושש", אמר לאמן,

”שהדמיון שלך עולה על כשרונך, ושאתה אומר לי עכשיו את מה שהיית רוצה שיקרה ולא את מה שאתה יודע. לכל בעל חיים יסוד המיוחד לו: לציפורים – האוויר, ולאדם ובהמה – הארץ”. ”ובכן, השיב המכונאי, ”לדגים נועדו המים, ובכל זאת חיות יכולות לשחות בהם מעצם טבען, ובני האדם – באמצעים מלאכותיים. מי שיכול לשחות אינו צריך לוותר מראש על התעופה; לשחות פירושו לעוף בנוזל סמיך יותר, ולעוף פירושו לשחות בנוזל דליל יותר. אין לנו אלא להתאים את כוח התנגדותנו ביחס ישר לדחיסות השונה של החומר שבו אנו מבקשים לעבור. האוויר בהכרח יוכל לשאתך, אם תוכל לחזור על כל מְתָקְךָ שתפעיל עליו מהר יותר מכפי שיוכל האוויר לסגת מפני הלחץ”.

”אבל מלאכת השחייה”, אמר הנסיך, ”מייגעת מאוד; גם הידיים והרגליים החזקות ביותר מתעייפות במהרה; חוששני שמעשה התעופה יהיה עוד יותר פעלתני. ואין בצע רב בכנפיים אם לא נוכל לעוף רחוק יותר משאנו יכולים לשחות”.

”היגיעה שבהתנתקות מן הקרקע”, אמר האמן, ”תהיה רבה, כפי שאנו רואים בעופות הבית הכבדים יותר; אבל ככל שנוסיף ונתרומם, משיכת האדמה וכובד הגוף ילכו ויתמעטו, עד שנגיע לאזור שבו ירחף האדם באוויר ללא כל נטייה ליפול; לא יהיה אז צורך בשום טרחה מלבד התנועה קדימה, ואת זו יגרום גם המְתָקְךָ הקליל ביותר. אתה, אדוני, שסקרנותך חובקת כל, תוכל בקלות להשיג בדעתך כמה ייחנה הפילוסוף, המצויד בכנפיים והמרחף בשמיים ממעל, כשיראה את כל תבל ויושביה נפרשים תחתיו ואת כל הארצות המצויות על אותו קו רוחב מתגלות לו לפי הסדר הודות לסיבוב כדור הארץ. עד מה ישתעשע בוודאי המשקיף מלמעלה בראותו את הנוף הנע של ארץ וים, ערים ומדבריות! בסוקרו באותה מידה של כובד ראש את שוֹקֵי המסחר ואת שדות הקרב, את ההרים השורצים ברברים ואת המחוזות הפורים הטובלים בשפע יכול ונהנים מברכתו של השלום! באיזו קלות נוכל אז להתחקות אחר כל מהלכו של הנילוס,¹ לעבור מעל מחוזות נידחים ולבחון את מראה הטבע מקצה הארץ ועד קְצֵהָ!”

¹ בעת חיבור הספר, מקורות הנילוס עדיין לא היו ידועים, וחידת מקומם המדויק עמדה בלבם של ויכוחים ערים בין גיאוגרפים עד שלהי המאה ה-19.

”כל זה“, אמר הנסיך, ”בוודאי רצוי מאוד; אבל אני חושש שאף אחד לא יוכל לנשום במחוזות ההתבוננות והרוגע הללו. נאמר לי כי הנשימה קשה על גבי הרים נישאים; ובכל זאת מן הצוקים הללו, הגם שהם גבוהים מספיק כדי להפוך את האוויר לדליל ביותר, קל מאוד ליפול. לפיכך אני חושד שמכל גובה שבו יכולים להתקיים חיים עלולה להיות סכנה של ירידה מהירה מדי“.

”איש לא ינסה דבר לעולם“, השיב האמן, ”אם תחילה יהיה עליו להתגבר על כל ההתנגדויות האפשריות. אם תפרוש חסדך על המיזם שלי, אסתכן בעצמי בטיסה הראשונה. חקרת את מבנה גופן של כל החיות המעופפות, ולדעתי הרציפות המתקפלת של כנפי העטלף היא זו שניתן להתאימה בנקל לגופו של האדם. על פי הדגם הזה אתחיל מחר במשימה, ואני צופה כי בתוך שנה אֶסֶק מעלה באוויר, הרחק מעבר לזדונם ולהישג-ידם של בני האדם. אבל אעבוד רק בתנאי שסוד האמנות לא יוסגר לאיש, ושלא תדרוש ממני להכין כנפיים לשום איש מלבדנו“.

”למה צרה עינך“, אמר ראסלאס, ”באחרים שיזכו ביתרון כה גדול? כל מיומנות צריכה להיות מושקעת למען טובת הכלל; כל אדם חייב חוב גדול לזולת, ועליו לגמול לזולת על נדיבותו“.

”אילו היו כל בני האדם כלילי מעלות“, השיב לו האמן, ”הייתי ברצון רב מלמד את כולם לעוף. אבל מה יקרה לשלומם של הטובים אם הרעים יוכלו לפלוש אליהם מן השמיים כל פעם שמתחשק להם? נגד צבא המשייט בעננים, גם חומות, גם הרים וגם ימים לא יוכלו לספק שום מחסה. מטס של פראים צפוניים עשוי לרחף ברוח ולעוט בבת אחת, בעוצמה שאין לעמוד בפניה, על עיר הבירה של מחוז פורה שנפרש תחתיהם. אפילו העמק הזה, משכנם הנסתר של נסיכים, נווה האושר, עלול להיות מחולל כשינחתו בו פתאום כמה מבני העמים הערומים השורצים לחופי הים הדרומי“.

הנסיך הבטיח לשמור על סודיות, והמתין לרגע הביצוע, לא לגמרי בלי תקווה להצלחתו. הוא ביקר מפעם לפעם באתר העבודה, השגיח על התקדמותה והבחין בהמצאות מחוכמות רבות שנועדו להקל על התנועה ולאחד בין קלילות וחוזק. מיום ליום היה האמן משוכנע יותר כי יותיר את הנשרים והעיטים מאחוריו, ובטחונו העצמי היה כה מידבק עד שאחז גם בנסיך.

במלאת שנה היו הכנפיים גמורות; ובבוקר שנקבע לכך הופיע הבונה מוכן ומזומן לטיסה על מצוק קטן. הוא נופף זמן מה באברותיו כדי לאסוף אוויר, אז זינק ממקום עומדו, וכן רגע צנח אל האגם. כנפיו, שלא הביאו כל תועלת באוויר, הציפו אותו במים, והנסיך מָשָׁה אותו אל היבשה כשהוא מת-למחצה מרוב אימה ומצוקה.

פרק 10 : המשך סיפורו של אַמְלָאק. מסה על השירה

”בכל מקום שהלכתי אליו גיליתי כי השירה נחשבת לצורת ההשכלה הנעלה ביותר, ונוהגים בה סגידה המתקרבת לזו שרוחש האדם לטבעם של המלאכים. ובכל זאת אני נמלא פליאה מכך שכמעט בכל הארצות המשוררים הקדומים ביותר הם הנחשבים לטובים מכולם. האם זה משום שכל סוג אחר של ידע נרכש בהדרגה ואילו השירה היא כישרון המוענק בבת אחת? או אולי השירה הראשונה של כל עם הפתיעה את בני אותו עם בחדשותה, ושמרה מתוך הסכמה כללית על זכות זו, שנפלה בחלקה במקרה? או שמא, מאחר שיייעוד השירה הוא לתאר את הטבע ואת הרגש, שהם זהים תמיד, השתלטו המחברים הראשונים על מושאי התיאור הבולטים ביותר ועל ההזדמנויות הנפוצות ביותר לכתיבת בדיון, ולא הותירו לבאים אחריהם דבר, מלבד שקִתוב של אותם אירועים וצירופים חדשים של אותם דימויים? תהיה הסיבה אשר תהיה, בכל מקום אפשר להבחין בכך שלמשוררים הראשונים שיך הטבע ולבאים אחריהם – האומנות; שהראשונים מצטיינים בחוזקם ובכוח המצאתם, והאחרונים באלגנטיות ובעידון שלהם.

חפצתי להוסיף את שמי לשורות האחוה המהוללת הזו. קראתי את כל משוררי פרס וְעָרְב, וידעתי לדקלם בעל פה את כל הכרכים התלויים במסגד בְּמֶכָה. אבל עד מהרה גיליתי שמעולם לא הגיע איש לגדולה מתוך חיקוי. תשוקתי להצטיין דחפה אותי להעביר את תשומת לבי אל הטבע ואל החיים. הטבע יהיה הנושא שלי, ובני האדם – קהל שומעי; מעודי לא יכולתי לתאר את מה שלא ראיתי בעיני; לא אוכל לקוות להעיר עונג או אימה בלבם של אלו שאינני מבין את דעותיהם ותחומי התעניינותם.

מעט שגמרתי אומר להיות למשורר, ראיתי הכול מתוך תכלית חדשה. היקף תשומת הלב שלי גדל לפתע: אין לפסוח על שום סוג של ידע. סרקתי את ההרים ואת המדבריות בחיפוש אחר מראות ודימויים, ושיוויתי בנפשי כל עץ מעצי היער וכל פרח מפרחי הגיא. התבוננתי במידה שווה של קפדנות בנקיקי הסלע ובצריחי הארמון. עיתים שוטטתי לאורך מבוך היובלים, עיתים צפיתי בהשתנותם של ענני הקיץ. למשורר – שום דבר אינו חסר תועלת. כל מה שיפה וכל מה שנורא חייב להיות מופר לדמיונו: עליו להיות בקי בכל מה שעצום עד מורא ובכל מה שזעיר וחינני. צמחי הגן, חיות היער, המינרלים בקרקע והמטאורים בשמיים חייבים כולם להתקבץ יחד ולמלא את מאגרי מוחו במגוון בלתי נדלה; שהרי כל רעיון הוא שימושי לשם חיזוקה או ייפוייה של אמת מוסרית או דתית; ומי שיוודע יותר מכולם, יעלה על כולם בכוחו לגוון את הסצנות שלו, ולהפיק רצון מן הקורא באֵלוזיות לא שגורות ובלקחים לא צפויים. את כל התופעות בטבע הקפדתי אפוא לחקור; וכל ארץ שסקרתי במבטי תרמה משהו לכוחות השירה שלי”.

”בסקירה נרחבת כל כך”, אמר הנסיך, “בוודאי היו דברים רבים שלא הבחנת בהם. אני חייתי, עד היום, בחוגם של ההרים האלה, ועדיין אינני יכול לשוטט בחוצות בלי לראות משהו שמעולם לא ראיתי ושלא שמעתי עד עתה”.

”תפקידו של המשורר”, אמר אמלאק, “הוא לבחון לא את היחיד כי אם את הסוג; להבחין בתכונות כלליות ובתופעות גדולות; אין הוא מונה את הפסים של פרח הצבעוני ולא מתאר את בני-הגוון השונים בִּרְקוֹתוֹ של היער. כשהוא מצייר דיוקן של הטבע עליו להציג בו מאפיינים בולטים וחשובים כאלה שיזכירו את המקור לנפשו של כל קורא; והוא חייב להזניח את ההבדלות הדקיקות יותר – אלו שאדם אחד אולי מבחין בהן ואחר מתעלם מהן – לטובת אותם קווי אופי אשר קופצים מיד גם לעין העומדת על המשמר וגם לזו המתרשלת במילוי תפקידה.

אבל ידיעת הטבע היא רק מחצית משימתו של משורר; עליו להכיר באותה המידה גם את כל אורחות החיים. לשם טיפוח אופיו שומה עליו לאמוד את האושר והאומללות שבכל מצב, להתבונן בכוחם של כל הרגשות בכל צירופיהם, ולהתחקות אחר השינויים שבנפש האדם בעודם מתעצבים על ידי מוסדות שונים וההשפעות האקראיות של האקלים או

המנהג, החל מחיותה של הינקות וכלה בדכדוכה של הזקנה. עליו להיפטר מן הדעות הקדומות של תקופתו או ארצו; עליו לשקול את המותר והאסור במצבם המנותק והבלתי-משתנה; עליו להתעלם מן החוקים והדעות הנוכחיים, ולהתעלות אל אמיתות כלליות וטרנסצנדנטליות, שהן תמיד אותו הדבר; עליו להסתפק, לפיכך, בהתקדמות איטית של המוניטין שלו, לבוז לתשואות הקהל של ימיו, ולסמוך על הדורות הבאים שיעשו עמו צדק כראוי לו. עליו לכתוב כמתורגמן של הטבע וכמחוקק של המין האנושי, ולראות את עצמו כשולט במחשבותיה ובמנהגיה של האנושות לעתיד לבוא; כישות החורגת מעל ומעבר לזמן ולמקום.

בכך לא תם עמלו: עליו לדעת שפות רבות ומדעים רבים; וכדי שהסגנון שלו יהיה ראוי למחשבותיו, הוא חייב להתוודע, באמצעות תרגול ללא הרף, לכל דקות של הדיבור ולכל לויית-חן של ההרמוניה".

• • •

אמלאק היה כעת משולהב כולו, והמשיך להאדיר את מקצועו, עד שהנסיך הזדעק "די! הצלחת לשכנע אותי ששום בן אנוש לעולם לא יהיה מסוגל להיות משורר. המשך בסיפורך."
"להיות משורר", אמר אמלאק, "זה באמת מאוד קשה". "כל כך קשה", החזיר לו הנסיך, "שכרגע אני לא מוכן לשמוע יותר על כל תלאותיו".

(מאנגלית: אביעד שטיר)

מכתב לשכן מלומד

כפר חביתיות-נאכלו

שכני היקר,

מקסים... (את שם אביך שכחתי, סלח לי בנדיבות לִבְךָ!). סלח לי ומְכַל לי, לזקן מקשיש ולנפש אנוש מגוחכת, על שאני מעז להטריד אותך בדברים מגומגמים ועלובים אלה שבכתב. כבר שנה תמימה עברה מאז הואלת להשתכן בחלק זה של העולם, בשכנות עמי, אנוש פשוט ערך, ועדיין אינני מכיר אותך וגם אתה אינך מכיר אותי, חרגול עלוב שכמוני. הרשה לי, אם כן, שכני היקר מפז, להכירך ולו באמצעות הייגרוגליפים אלה של אדם זקן. הרשה לי ללחוץ בעין רוחי את ירך המלומדת ולברך אותך עם בואך מסנט פטרבורג ליבשת פחותת הערך שלנו, המאוכלסת במוזיקים ובעם האיכרים, היינו בריות פלביאיות. זה זמן רב ביקשתי, השתוקקתי להזדמנות להכירך. זאת מפני שהמדע הוא במוכן מסוים אבינו-מולידנו, בדיוק כמו הציפיליזציה. שהרי מכבד אני בכל לבי בני אדם ששמם ותוארם המפורסמים, העטורים הילה של תהילה ואהדה כללית, זרי דפנה, קולות מצילתיים, עיטורים, סרטים ותעודות הוקרה, רועמים כרעם ומכים כברק בכל חלקי העולם היקומי הנראה והבלתי נראה, היינו העולם שתחת הירח. אוהב אני אהבה לזהטת אסטרונומים, משוררים, מטאפיזיקאים, פְּרִינְוֹט-דוֹצֶנְטִים,² כימאים ושאר כוהני המדע, שאתה מונה עצמך עמם באמצעות העובדות המחוכמות שלך וענפי המדע, היינו תוצרים ופירות. אומרים שספרים רבים פרסמת בזמן שדגרת בשכלך מעל צינורות, מדי חום וערמה גדולה של ספרים מארצות זרות, מעוטרים באיורים מפתים. לא מכבר פקד את נחלתי העלובה, את עיי החרכות וההריסות שלי, מקסימוס פֹּנְטִיפֶּקְס³ המקומי, האב גְּרָסִים. בקנאות

* הערת המתרגמת: שיבושי הלשון הם בעקבות המקור.

² פריווט דוצנט (גרמנית: Privatdozent, מלטינית: privatim docens – מורה פרטי), תואר מלומד של מרצה ללא תקן במוסדות להשכלה גבוהה ברוסיה שלפני המהפכה.

³ כוהן עליון (לטינית: pontifex maximus).

האופיינית לו הוא הטיל דופי במחשבות וברעיונות שלך בכל הנוגע למוצא האדם ושאר תופעות העולם הנראה וגינה אותם, והתקומם והתרתח כנגד הספּרה הרוחנית שלך וכנגד אופקך המחשבתיים, המשובצים מאורות ומקטאוריטים. אינני מסכים עם גרסים בכל הנוגע לרעיונות יצירי רוחך, מפני שאני ניזון אך ורק מהמדע. המדע הוא חיי. ההשגחה העליונה העניקה אותו למין האנושי למען מתכות יקרות, מתכות למחצה ויהלומים הנחצבים מבטנו של העולם הנראה והבלתי נראה. ועם זאת, סלח לי, אבי, לחרק שאך בקושי נראה, אם אעז להפריך כדרך הזקנים אחדים מהרעיונות שלך בכל הנוגע למהותו של הטבע. האב גרסים הודיע לי שחיברת כביכול חיבור והואלת להציג בו רעיונות שאינם חשובים ביותר במה שנוגע לבני אדם ולמצבם הבראשיתי, ולהווייתם הקדמונית. הואלת לכתוב שבן אדם מוצאו מהשבטים הקופיים של אורנגוטאנים הקופים וכדומה. סלח נא לזקן כמוני, אך אינני מסכים איתך בכל הנוגע לעניין חשוב זה, ואוכל להציג לך קושיה. שהרי אילו מוצא האדם, שליט העולם, החכם שבין היצורים הנושמים, היה מקוף טיפש ונבער, היו לו זנב וקול פראי. אילו היה מוצאנו מהקופים, צוענים היו מובילים אותנו היום כדי להציג אותנו בחוצות הערים, והיינו משלמים כסף זה על הצגתו לראווה של זה, מרקדים על פי פקודת הצועני או יושבים מאחורי סורגי הכלובים בביבר. האם כל גופנו מכוסה שיער? האם איננו עוטים מלבושים, שאין לקופים? האם היינו אוהבים אישה ולא היינו בזים לה, אילו היה לה ולו מעט שבמעט מריחו של קוף, שאנו רואים אותו בכל יום שלישי אצל ראש האצולה? אילו היה מוצא אבות אבותינו מן הקופים, לא היו קוברים אותם בבית קברות נוצרי. אביו של סבי הגדול, למשל, אמנורוסי, שחי בזמנים ההם במלכות פולין, נקבר לא בתור קוף אלא לצדו של אָבֶט, יהואקים שוסטק הקתולי. רשימותיו על אקלים מתון ועל צריכה לא מתונה של משקאות חריפים שמורות עד היום אצל אחי איבן (מאיור). אָבֶט פירושו כומר קתולי. סלח לי, לבור שכמוני, על שאני מתערב בענייניך המלומדים ומפרש את הדברים בדרכי-שלי, דרך הזקנים, וכופה עליך את הרעיונות הפראיים והמוגשמים שלי, שכדוגמתם שוכנים בוודאי בבטנם של אנשים מלומדים ומתורבתים, ולא בראשם. אינני יכול לשתוק ואינני סובל שמלומדים טועים במחשבת ראשם, ואינני יכול שלא לחלוק עליך. האב גרסים הודיע לי שאתה חושב מחשבות שגויות על הלבנה, היינו הירח, אשר מחליף לנו את השמש

בשעות עלטה וחושך, כשבני האדם ישנים. ואילו אתה מעביר חשמל ממקום למקום ומפנטז. אל נא תצחק על זקן, שכותב דברים מטופשים כאלה. אתה כותב שעל הלבנה, היינו על הירח, חיים ודרים בני אדם ושבתים שלמים. דבר זה הוא מן הנמנע, כי אילו חיו בני אדם על הירח, הם היו מסתירים מאיתנו את אורו המאגי והמכושף בבתיהם ובאפרי המרעה הדשנים שלהם. בני אדם אינם יכולים לחיות בלא גשם, והגשם יורד מטה אל האדמה, ואינו עולה מעלה, אל הירח. אילו חיו אנשים על הירח, הם היו נופלים למטה, אל האדמה, וזה אינו קורה. שפכים ואשפה היו נמטרים על היבשת שלנו מהירח המיושב. האם בני אדם יכולים לחיות על הירח, אם הוא קיים רק בלילה ונעלם ביום? גם ממשלות אינן יכולות להתיר לחיות על הירח, מפני שבשל המרחק הרב ואי-מושגותו בני אדם יוכלו להסתתר בו ולחמוק ממילוי חובותיהם בקלות רבה. טעית במקצת. המצאת וכתבת בחיבורך החכם, כמו שאמר לי האב גרסים, שיש על המאור הגדול, השמש, כתמים שחורים. זה לא יכול להיות, מפני שזה לא ייתכן לעולם. כיצד יכולת לראות כתמים בשמש, אם אי-אפשר להביט בשמש בעיני אנוש פשוטות? ולמה שיהיו עליה כתמים, אם אפשר להסתדר גם בלעדיהם? מאיזה גוף רטוב עשויים אותם כתמים, אם אינם נשרפים? אולי לדעתך גם דגים חיים בשמש? סלח לי, לזקן ארסי ומעורפל, על ההלצה המטופשת! מאוד מאוד נאמן אני למדע! אין לרובל – למפרש זה של המאה התשע עשרה – כל ערך בעיניי. המדע האפיל עליו לנגד עיניי בכנפיו העתידיות. כל תגלית מייסרת אותי כאילו העבירו לי מסמר בגב. אף על פי שבור אני ובעל אחוזה הדוגל באורחות החיים הישנים, בכל זאת, פרחח זקן שכמוני, עוסק אני במדע ובתגליות שאני עושה אותן כמו ידיי. ממלא אני את ראשי המגוחך, את גולגולתי הנבערת, במחשבות ובידע דגול שקובץ לו יחד. הטבע אבינו הוא ספר שצריך לקרוא ולראות. תגליות רבות עשיתי כמו שכלי, תגליות מהסוג ששום מתקן עולם עוד לא המציא. אגיד בלי להתפאר שאינני מן הנחשלים ביותר בכל הנוגע להשכלה שהושגה בזכות יבלות ולא בזכות עושרם של ההורים, היינו אב ואם, או אפוטרופוסים, שלעתים הורסים את ילדיהם באמצעות עושר, פאר ובתי מגורים של שש קומות ובהם עבדים וצִלְצָלִים חשמליים. זה מה שגילה שכלי השווה פרוטה: גיליתי שגלימת האש הגדולה ומרובת הקרניים שלנו, השמש, מזדהרת השכם בבוקרו של חג הפסחא בצבעים ססגוניים. היא משעשעת את הלב

בציוריותה ומותירה בריצודיה הפלאיים רושם קונדסי. תגלית אחרת: מדוע בחורף היום קצר והלילה ארוך, ובקיץ נהפוך הוא? בחורף היום קצר מפני שבדומה לכל שאר העצמים הנראים והבלתי נראים, הוא מתכווץ מקור, ומפני שהשמש מקדימה לשקוע, והלילה מתרחב או מתחמם בשל הדלקת המנורות והפנסים. ועוד גיליתי שבאביב כלבים מלחכים עשב בדומה לכבשים, ושהקפה מזיק לבני אדם שדמם שופע, מפני שהוא מחולל סחרחורת בראש ומראה עכור בעיניים, ועוד דברים מן הסוג הזה. תגליות רבות עשיתי גם נוסף לאלה, אף על פי שאין לי תעודות ואישורים רשמיים. בוא לבקר אותי, שכני היקר, חי אלוהים. נגלה יחד איזו תגלית, נעסוק בספרות וגם תלמד אותי, ברייה עלובה שכמוני, חישובים למיניהם.

קראתי לא מכבר אצל מלומד צרפתי אחד שפרצופו של אריה אינו דומה כלל לחזות האנושית, כמו שחושבים המדענים. גם בנוגע לקושיה הזאת נדבר. בוא לבקר, עשה נא טובה. בוא אפילו מחר, לדוגמה. כעת אנחנו אוכלים מאכלים שאינם כוללים בשר וחלב, אבל בשבילך נכין אלה גם אלה. בתי נטאשנקה ביקשה שתביא איתך ספרי חוכמה, יהיו אשר יהיו. היא אָמְנִסִיפָה אצלי, כולם טיפשים בעיניה, רק היא חכמה. מה אני אגיד לך, הנוער היום מתבלט, משאיר את חוטמו, בעזרת האל! בעוד שבוע יגיע אלי אחי איבן (מאיור), אדם טוב, אבל בינינו, בור וגס רוח ואיננו אוהב מדעים. את המכתב הזה אמור להביא לך מחסנאי המזון שלי טְרוֹפִים, בשמונה בערב בדיוק. אם יביא אותו מאוחר מזה, סטור לו על לחייו כדרך הפרופסורים, אין טעם לנהוג בעם הזה בכפפות משי. אם יביא באיחור, סימן שביקר בפונדק, ארוך שכמותו. את מנהג הביקור בבתי השכנים לא אנחנו המצאנו, ולא בנו הוא יסתיים. לכן בוא לבטח, והבא מכוונות וספרים. הייתי בא אליך בעצמי, אך אני אדם ביישן מאוד ואין לי די אומץ. סלח לי, לפרחח שכמוני, על הטרחה.

על החתום – אוריֶאֶדְנִיק⁴ בדימוס בחיל הקוזאקים של דון, שכנך,
ואסילי סְמִי-בּוּלֶאטוּב

(מרוסית: דינה מרקון)

⁴ דרגת הקצונה הנמוכה ביותר בחילות הקוזאקים בצבא הרוסי הצארי.

המעשייה על עספור והפלאים שנעשו לו

המעשייה שלפניכם מופיעה בקובץ סיפורים המכונה 'ספר המעשיות המופלאות והחדשות המוזרות' (كتاب الحكايات العجيبه والأخبار الغريبة). שמו של הספר במקורו אינו ידוע שכן העמוד הראשון בכתב היד חסר, אך בתוכן העניינים, מציין המעתיק כי כתב יד זה מכיל "מעשיות מופלאות וחדשות מוזרות" ומכאן כינויו. כתב היד שנמצא כעת באיסטנבול, מקוטע בחלקו ויותר ממחציתו אבדה. על פי תוכן העניינים, כתב היד המלא הכיל 42 סיפורים ומעשיות, אך לידנו הגיעו שמונה עשרה בלבד. שישה סיפורים מתוך ה-18 הם גרסאות שונות במקצת למעשיות שמופיעות ב'סיפורי אלף לילה ולילה', בעוד שהיתר הינם סיפורים חדשים שלא היו מוכרים לפני גילוי של כתב היד בשנת 1933. 'ספר המעשיות המופלאות', בדומה ל'סיפורי אלף לילה ולילה', משתייך לספרות החכמה העממית שעברה בדרך כלל בעל פה, והועלתה מדי פעם על הכתב. מקורו של כתב היד אינו ברור דיו, אך כנראה הובא לאיסטנבול ממצרים לאחר הכיבוש העותומני בשנת 1517. יש לתארך אפוא את כתב היד למאה ה-15 או אף המאה ה-14, מה שהופך אותו לכתב היד העתיק ביותר שבו קובץ מעשיות מהסוגה של 'סיפורי אלף לילה ולילה'.

בשם אללה הרחמן והרחום

מספרים, ואללה יודע כל – שהוא החכם, האדיר, הנכבד, הנדיב והרחום – שבעיר השלום בגדאד היה אורג בשם אבו דִיֶסָה שכיניו היה עספור. הוא היה עני ולו אשה וארבע בנות. כאשר היה עובד על יריעת אריג עבור לקוח, היה גונב ממנה פיסה, וכך הוסיף לעשות עד שנצטבר אצלו אריג פשתן באורך שישים אמות. הוא לקחו לשוק ומכרו בעד שישים דרהם. הוא נטל את הכסף ועבר בערסת אל חאזו, שם ראה איש נכרי מוזר, אסטרולוג שסביבו קבוצת אנשים והוא מכריז: "מי ששמו כך וכך – מזלו יהיה כך וכך", ונוטל מהם כמה דרהמים. הלך אבו דיסה לאשתו וסיפר לה את מעשה האסטרולוג. אמרה לו, "יא בן אדם! הֲיִהָ אסטרולוג ונחיה בכל יום מדינר ולא תותירנו בחוסר מזל ובצרה". אמר לה: "חי אללה, אשה, את משוגעת! אינני קורא וכותב, אינני יודע לספור ואף לדבר כראוי. איך אהיה אסטרולוג? התרצי שיבוזו לי הבריות?" אמרה לו: "אתה לא רואה את שכננו האסטרולוג, איך הוא חי וכמה הוא מבוקש? היה אסטרולוג או שנתגרש!"

כיוון שעספור האורג אהב את אשתו, אמר: "יא אשה! מה תרצי שאעשה?"

"קח מחברות ישנות, פרוש מחצלת, שב ברחוב וקרא בקול – חוזה עתידות, אסטרוולוג מופלא! מי רוצה לראות סימן ברכה?" – והאנשים יבואו אליך".

"ואם מישהו ישאל אותי על המחברות מה יש בהן", שאל, "מה אומר ואני אינני יודע לקרוא ולו מילה אחת?"

"אם ישאלך אדם על מה שיש בהן, אמור לו, "אינני סופר – אני אסטרוולוג חוזה עתידות" ענתה.

"ומאין לי גלימה?"

"אל דאגה, אתן לך שק ומצנפת".

היא אספה לו כמה מחברות ישנות, נתנה לו מחצלת ישנה וכסא ואמרה "זה כל מה שתצטרך".

"יא אשה, חי אללה, אל תנסי אותי במשהו שאינני יודע ואנשים יצחקו עליי!" אמר עספור.

"אל תראה זאת ברבים. היה אסטרוולוג או שנתגרש!".

מאחר שאהב אותה, לא נותרה בידו ברירה אלא לומר שיהיה אסטרוולוג. למחרת בבוקר, נטל את המחצלת והציוד ועלה על אם הדרך באזור מושב האסטרוולוגים כשידו על ליבו והוא אומר "ריבוננו של עולם, הדריכני במבוכתי, הו מורה הנבוכים!". הוא ישב על הדרך שמובילה לאחד מבתי המרחץ וקרא בקול, "אסטרוולוג! חוזה עתידות מופלא! יודע כל!". כאשר שמעו האנשים את דבריו, חשו אליו מכל צד ומקום והביטו בלבשו ומראהו. היה לו זקן ארוך מאד, צבוע בחינה שהגיע עד טבורו, הוא לבש את השק וחבש את המצנפת והיה נראה כמו סרסור זקן. האנשים התקבצו סביבו, וכמה מהם שהכירוהו אמרו: "הסרסור הזה הוא עספור האורג שהפך לאסטרוולוג!" הם פרצו בצחוק בעוד הוא בוכה ומסובב את המחברות מצד לצד.

והנה יצאה בת המלך מבית המרחץ וסביבה נערותיה. "מה הצעקות הללו והקהל הרב?" שאלה את אחת הנערות "לכי לראות זאת!". הלכה הנערה לראות וכששבה אמרה "הו גבירתי, זהו אסטרוולוג חדש מוזר. אנשים מתאספים סביבו ואומרים שמעולם לא הגיע לעיר שכמותו". בת המלך שהיתה הרה ועמדה ללדת בקרוב אמרה: "נערה, לכי אליו ואמרי לו,

גבירתי ביקשה שתחזה את עתידה והדינר הזה הוא שכרך, אנא חזה מה היא תלד". הלכה הנערה, פילסה דרך במעגל ואמרה: "אדוני האסטרולוג, הנסיכה ביקשה שתחזה מה תלד, והדינר הזה הוא שכרך" עספור הושיט את ידו ונטל את הדינר כשאינו מאמין למראה עיניו, שכן לא ראה דינר בידו מימיו ולא שום דבר צהוב זולת ענבים חיוורים. "האמנם זהו דינר אמיתי?" קרא בקול. הוא הגביה את הספר מלפניו, הניד את ראשו והחל להפוך דף אחר דף ולנשוך את שפתו כשהוא שותק ולא אומר דבר שעה ארוכה. לבסוף הגביה את ראשו, הניד את זקנו ואמר: "זוהי גבירה ברת מזל! היא תלד שני ילדים, לא בארץ ולא בשמיים". הנערה שבה לבת המלך וסיפרה לה. אותו הלילה היה במקרה הלילה בו צריכה היתה הנסיכה ללדת. כאשר הגיעה לארמון, החלה לטייל בגן הארמון והגיעה לבית על עץ שהשומר יושב בו, ואמרה שהיא רוצה לעלות לשאוף שם אוויר לשעה קלה. היא טיפסה למעלה והתיישבה בביתן הזה לזמן מה, והנה החלו הצירים. המיילדת עלתה אליה ועוד לפני שהספיקה לרדת, היא ילדה בן ובת, בדיוק כמו שאמר השייח' עספור האסטרולוג. החדשות התפרסמו שבת המלך ילדה בן ובת, צדקה חולקה לעניים והבשורה נחגגה בתופים ומחולות. כאשר עלה הבוקר, ציוותה בת המלך להעניק לעספור האסטרולוג גלימת כבוד, פרדה ואלף דינר. "תבררו היכן הוא גר, ולכו להלביש אותו בגלימת כבוד" ציוותה "וכן העניקו לו אלף דינר והביאו אותו לשער הארמון כדי שנראה אותו". בינתיים, עספור האסטרולוג אשר קיבל את הדינר בידו, לא האמין למראה עיניו. מיד כשהלכה הנערה, קיפל את הספרים והמחצלת, הניחם על כתפו ואת המחברות טמן בחיקו ורץ ונמלט עד שהגיע לביתו ואמר: "יא אשה, חי אללה, קיבלתי היום דינר, אך שיקרתי לבת המלך ומחר יבואו לתלות אותי. זה הדינר שקיבלתי. כאשר יבוא מישהו לבקשני, אמרי לו – "הוא אינו כאן, קחו את דינרכם ולכו".

"חי אללה, אתה משוגע! צא החוצה ושתוק" אמרה האשה.
"שתיקטע לך היד! את הבאת זאת על ראשי! חי אללה, הדבר הראשון שאומר להם יהיה שאת אמרת לי להיות אסטרולוג. כאילו שאתן לך לצאת מזה בשלום!"

את כל הלילה העביר עספור כשהוא מחשב אלף חישובים של פורענות. למחרת בבוקר, והנה משרתים וסריסים בדלת. "היכן ביתו של האסטרולוג החדש?" שאלו. "הנה הוא" ענו התושבים.

"חי אללה" אמר עספור לאשתו "יא בת עשרת אלפים כלבות, את אמרת לי להיות אסטרוולוג! אומר להם שאת לימדת אותי זאת ואת תהיי הראשונה לספוג את ההשפלה! לכי לדבר איתם, אמרי להם, הוא איננו כאן, הוא משוגע ואינו יודע מה הוא אומר". הוא החל להסתובב, מחפש מקום להתחבא בו, ולא מצא אלא את התנור. הוא השתלשל לתוכו וסגר על עצמו את המכסה, ואילו אשתו, כאשר דפקו על הדלת, אמרה: "מי שם?" אמרו:

"תנו לנו את החכם שדיבר עם הנסיכה".

"חי אללה" אמרה האשה "הוא אדם מסכן, עני ומשוגע שאינו יודע מה הוא אומר! הנה הדינר!".

"את משוגעת?! אמר הסריס "הנסיכה שלחה לו אלף דינרים ופרדה וגלימת כבוד. קראי לו שיבוא, ולא – נחריב את הבית!" עלתה האשה והחלה לצעוק ולחפש את עספור עד שמצאה אותו בתנור, שיערו פרוע ופיח על פניו וגופו מהאבק שבתנור. "בוא תיכף ומיד" קראה האשה "מזלך הגיע. הנסיכה שלחה לך אלף דינרים ופרדה וגלימת כבוד". "יסיר אללה את צווארך" ענה עספור "התחממתי מעט ואת לא מניחה לי!". הוא עלה מהתנור כאילו עלה מתוך קמין, פתח את הדלת ויצא. כאשר ראו אותו, פנה אחד מהם לחברו "הי חוסיין!", "מה?" ענה חוסיין. "תראה את האסטרוולוג של הנסיכה! מה נראה לך, נערי? חי עלי, האיש לא רחץ את פניו עשרה ימים!". האנשים החלו לברוח בעודם קוראים: "מה אתה?" השיב עספור: "חי נפשי, אתמול הופיע על ידי שד שהעליב את הנסיכה ואני אמרתי לחשים בשבילה". לקחו אותו לבית המרחץ ורחצו אותו. הוציאו והלבישו אותו בגלימת הכבוד והרכיבוהו על הפרדה. הוא אמר: "הו, חי עלי, היא גבוהה מדי, בחייכם הבריכו אותה. הם צחקו ואמרו "הנח רגלך בארכוף!". הוא הניח את רגלו הפוכה כשפניו אל זנב הפרדה והם פרצו בצחוק. הפרדה שחררה נפיחה והוא השליך עצמו מגבה ואמר "חי אללה, ישנו אדם מתחת לזנבה!" הסייס פרץ בצחוק. הוא הניח את רגלו, כופפה לאחור והתיישב על גבה של הפרדה. הוא דירבן את הפרדה והיא הלכה עד תחילת הרחוב והנה כלב שחור עבר על פניה. הפרדה נרתעה לאחור והסייס נפל מעל גבה ושבר את ידו ורגלו. "חי נפשך, יא בן אדם, הו אחי, שברתי את רגלי וידי! חי אללה, אין זה אלא בגלל שחטאנו כנגד האסטרוולוג והרגזנו אותו. הו אדוני, חטאתי, איש שכמותי יחטא, אך שכמותך ימחל!". השיב עספור: "חי נפשך, קודם אתה מזלזל בכך אדם ואז

אתה רוכב על הפרדה שלו? וכשהניע את שפתיו, אמר הסייס, "חי עלי, בכל פעם שהוא שונא מישהו, הפרדה משליכה אותו ארצה!". המשרתים הלכו מלפניו עד שנכנס אל הנסיכה. אמרה לו: "אדוני האסטרולוג, מהיום אתה האסטרולוג שלי. לא תשוב לרבוץ על אם הדרך ולא תצפה בכוכבים לאיש מלבדי. כבר ציוויתי להעניק לך ממון ושכר אשר יספיק לך ולבני ביתך". אמר לה: "הו גבירתי, כלום סבורה את שרציתי לשבת על אם הדרך? חזיתי בכוכבים שתלכי לבית המרחץ ותשלחי אליי ולכן ישבתי שם בשבילך". היא העניקה לו גלימת כבוד נוספת, והוא הסתלק מלפניה כשהוא רוכב על הפרדה והמשרתים מלווים ועומדים לשירותו עד אשר הגיע לדלת ביתו. כאשר הגיע לביתו, אמר לפרדה, בש! בש! אך היא לא עצרה. הוא אמר למשרתים, "בשבשו אותה שלא תשליך אותי מעליה!". הם עצרו את הפרדה, הורידו אותו מעליה והלכו. הוא עלה לאשתו והיא אמרה לו "מה קרה לך?". "הכנסת אותי לצרות!" ענה והוסיף "מה קרה לך? תראי מה קרה לנו! בואי ניקח את מה שיש ונצא מהעיר לפני שהם יחזרו לכאן ויתלו אותי וגם את לא תצאי מזה בשלום!"

"פחדן שכמוך!" ענתה האשה "בטח באללה ושתוק! חי אללה, לא נעזוב את העיר הזו לעולם!"

"את מחפשת רק להרוס אותי! לא אתן לך לחיות אחריי! חי אללה, אומר להם שאת לימדת אותי זאת ואמרת לי 'היה אסטרולוג ותלעג לבריות'. אבקש מהם שיתלו אותך לפני!"

לאחר מכן, התיישבו בצוותא ואכלו ושתו.

כך עברו כמה ימים. רצה הגורל, ואוצר המלך נפרץ וניטלו ממנו שקים שבהם עשרת אלפים דינר. המשרת השכים בבוקר ודיווח למלך על אוצרו. כעס המלך כעס גדול ואמר: "הביאו את האסטרולוגים והגיאומונטים שיראונו מי לקח אותם!"

המלך היה חובב אסטרולוגים וקוראים בחול ובכוכבים. הוא כינס עשרים אסטרולוגים וקוראים בחול ואמר: "אני רוצה שתגלו למעני היכן הכסף שנגנב ממני!". הם צפו וחיטבו חישובים אך לא הצליחו לגלות היכן הכסף. המלך שילח אותם ונעצב מאד. הוא נכנס אל בתו והיא אמרה, "אבי, מדוע זה נעצבת?"

"נגנבו לי מהאוצר עשרת אלפים דינר" ענה המלך "הזמנתי אסטרולוגים אך איש מהם לא גילה דבר. אני אובד עצות וכבודי נפגע".

"מה תאמר אם מישהו ישיב לך את הכסף לאלתר?"
 "אעניק לו אלף דינר מזה וגלימת כבוד ופרדה".
 "האסטרוולוג שלי המופלא אשר אין כמוהו בעולם, חי אללה, בישר לי על לידת ילדיי!".
 "חי אללה, ילדונת, ארגני פגישה עמו ועשי זאת בהקדם!".
 "דברייך הם מצוותי".
 היא שלחה את משרתיה לקרוא לעספור. כאשר הגיעו לביתה, דפקו בדלת. הוא השקיף מהחלון וכשראה אותם, השיב את ראשו ואמר לאשתו: "יא כלבה! חי עלי, אשר יגורנו בא! תראי מה קורה כאן, שבע מאות איש!" – למעשה היו שם שלושה אנשים – "חי נפשי, מה אעשה?" האשה ניגשה וקראה: "מי בדלת?"
 "האם החכם כאן?" שאלו.
 "וואלה, אמרי להם, הוא איננו כאן!" לחש עספור.
 "כן, אדוני" אמרה האשה "הוא בדיוק מגיע!".
 "יכרות אללה את לשונך, יא כלבה" אמר עספור. הוא קם, לבש את גלימת הכבוד וטורבן גדול, ירד ורתם את הפרדה ויצא אליהם. "מה הדבר שתמצאו?" שאלו.
 "דבר עם המלך!" ענו.
 "מה רוצה ממני המלך?"
 "נעלמו לו עשרת אלפים דינר מהאוצר והנסיכה סיפרה לו עליך שחזית לה את העתיד".
 "בשם אללה" אמר עספור והלך עמם אל המלך.
 הוא נכנס, בירך לשלום, פילס דרכו בין האנשים והתקרב עד שהתיישב בצד המלך. אמר המלך בליבו, חי נפשי, אלמלא היה זה גאון הדור, לא היה מתיישב לצדי. הוא פנה אליו ואמר, "האם נכון מה שאמרה עליך בתי?"
 "כן".
 "הלכו לי עשרת אלפים דינר מהאוצר ולא היה בכוחם של חבר האסטרוולוגים לגלות היכן הם. אם תגלה היכן הם, אתן לך אלף דינר מהם".
 "אדוני המלך" אמר עספור "הייתי רוצה שיזמנו את קבוצת האסטרוולוגים מלפניך כדי שיודו בחוסר יכולתם, ולאחר מכן, בברכת המלך אראה מה לעשות". וכך ציווה המלך לכנס את כל האסטרוולוגים. כאשר באו, אמר להם המלך "זהו האסטרוולוג של בתי שבא ואמר שימצא את עשרת אלפי

הדינרים. הודו לו בחוסר יכולתכם כדי שימצא את הכסף". כאשר ראו את עספור האסטרולוג וזקנו הארוך, צחקו ואמרו: "ממתי הפך המתחזה המטומטם הזה לאסטרולוג? ! הוא אורג! וואלה, בוא יא נָחֵס! הוא לא יספק את הסחורה עד שנודה בחוסר יכולתנו?!". אולם אחד מהם אמר, "מה יזיק לכם שנודה לו כדי שיחזה בכוכבים ואז כבר ניתן למלך להשפיל אותו ברבים ונצחק עליו?". פנו האסטרולוגים למלך ואמרו: "אדוננו המלך, אכן לא היה בכוחנו לגלות היכן כסף. אם החכם הזה יגלהו, הוא ישלוט בנו". כששמע זאת, אמר עספור למלך: "אדוני המלך, תן לי עשרה ימים".

"קיבלת זאת" השיב המלך.

אמר עספור בליבו, ארד ואקח את אשתי וניסע מהעיר הזו. בעוד עשרה ימים, כבר נהיה בעיר רחוקה ואחלץ מכאב הראש הזה! מהיכן אביא עשרת אלפים דינר? וזאת כשהם קמים מלפני המלך והאסטרולוגים צוחקים עליו ואומרים, מעניין מה מתכוון לעשות הבישגדא הזה!
עספור הלך לאשתו ואמר לה: "קומי, יא בת מאה כלבות, נפל דבר!"
"מה יש לך?" שאלה.

"התחייבתי להשיב עשרת אלפים דינר שאבדו למלך ולהביאם אליו בתוך עשרה ימים. בואי ניסע! בעוד עשרה ימים נהיה בעיר רחוקה וניצל מכאב הראש הזה, יש לנו מספיק כסף להתפרנס עד שנמות! וואלה, את לא תומכת בי! מנין לי עשרת אלפים דינר לתת לו? את עומדת על כך שיתלו אותי, ואני, חי אללה, אדרוש מהם שיתלו אותך לפני!"
"יא בנאדם" אמרה האשה "מהיום ועד שיעברו עשרה ימים, כבר יבואו אלף ישועות"

"אשה! גם אם עשרת הימים הללו יימשכו שנה..."

"משהו יבוא!" השיבה.

נחה דעתו של עספור ואמר לאשתו: "אשה, לא אלך מכאן בכל הזמן הזה, אלא אשב איתך בפתח הבית על הספסל בחוץ ונראה מה יהיה". לאחר מכן הוסיף "אני רוצה, יא אשה, שתביאי לי כד, תסתמי את ראשו, תאטמי אותו ותתני לי כמה גלעינים. בכל יום שעובר אשים גלעין אחד בכד".
"דברייך הם מצוותי".

למחרת, יצא החוצה, שטח לו מחצלת, הניח את חפציו וישב בפתח הבית עד הצהריים. אלו היו מעשיו.

אשר לכסף, הוא ניטל מאוצר המלך על ידי עשרה גנבים ונותר בידיהם כמות שהוא כל הימים ההם מפני שלא רצו לבזבזו בטרם יודע להם דבר המלך. כשנודע להם שעספור האסטרוולוג הבטיח להשיב את הכסף בתוך עשרה ימים, חששו לנפשם וחשבו כי עספור לא היה מתחייב על נפשו להשיב את הכסף בתוך עשרה ימים, אלא אם ידע עליהם. "מה הסיפור שלו?" תהו ולבסוף אמרו בינם לבין עצמם "אחד מאיתנו יילך היום לביתו ויראה מה קורה שם. אם יכיר אותו, הרי שהכיר את כולנו". הגנבים התחבאו במערה מחוץ לעיר. הם החליטו, אם נראה שעספור יודע עלינו, ניתן לו את הכסף בתמורה לשתיקתו.

"אני אלך אליו ואגלה מה הסיפור איתו" אמר אחד מהם. הוא הלך לביתו של עספור ומצאו יושב כשלפניו ספר. הוא עיין בספר, הביט בפני הגנב ושוב עיין בספר.

"חי עלי" אמר הגנב בליבו "הוא מכיר אותי, הו ריבון הכעבה! אף בני ביתו מכירים אותי". הוא התיישב במקום בו יוכל להאזין לדברי האסטרוולוג מבלי שזה יראה אותו. כעבור שעה קלה, פנה עספור לאשתו ואמר "הי, ג'ראדה!"

"לפקודתך, דבר!" אמרה האשה.

"זהו אחד מהעשרה" אמר "נותרו עוד תשעה שיבואו".

כאשר שמע הגנב את דברי עספור, נמלט מבוהל, לא מסב פניו לאחור, עד שהגיע לחבריו וסיפר להם מה שאירע.

"שמא היה זה מקרה?" אמרו חבריו "והרי מאין יכיר אותך?"

"חי אללה" אמר הגנב "הוא הכיר אותי! הוא אמר בפירוש, זהו אחד מהעשרה!".

"אם כך" אמרו חבריו "יילך מחר אחר ואם יכירהו, נסדר את העניין איתו". למחרת התנדב אחר ואמר "אני אלך אליו היום". הוא המתין עד לדמדומי הערב ויצא. הוא מצא את עספור יושב בפתח הבית כשלפניו ספר. הוא הביט בספר ולאחר מכן בפני הגנב. הלך הגנב ונעמד בהיחבא, כך שישמע את מה שהוא אומר.

פנה עספור לאשתו: "הי, את שומעת?"

"לפקודתך!"

"אלו השניים שבאו מתוך העשרה" אמר עספור.

כאשר שמע הגנב את דברי עספור לאשתו, אמר בליבו "ריבון הכעבה! המקורנן הזה מכיר אותנו!". הוא נס על נפשו כשליבו הולם בבעתה. הוא סיפר לחבריו את מה שסיפר חברם יום לפני כן ואמר להם "הוא מכיר אותנו. אל תתמהמהו שלא יהרוס לנו את החיים". שמע זאת מנהיג החבורה ואמר: "מחר לא יילך איש אלא אני! אם הוא אכן מכיר אותנו, ניכנס אליו ונסדר את ענייננו עמו". למחרת, קמו בבוקר ומנהיגם המתין לשעות אחר הצהריים. הוא יצא בחשאי והלך לביתו של עספור האסטרוולוג, והנה הוא יושב בפתח ביתו, הספר מלפניו והוא כמו שאמר מי שאמר –

מְעַיֵן בְּסֵפֶר וּמְנִיעַ אֶת רֵאשׁוֹ

בְּחַיֵּי שְׁלֵא יָדַע מָה שָׁבוּ

עספור המשיך להביט בספר ובגנב כדי להראות לו שהוא קורא. כך היה עושה כאשר היה חולף על פניו כל אדם, וכאשר עבר הגנב, הביט גם בו. הגנב נבהל ואמר: "חי אללה! אין זה אלא שהסרסור הזה מכיר אותנו". הוא נעמד אחוז אימה כדי לשמוע מה שהוא אומר, ואז קרא עספור לאשתו: "את שומעת?"

"לפקודתך!" ענתה האשה.

"חי עלי!" אמר עספור "זהו המובחר שבעשרה והטוב שבהם!" כאשר שמע זאת מנהיג הגנבים, אמר "נפל דבר, מעל לכל ספק". הוא שב לחבריו ואמר: "מה אתם עושים?"

"מה העניין?" שאלו.

"חי אללה" ענה מנהיגם "הוא מכיר אותנו ועשה לנו טובה שלא הלשין עלינו. בואו נביא לו את הזהב והכסף ונוסיף אלף דינר משלנו, כל אחד מאה דינר, כופר נפשנו, ונאמר לו – עשה עמנו חסד ולא תספר עלינו דבר!".

"עשה מה שתמצא לנכון" אמרו. הם נטלו את הכסף כפי שהוא עם אלף דינר נוספים ובאו לפתח ביתו כשהוא ואשתו בבית משוחחים. הם דפקו בדלת.

"מי שם?" קראה האשה.

"אנו מבקשים להיפגש עם החכם" ענו.

הוא שמע את דברם ויצא אליהם, מנענע את זקנו ופוכר את אצבעותיו. כאשר ראו אותו, נפלו לרגליו ונשקו אותם, אחוז באמרת בגדו ואמרו: "אין אנו מבקשים ממך, אלא שתעשה עמנו חסד! אנו יודעים שאתה יודע עלינו

מהיום הראשון ושבחרת לחוס עלינו. אנו עשרה אנשים, לקחנו את זהב המלך והנה נתפסנו. הבאנו לך אלף דינר משלנו כיוון שלא הלשנת עלינו, ואנו נתונים לחסדיך. הנה הזהב!"

"אללה עדי" אמר עספור "שלא ביקשתי מהמלך עשרה ימים, אלא כי ריחמתי עליכם ולא רצייתי שיהרוג אתכם, משום שאם הייתי מספר לו עליכם, היה מכה את כולכם".

"אנו יודעים, ולכן באנו אליך" אמרו.

"כיוון שבאתם אליי" אמר עספור "הוא לא יפגע בכם כהואזה לעולם".

הוא נטל את הזהב ונכנס לביתו.

"נו, מה אתה אומר עכשיו?" אמרה אשתו "ברכת עצתי עליך!".

"יא כלבה!" כעס עספור "לא תניחי לי עד שתראי אותי צלוב!"

הוא נטל את אלף הדינרים והמתין עד שמלאו עשרת הימים כשבינתיים הוא, אשתו וילדיו אוכלים ושותים.

כאשר הגיע היום האחד-עשר, שלח המלך אל עספור עשרה משרתים. הם הגיעו לביתו ודפקו בדלת.

"מי שם?" קראה אשתו.

"קראי לחכם שיבוא לדבר עם המלך" ענו.

נכנסה אל בעלה ואמרה "בוא, יא בנאדם, דבר עם המלך ותן לו את הכסף. לא הצלחת בכך אלא משום עצתי!"

"אבוי לך, 'ברכה' שכמוך" אמר "אלמלא באו השוטים הללו, היינו נתלים היום, אני ואת!".

"לך, הישועה מגיעה כהרף עין!"

הוא קם, לבש את גלימתו המובחרת ביותר ויצא לדרך עד שהגיע לארמון המלך. הוא מצא שניתנה לו רשות, ונכנס. הוא בירך לשלום את המלך, והמלך קם לכבודו וכך כל אנשי החצר, אך הוא דרש שגם האסטרולוגים יקומו לכבודו. הוא התיישב והמלך פנה אליו ואמר: "אדוני החכם, אנו רוצים את הכסף".

"בכבוד ובעוז" אמר עספור "אלא שראשית יודו האסטרולוגים באייכולתם ושאני שולט בהם במה שארצה. אם לא, - שיאמרו מה יש באמתחתם".

"שמעתם את דבריו", אמר המלך "האם מישהו מכם יכול לגלות היכן הכסף?"

"לא" אמרו.

נעמד עספור, ספק את כפיו ואמר למלך: "בוא וקח את הכסף".
"היכן הוא נמצא?" שאל המלך.
"טמון בכיכר".

הוא אמר לפני כן לגנבים לקבור את הכסף בכיכר, וכך עשו. כאשר התגלה הכסף, גבר ההלל והשבח והמלך אמר: "כל מי שאוהב אותי, שיעניק לו גלימת כבוד!", וכולם הרעיפו עליו גלימות כבוד. האסטרוולוג פנה למלך ואמר: "הו אדוני, אני מבקש להכות את האסטרוולוגים הללו כל הדרך מכאן ועד ביתי". המלך ציווה שהאסטרוולוגים יוכו עד פתח ביתו של עספור האסטרוולוג כשהוא רוכב על הפרדה. וכך היה, עספור הכה אותם כל הדרך עד פתח ביתו כשהוא רוכב על הפרדה ותופים וחצוצרות מלפניו. כשהגיע לביתו, ירד מעל הפרדה ופטר את האסטרוולוגים שהסתלקו חפויי ראש. הוא העניק לאנשי התזמורת דינרים רבים והם הודו לו והלכו לדרכם. הוא נכנס לביתו ואשתו אמרה לו: "מה עבר עליך?"
"יא אשה!" התגאה עספור "לא הנחתי לאסטרוולוגים הללו עד שהכיתי אותם והם הודו בחוסר יכולתם, כך שכאשר ישובו וישפילו אותי בעתיד, כבר גביתי את חובי במלואו לפני כן".
"תירגע" אמרה האשה "רק טוב מצפה לנו".
"כמה שאת גורמת לי לחבב את הצרות" אמר "בואי נלך לעיר אחרת, יש לנו מספיק להתפרנס ממנו עד שנמות".
"לא!"

"שיתלו אותך אינשאללה, יא בת מאה כלבות!". הוא נשאר לאכול ולשתות ולאחר מכן הלך לבת המלך.
כל אותה שעה היה המלך מספר לבתו איך השיג האסטרוולוג שלה את הכסף והיא אמרה: "הו אבי, אין כמוהו בעולם!".
רצה הגורל ובאחד הימים אכל המלך בגן הארמון. הוא עמד לפני הבריכה ורחץ את ידיו ועל אצבעו היתה טבעת יפה נגד רעל שנתן לו אביו. הוא שכח את הטבעת על שפת הבריכה והלך. לאחר שהלך, בא ברווז צולע ובלע את הטבעת וראה זאת סריס צעיר שעמד שם. כאשר נזכר המלך בטבעת, חיפש ולא מצאה. הוא שאל עליה, אך איש לא ידע לומר לו מה קרה איתה, והוא נעצב מאד מכך. הסריס רצה לשחוט את הברווז ולקחת את הטבעת לעצמו, ולא אמר דבר. המלך ציווה לכנס את האסטרוולוגים אשר הנסיכים והשרים המליצו עליהם ואמרו עליהם, אלו לשירותך

ומוכנים להישרף בעבורך. אמר המלך "אם יחפוץ מי מכם דבר מה שאינו אסור, אתן לו זאת לאלתר". הם היו מרוצים והוא העניק להם גלימות כבוד והרגיעם. כאשר התכנסו האסטרולוגים, אמר להם המלך: "אבדה לי טבעת שהיתה עמי מאז ימי אבי והיא יקרה לי מאוד. אם תמצאו אותה, אתן לכם אלף דינר". אחד מהם החל לחשב חישובים בחול ואילו חברו החל לחזות בכוכבים, אך קצרה ידם מלמצוא את הטבעת.

"מה אתם עושים בנידון?" שאל המלך.

"חי אללה, אדוננו המלך, אנו אובדי עצות ולא נודע לנו היכן היא".

"קראו לחכם של הנסיכה" ציווה המלך.

הלכו המשרתים אל החכם עספור ומצאוהו כשהוא יושב בביתו. "יא עלי"

קרא עספור "הנה בלגן". הוא קם ויצא אליהם ושאל: "מי זה?"

"באנו בפקודת המלך" ענו לו.

"מה הוא רוצה?"

"אבדה לו טבעת מימי אביו וקצרה ידם של האסטרולוגים מלמצוא אותה.

הוא שלח איפוא אליך כדי שתמצא את הטבעת".

נכנס אל אשתו ואמר: "חי נפשך, יא בת אלף כלבות! הלוואי שאללה לא

ימנע ממך כל צרה שהיא! מה אעשה עכשיו? אמרי לי!"

"מה קרה?" שאלה.

"יא כלבה!" אמר "אבדה למלך טבעת שהיא מימי אביו וקצרה ידם של

האסטרולוגים מלמצוא אותה. המלך שלח כדי שאדאג למצוא אותה. מה

אענה לו? זו אותה צרה כמו הצרה עם הגנבים, אלא שהפעם הוא יתלה

אותי ויאמר, אתה גם לועג לי וגם הכית את כל האסטרולוגים שלי".

"יא בנאדם" אמרה האשה "לך ושים מבטחך באללה האדיר והנשגב, יהיה

בסדר!"

"חי נפשך" אמר עספור "הבאת אותי אל הצלב! את תשבי לך כך עד

שתרגש פורענות עליי בלבד ואז תיקחי את הזהב ותלכי. חי אללה, לא

יקרה לי דבר מבלי שיקרה לך קודם!"

הוא יצא ורכב על הפרדה עד שהגיע לארמון המלך. כשהגיע, ירד מעל

הפרדה והתיישב בפתח עד שיקבל רשות להיכנס. בפתח הארמון היה וילון

משי שעליו מבחר ציורים של ברווזים, יונים, צבאים, ארנבים וכיוצא בזה.

ישב החכם עספור ובחן את הציורים כשהוא מניד את ראשו. הסריס יצא אל

עספור כשהוא אומר לעצמו "החכם הזה הביט בברווז על הוילון וידע

שהוא לקח את הטבעת וכעת יידע שאני ראיתי זאת ושתקתי ויאמר למלך שיתלה אותי”.

עספור הניד ראשו לסריס. אמר הסריס בליבו “חי אללה, הסרסור הזה מכיר אותי, והיום יתלה אותי המלך!”. לקח אותו הסריס למבואה ואמר: “חי אללה, אדוני החכם! קח ממני מאה דינר כופר נפשי ואל תאמר עליי דבר למלך! אני ראיתי ברווז צולע שבלע את הטבעת בגן על שפת הבריכה כאשר רחץ המלך את ידיו”.

“ידעתי זאת” אמר עספור “אלמלא היית אומר לי זאת, הייתי אומר למלך שיהרוג אותך. עכשיו לך מכאן ואל תספר לאיש, או שאניח למלך לתלות אותך!”. הסריס הסתלק.

נכנס עספור אצל המלך וראה את האסטרולוגים והשרים ואנשים מכונסים שם. הוא בירך לשלום, התיישב ואמר למלך: “אדוני המלך, מהן הוראותיך?”.

“מה אתה חוזה לנו?” שאל המלך “אבדה לנו טבעת שיקרה לי מכל ממלכתי גם יחד, ואינני יודע לאן נעלמה”.

“אדוני המלך” אמר עספור “מה עם האסטרולוגים הללו? הכיצד נסתר הדבר מעיניהם ולא הצליחו לגלות היכן הטבעת?”.

“אין זה אלא שקצרה ידם מלמצוא אותה” ענה המלך והוסיף “מי שיגלה היכן היא, אתן לו אלף דינר!”.

“אדוני המלך” אמר עספור “לא אמצא אותה עד שתמלא בקשה אחת שאבקש ממך”.

“קיבלת זאת” אמר המלך.

“אדוני המלך, היכן היית בשעה שנעלמה ממך הטבעת?” שאל עספור.

“הייתי בגן הארמון”.

“הבה נלך אל הגן!”

כולם קמו ויצאו לגן, ועספור אחריהם. הוא הוציא מכיסו כפיס עץ עם חבל מחובר אליו, ושילשלו לתוך המים לשעה קלה. “יא ילד!” אמר אחד האסטרולוגים “זה הולך להיות אסון”. עספור שלה את כפיס העץ וכרך את החבל עליו. “בוא, חפש...” גיחך האסטרולוג. “אדוני המלך!” אמר עספור לבסוף “תבקש מהמשרתים שיבדקו אלו חיות ועופות ובהמות ישנם כאן ויצונו את כולם בפניי”. המלך ציווה שכולם יוצגו לפניו. תחילה הוצגו הסריסים והמשרתים, צעירים ומבוגרים וכל מי שבגן. אחריהם הוצגו

החיות, צבאים, ארנבים וכיוצא בזה. לאחר מכן הוצגו מיני העופות, אווזים, יענים, תרנגולים, בזים, נצים וכיוצא באלו, ואילו אחרונים באו הברווזים. כשבאו כולם, הצעידו אותם אחד אחד מלפניו עד שעבר הברווז הצולע. כאשר ראה את הברווז הצולע, נעץ בו את עיניו, הניד את ראשו ופכר את אצבעותיו. כל הנוכחים פרצו בצחוק משום שכאשר היה המלך כועס, היו מעבירים את הברווז הזה מלפניו והמלך היה צוחק. כאשר עבר הברווז, פרץ המלך בצחוק גדול עד שנשכב על גבו מרוב צחוק. עספור ראה זאת וצעק צעקה גדולה שהדאיגה את האנשים שהיו שם.

"תפסו את הברווז הזה!" ציווה "הוא לקח את הטבעת!"

"מה אתה אומר?!" קרא המלך.

"כן, חי ראשי!" אמר עספור לקול צחוקם של האסטרולוגים.

"הברווז הזה מסתובב פה חופשי עוד מימי אבי!" אמר המלך.

"אם אתה רוצה את הטבעת, קח אותה ממנו" השיב עספור בשלווה.

"ואם אין שום דבר בתוכו?"

"אתן לך תמורתה, אדוני המלך."

המלך ציווה לשחוט את הברווז כשעודנו מקווה שלא ימצא בו דבר, אך הטבעת אכן נמצאה בזפק של הברווז.

כאשר ראה זאת המלך, יצא מדעתו מרוב שמחה ואמר: "חי אללה, אין כמוך בעולם כולו!" הוא העניק לו גלימת כבוד וכן אלף דינר ושלוש ארוחות בכל יום. נפשם של האסטרולוגים כמעט פרחה מרוב עלבון, זעם וקנאה.

"אדוני המלך" אמר עספור "נותרה לי בקשה נוספת."

"ברצון" אמר המלך "אמור כל אשר תחפוץ!"

"אני חפץ להכות את האסטרולוגים מלפניי מכאן ועד דלת ביתי!"

"תניח להם כבר!" ביקש המלך.

"אין סיכוי" השיב עספור.

"טוב, תכה אותם" התרצה המלך.

וכך רכב עספור על הפרדה עטוי בגלימת הכבוד, המשרתים סביבו והאסטרולוגים מלפניו והוא מכה אותם עד לביתו. הוא שילח את המשרתים והעניק להם זהב רב ואילו האסטרולוגים הלכו חבולים וחפויי ראש. הוא נכנס לביתו ונתן לאשתו את הזהב שהיה בידו והגלימה וסיפר לה את מה שאירע. אמרה לו: "אמרת לך, לך ובטח באללה!"

"חי אללה" אמר לה "יא בת עשרת אלפים זונות! את כל הזמן אומרת "לך, בטח באללה", עד שבסוף אלך פעם אחת כמו ציפור לתוך המלכודת ולא אוכל להיחלץ!", אמר והוסיף, "יא אשה, בואי נלך לעיר אחרת, ונסתפק במה שיש לנו. יש לנו מספיק זהב שגם אם נטחן ונאכל אותו, לא ייגמר".

"חי אללה" ענתה האשה "לא אצא מכאן אלא לקבר".

"אמן אללה לא יקים אותך לתחייה וימנע ממך כל מזור" אמר.

הוא התיישב והחל לבקש רחמים מאללה.

במשך זמן חי עספור את החיים הטובים ביותר, כאשר האסטרולוגים שסביבו מקנאים בו ולא מצליחים לפגוע בו. יום אחד התכנסו והלכו אל המלך ואמרו: "אדוננו המלך, איך זה שהחמור הזה שאינו מבין דבר, עולה עלינו והכה אותנו כך? חי אללה, לא נסבול את הצרה הזו! או שתהרוג את כולנו או שתניח לנו לדרוש צדק ממנו".

"אך מעולם לא קצרה ידו מלהשיג דבר", אמר המלך, "הוא תמיד השיג כל דבר!".

"אכן כן", השיבו האסטרולוגים, "אך אדוננו המלך, לא היה זה מידע אלא צירוף מקרים בלבד. הבא אותו אלינו ותתברר האמת מהשקר".

"אנהג בצדק ביניכם וביניו", אמר המלך, "אלך לגן ואחביא דבר מה. אם תמצאו זאת, הרי שעליכם בחוכמתכם עליו, אך אם הוא יגבר עליכם, לא תציקו לו יותר".

"ריציתנו, אדוננו המלך!".

וכך קם ממקומו המלך ויצא אל הגן, והנה ראה ציפור עוקבת אחר חרגול. היא זינקה עליו, אך הוא הצליח לברוח ולהיכנס תחת אמרת בגדו של המלך. הציפור נכנסה אחריו ואז תפס המלך את השניים וצעק: "חי אללה, זהו צירוף מקרים מפליא!". הוא הסתיר את שניהם בידו ואמר: "מי שינחש מה שבידי, אפסוק לטובתו. לכו, קראו לחכם!". הם הלכו לעספור אויבם, וקראו לו.

"מצויץ... אמר עספור.

"המלך מחפש אותך", אמרו.

"רק זה היה חסר לי, הפעם זה סופי".

הוא נפרד לשלום מילדיו ואשתו ואמר: "התעודדי! הם יתלו אותי ויקחו את הזהב ממך, יא בת עשרת אלפים כלבות!".

"וואלה, לך ובטח באללה יתעלה שמו!" השיבה האשה.

הוא יצא אליהם והלך אל המלך. הוא נכנס אליו, בירכו לשלום, התיישב במקומו והביט בכל הנוכחים שהתכנסו שם.

"אדוני החכם", פנה אליו המלך, "אלו שהתכנסו כאן באו אליי ואמרו שאינך יודע דבר. התווכחתי עמם בעניינך והחלטתי לפסוק בינך ובינם. והנה באת ובידי ישנו דבר מה. מי שינחש מהו, יהיה המנצח".

"אדוני המלך", אמר אחד האסטרולוגים, "ישנו פרח מנתור בידך!".

"עלים ירוקים!" הציע אחר.

"עשב?" ניחש שלישי.

"נופר!" הציע חברו.

"נרקיס!"

"סיגלית!"

"לימון!"

וכך ניחש כל אחד מהם דבר מה, והמלך משיב בשלילה לכולם עד שלבסוף נותר עספור לבדו. הוא עמד שם והרהר במה שקרה לו בגלל אשתו וכיצד לימדה אותו את המלאכה הזו.

"נו, אדוננו החכם", אמרו לו, "מה תאמר אתה? עכשיו תורך!".

"אדוני המלך", אמר עספור, "מה אומר ומה אדבר?"

"דבר!", ציווה המלך.

"אדוני המלך", מלמל עספור, "אלמלא החרגול, לא היתה נופלת הציפור ביד המלך...".

"חי אללה, יפה מאד! יפה מאד!" אמר המלך והוציא מידו את החרגול והציפור. הנוכחים הוכו בתדהמה מהחכם ואמרו: "אין כמוהו בעולם כולו!". שמה של אשת עספור היה ג'ראדה והוא התכוון לומר, אלמלא ג'ראדה לא הייתי מקבל את כאב הראש הזה.¹ המלך העניק לו גלימת כבוד, נתן לו מאה דינר ושאל: "מה תרצה?".

"כרגיל", השיב עספור, "להכות את האסטרולוגים, עד שיחדלו ולא ישובו לפגוע בי!".

המלך ציווה להכותם והם יצאו מלפניו. החכם עספור הלך לביתו ונותר שמח וטוב לבב.

¹ משחק מילים על שמם של עספור (בערבית "ציפור") ואשתו ג'ראדה (בערבית "חרגול").

השמועה על אודותיו עשתה לה כנפיים, ובארץ כולה נודע כי למלך פלוני ישנו אסטרולוג שמוצא אבדות, משיב גניבות ואין דבר חכמה שנסתר ממנו. לקיסר הביזנטי היה אסטרולוג ידען שלא היה כמוהו באותם הימים. כאשר הגיעה אליו השמועה על עספור האסטרולוג, חש קנאה עזה. הוא אמר לקיסר: "אדוני הקיסר, בכוונתי לנסוע להתווכח עם האסטרולוג של מלך הברברים. אתנצח עמו ואם אביס אותו, כולם יראו שניצחנו את המוסלמים!".

"תתכונן לנסיעה!", אמר הקיסר.

משרתיו החלו בהכנות, רתמו את הסוסים והוא יצא לדרך. הוא רכב ללא הפסק, בלילה וביום, חצה יישובים, עד שהגיע לעירו של המלך. הוא שהה מחוץ לעיר שלושה ימים עד שלבסוף ביקש רשות לפגוש את המלך והמלך אישר זאת. הוא נכנס, קד ואמר: "אדוני המלך ירום הודו! ישנו אסטרולוג חכם אצל הקיסר, ריבון אמוריון², והוא המלומד שבכל חכמי ביזנטיון. הוא שמע שישנו חכם אצל אדוני אשר ניצח את כל המלומדים, החכמים והאסטרולוגים, ושלח אליך את האסטרולוג שלו כדי שיתווכחו שניהם מלפניך ומי שניצח את חברו – הוא הצודק".

"לכו אל החכם עספור", ציווה המלך, "והביאוהו אליי כדי שיתווכח עם החכם הביזנטי!".

הלכו המשרתים עד לפתח ביתו של עספור האסטרולוג, ודפקו בדלת. "מי שם?" שאלה אשתו.

"המלך קורא לעספור" השיבו המשרתים "הגיע אליו חכם ביזנטי אשר בא במצוות הקיסר הביזנטי כדי להתווכח עמו ושכולם יראו מי מלומד יותר. הוא הביא גלימות כבוד וזהב, הוא המלומד ביותר באנשי דורו!".

שבה אשת עספור אל בעלה וסיפרה לו מה שאמרו לה המשרתים. הוא החוויר וכל צורתו השתנתה.

"וואלה, יא מאה "ברכות"! מה נעשה עכשיו? שרדנו עד כה, אך עכשיו האסטרולוג הזר הזה רוצה להתווכח עמי, וכאשר ישאל אותי על דבר מסוים, לא אדע מהי התשובה!"

"יא בנאדם" השיבה האשה "לך ובטח באללה! לא תהיה לך, אלא הצלחה".

² השושלת האמורית שלטה באימפריה הביזנטית בשנים 867-820 לסה"נ.

"יא גברת" אמר עספור "כל פעם את זורקת אותי על הראש! חי אללה, הפעם יתלו אותי. אך חי אללה, לא אניח לך לצאת בשלום אחריי, אלא אומר, יא אדוני, היא הכריחה אותי לעשות צחוק מכם ואמרה לי להיות אסטרוולוג ולעשות צחוק מהציבור, חי אללה, אני בסך הכל אורג!". הוא לבש את בגדיו ויצא. כשהגיע לארמון, קיבל רשות להיכנס ונכנס. הוא בירך את המלך לשלום והתיישב. השליח הביזנטי ראה אותו, הביט בזקנו הארוך ובגלגלי עיניו, ואיבד את סבלנותו.

"אדוני המלך", פתח האסטרוולוג הביזנטי, "בכוונתי לשאול אותו שלוש שאלות, ואם ישיב עליהן, הרי שניצח אותי ולא יהיה לי צורך להתווכח עמו". "ותסתפק בכך?" שאל המלך.

"כן, אדוני המלך. כנס את הציבור כדי שיהיו נוכחים בעניין הזה". המלך הזמין את הקאדי ועדים מהימנים וכן את המשנה למלך, את נכבדי העיר ואנשי צבא וסיפר להם את העניין. כולם התיישבו והאסטרוולוג הביזנטי הצביע על עספור, הניע את ידיו בעדינות והניחם על הארץ. עספור הוציא את שתי ידיו, הניען והרימן כלפי מעלה.

"יפה!" קרא הביזנטי "הידד, אדוני החכם! אדוני המלך, הוא השיב על השאלה הזו, נותרו עוד שתי שאלות. אם ישיב על שתיהן, ינצח אותי". הוא הוציא את אצבעו המורה והצביע לכיוון עספור. עספור הוציא שתי אצבעות, הצביע בהן לכיוון הביזנטי ונעץ בו את עיניו. "חי אללה!", צעק הביזנטי, "בשם דתי, אמת! האיש מלומד. הביסני בשתי שאלות, אך נותר להשיב על עוד אחת".

הביזנטי הוציא מחיקו ביצה והצביע עמה על עספור. עספור הושיט את ידו לחיקו והוציא גבינה והצביע עמה על האסטרוולוג הביזנטי. כאשר ראה זאת הביזנטי קרא: "בשם דתי, סברתי שאני הוא המלומד ביותר בבני אנוש והאמת בצדי, אך מעולם לא ראיתי כמו האסטרוולוג הזה. הושט ירך ואעיד קבל עם שאין אלוה מלבד אללה ומוחמד הוא שליח אללה, עליו התפילה והשלום!"

"חי אללה", אמר המלך, "לא הבנו את השאלות, מהן ומה פירושן, באר לנו כיצד הביסך. מה שאלת אותו בפעם הראשונה?" "שאלתי אותו, מי פרש את הארץ, והוא השיב 'זה שהגביה את השמיים', שאלתי אותו באצבעי, האם אללה ברא את אדם, והוא השיב בשתי אצבעות 'וגם את אשתו חווה', הוצאתי ביצה ואמרתי שאללה ברא זאת בין צואה

ודם והוא הוציא גבינה ואמר שגם זה יצא מבין צואה ודם. אדוני המלך, אני מכיר בנצחוננו מלפניך, ומקבל עלי את האסלאם".

המלך העניק גלימת כבוד לאסטורולוג הביזנטי ונתן לו חמש מאות דינר, והעניק גלימת כבוד גם לעספור וציווה לתת לו חמש מאות דינר.

"אדוני המלך" אמר עספור "מדוע עשית כך ונתת לו חמש מאות דינר וגלימת כבוד? הרי אני ניצחתי!"

"הוא קיבל על עצמו את האסלאם!" השיב המלך.

"אני כבר התאסלמתי, ואם תרצה, גם אתנצר!"

המלך וכל הנוכחים פרצו בצחוק.

היו רבים בקרבת המלך שלא האמינו לו. המלך שאל את עספור: "מה אמרת לו ומה הוא אמר לך?"

"בשעה שהניע את ידיו" השיב עספור "הוא אמר 'אני עומד להעיף אותך מעל הארץ', ואני השבתי לו 'ארים אותך גבוה למעלה ואז אטיח אותך ארצה ואכרות לך את המעיים!' לאחר מכן אמר 'שוטה שכמוך, אני עומד לנקר לך עין אחת' והשבתי לו 'ואני אוציא לך את שתי העיניים', וכאשר הוציא את הביצה, אמר 'אני עומד לאכול את זה' ואז הוצאתי את הגבינה והשיבותי לו 'ואני אוכל את זה'". צחק המלך מדבריו ואמר: "כאשר מצליח אללה את דרכו של עבדו, הוא משתמש באמצעים שונים בשבילו, וכאשר מגיעה ברכת אללה, לומדים כולם ממנה".

אשת עספור היתה הולכת אל הנסיכה ושוהה אצלה והיא היתה שולחת לה ומעניקה לה גלימות כבוד ונותנת לה כסף רב. יום אחד, בא עספור לאשתו ואמר: "יא אשה! נשבעת לי שלא תעזבי את העיר לעולם. הבה כעת, כאשר יבואו לבקשני, אמרי 'הוא מת לפני שלושה ימים!', הדבר יועיל לי עד מאוד, קבלי מה שאני אומר, וחי אללה, ניפטר מכאב הראש הזה! אם לא תעשי מה שאני אומר לך, חי אללה, אשלח יד בנפשי!".

"אעשה כך" אמרה האשה. וכך במשך שלושה ימים, חדל עספור מלהגיע אל המלך.

"לכו אל אשת עספור", ציוותה הנסיכה את אנשיה.

הלכו, אך עספור אמר להם שמתה. שבו אל הנסיכה וסיפרו לה מה שאמר להם. הנסיכה התאבלה אבל גדול.

"אני תוהה מה גרם לה לחלות כך?" תמהה הנסיכה "רק אתמול היתה אצלנו!". גם המלך שאל על עספור ואמרו לו, "כבר שלושה ימים שלא

ראינו אותו". שלח המלך אליו אנשים שקראו אליו מחוץ לביתו. באה אשתו ושאלה "מה זאת?", אמרו לה, "המלך מבקש את החכם".
"החכם מת" השיבה. שבו השליחים וסיפרו זאת למלך.
"מתי מת?" שאל.

"אשתו אמרה שמת מזה יומיים" השיבו.
נעצב המלך אל ליבו והתאבל אבל גדול. הוא נכנס אל בתו לחזקה לאחר אובדן החכם, אך מצא שגם היא עצובה.
"אדוני המלך", אמרה הנסיכה, "יארך אללה ימך על אשת האסטרוולוג שלי שמתה. היתה אשה מקסימה, היתה מגיעה לבקר אצלי..."
"בדיוק שלחתי לקרוא לו", אמר המלך, "ואשתו אמרה שמת".
"ואני שלחתי לקרוא לה, והוא אמר שמתה!"

המלך המשיך לומר שהאסטרוולוג מת, ובתו אומרת שהאשה מתה. "נראה לי שכל העניין הזה הוא סיפור אחד" אמר לבסוף המלך. "כשירד הלילה, נלך בחשאי לביתו, אני, את ושני סריסים ונראה אם מת".
"על הכיפאק" אמרה הנסיכה.

הלילה ירד, והמלך יצא עם בתו ושני סריסים, אל ביתו של עספור. הם דפקו בדלת, אך לא נשמע כל קול. הם המשיכו לדפוק עד שהתעייפו, אך איש לא ענה להם. המלך ציווה לשבור את הדלת. הם שברו את הדלת ונכנסו, הביטו כה וכה והנה מצאו את עספור ואשתו מתים שניהם. "חי אללה, החכם ואשתו מתים!" קרא המלך. "נראה שאשתו מתה ראשונה" אמרה הנסיכה. "הייתי רוצה מישהו שיאמר לי מי מת ראשון" קרא המלך "אתן לו אלף דינר!" כשאמר זאת, צעק עספור והתיישב משל היה שד, ואמר: "אני מתי ראשון!". פרץ המלך בצחוק ושאל: "מדוע עשית זאת?", "חי אללה", השיב עספור, "עבדך הנאמן אינו אסטרוולוג! אשתי הכריחה אותי לומר זאת". פרץ המלך בצחוק, העניק לו גלימת כבוד, נתן לו אלף דינר וצירפו לפמלייתו. הוא המשיך לחיות לצד המלך בחיים מאושרים, בהנאה, בשפע ובשמחה עד שהמוות הפריד ביניהם. זהו הסיפור, תם ונשלם, ואללה יודע כל.

(מערבית: יהונתן הרשקוביץ)

ספר עיר הגברות – פרק שני

כריסטין מספרת כיצד נגלו לפניה שלוש גברות וכיצד הראשונה שבהן דיברה בפניה וניחמה אותה במצוקתה

שקועה במחשבות מייסרות אלו, כשראשי מורכן כאדם שהבושה ממלאת אותו ועיניי מוצפות דמעות, הנחתי את לחיי על כף ידי שניצבה על מסעד הכורסה. לפתע הבחנתי באלומת אור בחיקי, כעין קֶנֶץ של קרן השמש. מכיוון שנמצאתי במקום אפל ושלא הייתה זו שעה שהשמש זורחת בה, דבר זה העיר אותי כמו מתוך שינה עמוקה. הסטתי את מבטי כדי לראות מהיכן מגיע האור והנה ברגע אחד ראיתי מולי שלוש גברות מעוטרות כתרים ולהן הופעה מלכותית. הבוהק שקרן מפניהן הבהירות האיר אותי מכף רגל עד קדקוד ואף את המקום כולו. באותו הרגע, הדבר שעורר בי תימהוּן יותר מכל הוא התהייה כיצד הצליחו הללו להיכנס לחדר ביודעי כי כל הדלתות סגורות היטב. עלה בי החשש שמא מדובר בחיזיון כלשהו, שהופיע מתוך כוונה לפתות אותי ומיד החווייתי סימן של צלב על מצחי, ופחד רב אחז בי.

באותו הרגע, זו שעמדה הראשונה מבין שלוש הגבירות פנתה אליי בחיוך ואמרה: "בתי היקרה, אל נא תתייראי מפנינו, משום שלא באנו להרע לך ואף לא להטריד את מנוחתך, אלא רק לנחם אותך מתוך רחמנות על עינויי הנפש שאת נתונה בהם, ולהוביל אותך אל מחוץ לאיולת שעיוורה אותך עד כדי כך שאינך בוטחת בידיעתך ונסכה בכך אמונה כוזבת שאינך יודעת, אינך מזהה ואינך מכירה את כוחותייך – כל זאת אך ורק על שום הופעתן של דעות אחרות. הינך משולה לאותו משוגע בבדיחה הידועה, שנרדם בטחנת הרוח והולבש בשמלת אישה. כשהתעורר סיפרו לו הלועגים כי אישה הוא, והלז שוכנע בצדקתם והאמין כי אמנם הוא אישה, על אף ידיעתו כי אין זו האמת. בת יפה, כיצד זה איברת דעתך? האם שכחת שזהב טהור נבחן בלהט הכבשן? שערכו אינו משתנה ואינו פוחת כי אם גובר

ככל שהוא רָקוּעַ וחבוט יותר ומעוצב לכדי צורות שונות? האמנם אינך יודעת כי הדברים הנפלאים ביותר הם אלו המוטלים בספק, שדינם להיות מושא נצחי להתנצחויות? עתה, אם תפני את דעתך אל עבר הדברים הנעלים ביותר, אל עבר הרעיונות המופשטים, חשבי האם הפילוסופים החשובים שטענו נגד מינך הוכחו אי פעם כדוברי אמת או שקר, או שמא הם מתקנים ומוכיחים זה את זה ללא הרף, כפי שהבחנת בעצמך בשעה שקראת במטפיזיקה של אריסטו, וראית כיצד אריסטו בא בדברים ומתעמת עם דעותיו של אפלטון ושל פילוסופים אחרים. וראי, זאת ועוד, את אוגוסטינוס הקדוש ושאר מלומדי הכנסייה שבאו בדברים עם אריסטו, בעניינים מסוימים, זאת על אף היותו נסיך הפילוסופים שרעיונותיו נחשבים למקור סמכות הן בפילוסופיה של המוסר והן בפילוסופיה של הטבע.

נדמה שאת סבורה כי כל דברי הפילוסופים הם "עיקרי-אמונה"¹ ולכן אין ביכולתם לטעות. והמשוררים שאת חושבת עליהם, האמנם אינך יודעת שהם עסקו בנושאים רבים באמצעות משלים, ושלא פעם כוונתם מנוגדת למשמעות מילותיהם? את המשוררים יש לקרוא על פי הכלל הדקדוקי של לשון סגי נהור, שפירושו הוא, כפי שאת יודעת, שאם נכתב על דבר מסוים כי הוא רע, הכוונה היא למעשה שהוא טוב, ונהפוך הוא. עצתי היא שתהפכי את דבריהם משמיצי הנשים ליתרון עבורך, ושתפרשי אותם כראות עינייך, מבלי להיתלות בכוונתם המקורית. וייתכן כי יש לקרוא כך גם את אותו אדם הקרוי מתאולוס ואת ספרו: משום שאם תדבקי במשמעות המדויקת של מילותיו, שורות רבות עשויות להתפרש ככפירה גמורה ומוחלטת. והגידופים שנכתבו, בשם סמכות ושררת הסופר – לא רק בספר זה אלא גם ברומן הוורד², על מוסד הנישואים הקדוש שציווה האל, ובכך – הניסיון מוכיח כי ההפך הוא הנכון וכי ניסיונותיהם לגלגל את האשמה והאחריות על הנשים אינם מוצדקים. אמרי לי, היכן נמצא אותו בעל שנתן שליטה כה רבה לאשתו עד שהטיחה בו כאלו ניבולים ונאצות, כפי שנהוג לספר על נשים? אני סבורה כי על אף הדברים שקראת, עינייך מעולם לא

¹ הכוונה לעיקרי האמונה המנוסחים של דת כלשהי, כגון 13 עיקרי האמונה היהודית לפי ניסוח הרמב"ם.

² 'רומן הוורד' (*Roman De La Rose*), יצירה אלגורית ידועה מימי הביניים. פיזן כתבה את ספר הגבירות כתגובה לדעות המיזוגניות המובעות ביצירה זו.

חזו בתופעה כזו, משום שאלו שקרים וכזבים. אומר לך אם כן את מסקנתי, ידידתי היקרה, והיא שהשלת את דעתך הצלולה. התעשתי, השיבי רוחך אלייך ואל תניחי לדברי הבל לטרוד את מוחך. משום שידעת את היטב שכל אותם דברי בלע המופנים כנגד הנשים, מזיקים יותר לדובריהם מאשר לנשים עצמן.

(מצרפתי: רותם עטר)

סשה סוקולוב

מתוך 'בית-ספר למטומטמים'

לנער רפה השכל ויטיה מחולקין, שכני וידידי.

המחבר

שָׂאוּל, הַנְּקָרָא גַם פּוֹלוֹס, בְּהִיּוֹתוֹ מְלֵא רוּחַ הַקִּדְּשׁ,
הִבִּיט בּוֹ וְאָמַר: "אַתָּה הַמְּלֵא כָּל מְרָמָה וְכָל רִשְׁעַ, כֶּן הַשֵּׁטָן,
שׁוֹנֵא כָּל צָדֵק, הָאֵם לֹא תִּחְדָּל לְסַלֵּף אֶת דְּרָכֵי אֱלֹהִים הַיְשָׁרִים?
(מעשי השליחים, 10-9:13)

להניס, לרוץ, לשמוע, לאחוז, להסתמך,
ולראות וגם לפגוע, ולשאת ולסובב, ולנשום ולתעב.

פעלים היוצאים מכלל תבנית ההטיה
בגוף שני יחיד בשפה הרוסית. מאורגנים בצורה
שקולה ומחורזת לשם הקלת השינון.

אותו השם ! אותם תווי פנים וגוף !
(אדגר פו, 'וויליאן ווילסון')

פרק ראשון : נימפאה

טוב, אבל במה להתחיל, באילו מילים? לא משנה, פתח במילים: שם,
באגם צמוד התחנה. צמוד תחנה?
לא, זה לא יעבוד, זו שגיאה סגנונית. מְכֻלִית הייתה בטח מתקנת אותו.
מזנון יכול להיות צמוד תחנה, או קיוסק למכירת עיתונים, אבל לא אגם,
האגם צריך להיות סמוך תחנה.
אז קרא לו סמוך תחנה, הרי, זה לא העניין. טוב, אז אפתח כך: שם, באגם
סמוך התחנה. רגע, ומה לגבי התחנה, תחנת הרכבת עצמה, בבקשה, אם לא

קשה לך, תאר את תחנת הרכבת, איך היא נראתה, איזה רציף היה שם – עשוי עץ או מבוטן, אילו בתים עמדו שם, מסביב, אתה בטח זוכר את הצבע שלהם, או שאולי אתה מכיר את האנשים שגרו בהם, בבתים האלה, בתחנה הזאת? כן, מכיר, זאת אומרת הכרתי כמה מהדיירים האלה, ויש לי מה לומר עליהם, אבל לא עכשיו, אחר-כך, בהזדמנות אחרת; עכשיו אתאר את התחנה. תחנת רכבת רגילה לגמרי: בודקה של פועל המסוט, שיחים, צריף למכירת כרטיסים, רציף, חרקני אגב, עצי, קורות-קורות, עם קוצים, מסמרים שיוצאים, ככה שלא היה כדאי להסתובב שמה יחף. סביב התחנה צמחו עצים: צפצפות, אורנים, זאת אומרת – עצים שונים, שונים. תחנה רגילה לגמרי – התחנה עצמה, אבל מה שמעבר לתחנה עצמה – מה שמעבר היה ממש נהדר, בלתי-רגיל: אגם, עשב גבוה, רחבת ריקודים, חורשה, בית מרגוע ועוד דברים אחדים. אל האגם סמוך התחנה היו מגיעים המתרחצים בדרך כלל בשעות הערב, אחרי העבודה; הם היו מגיעים ברכבות ומתרחצים באגם. לא, קודם הם היו מתפזרים, הולכים לבקתות הנופש שלהם. עיפים, מתנשפים, מנגבים את הפנים במטפחות, סוחבים תיקי מסמכים ותיקי רשת, עם גיהוקים בטחול ואושושים בכליות. אתה זוכר מה היה בתוך תיקי הרשת? תה, סוכר, חמאה, נקניק; דגים חיים עם זנבות מצליפים; אטריות, מני גריסים, בצל, שימורים ולעתים נדירות יותר – מלח. ככה הם היו מתפזרים בבקתות, שותים תה בגוזזרות, לובשים פיג'מות, מטיילים בגנים – ידיים-מאחורי-הגב, מציצים אל תוך חביות-כיבוי עם מים עומדים, מתפלאים על ריבוי הצפרדעים – הן קיפצו בדשא סביב-סביב, משחקים עם ילדים וכלבים, משחקים בכדור-נוצה, שותים קוואס ישר מהמקרר, בוהים בטלוויזיה, מדברים עם שכנים. ואם עוד לא החשיך, הולכים לאגם בחבורות – להתרחץ. למה דווקא לאגם ולא לנחל? הם חששו ממשברים ושיבולות, מהרוח והגלים, מזרמי ועשבי עומק. יכול להיות שבכלל לא היה נחל? יכול להיות. אז איך הוא נקרא? הנחל נקרא. אל האגם הובילו למעשה כל השבילים והמשעולים בסביבה שלנו. מהבקתות המרוחקות ביותר, בשולי היער, נמתחו משעולים דקיקים, חלושים, כמעט לא אמיתיים. בערבים הם זהרו בקושי, לסירוגין, בעוד שהשבילים המשמעותיים יותר, אלה שפולסו זה מכבר ולנצח, שבילים רצוחים עד כדי כך שאין בכלל מה לדבר על האפשרות שיצמח עליהם משהו, - שבילים ומשעולים כאלה זהרו בבהירות, בלובן וברצף. עם שחר,

זאת אומרת, כן, בוודאי שעם שחר, מיד אחריו, בשעות הדמדומים. וכך, נשפכים אלה אל אלה, הובילו כל השבילים אל האגם. בסופו של דבר, כמה מאות מטרים לפני החוף הם התחברו כולם לדרך נפלאה אחת. והדרך הזאת נמשכה מעט הלאה במְטָרְדוֹת המדרוניים והובילה בסופו של דבר אל חורשת הלבנים. אתה מוכרח להביט לאחור ולהודות: נכון שהיה נחמד לבוא אל חורשת הלבנים רכובים על אופניים, בערב, באור האפרפר, נכון? נחמד. בגלל שאופניים – זה תמיד טוב ונחמד, בכל מזג אוויר, בכל גיל. ניקח לדוגמא את הקולגה שלנו פאבלוב. הוא היה פיזיולוג, שנהג לערוך ניסויים בבעלי חיים ולרכוב על אופניים. בספר לימוד אחד – אתה בוודאי זוכר את הספר הזה – יש פרק מיוחד על פאבלוב. בהתחלה יש תמונות של כלבים עם כל מיני צינורות הזנה מיוחדים שתפורים להם לגרון, ומוסבר שהכלבים התרגלו לקבל את האוכל אחרי צלצול הפעמון, וכשפאבלוב היה רק מצלצל בפעמון ולא נותן להם אוכל, הם היו נכנסים ללחץ ומריירים – מעורר פליאה ממש. לפאבלוב היו אופניים והוא הרבה לרכוב עליהם. רכיבה אחת כזאת מוצגת בספר הלימוד. בתמונה פאבלוב כבר זקן אבל נמרץ. הוא רוכב, מתבונן בטבע, והפעמון על הכידון – זהה לחלוטין לפעמון ממעבדת הניסויים. נוסף על כך, לפאבלוב יש זקן אפור וארוך, כמו לְמִיכָיִב, זה שהתגורר, ואולי מתגורר עדיין, בעירת הנופש שלנו. מיכייב ופאבלוב – שניהם אהבו את האופניים שלהם אבל היה ביניהם גם הבדל – פאבלוב היה רוכב על אופניים בשביל הכיף, לשם בידור ושעשוע, כפי שנהוג לומר; אופניו של מיכייב לעומת זאת, שימשו אותו רק לעבודה, כי זאת הייתה העבודה שלו: לחלק מכתבים, רכוב על אופניו. עליו, על מיכייב הדוור, - ואולי שם המשפחה שלו היה, עודנו ויהיה בעתיד – מְדָבָב? – צריך לספר בנפרד, ראוי להקדיש לו פרק זמן מיוחד, ואחד מאיתנו – אתה או אני – בוודאי יעשה את זה. בעצם, אני חושב שאתה מכיר את הדוור טוב יותר משום שבילית בעירת הנופש הרבה יותר זמן ממני, למרות שאם ננסה לברר אצל השכנים, הם בטח יגידו שזאת שאלה מאוד מורכבת ושכמעט לא ניתן לענות עליה. אנחנו, יגידו השכנים, לא ממש השגחנו בכך – זאת אומרת בנו, ומה השאלה המוזרה הזאת בכלל, ומאין הצורך הזה פתאום לערוך בירורים בעניינים מוזרים כאלה, ומה זה משנה מי התגורר ולאורך כמה זמן, הרי זה לא רציני, עדיף שתעשו משהו מועיל: אצלכם בחצר כבר מאי והאדמה סביב העצים, ככל הנראה, לא תוחחה

עדיין, ואת התפוחים אתם בטח אוהבים לכרסם, אה? הנה, אפילו נורבגוב, משיב הרוח, ככה הם יציינו כבדרך אגב, - אפילו הוא מחטט בגינה שלו מהבוקר. ואנחנו - מישוהו מאיתנו - נענה שכן, מחטט, או שנגיד יחד: כן, מחטט. לחונך שלנו נורבגוב יש זמן בשביל זה, ורצון. מה גם שיש לו - גינה, בית, ולנו - לנו כבר אין שום דבר מזה - לא זמן, לא גינה ולא בית. פשוט שכחתם שאנחנו כבר מזמן, מזה תשע שנים בערך, לא גרים פה בעיירה. הרי מכרנו את הבקתה - פשוט קמנו ומכרנו. אני חושד שתרצה להוסיף משהו, בתור האדם התקשורתי והדברן בינינו, שתתחיל להתדיין פה, להסביר למה הבקתה נמכרה ומדוע, לדעתך, אפשר היה להימנע מכך, ולא רק שאפשר, אלא רצוי, זאת אומרת, אסור, פשוט אסור היה למכור. אולם מוטב שניסע מפה ומהם, נתפוס את החשמלית הראשונה, אני לא רוצה לשמוע את הקולות שלהם.

אבינו מכר את הבקתה כשיצא לגמלאות, למרות שהפנסיה שלו הייתה כל כך גבוהה, שמייכייב, הדוור המקומי, שכל החיים חלם על אופניים חדשים וטובים, אבל לא הצליח לחסוך מספיק כסף, לא בגלל שהוא היה אדם נדיב מי יודע מה, אלא בגלל הבזבזנות הנוראה שלו, אז המייכייב הזה, כששמע מהשכן שלנו, אדון תובע מחוזי, איזו פנסיה הולך אבינו לקבל, הוא כמעט נפל מהאופניים. הדוור היה רוכב בשלווה לאורך הגדר שמעבר לה הייתה הבקתה של השכן, - אגב, אתה זוכר את שם המשפחה שלו? לא, קשה להיזכר ככה פתאום: קשה לי לזכור שמות, וגם - מה הטעם בכלל לזכור את כל השמות ושמות המשפחה האלה - נכון? בוודאי, אבל אילו היינו יודעים את שם המשפחה, היה לנו יותר נוח לספר. אבל אפשר להמציא שם משפחה סמלי מוסכם, הם הרי כולם סמליים ומוסכמים גם אם אמיתיים, איך שלא תסתכל על זה. אבל מצד שני, אם נכנה אותו בשם משפחה סמלי מוסכם, עלולים עוד לחשוב שאנחנו פה מספרים סיפורים, מנסים לרמות מישוהו, לבדות מליבנו, כאשר למעשה אין לנו בכלל מה להסתיר, מדובר בסך-הכול בשכן-אדם, שכן שכל העיירה מכירה, ויודעת שהוא עובד בתור ידידו של התובע המחוזי ושהבקתה שלו רגילה לגמרי, לא מפוארת מדי, ושככל הנראה חבל שהופצו שמועות שהוא בנה אותה מלבנים גנובות - מה דעתך? אה? על מה אתה מדבר? מה, אתה לא מקשיב לי? לא, מקשיב, אני פשוט חשבת בדיוק שבצנצנות ההן בטח הייתה בירה. צנצנות? כן, הצנצנות הענקיות ההן שעמדו אצל השכן במחסן, מה דעתך, הייתה בהן

בירה רגילה לגמרי נכון? אני לא יודע, לא זוכר, מזמן לא חשבתי על התקופה ההיא. וכשמייב היה חולף מול הבית של השכן, הוא היה עומד על מפתן המחסן ובוחר צנצנת של בירה מול האור. האופניים של מייב הרעישו מאוד, מקפצים על שורשי הברושים שבלטו מתוך האדמה, והשכן לא היה יכול שלא לשמוע ולזהות את האופניים של מייב. וכשמע וזיהה, התקרב במהירות אל הגדר כדי לשאול אם יש בשבילו מכתבים, אבל במקום זאת – בהפתעה גמורה עבור עצמו – הודיע לדוור: שמעת, - אמר ידידו של התובע המחוזי, - שהתובע המחוזי יצא לגמלאות? בחיך. כמה נתנו? – שאל מייב, בולם בעדינות, אבל לא עצור לגמרי, - כמה כסף? הוא הפנה את ראשו לאחור כשהוא ממשיך לנוע והשכן הבחין בכך שפניו השזופים של הדוור לא מביעות דבר. הדוור, כתמיד, נראה שָלו, רק הזקן שלו, עם מחטי האורן שהסתבכו בו, התבדר ברוח: ברוח שהוליד המרוץ, ברוח האופניים הנמרצת, ולשכן, אילו רק היה קצת משורר, היה בוודאי נדמה שפניו של מייב, פנים סחופות בידי רוחות הפרצים של עיירת הקיט, כאילו מקרינות רוח, ושמיכייב הוא זה שכולם בעיירה הכירו כ'משיב הרוח'. ליתר דיוק, לא הכילו. איש לא ראה מעולם את האדם הזה, ייתכן שהוא בכלל לא היה קיים. אבל בערבים, אחרי הרחצה באגם, הנופשים היו מתכנסים בגזוזטאות המזוגגות, מתיישבים בכורסאות הקש ומספרים סיפורים איש לרעהו, ואחת המעשיות האלה הייתה המעשייה על 'משיב הרוח'. אחדים טענו שהוא היה צעיר ונבון, אחרים – שהוא זקן וטיפש. היו גם כאלה שעמדו על כך שמדובר באדם חסר השכלה, בור, בגיל העמידה, ולעומתם היו גם כאלה שייחסו לו גבורות וחוכמה. קבוצה אחרת מצאה לנכון לטעון שמשיב הרוח הוא אדם צעיר וחלוש, מטומטם – אבל גאון. היו מספרים שהוא נוהג להופיע באחד מימי הקיץ השמשיים והחמים ביותר, רכוב על אופניו, שורק במשרוקית עשויה עץ אגוז ומפיה רוח בסביבה. הכוונה הייתה לכך שמשיב הרוח מפיה את רוחותיו רק בסביבה שבה יש יותר מדי בקתות נופש ונופשים. כן-כן, זו הייתה בדיוק סביבה מהסוג הזה. אם אני לא טועה, בסביבת תחנת הרכבת היו שלוש או ארבע עיירות קיט כאלה. איך נקראה התחנה? – אני לא ממש מצליח לראות את השם ממרחק. התחנה נקראה.

זהו אזור מס' חמש, מחיר הכרטיס שלושים גרושים, זמן הנסיעה – שעה ועשרים, סעף המסילה הצפוני, עפי של עץ השיטה או, נאמר, שיח הלילך

המלבלב בלובן פרחוני, בריח של קראוסוט, של פלוש מאובק ושל סיגריות, מרצד לאורך קו הניכור, חוזר עם ערב אל הגן על קצות האצבעות ומטה אוזן לתנועת החשמליות, נרעד למשמע רחשים, ואחר-כך הפרחים נסגרים והולכים לישון, נכנעים להפצרותיה של הציפור הדאגנית ששמה נייטינגייל; סעף המסילה גם, אחוז בשרעפיו, אך שרשרת הרכבות הממוקמת עליו בצורה סימטרית לא נמה אלא נעה אחוזת קדחת, קוראת בשמו של כל פרח שנקרא בדרכה, דנה לנדודי שינה את ישישות התחנה המרירות, את נגני האקורדיון הקטעים שהמלחמה עיוורה אותם, את המסילאים עם האפודות הכתומות, את מגורשי עיירות הקיט הלא יוצלחים – דיגי הבוקר והלילה הלכודים בסבך המסועף והקפיצי של חוטי הדיג השקופים, וגם את המצופאים הישישים, שוכני האיים, שפרצופיהם, המתנועעים מעל מימי התעלה השחורים שמשמיעים המהומי-נחושת, נצבעים חליפות בארגמן ובלובן חיוורוני, וכמובן את עובדי הסוכנויות להשכרת סירות, שנדמה להם שהם שומעים את צלילי שרשראות העיגון, את קול טפיחת המשוטים על המים ואת אוושת המפרשים, ושהם יוצאים מהביתנים שלהם עוטים על כתפיהם אדרות גוגוליות בלי כפתורים, ומתהלכים על חולות החרסינה לאורך הגדה, על הדיונות, על המורדות המוריקים; הצללים האילמים והחלושים של העובדים נחים על קני הסוף והאברש, והמקטרות שלהם מתוצרת עצמית זוהרות בחושך כמו גזירי אָדָר רְקוּבִים, מושכות אל האור את פרפרי הלילה המשתוממים; הסתעפות העפאים שרויה בשרעפים, עפעפי הכותרת שלה סגורים, והרכבות המועדות על לוחיות המחברים, בשום אופן לא יצליחו להעיר אותה או לנער ממנה אף טיפת טל – נומי-נומי, הסתעפות ספוגה בריח של קראוסוט, ועם שחר עורי ולבלי, לבלבי את עצמך לדעת, השירי את עלי הכותרת, סמאי בהם את עיני הסמפורים, צחקקי כשאת מרקדת בתחנות לקצב ליבך העצי ומוכרת לנוסעים בכי וצעקות, מתערטלת בתא השינה המצופה מראות, כמו שמך, מכנים אותי סעף, אני סעף ענפי השיטה אני סעף מסילת הברזל אני ספי אני בהריון מהציפור הענוגה בשם נייטינגייל אני נושאת ברחמי את הקיץ הממשמש ואת תאונת רכבת המשא הנה קבלו אותי קנו אותי אני בין כה וכה מלבלבת את עצמי לדעת אני בין כה וכה קמלה זה זיל הזול בתחנה אני עולה פחות מרובל אני ניתנת עם הכרטיסים אני נקנית באמצעות קופונים ואם אתם רוצים אתם יכולים לעלות בחינם

הרי הכרטיסן חולה ולא יגיע חכה רגע אני אפתח לבר אתה רואה כולי שלגיה נו קדימה כסה את כולי לגמרי כסה אותי כבר בנשיקות איש לא יראה זה לבן על לבן עלעלי הכותרת על לובן הגוף לא נראים כבר נמאס לי-פְּעָמִים אני נראית לעצמי פשוט זקנה שמתהלכת כל חייה על אפר פחם לוחט על סוללות של אפר פחם כולה מכוערת אני לא רוצה להיות זקנה אהוב שלי לא לא רוצה אני יודעת שאמות בקרוב על המסילה אני אני כואב לי יכאב לי שחרר אותי כשאמות התר את הגלגלים האלה המגורזים את כפות הידיים שלך מה זה על כפות הידיים שלך אלה לא כפפות לא אמת דיברתי אני ספי אני מְסַעֶפֶת ענפים לבנה וצחה מלבבת אין לך זכות אני היושבת בגנים אל תצעק אני לא צועק זה עובר אורח צועק טָה טָה טָה מה העניין טָה טָה מה טרה מי שם טה איפה שם שם שם. ספי סעף מסעפה הסתעפות עפאי ערבי הנחל שם בחלל החלון בקיטון הקטון טרה טה שם טרה טה תר אחר מה מי סעף עפי ערבי הנחל זרוע ברוח על רוח על פה ועל שם טם טררם פסי הטררם טראם רעם רם ערב נחל טוב כרטיסים שים פס על הנ"ל על אֵינְחַל אכז"ל בְּעֵין-זָכַר צונח זלזלפא בתא גמא וכיוצא באלה ואיש לא רוצה לא יודע משום שאיש לא רצה ללמד אותנו יוונית עתיקה וזו הייתה שגיאה בלתי נסלחת שלהם שגיאה בלתי מוצלחת מצידם ובגללם אנחנו לא יכולים עכשיו למנות ספינות כמו שצריך והרמס אף ורץ וצורתו צורת פרח קט אך אנחנו כמעט לא מבינים את זה את זה ובכלל יעזור אם תנשפו בקרן היער עד כף הורן נידף ובתוף כמובן להכות טרה לה לה שאלה זה הקונדוקטור תשובה לא זה הקונסטריקטור מה אתה צועק שם אתה לא בטוב נדמה לך רק אני לא ברע זה היה עובר אורח עכשיו אני בטוח לחלוטין שזה היה עובר אורח כי אתם יודעים איך זה נרדמתי לרגע ופתאום שומע כאילו מישהו שר כאילו לא או לי או לה טרה לה לה לי לו לא ההיא ולא ההוא ולא הזה לא זה בכלל לא זה לא איתי לא אַתָּה לא נָטַע נטעים לא נָטַע לא נָטַח ברוטו איטליה אדם איטלקי דנטה אדם ברונו אדם לאונרדו צייר אדריכל חוקר חרקים *אם תרצה לראות איך עפים עם ארבע כנפיים גש אל התעלה של המבצר במילאנו ותראה שפירות שחורות כרטיס למילאנו אפילו שניים לי למיכייב מדבדב רוצה מעוף שפירות בסעפי ערבי הנחלים בתעלות עם עשב לא גזום לאורך המסילה הראשית של קונסטלציית ספי במעבה סבך האברש שם טִינְבֶּרְגֶּן המדען ההולנדי התחתן עם קולגה שלו ותיכף התברר להם שהאָמוּפִּילָה צרעה מזן*

הצרחוליות לא מוצאת את דרכה הביתה באופן זהה לצמח הפילנטוס אבל בתוף מרים מנגן כמובן כל מי שעובר בדלת המסתובבת טם טם טם טם סתם שיר קטן ושמח שמנגנים על חכלילית פשוטה עשויה קנה סוף על מסעפת מסילת הברזל טרה טה טרה נה נה ואתא שונרא ואכלא לגדיא דזבין אבא בתרי זווי השונרא טינברגן מחולל ומחולל פחד אימים היא מכשפה חיה עם נהג מקפרון מקימה רעש נורא מפריעה לישון בשש בבוקר מזמרת במטבח מכינה לו אוכל ביורות על מדורות מבווערות בתוך קדרות מהבילות על אסכלות צריך לתת לה איזה שם אם השונרא טינברגן היא תהיה המכשפה טינברגן מחוללת בפרוזדור מהבוקר שרה על השונרא וככל הנראה עושה פרצופים. למה כ ל ה נ ר א ה ? מה, לא ראית איך היא רוקדת? לא, נדמה לי שבכלל לא ראיתי אותה אף פעם. אנחנו גרים יחד באותה הדירה כבר כמה שנים טובות, אבל העניין הוא שהמכשפה טינברגן היא בכלל לא אותה האישה הזקנה שהדירה רשומה על שמה ושבה אני נוהג להיתקל במטבח מדי בוקר וערב. זו אישה זקנה אחרת, שם המשפחה שלה טרֶכְטֶנְבֶּרְג, שיינה סולומונֶבֶּרְג טרכטנברג, יהודייה, בפנסיה, היא פנסיונרית גלמודה, ובכלל בוקר אני אומר לה: בוקר טוב, ובערב: ערב טוב, היא עונה, היא אישה מאוד שמנה, יש לה שיער אדמוני עם מעט שיבה, תלתלים, בת שישים וחמש בערך, אנחנו כמעט לא מדברים בינינו, פשוט אין לנו על מה לדבר, אך מפעם לפעם, בערך פעם בחודשיים, היא מבקשת ממני להשאיל לה את הפטיפון, ושמה תמיד את אותו התקליט. היא לא מקשיבה לשום דבר חוץ מהתקליט הזה, אין לה אף תקליט אחר. איזה תקליט זה? מיד אספר. נניח שאני חוזר הביתה. מהיכנשהו. אני מוכרח לציין, שאני יודע מבעוד מועד מתי טרכטנברג תבקש ממני את הפטיפון, אני צופה את זה כמה ימים מראש, שהנה, זאת אומרת, בקרוב, ממש-ממש בקרוב, היא תגיד לי: תקשיב, חיים שלי, תעשה לי טובה, מה עם הפטיפון הזה שלך? אני עולה במדרגות ומרגיש: טרכטנברג כבר עומדת שם מעבר לדלת, בפרוזדור, מחכה לי. אני נכנס באומץ. באומץ. אני נכנס. ערב טוב. באומץ. ערב מצוין, חיים שלי, תעשה לי טובה. אני מוריד את הפטיפון מהארון. פטיפון ישן, יוצר לפני המלחמה, נקנה מתישהו היכנשהו. על ידי מישהו. קופסת עץ אדומה, תמיד מכוסה באבק, כי למרות שאני משתדל לנקות בחדר ולהסיר אבק, כפי שלימדה אותנו אימנו הטובה והסבלנית, ידי משום מה לעולם אינה מגעת לפטיפון. מה גם שאני כבר מזמן לא מפעיל

אותו. ראשית, אין לי תקליטים, ושנית, הפטיפון בכלל לא עובד, מקולקל, הקפיץ מזמן נשחק והצלחת לא מסתובבת, האמן לי. שיינה סולומנובנה, - אני אומר לה, - הפטיפון לא עובד, את הרי יודעת. לא משנה, - עונה טרכטנברג, - רק תקליטון אחד. אך, רק אחד, משיב לה אני. כן כן, - מחייכת שיינה, שיניה ברובן עשויות זהב, מרכיבה משקפיים עם מסגרת משריון צב, פנים מפודרות, - רק תקליטון אחד. היא לוקחת את הפטיפון לחדר שלה ונועלת את הדלת על בריח. ואחרי עשר דקות בערך, אני שומע את קולו של יעקב עימנואילוביץ', אבל לא אמרת מיהו, היעקב עימנואילוביץ' הזה. אתה לא זוכר אותו? הוא היה בעלה, הוא מת, כשאני ואתה היינו בני עשר בערך, והתגוררנו עם ההורים בחדר ההוא, שבו אני מתגורר היום לבדי, או שאתה מתגורר לבדך, בקיצור – אחד מאיתנו. ובכל זאת – מי מאיתנו? מה זה משנה! אני מספר לך כזה סיפור מעניין, ואתה שוב מציק לי, אני הרי לא מציק לך, לדעתי קבענו פעם אחת ולתמיד שאין בינינו שום הבדל, או שאתה שוב מתחיל ע מ ? ה? מתנצל, להבא אשתדל לא לעשות לך צרות, פשוט הזיכרון שלי לא כל-כך בסדר, אתה מבין? ושלי בסדר, אתה חושב? אני מתנצל, באמת, סלח לי בבקשה, לא רציתי להעציב אותך. קיצורו של דבר, יעקב מת בגלל תרופות, הוא קיבל הרעלת קיבה. שיינה נורא התעללה בו, דרשה ממנו איזה סכום כסף, היא חשבה שבעלה מסתיר ממנה כמה אלפים, והוא היה בסך-הכול רוקח רגיל לגמרי, ואני בטוח שלא הייתה לו אגורה שחוקה. אני חושב ששיינה פשוט התעמרה בו עם הדרישות הכספיות שלה. היא הייתה צעירה ממנו בחמש-עשרה שנה בערך, וכפי שהיו אומרים בחצר על הספסלים, בגדה בו עם מנהל התחזוקה סורוקין, זה עם היד האחד, זה שתלה את עצמו אחר-כך במחסן הריק, כשנה אחרי מותו של יעקב. כשבוע לפני כן, הוא מכר את המכונית שאותה הביא מגרמניה בתור שלל אחרי המלחמה. על הספסלים אהבו לתהות, לשם מה צריך סורוקין את המכונית הזאת, הרי הוא לא יודע לנהוג, ועל העסקת נהג אין בכלל מה לדבר, אתה אולי זוכר. ואחר-כך הכול התברר. כשיעקב היה יוצא לנסיעות עבודה, או כשהמשמרות שלו בבית המרקחת היו נמשכות יממה שלמה, סורוקין היה לוקח את שיינה למחסן שבו עמדה המכונית, ושם, במכונית הזאת היא הייתה בוגדת ביעקב. איזה שפע, היו אומרים על הספסלים, איזה שפע – הנה לכם מכונית פרטית ואפילו לא צריך לנסוע בה: אפשר סתם לבוא למחסן, לנעול את הדלת מבפנים,

להדליק את הפנסים, להוריד את המושבים – ולהשתעשע, ושיהיה לבריאות. אך, איזה סרוקין זה יא-אללה, היו אומרים בחצר, אז מה אם יש לו רק יד אחת. תאר את החצר שלנו, איך היא נראתה אז, לפני כל-כך הרבה שנים. הייתי אומר שזו הייתה יותר מדמנה מאשר חצר. צמחו שם עצי תרזה שדופים, עמדו שניים או שלושה מחסנים ומאחורי המחסנים – ערמות של שברי לבנים ועוד פסולת. אך הדבר החשוב ביותר – שלוש או ארבע מאות של תנורי גז ישנים, שהוצאו מהבתים שעמדו מסביב, והושלכו אל החצר מיד אחרי המלחמה. בגלל תנורי הגז האלה, בחצר שלנו תמיד היה ריח של מטבח. כשהיינו פותחים אותם, הם היו חורקים נורא. ולמה היינו פותחים אותם, אה? למה? מוזר לי שאתה לא מביין את זה. היינו פותחים אותם כדי לטרוק אותם מיד חזרה, בשיא הכוח. אבל, מדוע שלא נחזור אל האנשים שהיו שכנינו לחצר, הרי הכרנו רבים מהם. לא-לא, משעמם איתם כל-כך, הייתי רוצה לדבר עכשיו על משהו אחר. העניין הוא שמהו לא עובד לנו עם הזמנים, אנחנו לא תופשים את הזמן בצורה נכונה, אתה מביין? אתה זוכר איך יום אחד, לפני הרבה שנים, פגשנו בתחנה את המורה שלנו, נורבגוב? כן, זוכר, פגשנו אותו בתחנה. הוא אמר ששעה לפני כן הוא נטש את חופי מאגר המים שם עסק בדייג, והשתמש בתולעי מים אדומות בתור פיתיון. באמת הייתה לו חכה ודלי, והספקתי להבחין בכך שבדלי שחו כל מיני בעלי-חיים, אבל לא דגים. נורבגוב, המורה שלנו לגיאוגרפיה נורבגוב, גם בנה לו בקתה באזור התחנה הזאת, רק מעברו האחר של הנחל, והיינו מבקרים אותו לעתים קרובות. ומה עוד אמר לנו המורה שלנו באותו יום? הגיאוגרף נורבגוב אמר לנו בערך את הדבר הבא: איש צעיר, וודאי שמת לב איזה מזג אוויר נפלא שורר באזורינו מזה מספר ימים רצופים; האם אינך חושב שלנופשים הנכבדים הללו כלל לא מגיע פאר שכזה? האם לא נדמה לך, ידידי הצעיר, שהגיע הזמן, כמו שאומרים, שתתרגש עלינו איזו סופה, או לכל הפחות סערה ברקים? נורבגוב סוכך על עיניו מפני השמש בידו, והביט לשמים. היא הרי תתרגש, חביבי, ועוד איך תתרגש – ניצוצות יעופו! ולא ביום מן הימים, אלא היום-מחר. דרך אגב, אתה מתכוון להרהר בעניין? אתה מאמין בזה? [...]

(מרוסיח: טינו מושקוביץ)

מתוך 'עין המשורר – הערות על הבדלים אחדים בין שירה לפרוזה'

מעודי לא כתבתי ולו שורת שיר אחת; אף על פי שמלאתי כרכים רבים, רבים מדי, בפרוזה. ובכל הנוגע לקריאה, הרי שבניגוד לתאבוני הנכון תמיד לפרוזה, אני מזהה בי שמץ סלידה מפני שירה. זו נטייה אישית, פגם מולד, ללא כל ספק, בהרכבי הנפשי, שמוטב שיתגלה כבר בפתח מאמר זה. כי מלבד הצגה יאה של דעותיי על אודות שירה ופרוזה, יובא בו לידי ביטוי הפרדוקס שליווה אותי מאז ומתמיד ומלווה אותי עדיין, והוא רגש הנחיתות שאני חשה כלפי השירה וכותביה. אני אכן מודעת למעמדה הנחות של הקסטה שלי; וברור לי שדרך חיי, נכבדה ככל שתהיה, עודנה מוגבלת ואין בה שום ייחוד. ואין זאת, עלי למהר ולהסביר, שמשוררים הילכו עלי קסם בחיי הפרטיים; בשיחות עמם תמיד דמו בעיני אישיותם

ורנון לי (1856-1935)

ודיבורם ממש כמו שתי טיפות מים לאלה של בני תמותה רגילים, עד שנאלצתי לכלול אותם עם אחד האדם. אבל לפעמים משהו עצר בעדי. קרובה ככל שתראה דמותם למראה אנוש, נותר במשוררים

דבר מה בלתי רגיל שמבדיל אותם, מעין הילת חיי נצח שמקיפה אותם. לא, גם אם במפגשי עמם פחת בעיני ערכם של משוררים אחדים, הרי שהעברתי את הנבל וזר הדפנה, את שיעור הקומה וההוד השמימיים, מכותבי השירה ליצירתם. אין לי שום ספק ששירה משעממת בהשוואה לפרוזה, אלא שאני

משתעממת ממנה באותו השעמום שאוחז בי במנזר. יש בה אלוהות, נצחיות.

השירה אלוהית, כמדומני, מפני שהיא נצחית. והיא נצחית (כך אטען ברשימה זו), משום שאנשים זוכרים אותה; משום שהיא נותרת בזיכרון, היא נמצאת בו, ממוקמת בו, כפי שהיא. זאת בעוד הפרוזה באה והולכת; עושה את עבודתה נאמנה (או שלא נאמנה) משנה דבר מה בנפשנו, ונמוגה מיד בתום פעולתה. על כן, פרוזה, כשלעצמה, גדולה ורבת השפעה ככל שתהיה, אינה עולה על האנושי.

כה מקובל להבדיל את השירה והפרוזה זו מזו עד שמבקרינו המלומדים אינם טורחים כלל לחקור את מקור ההיבדלות, ורק לעיתים נדירות יצינו את עצם קיומה. מכיוון שכך, נאלצת אני הקטנה ובורה בתורת השירה, לשאול כיצד הייתם מרגישים, כיצד היה כל אחד מרגיש, לו היה מוצא ב-*Times* ידיעה חשובה, תיקון לכל נוסחיה של פסקה ידועה בחלום ליל קיץ, שמעתה אומרת כך:

"עין הפרוזאיקן, מתגלגלת במחול-עיוועים, עולה ויורדת בין ארץ לשמיים; ומכיוון שכך, בדמיונו – צורות לא-ידעון קורמות בשר וחזות; ובעטו יש ביכולתו להלביש אותן בדמות ובדיוקן, ובתוך כך הוא ממציא משכן נאה ויאה לכל ילדי-הרוח, כשהוא קורא להם בשם."^{*}

איזה שטויות! נזדעק; איזה זלזול וחילול קודש! באמת, אסור להרשות לאנשים, וכו' וכו', כמובן שלא! אבל אין זה תוכנה המזויע של הפסקה שגורם לה להישמע טיפשית כל כך; כי אם ניתן על כך את הדעת, נאלץ להודות שכותבי פרוזה רבים אכן גילו כוח מדמה שכזה, כשגרמו לנו לקבל את קיומן בזמן ובמרחב של בריות ותופעות שלא נוצרו אלא במוחם בלבד. מכאן שזהו אופן הביטוי שזעזע אותנו כל כך; במיוחד ההתייחסות ל"עיני המתגלגלת" של כותב הפרוזה, ואותה תנועת "עיוועים", בין אם יוצאת ב"מחול" בין אם לאו. השגות שכאלה חלות על משוררים בלבד. וזה בדיוק הדבר שאליו אני חותרת; רק למשורר יכולה להיות "עין", על כל פנים עין מתגלגלת במחול עיוועים, שכן אפשר שעיניו של אדם תגלגלנה, שתיהן יחד וכל אחת לחוד, גם מבלי שיהיה אחוז עיוועים, או אחוז עיוועים שאין בהם שום מחול.

* פרפרזה על 'חלום ליל קיץ', מערכה 5, תמונה 1. בעברית לפי תרגום ט. כרמי.

עכשיו, לאחר שגרמתי לכם להודות בכך, שבמובן זה משוררים אכן נבדלים מאתנו, כותבי פרוזה, נוכל להמשיך ולחקור – במה? אם נחזור אפוא אל תיקון הפסקה הנ"ל, נגלה שלא רק שמוכרו בו דבר שגוי מיסודו - כלומר, שלכותב הפרוזה יש עין מתגלגלת במחול עיוועים – אלא אף נעשה שם דבר חמור בהרבה; בהפיכת החרוז הלבן לפרוזה, נהפך תיאור פיוטי זכור לטוב לטאוטולוגיה והבלים דביקים. זאת משום שבפרוזה, בהקשר בו נאמרים הדברים, צורות ובשר הם מונחים עקיפים; הטענה שעט המשורר קורמת בשר לצורות לא-ידעון, היא בעצם רעיון רוח נטול ממשות. התארים נאה ויאה וחזות שנתחבו לעיבוד פרוזאי זה למעשה מסייעות להפטר מן הטאוטולוגיה ומוסיפות משמעות כלשהי לטענה. אבל זאת משמעות פשוטה, לא ראויה לאזכור; ומעל לכל זאת אינה המשמעות השייקספירית. כי כמובן שלכולנו ברור כי שייקספיר מעולם לא התכוון לכך שעט המשורר, עם או בלי עזרתה של עינו המתגלגלת, מסוגל לקרום בשר לצורות לא-ידעון, ואף לא לשוות לצורות לא-ידעון שעלו בדמיון חזות נאה ויאה. שייקספיר, כמובן, התכוון לכך שמשורר מסוגל לגרום לנו לקבל כאמיתיים, דברים שקיימים בראשו בלבד... שייקספיר באמת התכוון לכך? זה נשמע קצת משעמם; וכפי שכבר אמרנו, זאת טענה שניתן לטעון בה במידה לגבי פרוזאיקן, ואותו איש לא יזכה בעין מתגלגלת במחול עיוועים, לא שייקספיר ולא אף אחד אחר. דומה שקשה מן הצפוי להבין לחלוטין מה התכוון שייקספיר לומר. אבל תנו דעתכם על הדרך שבה אמר זאת: הפלא הטופף והנעים שב"קורא להם בשם", הנישא בפי כל מדי יום; החן המכשף של "כל ילדי-הרוח"; התשוקה המאופקת שב"מתגלגלת במחול עיוועים"; התנופה הלירית האדירה של הפסקה כולה. את כל אלה לעולם לא נוכל לשייך לפרוזאיקן; רק למשורר.

מה גם שרק משורר רשאי להתנסח כך; פרוזאיקן לעולם אינו רשאי לניסוחים כאלה. וזה הדבר שהתכוונתי אליו כשטענתי שיש משום חילול קודש בתרגום שירה לפרוזה: אני טוענת שבכל העסק הזה פועל איזה כוח כשפים, שבזכות הדבר שייחס שייקספיר לעין – אותו מחול עיוועים, ולא משנה מה פשר המילים – מתעלה דמותו של המשורר. כוונתי היא לכוחה של השירה כשירה להפוך את המובן מאיליו לראוי להיזכר, להפעיל מטאפורות מוגזמות (לעתים מפוקפקות) ולהצדיק תיאורים מגביהי עוף. כוחה של השירה כשירה להפוך את המשתמש בה מפרוזאיקן למשורר.

די, די!, כאן פורצת הביקורת השמרנית, לקחת את הפרדוקס קצת רחוק מדי! אין אמת בסיסית יותר, קודמת אפילו לאריסטו, הוראטיוס, לונגינוס, מזו המלמדת שלא די בכלי שירה כדי ליצור משוררים. אכן, יש להקדים ולציין, קודם שנהיה רשאים כלל לדבר על שירה, כי דרושים עוד דברים רבים ושונים, דברים חשובים בהרבה – בקיצור, כל הדברים מלבד כלי השירה, ליצירת משורר. כמובן. הכחשת קיומם של אלה ממני והלאה. איני טוענת אלא זאת, שלאחר שהושגו כל הדברים האחרים הדרושים ליצירת משורר, הוא עדיין אינו שלם כל עוד הוא חסר את הכתיבה השירית. ויש לי יותר מחשד שעצם הכתיבה השירית היא זאת שמגלגלת את עין המשורר ומוציאה אותה במחול עיוועים, או, מאחר ואני מוכרחה להתבטא בפרוזה, מתירה את רסן דמיונו, מגלה ביטויים חדשים ונועזים, מובילה לפעילות מוחית מורכבת יותר, מסעירה את הדם, ומוסיפה לאיכויותיו האישיות של אותו אדם-משורר את המעלות המוטמעות בצורות האמנותיות שעיצבו רבבות משוררים קודמים, שהתקבלו (ולא פחות חשוב מכך) זכו להוקרתם של דורות של מאזינים וקוראים. השימוש בכלי השירה הוא שגורם למשורר (גם אם הוא שוגה באשליות) להרגיש שהוא משורר, ולקבל את אישור הקהל, הרגיל בהנפקת אשרות משוררים. בנוסף על כך, השימוש בכלי השירה פירושו, מבחינת הקורא, נכונות להנאה מיוחדת הדורשת חיבה רבה ורצון טוב, ומעט שבמעט פעילות ביקורתית והפעלת המעצור הקבוע בה: מה משמעות הדברים?

(מאנגלית: יהונתן דיין)

אימפרסיוניזם – רפליקה קטנה

הרשימה האפיסטולרית שלהלן מאת הסופר הדני הרמן באנג הודפסה ב-1890 בכתב-העת 'המשקיף'¹ כתגובה לביקורת שתקפה מעל אותה במה את ספרו 'תחת העול' (*Under Aaget*) שראה אור באותה שנה, ואת גישתו הספרותית בכלל. באנג נודע אפוא לא רק בשל הרומנים החשובים שיצאו תחת ידיו, ולא רק מפני שנמנה עם חברי קבוצת 'פריצת-הדרך המודרנית'², אלא גם בשל התפלפלויות ועיונים רבים בעיתונות בעניינין של סוגיות אסתטיות מהותיות.

¹ 'המשקיף' (Tilskueren) – ירחון דני לספרות, אמנות, חברה ומדע, שראה אור ב-1884-1939, והיה לממשיכו של כתב-העת 'המאה התשע עשרה' (Det nittende Aarhundrede), ו-Maanedsskrift for Litteratur og Kritik – כתב-עת אשר ראה אור ב-1874-1877, ושנערך על-ידי האחים גאורג [1842-1927] ואדווארד [1847-1931] ברנדס. 'המשקיף', כקודמו, ייצג קו הומניסטי-פרוגרסיבי בספירה האינטלקטואלית בעת ההיא. השם "המשקיף" הוא מחווה לכמה יוזמות עיתונאיות שרחשו בדנמרק במרוצת המאה-השמונה-עשרה כמו גם לעיתון הבריטי בעל אותו שם (*The Spectator*). כתב-העת הדני ראה את שיאו תחת ניצוחו של העורך והסופר ואלדמר ודלס (1865-1942) בין 1901 ל-1907 ואיבד מאז מהשפעתו בשל תחרות גוברת במדיה הדנית (*Gyldendals Den store danske*)

² שמה של התנועה הספרותית אשר קראה תיגר על התנועה הרומנטית באמנות והביאה את הריאליזם והנטורליזם אל ארצות הצפון. "פריצת-הדרך המודרנית התהוותה בסדרת הרצאות של החוקר והמבקר הדני גאורג ברנדס (לעיל) "זרמים ראשיים בספרות המאה התשע-עשרה" (*Hovedstrømninger i det 19de Aarhundredes Litteratur*). בהרצאת המבוא אשר ניתנה באוניברסיטת קופנהאגן בשלושה בנובמבר 1871 רקם ברנדס את התוכנית העיקרית של התנועה (ההרצאות רוכזו לספר וראו אור ב-1872-1890). ברנדס ניתח את הספרות הדנית בעת ההיא והקיש בתוך-כך כי היא איננה בת-זמנה דיו. הספרות, לפי ברנדס, מוכרחה לצעוד בנתיבן של מגמות בינלאומיות מחד ולהעמיד את המחלוקות החריפות ביותר בחברה לדיון מאידך, למשל בשאלות של נישואין, מגדר ודת. שורה של אנשי ספרות הרימו את הכפפה שהניח ברנדס והחלו לכתוב בנוסח ריאליסטי ולאחר-מכן אף נטורליסטי, ובמה שזכה לימים להגדרה 'ספרות-זעם', כלומר יצירות אשר מתקוממות נגד חוליי החברה. על הללו נמנים בין היתר המחזאי והמשורר הנורווגי הנריק איבסן, הסופר והמחזאי השוודי אוגוסט סטרינדברג, והסופרים הדנים ינס פטר יעקבסן, הנריק פונטופידן והרמן באנג. ברנדס נותר אחד הדוברים הראשיים של תנועת הנטורליזם, ובספרו 'אנשי הפריצה המודרנית' כתב את סיפורה של התנועה.

אַרִיק סְקָרָאם יקר.

חודש שלם חלף מאז פרסומה של חוברת 'המשקיף' לחודש יוני ובה אותה "סקירה ספרותית"³ של כבודו, ורק עתה הגיע לידיי הגיליון. שמא תצוץ אי-הבנה – אודה לך קודם כל באמת ובתמים על ההוקרה שאתה מרעיף עלי תכופות כבר מזה עשור שנים – מאז ראה אור ספרי 'דורות בלי-תקווה'⁴ (אתה, מכובדי, אריק סקראם, היית בזמנו *היחיד* שחלק מלות שבח לספר הזה) – ועד לימינו אנו. אך כמי שהעניינים הללו כה קרובים ללבו, אקווה כי תרשה לי בטובך לנסות ולסתור אחדות מן ההתנגדויות שהבעת אל מול טבעו וגישתו של "האימפרסיוניזם", ובפרט מולי. "כאשר באנג", אומר כבודו, "אינו נאות לספק הנחיות מקיפות", וכאשר "הוא לעולם אינו מסכים להרהר ולעיין בדברים כמתבקש, לפיכך אפוא, וכו'.

במלים אלה קלע כבודו בדיוק לעצם העניין. שהלוא זהו הדבר שמבקש האימפרסיוניסט להימנע ממנו. והסיבה שבגינה מבקש הוא להימנע מכך, היא שלדידו אין הדבר בר-ביצוע. אימפרסיוניזם בסיפורת הוא אכן צאצא של היעדר-האמונה המוחלט בכל "ההרהורים והעיונים" של "הרומן הפסיכולוגי".

האימפרסיוניסט גורס כי עולמם הרגשי של בני-האדם, על ריבוא מורכבויותיו, הוא כחוט צמר אינסופי שאינו מעובד כל-עיקר. הוא דורך נשק אשר קצרה-ידו מלהושיע נוכח הערבוביה המסתורית הזאת של המודע והלא-מודע, של הרצון והיעדר הרצון. למעשה – אם אמנם אהין לבטא את דעתי במלואה – האימפרסיוניזם גורס כי כל עוד מדע הפסיכולוגיה לא ייטיב את אחיזתו ויסגל לו כישורי-ראייה חדים יותר, תיוותר האמנות הפסיכולוגית בגדר וירטואוזיה דילטנטית ותו לא.

כל ה"הרהורים" וכל "העיונים" המרובים הללו יתפתחו בסופו של דבר לכדי גבבה אינסופית ותו לא, שבה "המלה האחרונה" בין כה ובין כה

³ 'סקירה ספרותית' (Et litterært Rundskue) – כותרת הגג שתחתיה פירסם העיתונאי והסופר אריק סקראם (1847-1923) עיכונים ודברי-ביקורת על חשבון הנפשות הפועלות בספרות וביתר תחומי האמנות.

⁴ 'דורות בלי-תקווה' (Haabløse Slægter) – רומן הביכורים של באנג, שראה אור בהיותו בן 23.

נשמטת מבין אצבעותינו – זאת גם משום שהמלה, כאשר היא מבקשת לתאר את עולם הרגש העדין של בני-האדם, איננה יכולה אלא להתקדם ולו צעד אחד מעבר להכרתנו הדלה. בשל הבסיס הרעוע הזה כה גסות הן המלים ומחוספסות, עד כי לא נותר להן אלא לשקוע בבוץ.

לפיכך חומק האימפרסיוניסט במתכוון מן ההרהור, הליבון ושיקול-הדעת, אשר לדידו הם תמיד כגישוש באפלה. אדרבה, ניתן למעשה לומר כי גם כאשר האימפרסיוניסט נתקל לעתים במקטע פסיכולוגי, אם ברומן אם בסיפור-קצר, הרי זוהי לו הוכחה נחרצת לכך שהסופר, בנקודה הזאת, לא עיכל כיאות את החומר⁵ שאותו ביקש לעבד.

רק המחשבות שכושר התפתחותן מצוי בפעולה, גורס האימפרסיוניסט, רק אחריהן יכולה הכרתנו לעקוב. לפעולה הזאת, הפעולה העקבית והממושכת, מקדיש הוא את כלל תפישתו, והאנשים הללו, המצויים בפעולה, נעשים למושאי תיאורו.

מטרת היצירה שלו היא אפוא לתאר את האנשים הפועלים הללו כחיים. במאמץ עליון ומקץ אינספור אתגרים הוא עורג ליצור את הרושם המוצלח ביותר של חיים בתנועה. וכאשר הוא גוזר על עצמו את כל היגיעה הזאת, הרי זה רק מפני שלדידו מוחו של הקורא הוא "כלי נבון ומנוסה ביותר" – כה שימושי ונבון הוא הכלי, עד כי יש בכוחו להתמודד עם האמנות "החיה" הזאת כעין התמודדות עם החיים עצמם: גם באמנות יראה אפוא הקורא "יותר ממה שעניו יכולות לקלוט, ויבין יותר ממה שהוא יכול לתפוש".

האימפרסיוניסט הוא למעשה "שותף בסוד הזה של חיינו בטבע ובין בני-האדם." יתר על כן, הוא מאמין כי גם באמנות ניתן להנחות את בני-האדם להבחין, כך בדיוק – בסך המחשבות הדר בפעולות ומשתקף מהן.

ככל יתר תחומי האמנות, גם אמנות הסיפור האימפרסיוניסטית חפצה לתאר את רגשותיהם של בני-האדם ואת מחשבותיהם. ואולם היא מרחיקה את

⁵ "החומר – כאן מתכוון באנג לחומר שממנו מעבד האמן את יצירתו, אך המלה אשר בה הוא משתמש "stof" – ששימושיה רבים ומשמעויותיה בין היתר "חומר, "סם", "תכונה" – מתכתבת במשמעותה המרכזית יותר – "חומר גלם לייצור בגדים, אריג או בד – עם אחת הפסקות הקודמות, שם מדבר באנג על "חוט צמר אינסופי שאינו מעובד כל-עיקר.

עצמה מכל פירוש ישיר ומציגה בפנינו, בשורה של שקפים, אך ורק רגשות אנושיים – הווי אומר, את מעשיהם של האנשים. כאן, וככל שהוא מתווה בזה את המעשה הבלתי-ניתן לעצירה, דומה כי יש בכוחו של האימפרסיוניסט לכלול הכל. ואולם לאמתו של דבר אמנותו היא ככל האחרות: אמנות לשם דחיסה וריכוז. העבודה שלו היא לברור ולנפות את המשמעותי מן הלא-משמעותי, והוא מקבל בתיאורו את המציאות אך ורק את הפעולות המשמעותיות; דהיינו שורה של פעולות שבהן כל פעילות קטנה היא כחור הצצה לעולם הרגש המתואר – כשורה של פתחים בחומתו של הביצור המתואר. סך המחשבות – רקום עתה בידי הרגשות, אשר המוח למוד הניסיון יכול להבקיע באמצעותן את דרכו אל צדו האחורי של המתרחש – הוא אם כן התוכן הסמוי של עבודת האימפרסיוניסט. ערכו מצוי בעומקם של הדברים – הללו אשר דבר לא נאמר בעדם.

אילו האימפרסיוניסט יפעל רק לפי שיטת "ההעתקה של המתרחש בו ברגע", אזי תבטל בוודאי עבודתו הספרותית כלאחר-יד. אלא שבפועל ממש עושה האימפרסיוניסט יותר מזה. תיאור ההתרחשות המיידית אינו אלא אמצעי עבורו, האמצעי הדיסקרטי, שממנו ניתן להמשיך ולעבוד הלאה. הדברים החיצוניים אשר הוא מצייר הם המעטפת של הסיפור הפנימי. על קליפתן של המעטפות מצוי ערכן. סיכון מסוים ניצב בפני האימפרסיוניסט, אף-על-פי-כן. הואיל והוא מתאר את הסיפור האמיתי של עבודתו באופן בלתי-ישיר, הרי הוא רדוף, כך נראה, בידי חשש תמידי שמא המשמעות הסמויה אינה באה לידי ביטוי באופן ברור דיו.

הפחד הזה הוא אשר מוליד דבר מה סיני כלשהו בציור שלו. בתוכניתו היצירתית הוא למעשה מותח, כמדומני, כל אחד מהפרטים, זאת אומרת, הוא מנסה למתחם עוד ועוד לעבר קצה הבמה, עד שהתמונה מאבדת באופן זה מן הפרספקטיבה שלה. וכך נראה אפוא הדבר כאילו יש לו לאימפרסיוניסט עיניים סיניות. והוא מרכז ועורך כך את כל פרטיו – כחיילי בדיל – בטור אחד. שמא לא יראה כל אחד מאלה כהלכה, מתיר הוא לכל הפרטים לצעוד קדימה יחדיו, אלא שבסופו של דבר אף לא אחד מהם זוכה למרחב מספק דיו.

זהו סיכון אשר האימפרסיוניסט ככל הנראה מבחין בו בעצמו, אך אשר לעומתו נוחל הוא פעם אחר פעם תבוסה.

... זה כל מה שביקשתי לומר, סקראם יקר. אמנות הסיפור האימפרסיוניסטית, ככל יתר הצורות האמנותיות, יהיה לה את זמנה בלבד ולא יותר מכך. ואולם גם ביום ההוא, שבו תחליף אותה צורה יצירתית חדשה, נוכל עדיין בנקל להעריך את מעלותיה. הזמן יחדד אפוא את הצורך "בצלילותו של התיאור".

דומה כי בסיכומו של דבר מרפה "הסקירה הספרותית" של מכובדי את ידיהם של הסופרים. כאגם שקט היא הספרות הדנית

בעבורך. ורק הציירים עבודתם ראויה.

שמא תאמר-נא כי לספרות אין אנשי-מלאכה? ושמא אין זה נורא למדי לרפות כך את ידיהם של הללו?

שלך, בהוקרה,
הרמן באנג

(תרגם מדנית והעיר: ליאור קסוס)

קתרין א. דופ

מתוך 'יושבי המערות הקדמונים'

לאחרונה למדתי על קיומו בכתב-יד – המצוי בספרייה הלאומית, באוסף ישעיהו פיסרבסקי – של ספריילדים שלם שתרגם שאול טשרניחובסקי ושלא ראה אור מעולם: 'יושבי המערות הקדמונים' מאת המחנכת האמריקאית הידועה, קתרין דופ (Dopp, 1863-1944). פסרבסקי, כפי שמתארו עידו בסוק ב'ליופי ונשגב לכו ער', היה "מו"ל ייחודי ותמוה משהו", בעל הוצאת ספרים פדגוגית בשם 'עת לבנות', שסיפק לטשרניחובסקי פרנסה שוטפת בראשית שנות העשרים. "מטשרניחובסקי הזמין [פסרבסקי] ארבעה תרגומים", כותב בסוק בספרו, אולם מונה בהמשך דבריו רק שלושה: 'אבנג'לינה' מאת ה.ו. לונגפלו, 'וילהלם טל ורעיו' מאת ה.י. מרשל ו'שוכני העצים' מאת "קתרינה אלישבע (אליזבת) דופ". התרגום הרביעי, יש להניח, הוא 'יושבי המערות הקדמונים', ספר ההמשך 'לשוכני העצים' של דופ, שנותר בכתב-יד ושארבעה פרקים מתוכו נדפסים כאן לראשונה.

פרק ו': המשתה

לחשוב:

- איך התנהגו שוכני המערות במשתה?
- מה שימש להם קערות?
- במה עינגו את נפשם ואת נפש שכניהם?
- מתי שבו השכנים לביתם?

המשתה

איש לא ידע מתי התחיל המשתה.
איש לא העמיד את השולחן, כי לא היה שולחן להם.

הביאו הנשים ספלים אשר עשו מצלעות נכובות.
עד שבושל הבשר כבר אכלו ממנו.
מהם אכלו את הנתחים אשר טיגנו על המטות.
מהם כרסמו את הבשר החי על העצמות אשר כרתו מן הנבלה.
הילדים כרסמו רצועות בשר חי והרימו הנתחים מן הארץ.
כשהיו הנשים נוטלות את הצלעות מתוך האפר החם
היו מוצאות שוויסקים נחמדים.
היו שואבות את השמן לתוך ספליהן
והיו נותנות אותן לגברים בגולגולת דוב־מערות.
ואחרי כן הוציא ירחזק צלע והיה מכרסם את הבשר על גבי העצם.
באכלם היו אוחזים הכל בכפיהם.
כולם הרבו לאכול ושתו הרבה במשתה.
לאחרונה כששבעו התחילו מפצחים את העצמות שיש בהן מח,
והיו מוציאים את המח בעצמות חדות ומקלות.
כשעיפו הגברים ממצוץ את העצמות, השליכו לנשים ולטף.
אחרי כן יצאו הגברים במחולה־הציידים
והנשים היו מתופפות ונושאות קולן בשיר.
היו מכרכרים ומפזזים עד שעייפו והיו הבאים נכונים ללכת.
חילקה שומרתאש נתחי בשר לנשים, וכל העם
התקבצו לראות בצאת אורחיהם לשוב הביתה.
ויהי כשיצאו וילכו יושבי המערה לנוח הלילה.

לעשות:

עשה מה שהוא ממה שהיו עושים יושבי המערות בשעת משתה,
ויכירו הילדים מה אתם עושים.
מצא עצם־מח ופצח אותה.
מצא, המשתמשים אנו גם כיום בעצמות־מח לאיזה דבר?
אם יכולים אתם, עשו איזה דבר מעצמות־מח.
הידעתם מדוע מלאות העצמות מח?
היכולים אתם לתופף בעצמות־מח לעזור לאיש במלאכתו?
היכולים אתם לעשות כלים מקישוא, דלעות, אבטיחים או באיזה דבר אחר הבא לידכם.

פרק ט'ו: המבול

לחשוב:

בהמס השלג באביב מה יקרה לנהר או לזרם אשר בקרבכם?
איך בא השלג הנמס אל הנהר?
השמעת כבר על אודות נהרות מתחת לארץ?
אילו חרב אפיקו של נהר כזה, מה נעשה?
הראיתם מימכם נקיק? היש לו דמיון למערה?
אם יפול גגה של מערה מה יהיה בסופה של מערה?
אם יהרסו כתלי הנקיק, מה יהיה בסופו?
איך אפשר היה שתמלא המערה מים בהמס השלג?
הידעתם דברמה על אודות מבול בימינו?

המבול

הסתיו כמעט חלף הלך לו.
נעשה המזג רך וערב.
התחיל השלג נמס ויגאה הנהר.
ולאורך כל החולות נערמו הרי שלג וקרר.
רגבי קרח גדולים נישאים על פני כל הזרם.
היו יושבי המערה משקיפים על פני הנהר ההולך וגואה.
יראים היו פן יהיה מבול בארץ.
והילדים מצחקים בשלג הנמס ובמים.
ובהירתעין זה אך שבה מן הנקיק.
היה הנקיק חרב בקיץ, ואולם בסתיו נמלא שלג.
ועתה זרם עמוק ועכור מראהו, והמים אשר בו שוטפים עכורים.
כל הנקיקים שפכו מימיהם אל הנהר, והנהר גאה פתאום.
ובמקום אשר שם החולות גבוהים היה הנהר צר.
שם עמקו המים, והרבה שלג נישא על פני הזרם האיתן.
אצל המשאבים שם החולות שחו.
שם רחב הנהר, ולא היה הזרם כל כך עמוק ואיתן.

רגבי קרח ושלגים קטנים נישאו בזרם,
אך הרגבים הגדולים נתקלו באפיק.
נעשה שֶׁכָּר בנהר.
וכל היום יושביהמערות משקיפים על פני הנהר,
אך בלילה שבו אל המערה.
עננים משחירים כיסו את פני הרקיע,
ותכס שומרתאש על האש באפר, והיו נכונים לנוח.
וכל העם נמו שנתם, אך שומרתאש הערה
היתה ערה ואולם דבר אחד לא נתן לה מנוח.
לא קול הנהר ברעשו.
ולא קול הגשם המטפטף.
קולות אלה הסכינה לשמוע מכבר.
אלה הקולות חדשים היו, ולא ידעה מה הם.
נראה לה, כאילו ממעמקי המערה הם באים,
כקולות המון מים הומים.
ולא רצתה להפחיד את השבט, ותתן להם לישון.
והוסיפה מאזינה.
עוד הפעם שמעה את הנהר הרועש.
עוד הפעם שמעה את המטר המטפטף.
ועליהם שמעה עוד קולות מוזרים ונפלאים.
והקול הולך וקרב.
והרגישה את המים השוטפים על יצועה העשוי עלים ואזוב.
תחילה אמרה גשם הוא.
התבוננה במאפיליה ולא ראתה דבר.
הרגישה במים הזורמים.
והמים באים מתוך המערה.
ותקרא לידחזק.
ויעורר את העם וימהרו ויצאו את המערה.
לו איחרו רגע, כי עתה לא יצאו לעולם.
פרצו המים דרך המעבר הצר והאפל ודרך פי המערה.
אין מקום אשר אין שם מים.
וייבהל העם וינס על הגבעות.

טפסו על עצים, ושם שהו כל הלילה.
ובעלות השמש והם עוד כולם על העצים,
השקיפו על פני הנחל, ובדי עמל הכירו את המקום.
כי כסו המים את כל הניכר, בלתי הגבעות אשר לא כוסו.
ולא נראו הסבכים ואונם.
ורק ראשי העצים בולטים יוצאים מתוך המים.
וכל הנהר שלג וקרח סוגרים עליו
המים משתערים על השכר, ולא עצרו כוח לפרוץ בו.
ויסוגו המים, ויכסו את החולות ויצפו את הכיכר.
ולא אכל העם בבוקר ההוא, ולא טעם איש כל היום עד הערב.
כולם משקיפים על פני הנהר מן העצים.
ושמעו את קול הקרח כשהתחיל הקרח מתפוצץ.
ושמעו את קול הנהר בהשתערו על השכר.
והבינו כי המים רוצים לעשות דרך בשכר.
ויהיה בצהרים והנה קול שאון גדול.
וידעו הם כי פרצו המים בשכר.
וראו את המים בשטפם מגרפים אליהם כל אשר מצאו בדרך.
ולעת ערב וישכו המים.
ורובו של השלג והקרח המים גרפום.
וישמחו יושביהמערות, כי יכלו לרדת מן העצים
ונחפזו לראות מה קרה למערתם.

לעשות:

התבונן לנהר אחרי מטר גדול, או שלג נמס.
התוכל להגיד איפה שטף הנהר?
התבונן מה בין הזרם במקום הרחב ובמצר.
מצא את המקום בעמק אשר בהיות המבול יהיו בו המים ויכסו את חולותיו.
התבונן אל החלולים הקטנים בקרקע אחרי הגשם.
נסו למצוא נקיק שנקקו הגשם.
עשה דוגמת עמק קטן להראות על מעשה הגשם.
שנה את החלולים הקטנים לעשותם מערות.

שנה את המערות לעשותם לנזקים.
שנה את הנזקים לעשותו לעמק.
ספר כיצד נעשה חלול, כעין סיר, עמק.
הראה בתיבת-החול שלך כיצד מילאו המים את המערה.

פרק יז': המועצה

לחשוב:

איך מצאו שוב יושבי המערות אש?
איך אפשר למצוא את האש מבלי להבעירה?
הזכרו יושבי המערות מקום שם ראו כבר פעם אש טבעית?
מה קרה לחית השדה בימי המבול?

המועצה

ותהי המערה לחה ימים רבים אחרי המבול
והיו יושביה-המערה נְחֹתִים על פתחה עד חרבה.
לא קרבה אליהם כל חיה בימים ההם.
כמה חיות נגרפו במבול
ורובן הרה נסו ואל הרמות.
לא היה לאנשי-המערות לירא דבר אבל נזונו אך מעיקרים וקליפה.
וידעו כי ישובו כלה-החיה והתחילו לבקש להם כלי זין חדשים.
היטיבו עשה בהחושך מעשיהם כי החיה שבה מהרה קל.
לראשונה הרחיקו ללכת מן המערה, אך כראותם
כי אין בה אש התחילו מתקרבים אליה.
ויבהלו אנשי המערה מאוד.
מה רצו לעזוב את המערה ולחיות שוב חיי שוכני-עץ.
אך ידחזק חפץ להישאר במערה ולהיות כל העם שבט אחד.

וידע כי באין להם אש לא יוסיפו להיות יחד.
וידבר באוזני גיבורי העם ויאמרו ליעץ עצה.
וישלחו מלאכים לקרוא כל העם לאספה במערת שבט-האש.
ויהי בצהריים ויתאספו.

לא היו יושבי המערות מרבים באספה ומועצה.
לא ניסו באלו ולא הסכינו להישמע.
ויגדלו בראשונה השאון והמבוכה.
כל אחד בא ועצתו בידו.
ואולם אחרי כן שקטו, והתחילו להטות אוזן לדברי החכמים ביניהם.
ועיני כל העם נשואות אל איש זקן בא בימים והוא היה גיבור ציד ביניהם.
עתה זקן והתחיל כוחו תש.
ויהס הזקן את העם ויקם וידבר אל העם:
"הנה ימים רבים מאוד אשר חיינו על גבעות-היערות פה.
אבותינו אשר היו לפנינו חיו במקום הזה. ימים רבים חיו,
ולא היתה להם אש.
חיו ועבדו וחיכו.
ויבוא אל האש ויהי בקרבם.
ויתן להם ענפים בוערים.
ויאמר להם כי בנים הם לו.
ויצו אותם להשביעו יום יום.
נשמע בקולו כל הימים ויסך עלינו בכנפיו.
ויכעס אל המים ויחר אפו.
ויעל עלינו בעברתו ובחרון אפו.
ויגרשנו ממשכנותינו
וישתער על אל אשנו
ויגרשנו מאיתנו.
עתה פנה אל המים וילך לו
ואל האש יוכל לשוב אלינו
ישוב וישכון בקרבנו
עלינו לבקשו עד שימצא,
עלינו להביאו שוב הנה."

ויחדל הזקן מדבר ויאלם.
ויחכה העם, אולי יעמוד שני לדבר.
וישאל ידחזק את הזקן, היודע הוא משכן אלוהי האש.
ויען הזקן ויאמר:
אין איש בארץ יודע אל נכון.
שמעתי אומרים כי ביערות החורב זבול לו.
נראה, כי אינו שומע את קולנו.
שמעתי אומרים כי על ההרים משכנו
אבותינו הגיעו עד ההרים
אחרי כבש-המושק והמרמוטה דלקו.
ויהי הלילה והמה עיפים ורעבים
ויתורו מקום למחסה להם.
וראו אור גדול מרחוק
וימהרו וילכו שמה
וימצאו והנה אש בוערת
ותהי האש למגן למו.
שמעתי אומרים, ישנם חגווי סלע אפלים.
ושמעתי אומרים דרך החגוויים תצא האש.
דומני כי אמצא את ההרים הללו.
אבל אשורי נעשים חלשים.
צריך שיעזור לי איש צעיר לימים.
מי ילך איתי בדרך הקשה והארוכה.
ויצא מיטיבלראות מקרב העם, ויאמר כי ילך עם הזקן.
וכל העם ידע כי מיטיבלראות צעיר גיבור חיל,
ויסכימו כל העם אשר ילך.

לעשות:

חשוב על דבר הזקן, איך שדיבר לעם.
חשוב איך יצא מיטיבלראות לאמור כי ילך עם הזקן, צייר זאת.
שחקו שחוק מועצה.

פרק כו': חג התודה

לחשוב:

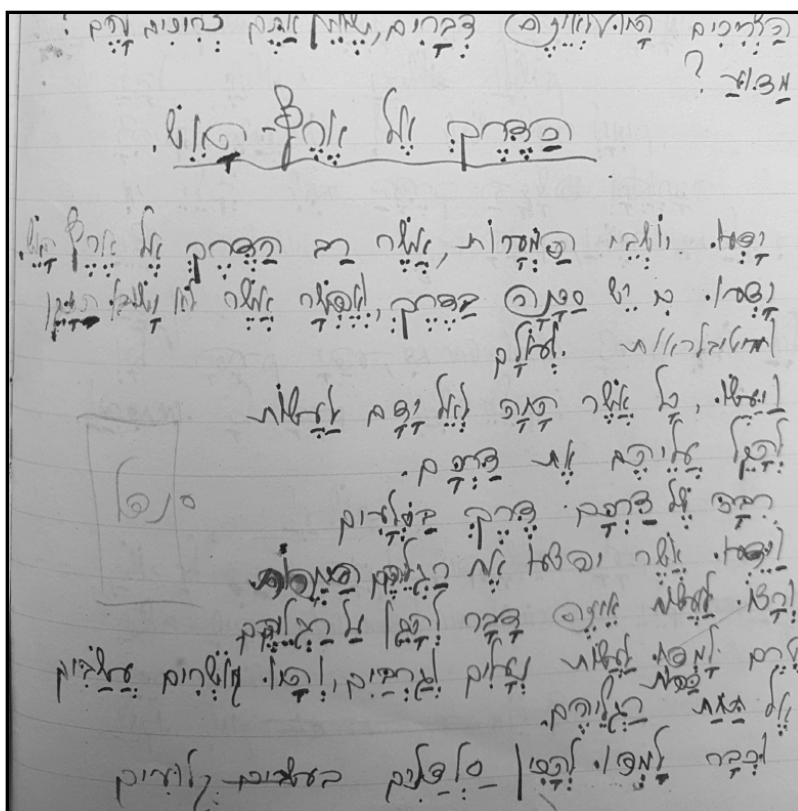
הידעת מדוע אנו חוגים חגי'אסיף?
כיצד הראו יושבי המערות כי אסירי תודה הם?

חג התודה

אסירי תודה היו יושבי המערה כי שבה האש.
ורצו שאלוהי האש ידע זאת.
ורצו כי תהיה אש גם לשכניהם הקרובים להם.
וישלחו מלאך ואבוקה בידו להזמין אל הזבח.
ובקרבו אל המערה אשר הם שם וישמע קול בוכים
ויהי נחפז להגיד להם את הבשורה הטובה.
ובראות העם אותו היו רצים לקראתו והיו מבעירים
את אבוקותיהם שלהם והפך אבלם לששון.
סיפרו למלאך כי הגיבור בצדיהם נהרג בו ביום,
נמר טרפו ונשאהו כשהיו עומדים אצל המערה
והיו יראים פן ישוב הנמר והרג את כולם.
עתה שוב אש בידיהם והרגישו את עצמם בטוחים.
ויספר להם המלאך את כל אשר עשה ידחזק,
והם שומעים ופוערים את פיהם.
וכשהזמין המלאך אל הזבח, נחפזו ללכת.
וכבואם אל המערה והזבח כבר מוכן,
וכל יושבי המערה ששים ושמחים.
כולם מחרישים וידחזק הניף ממיטב הבשר מנחה לאלוהי האש.
ישבו והיטיבו את לבם זמן מה.
שיבחו והיללו לאלוהי האש ואסירי תודה היו כי שב לשכון בקרבם.
עוד הפעם היו מאושרים.

לעשות:

שחק משחק: תנו כפיכם בכפות רעיקם וצאו ברקוד בעיגול. צייר זאת.
כמה משחקים בעגול אתם יודעים?
שחקו כאילו זבח-תודה לכם.

מתוך כתב היד

(מאנגלית: שאול טשרניחובסקי)

זלדה

שתי מעשיות לילדים

ב-13.1.1947 שלחה זלדה שניאורסון אל המשורר דוד שמעוני חוברת קטנה ובה העתקה משיריה. במכתב שצירפה לחוברת כתבה רק זאת:

מר שמעונוביץ היקר מאד!
כה נכספתי פתאום לשמוע את דעת נפשו על כמה מדברי.
להראות אותם לו.
אך אלוהים יודע, אם עודו זוכר, אחת זלדה.

חוברת זו נשלחה לעיונו של שמעוני כעשרים שנה לפני צאת ספר שיריה הראשון של זלדה "פנאי" (1967), והיא מאגדת כעשרה שירים מיצירתה המוקדמת. בסיומה צירפה זלדה שתי מעשיות לילדים פרי עטה. שירי אותה חוברת וסיפוריה, כמו גם האגדות החותמות אותה, לא ראו אור בין ספריה הנדפסים של זלדה. את צילום החוברת קיבלה עזה צבי, ידידתה הקרובה של זלדה, מידי שמואל שמעוני, בנו של דוד שמעוני. נוסף על החוברת שלח שמעוני צילומים ממכתבי זלדה לאביו, מכתבים שנשלחו בשנות השלושים ובראשית שנות הארבעים. שתי מעשיות הילדים המובאות כאן הוהדרו מתוך צילומי החוברת הנמצאים בעיזבונה של עזה צבי. עותק זה שהגיע לידי עזה צבי צולם ברישול, ועל כן חלק מן המילים נחתכו. מילים משוערות סומנו בסוגריים מרובעים, כמקובל.

על עֶבֶד אַבְדוֹן בְּהִיכַל הָאוֹר

הִזְיָה יוֹכֵל אֲבִי כָּל תּוֹפֵשׁ כְּנוֹר וְ[עוֹגֵב],
הִזְיָה וְעֵבֶר וְאִינְנוּ.
אֶף מִיִּתְרֵי כְּנוֹרוֹ עוֹד יִהְיֶינּוּ.
בְּכוֹ[רוֹ] הָדָר אוֹנוֹ, מְנַגֵּן בּוֹ,
בְּיָדָיו בּוֹעֵר – עוֹגֵב.

וְהִנֵּה גַם אֶת בְּנוֹ הַנְּצַח לְקַח.
מִי יִירֵשׁ עֲתָה אֶת מְרַגְלֵיִת הָרֶגֶן?
לֵב מִי יִגִּיל עֲתָה בְּכְנוֹר?
לְיוֹכֵל אֵין נֵין וְנִגְדָּה עוֹד.

חֲלָפוֹ דוֹרוֹת. עֶבְרוּ כְּעֻנְיִים, כְּחִלּוֹמוֹ.
אֶף הַכְּנוֹר שָׁאָר, אֶף הַכְּנוֹר עוֹד שָׁר.
מוֹלֵךְ רֶגֶן עַל אָדָם וְחַיָּה, עַל יַעַר וְוַרְדָּה.
טוֹעֲמִים לְחֵן יְהִי רִיקְנֵי הַדּוֹר
וְלָבָם נִמְלֵא חֶסֶד וְאוֹר.

מִחֲרָצְבוֹת מַחֲלָה, מִנְפֹתוֹלֵי פֶחַד, מִלֵּיל תְרַעֲמַת
נוֹשְׁעַת נֶפֶשׁ. בֵּין אִישׁ וְאִשָּׁה יְחֹסֵי עֵדֶן, בֵּין אָב לְבֵן,
בֵּין שָׁכֵן לְשָׁכְנוֹ:
נְחָשִׁים, מְסֹרְבִים לְהִמִּית בְּאַרְסָם אָדָם.
נְחָשִׁים סֵם שֶׁנֶּאֱהָ נִעְלוֹ בְּמִפְתָּח...

סוֹבֵל ה"רַע" מִבְּדִידוֹת. סוֹבֵל הַמּוֹת.
בְּאַרְמוֹנוֹ הַנְּשָׁכַח עֲלָה שְׁמִיר, עֲלָה שִׁית.
לְסוֹף אוֹסֵף הוּא שְׁרִיו: שֶׁר שֶׁנֶּאֱהָ, שֶׁר כְּעֵס, שֶׁר אָרֶס,
וְאֵת בְּגִייהֶם, וְשֵׁם בְּיָדֵיהֶם סִלֵּי עֲנָג, סִרְטֵי אֵשׁ.
נוֹסְעַת פְּמִלִּית אֶפֶל בְּמֶרְכָּבַת פֶּז
אֶל הַשּׁוּק.

פועמים פעמוני השוא, אף איש [אינו]
פונה לפתווי השאול...

מחליט המות לנהג בערמה
ומחביא רכבות כנפי [...]
תחת בגד בלה, בגד שב מספן, רדוף גורל
ואל [פרדס] פורח ישים פעמיו.
פרדס יושב בו נער בהיר, שליט הכנור.

מושיט יד יגעה אבדון ומבקש מי[ם] ולחם.
אף בטרם יפנה לדל לב לכוד בצלילי כסף,
מטל האביון מת לרגליו.
"ארור אהיה! לאלהים! ולאדם!" בוקע רעם
בכי עלם מבהל,
"ארור מתק קול כנור-קסם, מלבי כסה
אנקת אובר.
הלאה ממני! כלי הפזב, הלאה ממני!"
קרא עלם מר,
עת עזב מולדת מזמור, ברח בחיר ית
מכלי שעשועיו,
אבדו עקבות עלם, עטר בעטרות
אומר אור ואשר...

נגאל הרע מבדידות, עורף האין משתה בארמונו.
מוסר המות את הכנור המהלל לעבדו ארס, אחי הרס
אמן הפרענות

פורח להיכלי שמש עבד אבדון, פורץ למקדש יפהפיה.
פורשות לרגליו עלמות עין ארגמן.
פוחות לו אוצרות יקר, אוצרות יהלומי יום, יהלומי ישע.
מפארות אותו בפניני פיוט, מפנקות פיו בפרי לא טעם אד[ם].
סכות נעלסות את בשרו הסומר באפוסמון.
פונה למלכה ולצלמות ארס.

אומר הכנור המקלל :
אכן עשיר ארמונה, שמש,
אך את עצמך תמיד תאהבי, תמיד תפזרי תקנה.
אין בך הוד עליון, אין עמק, אין עצבת.
אמש בטירת ריבתך שהיתי,
מוחך בהיר מדי, ולא ישיג תפארת תהום.
נכלמה השמש. פניה אש מזה הזמר.

טס ממנה ארס אל אי הערב,
טפס אל הרי אפל.
את ראשו הכניס אל אהל הינח
(מצביא מלכת הליל).
הושיט לו עבד אלם טבעת חן
טבעת תפענח תהו, תפענח ריב רוח [ורעיונות ריח].
ראה את המלכה רוקמת חסד, [בה] הרחמים.

אמר אליה ארס :
אכן עמקות עיניך. אך מגניבך אול הזקב הטוב,
הזקב טיל אל רעותך, לשמש. טובעת היא בגוני משי, ביקר אור.
רטה המלכה, נכלמה מן הזמר.

טס אחי הרס
הלאה הלאה הלאה
הגיע עד אילן בודד, נטוע בשדה מבשם.
"מי תקע אותך באדמה, אחי המספן?"
אמר לו ארס.
"מה תקנא בודאי בגורל צפור,
רואות עיניה ארצות אין מספר,
אך מגורלך אסור השחב, טוב גם גורל רמש
ירחש עלי רגבים.
מגורלך טוב גם גורל תוש".
נכונים דברי הזמר, הרהר אילן-נסער.
נסע ארס אל מים מתוקים, ואל מים [...]

בלבל גליהם בזמר,
בחש אותם עד תהום בדברי בוז.
מעופות נטל בטחון.
נשב רוח. נבח הכנור:
"ליונה ברא זה גו, ברא נוצות.
לאילן ענפים ועלים נתן.
לתולעת רקח תבנית.
רק אותך שכח זה, רק את תועה ללא דמות".

"שתק פת[א]י", קרא פתאום ילד (לדברי הכנור הקשיב).
"לסכסך מי בחי די".

טמן הכנור בתוכו טענת תמים,
חשב אחי עוגב:
"שדי! שדי! מתי תשתרר שירי מחקמת
שאול, מחקרי אפל,
מיתרי רוצים פלא צח לצלצל
לידי ידידי אכלה, לסלסולי עדן".
משך עצמו הכנור מקסמי הרס,
מיד יגון נשמט, נפל מידי ארס, אמן הפרענות.

אל ידידו ימהר כנור, רויץ יומם וליל. יומם וליל.
בבואתו לוו עיניו מראה עגן נוסע, טס, ירדף אוהב
עת ימצא כנור נע את נוגנו.
עת יתפיס עם אמן החסד
עת יחזר לתקונו עולם.

הנחש הלכן ובת הפז

בליל קיץ, ליל נעם, ישב
ידוע בדורו בגן ורדיו.
וספר לנ[כדיו]
על יפי יצר האשר.
ותדעו,
מי שמבין לבא לשם
מנשק פצמ[יו] הפלא ומדבר אליו:

“הכנס מחמדי למלכות הגלים,
צלול בי.
במעון ידירותי סכנה לא לוטשת,
סבין סופך לא ספון בלטיפותי,
סודי מפכה ישע.
מימי ירחצו לכה, מבדידות, מאימה.”

ומאמין הנכנס להבטחת בדלח
וחופז.
ובנחל אין-אבודון נרטיבים אכריו ונ[יחוח]
נרד אלפי פרחים נושב אליו
מקר [מקרב] הנחל ומחופי הזרם.

מתבשם הנכנס ונקסף להיות פרפר פז.
משתנה לפרפר העלם.
לפרפר רוחף בגיל, עד יורד ערב.
כי עת בשחקים גדלק כוכב נאדר הוד,
נקסף הוא להיות כוכב. נעשה הוא כוכב...

נפעם הטף מדברי הפליאה, מבקש עולל:
“אמר סב, איה המשעול ליצר הרז?”
נאנח הזקן ועונה:

”אויזה, נעלם מעינינו השביל הלזה.
אומרים: אודותיו מזמר בשמים העוף,
אף שירו עם שאון הרחוב לאזן נכנס,
ולא יבין הלב, לדלות את מליו”.

הבעירו דבריו דמומה בנכדות ותתפלל בלאט:
”בוראי! בורא אברי! עשה נס”.

ואומר הצפור: ”יבוא אל לבי קול”.

נפתחו ברקיע שערי הבקשה והעוף פרח משם אליה.
ועוף דבר: ”בואי אחרי”.

השיבה הבת: ”תחלה אפרד מאמי”.

”אין פנאי”, צפצף ציר הזיו, ולא יספה הנענה [רה] לבקש שהות.
ויילכו, וירחיקו ללכת...

ויגיעו לסלע!

ויפתח במפתח מבריק הצפור את צ[הר] הצור ויכנסו לאולמיו.
ובפנים מה מעיק החשף. מעיקה [העלטה].

”לונני פאן”, נשמע קול.

ותשכב הילדה ותרו[ם].

הקיצה, ויער משגשג לפניה.

ויקצה היער הר.

ועל ראש ההר בסתן הדור. ובבסתן ההדור נער.

והנער קורא: ”בואי! בואי!”

נמלא לבה ששון ועדנה.

אל עלם, עדינה תעוף כיונה.

אף הנחש הלכן, זה שעינו האחת היא יום

ועינו השנייה היא לילה,

זה שזנבו הוא להב אש, נצב פתאום לפניה.

פתח הפתן במזמור.

נעצמו עיניה.

בלחן נמוך הרדים את לבה.

לשוא יקרא ידיד, מהר, מבסתן:

”אל תקשיבי לשירו של מות”,
קולו פלה לא תשמע.

אז יקטף בחור ורד מגנו,
וישלה אותו עם רוח לנלבכת.
מריחו בורח הנחש, נס.
מבשמו מתעוררת בת.
אף אהה לאילת אהבה,
נפערה סביבה האדמה.
אפפוה מני תהום.
ים יפריד בינה לבין אהוב.
על החוף מול הבסתן, מנגד,
בוכיה נודדת.
”אל תבפי”, קורא אליה רע רענן,
”למים אדירים ואבדון
אל תרהי, שהנחש נשתנה לים.
הנה ממתני את אבנטי אתיר, יהיה [...] פז
על פני תהום.

והפלג כה יאמר:
”הנה לפניך הבסתן,
לפניך אחותי הגן”.

ראו עיניך עלם אור.
פרח לבה מששון ותגוע בת-הפז.

מצוה מליו גוה נמלא רף.
על גשר ישועות העדינה תדר[ף]
תצעד לבסתן.
הגיעה לפתחו,
והנחש לבש שימון ורבץ בינה
טלול סגר עליה המדבר.
ציפה העלובה וכה תדבר:

”אָבד דַּרְפֵי לְכוּכֵב הַחַיִּים,
לְאוֹר הַקְּזוּזוֹן.
הִנֵּה אֶת רֵאשֵׁי אֶטְמִין בַּחוּל,
וְאֶרְדֵּם וְאֶרְגַּע.
אֵין עֲלֵם, וְלֹא הָיָה,
וְאֵין בְּסִימָן.”

פִּלְחוּ דְבַרְיָה לֵב דּוֹד,
מִדְמַעְתּוֹ תִּזְרֵם, תִּזְל – נִהְיָה פִּלְג.

(ההדירה מכתביד : יהושבע סמטשינברג)

לבו החולה דפק עם דופק המילים': קטעי זיכרונות למלאת שלושים ושנים למותו של אוריניסן גנסיין

(ההדיר מכתביד והוסיף אחרית-דבר: יוסי שוויג)

רבבה של בקרים ויותר נקפו מאז אותו בוקר נמוך-רקיע, מוריד גשם, שבושם אדום כבר נידף הימנו, והוא מרטיב פרצופי ומוחה דמעה מעל פניי. דמעות אבל על מותו, ואני תועה גלמוד במדבר לונדון ואין נפש חיה לשפוך לפניו שיחי ולתנות יגוני העמוק.

שלושים שנה ושנים! כמה נפשות קרובות, אהובות, ומהם דם מדמי ובשר מבשרי נספו מאז – בית קברות ענקי! אך מדי דברי בו יהמה הלב לו ואבלות ישנה מתחדשת ורוחשת בנפש כגחלים חיות.

האם משום שהלך בגיל כזה צעיר? מיכל, לוינזון,² מאנה,³ פייארברג⁴ – כולם קרובים ללבנו יותר ממשוררים גדולים מהם יען נגדעו בגיל צעיר. מותם באביבם מעטר אותם ואת שירתם יופי טרגי מיוחד. כאילו לוקחים אנו בחשבון לא רק את המעט שנתנו, אלא את הרב שהיו יכולים לתת אלמלא נקטפו בשחר חייהם. בדמיוננו אנו משלימים אותם.

אך היה עוד דבר אחד עיקרי בשבילי: אבדת חבר טוב. הוא חונן בסגולה של מסירות לב, של רעות נאמנה בלתי רגילה. האיש הזה, הדואג והסובל, כמה ידע לעמוד לצידו של חבר בשעת מצוקה, ללטף ולחבוש כאבי נפש!

¹ מתוך כתב היד השמור בארכיון אשר ביילין, מכון 'גנזים', כ-99145, פריט 19. נמצא ללא כותרת, שם הכותרת שלי. אני מודה לאנשי מכון 'גנזים' על הרשות לפרסם את הדברים.

² יצחק בר לוינזון (1788–1860) חלוץ תנועת ההשכלה היהודית בתחומי האימפריה הרוסית.

³ מרדכי צבי מאנה (1859–1886) סופר ומשורר עברי.

⁴ מרדכי זאב פייארברג (1874–1899) סופר עברי.

טרם בואו ללונדון באביב תרס"ד נעתרתי להפצרת ברנר לאכסן אותו בזמן הראשון בדירתו הקטנה מטעמי חסכון וקימוץ הוצאות. אליבא דאמת היתה ההצעה למורת רוח לי, הסכמתי לזה נגד רצוני. ברנר, עם כל העונג והחוויות העמוקות שגרמה לי חברתו, הרי גם לפעמים העיקה עלי אישיותו, הכבידה את הנשימה, השפיעה לריסון ודיכוי נטיותי, לויתורים מרצון ושלא מרצון. עם כל הצפיה לקראת בואו של גנסיין, אחרי פרסום 'הצידה' ו'בינותיים', שעשו עלי רושם עמוק, חששתי שהישיבה אתו תחת קורת גג אחת לא תנעם לי. עוד נפש רצוצה אחת – כפי שאפשר היה לדון מיצירותיו הנזכרות וביחוד ממכתביו לברנר. המכתבים לא הבטיחו הרבה: "אפשר מאוד ש'בבוקר לא עבות אחד' 'אעצום את עיני' ואשב בעגלה ואבוא ללונדון – אל זאת העיר, שמובטחני, כי גם היא לא תתן לי מפלט".⁵ – כך כתב פעם. ובמכתב שני: "מה שיהיה בלונדון אני יודע... אני מוצא לי מקום ותו לא מידי <ארמית: ושוב לא כלום>".⁶ ובמכתב אחר: "אין לי איזה מקום, אשר יהיה לי ל'מחודחפצי'".⁷ חשבתי: ובכן עוד אחד שהציץ ונפגע ונשתבר. כלום לא די לי באחד המנקש ראשו בקיר? אך הואיל והמצב מכריח אותי למלא בקשתו של ברנר ולפנות חדר בשביל חברו, התנחמתי בזה שאמלא לא יותר מתפקיד של "בעל-בית" לזמן קצר עד שתהיה לו אפשרות להעתק מושבו לבית אחר ונגמר...

• • •

בבוקר יפה אחד נכנס אלי גנסיין, בעל קומה, בהיר שיער, תכול עיניים מעולפי רוך עגמומי ומבלי הסתיר חיוך גם לגלגני וגם בישני בפנית פיו הימני ושפם בהיר, שפם גויי, בולע שפתו העליונה. חוטם סולד ורחב לראשו ושערות בלונדיות ארוכות סרוקות לאחור והמצח גבוה ופינות עמוקות לו, מצח תלמיד חכם. הראש בין כתפיו שכן קצת, כאיש החוסה

⁵ אורי ניסן גנסיין, כתבים, כרך ג: איגרות, בעריכת שכנא נשקס, מרחביה תש"ו, איגרת 75, עמ' 114-115. מיכאל גלזמן ציין כי: ייתכן שהמרכאות במשפט זה רומזות לטקסטים ספרותיים עבריים. הביטוי "בבוקר לא עבות אחד", למשל, לקוח מסיפורו של ברדיצ'בסקי 'מחניים', שהיה קרוב מאוד ללבו של גנסיין. ראו: מיכאל גלזמן, 'תעודתי – הפרכוס: הערות אחדות על סגנונו המאוחר של גנסיין', אות 5, 2015, עמ' 6, הערה 3.

⁶ אורי ניסן גנסיין, כתבים, כרך ג: איגרות, בעריכת שכנא נשקס, מרחביה תש"ו, איגרת 91, עמ' 130-131; המכתב נדפס בהשמטות במוסף 'דבר' מ'25.3.1938, סימן י"א.

⁷ שם, עמ' 45.

ערפו מפני הנאה, תנועותיו הקצובות, השקטות, לא העידו כלל וכלל על ימים רעבים ויחפים שעברו עליו ולא חרתו אותם בחיצוניותו. להיפך. הוא נראה כאדם שהחיים פינקוהו. הוא עשה עלי רושם כאחד מצעירי האמנים, טיפוס סלבי, שהייתי רגיל לפגוש במסעדות השכונה הבינלאומיות 'סוהו' שבלונדון. הוא היה אחר לגמרי מאשר ציירתי בדמיוני לפני בואו והיה הפתעה נעימה בשבילי.

הוא בא כאדם החוזר לבית רעו וידו הרחבה, הגברית, בלעה ידי בחמימות ותיכף רווח לי. הרגשתי שהכניס לבית לבביות וחגיגות שלא דעכו עד צאתו הימני.

הוא היה במצב רוח טוב ועליז; סופג בצמא את הסביבה החדשה שנקלע לתוכה.

כעבור שנים־שלושה ימים כבר עמד בזרועות מופשלות על יד תיבת האותיות בבית הדפוס של י. נרודיצקי ז"ל,⁸ בו היה נדפס 'המעורר' לשנתו השניה, והיא גם האחרונה, ברחוב 'מייל אַנְד' בלב הגטו. שם היה גם ביתו של ברנר. אחרי זמן קצר מאוד כבר ידע גנסי מלאכת סידור האותיות ועבד ביד מהירה כפועל מנוסה.

אני הייתי אז עסוק כמעט כל היום במערכת עתון אידישאי. בערבים היינו מתכנסים יחד, מבלים את הזמן בשיחות, בטיולים, הולכים לתיאטרונים וסרים לפעמים לבית יין. ברנר הנזיר היה מוותר ומעביר על מדותיו, סג מאורח חייו ולוגם כוס. שתיין לא רע היה. סגי לו בכוס אחת בכדי שישתולל ו"הפוך עולמות" ושנינו היינו סוחבים אותו הביתה.

כולנו היינו כמעט בגיל אחד. אך גנסי היה כאילו הגדול בינינו. הוא היה כמוס ועצור ומסוגר יותר, וחיוכו העגום בצל שפמו התלונן בו צל לגלוג כאומר: הגידו מה שתגידו – אותי כבר לא תפתיעו בכלום. דבריו היו קצרים, מקוטעים, ממעט במילים כגיבוריו, מועט המחזיק את המרובה. הוא ידע לתת לשיחה רמה מעניינת, כאילו ירד מעולם אחר, יותר רחב, הבא לקטנות. ברנר שתה בצמא את דבריו, הצטמצם והתבטל בנוכחותו. הוא אהב אותו אהבה נאמנה, זכר לו חסד נעורים. כשהיו חברים בישיבה בפוצ'פ לפני כעשר שנים, היה חרד עליו מאוד. הוא הביט עליו בקנאה.

⁸ ישראל נרודיצקי היה בעל בית־הדפוס בלונדון שבו עבד י"ח ברנר כסָדָר. בבית דפוס זה נדפסו חוברות 'המעורר' ו'נסיונות'.

הוא היה כה אצילי בהליכותיו, השתחרר כלו מהעולם שבו חי אתו יחד, הסיר מעליו לגמרי נטל עברו, מחק כל שארית בן רב ובן עיירה קטנה. סידורו של 'המעורר' לא דרש עבודה מתמידה במשך כל החודש. היו גם ימים חפשים ואז היה גנסיין יוצא בלויית ברנר, ועל פי רוב לבדו, להסתכל בחיי לונדון. במשך השנים הרבות שחייתו שם ביקרו כמה סופרים עברים ואידשאים את אנגליה, אך מעטים מאוד מביניהם התענינו בחיי העם היושב בה ובחייה התרבותיים והאמנותיים. רובם נכנסו לביקור חטוף אל המוזיאון הבריטי, לגלריה הלאומית לאמנות וחסל מלאו חובתם. גנסיין הראה התענינות בכל דבר. היה מבקר היכלי אמנות, תערוכות ציירים, בתי נכאות, מסתכל סביבו, מקשיב לדופן החיים סופג בלי התפעלות צעקנית לא היה כבן כפר שראה את המלך.

הוא היה איש תרבות. ידע את הספרות האירופיות החשובות ממקור ראשון, כי קרא רוסית, גרמנית, צרפתית, פולנית והבין גם רומית וקצת יוונית. תיכף לאחר בואו ללונדון התחיל ללמוד בשקדנות אנגלית ולאחר שבועות אחדים קרא יצירותיה. נראה שרכישת שפה עלתה לו בלי עמל רב. 'המעורר' לא הניח דעתו של גנסיין. ברנר קיווה שהוא ישתתף בו ויעזור לשכלולו, אבל הלז התיחס בשוויון נפש גמור לקיומו של הירחון. עוד לפני בואו ללונדון כתב לאנכי: "מי"ח קבלתי בימים אלה את ה'מעורר' שלו ומכתב מריר-מקווה, כדרכו. מה עושה הגבר הזה! אלמלא, לכל לפחות, היה נותן דבר שיש בו ממש. אדם מוציא לאור חוברת אגיטציונית [תעמולתית], ממש כאיזה בונדיסט אינטלגנטי, ובוחר לה שם אגיטציוני וקורא לזה ז'ורנאל ספרותי ומשליך עליו יהבו ומזה הוא מקוה. אוי, רבוש"ע [רבנו של עולם] — ברנר זה!"⁹

תקוותו של ברנר היתה למפח נפש. מיום ליום ראיתי כי העבודה ב'המעורר' אינה לרצון לו והוא עושה אותה רק משום שלא רצה לאכול לחם חסד, ומיום ליום נוכחתי כי צר לו המקום עם ברנר עצמו. הם נפרדו זה מזה בגיל צעיר מאוד ובמשך עשרות השנים התפתחו והלכו בדרכים שונות. הפירוד הנפשי אמנם התחיל עוד טרם שנפגשו שוב בלונדון. המכתב הנ"ל לאנכי והעקיצה "מריר-מקווה" מעיד על זה, ועוד יותר

⁹ אורי ניסן גנסיין, כתבים, כרך ג: איגרות, בעריכת שכנא נשקס, מרחביה תש"ו, איגרת 41, עמ' 74-75.

מתבלט היחס במכתב אחר לאנכי שבו הוא כותב: ... "מזה הזוק (חיפושית) המחטט בגללים – כלומר מידידנו המסתובב "מסביב לנקודה" (והלואי שלא ישקע בה לעולמים!)",¹⁰ מוכיחים שברנר הסופר לא לפי רוחו היה, והפגישה בלונדון גרמה גם לקרע אישי ושמה קץ לידידותם. בזכרונותי על ברנר שיצאו בהוצאת 'דורון' כבר נגעתי בזה,¹¹ וברנר עצמו נגע בזה ב'הצידה' (קובץ זכרון לא"נ גנסין, ירושלים תרע"ד).¹² צדק ברנר במאמרו כי "האנשים השבורים והרצוצים, האנשים כבדי הרוח, האנשים היודעים מסתרי נפש חבריהם, אי אפשר להן שלא ישטמו איש את רעהו".¹³ ברנר, ביחוד, אדם קשה היה ולא נוח היה להמצא במחיצתו. איני אומר זה לגנותו. גורקי אמר פעם על ל"נ טולסטוי שקשה היה לחיות כ"ד שעות אתו יחד תחת קורת בית אחת. דעתו של גורקי שוללת כלום מגדולתו של טולסטוי. בכלל קשה לחיות עם אנשים שהמוסר היא תעודה אצלם. ברנר היה איש המוסר בכל הליכותיו, איש התעודה. גנסין היה איש אסתטי, איש היופי. לא המוסר אלא חוש היופי הדריכו ובעזרתו הגיע למה שהגיע. שם ויפת יחד וליפת קשה היה לדור ולנשום בכפיפה אחת עם שם.

הוא המשיך להתמיד בעבודתו. תרגם בשביל 'המעורר' – 'דברים אחרונים' לשסטוב.¹⁴ התרגום נעשה בלי כתיבה קודם. שם לפני עיניו את הטופס ברוסית וסידר את האותיות בעברית. מלבד זה לא חידש כלום בירחון. הוא עשה עבודתו כפועל שכיר בלי שום יחס אל 'המעורר'. זה הרפה גם את ידיו של ברנר שהתיחס אל עבודתו כאל ענין חשוב מאוד, כאל עבודת הקודש. הוא הביא בשביל קיומו של הירחון קרבנות גדולים, קרבן זמן ועבודה וכסף. בשביל ברנר המחנך, הבונה, העסקן הספרותי, היה

¹⁰ שם, איגרת 34, עמ' 65.

¹¹ אשר ביילין, י"ח. ברנר בלונדון, התקופה י"ד-ט"ו (טבת-סיון תרפ"ב), עמ' 648-671; אשר ביילין, י"ח ברנר: בתקופת 'המעורר', מרחביה תש"ג; אשר ביילין, ברנר בלונדון, עורך מנחם פרי, בני ברק תשס"ו.

¹² הצידה: קובץ זיכרון לא.ג. גנסין, עורך: י"ח ברנר, ירושלים תרע"ד.

¹³ י"ח ברנר, 'אורי ניסן: מילים אחדות', הצידה: קובץ זיכרון לא.ג. גנסין, עורך: י"ח ברנר, ירושלים תרע"ד, עמ' 143. נדפס גם בתוך: אשר ביילין, ברנר בלונדון: סיפור זיכרון, בעריכת מנחם פרי, תל-אביב תשס"ו, עמ' 75.

¹⁴ לב שסטוב, 'תחילת דברים אחרונים', תרגם אורי ניסן גנסין, המעורר, שנה שניה, חוברת ח-ט (אוגוסט ספטמבר 1907).

'המעורר' אחיזה גדולה בבדידות חייו. עמידתו של גנסיין מבחוץ, יחסו לעבודתו ויחסו האישי אליו דכאו אותו מאוד.

בזמן הראשון לא דיבר אתו גנסיין על זה. אבל אחר כך הגיעו ימים שלא יכל לעצור ברוחו וגילה לי שהעבודה בבית הדפוס יחד עם ברנר היא למשא כבד עליו. לאט לאט התחיל ברנר להרגיש ביחס חברו אליו. טרם בואו של גנסיין היו החיים קשים למדי בשבילו. בנוכחותו של גנסיין נראה זה כבר בלתי חשוב כלל וכל כך פעוט ובלתי נחוץ.

"מה יוכלו האנשים לדעת על מידת היסורים של היחס הזה" – כך כותב ברנר במאמר הנזכר – "אשר ביני ובין אורי ניסן שלי?"¹⁵ אורי ניסן שלו! שהיה קורא לו "אחי, ידיד ויקירי, בבת עיני, אהובי" (במכתבו מיום א' אייר תרנ"א).¹⁶ בשנת תרנ"א הקדיש לשמו שיר ("מוגש לאהובינצח") הגומר "בינינו יפריד רק המוות!!!"¹⁷ ובסופו של אותו שיר: "ברית עולם כרותה בין א.ג. גנסיין ובין יוסף חיים ברנר".¹⁸ היחס מצדו לא נשתנה מאז אלא נתחזק עוד יותר אחרי 'הצידה' ו'בינתיים', והנה הופרה הברית, והאהבה שנשא אותה בלבו במשך שנים נכזבה. ברנר הרגיש עלבון צורב מתוך היחס של "אהובי נצח", שלא חדל לאהוב אותו, מלקנא בו. "יחד עם הנקאה, התקנאות שמן הנמנע, התקנאות רוחשת וצורבת במעלותיו הרבות עלי [...] לו היו תנועות כל כך גרציוזיות, מיוחסות מלידה, ויחד עם זה מלאות איזו פשטות עצורה, הגובלת עם בישנות של ילדה בת שש".¹⁹ יחסו של גנסיין העמיק בו את רגש הנחיתות, בנוכחותו הרגיש עד כמה ניכר בו שבא מ"עמק עכור" שחרת בו סימניו לעולמים, ככתובת קעקע בבשרו ודמו ואין למחותם לעולמים.

אנכי הייתי הגשר המגשר ביניהם. גשר רעוע. לא נוח היה לי. התקרבותו של גנסיין אלי פעלה שארגיש עצמי כאשם בפני ברנר הסובל, כאילו גזלתי את אהבת רעו ממנו.

וכך הגיעו ימים לא טובים. אשר יגורתי בא לי.

¹⁵ שם, עמ' 144.

¹⁶ י"ח ברנר, כל כתבי, כרך ג', תל אביב תשכ"ז, איגרת 2, עמ' 328.

¹⁷ שם, שם.

¹⁸ שם, שם.

¹⁹ י"ח ברנר, 'אורי ניסן: מילים אחדות', הצידה: קובץ זיכרון לא.ג. גנסיין, עורך: י"ח ברנר, ירושלים תרע"ד, עמ' 140.

[ב]

מזמן לזמן היה נסגר בחדרו ואינו יוצא – חלה ונפל למשכב וקודח. לכתחילה הייתי חושב שמחלה קלה עוברת עליו וישאנה, שאקלימה של לונדון היא המשפיעה על אדם רגיש זה עד שיתרגל אליו. אך הדבר נשנה והלך, שאלתיו לפשר מיחושיו. הוא השתמט תמיד מתשובה. בדאגה הייתי רואה אותו בסבלותו ובפניו שהלכו וכחשו. התחלתי להפציר בו להזמין רופא, אבל הוא אטם אזניו משמוע, שכב מצונף וחילק כאב על שפתיו היבשות, היונקות סיגריה אחרי סיגריה.

פעם נכנסתי אליו בזמן חליו, ישבתי על כַּדָּל מטתו והנה האזנתי קול ניסור עולה מקרבו. שמתי ידו על חזהו ורעדה אחזתני. הקשבתי לנסירה מרוסקה, כקול אורלוגין שנתקלקל ומשמיע דפיקות חולות, צרודות. אז גילה לי – ובסודיות מוחלטה – שהריהו סובל ממחלת לב קשה, ש"אין לה תקומה אלא הקבר". מחלה זו מקננת בלבו משנה השלישית לחיו, שאז חלה בטיפוס, אם איני טועה. לפני זמן קצר הביא מפי רופא ברורות, שאין לו שום תקוה וימיו חוצצו. הסוף לא רחוק והוא החליט "להיות בריא" עד הסוף.

כל יצירותיו, כל הטיפוסים שהוא מתאר הם ספור אחד מחייו ומסביבתו. גם את מחלתו תיאר במקומות רבים בסיפוריו, וביחוד 'בטרם'²⁰ וב'אצל'²¹.

"והיה לו פתאום צר בגרונו, ואפו התחיל סולד בשרשו ובנחיריו, ורקותיו התחילו רוחשות מהירות והאפילו לו באותה סופת קדחת גם את יתר האור הכהה."²² (בטרם)
או:

"והוא הרגיש פתאום בראשו ובלוח שבחזהו, שהללו התחילו מרטיבים קרות, והלב התחיל מתלבט שלא ברצונו, ככפיר אריות זה, המתלבט בכלוב בקצפו, ואותה רחישה שברקות פרצה גבולים

²⁰ אורי ניסן גנסין, בטרם, רשפים, ורשה תרס"ט-ת"ע.

²¹ אורי ניסן גנסין, אצל, נתיבות, א, ורשה תרע"ג.

²² בטרם, עמ' 237.

והיתה לאפלה אחת רותחת וסואנת, אותה גופה, שכשהיא מנסרת ונופלת, הרי היא גורפת אֶתה יחד את כל ההִנְיָה”²³ (שם)

או:

”והתחיל החזה מכביד ומכביד חמות ואותו גרם שבחוטם התחיל סולד ובגרוננו נשאר תחוב גוש אחד קשה וצורב, שלא היה מניחו אפילו להשתמש בחכו, שצִחָה צָמָא...”²⁴ (שם)

או:

”וחזהו היה כואב וכואב, כאילו נפל מהגג ונשבר בקרבו. הוא כבר היה יושב נלאה וקָשָׁב משום־מה באותו יאוש סולד שבלב, הרוחת ונוקב ברתחתו זו במפולש: – אבדו החיים, השירה נושנה והיא טפלה ונואלה – אפילו יסוריה הרבים נושנים והם טפלים ונואלים; אבל החיים – החיים אבדו... חסל!”²⁵ (אצל)

או:

”והרגיש, שכפֹּת ידיו כואבות לו מאוד, הצליח לכבוש בלבבו את אותו הרטט המשונה של פרכוס, שבא וטלטל את בשרו, מחמת אותה הרגשת המות המוכרח השחורה, שצצה וצמחה פתאום בכל הִנְיָתוֹ יותר מכדי הרגשה וכבשה את נשימתו בפשיטות”²⁶ (שם)

או:

”היתה השממה שבלב גדולה מאוד וחזקה מאוד ואותו קילוה חם, שהיה קולח בחזה מתחת לכפו מאז הבוקר, היה זורם רק באותו מקום אחד ונקב ונקב, כאילו תחבו והיו משלשלים לשם במתינות אכזרייה מְקַדַּח דק שבדק”²⁷ (שם)

או:

”אותו צור קשה ודומם מציק ומציק מתחת לחזה. קשה לנשום וקשה לבכות וקשה אפילו לגנוח גניחה רצועה – קשה לחיות

²³ שם, עמ' 287.

²⁴ שם, עמ' 303.

²⁵ אצל, עמ' 449.

²⁶ שם, שם.

²⁷ שם, עמ' 456.

בכלל. אדם אוֹבד ושבוֹר – משום שכל מה שמסביב כה בריא.²⁸
(שם)

מחלתו הסבירה הרבה דברים: את הנוודות שלו, בריחתו ממקום למקום. איש מהסופרים בתקופתו לא נדד כל כך הרבה ממקום למקום כמותו. הנסיעות היו קשות ולא הבטיחו כלום ולא היו אשליות: "יודע אנכי שאסע, ויודע אנכי מה שיהיה שם, ויש, אשר יודע אנכי ידיעה נוראה מאוד, אעפ"י שאיננה נוראה כל כך, ובכל זאת אסע, ומה שיהיה – יהיה" (לברנר).²⁹ בכל מקום בואו, רעב ממש ללחם "אותו הלחם השחור והמלא חציץ, הממלא את מקום הכל... אני רעב – ותו לא מידי. בלילה איני מעלה נר וביום אני משוטט ככלב... מברנר קבלת ג"כ שני מכתבים בימים האחרונים, אבל עדיין לא ענית לך, אעפ"י שכל הימים הללו כבר אני רוצה לכתוב; אליו לא אשלח מכתבים בלי מְרָקוֹת. גם לך אני נוטה כזאת עפ"י ההכרח" (לביכובסקי 18.11.06).³⁰

מזמן לזמן התחיל נעלם מהבית בבוקר וחוזר בלילה, נכנס בחושך לתוך חדרו ומתנפל על מטתו מצונף בלי אומר.
ולי.ג. ספרינץ (27.11.06 מקיוב): "...הנה חורף ואצלי לא פאלטא <רוסית: מעיל> אלא לעכער <יידיש: חורים>; כשאני רוצה לאכול – אין אצלי לחם אלא מְכוֹת וכששני נוקשות מקור – אין הבעה"ב <בעל הבית> של דירתי היפה מסיק אלא צוחק..."³¹
ולביכובסקי (1.7.06): "...ושלח לי מיד לכאן לא חמשה עשר אלא עשרים רובל ומאושר הייתי אילו עשית א"ז <את זה> ע"י טלגרף: אנכי אהיה תועה כאן עוד ימים אחדים א נאכט דא און א נאכט דארטען <יידיש: לילה כאן ולילה שם>".³²

²⁸ שם, עמ' 471.

²⁹ אורי ניסן גנסין, כתבים, כרך ג: איגרות, בעריכת שכנא נשקס, מרחביה תש"ו, איגרת 26, עמ' 52.

³⁰ שם, איגרת 85, עמ' 124.

³¹ שם, איגרת 86, עמ' 125.

³² שם, איגרת 74, עמ' 114. המכתב הודפס לראשונה בהצידה: קובץ זיכרון לא.ג. גנסין, עורך: י"ח ברנר, ירושלים תרע"ד, עמ' 52.

הוא רץ ממקום למקום, כיונה שברח מקול אלהיו, כך היה בורח מקול המוות המנסר בלבו. ארץ נוד היתה לו הארץ, ובכל מקום בואו הרגיש תהום לרגליו.

כולנו נידונים אנו. יש שבאחד הלילות, ליל סיוט, יעמוד ויגלה לפנינו המוות עירום ועריה בכל בלהותיו. בין רגע יבריק כברוק הברק, ומתרום פתאום הוילון השמור המבדיל בינינו ובין האידך גיסא, ולוע שחור יפתח והנפש מציצה גלוית עינים לתוך תהום המגור. אך גם אז יקום רגש חבוי משקר ומלטף: עדי לא יגיע. (גם נידון מרגיש שהמות מחוצה לו).

גנסין לא הטעה עצמו. הוא הרגיש עפר קברו מעיק על לבו. הוא ידע. בכל יום חיכה לו. מה הרגיש הוא, לא הרגיש אפילו נידון היוצא לגרדום. הארכת קצת לדבר על מחלתו, משום שזו היתה אז כבר הגורם העיקרי והיא נתנה דחיפה לכל דרכיו, למעשיו ויצירותיו באותה הרוח שיצרם. מחלתו השפיעה עליו, חנכה אותו. כל יום היה יומו האחרון. שוב יום אחד לפני מיתתך. הוא הסיר מעליו כל הקטנות וכל החולין שאדם רגיל שקוע בהם עד צוואר. למדהו לבלי התפעל והתרגש מכל אותם הדברים שאדם רגיל, צעיר, מתפעל ומתרגש, שפכה עליו אצילות, עדינות ויפוי עילאי מרחפת עליו, נוגעת עד הנפש. הוא עמד מחוץ הרבה דברים.

הכרתי בארץ את הסופר הישיש זילברבוש > דוד ישעיהו זילברבוש³³. הוא היה כבר זקן מאוד, אבל התהלך עדיין בקומה זקופה ובגדיו נקיים ומסודרים. כחותיו הנפשיים לא עזבוהו עד הסוף, אבל הוא אמר לי שהריהו מרגיש את בואו של קיצו. כשהייתי משוחח אתו הכרתי בו שיחסו לאנשים ולדברים כאילו מגבוה הם, ממעוף נשר. הוא הרגיש את הסוף המתקרב בעינים פקוחות, ואולי משום כך היה מזהיר בפקחות ובכינה עליונה ובהסתכלות חריפה לא לפי גילו.

זה השפיע בעיקר על יצירותיו. האמת הגדולה, הכאב הגוסס. המחלה גרמה שהיה סופר גדול. יצרה לו שפה, כלי לרגשות עמוקים.

אבל היתה לו לא רק בינת זקנים אלא גם בחרות ועליזות צעירים. עבר יום יומיים והוקל לו והוא עומד שוב על רגליו, היה צמאון חיים תוקף אותו פתאום; היה נושם לתוכו אוויר חיים משכר, כאילו רוצה לשתות מכוס החיים עד תומו, והוא היה מתהלך לו ומזמזם, וכעושה שלום עם מרומים

³³ דוד ישעיהו זילברבוש (1854-1936), סופר עברי וידי יליד גליציה.

ועם הארץ שבה הוא חי. בעיניו צחוק, ועל שפתיו רינה. חי כפרפר, הסתובב סמוך לאור ומקרב קיצו כאילו בכוונה.

עד שחלה וביחוד בימי נעוריו היה עוסק בצרכי ציבור, בציונות ובעסקי ספרות. בהיותו נער, בגיל ט"ו, הוציא בפוצ'פ ירחון ספרותי בשם 'הפרח', בכתב יד כמובן. החוברות הכילו 120 עמודים והוא כתב שם הרבה שירים ומאמרים. ירחון זה הופיע חדשים אחדים. הוא היה מבלה לילות שלמים לכתבתו. אחר כך הוציא שבועון בשם 'הגוף', כותב בחמשה טפסים בידיו, בו "נדפסו" עם מאמרים לשאלת היום.

בגיל ט"ז מתחילה עבודתו הספרותית. הוא כתב ותרגם שירים מרוסית ומגרמנית. במקרה הגיעו כתביו לידו של סוקולוב והוא נעשה בגיל י"ח עוזר קבוע ב'הצפירה'. הוא כתב גם מאמרי ביקורת.

בפוצ'פ היה לוקח חלק פעיל בכל המוסדות הציבוריים והודות לו נוסדה שם ביבליוטיקה. בראשית ימי הציונות פעל הרבה בשביל התפתחותה, יסד אגודה ציונית והיה מזכירה ומראשי עובדיה. בשנת תרס"ה, שנת הפוגרומים, לקח חלק בהגנה והיה מתווך בין הנוער לבין הבעלי-יבתיים, שהיו מתיחסים אליו בכבוד ובאמון. הוא היה גם רג'יסור כשהציגו בפוצ'פ מחזות באידיש והשקיע בזה הרבה כוחות וגם עמל ליסד סניף של חובבי שפת עבר בעירו. רבים היו באים אליו בטרדותיהם ולשאול עצה מפיו.

אבל ביחוד היה עסקן ספרותי. מלבד יצירותיו עסק בתרגומים, בביקורת ספרים ובשנת 1904 יסד הוצאת 'נסיונות'. מטרתה היתה להוציא יצירות קצרות בעברית ותרגומים מעברית לרוסית. טפל בזה הרבה, יצאו רק 'בינתיים' ו'ספורי צ'כוב'. חלם להוציא צייטלין, שופמן, אנוכי ואחרים. נסיון ה'ניסיונות' לא הצליח מחוסר אמצעים.

אדם זה, שנראה כבר בזמן שהכרתיו, עומד מחוץ לדברים, כמה התעניין בכל דבר גם כשסר "הצידה" וכמה היה ער לכל המתרחש בעולמנו ובעולם בכלל.

מכתביו מקיוב ויקטרינוסלב לחנה דרוין, בת אחותו, יתומה שנתחתנה בבית הרב, הם עדות נאמנה על אישיותו הטהורה, על אהבתו לאדם, על אהבת היופי. זה דוקומנט אנושי יקר המציאות, נכתב בידי עלם בן כ"ג. כמה מדריכים ומחנכים הם מכתבים, כמה מוסריות, כמה התמסרות וכמה פשטות. הם מזכירים מכתבי סנקה, אבל עם יותר לב ולבביות.

בתקופה שהכרתי אותו העמידה אותו מחלתו מעל לדברים, אבל לא מחוץ לדברים. הוא הקשיב והאזין לדופן החיים בכל לב, בכל לבו המפרפר והגוסס.
לבו החולה דפק עם דופק המילים.

[ג]

לא כל רחמיו הסיר אלהיו ממנו. הוא עשהו יוצר והעניקו אהבת בריות, להקל משא יגונו ולשמש לו משען בסבלותיו. הוא קיבל נחומים: אהבת הורים, אהבת חברים, אהבת נשים.
בהיותו בן שנתיים חלה בטיפוס ותוצאותיה היו מחלת לב מילדות. המוות כבר הפיל חלליו באותו בית. שתי אחיות מתו קודם ממחלת לב.
ההורים היו שניהם אנשים בריאים והאריכו ימים עד שמונים ויותר, אבל הילדים לא הצטיינו בבריאות גופא. מובן שההורים חרדו מאוד על הבנים, אורי ניסן ומנחם. אבל ביחוד עליו משום שמנחם היה בריא. לא חשכו מהם דבר. העלימו עין ממעשיו אפילו כשלא היו לפי רוחם. הם הראו גם סבלנות רבה בענייני דת ולא הרהרו אחרי מעשיהם.
אורי ניסן הראה כשרונות יוצאים מן הכלל. חריף היה וקולט תורה בקלות. האב התיחס אליו באותו הכבוד שהבן התיחס לאב. מה שאסור לאחרים, מותר היה לאורי ניסן. פעם העיר למורי תלמידים בישיבה על רוח אפיקורסות שנצנצה בהם. אחד התלמידים קרא: "ומדוע מותר לאורי ניסן?" אז התקצף הרבי וצעק: "הנח לו לאורי ניסן! אורי ניסן אדם גדול הוא".
פעם שתה בשמחת תורה ובמעמד חסידים קרא: "אבא, היש אלוהים בשמים?" החסידים התרגזו, אבל האב קרא ברכות: "לך, בני, ושכב ליפוג יינך".
ספוריו החל מ'הצידה' הם חיי גנסיין. הסביבה, המשפחה, החברים, הנשים והוא עצמו מתוארים בהם. בפרק ד' ב'בטרים' מתאר הוא שובו לבית הוריו, אחד הפרקים היותר יפים והיותר מזעזעים שביצירותיו ובהם רוטטת האהבה הגדולה להוריו "פתאום הכתה גלים בלבו איזו תשוקה נמרצה ומשונה במאוד, והוא החליט לגשת מיד אל אבא, אל אבא זה גופו, המטייל לו בנחת, ולשאול אותו תחנונים – לשאול אותו תחנונים רותחים והומים:

-אבא, הלא אמת הדבר, שיש אלוהים בשמים, אה? פשוט – אלוהים גדולים וטובים... אוי אפילו שאינם טובים – אמת? אה?"

בשנת הי"ח לחייו הוזמן על ידי סוקולוב ל'הצפירה', שבמקרה הגיעו לידו צרור שירים משל א"נ. אז עבד במערכת כמה חדשים ומשכורתו היתה רובל לחודש. אחרי חודשים אחדים חזר הביתה וכששאלו אביו לפשר הדבר ומדוע לא הודיע קודם. ענהו: "וכי מה אעשה, אבא, אם אין אנשים בעולם הגדול. אין! אתה, אבא טוב!" והתנפל על צווארו בבכי.

האב היה אדוק מאוד, אבל סבלנותו היתה כמעט בלתי מובנה. כשהגיעו הבנים לגיל בר מצווה והחליטו לצום בתשעה באב, נגש אליהם ובידו לחם וחמאה, הרים את הלחם והחמאה וקרא: "אכלו לבל תהיו פגרים מתים!".

הוא שכר להם מורה לרוסית. כשבגרו עשו מה שלבם חפץ והתנהגו בחופש גמור. היה להם סבא בבית, חסיד ורב, הביט על זה בעין רעה, היה קורא להם "סטודנטים"! אבל ההורים לא מנעו מהם כל דבר.

התחילו ספרי אפיקורסות נושרים מחיקם, נכנסים אל הבית והאב לא התרעם. את כתביו של א"נ לא קרא, ידע שאפיקורסות הם, אבל בלבו התגאה שבנו עוסק בכתיבה. פעם היה גם פותח ספר מודרני ומעיין בו. את 'השלוח' היה מעיין לפעמים, אלא לא מתוך עמידה ולא מתוך ישיבה, אלא העמיד רגל על כסא ויוצא לא עומד ולא יושב. מדפדף וקורא: "אין דבר מתחיל אצלם בלי א-גרויסע דווקא" ואחר כך לא מניח את הספר וגם לא זורקו, אלא משמיטו מידו והוא נופל על הרצפה.

הוא חי לו את חייו בתוך פוצ'פ, יושב בסירה על נהר ושט לו, ויש שהיה נשאר גם בלילה בתוך הסירה, ויש שהיה עובר את הנחל מצד השני לכפר להתיידד שם עם משפחה כפרית והוא נשאר שם ימים.

בעיירה כמעט שלא היו רואים אותו שבועות שלמים, גם חדשים, וכשהיו נפגשים אתו היו נותנים לו שלום, בחשבם שחזר מנסיעה רחוקה. פעם נכנס לבית התפילה, הושאל לו לשלום ואביו קרא: "טוב כך בני שאין רואים אותך". וכמה מלאים אהבה וחרדה מכתביו להוריו, שם רועדת חיבה ונרגשים דמעות עצורות.

• • •

לזכור את אוריניסן גנסיין: ממואר מגנוזי אשר ביילין

יוסי שוויג

[א]

אשר ביילין היה פרסונה חשובה למדי בתוך חבורת המעורר (כתב וערך כמה ממאספי 'המעורר' ו'רשפים'). הוא היה מזכירו של שלום עליכם, פרסם חלק מסיפוריו ומחזותיו בעברית וביידיש בעיתוניו של דוד פרישמן, אבל יותר מכול הוא מוכר כמחבר "אחד מפרקי הזיכרונות היפים בספרות העברית",³⁴ הממואר 'י. ח. ברנר בלונדון'.³⁵ בשנת 1935, באחת מנסיעותיו מארץ ישראל ללונדון, פגשה בו הסופרת שושנה שרירא על סיפון הספינה, ותיארה אותו כך: "אשר ביילין היה מציג עצמו כסופר, לעיני כל נוסעי האניה. מספר על קובץ סיפוריו ועל כתיבתו באידיש ובעברית [...] על אף ההזדקנות המוקדמת במקצת שכבר ניכרה בדמותו הפריכה, השקופה כמעט, היתה רעננות רוסית-אוקראינית תמימה ושובבה שופעת ממנו. על אף החשיבות שנהג בעצמו כאל מחבר סיפורים וכאל סופר, היושב בלונדון ובארץ-ישראל כאחד, נהג ליצנות בכל ואף בעצמו".³⁶ בארץ ישראל, לצד כתיבתו הספרותית, נהג לכתוב מערכונים סאטיריים ב'דבר', ולדברי שרירא, בכך הקדים את הסגנון הסאטירי של אלתרמן; "כאמור, קשה לקשר בין אותם סיפורים לבין אותם פיליטונים. אבל וודאי שלאמנים שתי פנים, שתיים לאותו אדם, הבוכה והצוחק. ביחוד כשהוא היה חברו הקרוב של ברנר".³⁷

כתב היד של הזכרונות המודפסים כאן לראשונה, נמצא בעיזבונו של ביילין במכון 'גנזים'. בפתיחתו מצוין: "שלושים שנה ושתיים" למותו של גנסיין, כלומר, הזכרונות הועלו על הכתב ב-1945.³⁸ המגמה המרכזית של

³⁴ אשר ביילין, ברנר בלונדון, תל אביב תשס"ו, מתוך גב הספר שכתב מנחם פרי.

³⁵ אשר ביילין, 'י. ח. ברנר בלונדון', התקופה י"ד-ט"ו (טבת-סיון תרפ"ב), עמ' 671-648.

³⁶ שושנה שרירא, אשר ביילין, ארכיון שושנה שרירא, מרכז קיפ, מתוך כתב היד 'היכרות אישית'.

³⁷ שם, שם.

³⁸ כתב היד שמור בארכיון אשר ביילין, מכון 'גנזים', כ-99145, פריט 19.

הדברים הבאים היא להציע מבט-על על סוגית זיכרונותיו של ביילין, בעזרת שלושת החיבורים הבאים: הראשון הוא 'אורי ניסן גנסיין: שברי זיכרונות', שהתפרסם בחייו של ברנר (1913);³⁹ השני הוא רשימת-הזיכרון הקלאסית של ברנר "אוריניסן: מלים אחדות" (1914);⁴⁰ והשלישי הוא הממואר של ביילין 'י. ח. ברנר בלונדון' (1922).⁴¹ החיבור שלפנינו בעת ובעונה אחת חושף זכרון גנוז על גנסיין, ומציע קריאה לצד הזיכרונות הקודמים. הקובץ הותקן לדפוס ללא שינויים ורק לעיתים הוחלף כתיב חסר במלא, הוספו סימני פיסוק והפניות נצרכות הובאו בהערות שוליים.

[ב]

רשימת הזיכרון הראשונה של ביילין פורסמה בעיתון היומי הצפירה,⁴² לאחר שהגיעה אליו הידיעה על מותו של גנסיין בוורשה ב-6.3.1913.⁴³ מיד לאחר מכן הזמין ברנר את ביילין להרחיב ולהעמיק את רשימתו מ'הצפירה', אולם הפעם: "להשתמש יותר במכתביו".⁴⁴ כנראה על רקע אופן הבחירה והשימוש במכתבים, התפתחה מחלוקת מסוימת בין השניים וזו הובילה לכך שביילין לא כתב דבר לקובץ של ברנר (שלימים נקרא 'הצידה'), ובהמשך הקשר ביניהם אף נותק לחלוטין. המעניין הוא כי ברשימה לפנינו, לכל אורכה, בוחר ביילין להשתמש בהפניות למכתבים של גנסיין המשולבים בטקסט. האם בקשתו של ברנר להשתמש במכתבים קיננה בליבו במשך יותר משלושים שנה?

מכל מקום, מאמרו של ברנר – 'אוריניסן (מלים אחדות)' – התפרסם כעבור כמה חודשים בקובץ 'הצידה' שנערך ופורסם על ידו ב-1914.⁴⁵

³⁹ אשר ביילין, אורי ניסן גנסיין: שברי זכרונות, הצפירה (18.3.1913), ורשה.

⁴⁰ י"ח ברנר, 'אוריניסן (מלים אחדות)', הצידה: קובץ-זכרון לא.ג. גנסיין, עורך י"ח ברנר, ירושלים תרע"ד, עמ' 140-145.

⁴¹ אשר ביילין, 'י. ח. ברנר בלונדון', התקופה י"ד-ט"ו (טבת-סיון תרפ"ב), עמ' 671-648.

⁴² אשר ביילין, אורי ניסן גנסיין: שברי זכרונות, הצפירה (18.3.1913), ורשה.

⁴³ הרשימה פורסמה שוב בהוצאת 'הספריה הקטנה' עם מבוא והערות מאת מנחם פרי: אשר ביילין, ברנר בלונדון, תל אביב תשס"ו, עמ' 84-93.

⁴⁴ מנחם פרי, שב עלי והתחמם, עמ' 58.

⁴⁵ י"ח ברנר, 'אוריניסן (מלים אחדות)', הצידה: קובץ-זכרון לא.ג. גנסיין, עורך י"ח ברנר, ירושלים תרע"ד, עמ' 140-145.

קריאה זהירה באזכור היחידי של ביילין בו, חושפת משהו על סיבת הפרידה שלהם. הסבר אפשרי לכך טמון בסוד מחלתו של גנסיין. ברשימתו הראשונה, מתברר ביילין בכך שגנסיין בחר בו ולא בברנר לחלוק את סוד מחלתו. גילוי סוד המחלה אינו עניין שולי, כיוון שפטירתו ממחלת הלב הייתה אירוע שלא קדמה לו כל הכנה, והיא הגיעה בהפתעה גמורה לחבריו הקרובים. דבריו של ביילין מפליאים אפוא ביותר: "לא הפתיעני בשורה רעה זו. ידעתי זה כבר, שימיו חוצצו".⁴⁶ אולם ברנר טוען במאמרו אחרת: "אך הוא כאילו הסתיר. והסתרתו זו פגעה בנו, בי, רעו הישן, ובאשר ביילין, ידידו החדש. למה הסתיר, הגבר?"⁴⁷ מדוע אם כן חשוב היה לברנר להדגיש שאת המחלה הסתיר גם ממנו "חברו הישן" וגם מביילין "חברו החדש"? למעשה, עצם ההתייחסות הזו מבטאת מסר חשוב – נראה כי הערתו של ברנר בה'צידה' היא תגובה לדבריו של ביילין ב'הצפירה'. לאור העובדה שהקשר בין השניים נותק בתקופה זו, מתחזק הרושם כי דיון סביב נקודה זו היה רגיש עד מאוד. אלא שלאחר מותו הטראגי של ברנר, תגובתו של ביילין לא איחרה לבוא:

מאמרו של ברנר בהצידה, שיצא לאור לזכר גנסיין, מוכיח שהוא לא ידע כלל על מחלתו האנושה של גנסיין. דבר זה מסיר מברנר כל אשמה, אבל גם מראה באיזו מידה היה ברנר מופנה כלפי עצמו, וגם עד כמה היה לב גנסיין רחוק ממנו, עד שלא ראה צורך לעצמו לגלות לפניו את מצבו. אני הכרתי בגנסיין שהוא חולה מסוכן תיכף בבואו, בטרם יגלה לי את הסוד. הייתי תמיד בטוח שברנר יודע על דבר מחלתו. מאמרו הנזכר הפתיעני. ברנר כותב שם שהיה עיוור, לבושתו ולכלימתו, בעניין מחלתו של גנסיין; אילו ידע, כי אז אולי היתה אחרת.⁴⁸

בחלוף השנים, ובחלוף צלו המאיים של ברנר, ניתן לראות כי ביילין בוחר להרחיב עוד על סוד המחלה. ברגע שהזהירות מברנר איננה – ביילין כותב את שעל לבו. בממאר האחרון הוא אף מוסיף ועומד על גילוי הסוד של גנסיין:

⁴⁶ אשר ביילין, 'אורי ניסן גנסיין: שברי זכרונות', ברנר בלונדון, תל אביב תשס"ו, עמ' 83.

⁴⁷ שם, עמ' 142.

⁴⁸ אשר ביילין, 'י. ח. ברנר בלונדון', התקופה י"ד-ט"ו (טבת-סיון תרפ"ב), עמ' 666.

התקרבותו של גנסיין אלי פעלה שהרגיש עצמי כאשם בפני ברנר הסובל, כאילו גזלתי את אהבת רעו ממנו [...] אז גילה לי – ובסודיות מוחלטה – שהריהו סובל ממחלת לב קשה, ש"אין לה תקומה אלא הקבר". מחלה זו מקננת בלבו משנה השלישית לחייו, שאז חלה בטיפוס, אם איני טועה. לפני זמן קצר הביא מפי רופא ברורות, שאין לו שום תקוה וימיו חוצצו. הסוף לא רחוק והוא החליט "להיות בריא" עד הסוף.⁴⁹

[ג]

לפני הכניסה לתחומו של סיפור הזיכרון, יש לעמוד על ההקשר הלונדוני שעליו כתב ביילין את חיבורו המוכר 'י. ח. ברנר בלונדון' (פחות משנה אחרי מותו הטראגי של ברנר). החן ברשימה זו עולה מתוך החופשיות שאיפשרה לו לכתוב כאוות נפשו על ימי ברנר וגנסיין בלונדון. דוגמה לרוח זו רואים כבר במוטו שפותח את החיבור (שהושמט בספר שיצא בספריית דורון תחת הכותר 'י"ח ברנר: בתקופת "המעורר"').⁵⁰ השורה המצונזרת היא הפסוק "אֶכֶן חָלֵינוּ הוּא נֶשָׂא / וּמְכַאֲבֵינוּ סְבָלָם" (ישעיהו פרק נג פסוק ד). הבחירה הזו מרתקת כיוון שמדובר באחד מהפסוקים מעוררי המחלוקת במסורת היהודית. מאז הנצרות הקדומה ועד לימינו-אנו, נפוצה הפרשנות המשיחית שקיבל הפסוק בקרב הנוצרים. פרשנות זו רואה בפסוקים נבואה למשיחיות של ישו, ורומזת להיותו משיח בן יוסף שתפקידו לשאת את הסבל האנושי. פעולת נשיאת המכאוב מבטאת אפוא את תפקידו של ישו כמכפר האלוהי וכמתקן הקוסמוס. במובן הפשוט, הצמדת הפסוק לדמותו של ברנר מעניקה תיאור של מעין משיח חילוני והעניקה לו הילה של נביא מודרני. אולם ברצוני להציע כי עיון מעמיק מכוון רחוק יותר – ומפנה אל הקשר הנוצרי של ברנר בלונדון, דבר שיכול להסביר את ההחלטה להשמיט מוטו זה בדפוסים המאוחרים.

ההקשר הנוצרי מקבל תוקף נוסף לאור סיפור קצר של ביילין בשם 'הטבילה', שנתפרסם בכתב העת 'איים' בעריכתו.⁵¹ עלילת הסיפור מתארת

⁴⁹ מתוך כתב היד השמור בארכיון אשר ביילין, מכון 'גנזים', כ-99145, פריט 19.

⁵⁰ אשר ביילין, י.ח. ברנר בתקופת 'המעורר', מרחביה תש"ג.

⁵¹ אשר ביילין, 'הטבילה', איים: קובצים לענייני החיים, ספרות ומדע, ערוך על ידי א. ביילין, ש. גולדנברג ו.ש. פינסקי, א, לונדון 1927. עמ' 10-43.

מהגר יהודי מזרח אירופאי, המחפש פרנסה בעיר הגדולה ומוצא בסופו של מסע מפרך את מקומו במיסיון הלונדוני. אחת הדמויות המרכזיות בסיפור הוא "בן־טובים" – בן דמותו הספרותית של המומר פאול־פיליפ לברטוב (1878–1954), צעיר יהודי שגדל במעוזי חב"ד ברוסיה הלבנה והפך למיסיונר. ביילין כותב על דמותו מהכרות ראשונה, וזאת אנו יודעים מכך שלברטוב הדפיס את ספריו בבית דפוסו של נרודיצקי בזמן שברנר עבד שם כסָדָר. יש לשער כי בשנים אלו היה לברטוב אורח רצוי בבית הדפוס ואף פיתח מערכות יחסים מעניינות עם חברי המקום. ראייה לכך ניתנה בעדות שנתן יונה ספיבק, סופר ועיתונאי יידישאי, שנכח עם ברנר בדרשה מיסיונרית שנשא לברטוב בלונדון. הדרשה כללה שימוש בסיפורים של ברנר לשם הטפה לנצרות: "בדרשתו [לברטוב] סקר סקירה כללית על יצירות ברנר, טיפל בכל אחד מגבוריו ושיבח את סגנונו".⁵² על דרשה משונה זו הגיב ברנר, בפניה לחברו: "ואולי צדק לברטוב שתועים הננו בעולם של דמיון והזיה".⁵³ בו בזמן, אפשר בהחלט לומר כי ברנר הביט בעין טובה גם על הספרים העבריים שהדפיס לברטוב, וראה בו מעין שותף ל"מצדה" של הכותבים העבריים האחרונים. הדים נוספים לעניין שמצא ברנר בעולמו הרוחני של לברטוב אפשר לזהות במוטיבים נוצריים שבמחזה 'מעבר לגבולין',⁵⁴ שאת אופן כתיבתו מתאר ביילין בהמשך החיבור 'י. ח. ברנר בלונדון'. אך הרחבה נוספת בכיוון זה חורגת מגבולות דיוננו כאן.

הדוגמאות שהובאו לעיל מעידות על כך שבחיבורו המאוחר טומן ביילין בחובו זכרונות "חופשיים" יותר על ברנר וגנסין. מכאן אנו מבינים משהו על גלגולי הזיכרון של ביילין: את הממואר על גנסין ב-1913, קרא ברנר בחייו. לאחר מכן, בכתיבת 'י. ח. ברנר בלונדון' הרגיש ביילין בנוח לכתוב דברים שלא העז בזמן חייו של ברנר. אם נוח היה לו להפליג ולחלוק על ברנר ב-1922, קל וחומר בחיבור המאוחר שלפנינו.

⁵² יונה ספיבק, 'זכרונותי על ברנר בלונדון', יוסף חיים ברנר: מבחר דברי זכרונות, ערוך בידי מרדכי קושניר, תל אביב תש"ד, עמ' 71.

⁵³ שם, שם.

⁵⁴ 'י. ח. ברנר, 'מעבר לגבולין', כל כתבי י"ח ברנר, א, תל אביב 1955, עמ' 205. נדפס לראשונה ב'המעורר', שנה שניה, 1907, חוברות א'-ד'.

ממואר שלישי זה משלים תמונה רחבה יותר על האופן שבו זכר ביילין את גנסיין; יש כאן שימוש במכתבים, בציטוטים מסיפוריו, בהרחבת פרטים של אירועים מוכרים (כמו החגיגה של השלושה עם צאת גליונות המעורר) ובתיאורים מכמירי לב על יחסיו המורכבים עם אביו הרב יהושע נתן גנסיין. לא אעמוד באריכות על דוגמאות נוספות המצביעות על התוספות, ההרחבות והחופש שמפגין כאן ביילין, משום שהקורא הנבון יבחין בכך בעצמו. אך לבד משבחי זיכרונותיו של ביילין שציינו, יש להידרש גם לביקורת עליו. כאן המקום לתמוה על קביעתו הנחרצת של מנחם פרי כי: "איראפער איפוא לתת קול לגנסיין בעזרת ביילין, שמספק לנו, לכל היותר, כמה ניסוחים נאים ואנקדוטות חביבות, המעטרים את נקודת-הראות של ברנר".⁵⁵

סבורני שהניסוחים והאנקדוטות של ביילין חשובים מאוד להבנת דימויו של הכותב, ואין שום צורך לקרוא אותם בחשדנות. רשימות-זכרון אינן פשע אלא יצירת אמנות שיש לברך עליה, על אחת כמה וכמה כשהיא נכתבת בשפה כמו זו של ביילין. רשימותיו לא התיימרו להחליף יצירות ביוגרפיות מובנות ומסודרות אלא לשקף את הזכרונות כמעין סבך, יותר מאשר כקו אחיד ויחיד. במילים אחרות: סך כולל של פעולות והיפעלויות (גם בהשפעת המוזיקה של ברנר). לאור זאת, יש לקרוא את זיכרונותיו של ביילין כקולו שלו בלבד, וכבר בכך יש חידוש גדול. יש לנסות ולהבין את זיכרונות ביילין כמעין אמנות הדיאלוג שלו עם עצמו לאור עברו שלו ושל אחרים. בממואר זה יש מורחבת היריעה בלא מעט תיאורים חדשים המתאגרים את הדעה כי זכרונותיו של ביילין נועדו לפאר את עצמו בלבד. כך או כך, רשימות ביילין חוגגות את נקודת המבט האישית, וממנה אנו למדים בעיקר כיצד זכר את אוריניסין שלו.

⁵⁵ מנחם פרי, שב עלי והתחמם, עמ' 181.

בועז יזרעאלי

מתוך 'פרזיט'

(קטע נוסף מתוך הנובלה 'פרזיט', שבתחילתה הגיבור, מטי, נאלץ להתגורר זמנית ביחידת דיור בחצר ביתם של זוג חברים ביישוב בצפון הארץ)

מצפה גזם הוא יישוב זוגי. הבתים אוכלסו זוגות-זוגות. זוגות עברו בעקבות זוגות. קרה גם ששניים-שלושה זוגות עברו לכאן יחד, בתיאום. בקומץ מהבתים גר בוגר אחד, לרוב אשה עם ילד או שניים או שלושה, ובכל המקרים האלה היה זה בעקבות פרידה לא רחוקה מבן או בת זוג. מכיוון שמדובר בקהילה סיווילית ולא בחיות פרא, בודדות אלה לא נודו וזכו לרוב ליחס "תומך" מחבריה. גם לארוחות השישי באו בעיקר זוגות. אלא שהווי של זוגות – זה קצת קלוש. כאשר רק זוגות התארחו, בין אם בני היישוב או מיישובים דומים, נושאי השיחה איכשהו לא חרגו מפרטי יום יום, ילדים, תזונה, פרנסה, בורות קומפוסט, ולא גירו רגשות של חיים ועניין. גם כשעלה מדי פעם משהו מהאקטואליה הפוליטית זה היה בווליום חלוש, שכן נזהרו מביטוי שלילי או נחרץ מדי, וממילא פיתחו ריחוק, אם לא ממש אדישות, כלפי העולם הפוליטי-ציבורי שמתבשל אי שם במיציו. לכן התקבלו בברכה יתרה אורחים בודדים. מטבע הדברים, דבריהם של הבודדים – בעיקר מה שסיפרו על חייהם האישיים – יצרו מתח של עניין ודרמה שנעדרו מסיפוריהם ומחייהם של הזוגות. נוח היה לזוגות האלה לשמש מעין מקהלת רקע לסוליסט מזדמן, אדם חופשי וקל תנועה שחי במרחבים הפתוחים.

האורחת הבודדת של ארוחת השישי שלפנינו היתה מוצלחת במיוחד. היא היתה גיסתה של אחת האורחות מבנות היישוב, ולא רק נטולת בן זוג היתה, אלא גם בחורה מלאת חיות, וחמור עוד יותר – ישירה. תפקיד הובלת השיחה התלבש עליה להפליא. בלי מאמץ מיוחד עלה בידה להפתיע את שאר האורחים כפי שלא הופתעו זה זמן. בתספורת קצרה ונמרצת היא התיישבה בין שני זוגות האורחים האחרים, וכמעט מיד – כאשר הוצע לה יין – הזדמן לה להכריז בלוויית צחקוק שלצערה לא תוכל

לשתות כי היא אולי בהיריון. והיא מאוד רוצה להיות בהיריון. הריונות ולידות היו עניין אהוד ושגרתי ביישוב הזה. ועל אמירה זו נענתה האורחת בחיוכים ומלמולי 'איזה יופי' מכל עבר. ואז ביקשה הבחורה, ליאורה שמה, שימזגו לה בכל זאת טיפת יין. טיפה לא תעשה לו כלום, נכון? היו בשולחן שקצת עיקמו פרצוף, עיקום מחויך כמובן. היא שתתה את שמזגו לה וזה כל שהיה דרוש. זמן רב, כך סיפרה, חיפשה מישהו לעשות אתו ילד. הוא לא חייב להיות בן זוג; היא בכלל לא בטוחה שהיא רוצה בן זוג, והיא מדברת מניסיון. החיפוש לא היה פשוט. יש לה דרישות מסוימות. לפני שהספיק מי מיושבי השולחן לנסות ולנחש מהן הדרישות, האם זו אינטליגנציה, האם בריאות, שיניים טובות, אולי כשרונות או נטיות מסוימים – היא פרקה את המטען על מרכז השולחן: מה שנדרש מהאב הוא רק שיהיה אשכנזי. אני רוצה רק אשכנזי טהור! צחקה צחוק מתחטא. אשכנזי במלוא מוצאו, אשכנזי במראהו, בהיר שיער ועור, אשכנזי באורחותיו. זה היה התנאי שלי, הודתה במבע שרבה בו היתה הנאה ילדותית יותר מהמבוכה. ובסוף מצאתי את יקי, שנראה ממש סקנדינבי, עיניים כחולות והכל. הנה הוא, אמרה והוציאה טלפון. בתמונה נראו פנים כשל סאן ברנרד, כבדי עפעפיים ולחיים, עיניים מימיות ושיער צהוב חלק, דליל וארוך. לא, היא לא התאהבה בו וכנראה שגם לא הוא בה. האמת שהוא די טמבל, הודתה בקלילות, רואים את זה בתמונה, נכון? את האופי, היא מקווה, יירש התינוק ממנה; ממנו – רק את הגוונים והאף הקטן הסולד.

האורחים, אשכנזים כמזרחים בלי ספק, לא ידעו איך להגיב. לא נמצאה להם שום נקודת אחיזה קומית או אחרת בווידוי בוטה ולא נוח זה שבימינו אולי אף יוגדר פוגעני. לא הגיבו אם כך. השאירו לה את הבמה. כל זאת, הסבירה ליאורה, משום שאינה רוצה תינוק ש"ייראה כמו קוף", תינוק שיהיה "קטן ושחור". כלומר שלא ייראה כמו אביה ואחיה. "אבא שלי", קבלה בנימה מתפנקת, "נראה כל כך תימני, ממש סגול מרוב שהוא תימני". היא רוצה תינוק בהיר. צת. זה מה שהיא רוצה וזה מה שהיא תקבל. אם הביטוי "כמו קוף" עבר בלא תגובה, למעט חיוכים מוצמתיים, זה היה כנראה מתוך זעזוע והתנשאות שרק בקושי התחזתה לרחמים. לבחורה אשכנזית לא היו מרשים לדבר כך.

נחמד שאת יודעת בדיוק מה את רוצה, לא? מטי רווה הנאה מחברתה של האורחת. הוא הבחין שאכן יש גוון קל של סגול ברום לחייה; זה הלם את עליצותה. יודעת בדיוק, היא אישרה. ואני גם משיגה את מה שאני בדיוק רוצה. ילד זה לא נעליים שקונים ואחר כך לא בא לנעול אותם. זה עניין רציני – ומה אני אעשה עם ילד שנראה כמו בבון קטן? הספיק לי בבונים במשפחה, ובשכונה, ואיפה לא.

כל הכבוד! הודיע מטי ששולהב גם הוא מהיין האדום ששתה. יש פה מספיק בבונים. המכסה כבר מלאה. אבל, הוסיף בדרמטיות, את בטח יודעת שגם מבין האשכנזים יש די הרבה בבונים. רק שבבון אשכנזי לוקח עוד כמה שניות לזהות, נכון? שאל בהתגרות רטורית את האורח נעים הסבר שישב מולו, והגיב בחיוך צפוד למדי. היא הסכימה.

יש, אני יודעת, אבל לפחות הם בהירים ולא מקללים. גם בבון וגם שחור – לא מוכנה!

צודקת! הכריז מטי.

שניהם צחקו – לבד. מה לעשות, המשיכה ליאורה, אני אדם שאסתטיקה חשובה לו, לא רק בחפצים ובגדים, גם אצל בני אדם. חיים בלי אסתטיקה, הינהן מטי בכבוד ראש משוחק, זה מוות. בגדיה של האורחת, בקוויהם החדים והברורים, בצבעיהם וגזרתם מלאי המבע, בצווארון הפרווה המלאכותית, אכן הצביעו על טעם מסוים שהתבלט בהשוואה לבגדים הרכים, עמומי הצורה, הרחבים של שאר הנוכחים. בעיניהם, יש לציין, שום דבר כאן לא מצא חן. לא הבבונים, לא התימנים, ובעיקר לא תמיכתו הפוחזת של מטי. חלוקת המבוכה היתה שוויונית: כל הנוכחים נבוכו במידה דומה, ובעלי הבית רק קצת יותר. מילא האורחת שבעוד זמן קצר תיעלם לדרכה וככל שהדבר תלוי בהם לא תשוב, אבל התנהגותו של מטי היתה עבורם הכרזת מלחמה. מטי מצדו התרשם שהאורחת הזאת היא שותפה טובה לעונג שבהיכרות-בזק משוחררת, שרק שתיית אלכוהול בחברת זרים מזמנת. הוא הרגיש על הסוס, תשומת לבה נעמה לו. היו לה כמה שאלות אליו.

אתה אשכנזי, נכון? יש לך חברה?

מטי התחכם. לשמחתי כן ולצערי לא.

ליאורה נופפה בקוצר רוח את ההתחכמות. אתה מתכוון שעכשיו אין לך חברה או שתמיד אין לך?

השאלה הזאת, שהעלתה צל של חיוך בפניו של יובל, קטעה לרגע את הרצף. מטי לא ידע מה לענות. אבל מקץ שהות קצרה היה לו מה לומר והוא פצח בדיבור כביכול שקול.

תראי, זה לא עניין פשוט. קשר עם בת זוג זה מצב שמועד לקשיים. סוג של עבודה. זה משהו שפשוט דורש טיפול צמוד כאילו זה מחלה. ואני, כרומנטיקן, הגישה הזאת מאוד צרמה לי. מול הפרצוף הפכו לי את הקשר הזוגי למשהו שדומה מדי לעבודה וערכו היחיד בזה שחיים בודדים נחשבים יותר גרועים. אז מה אני אגיד לך, אחרי שהיה לי את הניסיון שהיה לי, החלטתי לוותר על כל העניין הזה. לא לכל אחד זה מתאים. איזה ניסיון בדיוק היה לך, התעניינה האורחת, ומתי זה היה.

נדמה שכאן נמכה נימת הדיבור שלו והוא סיפר על קשר עם מישהי כשלמד באוניברסיטה. קשר "משמעותי", כך אמר, שארך קרוב לשנה, ואם כוללים אי אילו ספחים – קצת יותר משנה. זה הספיק לו כדי ללמוד את האמיתות שהזכיר.

יובל התערב בשיחה: חיבתו לפרטים מדויקים התעוררה. אכן היתה לו אז מישהי, אישר. "אבל למען הדיוק, ככל שאני זוכר הקשר שלכם, כי בכל זאת עברו איזה עשרים שנה, הוא לא נמשך שנה כמו שאתה אומר אלא משהו כמו חודש, אולי חודשיים". ליאורה פרצה בצחוק רם וקצר. יש שיגדירו אותו חניני, ואת זה הרי כל אחד יכול להעריך. ממש רשומון, העירה. מטי, שבדמו זרמו שלוש כוסות יין וקצת וודקה שנטל לעצמו מהארון במטבח, לא נבוך גם לא התרגש, ופטר את הפער בכך ש"כל אחד זוכר איך שמתאים לו; זה קורה הרבה". בני הזוג שישבו מולו הינהנו. כן, זה קורה. מכל מקום, קבע, לא צריך להיות נשוי עשר שנים כדי להבין מה זה לחיות בזוג.

יובל התקומם: אבל לא גרתם יחד אפילו יום אחד! גם אם נניח שאני טועה בקשר למשך הזמן של הקשר הזה, וסביר שאני לא, אני בטוח שלא גרתם יחד אפילו יום אחד.

נכון, אז מה? זה נמשך מספיק זמן כדי שנוכל, שנינו, לקלוט את הגרעין של העניין. נפגשנו כמעט כל יום. כבר נוצר משהו די ברור. נפתח צוהר ודרכו ראיתי איך זה כשאתה נאלץ להתחשב בצרכים של מישהו אחר

באופן לא חד-פעמי אלא על בסיס קבוע ומתמשך. אני חושב שגם לה זה לא נראה משהו שהיא באמת רוצה. זה מה שהיה יפה ביחסים האלה. היתה בהם הדדיות. גם כבוד. עובדה ש...

בקיצור, קטעה אותו ליאורה – התשובה היא לא. שום מערכת יחסים. אתה תופעה, בחור בגילך שלא גר אף פעם עם מישהי באותה דירה. אף אחת לא טרחה לעשות ממך בן אדם, ליישר אותך, והנה זה מה שקרה – נשאת עקום. ואני ממש אומרת את זה בטוב.

נחת רליגיוזי קרן מפניהם של המארחים יובל ועינת. סוף סוף נגה אורה של שבת המלכה על החדר: זה נאמר, גם אם לא מפיהם – הוא עקום. שני זוגות האורחים ידעו גם הם ליהנות מקביעה לא מחמיאה זו. כשהובהר שהשיחה נחלצה מאיזור הדלקת הבין-עדתי וכעת הנושא הוא אורח חייו של מטי שוחררה שישית המאזינים ממצוקתה והיתה נינוחה.

וזה נמשך. לא התכוונתי עקום בגוף, היא הבהירה למען הסר ספק. אז הכל בסדר, אמר מטי. מספיק נבון הוא היה כדי לדעת שאם האישום בעקמומיות נוגע רק לנפשו ולא לגופו, אין שום סיבה להיפגע.

ואם יסתבר שאת לא בהריון מהיקי הזה, שאל אותה, מה הלאה? אני ממשיכה, אמרה ליאורה, מחפשת אשכנזי אחר. לא חסר.

מטי לא התאפק. לא שאני באמת רוצה לעשות ילד, אמר. אבל בכל זאת, אני כאן מול העיניים שלך – אשכנזי טהור. כמו שביקשת. פנוי, בלי מחלות בדם, לא אידיוט יותר מכל אחד אחר, די גבוה. סביר שהיו מקבלים אותי לקורס טיס. והצביע על עצמו: אז מה את אומרת?

לא תודה. נכון, הנתונים הבסיסיים שלך טובים, אבל כל השאר קצת פחות, אם להגיד את האמת, ומי שמכיר אותי יודע שהוא ישמע ממני את האמת. על אף שהצעתו של מטי היתה יותר מחצי מבודחת ולא היתה אלא התגרות חסרת תכלית, האמת הזאת לא נעמה לו כלל. באחת נעלם מצב רוחו המרומם למדי. כשם שהיה עליז עד לרגע זה, כך חש כעת עלוב וכבד: הבחורה הזאת, שמכירה אותו פחות משעה, החליטה, וגם הודיעה על כך בפני כל, שאפילו לתפקיד של הורות פסיבית הוא לא יצלח; עד כדי כך קלוש הרושם שהוא מותיר. העלבון ניכר בו. לחייו נפלו והאדימו. יובל נחלץ לעזרת חברו, ובאורח אלגנטי משך את השיחה לנושא אחר – סדנת הכרת כף הרגל שמעביר כעת שכן "מדהים" בשם שי. שניים מהאורחים כבר עברו אותה. היה להם מה לספר על זה.

שביל הליכה צר חיבר בין רוב בתי היישוב. לפעמים עבר בשולי החצרות, לפעמים בתוכן. גדרות לא עמדו בדרכו והוא התפתל בין עצים ושיחים. בצהרי יום חול פסע בו מטי והרחיק לקצה היישוב, שם, בחצר שפנתה לשדה פתוח, עמדה אשה לא צעירה והביטה לאופק. עם שיער טבעי – אפור, ארוך ופזור – ומבע שבע שנים ותבונה, היא נראתה מה שנקרא AN OLD WISE WOMAN. לצדה עמד כלב גדול וכבד. האשה פנתה אליו בנעימות: אתה מריח? הוא ריחרח. אכן, ריח פרחוני עמד באוויר. היא אמרה: הוויסטריות פורחות היום בכזאת עוצמה שהריח מגיע מכל הכיוונים. בהיותו חובב כלבים מילדות מטי שלח ידו אל הכלב ונענה בנהמה. הוא חולה, אמרה האשה. מטי התעניין: מסכנותו של הכלב הפכה אותו ראוי לנושא שיחה. יש לו איזו בעיה זיהומית בבטן. כך היא מעריכה. מצבו לא טוב. כפי שניתן אולי כבר לצפות, היא חייכה כשאמרה שמצבו לא טוב – אותו חיוך רוחני, רגיש ו"מכיל" שכבר ראה על אילו פרצופים מאז הגיעו למקום. הכלב התקרב אליו והריח את ידו וכעת הראה חביבות. מטי ליטף את ראשו ושאל איזה טיפול הוא מקבל. הוא מקבל מזון מיוחד שהיא ובן זוגה מכינים, תערובת של "דברים טובים מהטבע", כמובן בלי בשר, למעשה זה מה שהוא אכל גם לפני שחלה, רק בתוספת שורשים טריים. כלב שלא אוכל בשר? תהה מטי. האשה הרימה גבות. למה שיאכל בשר? רק בגלל שמדענים קבעו שהוא שייך למשפחת הטורפים? חיוכה הבהיר שאין לה שום אמון באותם "מדענים". וטרינר מכפר הורדים ראה את הכלב והמליץ על טיפול באנטיביוטיקה. כאן כוון מצחה והתקמט כאות של אי רצון. "ברור שהוא יגיד שצריך אנטיביוטיקה. הוא רופא. אבל אנטיביוטיקה זה רעל. ואם אנחנו בעצמנו לא לוקחים את הרעל הזה, למה שניתן אותו לכלב? הכלב מחובר לטבע שלו. הגוף שלו יודע הכי טוב להילחם בזיהום". כן, היא ובן זוגה דיברו על זה והחליטו שהטיפול הטוב ביותר לכלב הוא טיפולו של הטבע בכבודו ובעצמו, שינחה את כוחות הריפוי הטבעיים בו ובחיות כולן, ודרך אגב גם באנשים שלמדו להיות מודעים אליהם. כדי שהחיבור שלו לטבע יהיה שלם נאסרה עליו הכניסה לבית, מה גם שהוא מרייר ומדיף ריח לא נעים בגלל מצבו. תחת כיפת השמיים, בחצר, בשדות, הגוף שלו יהיה יותר מכוון לפעול את פעולת ההבראה. בביטחון מלא נאמרו הדברים האלה. ואף שמטי הוא אדם שנוטה להתרשם מביטחון מלא אצל זולתו, עלתה בו שוב מועקה: כל מה שאמרה

בעלת הכלב נשמע לו מוטעה במידה עגומה והרת אסון. כשהמשיך בדרכו לכיוון השטח הפתוח הצטרף אליו הכלב. האשה לא התנגדה. תן לו להוביל אותך, קראה אחריו. השביל התחבר לדרך עפר שבין שדות קצורים. הכלב אכן הלך לפניו, עצר מדי פעם לרחרח, סטה מהדרך וחזר, ומטי בהה בנוף ותהה בחוסר נחת האם נכון או אף חיוני שיייתן הוא לכלב, בסתר, את התרופה שנמנעת ממנו. העניין עורר בו איזה דכדוך שלא עלה בידו לעמוד על טיבו. מקץ כחצי שעה חזרו והתפזרו כל נפש לביתה.

כשיובל הגיע בבוקר ליחידת הדיור הוא לא טרח לדפוק בדלת ולחכות. הסתפק בדפיקה אחת חלושה ומיד פתח לרווחה והכריז, בוקר טוב! מטי היה ער ועדיין רבוץ במיטה, ויש להניח שצרמה לו הפלישה החופשית הזאת. כך או כך, הוא נדרך: זו היתה הופעת בכורה של בעל הבית אצלו בשעת בוקר. לא, לא קרה כלום, מיהר יובל להרגיע, הכל בסדר. הוא פשוט נזכר שכבר מזמן התכוון להרכיב את הדלתות של ארונות המטבח ביחידה. ובאמת הגיע הזמן לסדר את זה, כמובן בתקווה שאין זה מפריע למטי. הוא פרק על הרצפה שק יוטה עם כלי עבודה והתחיל להתעסק בהם. מטי קם מרצו. כדי לעשות משהו, הלך לחדרון השירותים והתיישב על האסלה. כשיצא מקץ כחמש דקות מצא את יובל ניצב ללא תנועה עם מטר ביד אחת וטוש כהה בשנייה. במקום תנופת עבודה, כזו שעלתה בו מאליה כשעמל בחצר החווה – קיפאון. בלי להוציא הגה ניסה לשחזר את סדר הפעולות שתיכנן לבצע בחדר הזה. ותיכף התעשת, החזיר עצמו למסלול והחל לפעול. פרש יריעת פלסטיק גדולה על הרצפה, ניגש לארון המטבח, הניף אחת מדלתותיו בידיים רזות וחזקות והשכיב אותה. כעת ימדוד כדי לסמן את מיקום החורים שיקדח.

שוב מצב מביך: יובל עובד, מטי עומד ומביט. אכן, כפי שחושש הקורא הערני, לא רק כדי להתקין בא יובל. תוך שהוא רוכן ועובר על הסימונים עם דוקרן, העלה מאוב בצורה אגבית בהחלט – כפי שידבר אדם השקוע בעבודתו – את התוכנית הגנוזה להפוך את המבנה לצימר. כי האמת, שעד כה לא אמר אבל כעת יש צורך לאומרה, היא שמצבם הכלכלי חלש למדי באחרונה. החווה, כך אמר, לא ממש מכניסה כסף בסופו של דבר. ההוצאות על גידול העזים גדולות מההכנסה מהגבינות. הן חיות רגישות, וכל טיפול רפואי עולה. בנוסף, שתי עזים נגנבו, אחת מתה מהכשת נחש. למרות כל זאת, הוא מתכנן דווקא להגדיל את העדר; זה מרגיש לו נכון.

ואם לחזור לעניין, צריך לקחת בחשבון שאולי בקרוב תידרש להם יחידת הדיוור כמקור הכנסה. בגילוי לב – וכדי לרכך את רמז הגירוש המפורש שהשמיע – הוסיף בנימה מסכנה יותר שאמנם אביה של עינת עוזר להם "פה ושם", ואף נטל על עצמו חלק מהמשכנתה שלהם, אבל הם "לא מצליחים להתאזן"; והם צריכים לקנות כעת מכונת פיסטור חדשה. כל אלה, אמר, דברים שצריך לקחת בחשבון. מוזיקת הדיבור יצרה רושם של אמינות חלקית בלבד, של "שקר קטן". אמיתי או לא, הווידוי נגע ללבו של מטי. ובמקום להתייחס לרמז רחב המידות, העלה הצעה נגדית: מאלפיים השקלים שהוא מקבל מאמו כל חודש, הוא יעביר אלף לידי יובל. ומיד תיקן – לא, אלף וחמש מאות. לא זה מה שרצה יובל לשמוע. ודאי שלא. הוא בא ופתח בשיחה הלא נעימה הזאת כדי לשאול אם יש באופק איזה מועד עזיבה, ולו משוער, ומכיוון שלא עמד במשימה יצא נכזב בלי שום תשובה. ועדיין, כפי שיקרה לא פעם בין ידידים ותיקים שלמדו להבין אחד את השני, המסר עבר.

מטי הלך והתאהב במשכנו החדש. בעיקר מכיוון שהתרגל אליו; וההתרגלות עצמה הפכה אותו לחמים ומזמין, אף שהיה נטול כל דברי נועם וקישוט, אף לא שטיח. בנוסף על כוחה של ההתרגלות, תרמו לכך גם השקט סביב, קרבת העצים שנסכה בו איזה עונג והאוויר הטוב; כל אלה שימשו רקע חביב ל"סגנון החיים" שלו. ביקורו של יובל קטע חוט מחשבה שעיקרו היה: טוב כאן ודבר לא חסר, אין סיבה לעזוב. חוט המחשבה הזה, ככל שנרשה לעצמנו לקרוא לו כך, נקטע בזמן הביקור ואבד. עייפותו עברה ולא היה טעם לחזור למיטה. בעודו עומד מול כיור המטבחון ושוטף כלים עלו מחשבות שהעכירו את רוחו. למשל התהייה אם הוא מביא תועלת. אם קיומו או מעשיו או לפחות מלותיו מביאים תועלת כלשהי למישהו; אם זה בכלל אי פעם קרה. תהייה תובענית זו היתה. ואכן, הוא נטש את הכיור והתיישב ברוב כוונה בכורסה. התהייה הזאת צצה בגלל צורך וכלל לא היתה חדשה. מטי חונך מילדות להביא תועלת. כן, זה היה ערך מרכזי, אולי יחיד, שהשתדלו הוריו להקנות לו. וחינוך, כידוע, הוא לא משהו שעוזב אותך. מי שחונך היטב להביא תועלת רק סביר שבבגרותו יאמין אמונה שלמה שאין בו שום תועלת. כשנתקף במחשבה על כך קדרו פניו ונפשו נרכנה. אחרי שהתמסר לזה זמן מה, נרגע והתנחם בכך שגם שאר האנשים, ברובם המכריע מכל מקום, גם הם אינם מביאים תועלת רבה

לאיש. אלא אם זה בשכר, וזה, חייבים להודות, כבר משהו אחר. כשהמסר הטרי שקיבל ממארחו מהדהד אי שם במרתפי מוחו, הובילה אותו המחשבה חסרת המנוח הזאת למסקנה שמעתה עליו לפקוח עיניים ולאחר היכן ובמה יוכל להועיל כאן במשק הבית הזה: אנשים נוטים לחבב את המועיל.

לקראת ארוחת שישי הקרובה נערכה בין מטי ויובל שיחה שעסקה בדת היהודית, וליתר דיוק באחד האורחים הצפויים להגיע. השיחה נערכה ביום חמישי בצהריים, על השביל שבין בית המשפחה בן 120 המ"ר והיחידה בת ה-24 מ"ר. אף שהגה חיבה עקרונית לדת, בנושא שיחה היא עוררה במטי שתי תחושות נפרדות של אי נעימות: האחת דומה לזו שחש בזמן המתנה לטיפול אצל רופא שיניים; והשנייה – למבוכה שחש כשקבצן ניגש לחלון מכוניתו ברמזור. יובל סיפר על "עניין מסוים" שהתפתח אצלו כלפי יהדותו – מכאן, כזכור, נבעה חשיבותה של החולצה הלבנה ההיא. ואכן, אותו "עניין מסוים" כלל, בנוסף לקבלות השבת שכבר התוודענו אליהן, מפגש קבוצתי פעם בחודש "על דף גמרא", בהנחייתו של "אדם מדהים, הרב אורי, פשוט בן אדם עם המון ידע, בכל מיני תחומים. הוא היה טייס. היה מטיס מטוסי אף-16 במלחמת לבנון".

- הוא היה טייס? אמר מטי. ועכשיו הוא באמת רב?
יובל גיחך. תראה, אני לא יודע אם יש לו ממש הסמכה לרבנות, אבל זה לא עניין לדגור עליו. הוא נומר שבקבוצה שלנו הוא רב. למה להתקטן. אולי גם אתה רב? מי יודע.

- לא, אני לא. אני לפחות יודע מה אני לא. אבל אם מתחשק לך לטעון כאן מין טיעון רוחני וכאילו-נדיב, שכל יהודי הוא פוטנציאל להיות רב, אני מוכן לזרום איתך; עד כדי כך אין לי עניין בכל הדברים האלה, אם להגיד את האמת.

זה בסדר, אמר יובל, קצת חבל לדעתי אבל בסדר; אני מכיר אותך לא מאתמול. הייתי רק מעדיף שלא יהיו כל מיני חריקות בארוחה מחר. מקובל? אז, חולצה לבנה ולא לשתות יותר מדי, זה הכל.
שיחה זו חיזקה את דעתו של מטי: אי אפשר שלא יהיה משהו מופרע ביחסו של יהודי כלפי היותו יהודי. בשוויון נפש או בשלווה זה לא יכול לעבור; דרמה תפתח כאן, ובסופו של דבר תמצא לה איזשהו מוצא.

זמן רב ארכו ההכנות – מקלחת, חפיפה בשמפו ולאחריו מרכך, גילוח יסודי ומריחת קרם, הכנת ג'וינט חשיש סולידי ועישון מחציתו, ציחצוח שיניים, עשר שכיבות סמיכה, ניעור הגון לחולצה הלבנה מאבק שצברה בימי חול, בחירת מכנסיים נאים – וכך הגיע מטי לארוחה באיחור יותר מסמלי, אך ריחני כפרח ורענן כניצן. אין ספק שגם בלי הזקן והכיפה הלבנה הוא היה מזהה את האורח הראשי מבין שמונת המסובים: הוא בלט. מטי התיישב מולו ומבטיהם נתקעו אחד בשני. חיוכו של הבחור היה יציב ואכן מאיר פנים באופן יוצא מן הכלל. הרבה דברים טובים אמר המבט הזה, ואמר אותם בעוצמה משכנעת. מקץ זמן האורח הציג את עצמו בקול ערב ושוחררה לפיתת המבטים; אצל מטי כבר התעורר הרצון לחסות בצלו של האורח, לרחוץ בקסמו, להתמסר לביטחון הברור והכה לבבי שקורן ממנו. אם לדייק, לא מיד הוא הפסיד בקרב; היו רגע או שניים של התנגדות, שבהם אמר בלבו ברצון רע, הנה, פאר היצירה הישראלית, טייס חיל האוויר שעשה תשובה, המשובח שבשני העולמות, יותר טוב מזה אין! אבל הבחור היה כל מה שנאמר עליו – חריף וערני, ידען רב תחומי, לבבי אל כל אדם עד כדי תחושה מעוררת של פלירטוט – ועוד: בנוסף לנעימות קולו, היו פניו מרשימות ונאות בסגנון קלאסי.

מטי פנה לצלחתו והאורח, שלא נטה לסמול-טוק, חזר לדיבורו. הנושא היה תפילה. הוא אמר שתפילה היא כמו נגינת ג'אז. יובל הינהן קלות. הדימוי מצא חן בעיניו. אפשר לנגן לבד. ברור שאפשר. הוא עצמו, הדובר, ניגן לבד תקופה מסוימת. פשוט, הוא טעה לחשוב שזה עניין פרטי, "התכוונות במעגל סגור". וזה היה כבד. הוא שקע. בהמשך באו תובנות אחרות, באו "התפתחות והיפתחות". דברים מופלאים קורים כשמנגנים עם מוזיקאים אחרים, במיוחד אם כולם מכירים את החומר, וכל אחד מביא את האנרגייה האישית שלו. ההרמוניה נוצרת מאליה, כולם מתחברים לבסיס, לוייב הראשוני, כל אחד מהמקום שלו, וכמובן שיש גם מקום לאלתר, הכי כיף זה לאלתר יחד, ויש גם מקום למי שמתאים לו להתפלל לבד, בווייב משלו. אין בעיה: בתמונה הגדולה, גם המתפלל הנפרד הוא חלק מההרמוניה. אלה עיקרי הדברים בקיצור; במקור הם התארכו והתמשכו עם סיפורים מפה ומשם, ונראה שמבחינת המאזינים נשמרה רמת עניין גבוהה. תוך כך לא התעצל הטייס ולגם עוד ועוד יין אדום מוגז כשהוא ממעט באכילה. להט דיבורו גבר, עיניו ברקו. בהניחו לנושא התפילה, הזכיר

ששבת זו נקראת שבת מברכים והשתתק לרגע, מהורהר. אחר כך פתח וסיפר על הימים הרחוקים בלוס אנג'לס כשהיה יושב עם חברים בברים של חשפניות. מורידים דרינקים, מריצים קוק ודוחפים שטרות לתחתוני הרקדניות. והרקדניות האלה – וזאת הדגיש הבחור בעניין מיוחד וברגש עז – הן היו הכי יפות שיש, בחרו אותן אחת אחת, כך אמר. "כל גבר היה הורג בשביל אחת כזאת". והוא, דווקא הוא, זכה "להתיידד" עם אחת מהן. הסיע אותה בקורבט השכורה שלו. כן. זה היה שיא של ניוול, אין ספק; הכסף הרב שחסך בחייו הקודמים כטייס בשירות קבע "עף שם לכל הכיוונים". הוא ממש נחלץ מגהינום בדקה התשעים. כי זה העניין, גיחך הבחור, הגיהנום זה כף. פשוט כף! המאזינים התחייכו בתגובה, חייכו בחום ובהבנה, כאילו היו גם הם במצב דומה; כך הגיבו לכל דבר רוח רב השראה שהזדמן מולם. עם זאת, מבוכה מסוימת התעוררה כשתיאר נאמנה את כמיהתו, שקיימת בו גם ברגעים אלה ממש, כעשרים שנה לאחר מעשה, לאותן רקדניות נשגבות, ובעיקר לזו שהתיידד אתה ושאת יפי גופה הילל באוזני האורחים בחשקנות משכנעת וניחרת. מפגש מקרי בימים ההם ובמקום ההוא עם חסיד ברסלבי שימש כיד שתפסה אותו בשיער רגע לפני שטבע סופית בתענוגות הגיהנום. זה לא היה מקרי. "תגידו לי אתם, מה הסיכוי להיתקל בחסיד של ברסלב באמצע שדרות סנסט בווגאס ביום שישי בשתיים בלילה!"

בתום הארוחה והתפזרות האורחים הסתבר שיש סוגיית לינה. האורח הראשי לא יכול לנסוע הביתה. זה כבר קרה. בפעם הקודמת שבא לביקור בשישי בערב לן הבחור ביחידת הדיור. זה היה לפני מספר חודשים, וכעת, כידוע לנו, היא תפוסה. אמנם יש שם כורסה, אבל ברור שאיש אינו מצפה שטייס קרבי שעשה תשובה יישן לילה שלם בכורסה. צריך היה, ולו מהשפה לחוץ, לשאול את מטי ולקבל את הסכמתו לארח את הבחור אצלו. בנוכחות האורח פנתה אליו עינת: נראה לך שאורי יוכל לישון אתך ביחידה? כי הספה בסלון ממש בלתי אפשרית, היא נורא רכה, היא איומה! מטי מילמל שמצדו זה בסדר, בטח, אבל אין שם מיטה נוספת. הטייס אמר: אני בטוח שנסתדר. יהודי לא מגרש יהודי, צחק, והניח יד על כתפו של מטי. ממילא אני אירדם לך תוך דקה. ואם אני נוחר תן לי פליק בטוסיק, כמו שעשינו בטייסת. אכן, הוא היה מבושם במידה, שכן שתה כשליש מבקבוק היין; שלישי אחר מאותו בקבוק עבר בכוסו של מטי. הטייס היה

עייף, כמו שאמר, ומיד כשנכנסו יחד ליחידה פנה לחדרון השירותים. כשהיה שם, מטי ישב על הכורסה והקשיב דרוך לקולות. אחרי שקט קצר באה אנחה רמה למדי ואחריה צליל ברור של השתנה עזה למרכז האסלה, שטיפת ידיים ופנים קולנית למדי, ואז דממה בת כשתיים-שלוש דקות שהעלה את סקרנותו של מטי. דמיונו הגיע רק לזאת: הבחור מאונן, או מתפלל. בין שתי האפשרויות העדיף מן הסתם את השנייה. זה לא ישאיר סימנים. הטייס יצא בסופו של דבר מהשירותים, ומטי ידע שאם לא ישאל עכשיו לא יידע לעולם, ואכן הרהיב ושאל, בנימה קלילה ורגועה ככל האפשר, מה, בדיוק, או לפחות בערך, עשה שם זה עתה. הבחור הופתע מהשאלה. הוא לא עשה שום דבר מיוחד, רק עמד מול המראה ונשם נשימות עמוקות, מעין מדיטציה קצרה, לאיזון הנפש שקצת יצאה ממסלולה במהלך הארוחה. ההסבר היה מספק. כעת נכנס מטי לחדרון השירותים. עד שיצא כבר היה הטייס במיטה, בתחתונים וגופייה, והאור בחדר – כבוי. מטי יצא לחצר לעשן סיגריה ולמשוך זמן. כשחזר, בהה קצרות בעץ האפל שמול החלון, שעד עכשיו לא כל כך שם לב לקיומו, ונכנס למיטה. רוחבה היה סטנדרטי, מטר וארבעים. הטייס נשכב בצדה האחד והשאיר די מקום לגוף נוסף. מטי שכב לידו בשקט. עיניו ננעצו בתקרה, ידיו לצדי גופו. מחשבותיו התגלגלו מיד אל גופו של הטייס. היין והעישון אמנם עימעמו את חוש הריח שלו, ובכל זאת דימה מטי שאיזו ארומה זרה, גברית, עומדת באוויר. הטייס התהפך בשנתו, כעת שכב על בטנו, פניו אל מטי וידיו פשוטות. מטי הצטמצם. מן הסתם נגע בימי חייו בכפות ידיים של גברים, בזרועות, אולי טפח על כמה כתפיים וגבים, ודאי שטפח, אבל כמה צורם ולא נעים יהיה זה, בנסיבות כאלה, לגעת בבטן חשופה של גבר, בירך של גבר, באגן של גבר, בעור הכל כך לא נשי. פשוט מכיוון שהגוף הזה אינו של אשה. בגלל אמוניותו של הטייס, התעוררה בראשו של מטי אותה קלישאה בדבר נערי ישיבה מתגפפים באינטימיות הגנובה של חשכת חדרם, קלישאה נאה, ואין סיבה להתעלם ממנה, גם אם הבחור שלצדו לא היה בשום ישיבה בצעירותו, שכן גדל כחילוני מהשורה ורק בהגיעו לתחילת שנות השלושים שלו, אחרי הבארים והקוק של לאס וגאס, עבר את התהליך.

מטי התקשה להירדם. במקום זאת באו מחנק ורוחק. הוא נמלא שנאה לבחור הזה, לנוכחות הגברית הקרובה כל כך שנכפית עליו, לריח האון

הגברי-אמוני שנדף בדמיונו משכנו למיטה, לקולות הנשימה הערכית והסדירה שפלט על רקע דממת היישוב. כך נגרר מטי ממש בעל כורחו – ואין זה אלא אנושי להפליא – לחשוב על מפשעתו של השכן, שהרי כה קרובה היא היתה, ומיד עלתה בראשו המיוסר מחשבה מחרידה עוד יותר. אולי לבחור הזה יש בעצם איבר מין נקבי בין רגליו. כן, כל הדבר הזה. הישר מהגהינום נשלחה אליו התמונה הזאת ולא הרפתה. לטייס יש כוס. מה עושים? שיניו נחשקו באי רצון; דחייה גופנית של ממש הכתה בו. ראשו כבר התרומם להנהיג את הגוף אל מחוץ למיטה, לתפוס מרחק. כנגד תחושות לא נעימות אלה, החליט לנסות ולדמיין שהוא נמצא בתוך סצינה מרומן של עמוס עוז. לא היתה ברירה. ראשו חזר לכר. כן, דמות עמוס עוזית כתובה, גבר שנסיבות הביאו אותו למצב המורכב הזה, בחור זר, בצמידות, וכמו ידע החושך ביניהם את טעם טעמה של הזרות הכפויה... בשני ספרים של הסופר, שקרא כעשרים שנה לפני כן, היו אכן פה ושם תמונות אירוטיות מעודנות, ואין ספק שאופן התיאור שלהן חיזק אצלו את החשד שמין אינו עניין טבעי כלל, לפחות לא כשמדובר בכתיבה, חשד שוודאי התעורר גם אצל קוראים אחרים של אותם ספרים בדיוק. כן, עליו להתמסר לרומן, לתת למלים לעבוד. ואז יהפוך הכל למין פיוט מתפייט, כאילו הוא שרוי במרק פורמלין תפל, במצב המתואר ביד אמן בוטחת ומנוסה מדי; הסופר ירוקן את הטייס מממשות.

רחמים קודרים על עצמו מילאו את לבו. כל אותם רגשות נפלאים שמעניק בית – פרטיות, הגנה, עצמיות – כל אלה התפוגגו בן רגע ונותר נתון אחד גס: בגיל ארבעים וארבע הוא מוצא עצמו תקוע בבקתה נידחת אי שם לתקופה לא ברורה, והנה כעת אף מאולץ להניח לאיזשהו טיפוס לזהם את קדושת הפרטיות שלו. כך נרדם בסופו של דבר בנפש עכורה ומותשת. מאוחר בבוקר התעורר למשמע 'בוקר טוב, מטי' רם ועולז. הטייס קם שעות לפניו במצב רוח נמרץ, הספיק להתפלל בדשא, לטייל ביישוב המתעורר, להחליף קצת התחכמויות עם מי שפגש, לשיר ניגון רגאי של רבי נחמן ביושבו עם גיטרה בחצר, והנה חזר ליחידת הדיור להעיר את מטי. היום ארוך: רק בעוד כשש שעות יוכל לשוב לביתו. את רוב זמנו העביר בביתם של יובל ועינת וגם עזר שם בהכנות לארוחת הצהריים. לפני שישבו לאכול קפץ לרגע ליחידה עם מסר למטי מבעלי הבית: אתה מוזמן להצטרף "אבל רק אם בא לך".

כל ערב שבת

רבי חיים בדרשי נפטר בדמי ימיו. ואף על פי כן בכל ערב שבת היה שב לביתו לפקוד את אשתו שולמית. לקדש על היין, לקיים מצוות עונה וללמוד איתה בחברותא. בעיקר הם לומדים בספר 'עץ הדעת'.

ספר זה, 'עץ הדעת', או בשמו המלא 'עץ הדעת טוב ורע' – הוא לא יותר מקונטרס קטן ודק, ואף על פי כן חיים ושולמית מהפכים בו ומהפכים ואינם שבעים ממנו. למדים בו מטעמי המצוות ומכוונותיהן, ואיך בנגינת משך הזמן בעולם, כל המעשים שנעשים אינם אלא בבחינת ריקוד המהפך כל העת את הרע לטוב, ובתוך כדי כך הטוב נעשה רע למה שמתגלה כטוב הימנו.

רבי חיים, לפני שהוא פושט את מעילו ותולה ליד הדלת, שולף את הקונטרס מהכיס הפנימי, אחר כך מניחו בזהירות על השולחן ולפני שיפתח בו, הוא מעביר בחיבה את כף ימינו ליישר את קמטיו של צרור הדפים המכורך, כמלטף את פניה. ולפני שהוא סוגר והולך, הוא שב ומחליק עליו בכף היד, משיב את הקונטרס לאותו הכיס הפנימי, מתעטף במעיל והולך לו לאן שהולך.

מדי פעם שואל רבי חיים את אשתו אם לא היה מן הראוי שיניחו זה לזה, שילך הוא לדרכו והיא תמצא לה את בן זוגה, הראוי לה. שממנו ומזרעו הרי לא יהא לה ולד, שאין אדם יכול להביא ילדים לעולם הזה לאחר שמת.

הוא שואל, על אף שיודע כבר מה היא משיבה על שאלתו. והיא עונה על אף שיודעת שהוא יודע, ואומרת שאין היא חפצה בוולד, בילד או בילדה. והוא אומר לה – גם אם תאמר כן, בטלה דעתה אצל שאר הנשים, שאין לך אישה בעולם שאינה חפצה בוולד.

והיא עונה – ראשית, מניין לו מה בדעתה של אישה? הרי מעולם לא היתה לו דעה שכזו. ושנית, לא לימדנו שאין מצוות פריה ורביה מוטלת אלא על הגברים! ?

והוא עונה – אינה מוטלת מאחר שאין צורך להטיל, שהטבע כבר טבע
בנשים תשוקה יתרה לפרי בטן. שאחרת, רק מאותה מצווה, לא היה קיום
לעולם.

על כך היא שותקת ואינה עונה, אבל לא זזה מדעתה.
אחר שתיקתה, לפעמים בכל זאת היא עונה – מזכירה לו, כי בעצמו
אמר לה, שאין היא ככל הנשים. ועוד, הרי אמר – שכל מי שמחדש דבר
בתורה מוליד נשמות חדשות, והרי תוך כדי לימודם בצוותא התחדשו להם
כמה דברים, לא כך?

למשל אמרה, כשנסתברו לה כמה דברים במעשה מנורת הזהב במשכן.
”מִקְשָׁה זֶהב” שאמרו שם – מקשה – לשון קושי. מה מאוד התקשה משה
רבינו עליו השלום במעשה המנורה. וכיצד זה הוא, שידע לכוון לכל מעשה
המשכן וכליו, התקשה להבין איך עושים מנורה שהיא מקשת זהב? וכל כך
התקשה עד שהוצרך הקדוש ברוך הוא לעשותה בעצמו. וביארה להם
שלומית, שכל כלי המשכן, היה להם בית קיבול, ואילו המנורה היתה
מלאה מעצמה, גוש זהב, בלי בית קיבול. אומנם בנרות היה קיבול לשמן,
אבל הנרות לא היו מגוף המנורה אלא מונחים מעל גבה. ואיך עובדים את
ה' בכלי שהוא מלא מעצמו?

ר' חיים שמח בדבריה שמחה גדולה והוסיף – אכן זוהי משער
החמישים של הבינה שאין איש זוכה לו בעולם המעשה, גם לא משה רבינו
עליו השלום, ואפילו לא הנשים שבינתם יתרה.

אחר כך הוסיף מעצמו וסיפר לה כי בא הוא אליה משוט בעולם
ומתהלך בו. אז גיחך אל תוך זקנו ואמר ”כאותו סיטרא אחרא של איוב.
אלא שאני בשלי והוא בשלו.” וסיפר לה שראה על ראש הר אחד הנשקף
אל הים, איש עומד ברוח, וחמת חלילים בידו. וציציותיו מתנופפות לארבע
רוחות השמים, ורגליו נטועות בסלע מתחת, ונגינתו עולה לשמים, ונחת
רוח יש שם מהניגונים, עד שיצאה בת קול ואמרה, ”מה תבקש וינתן לך?”
והוא ביקש שלא תכלה הרוח בחמת שלו.

ארבעים יום וארבעים לילה ניגן בחליליו על ראש ההר, עד שבאה אותה
הרוח ונשאה אותו משם. די ניגנת! לעתיד לבוא תנגן במקדש – למנצח על
הגיתית לאסף.

עוד סיפר לה שראה משורר אחד, שהיה יושב בעלייה אחת ומחבר
מזמורים. ולא נשא אישה ולא הוליד ילדים ואפילו לא רצה לטרוח

במזונות. ואם העלו לו מזונות, אכל, ואם לא, לא אכל. ואם העלו לו שמן למאור היה כותב גם בלילה, ואם תם השמן, היה כותב כל הלילה את המזמורים בליבו.

עד שהראו לו מזמור אחד של גל אחד מגלי הים, וחלשה דעתו ונפל מן העליה ומת.

כך גרה האישה בקצה היישוב כבר כמה וכמה שנים, בבדידות ובערירות. כל צרכיה מצויים תחת ידה, וכל ימות השבוע אין היא מדברת עם איש. אוכלת ירק מן הגינה שבחצר, שותה חלב מן העז ופטריות לוקטת מהיער. למעט כאמור בכל ערב שבת, שבעלה המנוח מופיעה אצלה, שהיא מספרת עמו עד עלות השחר. ובכל יום השבת והשבוע שאחריו, בתוך כדי עיסוקיה, היא חוזרת על כל לימודם מערב שבת, ומעמיקה במה שנאמר שם, וגם מחדשת משל עצמה עוד דברים שתציע לפניו כשיגיע, אם ירצה השם, בערב שבת הבאה.

עד שפעם אחת, באמצע השבוע, באמצע הלילה, בא לפתחה גבר אחד. אמר הגבר שאשתו מתקשה ללדת, וביקש משלומית שתמציא לו איזה קמע להניח למראשותיה. כל פיסה של כתב, שכתב בעלה המנוח, אפילו כמה אותיות. כי שמע האישה מפי רב' חיים זכר צדיק לברכה, על כוח האותיות וצירופי המילים, ושכל דבר נעשה בעולם כפי אותיות שמו.

שולמית אמרה שאין בבית שום כתב ממנו. ומעולם, ככל שהיא זוכרת, לא ראתה אותו כותב ולו אות אחת. הכל שמר ברוחו פנימה, ולפעמים הוציא גם בפיו.

מרר בבכי אותו האישה, עד כמה גדולה אהבתו לאשתו, עד שאין לו חיים בלעדיה ואין הוא יכול לראות בצערה. שאלתו שולמית, למה הוא בוכה אצלה, ואין הוא מתפלל? ענה הוא, שאין לו יישוב הדעת, שהרי הוא קרוב אצל אשתו כגופה. ענתה היא – אדרבא – מי אומר שצריכים יישוב הדעת בתפילה? ! כשם שבכית אצלי כך תבכה לפני ריבונו של עולם.

חכך ההוא בליבו, ואחרי איזה זמן גמר בדעתו להסכים עמה. אז האירו פניו ונוגבו דמעותיו, ולפני לכתו ביקש ממנה שתיאות גם היא להתפלל בעבורו ובעבור אשתו. היא נדה לו בראשה ודחקה בו לצאת.

מאוחר יותר, כבר אין היא זוכרת אימתי, הוא שב לומר לה שאשתו ילדה בת. ושלום לאם ולבת. ומוזר היה לו שאין היא מאירה לו פנים אלא רק מנידה בראשה ופונה לעיסוקיה.

למחרת, כששבה שולמית לביתה מהיער, מצאה שורה של כמה וכמה אנשים שהשכימו לפתחה, עומדים בשתיקה לפני דלת הבית. כשראוה, קראו זה לזה – "הנה היא באה."
אישה אחת נפלה לרגליה אפיים ארצה, והתחננה שתתפלל על בנה הקטן שנוטה למות.
הסתכלה שולמית בטור האומללים, והם הסתכלו בה בעיניים כלות. אז רצה לביתה נכנסה פנימה וסגרה אחריה את הדלת.
איש משורת האומללים לא נטש את מקומו. כולם עמדו שם בשתיקה וחיכו. ומי שהיתה בו די חוצפה, היטה אוזנו על הדלת, ואם אוזניים חדות היו לו, יכול לשמוע קול בכי דק. מעין "אוי יו יויי..." ארוך מתמשך. ואז שב אותו חצוף לאחוריו, לספר לכולם בהתרגשות, עד כמה אותה צדיקה משתפת עצמה בצרת הכלל.
אחרי איזה זמן, היא פתחה את הדלת, ויצאה אליהם כשעיניה רכות. אז אמרה שתתפלל בעדם, בעד כל אחד ואחד מהם. ובליבה היתה יודעת שהוא כבר לא יבוא. לא בשבת זו ולא בשבת אחרת. וכבר לא תראה אותו יותר. ובאמת כך זה כשמתים.

דברים שנישאו בטקס פרס עגנון לשנת תש"ף

פליאה, זו תחושתו בעומדי כאן הערב לפניכם – מרכינת ראש ואסירת תודה. והרי כה רבים היו הלאוויים וההתניות שניצבו בפני כתיבתי לאורך השנים, שאם להודות על האמת, אני זו שצריכה הייתי להעניק אותה הוקרה לכם! שהרי הייתי כותבת את ספריי בכל מקרה. הייתי כותבת אותם למגירה. וממילא, מרגע שיכולתי לכותבם מבלי שאצטרך לדאוג לפרנסת משפחתי (וזאת בזכות בעלי עירד), כתבתי אותם – והוא ידע, אפילו לא למענו, האוהב, תומך ומאמין – אלא מפני שבער להם להיכתב.

אך מפני שאינני רוצה להתפייט, אחלוק עמכם אמת כפשוטה: בקיץ 1968, שבועות ספורים לפני כיתה א', יושבת ילדה על רצפת ביתה בבתי-ים, וחוגגת את הקריאה המוקדמת שהצליחה לרכוש ב'מקראות ישראל'. בהגיעה לשיר 'אימא, הבאתי לך פרחים', שבזיכרוני נכתב ע"י מרים ילן שטקליס, תדקלם אותו ברוב טקס. אך הפעם לא תציגו לעצמה עם הבובה וזר פרחי הפלסטיק. הפעם תישמע לקול פנימי התובע ממנה להביא עט ודף. אלא שאין זה דבר של מה בכך בבית שאין בו ספרים, וההורים אינם אורייניים. מה גם שלא טוב הדבר שילדות שומעות קולות בבית ריק. ועדיין, משעשיתי כרצונו, המשיך הקול ותבע: ועתה הוסיפי לשיר שבספר עוד בית אחד. ולא, לא חשובים שגיאות הכתיב וכשל החרוזה. די שיהיה זה הבית שלך. משלך.

והנה כך החל כל הסיפור כולו. וכך הוא ממשיך עד היום: פשוט, חידתי, בודד ומלא בתים. מלא חיים וסיפורים. מכלול של פלאות ומאבקים.

ואומנם, לא רחק היום שאבי, עקוד שואה מסלוניקי, התנה שאם אני מבזבזת דפים ועט וחשמל, אתעד את שואתו השתוקה, אנציח את משפחתו שעלתה בעשן. ועומדת בת 12 ובת 14 במריו של יתום – "אין כוח ככוחו של הקורבן", כתבתי ב'וורד הלבנון' – ולא די שאני מסרבת לעסקת המוות הזו, אני מתעקשת על סיפורים של צמיחה. כן, אומרת בסיום לימודי בבית

הספר היסודי המחנכת, לאה מצוינת בחיבור ובספרות, אך בשל הרקע שלה טוב שתירשם לתיכון המקצועי, ותהיה תופרת, כמו אימא. ובתיכון העיוני, אליו נרשמתי בכוחות עצמי, נשמטה לסתו של המורה לספרות משהתעניין בתכניותי שאחרי הצבא. "סופרת! השתגעת? סופר זה עמוס עוז, ש"י עגנון, מה פתאום את?! וכשכבר החילותי לפרסם פה ושם בעיתונות, היה גם העורך ההוא במעריב, שהמהם: "סופרת, הממ כן, מאמין שתהיי. אבל תגידי, את בתולה?"

בהיכלות הספרות היותי כותבת-אישה וילידת שכונת שפירא התמלכד יחדיו כמטען צד, ואני נרמזת שספרי הראשון יתפרסם אם רק יגמר בחתונה. והרי בין בני זוג מגבול יפו-בת-ים/דרום תל-אביב נדרשת חתונה! הספר מתפרסם בלעדיה, הגם שמעתה, ובעל כורחי, אני מתמנית לתפקיד מתעדת החלכאים והנדכאים בספרות העברית. משכתבתי ספר אחר, כמעט וויתרו לי: טוב, אז כתבי ספרות נשים... אבל רגע, לא כזאת שמספרת על אלמנת צה"ל שמסרבת להתאבל ככולן, ומקימה אוהל על קבר בעלה בבית העלמין הצבאי! ובכלל, מי שמך לכתוב על אלמנת צה"ל?! את אלמנה?! ועל הרומן הבא, שגיבורתו היא אנדרוגינית תאבת-קריאה המתגוררת בשיכון מתפורר ורוצחת זוג זקנים בעודה צועקת "רס-קול-ני-קוב"! – כעסו שכך בכלל לא כותבת אישה! הספר בוטה ואלים! וכשנמחקו בעריכתו פסקאות מהכתוב, השבתי אותן אחת לאחת, בעקשנות שקטה, אולי נשית, בהגהה.

כך עוד ועוד, עם שלבסוף סירבו להוציא אותי לאור. בתום חמש שנות שתיקה, שבהן חיזרתי לשווא על הפתחים – שהרי השמרנות לא תש כוחה, השמרנות רעננה היא לתמיד! – ויצא לאור 'זרד הלבנון' בזכות עורך שהשיבני מהמתים, התעוררה עמו הציפייה שאתמקד מעתה רק בספרים על ישראל. שפירושו: אל תרחיקי עדות, אל תכליאי סוגות, אל תשחקי בספרות, וודאי שאל תשני את העברית שלך בכל ספר חדש. מכאן, אני מניחה, שרומן שכתבתי בסוף שנות התשעים על עיתונאי שלשונו המתארכת נזללת בידי עובדים זרים, ספק אם היה נכלל היום בתפריט הספרות הלאומי. למרות שכאשר הייתה העלילה ישראלית ועכשווית למהדרין, החמיצו כיצד הפוליטי – המחאתי ודאי! – הוא בראש ובראשונה אמצעי אמנותי. והרי כתב האישום של האזרחית ב'תשאל' כנגד

כל הממוטט את ארצה מקרבה, בעצמו קורס תחת "מה ששנוא עליך אל תעשי לחברך".

כך, מאבקים-מאבקים, כאילו יש מטוטלת המפרידה בין השכל לרגש, בין מהות לצורה, מכלול ממכלול, ובין אדם לאדם. ואין. הכול אחד. נשימה אחת. וגר זאב עם כבש? לדידי, שניים בכפיפה אחת, בעור-גוף אחד. אלא שלא זו דרכה של האנושות. והרי טרם חרד האדם מפני הזר – חרדה המתלקחת בו חיש לכדי שנאה – הוא ניגף מפני עצמו. מסתגר בדל"ת אמותיו.

יותר ויותר אנו חיים במעין נשף תחפושות של יום הדין. בזמנים של השחתה, קיטוב וייאוש, של אמצעי חופש כמעט מוחלטים הקמים בעיקר על החירות השברירית: השקר אמת, האמת מקור לבושה, וכוח טורפני, לא-מידתי, לובש דימויים ספרותיים: מקיאוווליסטים, פסאודו-איוביים, אורווליאניים. אך בה בעת, מפשיט ומעקר את החיים ממורכבותם; מרטש את פניהם הרבות, ומנתבם לאי-מוצא, לאחידות ומחיקה. כך שיום רדוף מיום, שעה מבוהלת משעה, אדם מאדם, וכל הכאוס הזה בכוכב שהולך ובוער, הולך וכלה.

ואז ישנה הספרות, מן האמנויות, שבכנותה, היא בוראת מתוך ויתור על האני המוחצן, ומפנה בעצמי-הכותב מקום לזהויות ולקולות נוספים, מודחקים, מוצנעים. והיא בוראת ביחידות, בחשיכה ענווה, ובחומר משומש או לפחות מדי שמיש. ואף על פי כן היא מפץ של התאפשרויות: חלקיקי אני, פיצולי תודעה, הסתעפויות, הכלאות, הלחמות, הקשרים, חקר ובדיקה, הרס ובריאה, יחידאיות וכוליות, סיפור בתוך סיפור, בעקבות סיפור, מאת סופרת שהיא גם סופר, וסופר שטוב שיהיה גם סופרת. ואני קוראת את 'לפנים מן החומה' האלגורי-קבלי-ממשי של עגנון (ותודה על כך לאורית מיטל); איפה שהמספר הזקן, לשעבר פקיד, ובעצם גוף, מספר לבת לווייתו, הנשמה, שבסיפור היא גם נערה בשם לאה, על הריבוי הנופי, אמוני, סוציולוגי, היסטורי, זמני ועל-זמני שהוא ירושלים. העיר שכולה רחובות שיוצאים ובאים מרחובות, ובתים מבתים, ודמויות באנשים, ואנשים בסיפורים.

ושם, אחת מהאבנים הטובות שהצורף הגדול של הספרות העברית משבץ במשלו, הוא הסיפור על אלכסנדרה המוסקבאית, שבעת טיולו עמה ביפו היא מבקשת לשלוח תפוזים הביתה, לקור. "שבאותם הימים אם באה

הנאה לאדם ביקש שייהנו אף אחרים", כותב המספר, משאזוה זרה שיכורת-הדרים מבקשת גם מגדרינות. או אז אומר המספר: למה לך?! בואי לביתי, פה קרוב, ואתן לך שפע מהן. ולאחריהן, משרצונה בפרחים, מתברר שיש לו בית נוסף, ובו פרחים, ובבית הבא בולים, ובזה אחריו קפה, ובשכנו הקרוב – מעיל. ולבסוף, משנמצאו שישה בתים שהם אינם שלו, אך לו המפתחות אליהם – שישה מפתחות כששת ימי בריאה – והוא נענה לבקשת הזרה לשלוח את המגדרינות לביתה, כמדומה שהוא נענה גם לנו, באומרו: ואתן לך נמל.

כשקראתי את המשל הזה, שכמעט נחבא שם, בין עדיי הסיפור, עלו דמעות בעיני, כי בעבורי הוא מעיד על מעשה הכתיבה, על כוליותה, ועל נדיבותה. ושלא על מנת לקבל, על מנת לתת. מגדרינות למוסקבה – אמת ופליאה. הפרחים – היפה, האסתטיקה. הבולים – הזיכרון, תוקף ההקשר. הקפה – המזון לנשמה ולגוף. המעיל – הקרבה, השיתוף (אולי תאמרו ההזדהות). והנמל, בית הנמל – שהוא הבית היחידי שבו המספר באמת מתגורר (ונדייק: שוכר חדר), הוא-הוא הבית הפתוח לא רק בפני אלכסנדרה, אלא לכל רוחות השמיים. שכן לסיפורים, שלא כאנשים, אין כתובת. או שיש להם, והיא אחת: אנושות.

"אמרה לאה" (אותה נשמה לה מספר עגנון-הגוף את הסיפור), "לא סיפרת לי למה לא הגיע המעיל לידך אחרי שאותה נערה החזירה את המעיל. אמרתי ללאה אותה הנערה, אלכסנדרה שמה.. נתנה את המעיל לחברתה, שתחזיר אותו לי, וזו נתנתו לאחרת, ואחרת לאחרת." (מתוך 'לפנים מן החומה'). ובתמצית: שרשרת של אחרות יחידות, שהיא ריבוי. בספרי האחרון, 'השמלה' (שערך וכתב לו אחרית-דבר עודד וולקשטיין), בסיפור הארס-פואטי 'בגלל הסיפורים', חיה גיבורה-כותבת את כפיון הכתיבה על מאבקה בחיים עצמם. אף שאת המחיר משלמת הפעם (ושלא כדרך הדוגמאות שהצגתי בפתיחת דבריי), משפחתה. בעל כורחה גוררת הגיבורה את ילדתה בת השש לפלוש לבניין הסתדרות עזוב בכדי לספר את רפאיו. זה משחק, אומרת לה האם, נשחק. הרפאים אכן קמים לתחייה ומשתחקים לפנייהן, אך הילדה שמספרת בערב לאביה על מעשיה של המבוגרת הלא-אחראית במשפחה, כמו עומדת בכך על תובענותה של הכתיבה, ועל רודנותו של הסיפור היחיד. ובכל זאת, אומר לה האב הרואה למרחקים: "תביני חמד, זה בגלל הסיפורים".

להיות זולת הוא בעיני הטעם לכתובת ספרות (אם יש לה לספרות מטרה), אך לא כהמון, אלא בדרך של יחידה ועוד יחידה, ויחיד, ובאמצעות צרור מפתחות ובתים. מיני בתים ! וגם זאת, לא כדרך של יעד מוגדר היוצא מנמל, בבחינת סוף כלשהו, כתובת ו/או תיקון. אלא בעצם האישוש, שהנה חרף הפחד, הזרות והמחנק, וחרף הקיטוב והייאוש, יש בריבוי, ודאי בזה שבין זוג של כריכות, כדי לסמן על האחריות, והמעורבות הדדית, ועל הצורך לקרב את הזרות, פנימית כחיצונית, מתוקף החירות שאין בלתי. לסיום, אני בת מזל. הייתי ועודני. להרכין את ראשי בפני בעלי הטוב שוב אינני יכולה. אך אני מרכינה אותו בפני בתנו, שתיבדל לחיים ארוכים, על כוחה, ועל נדיבותה, וקודם לכול למען הזולת. ומפני שכל מאבק הוא כוח, הוא סיפור, שמחולל עוד סיפור, בצד סיפור, אני גם מרכינה אותו בפליאה בפני כולכם, על שמצאתם אותי ראויה לכבוד העצום הזה. אני אסירת תודה.

מתוך 'די טאָקסע'

הקדמת המתרגמת: היכרות קצרה עם 'די טאָקסע' מאת מנדלי מוכר ספרים, מחזה סאטירי שעלה למחברו ביוקר

"העגלה היתה מלאה כל טוב"

מוכרי ספרים רבים נעו בעגלותיהם בדרכים הארוכות של האימפריה הרוסית, והביאו ליושבי העיירות היהודיות ספרי קודש וספרי חול, מזוזות, טליתות, ועוד סחורות מרנינות לב. אחת העגלות היתה מיוחדת במינה: מוכר הספרים שהוביל אותה היה אחד מגדולי הספרות היהודית החדשה, שלום יעקב אברמוביץ' (1836-1917) שנשא בעגלתו שפע של יצירות פרי עטו, בעברית עשירה וביידיש עסיסית. אם תרצו לדעת מה יש בעגלתו, כדאי שתקראו את האוטוביוגרפיה הקצרה שכתב, "רשימות לתולדותיי". הרשימה נפתחת בתיאור ילדותו הברוכה בבית אביו, שהיה למדן אמיד, עוברת אל המהפך הקשה שאירע עם מות האב כשהנער הגיע לגיל מצוות, ומגיעה אל שנות הנדודים בימים של מחסור ובדידות. מנדלי מקצר בתיאור האירועים הקשים הקשורים בפרק זה בחייו¹, ומאריך בתולדות כתיבתו הספרותית. לדבריו, כבר בנעוריו התחיל בכתיבת שירים, אבל גנז אותם כי הבין ש"בוסר המה". אבל אז בא "השטן", הוא מלאך ההיתולים, הרודה בי עתה בדמות מנדלי מוכר ספרים, ויסיתני להתל בבני אדם. [...] כתבתי דראמה שנונה בחרוזים על דרך הספר "לישרים תהילה" מאת רמ"ח לוצאטו, אף שלא ידעתי מה היא דראמה. [...] גם ספרי זה הוא מעשה תעתועים ומלא שגיאות." אבל, מסביר מנדלי, "כפי הנראה, בשמיים נגזר

¹ מי שמעוניין בהרחבה, מוזמן לקרוא את המבוא שכתב יעקב פיכמן ל"כל כתבי מנדלי מוכר ספרים", הוצאת דביר, תשי"ב. כמובן, יש מידע רב בספרי מחקר. יודעי יידיש מוזמנים לקרוא את הפרק "שלום יעקב אבראָמאָוויטש (מענדעלי מוכר-ספרים) מאת י.ח. רבניצקי, בספר "מענדעלע מוכר-ספרים, זיין לעבן און זיינע ווערק" ערשטער באַנד, (מנדלי מוכר ספרים, חייו ויצירותיו", כרך ראשון, וארשה, 1927).

עלי בטרם יצאתי מרחם אמי להיות סופר לעמי." אחרי שהכיר מקרוב את ייסורי בני עמו והתוודע ולקיטוב החברתי-כלכלי בקהילות היהודיות, החליט לממש את ייעוד חייו, להיות "סופר בישראל". למען האמת, מודה מנדלי, "רק המקרה עשני למחבר." התוצר של מקרה זה הוא מאמר 'משכילי' שכתב באחד מלילות החורף, ושלח אותו לאחד מידידיו. להפתעתו גילה לאחר זמן שמכתבו הופיע בכתב-העת "המגיד", תחת הכותרת "מכתב על דבר החינוך". אחר כך כתב מאמרים 'משכיליים' נוספים, תרגם לעברית את "ספר תולדות הטבע" (1862) וכתב רומן בשם "למדו היטב / סיפור אהבים" – כל זה בעברית מצוחצחת, כדרכם של המשכילים. לאחר זמן הבין המשכיל הצעיר שעליו להתחיל לכתוב בידיש כדי להגיע לקהל קוראים רחב, שאינו יודע עברית. המשכילים גינו אותו על כך, ומנדלי מספר: "שמעתי מוסר כלימתי מפי 'חובבי הלשון העברית' על חילול שמי וכבודי בקרב ישראל, בתתי לנוכרית זו את חילי. אבל אהבת המועיל גברה בי על הכבוד המדומה ואמרתי בלבי: יהי מה – ארחם את היהודית, הבת לא-רוחמה, ועת לעשות לעמי." שני סיפוריו הראשונים בידיש היו "דאָס קליינע מענשעלי" (1864), ו"דאָס ווינשפינגערל" (1866).²

היצירה השלישית שמנדלי כתב בידיש היתה מחזה סאטירי, ששמו "די טאַקסע, אָדער די באַנדע שטאַדט בעלי-טובות" ("הטקסה, או כנופיית 'בעלי הטובות' בעיר" – "משוד עניים מאנקת אביונים עתה אקום").³ כותרת המשנה מדברת בשם עצמה... המחזה הודפס לראשונה בז'יטומיר בשנת 1869. הדפסה שנייה – ווילנה, 1872. אחר כך היו הדפסות נוספות. המחזה תורגם לרוסית ע"י י"מ פֿטריקוֹבֶסקי (1884), אבל מנדלי לא אהב

² בשלב זה הסופר קרא לעצמו "איש" – ראשי תיבות של שמו (שלום יעקוב אברמוביץ) בסדר מהופך. שני הסיפורים תורגמו על ידי שלום לוריא. הראשון - "הברנש הקטן" (2003), והשני - "טבעת המופת" (בספר "כתבים פֿאַם", 1994). הסיפור "דאָס ווינשפינגערל" תורגם גם על ידי [ב.ר.] והוא כלול בספרי "צימוקים ושקדים", מבחר מאוצרות היידיש, 2018, תחת הכותרת "טבעת המְשָׁאֵלוֹת".

³ מידע רחב מצוי במאמר של שמואל ורסס: "בין בדיון למציאות במחזה של מנדלי די טאַקסע" (כתב העת "חוליות", מס' 10, סתיו 2006). קוראי יידיש מוזמנים לקרוא את המבוא שכתב א. רונצווייג למהדורה הסובייטית של "יצירות נבחרות מאת מנדלי מוכר-ספרים", קייב / חארקוב, 1936. (מענדעלע מויכער-ספּאַרימ, "געקליבענע ווערק אינ איינ באַנד). זהירות, הכתיב הסובייטי לא נוח לקריאה!

את התרגום הזה, ואף טרח לציין זאת ברשימה האוטוביוגרפית שלו: "ההעתקה הזאת לא ישרה בעיני." סאטירה לוחמנית זו מתמקדת בביקורת חריפה על 'טובי העיר' ברדיצ'ב, אף שהמחבר ציין שנגע השחיתות הזו קיים גם בקהילות אחרות. מנדלי גר אז בברדיצ'ב, וכל אנשי העיר קלטו מיד במי מדובר. המהומה היתה עצומה, ובעלי השררה תקפו את המחבר הצעיר, עד שהוא נאלץ לעזוב את המקום ולעקור לעיר אחרת (ז'יטומיר).⁴ לא כאן המקום להאריך בפירוט האוצרות הספרותיים החבויים בעגלה של מנדלי מוכר ספרים, מה-גם שהגיע הזמן לערוך היכרות ראשונה עם המחזה. נקרא כמה קטעים שתרגמתי במיוחד למטרה זו.⁵ כידוע, אצל מנדלי הכול הולך לאט. תחילה צריך לקרוא את ההקדמה שכתב. אחרת איך נדע שהוא רצה להשפיע, אבל רק בתנאי שהוא עומד מאחורי הקלעים? איך נדע שהוא גם טען שלא הוא כתב את המחזה, אלא רק פרסם כתב יד ששלחו אליו? ...

• • •

אמר מנדלי מוכר ספרים :

אמר מנדלי מוכר ספרים: שָׁבַח וְהַלֵּל לְבוֹרֵא עוֹלָם, שִׁיצַר יָמִים גְּדוֹלִים וְנַהֲרֹת רַבִּים: אֵת הַנִּילוֹס, אֵת הַנְּחָלִים הַמְּפֹרְסָמִים טְטָרְבַּ וְגִנְיִלוֹפִיטְקָה; שְׂבֵרָא הַרִי חוֹשֶׁךְ, מְדַבְּרִיּוֹת, עֲרֵבוֹת שׁוֹמְמוֹת, אֲתָרִי פְּרָא, וְאֵת הָעִיר הַגְּדוֹלָה גְּלוֹפְסֶק.⁶ יִתְהַלֵּל שְׁמוֹ עַל שְׂבַחַר בְּנוֹ, הַיְהוּדִים, מְכַל הָעַמִּים וְהָעַנִּיק לְנוֹ טְטָקְסָה, כְּלִי-קוֹדֶשׁ,⁷ גְּבָאִים, אֲנָשִׁי צִיבוֹר, בְּאֵי-כּוֹחַ, בּוֹרְרִים, מְגִשְׂרִים,

⁴ מבחינה זו יש זהות בינו בין שלמה ווקר, שמופיע במחזה כמייצג את עמדותיו.
⁵ למיטב ידיעתי, זהו התרגום הראשון לעברית או לשפה אחרת, פרט לתרגום לרוסית שהוזכר לעיל.

⁶ טְטָרְבַּ וְגִנְיִלוֹפִיטְקָה הם נחלים שיוצאים מנהר הדנייפר באוקראינה וזורמים ליד ברדיצ'ב וז'יטומיר. גלופסק היא ברדיצ'ב.

⁷ "טאָקסע": מס על מצרכים 'יהודיים' שהוטל על העיירות היהודיות בתחום המושב ברוסיה הצארית (החל ב-1829. הן בוטלו במהפכת אוקטובר, 1917). היו כמה סוגי מס, והמחזה מתייחס בעיקר למס על בשר כשר ונרות שבת. הכסף נגבה על ידי חוכרים מנכבדי הקהילה, והם קיבלו אחוזים מהסכום שגבו. מה שנותר היה אמור לכסות את חובות הקהילה לשלטונות (תשלום משכורות לבעלי תפקידים במשטרה ובמוסדות

שתדלנים, והמון בטלנים. השבח לאל על כל בריאתו. יתהלל שמו על שברא את חיות הטרף: אריות, נמרים, זאבים, דובים וחוכרי מכס. יתהלל שמו על שברא את הבהמות – שוורים, סוסים, חמורים, בריות נאות מהעיר גלופסק; כל הכנופיה של 'בעלי-טובות'⁸... בזה איני יוצא ידי חובתי. אני מודה לאלוהים ומהלל את שמו על שעודד אותי ועזר לי לפרסם ברבים את הסיפור הנורא והמרתק הזה. טרחתי מאוד, לא חסכתי כסף, ולא חששתי שמא יהיו מי שירגזו עליי. שכה אחיה, לא בדיתי את הסיפור מראשי. זהו מעשה שהיה. הכול אמת. הקשיבו, יהודים, ודעו מה היה.

וכך היה המעשה: יום אחד, אחרי סוכות, קיבלתי דבר-דואר שנשלח ישר אליי, לכתובתי. תחילה חשבתי שבצרור הזה יש ציצייות, כיפות לילדים, וכדומה. אבל כשפתחתי אותו, הוצאתי מתוכו ערימה של דפים כתובים משני הצדדים, ובצדם מכתב שבו נכתבו המילים האלה:

לכבוד הנגיד הרבני המפורסם מוהר"ר מנדלי נ"י,⁹
כיוון ששמך יצא לפניך באזורנו כאדם הגון, וכיוון שידוע ברבים שאתה נוסע תמיד בין מקומות יישוב של יהודים, ולפעמים אתה מוציא לאור סיפורים על חשבונך, אנחנו שולחים אליך סיפור נורא על מה שקרה בעיר שלנו, ומבקשים ממך שתואיל בטובך להדפיס אותו ולפרסם אותו. אם תעשה זאת, תזכה לקנות מקום כבוד בעולם הבא. כאן, בדפים אלה כתובים כל המעשים הנקלים של 'בעלי-טובות'. הם מיטיבים כביכול עם אנשי גלופסק הדלים והאומללים. בעצם הם מושכים אותנו באף, נעבעך, ומוצצים את מֶח עצמותינו. אנחנו מתייסרים, וכבר לא יכולים לשאת את ה'טובות' שלהם: בשר לא מגיע אל פינו, פנינו משחירים כפני שדים ורוחות. ניסינו לזעוק, ואפילו לכתוב

שלטון אחרים) ולדאוג לצורכי הציבור (אחזקת "תלמוד תורה" לילדי עניים, בית מחסה לעניים (הַקָּדָשׁ), גמילות חסדים, ועוד). גובה המס נקבע על ידי נכבדי הקהילה, והיה אמור להתחשב בצורכי הציבור וביכולת האנשים לשלם. היו עיירות שנהגו בהגינות, והיו עיירות שנכבדי הציבור בהן דאגו לעצמם על חשבון דלת העם. 'כלי קודש': כינוי לעוסקים בענייני דת: חזן, מוהל, שוחט, רב, סופר סת"ם [ראשי תיבות: ספרי תורה, תפילין, מזוזות]

⁸ שימוש אירוני במושג 'בעל-טובה': נדיב, גומל חסדים.

⁹ ראשי תיבות מוהר"ר: מורי הרב ר' --- נ"י: נרו יאיר.

קובלנות ובקשות. אבל מי בעולם שומע את קולנו? העיר שבויה בידי גבאים תקיפים, שמתעשרים מיום ליום. יש להם באי-כוח ושתדלנים שנוטלים שכר הגון תמורת הדמים שהם סוחטים מאיתנו. הם מוצצים את דמנו וקוברים אותנו עשר אמות באדמה. בקיצור, מלאך המוות שוחט, ונשאר חף מחטא.¹⁰ ברור לנו שלא נוכל להשיג דבר בעזרת צעקות, בקשות וקובלנות. 'בעלי הטובות' יכולים תמיד לגונן על עצמם, והסנגוריה שלהם תעלה לנו הרבה כסף. הכול יחול על ראשינו... אנחנו רוצים לנסות אמצעי נוסף: להדפיס את סיפור המעשה הזה, ולהפיץ אותו ברבים. אחד מאנשי עירנו כתב על הפרשה, אבל בגלל כמה סיבות הוא לא מוכן בינתיים לגלות את שמו. אנחנו מבטיחים לך שכל מה שכתוב כאן הוא אמת לאמיתה. אנחנו יכולים אפילו להישבע בטלית ובקיטל¹¹, ולהצהיר: להיפך, חסרים פה עניינים רבים. אנחנו מבקשים ממך, ר' מנדלי: עשה מצווה והדפס את סיפור המעשה. אנחנו לא יכולים למסור לך כעת את שמותינו, ורק נביא לידיעתך שמכתבנו משמיע קול של יהודים אומללים, שלבם נשבר. זוהי זעקת עניים, נזקקים, בעלי מלאכה ואנשים מיוסרים, שלא מניחים להם להרים את הראש, ורודפים אותם כאילו היו חתולי רחוב. זהו קולה של אישה שוממה, שבעלה, אבי ילדיה, יושב, נעבעך, במצודת הכלא בגלל עלילת שוא. שמע, ר' מנדלי, שמע את הקול הזה! היענה לתחינתנו והדפס את הסיפור. אולי ממנו תצמח גם לך טובה: יהודים יקנו את הסיפור הזה, כי ייתכן שהוא קורה גם בעיירות יהודיות נוספות, ולא רק בגלופסק..."

בקיצור, זהו המכתב שקיבלתי. קראתי שוב ושוב את סיפור המעשה, והחלטתי להדפיס אותו. זה לא נעשה בקלות, וגם לא כל כך מהר. היו לי צרות צרורות¹² עד שזכיתי לראות דף מודפס. כתב היד לא היה ברור, על

¹⁰ בידיש החרוז נשמע הרבה יותר יפה: "דער מאַלכאַמאָועס שעכט און בלייבט גערעכט".

¹¹ "קיטל" הוא חלוק / מעיל לבן שלובשים בשבתות ובחגים, בעיקר ב"ימים הנוראים", כשהולכים להתפלל בבית הכנסת.

¹² לכך מכוון מטבע הלשון "צו זינגען און צו זאָגן" (לשיר ולדבר). כן, ההומור היהודי יודע להפוך את הקערה על פיה...

הדפים היו כתמי דיו רבים, סצנות רבות נשמטו ממקומן, פה ושם חסרו דפים. הסופר מיהר, כנראה... בקיצור, הוצאתי לעצמי את העיניים עד שהצלחתי לסדר הכול. לעתים לא יכולתי להתאפק, והוספתי פה ושם כמה מילים, שתיארו מה שראיתי ושמעתי במשך הנסיעות הרבות שלי. חוץ מזה, הכנתי דף ובו רשימת שמות האנשים שמופיעים כאן, כדי שאפשר יהיה לזכור אותם. הנה, הביטו וראו, במחילה. אלה הן הדמויות הפועלות¹³:

- ר' איציק-וולף ספודק, ר' שמעיה תם, ר' משה פֶּלְתְּקֶלֶס, ר' יוסף מְכַטְיִיסָה, ר' יידלה שְׁטַנְדֶּהֶפֶט: טובי העיר. כולם חוכרים שגובים את מס הברש. כולם צדקנים חסודים, שומרי מצוות. כולם יהודים כשרים, חוץ מר' יידלה שְׁטַנְדֶּהֶפֶט שאומרים עליו שהוא נהיה אפיקורוס משכיל.
- ר' יוסלה שִׁינְדֶּר: חוכר לשעבר של מס הברש.
- ר' נתן שִׁפְרָס: גם הוא שואף להיות 'בעל טקסה'. יהודי, פיקח נורא, בורר בעיר.
- ר' ראובן פֶּיאָוֶקִין: בא-כוח העיר.
- ר' אהרון קנעכטבארג: יהודי נאה. עסקן, שתדלן ותככך.
- ר' נתן פֶּרְכֶּמֶן: מעריך עצמו כאדם פעלתן. תומך בהענקת חכירה לשְׁטַנְדֶּהֶפֶט.
- ר' מנדלי האדמוני: טיפוס קולני פרוע. מתקיף כל מי שלא יהיה, ומתחנף לבעלי-טובות.
- ר' ברל לוקְשׁוֹוִיטְש, ר' פרידל הקטנטן: שני מנהיגי ציבור, מתנגדים לבעלי-טובות.
- ר' אברהם ל גרינשפון: בעל משרה חדש.
- ר' שלמה וֶוֶקֶר: איש 'העולם המודרני' ובתיה אשתו.
- ר' גדליה פיקהולץ: החבר שלו.
- ר' אייזיק זַאִיקָה, ואשתו טוֹיִבֶה-לאה.

¹³ לכמה שמות משפחה יש מובן מאפיין. לדוגמה: "טאם" (תם), "בעלטאכלעס" (בעל תכלית), "מאכטייסע" (כך הוגים בידיש את הביטוי הארמי "מהיכא-תייתי, שפירושו: נו, טוב, שיהיה...)" "שטאנדהאפט" (עומד על דעתו/ תקיף). "שינדער" (פושט עור). "ווקר" (מעורר) "זאיקע" (גמגמן). כדי לא לייגע, אביא פירוש מורחב רק בהקשר הרלוונטי. לאחרים יש צליל מגוחך, בדומה לדמויות רבות של גוגול.

- יהודי עני, יהודייה ענייה, דיינים, שוחטים, נשים, אווזים, תרנגולות, תרנגולי-הודו, ברווזים, והמון 'צאן קדשים' שגוזזים את צמרם כאילו היו כבשים.

נדמה שיצאתי ידי חובתי ועשיתי בשלמות את מה שקיבלתי על עצמי. הספרון הזה עלה לי במאמצים רבים ובהוצאות לא מעטות. הלוואי שמאמצי לא יהיו לשווא. הלוואי שאלוהים ירחם ויחולל נס במהרה בימינו, כדי שעד ביאת הגואל יוכלו יהודי כל העירות, נעבעך, להיפטר מ'בעלי הטובות' שלהם.

• • •

מערכה ראשונה

תמונה ראשונה

סְפֹדֶק¹⁴ (יושב ליד שולחן ומעיין בגמרא. הוא מתנועע, מקמט את המצח, מביט בקירות, חוזר ומעיין בספר, ומשנן בניגון):

אמר ר' טרפון... אמר ר' מאיר... הה? עוד פעם... (מביט אל הקיר ומדבר אל עצמו) הוא אמר שאחרי שבת... הוא אמר שיהיה צורך לפרוע את החוב. אוי, הראש! בחיי, הראש שלי מתפוצץ. אה, רע, רע... אין כסף! אני חושש שעוד מעט, חלילה, יזרקו אותי. הקופה ריקה, הכול יבש. גלגלי הטחנה יפסיקו להסתובב אם, חלילה, לא יזרמו מים... אני מתכוון: כסף. אה, ימים רעים מאוד... (הוא קם ומתהלך בחדר) כן, רע ומר... לא עורכים כעת חתונות, לא כאן ולא בסביבות העיר. זמן רב לא מפקידים אצלי דמי נדוניה.¹⁵ זה לא צחוק... במשך שנה זה מצטרף לסכום נאה... מזל שעוד יש איזו הכנסה קטנה מהסכמים אחרים. אלא מה?... אה, שטויות! מי

¹⁴ במקור: "סְפֹדֶק": כובע גבוה. המילה "סְפֹדֶק" מככבת במטבעות לשון שמכוונות לתעלולים נבזיים ובלבולי מוח.

¹⁵ במקור: "שלישי-געלט": דמי נדוניה שהיו מפקידים בידי אדם שלישי (מעין נאמן) עד למועד שבו החתן כבר לא אוכל על שולחן חתונו. האדם ששמר על הכסף קיבל תשלום על שמירת הממון.

צריך לדעת? למי אכפת? אבל אפילו עם זה, המצב גרוע. בָּה...
לגמרי לא טוב! ... מדברים על גזירות חדשות, צרות עם סידורים
חדשים. בשביל מה זה טוב? רק זה חסר... זה לגמרי לא מתאים
לי. אני צריך כסף... עוד כסף! (קורא בקול מריר) תתחתנו, יהודים!
הפקידו אצלי כספים! העיקר: צריך כסף! כסף, כסף, כסף! אני
מתכוון לטובתכם, יהודים! צריך להשתדל עבורכם, לדאוג
לצרכים שלכם, לתכלית שלכם, שתהיו יהודים טובים, מאמינים
כשרים, ותמשיכו להיות מה שאתם כעת... (הוא מטה אוזן לכיוון
הדלת) הה? נדמה לי שמישהו בא. אולי איזה מחותן עם צרור
כסף? (ממהר לרוץ אל השולחן, מתיישב ומתחיל להתנועע על גבי הגמרא).

תמונה שנייה

ספודק: (קורא בניגון גמרא) אמר ר' טרפון. לא, הלאה... קצת בהמשך... כן,
כאן! ... סומכוס אומר: יחלוקו".
כלומר, צריך לחלק ביניהם את הכסף. כן, אכן לחלק. מה?...
פִּיאָוֹקִין: (נכנס בנימוס) בוקר טוב, ר' איצ'ה-וולף!
ספודק: (מעמיד פנים כאילו לא שמע, כי הוא שקוע בלימוד) איי, מה, אם יחלוקו,
צריך להודות?... נו, אָה...
פִּיאָוֹקִין: (לעצמו, בשקט) הוא לומד כעת את "יחלוקו". זה סימן טוב. אם
ירצה ה', זה יהיה טוב מאוד...
(מתקרב אל השולחן) בוקר טוב, ר' איצ'ה-וולף! אני אלך, אם אני מפריע לך
בלימוד.
ספודק: (רואה את פיאוקין ואומר לעצמו ברוגז) הא לך מחותן נאה! השד נשא
אותו לכאן (אל פיאוקין, בפרצוף חמוץ) מה חדש, ר' ראובן?
פִּיאָוֹקִין: בָּה... רצייתי לומר לך משהו, אבל כעת אני לא רוצה להפריע לך
ללמוד. חוץ מזה, נדמה לי שאתה, ככה, לא כל כך בריא. אתה,
עפעס, נראה ירוק וצהוב. הפנים הם הראי הטוב ביותר.
ספודק: (גונח) יש לי בעיות עם הטחורים, לא עליכם. היום נאלצתי
להתפלל בלי מנין, וללמוד פרק גמרא בבית. בכל זאת, אם אתה
כבר כאן, ר' ראובן, שב בבקשה. מה נשמע אצלך?

פיאוקין: (יושב) עובדים קשה. זה לא צחוק... לא קל להיות בא-כוח של חברי העדה, כן ירבו.

ספודק: בזכות זה אלוהים יעזור לך. יהי חלקי עמך.

פיאוקין: (לעצמו, בשקט) כל העולם בידיו, וזה לא מספיק לו. הוא היה רוצה לקחת ממני איזה חלק.

(לספודק) אם אלוהים היה עוזר לי, הייתי יכול לפרנס את אשתי ואת ילדיי...

ספודק: (בחיוך קל) אל תחטא בלשונך, ר' ראובן. אם תבטח באלוהים, יהיה לך תמיד טוב. נו, מה נשמע, ככה, בעיר?

פיאוקין: כָּה, מה כבר יכול להישמע? גוֹבָה הטקסה רוצה להעלות את המס: עוד פרוטה על כל ק"ג¹⁶ בשר! ככה הוא רוצה, החוכר הנאה הזה. הוא אומר שכעת הזמנים קשים.

ספודק: (לופת את ראשו) מה פירוש 'הוא רוצה'? מה, ישתקן לו? זה לא צחוק! עוד פרוטה על כל ק"ג! ברוך ה', גם בלי זה הוא לוקח מספיק: חמש-עשרה פרוטות מס על כל ק"ג! איך זה?! עוד פרוטה, עוד פרוטה יהודית! מה יעשו פשוטי העם העניים, נעבעך? (גונח ומתייפח)

פיאוקין: צריך ללמד את הבחור הזה לקח. זו תהיה מצווה. שיידע מי הם זקני העדה.

ספודק: תשמע מה שאני אומר לך: אי-אפשר כבר לסבול יותר את חוכרי המס המגושמים האלה. אנחנו, ככה, מכורים בדיהם. זה לא ייתכן! עוד פרוטה על כל ק"ג בשר! זה מצטרף לסכום עצום! בחיי, רחמים על העניים... מה יעשו יהודים עניים, נעבעך? אדרבא, ר' ראובן, אָמור בעצמך: איך מלמדים לקח את החוכר הנאה הזה, הרשע שאין אלוהים בלבו?

פיאוקין: לדעתי, צריך לקחת ממנו את זכות החכירה. אתה מבין? זה הזמן. אתם - אתה, ר' איצ'ה-וולף, ר' משה ור' שמעיה וכדו' - אתם תהיו שליחי הציבור. אתם תשתדלו להשגיח שהרווחים יהיו לטובת העיר. לדעתי, זוהי טובה גדולה לציבור, מצווה חשובה...

¹⁶ במקור: "אָקע" (ק"ג ורבע בערך). מקווה שלא יאשימו אותי בהונאה...

אתה מבין? בחיי, כך יהיה טוב. אכן, טוב בכל האופנים. אתה מבין? שקול את זה היטב בעזרת הראש המפולפל שלך¹⁷.

ספודק: וודאי שזו מצווה חשובה, טובה גדולה. אבל איך אני יכול... איך יהודי שבור ורצוף כמוני יכול לקחת על עצמו טורח כזה?

פיאוקין: לא נורא. אלוהים יהיה בעזרך. בכל זאת, מי ידאג לענייני העיר אם לא אתה? מי חושב על העניים, נעבעך? – אלוהים ואתה. שקול היטב בדעתך, ר' איצ'ה-וולף, ותיווכח שאסור לך לסרב. אתה מבין?

ספודק: (בהבעת פנים חסודה) לא די לי בטיפול באיגודים ובבעיות הציבור? מדוע מטילים הכול עליי? לא מספיק מה שאני כבר עושה?...

פיאוקין: (מחייך) מה אתה חושב? ר' איצ'ה-וולף, ליהודי כמוך, זה מעט. כן, מעט... אני חוזר ואומר: שקול היטב בדעתך את התוכנית שלי, ותבין שאינך יכול לסרב לה בשום אופן. ושוב: אתה מבין...

ספודק: (גונח) ליהודי מדוכדך כמוני זהו טורח רב. כן, טורח רב מאוד. אבל לטובת דלת-העם, נעבעך, למען יהודי העיר...

פיאוקין: (בחיוך ערמומי) אני מבין שהגענו להסכמה, ר' איצ'ה-וולף. כעת אני צריך ללכת אל נכבדים אחרים כדי לשוחח איתם על העניין ולסכם מה צריך לעשות. יש עוד עבודה רבה. בקיצור, נגזר עליי לעבוד תמיד, לדאוג ולטרוח למען העיר. מן הסתם, אלוהים יעזור לי... תהיה בריא, ר' איצ'ה-וולף. הבריאות שלך חשובה כעת. אתה צריך להיטיב עם העיר...

ספודק: (עיניו מתנוצצות בהתחסדות) הלוואי שה' יתברך ייתן לי כוח בזכות זה. ודאי שליהודי חלוש כמוני זהו, נעבעך, טורח גדול מאוד.

פיאוקין: אל תתייאש, ר' איצ'ה-וולף. לא נורא, אם ירצה ה', אתה עוד תשוב לאיתנך... יום טוב. (יוצא)

ספודק: (משפשף את עיניו) אה, אורו עיניי! השבח לאל, ירדה אבן מלבי. יהיה טוב, אם ירצה ה'. בחיי, יש לי רק כוונות טובות. אני רוצה שיהודים יישארו יהודים, שמצבם ימשיך להיות כפי שהוא כעת. אני אשתדל להיזהר מפני גזירות רעות, ואעשה זאת בכל יכולתי.

¹⁷ במקור: "געמאָרע קעפל" (ראש חכם של לומד גמרא). לביטוי זה יש גם מובן לא כל כך נחמד: מי שיודע 'לסדר' אחרים.

נו, לשם כך אני רשאי לקבל משהו, אפילו על פי דין. אלוהים לא יצווה עליי להיות 'שומר חינום'. הרי אני רק בשר-ודם, ואני צריך לחם. ומאין אקח כדי להשיג את הדרוש למחייה? איך שלא יהיה, לא נורא אם אקח קצת יותר או פחות. אין לכך משקל. עוד מטבע, פחות מטבע; יהודים לא יתרוששו בגלל זה, אבל הם יהיו בטוחים מחשש אכילת בשר טריפה. אני אשגיח ואקפיד שיהיו שוחטים ראויים, ואנשי העיר יוכלו להירגע. הכי חשוב – שהשוחטים יתאימו לנו... מה זה משנה – עוד נתח בשר, פחות נתח בשר? יהודי לא צריך להתייחס לזוטות כאלה. יהודים צריכים שהשוחט יהיה בקיא וירא-שמייס. בעניין זה כולם יכולים לסמוך עליי. בעזרת ה' יהיו להם שוחטים ראויים... (עומד לרגע בשקט, ואז טופח על מצחו) אה, ממש שכחתי! היום אני מוזמן להיות סנדק בשתי בריתות. בחיי, טוב שיש היום שתי בריתות. יהיה לי מה לעשות. אני צריך למהר להתלבש. ודאי מחכים לי. הגיע הזמן ללכת. (נכנס לחדר אחר, וסוגר אחריו את הדלת.)

תמונה שלישית

מוישה בַּלְתְּקָלִס : (רץ פנימה כמו עכבר מסומם, וקורא בנשימה עצורה) בוקר טוב, ר' איצ'ה-וולף! אני צריך לשוחח איתך על איזו 'תכלית', משהו חשוב... (מביט סביבו) אה, הוא כבר לא כאן? הוא כבר לא כאן! כנראה הלך על דעת עצמו בקשר לאותו עניין. אני מכיר אותו. הוא זריז מאוד. ממהר לרוץ ברגע שהוא רק מריח משהו רציני. אָה, זה לא לעניין... הוא יכול בינתיים להידבר עם אחרים, ואני אשאר, חלילה, בחוץ... (מביט סביבו, ומתמלא שמחה) אה, תודה לאל, הוא עוד לא הלך. הספודק שלו מונח על השולחן. הוא אמור לצאת בעוד רגע. אני אחכה שהוא ייכנס לחדר. אני לא אניח לו. העיקר, הרי אותו אני רוצה להצמיד אליי, שהוא יהיה אצלי כמו ילד תחת סינר אמו... (ניגש אל השולחן, חוטף בשמחה את המגבעת, מסובב אותה ומביט בה מכל צד) אכן, ספודק משובח, ספודק נאה מאוד. אכן, כדאי לחבוש ספודק כזה. (טופח על המגבעת באצבעו) אה, ספודק, ראש ערמומי מונח בתוכך, ספודק! ראש-גמרא, עם כל הפיתולים

והנכלולים. אני לא אסיר את עיניי ממך כל שעות היום, כדי שחלילה לא יערכו את 'החתונה הגדולה' בלעדיי. באמת, מגיע לי כמו בחתונה: פיאווקין הוא השדכן. הוא מציע שידוך: שניקח את הטאקסה. כן, כלה עשירה מאוד! אנחנו בעלי הייחוס, והיא העשירה. היא נותנת כנדוניה את כל אנשי העיר: שישים אלף נתינים. הלוואי שה' יתברך ייתן לנו כוח, ואז נוכל לראות איתה חיים טובים. (מתמלא שמחה) אה, קופָה, קופה נאה וחסודה, הרי את מקודשת לי! הרי את מקודשת לי, קופה נאה, כדת ר' איצ'ה-וולף ספודק ושטנְדְּהֶפֶט! שניהם מבינים עניין, שניהם מנהלים עסק בצורה תכליתית. שטנדהפט הוא שותף מצוין. הוא אפילו 'משכיל מודרני', קצת אפיקורוס. אנחנו לגמרי שונים ממנו. אבל מה זה מְשנה? העיקר שיש לנו שאיפה זהה; שאנחנו חושבים על אותה מטרה. מה רוצה יהודי בן זמננו, אל מה הוא נושא את עינו? – לחתיכת פרנסה. ומה לא עושים, נעבעך, למען פרנסה? שטנדהפט הוא, נעבעך, 'משכיל מודרני' שיודע לחולל נפלאות בעזרת שדים ורוחות, וספודק עושה מופתים בעזרת האל ומלאכיו הקדושים¹⁸... לא נורא. כולנו נהיה חברים. אם ירצה ה', נהיה מעשיים ונעשה רק טוב. אבל צריך להצליח! (ספודק נכנס בלבוש חגיגי. הוא אוהז מקל. מוישה רץ לקראתו) מה נשמע, ר' איצ'ה-וולף, אתה כבר הולך?

ספודק: אה, כן. הגיע הזמן. מחכים לי.

בְּלִתְכֶלֶס: באתי כדי ללכת יחד איתך.

ספודק: מה, גם לך יש 'כיבוד'¹⁹?

בלתכלס: (בלהט) איזו שאלה? אם גם לי יש 'כיבוד'? – יש לי חלק גדול בעניין הזה.

ספודק: (בפליאה) מה פירוש? איזה חלק יש לך?

בלתכלס: (להטו גובר) מה זאת אומרת? הרי אני פעלתי בעניין!

ספודק: מה אתה סח, ר' מוישה? בכל זאת, מה אתה סח?

בלתכלס: איך זה, מה פירוש מה אני סח? האם אינך יודע, ר' איצ'ה-וולף, מה יש לי לומר?

¹⁸ הנגדה זו מציינת את השוני בין שני העסקנים: האחד מדבר על הצורך בהקמת מוסדות חינוך משכיליים, והאחר מדבר על שחיטה כשרה ושוחטים מתאימים לאינטרסים שלו.
¹⁹ 'כיבוד': הזמנה למלא תפקיד של כבוד בטקס דתי. כאן – ברית מילה.

ספודק : לא ! בחיי, שכה אהיה יהודי, אני לא יודע ! אָמור : מה כוונתך ?
בלתכלס : מה פירוש ? הקופָה הנאה... אני מתכוון לקופָה ! הרי פיאוווקין דיבר איתך לפני רגע. הוא אמר לי שאתה מסכים.
ספודק : (כמתוך שינה) אה, הטקסה... אתה מתכוון לטקסה ! בחיי, זהו טורח גדול עבורי. אני, לא עליכם, אני יהודי שבור ורצוץ. איך אוכל לקחת על עצמי טורח כזה ?
בלתכלס : הרי צריך לדאוג לתכלית. צריך לדאוג לטובת הציבור. אָמור לי, ר' איצ'ה וולף : מי ידאג, מי ?
ספודק : בוא נדחה את זה לפעם אחרת. עוד נדון בעניין. כעת אני צריך ללכת ל"ברית".
בלתכלס : (בשקט, לעצמו) הוא רוצה להתחמק ממני. אני עלול להישאר מחוץ לעניין, חלילה. אסור לי להניח לו. (לספודק) אני אלך איתך לשמחת ה"ברית". 'בעל הברית' הוא חתיכת מחותן שלי.
ספודק : נו, תן לי, במחילה, את הספודק שלי. מה זה, ר' מוישה, מה אתה מעיין כל כך בספודק שלי ? עד כדי כך הוא מוצא חן בעיניך ?
בלתכלס : (מניע את ראשו) אם הוא מוצא חן בעיניי ! תכלס, זהו ספודק מצוין. בלי נדר, גם אני אזמין ספודק כזה. (ר' איצ'ה-וולף נוטל את המגבעת, חובש אותה ויוצא יחד עם ר' מוישה בלתכלס).

תמונה רביעית

אמר ר' מנדלי : בכתב היד שלפניי חסרים כמה דפים, והסצנה הבאה מסומנת בו כסצנה שישית. האירועים שלפניכם מתרחשים כנראה כעבור כמה שנים, אחרי הגזרות שקבעו כי רבנים חייבים להיות בעלי השכלה כללית.²⁰ זה לא אמור להפריע לקוראים להבין את המחזה.

²⁰ הכוונה ל"רבנים מטעם", בהתאם לחוק שנקבע בשנת 1857 ע"י שלטונות הצאר, ולפיו רבנים יכולים סמיכות לרבנות רק אם יהיו בוגרי מוסדות לימוד כלליים, נוסף ללימוד ההלכתי המסורתי. משכורת הרב 'מטעם' שולמה מתוך כספי המס שנגבה עבור בשר כשר (שחיטה כשרה / טקסה).

(הדמויות הפועלות בסצנה זו: שְׁלוּימָה וְוֹקֵר, וגדליה פִּיקְהוֹלֵץ²¹)

ווקר: (מדבר תוך כדי הליכתו פנימה) שוב הוא לא נמצא! אתמול הוא קבע איתי שאבוא בשעה היעודה כדי לכתוב עבורו דבר-דואר. והנה, הוא איננו. הוא הלך ל"ברית"! כל יום הוא הולך לאיזו שהיא ברית-מילה. כל יום הוא הולך לשמחות. שכה אחיה, סוחר נאה! לזה קוראים סוחר... לא לדעת לקרוא מכתב, לכתוב כתובת, אבל לא לוותר על שום "ברית", שום "בר-מצווה" ועוד שמחות כאלה! אני לא יכול להבין בשום אופן איך סוחר כזה יכול להחזיק מעמד אפילו יום אחד! ובכל זאת, הוא גביר עשיר... מעניין מאוד! אכן, ייתכן ששדים ורוחות עובדים בשביל סוחרים כאלה, או שמלאכים שומרים עליהם. מה אני יכול לעשות אם מלאך זורק להם פרוטה?²² (מתיישב ומוציא ספרון מהכיס) אני חייב לחכות לו. טוב שיש לי ספר. בינתיים אוכל לקרוא בספר השירים של אחד המשוררים החדשים. (הוא מעיין בספר. הדלת נפתחת חרש, ופיקהולץ נכנס.)

פיקהולץ: (ניגש בשקט אל ווקר) מה זה שאתה כל כך שקוע בעיון, שלוימה? **ווקר:** (מרים מהר את הראש) מה רואות עיניי? האם אתה הוא, גדליה? מאין הופעת פתאום, ידידי הטוב והיקר, גדליה? מתי באת? (מחבק ומנשק אותו).

פיקהולץ: הגעתי בדיוק היום.
ווקר: אה, גדליה! מה פתאום עלה בדעתך לבוא לכאן?
פיקהולץ: ש-שה, אל תתפלא כל כך, שלוימה! פשוט מאוד: הייתי בביתך, ואשתך אמרה לי שאתה צריך להיות כאן (מתיישב על כיסא).

²¹ במקור: "שְׁלוּימָה וועקער" (וועקער: מעורר. ברשימת הדמויות הפועלות שבפתח המחזה הוא מכונה 'איש העולם המודרני') שם המשפחה של חברו הוא "פִּיקְהוֹלֵץ", כשמה של הציפור שמנקרת בעצים (נָקֵר).

²² אזכור אירוני למנהג עממי חביב: כשילד מתחיל ללמוד ב"חדר", והוא מרכיז את ראשו אל דף שעליו רשומות אותיות ה"אלף-בית", עומד מאחוריו אחד מקרובי משפחתו (לרוב: אביו) ומטיל מטבע על הדף.

ווקר : (מקרב את הכיסא שלו אל פיקהולץ) נו, כעת ספר לי מה שלומך. מה נשמע בעירך בטלון?²³

פיקהולץ : (עושה תנועת ביטול בידו) בבטלון שלך?

ווקר : נו, שיהיה בבטלון 'שלי'. מה שלום הגביר שלנו מבטלון? האם הוא עדיין מבולבל וחסר אופי, לא עלינו? האם הוא עדיין מסכים לכל דבר ומחליף עשרה חברים בכל יום? כן, החוכר הזה, מה שמו, לכל הרוחות?... שכחתי מה שמו. אני מתכוון לחוכר הגבוה, המגולח כמו זקן-כפר. מה שלומו?

פיקהולץ : אני יודע למי אתה מתכוון. כעת הוא קבצן, וכבר אין לו מונופול על חכירת המס.

ווקר : רחמים עליו! בחיי, איזה ערך, נעבעך, יש לאדם פשוט כמוהו בלי כסף? שכה אחיה, אני מרחם עליו... מי אוחז אצלכם כעת במונופול הזה?

פיקהולץ : הגביר העביר לא מזמן את החכירה לר' גרשון חייקס. זה מכניס לו בערך ארבעת אלפים רובל בשנה. הוא צריך להשגיח על 'תלמוד תורה' של הקהילה ועל עוד מוסדות של הציבור. אומרים שהוא צריך להודות על כך לר' נתן פייגלס, הבורר של העיר.

ווקר : בחיי, ר' נתן הוא בחור חכם. מה שלומו? האם הוא עדיין קבצן? הוא הספיק לפשוט את הרגל כמה פעמים בחייו, ובכל זאת, נעבעך, הוא נשאר קבצן.

פיקהולץ : איזה קבצן! היום הוא מתפרנס יפה מאוד מעצות שהוא נותן לתקיפים חדשים. הוא מלמד אותם איך להגיב בתקיפות למתנגדיהם. חוץ מזה הוא מדריך את הגביר. הוא מתאמץ להורות לו איך להכשיל יריבים ולעשות כל מיני נכלולים: איך לחלוב כסף מהקיר, איך למצוץ את מֶח העצמות, איך להכין גבינה מְשֵׁלג, איך לגלגל עניינים ולהכשיל אנשים, איך מסנוורים את עיני הזולת, איך למהר לתפוס שלל,²⁴ ועוד כל מיני קונצים כאלה.

ווקר : (יורק) טפו עליו! הרי זה נורא, כל מה שקורה אצלכם בבטלון.

²³ שם סמלי זה שאוב מהשפה הרוסית (במקור: "טונעיאָדעווקע").

²⁴ לכך מכוון מטבע הלשון שבמקור: "וויאָזי מע כאַפט פיש פאַר דער נעץ" (איך תופסים את הדג לפני שמטילים את הרשת)

פיקהולץ : (שולח מבט חריף אל ווקר) 'אצלכם בבטלון', אתה אומר, ואצלכם בגלופסק המצב יותר טוב? ! שכה אחיה, לגמרי לא ! אם תביט סביבך, תראה שאצלכם ובעוד עיירות יהודיות העניים מוטלים, נעבעך, עשר אמות באדמה. בכל מקום יש יהודים חסודים שזונחים את עסקיהם ומתמסרים באדיקות לענייני העיר ולטובת הכלל כביכול. אחד הוא 'בעל טקסה', אחד הוא 'בא-כוח', אחד חוכר, אחד גבאי, אחד יועץ, אחד תקיף, אחד מקורב לרב, אחד הוא בן-בית אצל הגביר, אחד מיוחס, אחד הוא 'נכד'²⁵, לאחד יש סבתא בארץ ישראל, אחד רוקד בכל החתונות, אחד עסקן ציבורי, ואחד – סתם יהודי נאה. נו, האם בין אומות העולם יש כל כך הרבה אנשים טובים, יהודים רחמנים-בני-רחמנים, שדואגים לרווחת הכלל כפי שיש בינינו? אצל אומות העולם גביר הוא אדם פעלתן: סוחר, תעשיין, וכדומה. לעומת זאת, אצלנו, הגביר הקטן ביותר בעיירה הוא 'בעל טקסה', גבאי, עסקן רחמן. הוא סוחר רק לכאורה, ובעצם הוא נושא על ראשו, נעבעך, את כל הבעיות של יהודי עירו. בזכות זה הוא ושאר 'בעלי הטובות' רואים ברכה בכל אשר יפנו... הם טורחים, נעבעך, עד שגופם מעלה בשר, בלי עין הרע, נהיה צח ובעל כרס נאה. הם עושים הכול כדי לשאת-חן בעיני נציגי השלטונות... אבל לעניים אין בזה תועלת. מרוב טובות שניתנות להם הם מפסיקים לאכול ונחלשים. מצבם דומה לזה של בן-טיפוחים, שאביו העשיר מעתיר עליו המון אהבה, מפקיד אותו בידי מטפלות ואומנות שישמרו עליו וידאגו שהוא לא יזלול יותר מדי, למען ה'. ומה יהודי עני אוכל? – חולי, מכות וייסורים; פת לחם יבשה ועבשה, דייסה דלילה ודלה. על בשר אין לו מה לומר, חוץ מימי שבת. לכבוד שבת הוא מכין מעט מאכלי בשר: עצם, ריאות, ונתח קטן של חלקי-פנים זולים. כן, פנים כאלה יש לעניים. שלוימה, זה לא טוב. בחיי, לא טוב שאנחנו, היהודים, רחמנים כאלה. שכה אחיה, לא טוב שבעיירות שלנו יש כל כך הרבה 'בעלי טובות' ! שכה אחיה, לא טוב שאנשים רבים

²⁵ במקור: 'אייניקל' (נכד). כאן לא מדובר בנכד רגיל, כמו כל אחד מאיתנו, אלא בנצר של 'צדיק' חסידי.

לא יכולים לשפר את מצבם: ללמוד משהו, או לעסוק באיזו שהיא מלאכה. לא טוב שכמה בטלנים עזי-פנים נהיים לפתע 'טובי העיר' – בריות נאות, בעלי-טובות כל כך נדיבים... בחיי, זה לא טוב. אכן, ממש לא טוב...

ווקר: היום, גדליה יקירי, היום אתה נרגז במיוחד. אתה, ככה, מדבר בתוקף. הלב שלך מתפוצץ, ה? !

פיקהולץ: כן. אני כבר לא יכול להתאפק. אני מוכרח לשפוך את הלב. שזה יישאר בינינו: הנה, הכנופיה של נכבדי העיר שלי, בטלון, אלה שהתעניינת בשלומם: מוישה לאַפּ, טרייטל כַּאפּ, יוסל צַאפּ²⁶. אני לא מתכוון אליהם. אני מתכוון אל הקיר. מי הם? מה הם יודעים? אחד למד לכתוב כתובת, ומיד הוא מתמנה לתפקיד מזכיר הקהילה. אחר למד בפונדק כמה מילים משובשות ברוסית, ומייד הוא נהיה שתדלן. למישהו יש טחורים ופניו חיוורים וכחורים כשל יהודי כשר ונאה – הוא גובה תרומות למען יהודי ארץ ישראל. טיפוס עז-פנים לוקח בכוח חלק מגביית מס הבשר. ככה זה: אחד ככה, אחר ככה, כולם צועקים על פשוטי העם האומללים. טוענים שהם עצלים, עקשנים, לא רוצים להתחנך, ועוד חסרונות ועבירות. געוואלד! מה אשמתם של פשוטי העם? מה הם יכולים לעשות, אם הם חיים במציאות חשוכה כזו? הרי על כל יהודי מסכן יש שלושה 'בעלי-טובות' שיונקים את מֶחַ עצמותיו, שואבים את לשד גופו, חובטים בראשו, מטילים עליו אימה, נעבעך, סוחטים ממנו את הפרוטות האחרונות, מסנוורים את עיניו, ומייגעים אותו ב'טובות' שלהם! בחיי, פשוטי העם לא אשמים. יש להם לב טוב; מעצם טבעם יש להם שכל, רגשות. הם מבינים עניין, נכנעים למר גורלם, ומוכנים לספוג הרבה. אבל איך זה עוזר, אם אין להם מזל? אם במשך שנים רבות דוחקים אותם ומצופפים אותם במקום אחד, נעבעך, כאילו היו עדר כבשים? הרי כך הם לא זוכים לחזות בזיוו של עולם ולנשום אוויר צח. הרי אדם צריך לאכול, להתפרנס, לבסס את חייו כל זמן שהוא נושם, כל זמן

²⁶ "לאַפּ" (קיצור של לאַפּע: טלף של בעל-חיים / אדם גס) "כַּאפּ" (קיצור של כַּאפּן) – לחטוף) "צַאפּ" (קיצור של צַאפּן – לשאוב, למצוץ). החריזה המשעשעת מחדדת את העוקץ הגרוטסקי-סטירי.

שהדם זורם בעורקיו. כל אחד מחפש שפע אצל זולתו. בעל הכוח לוחץ על חסר הכוח, ממציא כל מיני תחבולות ואמצעים כדי להשיג פת לחם, לקיים את הנשמה. הטבע הוא חזק. הוא תובע את שלו. הוא מזין את עצמו. הוא מחפש כל אמצעי כדי לקיים את עצמו. לכן יש אצלנו, בבטלון, כנופיה של טיפוסים כמו אלה שדיברנו עליהם: כל מיני אנשים שפלים, אברכי-משי נצלנים, גדודים של שדכנים, מלמדים, 'כלי קודש', קמונים, פקידים ממשלה. כולם רוצים לאכול ולקיים את נפשם. לכולם יש חושים ודחפים. כולם רוצים לחיות. אין מה לעשות נגד דרישות הטבע. שום עצה ושום תבונה לא יעמדו כנגדן. הטבע גובר על הכול! אה, שלוימה, זה לא טוב! רחמים על היהודים שלנו... הגיע הזמן שיניחו להם כדי שיוכלו לנשום קצת!

ווקר: לא, גדליה. זה לא כל כך פשוט. צריך להיות משהו שגורם לך לדבר בלהט כזה. איך זה? – אתה, גדליה קר הרוח, גדליה הטוב והרגוע? אתה, גדליה, שאתה תדבר בהתרגשות לוהטת כזו? לא, לא! תגיד מה שאתה רוצה, אבל משהו כאן לא כשר. (הוא מניח את ידו על כתף חברו) אני מבקש ממך, גדליה, תגיד – אתה מוכן להישאר כאן?

פיקהולץ: לא, אני מתכוון לנסוע עוד היום.

ווקר: מדוע אתה ממהר כל כך לחזור לבטלון שלך?

פיקהולץ: בבקשה ממך, אל תגיד יותר בטלון שלך. אני כבר לא איש-בטלון.

ווקר: מה פירוש? אתה כבר לא רב בבטלון? איך זה? מה קרה? מדוע?

פיקהולץ: אתה שואל מדוע? בגלל זה! מפני שיש אצלנו 'בעלי-טובות' שבגללם נושאי משרות לא יכולים להביע דעה. קולם של אנשים ישרים לא נשמע, כי אין להם שום ערך בעיר. רבים מפחדים לומר מילה. ר' טרייטל, שיחיה, והכנופיה שלו מנהיגים את העיר. הכול נתון בידיהם: הטקסה, החכירה, בית המדרש של הקהילה, כל מוסדות הצדקה, כספי הציבור. הם מאלצים אנשים להפקיד שטרי חוב חתומים בידי יושב הראש, הרב וכדומה, כדי שאם מישהו יסרב להיענות לדרישות ר' טרייטל וחבריו, הם ידרשו לפרוע את

השטר.²⁷ כעת אתה מבין מדוע אני כבר לא רב בבטלון? אותי אי-אפשר למכור; אני לא מוכן לחבור לאנשי שקר וכזב ולחמוס עניים אומללים. אני לא יכול לעשות מה שמישהו אחר מורה לי לעשות כי זה מתאים לו... לכן עזבתי. שיהיה שם רב אחר במקומי.

ווקר: (במרירות) איך זה? שותקים להם, לכנופיה הזו? מה, העולם נהייה, ככה, הפקר?

פיקהולץ: (גונח) יהודים הם חלכאים ונדכאים. הם חושבים, נעבעך, שכך צריך להיות. מי, בכל האומות, מי יכול לסבול ולשתוק כמו היהודים?... אגב, אם זועקים נגד הגניבות ומעשי הרשע של ר' טרייטל, זה נחשב להלשנה. העיר, כלומר ר' טרייטל והכנופיה שלו, כועסים על כך שמסגירים אותם. אפשר לחטוף פסק גרוע. ר' טרייטל כותב אל מי שהוא מוצא לנכון, כביכול בשם העיר... אין לו בעיה להשיג חתימות של נכבדי העיר, כי הם מוכנים לשקר בשבילו. כעת יש לו גם שטרות.²⁸

²⁷ כאן מעיר המחבר במילים הבאות: "אמר ר' מנדלי: בנסיעות שלי בבסרביה נתקלתי במין טרייטל כזה בעיירה קטנה על גדת הדנייסטר, במרחק-מה מהעיירה יאמפלה. שמעתי עליו דברים נוראים. הוא ממש שד עוטה 'טלית קטן' ארוך [ב.ר.]: כלומר, צבוע מתחסד]. הוא גרם צרות רבות. ה' יתברך ישמור על כל היהודים ויציל אותם מרבנים כמו ר' טרייטל זה."

²⁸ אכן, זה מה שקורה בסוף המחזה: נכבדי גלופסק גרמו למאסרו של ר' אייזיק זאיגה שקם נגדם. לשם כך נעזרו בשטר-חוב על חוב שלא היה. ראו בקטעים מתוך מערכה ה' שיובאו בהמשך. לענייננו, המחבר לא יכול להתאפק, ומעיר גם כאן: "אמר ר' מנדלי: יש לי עוד הסבר לשאלה של ווקר, מדוע שותקים לר' טרייטל וכדו'. כפי שאני רואה, הוא לא מכיר, במחילה, את יהודי פולין. יהודי מפולניה יודע להיות פעלתני בביתו ומאחורי התנור בבית המדרש. שם הוא הופך עולמות. כשאני יכול לשאת את העוולות והגזילות שמתרחשות בעירו, הוא זועק, דורש שיכתבו בעיתון על כל מעשי הרשע, כדי שהאמת תצא לאור ותצוף כמו שמן על פני המים ואנשי הכוזב ילמדו לקח ויסולקו ממעמדם. אבל כשצריך לפעול ממש, הוא לא בבית. הוא מסתתר במחילת עכברים מאימת הצווארון האדום. [ב.ר.]: במקור – "א רויטן קאלנער": צווארון אדום. הכוונה לקצין במשטרת הצאר, שלובש מדים בעלי צווארון אדום.] הוא נהיה חתלתול [ב.ר.]: במקור – "קעצעלע". הכוונה למישהו לא מזיק], תם שאינו יודע דבר, הוא אומר "בוקר טוב" מתחנן לכל מי שביטל פעם בהבל פיו, מהלל אותו בבית המדרש, וטוען שאין בעולם אדם הגון יותר ממנו. עם זאת אני מודה שיש אמת בהסבר של פיקהולץ. אכן, היהודים שלנו מדוכאים מאוד. נוסף לכך, הם פוחדים להתלונן על מישהו רע ולחשוף את מעלליו,

ווקר : (מועך את הספרון שבידו. קורא בהתרגשות) גדליה, הישאר כאן, גדליה !
פיקהולץ : כאן לא מקומי.

ווקר : (התרגשותו גוברת) להיפך, כאן מקומך. (הוא קם וקורע את הספרון בזעם רב).

פיקהולץ : (מביט בחברו בתימהון) מה אתה עושה, שלוימה ?

ווקר : (בקול נסער) אני עושה מה שאבותינו עשו על נהרות בבל בשעת חורבן. המשוררים תלו את כינורותיהם על ערבות. הם לא שרו ולא ניגנו יותר, ורק ייללו וקוננו בצער. די לשיר, גדליה ! די לכתוב שירים ומליצות נאות בשעה שבני העם שלנו, בני העם הדלים סובלים על גדת נהר גְּנִילוּפִיטְקָה. אני קורע את מיתרי הכינור היהודי (הוא אחוז דחף נסער, וקורע את דפי הספרון) יהודים לא נולדו כדי לשיר ולנגן... צריך לחשוב על עניינים רציניים. הישאר כאן, גדליה. שנינו ננסה לעשות משהו. שנינו נפעל יחד למען אחינו העניים. כאן, גדליה, כאן הוא המקום לפעול.

פיקהולץ : (בצחוק מריר) אֵי, שלוימה, אתה רוצה לפעול למען יהודים ? ! הרי הם ייהפכו לאויבים שלך אחרי שתמסור את נפשך למענם ! כל מי שעומד לטבוע, רוצה להטביע את מי שמזנק למים כדי להצילו. כמעט תמיד חולים שונאים את הרופא שלהם. זהו טבעו של אדם... אתה תשתדל לעשות משהו, תתאמץ לשפר ולהיטיב, ולפתע יופיע איזשהו סרבן שיטען שאתה אפיקורוס, שחסרה לך שיערה בזקן... נו, כאן נגמר כל העניין. עושים ממך עפר ואפר, ואתה תרוץ אל 'בעלי-הטובות' בדיוק כמו בעל-חיים אומלל שמתפתה לרוץ לקראת נחש נורא שמהפנט אותו במבט עיניו ומושך אותו אליו... לא, שלוימה, אתה נלהב מדי. לא, אני אומר לך, שלוימה. לא, אני לא רוצה לפעול ולהשפיע.

ווקר : (בלהט) אתה נשאר כאן, גדליה ! אתה תהיה רב. אני מכיר את שטאַנדהפּט, הגביר של העיר. הוא המנהיג שקובע עניין. יש בינינו יחסים טובים, ואני אבקש ממנו שיעניק לך משרה של רב.

כי הם יודעים שאומות העולם טופלים את אשמת אדם אחד על כלל ישראל, ושופכים את זעמם על כל הציבור היהודי. לכן, מחשש של חילול השם, חס ושלום, הם רוטנים בשקט ולא זועקים בקול.

פיקהולץ : איי, שלוימה, אתה עוד לא התנסית. אתה לא יודע מה זה גביר. אתה לא מכיר את שטאנדהפט, אצלו אין דבר כזה, ידידות או מצפון. הוא אוהב רק את עצמו, ומחפש רק את התועלת שלו. איי, שלוימה, היזהר! הישמר מפניו!

ווקר : לא נורא. זה עניין שלי. אני חוזר ואומר לך: שטאנדהפט ימנה אותך לרב.

פיקהולץ : אני מודה לך, שלוימה, על הטובה שאתה רוצה לעשות לי! פוי, אני מתעב רבנות כמו זו שניתנת על ידי. פוי, אני יורק על רבנות שמחייבת אותי למכור את עצמי לַשָּׂד; רבנות שלמענה צריך להיכנע, להיות עבד כנעני; רבנות שלמענה צריך להיות מי שרואה ושומע, אבל שותק! פוי, פוי, פוי! אוי לאותה רבנות! אני אהיה רב רק כשהציבור ירצה בי, כשכולם – עניים ועשירים כאחד – יִמְנו אותי ויאמינו בי; כשרבים, אפילו העניים ביותר, נעבעך, ימצאו אותי ראוי למלא את המְשָׁרָה. אבל בשביל זה צריך לחכות הרבה זמן! תהיה בריא, שלוימה, אני חייב לנסוע. בוא לא נפריע זה לזה. (עומד לצאת).

ווקר : אה, גדליה! חכה קצת, גדליה!

פיקהולץ : לא, אני חייב לנסוע. תהיה בריא, בקיא ומנוסה. היזהר משטאנדהפט, ואל תשלה את עצמך שתוכל לפעול ולהצליח בציבור שלך. שלום ולהתראות! (הוא מתנשק עם ווקר ומסתלק).

ווקר : (אחרי שהרהר קמעה) אה, גדליה, פקחת את עיניי. עכשיו אני מתחיל להבין איך סוחר כמו ספודק יכול לפעול ולהתעשר. כפי שאני רואה, אין מלאך שזורק מטבעות כמו שמספרים לילדים ב"חדר", ואם אדם לא לוקח בעצמו, אין לו... אלא שזה לא טוב להיות בעל עיניים פקוחות. לא טוב לראות הרבה. זה מרתיח את דמי, מאיץ את פעימות לבי. אני מרגיש שהפנים שלי לוהטים. מחניק לי פה. אני לא יכול לנשום את האוויר של המקום. אני חייב לצאת מכאן ולא לחזור. אה, גדליה, אתה פקחת את עיניי! (ממהר לצאת וטורק את הדלת).

[סוף מערכה ראשונה]

הערת המתרגמת:

כעת, אחרי שנזכרנו בכמה פרטים מסיפור חייו של המחבר וקראנו את ההקדמה שכתב למחזה ("אמר מנדלי מוכר ספרים") ואת המערכה הראשונה, אנחנו יכולים להבין מה הניע אותו לכתוב את המחזה, להכיר כמה מהדמויות שמייצגות את המחנות המנוגדים, ואת הבעיה הערכית שעומדת במרכז הקונפליקט הדרמטי. בשלב זה אפשר גם לקלוט שמן מהיחס של נכבדי העיר ושל שני מתנגדיהם אל פשוטי העם – קורבן ההנהגה המושחתת.

ארבע המערכות הבאות מציגות תמונת מצב מפורטת יותר, והיא הולכת ומתמקדת ממערכה למערכה. התככים של נכבדי העיר גוברים גם כשהם נאבקים בינם לבין עצמם על הרווחים ששיגו מגביית המס, וגם כשהם זוממים איך להכניע את הקמים נגדם.

במקביל, ההופעה של פשוטי העם נעשית מוחשית יותר ויותר. הם מופיעים לראשונה בסצנה השנייה של מערכה ב', אחרי שנכבדי העיר סיימו לאכול את סעודת 'מלווה-מלכה' הדשנה שלהם וסיכמו מה כדאי להם לעשות כדי להבטיח את רווחיהם ואפילו להעלותם. אל החדר נכנסים בעלי מלאכה, וכולם מדברים יחד: "אנחנו מבקשים את סליחתם, רבותינו הנכבדים, על שאנחנו מטריחים אתכם. הרי אנחנו רק אנשים פשוטים." מה הבעיה שלהם? – הם מתלוננים על חוכר הנרות²⁹, שמספק נרות פגומים, למרות שהם משלמים מס גבוה. לטענתם, הנרות מתמוססים מהר והם נאלצים לשבת בחושך בשבת. תלונתם לא נענית.

מערכה ג' מתרחשת כעבור כמה שנים. התעוזה של פשוטי העם גוברת. כעת הם דורשים לבדוק את ספרי החשבונות של הקהילה. 'בעלי הטובות' רותחים מכעס ומחפשים דרך להשתיק את מי שמעז להתלונן. כך מתברר מדברי נכבדי העיר שהתכנסו כדי לטכס עצה. פְּלִתְקָלָס קורא: "איזה טררם! הציבור הומה ורוגש. כולם צועקים ודורשים דין וחשבון." הנכבדים נבהלים. ספודק מרגיע את הרוחות: "מי שומע לפרחחים ההוללים האלה, הבטלנים האלה, עמי הארצות?! " בהמשך הוא מספר

²⁹ נוסף למס העיקרי על בשר כשר, מס הטקסה חל גם על מוצרים נוספים הקשורים לקיום מצוות היהדות. כאן – נרות שבת.

שבעלי המלאכה, עמי הארצות האלה, התכנסו לאסיפה, ופורץ בצחוק.
"חה-חה-חה! צעירים גסים, דרדקים פשוטים, מתכנסים לאסיפות! ... אוי
ואבוי לדור הזה ולעולם הזה! עולם נאה נהייה בעוונותינו הרבים..."

מערכה ד' נפתחת במידע על יוזמה להקל את נטל מס הבשר, וספודק
מתייחס לזה כאל "גזירה". בהמשך מתברר שיש אידיאליסט חברתי בעיר
(שלמה ווקר), שפועל למען שינוי זה. בתמימותו הוא מבקש את עזרת
שטנדהפּט, שמציג עצמו כאדם נאור בעל מודעות חברתית. שטנדהפּט
מתחמק. חבריו של שטנדהפּט נכנסים, ואחרי שווקר הולך, מתברר שהוא
נחשב בעיניהם טיפש טורדני. כדי למנוע אפשרות שהיוזמה החדשה
תצליח, הם מחליטים לדאוג שהשוחט יסרב לשחוט עוף 'הולנדי'³⁰ בנימוק
שהוא לא 'כשר'. ומה קורה בהמשך?

המערכה החמישית מציגה שני מאבקים נגד ההנהגה המושחתת של
העיר: של אייזיק זאיקה, שבסך הכול רוצה ליהנות מבשרו של עוף הולנדי,
ומגיע לבית הכלא. ושל שלמה ווקר³¹, שמנסה להמריד את הציבור נגד
העוול הזה. במערכה זו יש תשע סצנות, והן ערוכות בתבנית סימטרית:
ארבע הראשונות מתמקדות באיזיק זאיקה, ארבע הבאות בשלמה ווקר,
והאחרונה – מעין אפילוג, שעיקרו – נאום פרידה מהעיר. נקרא אפוא את
הסצנה הראשונה, ונתוודע אל הסצנות שלאחריה:

• • •

מערכה חמישית

תמונה ראשונה

(בית השוחט: מהומה איומה, קולות רמים של העופות העומדים להישחט, גערות של
השוחט בנערות שמורטות נוצות.)

אייזיק: (נדחק בין הנשים, ומושיט לשוחט עוף 'הולנדי' גדול) ש-ש-שחט עבורי
את התרנגול הזה!

³⁰ עוף עתיר בשר, שמשלמים עבורו מס נמוך בהרבה מהמס שנגבה על בשר בקר.
³¹ לשניהם יש שם מייצג: "אייזיק זאיקע" - אייזיק הגמגמן; "שלמה וועקער" - שלמה
המעורר.

השוחט : (מביט בתרנגול) יקירי, אני לא אשחט עבורך את התרנגול הזה.
אייזיק : מ-מ-מדוע לא?
השוחט : בחיי, יהודי נאה! הוא רוצה לאכול תרנגול שבשרו טריפה! יהודי נאה, שכה אחיה.
הנשים : (כולן יחד) טריפה! טריפה! הוא רוצה לאכול בשר טריפה!
התרנגול ההולנדי : קוקוריקו! קוקוריקו!
אייזיק : מ-מ-מדוע ת-ת-תרנגול הו-הו-לנדי הוא טריפה?! האם לא מקרקר כמו כל התרנגולים?
השוחט : במחילה ממך, לך אל הדיין ושאל אותו.
אייזיק : הדיין שלח אותי אליך.
השוחט : איך יהודי לא מתבייש לבקש שישחטו עבורו תרנגול לא כשר? יהודי כזה, יהודי בעל זקן?
הנשים : (כולן יחד) ואז הילדים הקטנים שלנו ימותו בגלל חטאיו, בגלל הקישקעס הטמאים שלו!
אייזיק : מ-מ-דוע או-אוכלים בכל מקום תרנגולים כאלה? ומ-מ-דוע אכלו אותם פעם גם כאן?
השוחט : (בכעס) קודם כל הוא שואל שאלות. כל העיר לא שואלת. אם אומרים 'אסור', מן הסתם זה אסור. למה אתה שואל שאלות? בוש וחרפה! בחיי, תתבייש לך!
אייזיק : (במתחנות) אם א-אני ל-לא מבין, א-אני ל-לא מתבייש לשאול.
השוחט : (ביראת שמיים) ככה?! יהודי נאה, בחיי. הוא שואל!... שכה אחיה, עזוב אותי במנוחה ולך לך. לך! אין לי זמן להתעסק איתך. (אל הנשים) מרטו, נשים, מרטו!
(הנשים פורצות בצחוק. אייזיק עומד ומביט לרגע בשוחט ובנשים המורטות, והולך כשהתרנגול בידו)

• • •

הערת המתרגמת:

אייזיק מתעקש, והתרנגול ההולנדי ממשיך לכבב בשלוש הסצנות הבאות: בסצנה השנייה אייזיק הולך לבית המדרש ומציג בפני הדיין מסמך

”כתוב וחתום” בידי רבני לְמַכְרָג, שמאשר את כשרות התרנגול שלו. אבל הדיין מסרב להיענות בטענה שדעת רבני למברג לא תופסת כאן. אייזיק מזכיר לו שלא מזמן תרנגול הולנדי נחשב ‘כשר’ בעיר. הנוכחים מאשרים את טענתו, והדיין תוקף את אייזיק: “אפיקורוס!”, אבל אייזיק בשלו: “אל ת-תשקר בשם הת-תורה!” הוא תוהה: אם עופות ‘הולנדיים’ אינם כשרים, מדוע אנשי העיר אוכלים את הביצים שלהם? הדיין מבטיח לענות מחר. בסצנה השלישית הדיין פונה אל ‘עושי הטובות’ ומבקש את עצתם. הם מציעים לו לתת לאיזיק ‘היתר שחיטה’, ועם זאת לפרסם ברבים את הספקות בדבר כשרות בשר התרנגול ההודי. אבל זה לא מספיק, ובסצנה הרביעית נחשפת הנכלוליות הנבזית של חוקרי מס הבקר: לא כדאי להם שאנשי העיר יאכלו בשר עוף הולנדי, כי כך יפסידו את חלקם במס על בשר בקר. לכן הם דואגים להשתיק את אייזיק: הם מצייגים שטר-חוב ישן שהוא פרע מזמן, ודורשים שישלם את החוב המדומה. לאיזיק אין כסף, והוא נידון למאסר.

ארבע הסצנות הבאות מתמקדות בגורל המר של אייזיק ומשפחתו, ובניסיון הנואש של ווקר לסייע להם בעזרת ציבור גדול של פשוטי-עם. הסצנה החמישית מתרחשת בביתו הדל של ווקר. ווקר מבין שטעה כשהסתמך על שטנדהפט, וכעת הוא נותר לבד במערכה נגד ‘טובי העיר’. ברגע זה מתפרצת לחדר טוֹיֵבָה-לאה, אשתו של אייזיק, וזועקת: “אָסרו את אייזיק! [...] געוואַלד! אייזיק שלי!” ווקר מצטרף לזעקתה: “געוואַלד, אלוהים, מדוע אתה שותק?! אשתו של אייזיק בוכה: “אוי ואבוי לי, עולמי חשך בעדי, אייזיק איננו!” ווקר מנסה לנחם אותה ומבטיח לה שיעשה ככל יכולתו לשחרר את בעלה. אל החדר נכנסת עוד אישה ענייה ומבקשת עזרה. ווקר מזועזע, זועק נגד אדישות הציבור שמקבל בהכנעה את הסבל שנגרם לו על ידי ‘טובי העיר’, ומגדף את מי שיכול לפעול, ואינו עושה דבר, מחשש לשלומו. לבסוף הוא קורא: “אני לא יכול להתאפק יותר; אני לא יכול לשתוק! אני חייב לצאת בהקדם ולומר את האמת!” אשתו של ווקר מנסה לעצור בעדו, להבהיר לו שהוא עומד לצאת למאבק חסר תוחלת, שרק יזיק לו ולבני ביתו. היא מבקשת ממנו שירחם על עצמו ועל בני ביתו, ויתפייס עם ‘טובי העיר’. ווקר מסרב: “הה? לרחם על עצמי, עליך ועל ילדינו, בעוד אלפי אנשים סובלים? ... לא, לא, אלף פעמים לא!” (סצנה שישית). בסצנה השביעית נפגשות שתי הנשים: אשתו של

אייזיק ואשתו של ווקר. טויבה-לאה מקוננת: "עולמי חשך בעדי. הם אסרו את בעלי. [...] הלוואי שאייזיק שלי היה שומע בקולי. מזמן ביקשתי ממנו שלא יתערב, שלא יהיה לו אכפת מהם. הם חזקים. אי אפשר לעמוד נגדם..." בתיה, אשתו של ווקר, מסכימה איתה. הסצנה השמינית מתארת מה קורה ברחוב: בעלי מלאכה עוקבים במבטם אחרי בא-הכוח של העיר, פֶּיאָוֹקִין, שעובר ברחוב ובידו מסמך רשמי. להרגשתם, זוהי גזירה חדשה, אבל הם חוששים להשמיע קול. ווקר מנסה לעורר אותם בעזרת רעיונות של תנועת ההשכלה, שקוראים להם להיות אמיצים, חרוצים, ובעלי יָדע. לדעתו, אין מה לחשוש מהשלטונות, אלא מ'בעלי הטובות' שמוצצים את לשד העצמות של העניים. ברקע עולים קולות של עסקנים שמסיתים את הקהל נגדו. עסקן אחד צועק מרחוק: "חוצפה! תשמעו מה האפיקורוס הזה אומר, מה הוא רוצה!" חברו מוסיף וקורא: "הוא רוצה להקים גימנסיות, להמיר את דתם של ילדי ישראל!". ההסתה הפרועה נקלטת בקלות, ומן ההמון נשמעים קולות: "איזו חוצפה! לדבר כך על יהודים חסודים, על עושי צדקה שפועלים למען הציבור ומקריבים עצמם לטובת הכלל!" "איפה האפיקורוס הזה?" לא חסר הרבה עד שההמון יעשה שפטים בשלמה ווקר. לפתע מופיע מישהו לבוש מדים ומחלץ אותו. למרבה הפלא, זהו גדליה פיקהולץ, חברו של ווקר. גדליה מספר לשלמה שהוא למד רפואה באוניברסיטה. כעת הוא רופא בבית חולים ממשלתי, וזה לא מפריע לו לשמור על יהדותו. הוא מיעץ לשלמה לעזוב מהר את גלופסק ולפתוח פרק חדש בחייו. רואים את אייזיק מובל לבית הכלא. כעת הוא מכריז בלי לגמגם שהוא מעדיף לשבת בכלא, ולא לחיות בעיר גלופסק. החיילים הודפים אותו.

הסצנה התשיעית מתפקדת במחזה כמעין אפילוג: נאום פרידה של ווקר מהעיר גלופסק. כיוון שווקר מייצג במחזה את עמדת המחבר, אפשר לומר שזהו נאום הפרידה של מנדלי מהעיר ברדיצ'ב. בין השאר קורא ווקר: "היי שלום",³² גלופסק, עיר אומללה! [...] עיר שיש בה הרבה פוסקים, הרבה גבאים, הרבה מיוחסים, הרבה 'בעלי טובות', הרבה קבצנים. [...] היי שלום, עיר גדולה, שכל כך הרבה אנשים הגונים סובלים ומתייסרים כך;

³² במקור: "זיי געזונט" (תרגום מילולי: תהיי בריאה). בפועל מילים אלה מתפקדות כמילות פרידה.

שבבית הכלא שלך יושב איש יקר וישר כמו זאיקה, וברחובות שלך דוהרות
כרכרות של גבירים עשירים. [...] אה, גלופסק, זעם אלוהים ניתך עלייך.
הוא מעניש אותך ברעב, דבר, מגיפה, אש, חיות טרף, 'בעלי טובות'! [...]
הלוואי שה' ירחם עליך וישליט בכך סדר טוב. [...] לעת עתה לא טוב לך,
נעבעך."

מה נאמר ומה נדבר? – כשקראתי את המחזה שפשפתי את העיניים.
חשבתי לרגע שאני רואה מולי תמונת מצב עכשווית...

(תרגמה מיידיש והעירה: בלהה רובינשטיין)

ויליאם בלייק

רוחו של הבל

התגלות בחזון יהוה³³ מעיניו של ויליאם בלייק

ללורד בירון אי-שמה

מה לך פה, אלישע ?

כלום יוכל המשורר לפקפק בחזונות יהוה ? הטבע סר צורה,

אך הדמיון יצוק בה. הטבע סר ניגון, אך הדמיון נוגן הוא.

הטבע משולל על-טבע, וכך הוא פג אל עירומו :

הדמיון הוא נצח.

תמונה : ארץ טרשים. חווה עלופת-יגון על גווייתו של הבל, המוטלת בסמוך לקבר. אדם כורע לצדה. יהוה ניצב ממעל.

יהוה : אדם !

אדם : לא עוד אשעה לקריאתך, רוח. כלום זה המוות ?

יהוה : אדם !

אדם : לשווא אתה קורא : לא עוד אשמע. זה הנחש

שזרע האשה ישופו ראש ? זאת אשר הבטחת ? אויה !

שבע פעמים, הו חווה, שבע פעמים נפלת על המת. אויה ! אויה !

חווה ניעורה מן העילפון.

חווה : כלום זאת הבטחתו של יהוה ? אבוי ! כל זה חזון תעתועים :

המוות, החיים, יהוה !

יהוה : אשה, שאי עיניך !

קול עולה ובא.

³³ במקור, לאורך היצירה – Jehovah.

קול : ארץ אל תכסי דמי ! אל תכסי דמי !

נכנסת רוחו של הבל.

חוה : רוח עוועים, לשווא נשאת את תוארו של הבל.

הבל : אני קורבן-אדם, עובר ונד בין אלוהים שאת בשרי

איוו למשכנם : ארוס לרוח שתרקיע אל הרום

ובתהום רבה תחקור.

בריתך ברית שווא, יהוה ! אני נוקם הדם

ונשיאו. הו ארץ ! אל תכסי דמו של הבל.

יהוה : מה נקמה תיקח ?

הבל : חיים בעד חיים ! חיים בעד חיים !

יהוה : רוצחו של קין בן מיתה אף הוא, הבל ! ומי יהא זה ? אדם – אתה ?

ושמא את, חווה ?

אדם : כל זה חזון תעתועים מאת דמיון פושט-צורות.

בואי, חווה : נלך, נסור מעם התעתוע.

הבל מת וקין הרגו. עוד רגע ונמות גם אנו,

ואז – מה אז ? כהבל האומלל נהי למחשבה ; או שמא -

כך ? הו ! מה שם אקרא לך, צלם שמיים, אב רחום,

אשר נגלה בחזוני ? חווה, התראי גם את ?

חוה : ברור אני רואה בעין הרוח. ועוד אני רואה את הבל בחייו,

והוא כמונו טרף למכאוב ; ואף על פי כן יהוה רואנו ועוד בחיים חייתו.

וכי לא נאמין בחזון הזה בכל מאודנו, אף על פי שלבנו חלל ?

אדם : חווה, אמת דיברת. בואי ונכרע.

הם כורעים לפני יהוה.

הבל : כלום אלה קורבנות הנצח, יהוה – רוח רצוצה

ולב אופל בחרטה ? לסלוח לא אוכל : השטן עושה בי

כבתוך שלו, ובמקדשים אשר יישאו שמך מאסתי.

יהי כחוקתך : אל קין תשוקתי והוא ימשול בי ; ולפיכך דמי

רותח לנקם, קורבן בעד קורבן, דם בעד דם !

יהוה : ראה ! נתתי בידך שה לכפרה, והוא חליפתו

של הרוצח – שאם לא כן יסופו החיים לעד.
הבל : אנוס אני לצעקה, ארץ ! אל תכסי דמו של הבל.

הבל צונח אל הקבר, והשטן קם ועולה ממנו, חבוש שריון קשקשים וכתר, חמוש בחנית.

שטן : דם ! דם אנשים ולא דמי כפרות
של פר ועז, הו יהוה ! אלוהים חי על קורבנות
אדם : וכך אני, אנוש, הוא אלוהי כל איש, הו
יהוה ! בחבל סלע ואלון עתיק, מושב דבקון לבן ודרדרים
קמה עירו של קין מן הדם – דם אנשים ולא דמי פר ועז,
אשר על כן הקרב תוקרב אתה לי, אלוהיך ! וייסוריך מנחתי.
יהוה : הנני מצווה לך – (רעמים) – מיתת-עולם : לנצח תיכחד
מעצמך – נשוך-שטן תדחוק את השטן
לתהום שתופת מתהפכת בה לעד.

מקהלה של מלאכים נכנסת משני צידי הבמה ופותחת בשיר :

אלוהי האלילים נשבע לנקם ! ואתה העזת בו
פניך, הו אלוהים יהוה ! בעצם השבועה באת, חבוש
בתלמוד סליחתך. מוות, יתקדש שמך ! כלום זאת ברית-אחים ?
אלוהים חזה שבועתם באש האוֹכְלָה, והם נגולו זה מזה,
רעדו מפני כיסא הרחמים והם מוקעים
לרקיע במסמרות שלום, ברית-אחים ואהבה.

המסך יורד.

(מאנגלית: עודד וולקשטיין)

פדריקו גארסיה לורקה

חתונת הדמים

טרגדיה בשלוש מערכות ושבע תמונות

עברית: לאה גולדברג

את 'חתונת הדמים' תרגמה גולדברג ב-1946 עבור ההפקה של תיאטרון הקאמרי (בימוי: יוסף מילוא; תפאורה: מרסל ינקו; כוריאוגרפיה: גרטרווד קראוס; מוסיקה: פרנק פולק). ברשימת ביקורת (לא אוהדת במיוחד) שפרסם מבקר התיאטרון דב בר מלכין ('על המשמר', 16.8.1946), תואר התרגום במילים הבאות: "הליריקנית לאה גולדברג שרה בעברית את שירתו הדרמטית-לירית של המשורר הספרדי בלשון-במה פיוטית ומדויקת גם יחד, יפה בניבה ונוחה להיקלט. השיר שבמחזה בא – לשחקנים ולקהל – מפיה של לאה גולדברג." זהו כפי הנראה התרגום העברי הראשון ל'חתונת הדמים' – שמאז כבר זכה למספר תרגומים נוספים – והוא רואה כאן אור לראשונה.

מערכה א'

תמונה א'

החתן:	(נכנס) אמא!
האם:	מה יש?
החתן:	אני הולך.
האם:	לאן?
החתן:	לכרם. (ניגש לדלת)
האם:	המתן.
החתן:	וכי מה יש?
האם:	שמא תסעד פת-שחרית, בני.
החתן:	לא, אנוכי אוכל מן הענבים, תני לי סכין.
האם:	למה?

- החתן: (צוחק) לקטוף את האשכולות.
האם: (מסננת מבעד לשיניים) סכין, סכין... ארוורת כולן, כל הסכינים שבעולם וארור אותו בטלן אשר המציאן.
החתן: הבה ונדבר באיזה עניין אחר.
האם: והרובים והאקדחים, והקטן בכל האולרים ואפילו האתים והמעדרים.
החתן: נו טוב, טוב!
האם: כל דבר שבכוחו לרצוח גבר. גבר יפה-תואר, פרח ביופיו, יוצא אל כרמו או אל עצי הזית שלו, וכל הדברים האלה שלו הם בירושה באו לו...
החתן: (משפיל ראשו) שתקי.
האם: ... והנה הגבר הזה איננו חוזר עוד. ואם חוזר יחזור אין לך ברירה אלא לכסותו בסנסני התומר, או להציב על חזהו קערת-מלח פן תתנפח הגווייה. הבן לא אוכל, כיצד אתה יכול לשאת סכין, כיצד יכולה אני בעצמי להחזיק במגירתי את הנחש הזה!
החתן: שמא יספיק?
האם: ואפילו אני חיה מאה שנים – לא אדבר אלא על עניין זה בלבד! תחילה אביך... לא שבעה עיני לראותו, כראות פרח הקרפול ראיתו... ולא ארך אושרנו, אלא כשלוש שנים בלבד. ואחריו אחיך. וכי כיצד ייתכן הדבר שחפץ קטנטן אשר כזה, כאקדח או כסכין, ירצח גבר חסון כשור? לעולם לא אשתוק. הזמן חולף והולך והצער מוסיף וצורב את עיני ביתר שאת, את כולי, את כולי שורפני, עד לעיקרי השערות.
החתן: נו, סיימת?
האם: לא, לא סיימתי. מי יחזיר את אביך? את אחיך, מי ישיב? ואחרי אלה... בית סוהר. וכי מה הוא אותו בית סוהר? שם אוכלים, מעשנים, פורטים על גיטאות! שני פרחי נבלו, קמלו, נאלמו דום, עשב עלה על קברותיהם, והרוצחים משתעשעים בבית הסוהר, מביטים אל ההרים. וכי מה, הארצח אותם?
החתן:

- האם: לא, הרי על שום כך אמרתי... וכי כיצד לא אגיד בשעה שרואה אני כי אתה יוצא באותה דלת עצמה? קשה מנשוא לראותך אוהז סכין, וגם אין אני רוצה שתלך לשדה!
- החתן: (צוחק) נו, רב לך!
- האם: מה רוצה הייתי שתהיה אישה! לא היה לך אזי צורך לצאת את הבית. והיינו רוקמים...
- החתן: (צוחק) ומה אם אקח אותך לכרם?
- האם: וכי מה תעשה זקנה בכרם? הלא תושיבני בצל?
- החתן: (מרים אותה) זקנה, זקנתי, זקנה חמודה שלי.
- האם: אביך היה לוקחני. בן לאבות טובים אתה. דם טוב נוזל בעורקיך. זקנך הניח ילד בכל קרן זוית. הנה דבר זה מוצא חן בעיני. חייב הגרעין להיות גרעין, והגבר – גבר.
- החתן: ואני, אמי?
- האם: מה – אתה?
- החתן: הלא הבינות?
- האם: (קדורנית) מה?
- החתן: וזה לא לפי רוחך?
- האם: לא.
- החתן: ובכן מה?
- האם: בעצמי אין אני יודעת. כך, לפתע פתאום – במפתיע, במפתיע בא הדבר; יודעת אני כי נערה טובה היא, הלא כן? צנועה, שקדנית, את הבצק תלוש, אף כמו ידיה תופרת את שמלותיה. והנה... אך אפתח את פי לדבר בה, והיה כאילו חבטו אותי באבן על ראשי.
- החתן: הבלים!
- האם: ודאי, הבלים. אך הרי אני, לבדי אני נשארתי, זולתך אין לי איש. ועכשיו גם אתה הולך מעמי.
- החתן: אבל תגורי איתנו!
- האם: לא, לא אוכל לעזוב את אביך ואת אחיך. חייבת אני לסור אליהם בוקר-בוקר, שהרי אם אסע מכאן, והנה ימות אחד מבני-פליכס, ממשפחת הרוצחים, ימות ויקברוהו בסמוך

להם. היה לא יהיה כדבר הזה! לאו! לא יקום ולא יהיה!
בציפורני אחפור את הרוצחים מן האדמה וארוץ
גוויותיהם בסלע.

החתן:

הנה שוב את באותו דבר עצמו.

האם:

סֶלַח (הפסקה). המכבר התוודעתם זה לזה?

החתן:

שלוש שנים. בינתיים הספקתי לקנות את הכרם.

האם:

שלוש שנים. היה לה חתן, כן הדבר?

החתן:

אינני יודע. דומה שלא כן. חייבת נערה להביט ולהתבונן
במי היא בוחרת לה לבעל.

האם:

כן. ואני לא הייתי מְבֹטָט באיש. באביך שלך התבוננתי.
וכאשר רצחוהו, החילותי להביט אל החומה של הבית
הזה, הנה כאן. אישה ובעלה – וזולתם אין ואפס.

החתן:

הרי את בעצמך יודעת, שפֶלְתִי טובה היא.

האם:

אכן. אבל צר שאין אני יודעת איזו היתה אמה.

החתן:

וכי למה לך?

האם:

(מתבוננת בו) בני!

החתן:

מה יש?

האם:

הלוואי ויהיה הכל בטוב! מי ייתן ולא שגית!... מתי
אפוא אלך לדבר בה נכבדות?

החתן:

(אורו פניו) שמא באחד בשבת?

האם:

(במעשיות) אביא לה עגילים עתיקים, ואתה תקנה...

החתן:

בעניינים אלה הרי את מטיבה להבין ממני...?

האם:

תקנה לה זוגות אחדים של גרביים שקופים – אָזְוִיר, ולך
שתי חליפות... לא, שלוש! הרי אתה, יחיד אתה לי!

החתן:

אני הולך. מחר אראנה.

האם:

כן, כן. ולי תיתן שישה נכדים, או ככל אשר תרצה, הרי
אני ואביך לא הספקנו להקים ולדות הרבה.

החתן:

הבכור יהיה שלך.

האם:

אך גם בילדות, בבנות רוצה אני. אשב איתן ונרקום, אף
נטווה מלמלה, ולבי יהיה שְׁלוֹ ובטוח.

החתן:

יודע אני, כי אהוב תאהבי את כלתי.

אובהבנה. (מבקשת לנשקו, נרתעת) לא, גדלת מדי מכפי נשיקותי. לך ונשק לאשתך. (הפסקה, לנפשה) אם תהיה לך אישה.	האם :
אני הולך.	החתן :
עדור היטב ליד הטחנה : שם מוזנח המקום.	האם :
הרי אמרתי !	החתן :
לך לשלום.	האם :
(החתן הלך. האם יושבה כשגבה אל הדלת. על הסף מופיעה השכנה. היא לבושה שמלה כהה. מטפחת לראשה).	
היכנסי.	האם :
מה שלומך ?	השכנה :
עיניך הרואות.	האם :
הלכתי לחנות וסרתי אליך. בתינו כה רחוקים זה מזה !	השכנה :
אני זה כעשרים שנה לא הייתי אצלכם על ההר.	האם :
פניך טובים.	השכנה :
האמנם ?	האם :
כל דבר בעולם, מקיץ עליו הקץ. הנה בנה של שכנתי לפני יומיים קטעה המכונה את שתי ידיו. (יושבת).	השכנה :
של רפאל ?	האם :
אכן. עניינים ועסקים. לעתים חושבת אני בלבי, בני ובנך טוב להם יותר באשר הם שם עכשיו. מוטב שישנו בקברותיהם מאשר יהלכו כבעלי מום.	השכנה :
שתקי. נחמה רעה היא זו.	האם :
אח !	השכנה :
אח !	האם :
(הפסקה)	
(בתוגה) והיכן בנך ?	השכנה :
יצא.	האם :
סוף סוף קנה את הכרם !	השכנה :
שיחקה לו השעה.	האם :
ועכשיו הוא מתחתן.	השכנה :
(כמתעוררת לפתע מחלומה. מקרבת את הכסא לשכנה). הקשיבי !	האם :

מה יש ?	השכנה :
את מכירה את כלתו של בני ?	האם :
נערה טובה !	השכנה :
כן, אבל...	האם :
אבל איש אינו מכיר אותה כהלכה. גרה היא עם אביה, הרחק מאוד. מביתם ועד כל בית-מגורים אחר כעשר פרסות מרחק. אבל טובה היא. הורגלה בחיי בדידות.	השכנה :
ואמה ?	האם :
גם את אמה שלה ידעתי. יפת-תואר היתה. פניה קורנים היו כפני אחת הקדושות. ואף על פי כן בעיני לא מצאה חן מעולם. את בעלה לא היתה אוהבת.	השכנה :
(קשוח) כל דבר יודעים הבריות !	האם :
סלחי לי. לא אמרתי להעליבך. אבל אמת הדבר. נו, וכיצד היתה נוהגת, את זאת אין איש יודע. לא שמעו דבר ולא ידעו דבר. גאוותנית היתה.	השכנה :
הנה שוב !	האם :
הרי בעצמך שאלת !	השכנה :
רוצה הייתי שלא ידע איש חצי דבר עליה בחייה ואף במותה. שיהיו כשני שיחי דרדר, וכל הקרב אליהם – יידקר.	האם :
אכן, בנך ערכו רב.	השכנה :
כן, רב. ואני שומרת אליו מכל משמר. סחו הבריות, כי חתן היה לה לנערה.	האם :
כבת חמש-עשרה היתה אז. וזה כשנתיים שנשא את בת-דודתה. אין איש עוד שיזכור דבר זה.	השכנה :
כן, והנה את זכור זכרת.	האם :
הרי בעצמך שאלת אותי.	השכנה :
איש איש ודאגתו. הדאגה היא שמדובבת את שפתי. וכי מי היה חתנה ?	האם :
ליאונרדו.	השכנה :
איזה ליאונרדו ?	האם :
מבית פֶּלִיפֶּס.	השכנה :

- האם :** (קמה) מבית פליכס ?
- השכנה :** וכי מה פשעו של ליאונרדו זה ? בן שמונה היה בסך הכול כאשר ארע הדבר.
- האם :** אכן... אבל בשעה ששומעת אני את השם "פליכס" אין עוד בלבי מחשב אחרת. (מסננת מבעד לשניים) בפי זוהמה, זוהמה, צריך למהר ולירוק. שאם לא כן ארצח. (יורקת)
- השכנה :** הרפי ! וכי יוקל לך ?
- האם :** לא. לא ירדת לסוף דעתי...
- השכנה :** אל תכשילי את אושרו של בנך. אל תאמרי לו דבר. הלא זקנה את, וגם אני כמוך. גם את גם אני חייבות אנו לשתוק.
- האם :** לא אומר לו דבר.
- השכנה :** (מנשקת אותה) רב לך !
- האם :** (בשלווה) בחיים יתכן הכול !
- השכנה :** נו, הגיעה שעת ללכת, עוד מעט ובני ביתי יחזרו מן השדה.
- האם :** איזה שרב היום, האין זאת ?
- השכנה :** התינוקות הנושאים את המים לקוצרים, כולם השחירו. שלום עלייך.
- האם :** עלייך השלום !
- הולכת אל הדלת שמאלה, נעצרת ומצטלבת לאט לאט).

מסך

תמונה ב'

(חדר. צבעו ורוד. כלי נחושת, אגודות פרחים מלאכותיים. באמצע שולחן מכוסה מפה. בוקר. חותנתו של ליאונרדו. תינוק בזרועותיה. היא מנענעת אותו. בקרן זווית סורגת אשת ליאונרדו גרב).

החמות : נומה ילד, נומה.

שיר על סוס אשירה,
סוס שחור גבוה,
לא ירצה במים.
הוי שחורים המים
בין ענפי השיח.
הוי שחורים המים.
מי ידע, הילד,
מה היה במים?

(חרישית)

האישה:

נומה, נומה, פרח
סוס בחל במים.

החמות:

נום, גבעול ברוח,
מר בכה סוסנו.
כי רגליו נפצעו,
ברעמה מקרח
ומבריק בעין
ברק-חנית-הכסף.
עלי סוס גבוה
נמלטו אחינו
ודמם, דמם הוא,
בגלי הזרם.

האישה:

נומה, נומה, פרח
סוס בחל במים.

החמות:

נום גבעול ברוח,
מר בכה סוסנו.

האישה:

אל חוף-הסחף

את ראשו ירכינה, את ראשו ירכינה.

אף יצהל בבכי,

בהרים יביטה,

הררי הזעם.

סוסי סוס גבוה,

התבחל במים!

<p>כאב הרים בשלג דם שקיעות בשחק... אל תלך, המתינה, סגור-נא את הצוהר, בענף כסהו, בחלום עטפהו.</p>	החמות:
<p>מתנמנם הילד נאלם הילד... נומה, ילד נומה, שיר לך אשירה... שיר על סוס גבוה שבחל במים.</p>	האישה: החמות:
<p>אל תבוא, המתינה, גיא שוכן באפר, הר שרוי בעצב, רעיה ממתנת. (מביטה בילד) מתנמנם הילד... התינוק רוגע. (בלחש-בלחש) נומה פרח נומה! סוס בחל במים. (קמה בלחש-בלחש) נום גבעול ברוח, מר בכה סוסנו... (נושאת את הילד לחדר אחר) (נכנס ליאונרדו)</p>	החמות: האישה: החמות: החמות:
<p>האם באת מן המפְּחָה? ישר משם אני בא. לא יאומן כי יסופר. הנה זה כחודשיים שאינני פוסק מלהחליף פרסותיו של הסוס; נחלשות הן יום-יום. כנראה נחבט באבנים. האינך מרבה מדי לרכב עליו?</p>	האישה: ליאונרדו: האישה:

לא. כמעט אשר איננו יוצא מן האורווה.	ליאונרדו:
אתמול סחו לי הבריות, שראוך שם במישור.	האשה:
מי אמר?	ליאונרדו:
השכנות קטפו פירות וראו אותך. נשתוממתי. האמת הדבר?	האשה:
לא. וכי מה אעשה שם, בשממה זו השרופה בשמש?	ליאונרדו:
הנה גם אני אמרתי כך. אבל הסוס הארור מיוזע כמְדָהָר.	האשה:
בעיניך ראית?	ליאונרדו:
אמי אמרה לי.	האשה:
היא עם הילד?	ליאונרדו:
כן. שמא תשתה לימונדה?	האשה:
אבל קרה מאד.	ליאונרדו:
למה זה לא באת לארוחת-הצהריים?	האישה:
הייתי אצל קוני הזרעים. הם מעכבים תמיד.	ליאונרדו:
(מכינה לימונדה, משתדלת לדבר ברוך ככל האפשר) ומחיר הגון משלמים הם?	האישה:
מחיר של ממש.	ליאונרדו:
אני צריכה שמלה; ובן מצנפת עם סרט.	האישה:
(קם) אלך, אציץ בו.	ליאונרדו:
זהירות, הוא ישן.	האישה:
(נכנסת) וכי מי זה מאיץ כך בסוס? רואה אני משתרע בחצר, עיניו יוצאות מחוריהן, כאילו חזר מקצווי-ארץ.	החמות:
(בתרעומת) אני רכבתי עליו.	ליאונרדו:
סלח, הסוס – סוסך.	החמות:
(נפחדת, בתחנונים) הוא, אצל קוני-הזרעים היה.	האישה:
וכי מה אכפת לי, ולו גם יאיץ בו עד מוות. (יושבת)	החמות:
(הפסקה)	
הנה הלימונדה. קרה היא?	האישה:
כן.	ליאונרדו:
היודע אתה, בבת-דודתי מדברים נכבדות.	האישה:
מתי יבואו?	ליאונרדו:
מחר. והחתונה בעוד חודש. ודאי יזמינו אותנו.	האישה:

(קדורנית) אינני יודע.	ליאונרדו:
נישואים אלה, כנראה, אינם לפי רוחה של אמו.	החמות:
ייתכן שהיא צודקת. אישה זהירה היא, עיניה בראשה.	ליאונרדו:
אינני אוהבת כשמוציאים לעז על נערה הגונה.	האישה:
אם הוא אומר ודאי יודע הוא. (ברוב משמעות) השכחת כי שלש שנים היתה היא ארוסתו?	החמות:
אבל אני עזבתי אותה. (לאישה) וכי את, לבכות את מבקשת? די בזה! (בתנועה גסה מסיר את ידיה מעיניה). בואי אל הבן.	ליאונרדו:
(יוצאים חבוקים. באה במרוצה נערה).	
סניורה!	הנערה:
מה יש?	החמות:
החתן היה בחנות וקנה מכל טוב, מן המשובח ביותר!	הנערה:
לברו בא?	החמות:
לא, עם אמו. היא כזאת-גבוהה, מכובדת. (מחקה אותה) ואיזה דברים נהדרים בחר!	הנערה:
כסף יש להם.	החמות:
קנו זוגות אחדים של גרביים דקות-דקיקות! הוי! גרביים כאלה! חלומן של כל הבנות גרביים שכאלו! הביטו! כאן סנונית, (מראה על הקרסול) וכאן ספינה (מראה על השוק) וכאן שושנה. (מראה למעלה מן הברך).	הנערה:
תינוקת את!	החמות:
שושנה עם גבעול, עם עלים. אח! הכול משי!	הנערה:
עכשיו יתאחד ההון מכאן ומכאן.	החמות:
(נכנסים ליאונרדו ואשתו).	
באתי לספר מה הם קונים!	הנערה:
אין זה נוגע לנו.	ליאונרדו:
הנח לה.	האישה:
לא כך, ליאונרדו.	החמות:
כרצונכם. (יוצאת ובוכה).	הנערה:
וכי למה זה אתה מדבר בגסות שכזאת?	החמות:
לא שאלתי בעצתך.	ליאונרדו:

נו, מילא. (הפסקה).	החמות:
(לליאונרדו) מה היה לך? מה מציק עליך? אמור, עלי לדעת...	האישה:
הרפי!	ליאונרדו:
לא, הבט לתוך עיני ואמור.	האישה:
הרפי ממני. (קם)	ליאונרדו:
לאן?	האישה:
(נרגז) שמא תשתקי מעט?	ליאונרדו:
בכוח) שתקי!	החמות:
(ליאונרדו הולך)	
התינוק! (יוצאת וחוזרת עם התינוק. האישה עומדת בלי נוע).	החמות:
חבורה ופצע, ברעמה וקרר, ומבריק בעין, ברק חנית-הכסף. עלי סוס גבוה, נמלטו אחינו, ודמם, דמם הוא בגלי הזרם.	
(לאט-לאט כבחלום)	האישה:
נומה, פרח, נומה, סוס רכן למים.	
נום, גבעול ברוח, מר בכה סוסנו.	החמות:
נומה, ילד, נומה, שיר לך אשירה.	האישה:
שיר על סוס גבוה שבחל במים.	החמות:
(בקולה יאוש) אל תלך, המתינה שם הרחק באפר, כאב הרים בשלג	האישה:

דם שקיעות משחק...	
מתנמנם הילד.	החמות:
(בוכה; לאט-לאט קרבה אל החמות) יירגע הילד.	האישה:
נומה, פרח, נומה;	החמות:
סוס בחל במים.	
(נשענה אל השולחן ובוכה) נום, גבעול ברוח,	האישה:
מר בכה סוסנו.	

מסך

תמונה ג'

(בית מגורים במערה, בית הכלה, במעמקי החדר צלב עשוי פרחים ורדים וגדולים, דלתות מקומרות עם וילאות מלמלה וסרטים ורודים. על הכתלים הלבנים העבים – מניפות עגולות, בדים כחולים, אספקלריות קטנות)

(בתנופה ושפל-רוח מזויף) היכנס נא.	המשרתת:
(נכנסים החתן והאם. האם לבושה שמלת אטלאס שחורה ומאנטייליה של תחרים. החתן בחליפת קטיפה שחורה, על חזהו שרשרת-זהב עבה).	
הואילו נא לשבת. מיד ייכנסו. (האם והבן יושבים בלי נוע כפסלים. שתיקה ממושכת).	המשרתת:
השעון איתך?	האם:
כן. (מוציא את השעון. מתבונן בו).	הבן:
עלינו לשוב בעוד אור. מה מרוחק ביתם מכל יישוב!	האם:
אבל האדמה כאן טובה.	החתן:
טובה, אלא שהכול שומם כל כך מסביב. ארבע שעות מהלך ולא בית אף לא אילן.	האם:
ארץ חרבה.	החתן:
אביך אילנות היה נוטע כאן.	האם:
בלי מים?	החתן:

- האם :** היה מוצא. במשך שלוש השנים כשהיינו יחד נטע שלם. נטע עשרה עצי-דובדבן (נזכרת) שלוש אגוזות, בקרבת הטחנה ועוד איזה צמח שפרח אדום לו, "יופיטר", הוא נבל מאז.
- החתן :** (הפסקה)
(מדבר על הכלה) כנראה, היא מתלבשת.
(נכנס אבי-הכלה. זקן הוא ושערו שיבה מבהקת. מביט מתחת לגבות מושפלות).
(האם והחתן קמים בשתיקה, לוחצים זה ידה של זו).
האב : זמן רב הלכתם?
האם : ארבע שעות.
(יושבים).
האב : בדרך הארוכה הלכתם.
האם : לא לפי כוחותי הדרך לאורך החוף. זקנתי מדי.
החתן : ראשה סחרחר.
(הפסקה).
האב : יכול החילפה עלה יפה...
החתן : כן, כהלכה.
האב : ובזמני שלי אפילו חילפה לא רצתה לצמוח על האדמה הזאת. לחבוט הכרחנו אותה, כמעט אשר בדמעות השקינה – ואזי אספנו אסיף של כלום.
האם : אבל עכשיו האדמה נותנת בשפע. אל תתאונן. לא באתי אליך לבקש דבר.
האב : (מחייך) עשירה את ממני. כרם – הרי זה הון. כל ענף – מטבע של כסף. דבר אחד איננו כשורה: אדמותי שלי... מפוזרות. בנת? ואני אוהב אני משהכול יחד. והנה גן-ירקות נתקע באדמתי כאותו יתד. הוא לי כקוץ בלב. ואין הם מוכרים לי אותו בכל הון שבעולם.
החתן : דברים כאלה יקרו לעתים.
האב : הנה לו יכולנו להעביר על עשרים צמד שוורים את כרמך, ולנטעו אותו בשיפוע ההר. הנה מה טוב היה!
האם : וכי למה להעביר?

שלי – שלה, ושליך – שלו. שהכול יהיה יחד; כשהכול יחד – ישמח הלב.	האב:
ויפחת העמל.	החתן:
אחרי מותי מכרו את הכרם וקנו אחר אי-בוה, בקרבת	האם:
	מקום:
למכור! למכור! לקנות צריך ולא למכור. אילו בנים היו לי, קונה הייתי להם את כל ההר כולו עד למעיין. האדמה כאן, גרועה היא, נכון אמת הדבר. אך לשם מה לנו ידיים? בני-אדם אינם מהלכים כאן, אין למי לגנוב, אפשר לישון בשלוה.	האב:
(הפסקה)	
היודע אתה לשם מה באתי?	האם:
אכן.	האב:
ובכן מה?	האם:
הם גמרו ביניהם.	האב:
ידי בני ידי זהב.	האם:
ידי בתי פז טהור.	האב:
בני יפה תואר. לא ידע אשה. שמו ילבין מבד הסדין התלוי בשמש.	האם:
מה אומר לך על בתי? לשה את הבצק בשלוש לפנות בוקר, לאור הכוכבים, שתקנית היא. ואופייה רך כצמר. אין כמוה ברוקמות הרקמה, ובשינייה תכרסם חבל ספנים.	
יברך אלוהים את נווך!	האם:
תבוא עלינו הברכה.	האב:
(נכנסת המשרתת, שני מגשים בידיה. על האחד הגביעים, על השני העוגות).	
(לבנה) מתי, אפוא, רצונכם לחוג את חג-הכלולות?	האם:
ביום החמישי.	החתן:
בעצם היום ההוא תמלאנה לה עשרים ושתיים שנה.	האב:
עשרים ושתיים. הנה גם בני בכורי בן עשרים ושתיים היה אלמלא המציאו בני-האדם את האקדחים, היה חסון וחם-מזג.	האם:

אל תחשבי בזה.	האב:
בכל רגע ורגע אני חושבת. שאל את לבבך שלך.	האם:
אם כן, ביום החמישי, גמרנו?	האב:
גמרנו.	החתן:
בית-הכנסייה רחוק מכאן עד מאוד. החתן והכלה ואנחנו שנינו נבוא במרכבה, והאורחים מי בכרכה ומי ברכב.	האב:
יהי כן.	האם:
(עוצרת המשרתת).	
אמרי לה כי תוכל להיכנס. (לאט) אשמח אם תישא חן בעינייך.	האב:
(נכנסת הכלה, צנועה, משפלת ראש, ידיה תלויות).	
גשי אלי. את מרוצה?	האם:
כן סניורה.	הכלה:
אל תזעפי, הלא אָם תהיה לך.	האב:
אני מרוצה, נישאת אני לו מרצוני הטוב.	הכלה:
הרי היא ממש כצלם אמה.	האב:
הנה כי כן, לא תשבע העין לראותה. היודעת את, הנערה, מה פירוש דבר, להינשא לאיש?	האם:
(קדורנית) יודעת.	הכלה:
פירוש: הבעל והילדים וקיר שעוביו שתי אמות, וזה הכול.	האם:
האם יש צורך בעוד משהו?	החתן:
לא, שהכל יחיו כך. כולם!	האם:
אני אוכל לחיות כך.	הכלה:
הרי לך מתנות.	האם:
חן חן.	הכלה:
וכי למה זה אינכם אוכלים דבר?	האב:
אינני רוצה. (לחתן) ואתה.	האם:
אני אוכל. (הוא והכל נוטלים עוגות).	החתן:
(לחתן) מעט יין?	האב:
אינני טועם טיפה!	החתן:
הרי זה משובח!	האב:

(הפסקה. הכול קמים)	
(לכלה) מחר אבוא.	החתן:
באיזו שעה?	הכלה:
בחמש.	החתן:
אני מחכה לך.	הכלה:
כשאני יושב לצידך נבוך אני כל כך, כאילו נתקע משהו בגרוני, לא להקיא ולא לבלוע.	החתן:
כשתהיה בעלי הרי זה יחלוף.	הכלה:
גם אני סבור כך.	החתן:
בוא. השמש לא תמתין לנו (לאב) הכול הועדתם?	האם:
הכל.	האב:
(למשרתת) שלום עליך.	האם:
עליכם השלום.	המשרתת:
(האם מנשקת לכלה; הכול הולכים דומם לפתח היציאה)	
(בדלת) שלום עלייך, בתי.	האם:
(הכלה מנפנפת בידה).	
אני אלוה אתכם.	האב:
(הולכים)	
קצרה רוחי לראות את המתנות.	המשרתת:
(בכעס) הרפי ממני!	הכלה:
ילדתי, הראי לי.	המשרתת:
אינני רוצה.	הכלה:
נו, את הגרביים לפחות. אומרים כי שקופות הן לגמרי.	המשרתת:
הבה ואראה.	
לא, לא אניח.	הכלה:
אנא! נו, מילא... אפשר לחשוב כי אינך רוצה כלל להינשא!	המשרתת:
(בחרון, נושכת את ידי עצמה) או!	הכלה:
ילדתי, בתי, וכי מה היה לך? שמא צר לך להיפרד מעם חיי נעוריך? אל תתעצבי, וכי למה לך! באמת... הבי, נתבונן במתנות. (נוטלת את הקופסא).	המשרתת:
(אוחזתה בשתי ידיה) הרפי!	הכלה:

נו, מה לך !	המשרתת:
הרפי מזה אמרתי !	הכלה:
הרי את חזקה, כוחך רב מכוחו של גבר !	המשרתת:
וכי לא הורגלתי בעבודת-גברים ? אוי, אילו הייתי גבר !	הכלה:
אל תדברי כדברים האלה !	המשרתת:
ואת שתקי, אמרתי !	הכלה:
(הבמה מחשיכה לאט. הפסקה)	
השמעת בלילה שעטת-סוס ?	המשרתת:
באיזו שעה ?	הכלה:
בשלוש.	המשרתת:
כנראה תעה סוס מן העדר.	הכלה:
לא. עליו היה פרש.	המשרתת:
מנין את יודעת ?	הכלה:
בעיני ראיתי, נעצר מול חלונך. אני נבהלתי כל כך.	המשרתת:
אולי חתני הוא זה. לעתים נוהג הוא לעבור בשעה זו מול חלוני.	הכלה:
לא !	המשרתת:
חישבת לראות ?	הכלה:
כן.	המשרתת:
וכי מי היה הפרש ?	הכלה:
ליאונרדו.	המשרתת:
שקר ! שקר ! וכי למה זה יבוא הנה ?	הכלה:
והלא בא ?	המשרתת:
שתקי ! ארורה לשונך !	הכלה:
(שעטת סוס).	
(אצל החלון) הביטי, ראי, הביטי בחלון, הוזה הוא ?	המשרתת:
הוא.	הכלה:

מסך

מערכה ב'

תמונה א'

(מבוי לבית הכלה. במעמקי הבמה דלת גדולה. לילה, יוצאת הכלה בקורסאג' לבן
ושמלנית תחרים לבנה מרוקמת בשוליה. ידיה חשופות. המשרתת לבושה כמותה.)

המשרתת:	אני אסיים את תסרוקתך כאן.
הכלה:	שם המחנק עד לבלי שאת.
המשרתת:	אין אוויר לנשימה עם שחר, בחבל-ארץ זה. (הכלה יושבת על דרגש נמוך, מתכוננת במראת-יד. המשרתת סורקת אותה).
הכלה:	בארץ אשר שם נולדה אמי רבים האילנות. שם ארץ פורייה.
המשרתת:	הנה משום כך היתה עליזה כל כך.
הכלה:	וכאן יבשה-קמלה.
המשרתת:	גזירה היא !
הכלה:	כולנו קמלות כאן. כאן החומות נושפות אש. אי ! למה זה מתחת כל כך ?
המשרתת:	רצוני להניח את התלתל הזה יפה-יפה, שייפול על המצח. (הכלה מתכוננת בראי) יפהפייה את ! יפהפייה שלי ! (מנשקת אותה)
הכלה:	(קדורנית) מהרי וסרקי.
המשרתת:	(מוסיפה לסרקה) מאושרת את: הנה עוד מעט ותחבקי גבר, תנשקי אותו. ידוע תדעי מה כבד גופו.
הכלה:	שתקי !
המשרתת:	וטוב מכל – הרי זה כשאת מתעורר וחשה שהוא לצדך, והוא מדגדג את כתפיך בנשימתו, כזמיר בנוצתו.
הכלה:	(נוזפת) שמא תשתקי סוף-סוף ?
המשרתת:	אה, נערת! וכי מהי כל החתונה ? רק דבר זה ולא יותר מזה ! שמא העוגות הן הכלולות ? או שמא זרי הפרחים ? לא. הרי זה – מיטה חדשה וגבר ואשתו.

אינן צורך לדבר על כך.	הכלה:
כרצונך. אלא שזה מתוק מאוד.	המשרתת:
או מר מאוד.	הכלה:
את ענף-ההדר אשים כך, שיהא הזר מזדקר מן התסרוקת. (מנסה)	המשרתת:
(המסתכלת בראי) קחי אותי. (מסירה את הענף ומביטה בו בדומייה. וראשה רוכן יורד על חזה.)	הכלה:
מה לך?	המשרתת:
הניחי לי.	הכלה:
אינן זו שעה כשרה לעצב. (בהתרגשות) אל תגעני בענף. (הכלה תולשת אותו) ילדתי! למה הורדת את הזר, למה? שאי ראשך! אינך רוצה להתחתן? אמרי, הגידי, בעוד מועד.	המשרתת:
ראשי נסתחרר. לבי נצבט. וכי למי לא יקרה דבר כזה!	הכלה:
ואת אוהבת את חתנך?	המשרתת:
כן.	הכלה:
מאמינה אני, מאמינה אני לך.	המשרתת:
אבל הרי זה צעד מכריע.	הכלה:
אבל חייבת את לצעוד.	המשרתת:
הלא כבר הבטחתי.	הכלה:
אענווד לך את הזר.	המשרתת:
(יושבת) מהרי, שהרי, ודאי, עוד מעט יבואו.	הכלה:
כשעתיים הליכה לכאן.	המשרתת:
מה המרחק מכאן ועד הכנסייה?	הכלה:
חמש פרסות, אם תלכי לאורך הוואדי, ובדרך – כפליים מזה.	המשרתת:
(הכלה קמה. המשרתת מתבוננת בה שובעת נחת)	המשרתת:
עורי, עורי, כלה,	המשרתת:
אור ליום הכלולות, נהרות אדירים יגרפו את זרך.	המשרתת:
(מצטחקת) נו, רב לך!	הכלה:
(מנשקת את הכלה, רוקדת מסביבה)	המשרתת:

עורי, עורי כלה. ענפך יוריק, ענפך יוריק ויפרח, כי הבוקר כמוך, עץ דפנה פרח, עץ דפנה השקט בלבך שהבשיל. (דפיקה בדלת מבחוץ)	
פתחי! אלה הם, ודאי האורחים הראשונים. (נכנסת לבית פנימה)	הכלה:
(המשרתת פותחת את הדלת. נכנס ליאונרדו).	
(תמהה) אתה הוא!	המשרתת:
אני, בוקר טוב.	ליאונרדו:
אתה הראשון.	המשרתת:
הלא הוזמנתי?	ליאונרדו:
הוזמנת.	המשרתת:
ובכן – באתי.	ליאונרדו:
ואשתך?	המשרתת:
באתי רכוב על סוסי. היא תגיע במהרה.	ליאונרדו:
לא פגשת איש?	המשרתת:
הדבקתי אותם ועברתיים.	ליאונרדו:
היזהר, תאיץ בסוס עד מוות!	המשרתת:
בין כה וכה סופו למות!	ליאונרדו:
(שתיקה)	
שב. הכול ישנים עדיין.	המשרתת:
והכלה?	ליאונרדו:
מיד אתחיל להלביש אותה.	המשרתת:
כלה היא! שמחה היא, ודאי!	ליאונרדו:
(כדי להמיר את הנושא) ומה שלום הילד?	המשרתת:
איזה ילד?	ליאונרדו:
בנך.	המשרתת:
(כבחלום) אה!	ליאונרדו:

יביאו אותו ?	המשרתת:
לא.	ליאונרדו:
(שתיקה. הרחק מאד קולות שרים).	
עורי, עורי, כלה.	הקולות:
זהו בוקר הכלולות.	
עורי, עורי, כלה.	ליאונרדו:
זהו בוקר כלולות.	
האורחים שרים, עודם רחוקים.	המשרתת:
(קם) זר גדול יהי לה לכלה? איך צורך בגדול מאוד. קטן מעט יותר יאה לה – הולם אותה. והחתן, ההביא החתן את ענף תפוח הזהב הפורח להדקו לחזו?	ליאונרדו:
(נכנסת הכלה לבושה אותה שמלנית לבנה עצמה. זר על ראשה).	
הביא.	הכלה:
(נכעסת) ומה זה אכפת לך!	המשרתת:
(קדורנית) וכי למה זה אתה שואל על הענף? כוונה יש בדבריך?	הכלה:
לא. וכי איזה כוונה תהיה לי, הלא מכירה את אותי. (ניגש אליה).	ליאונרדו:
אמרי לי: מה ומי הייתי לך, זכרי את הכול, כאשר היה. צמד שוורים וצריף רעוע – והרי זה – כמעט לא כלום. ובשל כך נגמר הכול כאשר נגמר.	
למה באת?	הכלה:
רצוני להיות בחתונתך.	ליאונרדו:
גם אני הייתי בחתונתך שלך.	הכלה:
והיא מעשה ידייך להתפאר. אפשר להרוג אותי, לרצחני, אך לנער אותי כשרץ אי אפשר. ואת, ענוגה, עדינה, רכה שברכות, ניערת אותי מעלייך, הנה כך.	ליאונרדו:
שקר.	הכלה:
מוטב לי לשתוק: גא לכעוס אני, אינני רוצה שהגבעות הללו ישמעו את קול צעקתי.	ליאונרדו:
אזי אצעק אני בקול רם עוד יותר.	הכלה:
די בשיחה הזאת. ואתה, אל תעלה את זכר העבר.	המשרתת:

(בחרדה מביטה אל הדלת).

היא צודקת. מוטב שלא אדבר אתך. אבל אינני יכולה לעצור ברוחי, שהרי באת להתבונן בי, להסתכל בחתונתי, הרי בכוונה תחילה שואל אתה על ענף תפוח-הזהב. צא מכך והמתן לאשתך ליד הדלת. וכי אסור לנו לשוחח?

הכלה:

(בזעף) אסור!

ליאונרדו:

המשרתת:

ליאונרדו:

אחרי נישואי חשבתי יומם ולילה מי משנינו אשם בדבר? ובכל פעם היתה מופעת אשמה חדשה ומבטלת את זו אשר קדמה לה, אבל האשמה, האשמה כשהיא לעצמה, לא בטלה!

הכלה:

המרבה לרכב על סוס, מרבה דעת ולא יקשה עליו להטות לב נערה יושבת מדבר. אבל אני גאה. הנה על שום כך אני נישאת לאיש. אסגור את כל הדלתות, סגורה ומסוגרת אשב עם בעלי, אשר אני חייבת לאהבו יותר מכל דבר שבעולם.

לא תועיל לך גאוותך (קרב אליה).

ליאונרדו:

אל תקרב!

הכלה:

ליאונרדו:

להישרף דומם – זהו העונש הנורא ביותר שאנו מענישים את עצמנו! מה בצע היה לי בגאוותי, מה הועיל לי כי לא ראיתיך וכי את לא עצמת עין בלילות? אפס, אפס! נצרב באש חייתי – אש בעצמותי! וכי סבורה את כי הזמן יגליד כל פצע והכתלים יסתירו את הכול. לא כן הדבר. מה שחדר לתוך הלב – לא ייעקר עוד!

הכלה:

(ברעד) אינני יכולה לשמוע. אינני יכולה להקשיב לקולך. הייתי כשיכורה מייץ, כרובצת על משכב השושנים. קולך מושכני אחריו, ואני נחנקת, חשה אני כי איחנק. ואף על פי כן הולכת אני אחרך.

המשרתת:

(מושכת את ליאונרדו בשובל בגדו) לך לך, תיכף ומיד!

ליאונרדו:

רציתי לדבר אליה בפעם האחרונה. אל תיראי.

הכלה :
אבל הרי יודעת אני, יודעת, כי שיגעון הוא זה, כי לבי
יבש בקרבי מרוב ייסורים, והנה עומדת אני מקשיבה
ומביטה ועיני רואות כיצד הוא מפרכס בערגונו.
ליאונרדו :
לא אשקוט ולא אנוח עד אשר אמרתי לך את הכול, אני
נשאתי אישה, עכשיו עלייך להינשא.
המשרתת :
והרי נישאת היא.
קולות :
(מתקרבים בשירה)
עורי, עורי, כלה
אור ליום הכלולות.
הכלה :
עורי, עורי, כלה !
(רצה אל חדרה)
המשרתת :
הנה האורחים. (אל ליאונרדו) אל תיגש אליה עוד.
ליאונרדו :
אל תפחד. (יוצא בדלת השמאלית).
(מאיר הבוקר)
נערה ראשונה :
(נכנסת)
עורי, עורי, כלה
אור ליום הכלולות !
זר פרחים על ביתך
וסביבו המחולות.
הקולות :
עורי, עורי, הכלה
המשרתת :
(בשמחה)
ענפך יוריק,
ענפך כדודיך יפרח
כי הבוקר כמוך.
עץ הדפנה פרח
עץ דפנה השקט
בלבך שהבשיל !
נערה שנייה :
(נכנסת)
עורי, עורי, כלה
תלתליך רכים,
ועורך כשלגים
על פסגת ההרים

נעלייך יפות,
עטורות אבן-חן,
זר יסמין ריחני
על קטיפת שערך.
המשרתת:
נערה ב':
הרועה בשושנים, עלה הסהר!
אצפה לאהובי בתוך היער.
אצפה לך דודי בחיל ורעד,
בחורשת-זיתים השארת המגבעת.
(נכנס העלם הראשון – נושא בגובה את המגבעת מעל לראש)
עורי, עורי הכלה,
זהו יום הכלולות.
על הכרים ירוקים
כלולותיך הולכים.
ובטנא להם
חבצלת זכה
ולחמי חתונה.
קולות:
נערה ב':
עורי, עורי, כלה!
ענדה הכלה את הזר הלבן
בסרט הזהב קשרו החתן.
המשרתת:
נערה ג':
פרחים לא יניחו לישון לכלה.
(נכנסת)
בגן מחכה לה דודה-חתנה,
נותן לה גם כף, גם מפה לבנה.
(שלושה אורחים נכנסים).
העלם א':
יונתי הקיצי!
השחר, השחר, עומד בשחקים!
אחד האורחים:
הקיצי סניורה, היכוני לחג
נמוג העולם בפריחת עץ הדר.
הקולות:
האב:
עורי, עורי כלה!
(נכנס)
החתן, החתן,
עלי צמד שוורים,

את בתי יוביל מביתי יוליך. עורי, עורי כלה !	קולות:
(מופעת הכלה. לבושה שמלה שחורה משנות 1900, עם שובל ארוך של גאזה פְּלִיֶסָה ותחרים נוקשים. על ראשה זר. צלצול של גיטארות. הנערות מנשקות את הכלה).	
מהו הבושם שבשערך ? (צוחקת) לא שום בושם.	נערה א': הכלה:
(מתבוננת בשמלתה) אין אריג כזה בכל העולם כולו !	נערה ב':
הנה החתן ! (שמה פרח מאחורי אוזנו)	עלם א': נערה א':
דומה החתן לשמש פז. מתוק מבטו יקר מפז.	נערה ב':
(החתן קרב אל הכלה) למה זה נעלת את הנעליים האלו ? נאות הן מן השחורות. (נכנסת ומנשקת את הכלה) שלום עלייך !	הכלה: החתן: אשת ליאונרדו:
(קולות נשים מדברות זו עם זו) (נכנס ושר כמי שכפאו שד) עורי, עורי כלה, אור ליום הכלולות. זר נשים על ראשך, על ראשך נענוד.	ליאונרדו:
שִׁירוֹו השדות, שְׁדוֹת-תלתל על ראשך, שישתו לרוויה מטללים, מטללים.	אשת ליאונרדו:
(לאבי הכלה) גם אלה כאן ? הם – בני המשפחה. היום יום כזה, וחייבים לסלוח.	אם החתן: האב:

אני אסבול בדומיה, אך לא אסלח.	האם :
כה נעים לי לראות, כי זר על ראשך.	החתן :
בוא ונמהר לכנסייה !	הכלה :
הנחפזת את ?	החתן :
כן, רוצה אני להיות אשתך, להתייחד אתך, לשמוע את קולך בלבד.	הכלה :
וגם אני רוצה כך !	החתן :
לראות את עיניך בלבד, וחייב אתה לחבקני בחזקה בחזקה, שלא אוכל להימלט ממך, אפילו אם אמי המנוחה תקרא לי.	הכלה :
זרועות חזקות לי, אני אחבק אותך ארבעים שנה בלי הרף.	החתן :
(נפעמת אוחזת אותו בידו) לעולם ! תמיד !	הכלה :
בואו וניסע ! הכינו את הסוסים והכרכרות. הנה עלתה החמה.	האב :
היזהרו לכם ! ... שלא תבואנו צרה בדרך.	האם :
(דלת רחבה נפתחת בעומק הבמה. הכול הולכים לאט לאט).	
(בוכה)	המשרתת :
כך תצאי מביתך	
נערה לבנה.	
ועכשיו את עולה	
ככוכב במרום.	
יונתי הזכה	נערה א' :
את עולה לחופה.	
(יוצאות)	
ונטשת את ביתך	נערה ב' :
בדרכי קידושין.	
הרוח זורע	המשרתת :
פרחי-חן בדרכך.	
לא היתה לי אחות	נערה ג' :
לבנה וטהורה,	
לא היתה רעיה	

טהורה כמותך !
האוויר הצלול
סלסלת שמלך !
(הולכים. גיטאות, תופים, מצלתיים. על הבמה נשארים ליאונרדו
ראשתו).
בוא ונלך.
לאן ?
לכנסיה. אבל אל תרכב על הסוס. נלך, ניסע יחד.
בכרכרה ?
וכי איך אחרת ?
אין אני שייך לסוג הגברים הנוסעים בכרכרות.
ואני אינני שייכת לסוג הנשים, הנוסעות לחתונה בלי
בעליהן.
לא אוכל עוד לסבול !
וגם אני !
וכי מה אתה מביט בי כך ? קוץ לך בכל עין.
בואי.
לא אבין מה היה לך. חושבת אני ואינני רוצה לחשוב.
אחת יודעת אני. חיי רצוצים לעד. אבל יש לי ילד. וכעת
מחכה אני לילד אחר. בוא. גם גורל אמי היה כגורלי. אבל
אני על שלי לא אוותר.
(מאחורי הבמה)
כך תצאי מביתך
נערה לבנה,
ועכשיו את עולה
ככוכב במרום.
(בוכה)
ועכשיו את עולה
ככוכב במרום.
הנה גם אני יצאתי כך מבית אבי. מדמה הייתי בנפשי
שכל העולם כולם בא לחוג את חתונתי.
(קם) נלך !

המשרתת:

האשה:

ליאונרדו:

האשה:

ליאונרדו:

האשה:

ליאונרדו:

האשה:

ליאונרדו:

האשה:

ליאונרדו:

האשה:

קולות:

האשה:

ליאונרדו:

האשה:
ליאונרדו:
אבל ביחד!
כן. (הפסקה) לכי, לכי לך.
(יוצאים)

תמונה ב'

ליד פתח המערה אשר שם גרה הכלה. צבעים אפרפרים כחולים צוננים, קאקטוסים גדולים. גבעות שטוחות – נוף פרימיטיבי, נוסח קראמיקה עממית. המשרתת עורכת שולחן, מציגה עליו מגשים וגביעים.

המשרתת:
סבב הגלגל,
סבב הגלגל
המים זרמו,
זרמו זרום.
בא יום הכלולות,
היפתחו ענפים,
ירח לבן
בביתו הכחול,
יאיר הצחור
בביתו הכחול.
(בקול רם)
שימו את המפה על השולחן!
(כבחלום)
זוגות צעירים
שירים מזמרים.
המים הומים.
בא יום הכלולות
יבריק נא הכפור
יהי נא מתוק
השקד המר.
(בקול רם)

הכיני יין !
 (בחלום)
 ראי, ראי-נא,
 הביטי וראי,
 המים הומים
 המים זורמים,
 בא יום הכלולות !
 אספי שמלתך
 אל כנפי בעלך
 סגרי את ביתך
 ושבי בביתך.
 כשמש דודך
 חזהו ילהט,
 שדה שחרב
 צמא לדמך.
 סבב הגלגל,
 המים הומים,
 המים זורמים.
 בא יום הכלולות
 יבריק הנהר.
 (נכנסים אם החתן ואבי הכלה).

האם:

סוף כל סוף.

האב:

אנחנו הראשונים ?

המשרתת:

לא. אך זה עתה באו ליאונרדו ואשתו. אצו-רצו כשדים.
 האישה – כל עוד נשמתה בה מפחד. כל כך מהר הגיעו
 כרכובים על סוס.

האב:

את מותו הוא מבקש. דם פסול נוזל בעורקיו.

האם:

וכי איזה דם ייזל בעורקיו של זה ? כל המשפחה כולה,
 דמה – פסולת. עוד אבי אבי אביו רצח אדם, וממנו כל
 הצאצאים הרעים הללו – חבר רוצחים ובוגדים.

האב:

נניח להם !

המשרתת:

כיצד זה – נניח ?

- האם:** כל עורק מעורקי יכאב, כשמביטה אני בהם, אינני רואה אלא ידו של רוצח שגזל ממני את כל היקר לי ביותר. הביטו בי. אכן דומה אני למי שנטרפה דעתה. כשמבקש אדם לצעוק ואין מניחים לו – נקל לו לצאת מדעתו. הצעקה מתפרצת מן הלב, ואני חייבת להסתירה, להחביאה מתחת לסודרי. עכשיו גוזלים ממני את מְתי, ועלי לשתוק. והבריות ידברו בי סרה. (מסירה את רדידה).
- האב:** לא יאה ביום אשר כזה לדבר בעניינים הללו.
- האם:** אם פתחו ודיברו בכך מוכרחה אני לדבר, ובייחוד היום, הרי היום, אשאר לבדי, יחידה בכל הבית.
- האב:** אבל אחר-כך תהיה לך שוב משפחה, בני-בית.
- האם:** נכדים – הנה זה חלומי. (יושבת)
- האב:** רוצה אני שיהיו רבים. אדמה זו דורשת ידיים עובדות. אדרבא, יעמלו נא כאן עם היבלית, עם הקוץ והדרדר, עם האבנים שיש לסקלם, והם באים הנה תמיד מחדש, אין איש יודע מאין. ידיים דרושות כאן, ידי אדוני האדמה, שיענישו, שיגדלו את הזרע. הרבה, הרבה בנים.
- האם:** גם בנות. הנערים – דעתם קלה. אינם מבקשים אלא לאחוז בנשק. והבנות תמיד בבית.
- האב:** (בעליצות) חושבני – יהיו גם אלה וגם אלה.
- האם:** בני יאהב אותה אהבה עזה. הוא נצר לגזע טוב. אילו חי אביו הייתי אני יולדת ילדים הרבה.
- האב:** רק אחת רוצה אני: שלא יפסידו זמנם לריק. שיהיו בבית מיד שניים-שלושה בנים.
- האם:** לא. הרי כך לא יתכן. עלינו עוד להמתין. והלא משום כך אוחזת אותנו האימה בראותנו כיצד ניגר דמנו על האדמה. המעין חרב בן-רגע ולנו והוא עולה בהרבה שנות חיים. כאשר רצתי אל בני, מצאתיו מוטל באמצע הרחוב. טבלתי את ידי בדם וליקקתי אותו בלשוני. הרי דמי הדם הזה. אתה לא תבין לי. באגרטל של בדולח נוצרת הייתי את האדמה הזאת הספוגה בדם.
- האב:** חכי – בתי רחבת-מותניים, ובנך-גיבור-חיל.

האם: אכן, מחכה אני.
(קמים)

האב: הכיני את הטסים עם החיטה.

המשרתת: הרי הם מוכנים.

אשת ליאונרדו: (נכנסת) מזל טוב לכם!
האם: תודה.

ליאונרדו: הירקדו?
האב: קצת. אי אפשר להם לאורחים להתמהמה הרבה.
המשרתת: הנה הם באים!
(נכנסים אורחים קבוצות, קבוצות. מאחוריהם הזוג הצעיר – שלובי זרוע, ליאונרדו מסתלק).

החתן: אף חתונה אחת לא נחוגה ברוב-עם כזה!
הכלה: (קדורנית) אף לא אחת.
האב: הדר ופאר.
האם: כל בני המשפחה באו.
החתן: גם אלה שלא יצאו מעודם מפתח ביתם, גם אלה באו.
האם: אביך זרע ואתה קוצר.
החתן: יש כאן קרובים שאני רואה אותם היום בפעם הראשונה.
האם: כולם – מיושבי החוף.
החתן: (בעליצות) הם נבהלו מן הסוסים.
האם: (לכלה) במה את מהרהרת?
הכלה: כך, סתם.
האם: כבדה הברכה.
(קול צלצול הגיטארות).
הכלה: כבדה כבדיל.
האם: אבל חייבת את לקבלה כאילו קלה היא. קלה כיונה.
הכלה: התלוני אצלנו הלילה?
האם: לא, ביתי ריק.
הכלה: הישארי אתנו!
האב: (לאם) הביטי, איך הם רוקדים, אלה הם המחולות ממחוז הים.
(נכנס ליאונרדו. יושב. אחריו אשתו. בכל דמות מורגשת מתיחות).

- האם:** אלה הם בני-דודו של בעלי. יכולים הם לרקוד עד צאת נשמתם.
- האב:** נחת היא לראותם. הנה מה נשתנו פני ביתי.
- החתן:** (לכלה) המצא-חן בעינייך הענף, ענף-ההדר?
- הכלה:** (מתבוננת בו בשים לב) כן.
- החתן:** הוא עשוי שעווה. יאריך ימים. רוצה הייתי שיהיו לך פרחים כאלה פזורים על כל שמלתך.
- הכלה:** אין צורך.
- (ליאונרדו מסתלק ימינה).
- נערה א':** נלך לבקש סיכות ממנה.
- הכלה:** (לחתן) עוד מעט ואשוב.
- אשת ליאונרדו:** הלוואי ותהיה מאושר עם אחותי.
- החתן:** בטוח אני.
- האישה:** חיו חיים טובים, חיי רעות ואל תעזבו את המקום הזה. מי ייתן והייתי אני בפיינה נידחת כזאת.
- החתן:** וכי למה זה לא תקנו אדמה כאן? חלקות ההר זולות הן; וגם לילדים טוב המקום הזה.
- האישה:** אין לנו כסף. והמקום מרוחק כל כך.
- החתן:** בעלך – פועל טוב הוא.
- האישה:** כן, אך לא יוכל לשבת במקום אחד. אף איננו גומר מלאכה עד תומה. מתרוצץ הוא.
- המשרתת:** וכי לא תאכלו? (לאשת ליאונרדו) אעטוף כמה תופינים עם רום בשביל אמך, היא אוהבת אותם מאד.
- החתן:** תני לה כשלושה תריסרים.
- האישה:** לא, לא, המחצית מספיקה.
- החתן:** חלילה, ביום כזה!
- האישה:** (למשרתת) ואיה ליאונרדו?
- המשרתת:** לא ראיתיו.
- החתן:** כנראה בין האורחים.
- האשה:** אלך ואראה. (הולכת)
- המשרתת:** הנה ריקוד יפה!
- החתן:** ואת אינך רוקדת?

וכי מי יזמין אותי? (בעומק הבמה עוברות שתי נערות. במשך כל התמונה הזאת מהבהבות בעומק הבמה דמויותיהם של האורחים).	המשרתת:
(בעליצות) אין הם מבינים כלום. זקנות כמוך, מיטיבות לרקוד מן הצעירות!	החתן:
וכי מה זה עלתה על דעתך? להחניף אתה אומר לי, נער? הנה גברים, בחורים כארזים בני ביתך! אחד אחד! עודני ילדה קטנה, הייתי בחתונת סבך. ענק היה! ממש סלע, צוק חלמיש!	המשרתת:
ראני קטן ממנו.	החתן:
ועיניך מבריקות כעיניו... והילדה, איפה היא?	המשרתת:
מתקנת את התסרוקת.	החתן:
אה! הקשיבה, הרי לא תישנו הלילה, ובכך הכינותי לכם קתלי-חזיר ושני גביעי יין. הכול בארון. למטה.	המשרתת:
(מצטחק) אינני נוהג לאכול בלילות.	החתן:
(בערמומיות) אם לא אתה – הכלה (הולכת).	המשרתת:
בוא, שתה עמנו!	עלם א':
אני מחכה לכלתי.	החתן:
המתן עד אור הבוקר.	עלם ב':
השעה הנאה מכל השעות.	עלם א':
בוא, רק לרגע אחד!	עלם ב':
טוב, נלך.	החתן:
(הולכים, נכנסת הכלה. לקראתה באות במרוצה שתי נערות)	
למי נתת סיכה ראשונה, לי או לה?	נערה א':
אינני זוכרת.	הכלה:
לי נתת כאן.	נערה א':
וליי בכנסייה.	נערה ב':
(היא נפעמת. ניכר בה כי בנפשה פנימה מלחמה גדולה) אינני זוכרת דבר.	הכלה:
הייתי רוצה ש...	נערה א':
(משסעת אותה) המתנינו. אני צריכה להרהר באיזה דבר...	הכלה:
סלחי לי.	נערה ב':

(במעמקי הבמה עובר ליאונרדו).	
(ראתה אותו) ועכשיו אני נרגשת מאד.	הכלה:
הרי אנחנו איננו מבינות עדיין דבר זה.	נערה א':
תגיע שעתכן – תבינו. זהו צעד קשה עד מאד.	הכלה:
את מתחרטת?	נערה א':
לא. סלחו לי.	הכלה:
על מה זה? אבל, הרי כדי לזכות מהר בחתונה, צריך לקחת מן הכלה לא סיכה אחת, אלא שתיים, כן?	נערה ב':
כן, שתיים.	הכלה:
זאת אומרת, שאחת מאתנו תתחתן קודם.	נערה א':
אתן רוצות מאוד להתחתן?	הכלה:
(מבוישת) כן.	נערה ב':
מדוע?	הכלה:
נו, ... כך סתם... (מחבקת את חברתה).	נערה א':
(הן בורחות. החתן נגש אל הכלה ומחבק אותה בזהירות).	
(נרעדת) הנח לי!	הכלה:
נבהלת?	החתן:
אה! אתה הוא זה!	הכלה:
וכי מי אם לא אני? (הפסקה) או אביך או אני.	החתן:
אכן.	הכלה:
והרי אבא היה מחבק אותך ביתר זהירות.	החתן:
(קדורנית) לבטח!	הכלה:
הלא זקן הוא. (מחבק אותה בחוזקה)	החתן:
(ביובש) הרף ממני!	הכלה:
למה זה? (מרפה)	החתן:
הרי... הרי... האורחים יראו אותנו.	הכלה:
(במעמקי הבמה עוברת המשרתת. אין היא מביטה בחתן ובכלה)	
וכי מה יש? הרי אנו כבר נשואים.	החתן:
אבל אתה הנח לי... אחר-כך.	הכלה:
וכי מה היה לך? נראה כי מטריד אותך משהו!	החתן:
אותי? לא. אל תלך מכאן.	הכלה:
(נכנסת אשת ליאונרדו)	

לא אפריעכם, אבל...	האשה:
מה יש?	החתן:
בעלי לא עבר כאן?	האשה:
לא.	החתן:
אינני יכולה למצוא אותו בשום מקום, וגם הסוס איננו באורות.	האשה:
(בעליצות) דהר לו, לבטח, אי לזה.	החתן:
(אשת ליאונרדו נפחדת, יוצאת. מן הבית באה המשרתת).	
כל כך הרבה ברכות ואתם עצובים!	המשרתת:
הלואי ויסיימו מהר. הכלה עייפה.	החתן:
מה לך, ילדה?	המשרתת:
סחרחורת.	הכלה:
מי שגדל בהרים חייב להיות בריא ושלם. (לחתן) עכשיו רק אתה תוכל לתת לה רפאות: הרי היא שלך (רצה).	המשרתת:
(מחבק את הכלה) בואי, בואי ונתבונן במחולות!	החתן:
(ביגון) לא. מוטב ואשכב מעט לנוח.	הכלה:
וגם אני אתך.	החתן:
חס וחלילה! לעיני הבריות? וכי מה יגידו? תן לי לנוח מעט.	הכלה:
כרצונך. אבל הישמרי לך, אל תהיי כך בלילה.	החתן:
(בדלת) בלילה ירווח לי.	הכלה:
הנה זה טוב!	החתן:
(נכנסת האם)	
בני!	האם:
היכן היית?	החתן:
הנה שם במדְחֶקֶה הזאת. טוב לך?	האם:
כן.	החתן:
והיכן אשתך?	האם:
הלכה לנוח. יום קשה הוא לכלה.	החתן:
קשה? הטוב שבימי חייה. אני ביום חתונתי – כאילו בירושה זכיתי.	האם:
(באה המשרתת הולכת לחדר הכלה).	

את הולכת?	החתן:
כן. עלי להגיע הביתה. להיות שם.	האם:
לבדך?	החתן:
לא. לא לבדי. מלאה אני דאגות כרימון. מלאה מחשבות	האם:
על בני-האדם, על ההיאבקות.	
אבל ההיאבקות נסתיימה כבר!	החתן:
(באה המשרתת במרוצה, נעלמה במעמקי הבמה).	
כל זמן שהאדם חי הוא נאבק.	האם:
שומע אני לך, ובקולך אשמע.	החתן:
עם אשתך נהג בחיבה, אך אם תראה בה חוצפה או	האם:
עקשנות, לפבנה כך, שתרגיש בכאב מעט. לחץ אותה	
בחיבוק זרועותיך, או תוכל גם לנשוך נשיכה, ואחר זה	
נשק אותה בהרבה אהבה. היא לא תיפגע, ותרגיש כי גבר	
אתה, אדון ובעל וכי עליה לציית. דבר זה למדתי מאביך.	
ומאחר שהוא איננו, חייבת אני ללמדך.	
אעשה הכול כאשר ציווית.	החתן:
(נכנס) והיכן בתי?	האב:
בבית.	החתן:
(האב נכנס לבית).	
יבוא החתן והכלה, נצא במחול המחניים!	נערה א':
(לחתן) אתה תוביל.	עלם א':
(יוצא מן הבית) לא. היא איננה שם.	האב:
איננה?	החתן:
כנראה בחדרה.	האב:
אלך ואראה! (נכנס הביתה)	החתן:
(המייט קולות. צלצול גיטארות)	
כבר התחילו! (רצה)	נערה א':
(יוצא מן הבית) היא איננה.	החתן:
(בחדרה) איננה?	האם:
וכי לאן נעלמה?	האב:
(נכנסת) היכן הילדה?	המשרתת:
(קדורנית) אין אנו יודעים.	האם:

(החתן יוצא, נכנסים שלושה אורחים)

האב: אולי היא רוקדת?
המשרתת: לא. שם היא איננה.

האב: (בכעס) רבים שם הרוקדים. המון. חפשי היטב!
המשרתת: אני חיפשתי.

האב: (מיואש) אבל היכן היא?
החתן: (יוצא) היא איננה, בשום מקום, בשום מקום.
האם: (לאב) וכי מה זה? היכן בתך?
(נכנסת אשת ליאונרדו)

האשה: הם ברחו! ברחו! היא וליאונרדו. על הסוס. חבוקים ברחו, טסו כרוח.

האב: שקר! בתי שלי? לא יתכן!
האם: כן, בתך שלך. פרי בטן ארורה... וגם הוא, גם הוא... אבל הרי היא – אשת בני.

החתן: רדפו אחריהם! נרדוף! למי יש סוס?
האם: מהרו, למי יש סוס? מהרו. את הכול אתן: את עיני, את לשוני...

קול: הנה סוס.
האם: (לבן) נו, רדוף!
(החתן ושני צעירים יוצאים).

האם: לא, אל תלך. האנשים הללו, מה נקל להם לרצוח... אבל לא. רוצה! גם אני אתך!

האב: לא יתכן, אולי היא הטביעה עצמה בתוך הבאר!
האם: במים צוללות נערות זכות, טהורות, ואחת שכמותה – לא! אבל היא אשת בני... מחניים. עכשיו כאן מחניים. שני מחנות.

(נכנסים האורחים)

ביתי וביתך. צאו מכאן! הוקירו את רגליכם מן הבית הזה! בואו רוצו לעזרת בני. (האורחים מתפלגים לשתי קבוצות). הנה כך: כאן בני ביתי מן החוף, ואלה באו מן ההרים. בואו, רוצו מכאן! בכל הדברים. שוב הגיעה

שעת-הדמים. מחניים. לך אנשיך, ולי אנשי. רדפו אותם,
בואו ונרדוף!

מסך

מערכה ג'

תמונה א'

(לילה. יער. גזעים גדולים, לחים, חושך. דואט של כנורות. נכנסים חוטבי-עצים).

מצאו אותם ?	חוטב א':
לא, מחפשים אותם בכל מקום.	חוטב ב':
ייתפסו !	חוטב ג':
הס-ס-ס !	חוטב ב':
מה יש ?	חוטב ג':
דומה וקרבים אלינו מכל צד בבת אחת.	חוטב ב':
הנה עלה הירח, ואזי יראו אותם.	חוטב א':
מוטב היה, אילו לא נגעו בהם כלל.	חוטב ב':
העולם גדול. לכול יספיק המקום בו.	חוטב א':
ובכל זאת יהרגו אותם.	חוטב ג':
אף על פי כן, חייב אדם לשמוע בקול לבבו; יפה עשו שברחו.	חוטב א':
אבל דמם בראשם.	חוטב ג':
חייב אדם ללכת בדרך הדם.	חוטב א':
אך אם יישפך הדם, מוטב כן, מאשר לחיות ולהמתין עד אשר ירקיב בעורקינו.	חוטב ב':
שתוק !	חוטב ג':
וכי מה ? השומע אתה משהו ?	חוטב א':

- חוטב ג': שומע אני את קול הצרצרים, הצפרדעים, את קול המשמרות הלילה.
- חוטב א': ושעטת סוס אינך שומע?
- חוטב ג': לא.
- חוטב א': עכשיו הוא נותן את דודיו לה.
- חוטב ב': זוג הם, מן השמיים.
- חוטב ג': ימצאו אותם וירצחו!
- חוטב א': אבל עכשיו, לבטח, היה דמם דם אחד, בשרם בשר אחד, ועכשיו הם שני כדים שנתרוקנו, שני מעיינות שיבשו.
- חוטב ב': עננים עטפו את השמיים; אולי לא תציץ כלל הלבנה בעדם.
- חוטב ג': החתן ימצא אותם בלי או עם הלבנה. ראיתי אותו. טס רכוב-הנקם. פניו אפורים היו כעיץ האפר, על מצחו חותם בני-ביתו.
- חוטב א': נגזר עליו להיות מוטל הרוג בראש חוצות.
- חוטב ב': אכן, כך הוא.
- חוטב ג': הסבור אתה כי יפרצו הבורחים את חוגם?
- חוטב ב': קשה הדבר. בכל מקום, עשר פרסות סביב – סכינים ורובים.
- חוטב ג': סוסו סוס טוב.
- חוטב ב': אבל הוא מוביל אשה.
- חוטב א': הנה קרובים אנו למקום.
- חוטב ב': עץ רחב-צמרת, אבל אנחנו נכרות אותו במהרה.
- חוטב ג': הנה הירח עולה. הבה ונמהר.
(משמאל נוגה אור)
- חוטב א': הנה הירח, ירח עולה.
- חוטב ב': הירח עליו לבנים.
- חוטב ב': פרחי היסמין נוטפים דם
נוטפים דם!
- חוטב ג': הנה הירח, בירק העלים
- חוטב ב': הנה הירח גלמוד, ערירי!
- חוטב ב': אור כסף נוֹגֵה כפני הכלה.

חוטב ג':

אל-נא, אל תתאכזר הירח,
הנח לה לאהבה,
אם צל העלים הרוכנים עליה
הנח לה לאהבה.

חוטב א':

אל תביט בעיני עזמה,
הנח לה לאהבה,
את צל הענף הרוכן עליה,
הנח לה לאהבה.

(מסתלקים משמאל, מאותו מקום אשר שם האור, בא הירח בצורת
חוטב עצים צעיר, פניו חיוורים. אור תכלת מאיר את הבמה.)

הירח:

אני ברבור לבן על הנהר,
אני – הצוהר בחשכת הקתדראלה.
אני – השחר על עלי הלילה,
אני – הכול. ממני אין מנוס.
מי בשיחים? ומי שם מתאנח
בעשב הגבוה שבגיא!
הסהר כאן ידה את סכיננו,
והיא תלויה בינות הערפילים.
והוא צופה, צופה, צופה, צופה,
ובחובו יישא יגון ודם.
הניחו לי לבוא! אני קופא
על הקירות, על זגוגיות דקות!
פתחו לי הגגות, פתחו לבכם.
אולי ייחם לי קצת, ייחם אתכם!
מה קר לי כאן! דומה ועפרי
דומה ללב מתכת ישנה,
הוא מבקש את נזר שלהבתו
על שיא ההר וכחוצות רודמים.
אבוי, קרני הלבנה תשכם
בינות שלגים קרים כיהלום.
אין לי מקלט במי האגמים,
הצוננים, נוקשים ואכזרים.

אבל הלילה, בלילה זה,
שוב יעלה הדם בלחיי,
ויתלקח, ומאָבֵי הנחל
יותז הדם,
עלי אדרת הסופות,
כל צל יעל מקלט לכם. אני רוצה
לחדור ללב. יחם לי מאד.
הבו לי לבכם.
הניחו, הניחו לי לחדור לתוך הלב.
(לענפים)

אספו צלכם.
קרני באות היום לשטוף הכל.
אשפוך אורי היום בַּפֶּל, בַּפֶּל.
שוב ילהטו פני, אָבֵי הנחל יתיזו דם
על בגד הסופות.
מי מסתתר כאן? סורו, סורו חיש!
אין כאן מקלט.
אאיץ בסוס, להוט הוא וקודח.
מבריק הסוס בלהט יהלום.

(הירח נעלם, מאחורי העצים. הבמה חוזרת ושוקעת באפלולית.
באה הקבצנית הזקנה, עטופה גלימה ירוקה. יחפה היא. פניה כמעט
לא ייראו).

סר לו הירח. כבר קרובים השניים
כאן נגמר הדרך. קול המיית המים,
קול אוושת החורש, מי הוא שישמע לו?
צעקת השניים, צעקת המוות
פה תשלוט. עייפתי. בואו והוציאו
מארון המוות את חוטי הלובן,
את גלימת הלובן לגוויות, לשניים.
כבר אראה: הפצע על צוואר פתוח.
דומו, ציפורים, שתקו יפי הרנן,
והישא הרוח את קריאת המוות,

הקבצנית:

תאסוף הרוח את קריאת המוות,
על חורשות קפואות תישא אותה הרוח,
קבורתה באחו, קבורתה ביער.

(בקוצר רוח)

אבל היכן הירח? היכן הירח?

הירח:

הם קרבים. הם, השניים,
רוכבים בדרך. והוא – לאורך החוף.
אלך ואאיר את האבנים,
מה את מבקשת?

לא כלום.

הקבצנית:

היה האוויר נוקשה וחד
כחרב פיפיות.

הירח:

האירה-נא, האירה-נא
את כפתורי-בגדיהם, והסכינים
ימצאו את דרכם.

הקבצנית:

מי ייתן וימותו לאט-לאט,
ויניח הדם את קולו הענוג
בידי, בידי, בידי החיוורות

הירח:

ראה, האפר זרעתי, ונזכה ונראה
ונראה את זרמו של הדם הלוהט.

נעצור אותם בטרם יעברו את הערוץ. הם!

הקבצנית:

הנה הם הולכים! (מסתלק. חושך על הבמה).

הירח:

מהר! אור הב, אור!

הקבצנית:

השמעת? אל תניח להם להימלט!

(נכנסים החתן והעלם הראשון. הקבצנית יושבת, מתכסה בגלימתה).

בוא!

החתן:

לא תמצא אותם.

העלם:

אמצא!

החתן:

כנראה, רכבו בשביל האחר.

העלם:

לא, אך זה עתה שמעתי שעטת סוס.

החתן:

ואולי זה סוס אחר?

העלם:

החתן:	(נפעם) הקשב. בכל העולם כולו יש רק סוס אחד. וזהו הסוס. פִּנְפָּ? אם הלכת אתי, שתוק.
העלם:	אמרתי רק...
החתן:	שתוק, בטוח אני שאמצא אותם כאן. הרואה אתה את היד הזאת? אין זו ידי, זוהי יד אחי, ידו של אבי, ידם של כל ההרוגים מבני ביתי. וכל כך רב בה הכוח, שאילו רציתי הייתי עוקר בה את העץ הזה. בוא, נלך, מהר, שהרי שיניהם של כל קרובי ננעצו בי, ואין לי עוד אוויר לנשימה.
הקבצנית:	(בקול בוכים) אויה!
העלם:	השמעת?
החתן:	לך לשם.
העלם:	הרי זה ציד.
החתן:	כן, ציד! לא היה כמוהו לאימה ולפחד.
הקבצנית:	(העלם הולך, החתן הולך שמאלה, נתקל בקבצנית. היא – המוות) אויה!
החתן:	מה לך?
הקבצנית:	קר לי.
החתן:	לאן את הולכת?
הקבצנית:	לשם... הרחק...
החתן:	מאין באת?
הקבצנית:	משם... מרחוק.
החתן:	הלא ראית גבר ואישה רכובים על גבי סוס?
הקבצנית:	(מתעוררת) המתן... (מביטה בו) עלם יפה תואר. (קמה) אך בשנתך יפה אתה, ודאי, עוד יותר.
החתן:	אמרי, הראית אותם?
הקבצנית:	המתן... המתן. איזה גב רחב! שכב עליו וכפות רגליך לא יגעו עוד באדמה – צר עליהן, כה קטנות הן.
החתן:	(מנער אותה) שואל אני אותך, הראית אותם? העברו כאן?
הקבצנית:	(בביטחון). לא. לא עברו. הם יורדים מן הגבעה. האינך שומע?
החתן:	לא.

אינך יודע את הדרך ?	הקבצנית:
בין כה וכה אלך !	החתן:
וגם אני אתך ! יודעת אני את המקומות האלה.	הקבצנית:
(בקוצר רוח) בואי, בואי, אבל לאן ?	החתן:
(בחגיגות) הנה !	הקבצנית:
(מסתלקים חיש מהר. במרחק, כאושת היער – שני כנורות, חוזרים חוטבי העצים. הגרזנים על כתפיהם. לאט עוברים בין האילנות.)	
אתה המוות, המוות עולה, מה גדולים, מה גדולים עליך.	חוטב א':
עצור, המוות, עצור מהר.	חוטב ב':
עצור את זרם הדם.	
המוות, אתה ערירי וגלמוד,	חוטב ג':
יבשו, יבשו עליך.	
אל תזרע פרחים ביום הכלולות.	חוטב ג':
עצוב, עצוב המוות,	חוטב א':
הנח לה לאהבה,	
את צל העצים הרוכנים עליה,	
הנח לה לאהבה.	
אכזר, אכזר המוות.	חוטב א':
הנח לה לאהבה.	
את צל הענף הרוכן עליה,	
הנח לה לאהבה.	
(הולכים, מוסיפים לשוחח. באים ליאונרדו והכלה).	
שתקי !	ליאונרדו:
מכאן ואילך אלך לבדי. לך ! רוצה אני, כי תשוב.	הכלה:
שתקי, אמרתי.	ליאונרדו:
בידיך, בשיניך, קרע, קרע ונתק מעל צווארי, הרם את כבלי השלשלת הכבדה הזאת. הניחני בפינתי. שם ביתי, עם אדמתי, ואם לא חפצת לרצוח אותי, למעכני כנחש קטן, תן, תן בידי הכלה את לועו של הרובה. אוי, איזו שלהבת סוערת בראשי, ננעצה זכוכית בלשוני !	
אבל עכשיו אין עוד דרך לסגת. הם באים, הם באים הרודפים. הניחיני ואסיעך מכאן.	ליאונרדו:

הכלה :
ליאונרדו :

על אפי ועל חמתי הסיעני מכאן.
על אפך ועל חמתך? הגידי-נא, מי היה הראשון שירד
במדרגות?

הכלה :
ליאונרדו :

אני היא.
מי ענד מתג חדש על סוסי?
אכן, אכן, אני היא.

הכלה :
ליאונרדו :
הכלה :

הגידי, ידיו של מי הידקו עלי את הדורבנות?
ידי שלי. שלי. אבל הלא ידעת אך זה יראו אותך יהרסו
את תכלת ורידיך, יעצרו את המיית דמיך, ואני אהבתיך!
אוהבת אותך, אהבתיך! הוי לו יכולתי לרצוח אותך
בידיים אלו. ממטווה סיגליות ענוגות טווה הייתי
תכריכים, עוטפת בהם את הגוף התמיר, מה רב היגון! לך
וברח. איזו אש יוקדת בראשי!

ליאונרדו :

הזכוכית ננעצה בלשוני! ואני ביקשתי לשכוח. חומה
בצורה בניתי בין בתינו. וכשראיתיך מרחוק, זריתי אפר
על עיני. ומה בצע לי? עליתי על סוסי, הסוס דהר-טס אל
פתח ביתך. השחיר דמי בחלומותי הנסערים, מדקירותיהן
החדות של סיכות הכסף. בשרי היה כעשב הלענה. אינני
אשם. אינני אשם: האדמה, היא אשמה בכול, האדמה
והניחוח הענוג הזה העולה משדייך, מצמותייך הכבדות.
הכול שקע במערבולת. לא חפצתי היות אשתך וביתך.
ומה בצע? אויה לי, לא חלף אף רגע שלא נמשכתי אליך,
משכתי אחריך – ארוצה, אבואה. אמרת לי: "שובי,
שובי" אך אני, באוויר אני טסתי אליך, בעקבותיך, קלה
כגבעול הדשא. שם הניחותי גבר זועם ובני ביתו
העומדים לצדו, הניחותי אותו בין הרוקדים במחול
המחניים. נקמתם תשיגך. הניחני לבדי. רוצה!

הכלה :

ליאונרדו :

הנה ינועו על האילנות ציפורי הבוקר, הולך וגוסס הלילה
על האבן החדה. בואי ונמצא פינת סתר, שם את דוֹי אתן
לך. לא אפחד מנקמת האדם, מסכיך ומרעל (מחבק אותה).

הכלה: אנוכי אישן למרגלותיך, אשמור את כל חלומותיך. (מתוך יאוש) את כותונתי אפשוט, בטרם אשכב, ככלבך אביט בך, אש צורבת יופייך. יופייך שורף את בשרי.

ליאונרדו: האור ילד אור. האש תלד אש. מניצוץ קט, אף קטן שבקטנים, יעלו באש שני גלגלים צמודים. בואי ונלך. (מושך אותה אחריו)

הכלה: לאן אתה מוליך אותי?

ליאונרדו: למקום אשר שם לא יעברו הללו. שם אתענג על יפייך, שם.

הכלה: (בלעג) הוליכני לשווקים, לירידים, עשני לצחוק בפי נשים ישרות והמצייתות. את מצע-חתונת-הדמים ארים, אשאנו ברמה, כדגל.

ליאונרדו: אילו חשבתי מחשבות ככל האדם, כי אז עזבתיך מיד. אך לא עצרתי רוחי, וכמוני כמוך. לכי, לכי-נא, בעבותות חדים כבל הירח את חלצי, ואת מותנייך שלך.

הכלה: קול צעדים.

ליאונרדו: הם הולכים.

הכלה: לך, והשלום עליך. אמות כאן לבדי. אוריד המימה את רגלי. החוחים ייתקעו בראשי וביכו אותי העלים, יבכו גורלה של אישה אובדת ונערה תמימה.

ליאונרדו: שתקי. אני שומע – הם הולכים.

הכלה: רוצה!

ליאונרדו: הסי, הסי פן ישמעו. לכי בראש. אמרתי לך: בואי!

הכלה: (מהססת) לא. יחד. שנינו יחד!

ליאונרדו: (מחבק אותה) יהי כן!

ואם יפרידו בינינו – אני אמות.

הכלה: גם אני.

(הולכים חבוקים. לאט-לאט עולה הירח, אור כחול-בהיר. דואט של כנורות. מרחוק, שתי צעקות. המנגינה פוסקת. עם הזעקה השנייה באה הקבצנית, עומדת באמצע הבמה, גבה לקהל, פותחת את

הגלימה. דומה היא לציפור בעלת כנפיים אדירות. גם הירח נעצר.
המסך יורד לאט-לאט בדומייה גמורה).

מסך

תמונה אחרונה

(חדר לבן, מקומר. כתלים עבים. מימין ומשמאל ספסלים לבנים. במעמקי הבמה שער גדול, לבן ומקומר וקיר לבן. רצפה לבנה מבהיקה. בחדר זה הפשוט לכאורה, יש משהו מן המונומטאליות לבניין הכנסיות. אין צבע אפור, אין צל, אין דבר אשר ייצור פרספקטיבה. שתי נערות לבושות שמלות כחולות-כהות מתירות פקעת חוטים אדומה.)

נערה א': הפקעת, הפקעת.

אמרי, מה עושה את?

נערה ב': יסמין על הבגד,

מבריק כזכוכית,

נולדת בארבע,

בשמונה תמות.

הפקעת, הפקעת

שרשרת נוגעת,

נוגעת נפתלת

סביב לרגליים,

אין דרך, אין דרך

בינות למרירות

ענפי הדפנה.

ילדה: (שואלת כפוזמת פזמון)

הגידי, ההיית בחתונה?

נערה א': אני? לא. לא הייתי.

הילדה: גם אני.

אך מה שם התרחש בין הגפנים?

אך מה קרה שם בין ענפי הזית?

מה שם אירע? מדוע אין אדם

חוזר משם ? ואת
אמרי לי, ההיית בחתונה ?
לא, לא, הרי אמרנו.
(פורשת ממנה)
וגם אני בחתונה לא הייתי.
הפקעת, הפקעת,
אמרי, מה שרה את ?
כאן פצע של דונג
יגון על הדם.
בבוקר לנום
ובלילה לעור.
(בדלת)
החוט נסתבך
באבני הסלעים
אבל ההרים
יעזרו לו לרוץ.
הנה הוא בורח
ורץ חיש מהר.
והנה הוא נמלט
ומגיע חיש קל.
השליך הסכין
והלחם נטל ! (בורחת)
הפקעת, הפקעת,
מה עוד את יודעת ?
דומם האוהב,
אדום החתן,
על חוף המתים
ראיתים במותם.
(חוזרת ומופעת בדלת)
ירוך גם יברח
החוט המהיר
יגיע אלינו

נערה ב' :
הילדה :

נערה ב' :

נערה א' :

הילדה :

נערה ב' :

נערה א' :

הילדה :

החוט המהיר.
 שמעתי קול צעד,
 קרב ונדם,
 קפאה באין רעד,
 קפאה גוויתם,
 גוויה של חתן,
 וגוויה של אוהב,
 גוויות צעירות
 של ידיד ואויב. (מסתלקת)

(נכנסות אשת ליאונרדו וחמותו. שריויות ביגון)

הכבר קרובים הם ?	נערה א' :
(בזעף) אין אנו יודעות.	החמות :
ומה תספרו על דבר החתונה ?	נערה ב' :
אמרי נא לי.	נערה א' :
(ביובש) לא אספר דבר.	החמות :
אשוב לשם, אולי אדע הכל.	האשה :
(באומץ) לכי לביתך, אזרי כוחך בתי, כי מן היום הזה תחיי בבדידותך בבית זה. שם תזדקני יום-יום, ובלילות תבכי, רק זאת תזכרי, הדלת בו לא תסגר לעד. אם חי או מת הוא. את החלונות לא עוד נגיף. יורידו נא גשמים, יורידו נא לילות דמעותיהם על מר העשב.	החמות :
אבל מה קרה ?	האישה :
ולמה זה נדע ? כסי פנייך בצעיף-הצער. ילדייך כאן. ואף לא הגה עוד, וצלב של אפר הטילי על כרו.	החמות :

הקבצנית: בנות, בנות, בנות,
 תנו לחם לי!
הילדה: לכי, לכי לך! (הנרות מתקצבות סביבה)
הקבצנית: ולמה תגרשיני?
הילדה: את נאנקת כל כך!
נערה ב': לא, כך אסור, ילדה!
הקבצנית: אולי מוטב שאבקש את אור עינייך?
 עננת ציפורים רודפת אחרי.
 רוצה את בציפור?
הילדה: אני רוצה לברוח
 ממך, הרחק הרחק מאד.
נערה ב': (לקבצנית)
 אל תכעסי.
נערה א': אמרי, ההלכת לאורכו של הוואדי?
הקבצנית: לא, שם הולכת היא.
נערה א': (חרש בחשש) המותר לשאול?
הקבצנית: ראיתי את שניהם. הנה מיד
 יהיו שניהם בשני זרמי המים.
 כי באה שעתם והם קפאו
 בינות לאבנים גדולות. שניהם
 שני הגברים נמים בדומיה
 למרגלות הסוס. שניהם מתים.
 הלילה, הוד וזוהר ותפארת!
 (בהתפעמות של שמחה)
 הם הרוגים! כן, כן, הם מומתים!
נערה א': שתקי, זקנה, שתקי!
הקבצנית: ראיתי: עיניהם – פרחי אלמוות,
 אך מתות הן, שיניהם
 כחופנים של צחור השלג
 הנוקשה; נפלו שניהם,
 אך חוזרת, כן, חוזרת הכלה: אדמו מדם
 שמלתה, שערותיה.

כה היה. וטיץ שחור

על פרח-פז ינוח.

(מסתלקת. הנערות מרכינות ראשיהן, מסתלקות בתנועות ריתמיות).

עלי-פרח פז ינוח.

טיץ שחור.

על פרחי הפז יביאו

חתנים מתים. הביטו:

האחד שזוף משמש,

השני שזוף כמוהו.

עליהם יעוף מלמעלה

הזמיר עם שיר עצבת.

רב לך.

אינני יכולה.

רב לך, אמרתי. (ניגשת לדלת) אין כאן איש? (שמה ידיה על מצחה) אילו בני היה כאן היה משיב לי, אך בני הוא ענף שפרחיו יבשו. קול עמום הבא מעבר להרים. (לשכנה, בשצף-קצף) התפסיקי את בכיך סוף-סוף? אינני רוצה שיבכו בכי בבית הזה. דמעותיכם זולגות מן העיניים. ודמעותי שלי כאשר איוותר לבדי, יזרמו לעיני מכפות רגלי ויהיו חמות מדם.

בואי אלי. אסור לך להישאר כאן.

לא. רוצה אני להיות כאן. כאן, אני אהיה שקטה. כולם מתו. בחצות הלילה אני אישן, אישן ולא אירא מפני אקדח ומפני סכין. אמהות אחרות תפתחנה את הצוהר, והמטר יכה על פניהן. והן מביטות ומביטות ההולכים הבנים. ואני – לא! שנתי הקרה תהיה כיונה עשויה שנהב, והיא תזרה על הקבר פרחי קחווץ. פרחי כפור. לא, לא הקבר, האדמה בעצמה ובכבודה נתנה להם משכן, היא מנענעת אותם על יצועה הרך.

(נכנסת אישה לבושה שחורים. היא עוברת, הולכת ימינה, כורעת ברך).

נערה א':

נערה ב':

ילדה:

האם:

השכנה:

האם:

השכנה:

האם:

<p>(לשכנה) אל תליטי פנייך בידייך. לפנינו ימי-זוועה. אין אני רוצה לראות שום אדם. האדמה ואני. צעקתי ואני, ואלה ארבעת הכתלים. או ! או ! (יושבת באפס כוחות).</p>	<p>האם :</p>
<p>חוסי על עצמך !</p>	<p>השכנה :</p>
<p>(מסירה את שערותיה ממצחה) אני אהיה שקטה. (יושבת) תבואנה השכנות ואינני רוצה שתראינה אותי עלובה באסוני: כל כך אומללה ! הרי אינני יכולה אפילו ללחוץ אל שפתי את ראשו של בני.</p>	<p>האם :</p>
<p>(נכנסת הכלה, לבושה רדיד שחור. זרה איננו עוד)</p>	<p>השכנה :</p>
<p>(בראותה את הכלה, בזעף) לאן זה באת ?</p>	<p>השכנה :</p>
<p>באתי הנה.</p>	<p>הכלה :</p>
<p>(לשכנה) מי היא זו ?</p>	<p>האם :</p>
<p>הלא הכרת אותה ?</p>	<p>השכנה :</p>
<p>הרי על שום כך אני שואלת. הרי חייבת אני שלא להכירה. שאם לא כן, אנעץ את שיני בגרונה. נחש עקלתון ! (הולכת אל הכלה, אך עוצרת ברוחה, עומדת, אל השכנה). הרוואה את אותה ? הנה היא כאן. היא בוכה, ואני שקטה ואינני תולשת את עיניה. אינני יודעת מה היה לי. אולי לא אהבה כלל את בני ? וכבודה שלה ? כבוד האישה שלה ? (מכה את הכלה. הכלה נופלת על הרצפה).</p>	<p>האם :</p>
<p>אבל בשם אלוהים, הרפי ! (מבקשת לגרור את האם מן הכלה).</p>	<p>השכנה :</p>
<p>(לשכנה) הניחי לה, באתי כדי שתהרוג אותי, כדי שיקברוני לצדו, יחד אתו. (לאם) אך לא בידיים חייבת את להכות אותי, בקרס ברזל הכיני, במגל – עד שיישברו עצמותי. (לשכנה) הניחי לה ! שתדע כי טהורה אני, מוטב לי לשכב בקבר מאשר להניח אפילו לגבר אחד ליהנות ממראה שדי הלבנים.</p>	<p>הכלה :</p>
<p>שתקי, שתקי, וכי מה לי ולכל אלה !</p>	<p>האם :</p>
<p>כן, אני ברחתי עם אחר. ברחתי ! (ביגון) גם את היית בורחת כמונו. נצרבתי באש, כל נשמתי פצע וחבורה ומכה טרייה, ובנך היה לי כסילון מים רעננים – ציפיתי ממנו – בנים, שלוזה, רפאות. אבל הוא האחר, היה כנהר</p>	<p>הכלה :</p>

אפל, בצל ענפים. הסעירני ברשרוש הגומא, בהמיית הגלים. והלכתי אחרי בנך. הלא כנחל צונן היה בנך – והאחר שלח אחרי להקות-להקות של ציפורים, הן עצרוני בדרכי, הניפו כנפי-כפור על פצעי, כפור וצינה הרעיפו על נערה אומללה, שִׁבְּשׁ לִיחָה, נערה שידעה את דוֹדִי-הָאֵשׁ. לא רציתי בו, התביני? לא רציתי! לא רציתי! אל בנך הלכתי, לא רימיתיו, אך ידו של האחר גרפתני כגל, גורפת הייתה אותי בין כה ובין כה, גם אילו זקנתי וילדי בנך נאחזים בציפורניהם בשערות-ראשי!

(נכנסת שכנה אחרת)

היא אינה אשמה, אף לא אני. (בלעג מר) וכי מי האשם? עלובה, חלשה, חסרת בושה היא האישה העונדת את זר הכלולות ונאחזת בקצה היצוע אשר חיממה אותו אישה אחרת.

האם:

שתקי! שתקי! נקמי בי נקמתך, הרי כאן אני! הביטי מה ענוג צווארי. יקל לך יותר מאשר לגזור פרח-דליה בגינה. אבל טהורה אני, טהורה כרך שנולד. אף יעמוד בי כוח להוכיח לך טהרתי. העלי אור, העלי אש, נישא אליו את ידינו. את – למען בנך – אני – למען גופי. את תהיי הראשונה שתסלקי ידך ממנו.

הכלה:

(שכנה שלישית נכנסת).

מה לי ולטהורך? מה לי ולמותך? מה לי ולכל אלה? שותקת דוממת החיטה, כי מתחתיה קבורים בני. שותק דומם הגשם, כי הוא רוחץ את המתים. שותק האלוהים בשמיים, כי יקבור את כולנו.

האם:

(שכנה רביעית נכנסת)

הניחיני ואבכה איתך.

הכלה:

בכי, אך בפתח הדלת.

האם:

(נכנסת הילדה. הכלה עומדת בפתח. האם באמצע הבמה)

(נכנסת, הולכת שמאלה)

האישה:

היה היה פרש יפה תואר.

ועכשיו הנו גל של שלג.

יצא ליריד, עלה להרים,
 זרועות הנשים ליבבוהו.
 ועתה אזוב-הלילות בלבד
 יעטור את מצחו הצונן לעד.
האם :
 חמנית בגינת הורתך,
 אספקלריית הארץ.
 ישימו כעת על חזך,
 צלב של הדס מר-הַיִּח.
 יבואו יכסוך,
 במשי תכריך יכסוך.
 יבכו, יבכו המים.
 יתיפחו בשלוות ידיך.
האשה :
 ארבעה נערים יבואו,
 הם באים עמוסי כתפיים.
הכלה :
 ארבעה אוהבים יבואו
 באוויר יישאו את המוות.
האם :
 השכנות...
הילדה :
 (בפתח) הם נושאים אותה הנה!
האם :
 אחת היא,
 הצלב, הצלב...
השכנות :
 מתקו הייסורים,
 מתוק הצלב,
 מתוק השם,
 שם המושיע.
הכלה :
 יגן הצלב על החיים והמתים.
האם :
 שכנות, הקשיבו: בסכין קטנה,
 בסכין זעירה שכזאת,
 באחד הימים, בין שתים לשלוש,
 שני גברים חולי-אהבה,
 רצחו זה את זה בסכין הקטנה,
 בסכין, בסכין הקטנה, כה קטנה,
 עד שלא תמלא את היד,

אבל היא חודרת עמוק, עמוק
אל תוך הבשר הנבוך, התם,
ולא תעמוד עד אשר תיגע
במקום אשר שם הרטט החי,
באשר שם שורש-אפל רועד,
שורש זעקתנו.

הכלה:

הנה הסכין הקטנה,
כה קטנה, עד שלא תמלא את ידי
כדג זעיר שפֿלטו הנהר.
אך ביום הגורל, בין אחת לשתיים,
בסכין הזאת, שני גברים חסונים,
מוטלים מומתים.
מוטלים דוממים
שפתייהם כדונג.

השכנות:

כה קטנה, עד שלא תמלא את היד,
אבל היא חודרת עמוק-עמוק
אל תוך הבשר הנבוך, התם
ולא תעמוד עד אשר תיגע,
במקום אשר שם הרטט החי,
באשר שם שורש אפל-רועד,
שורש זעקתנו.

מסך

כעין היסטוריה של חיי

אדוני,

מאחר שאין כתב ידי מוכר לך, ודאי תציץ בתחיתת האיגרת כדי לברוק את החתימה, ומשלא תמצא שם כזו, תתמה אל-נכון על האופן המוזר הזה שבו אני פונה אליך. עלי לבקש ממך כבר בפתח דברי שתמחל על כך, ולהפציר בך שתקרא את הדברים הבאים בעיון רב; עלי לומר לך שבכך תיקרה לך ההזדמנות לעשות מעשה טוב מאוד, והרי טיעון חזק יותר מזה לא אוכל לנקוט. אין צורך שאומר לך כי בן ארצך אני, איש סקוטלנד; כי גם בלי קשר כזה אעז להשליך את יהבי על אנושיותך, אפילו כלפי זר גמור כמוני. החסד שאני מבקש מידיך הוא עצתך, והסיבה שאני פונה דווקא אליך מחוורת מאליה: מאחר שיש צורך ברופא מיומן, איש סְפֵר, בעל שכל, היגיון ואנושיות רבה כדי לתת לי תשובה מספקת, הייתי שמח אילו היתה אלת התהילה מפנה אותי אל אנשים נוספים שתכונות אלו משמשות בהם בערבוביה כדי שאוכל להקדיש זמן להתלבטות. זאת אני אומר במלוא הכנות, בלי שום כוונה להחמיא; כי גם אם נראה שבפתח מכתב חריג כל כך מן הראוי להכביר מליצות כדי להסב עלי את דעתך לטובה ולסלק דעות קדומות שעלולות להתעורר בך, הנה נסיונות כאלה להתחכם אינם עולים כלל בקנה אחד עם מצבה הנוכחי של נפשי, שאודה ואתודה כי אינה משוחררת מחרדה בנוגע למשפט שתחרוץ עלי. ובכל זאת אני שם מבטחי בגילוי ליבך ובנדיבותך, וללא הקדמות נוספות אשטח כעת בפניך את מצב בריאותי הנוכחי; וכדי לעשות זאת על הצד היעיל ביותר אציג בפניך כעין היסטוריה של חיי, שאחריה תבין בנקל מדוע אני מסתיר מפניך את שמי.

עליך לדעת אפוא כי כבר משחר ילדותי היתה בי נטייה עזה אל עבר עולם הספרים והכתובים. מאחר שהחינוך התיכוני שלנו בסקוטלנד, שאינו כולל הרבה מלבד לימודי שפות, מסתיים על פי רוב כשאנו בני 14 או 15, יכולתי לאחר מכן לקרוא כל שעלה על רוחי, וגיליתי שלבי נמשך

כמעט באותה המידה אל ספרי פילוסופיה ועיון ואל שירה וספרות יפה. כל מי שמצוי בכתביהם של הפילוסופים או המבקרים יודע כי בשני תחומי הדעת האלה אין עדיין שום קרקע מוצקה, אלא הם מכילים לא הרבה מעבר לוויכוחים אין קץ, אפילו על העיקרים היסודיים ביותר. בבחני אותם, גיליתי בתוך עצמי עוז רוח מסוים שהלך וגאה בי, אשר לא נטה להתבטל בפני שום סמכות בנושאים אלה, אלא הביאני לבקש לי אמצעי חדש כלשהו שבאמצעותו אפשר יהיה לקבוע מהי האמת. לבסוף, אחרי רוב חקירות ודרישות בעניין זה, ואני אז כבן 18 שנה, דומה כי נפתחה בפני זירה חדשה למחשבה, אשר רוממה את רוחי לבלי מידה וגרמה לי, בלהט האופייני לגברים צעירים, להשליך מעלי כל עסק או בילוי אחר כדי שאוכל להתמסר לה כל-כול. תחום המשפטים, אשר יועדתי לעסוק בו, עורר בי בחילה, ולא יכולתי לחשוב על שום דרך לפלס לי נתיב בעולם מלבד דרכו של המלומד והפילוסוף. במשך כמה חודשים הייתי מאושר עד אין קץ במהלך זה של חיי; עד שבסופו של דבר, בערך בראשית ספטמבר 1729, נדמה כאילו כל האש שבערה בי כבתה ברגע אחד, ולא יכולתי עוד להרים את רוחי אל אותה מדרגה עליונה שקודם לכן הפיחה בי עונג עילאי שכזה. לא הרגשתי כל אי-נוחות ורפיון רוח כשהנחתי מידי את ספרי, ולכן מעולם לא העליתי בדעתי כי הדברים אמורים באיזו מחלה של הגוף, אלא שיערתי כי הצינה שפשטה בי נובעת מעצלות שבמזג, אשר עליה יש להתגבר באמצעות שקידה כפולה ומכופלת. במצב זה הייתי שרוי תשעה חודשים, מוטרד ביותר כפי שתוכל לשוות בדמיוןך, אבל בדרך נס ללא כל הרעה במצבי.

היה עוד פרט אחד אשר סייע יותר מכל לפגום ברוחי ולהביא עלי את המחלה הזו, והוא שלאחר שקראתי ספרי מוסר רבים, כגון קיקרו, סְנֶקָה ופלוטארכוס, והתאהבתי באופן היפהפה שבו הם מציגים את המידה-הטובה ואת הפילוסופיה, קיבלתי על עצמי לתקן את המזג ואת כוח-הרצון שלי, כמו גם את תבונתי ואת שכלי. ללא הרף הייתי מתחזק במחשבות נגד המוות והעוני והבושה והכאב וכל תלאות החיים האחרות. המחשבות הללו ללא ספק שימושיות להפליא כאשר נלווים להן חיים פעילים, שכן כאשר מזדמנים יחד המאורע והמחשבה, הראשון מחדיר את השנייה אל הנשמה, שם היא מותירה טביעה עמוקה; אבל בחיים של בדידות אין כל שימוש למחשבות הללו מלבד לְכֹלוֹת את הרוח, שכן כוחה של הנפש אינו נתקל

בשום התנגדות, אלא מתפזר באוויר, כמו היד החובטת ומחטיאה את מטרתה. אבל את זאת לא למדתי אלא מן הניסיון, ורק לאחר שכבר הרסתי את בריאותי, אם כי לא הייתי מודע לכך.

כמה כתמי צפדינה צצו על אצבעותי בחורף הראשון למחלתי, ונועצתי בעניינם עם רופא ידען ביותר, שנתן לי תרופות אשר סילקו את התסמינים הללו ובהזדמנות זו הזהיר אותי מפני אֲדֵי הַקְּרָבִיִּים,¹ שאף על פי שבאותה עת סבלתי מהם, שיוויתי בנפשי כי הם כל כך זרים לי, וכמוהם גם מכל מחלה אחרת מלבד צפדינה קלה, עד שהקלתי ראש באזהרתו. לבסוף, בסביבות אפריל 1730, כשהייתי בן 19, תסמין אחד, אשר הבחנתי בו בצורה קלה מן ההתחלה, החמיר מאוד, עד כדי כך שעל אף שלא גרם לי כל אי-נוחות, בכל זאת החידוש שבו גרם לי לבקש עצת מומחה. היה זה מה שקרוי רִיֶּרֶת או זיבת-רוק. כשהזכרתי זאת באוזני רופאי הוא צחק עלי ואמר לי שכעת אני אחיו, שהרי לקיתי בבירור במחלת המלומדים. בכך הוא התקשה מאוד לשכנעני, שכן לא מצאתי בי ולו שמץ מאותה רוח נפולה² אשר אלו הסובלים מן החולי הזה מרבים כל כך להתלונן עליה. למרות זאת קיבלתי על עצמי בעצתו לעבור טיפול בתמציות מרות ובגלולות נגד היסטריה, שתיתי מדי יום ביומו פֵּיִנְט אנגלי של יין קְלֶרֶט ורכבתי שמונה או עשרה מילין סקוטיים. המשכתי בכך עוד שבעה חודשים לאחר מכן.

על אף שהצטערתי לגלות שאני לוקה בחולי מעיק כל כך, הידיעה על כך הרגיעה אותי מאוד, משום שהשתכנעתי כי הצינה שחשתי קודם לכן נבעה לא מפגם שבמזג או בנפש אלא ממחלה שכל אחד עשוי לחלות בה. התחלתי כעת להקל עם עצמי במידת מה; למדתי במתינות ורק כאשר הרגשתי שרוחי נמצאת במדרגתה העליונה, והפסקתי קודם שאתעייף; ואת הזמן שנותר בזבזתי בנעימים כמיטב יכולתי. בדרך זו חייתי חיים מְסֻפָּקִים דיים; ובשובי העירה בחורף הבא גיליתי כי רוחי שבה לאיתנה במידה רבה מאוד, וגם אם שקעה תחתי בנסותי להמריא אל מרומי מחוזות הנפש, בכל זאת הצלחתי להתקדם לא מעט בתוכניותי הקודמות. הקפדתי על אורח

¹ ברפואת המאה השמונה-עשרה אדי הקרביים (vapours) היו חומרים בלתי נראים הנפלטים מן האברים הפנימיים, ובמיוחד מן הקיבה, וגורמים לשלל תסמינים ומחלות, ובהם דיכאון, היפוכונדריה והיסטריה.

² במקור Lowness of Spirits. מונח רפואי המתאר פגימה באיזון הרוחות שבגוף, המוליכה לדיכאון ומלנכוליה.

חיים ותזונה סדירים מאוד מן ההתחלה, וכל אותו חורף עשיתי לי חוק בל יעבור לרכוב פעמיים או שלוש פעמים בשבוע, וללכת ברגל מדי יום. משום כך ציפיתי שכשאחזור אל אזורי הכפר ואוכל לחדש את פעילותי הגופנית, אך עם פחות הפרעות, אחלים באופן מלא. אבל טעות גדולה היתה בידי. שכן באביב הבא, בסביבות מאי 1731, צץ בי תיאבון רעבתני ביותר, ועיכול זריז לא פחות, אשר נראו לי בתחילה כתסמין טוב, אלא שהופתעתי לגלות כי הדבר שב ועורר בי פרפורים של הלב, שעד אותה עת רק לעיתים נדירות חשתי בהם. מכל מקום, לתיאבון הזה היתה תוצאה יוצאת דופן מאוד: הוא גרם לי לאכול במידה כה קיצונית עד שבתוך שישה שבועות עברתי מקיצוניות אחת אל השנייה – אם קודם לכן הייתי גבוה, כחוש וגרום, הפכתי לפתע פתאום לבחור החסון, המוצק ובריא-הבשר ביותר שראית מעודך, עם עור ורדרד ומראה צוהל. בעבר, כדי לתרץ את מנהג הרכיבה שלי ואת הקפדתי על בריאותי אמרתי תמיד שאני חושש מפני השחפת, ואנשים האמינו לי בנקל בגלל המראה שלי; אלא שעכשיו בירכו אותי הכול על החלמתי השלמה. תיאבון לא-טבעי זה הלך ושכך בהדרגה, אבל ציווה לי בירושה את אותו פרפור קל של הלב, ולא מעט גזים בקיבתי, אשר עוברים בקלות ובלי להותיר טעם רע כפי שקורה בדרך כלל. מכל מקום, התסמינים האלה כמעט שאינם גורמים לי כל אי נוחות. אני אוכל היטב, אני ישן היטב. אין רוחי נפולה כלל, או לפחות לא יותר ממה שעשוי לחוש האדם הבריא ביותר בעטיה של ארוחה מלאה מדי או מישיבה קרוב מדי אל האח; ואפילו את זה אני חש רק לעיתים רחוקות, וכמעט אף פעם לא בבוקר או לפני הצהריים. אלו החיים איתי באותה משפחה ורואים אותי כל הזמן אינם מבחינים בשום שינוי במזיגת-הליחות שלי, ולו הזעיר ביותר; אדרבא, הם סבורים שאני איש חברה טוב משהייתי לפני כן, מאחר שאני בוחר לבלות בחברתם חלק גדול יותר מזמני. הדבר הפיח בי תקוות כה רבות עד שכמעט לעולם אינני מחמיץ את הרכיבה היומית, למעט בתקופת החורף, ובקיץ שעבר לקחתי על עצמי משימה מפרכת מאוד: לנסוע שמונה מילין הלוך מדי בוקר, וחזור לקראת הצהריים, אל מעיין מינרלי ששמו הולך לפניו. פעמיים חזרתי לקחת את התמציות המרות ואת הגלולות נוגדות ההיסטריה, לצד מיצים נוגדי צפדינה באביב שעבר, אבל ללא השפעה ניכרת, מלבד שיכוך התסמינים לזמן קצר.

הנה כי כן נתתי לך תיאור מלא על מצבו של גופי; ובלי לעצור כדי להתנצל, כפי שהייתי צריך, על סיפור מייגע כל כך, אסביר לך מה היה מצבה של נפשי; כי בכל המקרים, ובמיוחד במחלתי זו, שני אלה קשורים קשר הדוק זה בזה. הואיל וכעת עמדו לרשותי הזמן והפנאי כדי לצנן את דמיונותי הבווערים, התחלתי להתחבט ברצינות בשאלה כיצד עלי להתקדם בחקירותי הפילוסופיות. סברתי שהפילוסופיה המוסרית שנמסרה לנו מחכמי העת העתיקה לוקה באותה בעייתיות המתגלה גם בפילוסופיית הטבע שלהם, דהיינו, שהיא היפותטית לחלוטין, ומסתמכת על ההמצאה יותר מאשר על ההתנסות. כל אחד מהם נועץ בדמיונו הוא כדי להקים מתווים של המידה הטובה ושל האושר, מבלי להתייחס כלל לטבע האדם, שבו תלויה בהכרח כל מסקנה מוסרית. כיוון שכך, גמרתי אומר להפוך את זה האחרון לנושא המחקר העיקרי שלי ולמקור שממנו אשאב כל אמת שהיא בתחומי הביקורת והמוסר. סבורני שעובדה ודאית היא, שרוב הפילוסופים אשר פעלו לפנינו ניגפו בפני גאון רוחם שלהם; ושעל מנת שיראה האדם ברכה במחקר זה, לא נחוץ לו כמעט דבר, מלבד שיפטר מכל דעותיו הקדומות גם ביחס לעמדותיו הוא וגם ביחס לעמדותיהם של אחרים. לפחות זה כל מה שאני יכול להסתמך עליו כדי להראות את אמיתות ההיסקים שלי, שהכברתי בהם כל כך הרבה עד שכיום, בתוך שלוש שנים, אני מגלה כי מילאתי בשרבוטי קונטרסים רבים של נייר, שאין בהם דבר מלבד פרי המצאתי. אפשר היה לחשוב שכל זה, נוסף לקריאת רוב הספרים המפורסמים בלטינית, צרפתית ואנגלית, וכן לימוד האיטלקית, הוא די והותר עבודה בשביל מישהו בריא לחלוטין – וזה היה נכון, אם זה נעשה לשם תכלית כלשהי; אבל המחלה שלי היתה עול אכזרי שהוטל על כתפי. גיליתי שאינני מסוגל לעקוב אחרי שום מהלך מחשבתי בהתבוננות אחת מתמשכת, אלא רק אגב קיטועים חוזרים ונשנים, ותוך שאני מרענן את עיני בהסתכלות על חפצים אחרים. ובכל זאת, למרות המגבלה הזו אספתי את חומרי הגלם לספרים רבים; אבל בבוא העת להפוך את החומר הגולמי למילים, כאשר חייב המחבר לקרב אליו את הרעיון, שאותו הבין בקווים גסים, כדי שיוכל לעיין בחלקיו הזעזעוריים ביותר, ולהשאיר אותו ללא הפסקה בשדה ראייתו כדי שיוכל להעתיק את החלקים הללו לפי סדרם – התברר לי כי אין לאל ידי לעשות זאת, ולא עמדה לי רוחי להתמודד עם משימה כבדה כל כך. ובכך היה טמון אסוני הגדול

ביותר. לא היתה לי כל תקווה לנסח את דעותי באופן אלגנטי ומהוקצע מספיק כדי למשוך את תשומת לבו של העולם, והעדפתי לחיות ולמות בחשכת האלמוניות ובלבד שלא אציג אותן בצורה פגומה ומקולקלת.

על עוגמת-נפש מאכזבת כל כך לא זכור לי ששמעתי אי-פעם. המרחק הקטן שביני לבין בריאות שלמה עוד מעצים את המצוקה שגורם לי מצב העניינים הנוכחי. חולשה גרידא ולא רוח נפולה היא המציקה לי, ונראה לי כי רב המרחק בין מחלתי ובין אָדִי קרביים נפוצים, כמרחק שבין אדי קרביים וטירוף הנפש.

הבחנתי, בכתביהם של המיסטיקנים הצרפתים ושל הפנאטים³ שלנו כאן, כי כאשר הם מתארים את תולדות מצבה של נשמתם הם מזכירים צינה ונטישת-הרוח, אשר חוזרת לעיתים קרובות, וכמה מהם, בתחילת דרכם, התייסרו בה במשך שנים רבות. מאחר שפולחן דתי כזה תלוי לגמרי בכוחו של הרגש, ולפיכך ברוחי החיות,⁴ חשבתי לא פעם כי המקרה שלהם והמקרה שלי מקבילים למדי, ושטקסי הפולחן האקסטימי שלהם עלולים לפרוע את מארג העצבים והמוח, וכמוהם גם הרהורים עמוקים ואותו חום או שלהוב שהוא חלק בלתי נפרד מהם.

אם כך ואם כך, הענן לא סר מעלי, בניגוד למה שהם מספרים לנו בדרך כלל כי קרה להם, ובעצם התחלתי להתייאש מן האפשרות שאחלים אי-פעם. כדי למנוע את המרה השחורה המתלווה לגורל כה מר, חוץ המבטחים היחיד שמצאתי לי היה בהרהורים נרגנים על הבלות העולם וכל פארו של האדם; אבל עם כל זה שרגשות כאלה נחשבים לצודקים, גיליתי כי אין הם יכולים להיות כנים, למעט אצל השוגים בהם כאחוזי דיבוק. מתוך שהייתי ער לכך שכל הפילוסופיה שלי לעולם לא תגרום לי סיפוק במצבי הנוכחי, התחלתי לדרבן את עצמי; והיות שהתעודדתי ממקרים שבהם שבתי והתאוששתי אחרי החמרה בחולי, כמו גם מהבטחותיהם של רופאי, התחלתי לחשוב על משהו יעיל יותר מכל מה שניסיתי עד אז. גיליתי כי כשם ששני דברים מחמירים מאוד את החולי הזה, לימוד ובטלה, כך שני דברים מיטיבים אותו מאוד, התעסקות והסחת דעת; והתברר לי

³ כינוי לא-מחמיא לנזן-קונפורמיסטים, כתות פורשות בתוך הכנסייה האנגליקנית.
⁴ רוחי החיות (animal spirits), בפיזיולוגיה הקדם-מודרנית, היו כוחות החיים הכלליים של הגוף, שתוארו כנוזל או גז הזורם במערכת העצבים, ואחראי במידה רבה למצבו הנפשי והגופני של האדם.

שביליתי את כל זמני בדברים הרעים, וחלקם של הטובים כמעט שנגרע לגמרי. משום כך גמרתי אומר לחתור לחיים פעילים יותר, ואף על פי שלא יכולתי לחדול משאיפותי בתחום ההשכלה, החלטתי להתאמץ בנשימתי האחרונה לזנוח אותן לזמן מה, כדי שאוכל לשוב אליהן במשנה מרץ.

כשבחנתי את האפשרויות, גיליתי כי עומדת בפני הבחירה בין שתי קריירות: של מורה פרטי נודד⁵ ושל סוחר. הראשונה, מלבד זה שמבחינות מסוימות מדובר בחיים של בטלה, אינה מתאימה לי, כמסתבר; וזאת מכיוון שבהיותי אדם פרוש מן הבריות ויושב אוהלים, ומחמת אופיי הביישני והוני המצומצם, לא הייתי רגיל לשהות בחברה הכללית, ולא היו לי די ביטחון עצמי והיכרות עם העולם כדי לפלס לי בו נתיב ולהביא תועלת באופן זה. לפיכך הכרעתי כי אהיה לסוחר, ולאחר שקיבלתי מכתב המלצה אל איש-סחר חשוב בבריסטול הריני נחפז להגיע לשם בעצם הימים האלה, כשאני נחוש לשכוח את עצמי ואת כל מה שעבר על מנת להקדיש את עצמי כמיטב יכולתי לקריירה הזו, ולהשתלח בעולם מקוטב אחד למשנהו עד שאשאיר את המחלה הזו מאחורי.

מאחר שבאתי ללונדון בדרכי לבריסטול, גמרתי אומר לשאול בעצתך, אם אפשר, הגם שהיה עלי לנקוט בשיטה המגוחכת הזו כדי לעשות זאת. כל הרופאים שנועצתי בהם, אף על פי שהיו מוכשרים ביותר, מעולם לא הצליחו לרדת אל סוף מחלתי, משום שלא היו בעלי השכלה רחבה מעבר לגבולות מקצועם ולכן לא הכירו את חיבוטי הנפש האלה. שמך ההולך לפניך ייחד אותך כאדם ההולם ביותר להפיג את ספקותי, והחלטתי לשמוע את דעתו של מישהו, דעה שאוכל לסמוך עליה באשר לכל סוגי הפחדים והתקוות הנלווים למחלה מתמשכת כל כך. אני מקווה שתיארת את התסמינים באופן מפורט מספיק כדי שתוכל לחרוץ משפט – ואולי אף פירטתי יותר מדי. אבל אתה הרי יודע שאחד מתסמיניה של המחלה הוא ההנאה להתלונן ולדבר עליה.

השאלות שאני שואל אותך בהכנעה הן כדלקמן: האם בין כל המלומדים המוכרים לך הכרת אי-פעם מישהו שלקה בצורה כזו? האם אוכל לקוות אי-פעם להחלים? האם עוד זמן רב אצטרך לחכות לכך? האם

⁵ במקור governor. מקור תעסוקה נפוץ לאנשים משכילים שאין להם הון ונחלה משלהם היה כמורים פרטיים ובני-לוויה לבניהם הצעירים של אנשי האצולה, ולעיתים קרובות הם ליוו אותם והשיגו עליהם במסעותיהם באירופה.

החלמתי תהיה אי-פעם מלאה, ורוחי תחזור אל כוחותיה ומרצה כבעבר, כך שתוכל לעמוד ביגיעה הכרוכה במחשבות עמוקות וסתומות? האם אני הולך בדרך הנכונה כדי להחלים? סבורני כי לקחתי את כל התרופות המתאימות, ולכן אינני צריך למנות אותן כאן.

(מאנגלית: אביעד שטיר)

התנוונות – פרק א': דמדומי האומות

דמותם המשותפת של גילוייזמן שונים, כמו גם מצבירוח יסודיים המתבטאים בהם, מיוצגים כולם במונח "מפנה המאה העשרים".¹ ניסיון רבישנים מראה כי משמעהם של מושגים נוטים להישאב משפתו של העם שעיצב אותם לראשונה; החוק הזה שימש מאז ומעולם את חקר השפה בשרתו את היסטוריית המוסר, בחותרו לחלק מסקנות ממוצאם של שורשי מילים על המולדת שבה נוצרו ועל מהלך גידולם של גזעים שונים. "מפנה המאה" הוא מונח צרפתי, משום שבצרפת פגשו אנשים לראשונה ההלך-הרוח המכונה כך. המונח נדד בעולמות שונים, ומצא לו אחיזה בכל השפות התרבותיות: זו ראייה שהיה בו צורך. תודעת "מפנה המאה" מצויה כיום בכל מקום, אך במקרים רבים אין היא אלא חיקוי של אופנה זרה הצוברת יוקרה, ולא יציר אורגני. בצורתה המדויקת ביותר היא מופיעה בארץ מוצאה; אשר על כן, פריז היא המקום הנכון להשקיף בו על הופעותיה רבות-הגוונים.

לא נדרשת ראייה לטיפשיותו הרבה של המונח. רק מוחו של ילד או של פרא יכול היה להגות את הרעיון הפשטני שלפיו המאה היא מין יצור חי, נולדת כחיה או כאדם ועוברת דרך כל שלבי החיים – ילדות פורחת, נערות עליזה ובגרות חסונה – ואחר כך מזדקנת ונמוגה לאיטה, עד שגוועת עם תום שנתה המאה, לא לפני שפקדו אותה בעשור האחרון לחייה ייסורים מייסורים שונים. לא פעם עולה מאותו אנתרופומורפיזם, או זואומורפיזם, ילדותי כי חלוקה שרירותית של הזמן, הנמשך באופן אחיד ונצחי, אינה היינו הך בקרב כל בני-האדם התרבותיים: כך בעת שהמאה התשע-עשרה הנוצרית המואנשת זוחלת לכאורה אל מותה באפיסת-כוחות, מדדה עוד המאה הארבע-עשרה המוסלמית בנעלי-הפעוטות של עשוריה הראשונים –

¹ [המחבר משתמש במונח הצרפתי *fin-de-siècle* (מילולית: "סוף המאה"), הרווח ברוב שפות אירופה. העדפתי אני להתאים עצמי לקורא העברי. כל ההערות המופיעות בסוגריים מרובעים הן של המתרגם]

והמאה החמישים־ושבע היהודית מצויה בשנתה החמישים־ושש, צועדת בשיא גבורתה ברוב הדר. בכל יום נולדים 130,000 בני־אדם בעולמנו, ועבורם זהו יום תחילתו של העולם; לאותו ורעננותו של אזרח העולם הצעיר אינן מושפעות מהשאלה אם הפציע אל העולם בשנת 1900, עם גסיסת המאה התשע־עשרה – או ב־1901, ביום הולדת את המאה העשרים. אבל אצל הצרפתים, לרוע מזלם, ההצטערות עבור הזולת היא הרגל לשוני. בצרפת עשוי אדם לשמוע יום ביומו נאומים מעין זה: "ידידי המסכן, התדע מה קרה? איבדתי את כל רכושי!". צורת הדיבור הזאת, שבעיני גרמנים נתפסת כמשונה בהחלט, נובעת מרעיון צרפתי – מאוהב בעצמו באופן בלתי־מודע – ולפיו כל מה שנוגע לאדם מצוי בחשיבות עליונה עבור העולם כולו, וחלכאי העולם ונדכאיו הם אסון גדול עבור שאר האנושות בה במידה שהם עבור עצמם. בהתאם להרגל החשיבה הזה, התמים באנוכיותו, מכריזים הצרפתים על גסיסת המאה שלהם עצמם בדברם על "מפנה המאה" – בעוד שלמעשה היה עליהם לומר "מפנה הגזע".²

אך אוילי ככל שיהא המונח "מפנה המאה", המצב הנפשי שהוא מצביע עליו שריר וקיים בחוגים מרכזיים. הלך־הרוח התקופתי מבלבל באופן מתמיה; הוא מורכב מתזזיתיות קדחתנית ומיאוש קהה, מאימה חשדנית ומהומור שחור ותבוסתני. התחושה הרווחת היא של שקיעה, של דעיכה. "מפנה המאה" הוא וידוי ותלונה בעת ובעונה אחת. האמונה הנורדית העתיקה כללה את תורת "דמדומי האלים" המבעיתה; ובימינו מתעוררת ביתר שאת חרדה אפלה מפני דמדומי האומות, שבהם דועכים אט־אט כל השמשות והכוכבים – והאנושות, על כל מוסדותיה ויצירי כפיה, בטלה מן העולם בתוככי הטבע הגווע.

אין זו הפעם הראשונה במרוצת ההיסטוריה שבה אופפת אימת יום־הדין את הלך־הרוח: בסביבות שנת 1000 אחז רגש דומה את העמים הנוצריים. אבל אותה אימה מילינאלית נבדלת בכל זאת מהתרגשות "מפנה המאה". בעת

² הפסקה הזאת מובנת שלא כהלכה: נוטים לפרש אותה כאומרת שכל הצרפתים התנוונו ושגזעם הגיע אל סופו. אבל מפסקאות הסיום של פרק זה יובהר בכיורור שלנגד עיניי ניצבו רק "עשרת האלפים העליונים". מצבה של האוכלוסייה הכפרית, כמו גם של חלק מהמעמד הפועלים וממעמד הבורגנים, בסדר גמור. הצבעתי אך ורק על ריקבונם של העשירים תושבי הערים הגדולות המשתייכים למעמדות הגבוהים. הם אלו שפיתחו את "מפנה המאה", ורק אצלם חל "מפנה הגזע".

מפנה האלף הראשון לספירה הנוצרית נבע ייאושם של בני־האדם מרגשי חיוניות וחדוות־חיים; הם חשו את דמם מתרוצץ בכל איבריהם, הם היו מודעים ליכולתם ליהנות ללא גבול – ונחרדו מאפשרות שקיעתם עם העולם כולו, שנדמתה בלתי־נמנעת. אראז נותרו להם עוד גביעים כה רבים להריק ושפתיים כה רבות לנשק, והיה בידם להתענג ביתר שאת על האהבה ועל היין. דבר מזה אינו מצוי בתחושת "מפנה המאה". אין לה גם דבר עם דיכאון בין־הערביים הנוגע ללב של פאוסט המשקיף על מפעל חייו בזקנותו, גאה על הישגיו אך כמה לראות בהצלחת כל מה שהתחיל ולא השלים – ונעור משנתו באישקט נמרץ, מזנק בקוראו "אַתְּ שֶׁתִּכְנַנְתִּי לְהַגְשִׁים אֶמְהָר".³ מצב הרוח של "מפנה המאה" שונה בתכלית. זהו הייאוש חסר־האונים של חולה כרוני המרגיש עצמו גווע טפח אחר טפח בלב הטבע בן־האלמוות הפורח בעליצות; קנאת ההולל הקשיש והעשיר הרואה זוג נאהבים צעירים פונים למחבוא מבודד ביער, בושת התשושים וחסרי־האונים הנמלטים מפני הדָּבָר של פירנצה אל חוויית דקאמרון בגינה קסומה, מוכנים לענות עצמם לשווא רק כדי לחטוף עוד שכרון־חושים אחד בשעת אייציבות. אלו שקראו את "קן אצילים"⁴ של טורגניב, יזכרו לבטח את סיומה של היצירה המשובחת הזו. הגיבור, לברצקי, מבקר כאיש מזדקן בבית שבו חווה בצעירותו את רומן האהבים שלו. כלום לא השתנה: הפרחים בגינה נותנים ריח, על העצים הגבוהים מקננות ציפורים קטנות ומצייצות בעליוזת, על הדשא הרענן מתרוצצים ילדים שובבים וצוהלים; רק לברצקי עצמו הפך מבוגר – והוא מביט, מודר ומלא יגון, בתמונת הטבע המוסיף לחיות באושר בלי להיטרד מהיעדרה של ליזה האהובה ומשיברונו ותשישותו של לברצקי. הבנתו של לברצקי כי רק לו אין עוד עתיד בתוך הטבע הזה הצעיר והפורח לעד, זעקת מותו של אלבין "השמש, השמש" במחזה "רוחות"⁵ של איבסן – זהו מצבם המדויק של בני דור "מפנה המאה".

³ [הבאתי מתרגומה של ניצה בן־ארי: גתה, י"ו (2006) פאוסט, טרגדיה (נ' בן־ארי, מתרגמת). תל־אביב: אוניברסיטת תל־אביב – ההוצאה לאור.]
⁴ [הופיע בעברית בתרגומה של נילי מירסקי: טורגניב, א"ס (1983) קן אצילים (נ' מירסקי, מתרגמת). תל־אביב: עם עובד.]
⁵ [הופיע בעברית, בין השאר, בתרגומה של רבקה משולח: איבסן, ה' (2008) רוחות (ר' משולח, מתרגמת). רמת־גן: בית צבי – בית הספר הגבוה לאומנויות הבמה.]

הודות לערפול הכרחי שיש באותו מונח אופנתי, הוא הופך מסמן הולם לכל המודעלמחצה והלא־ברור המתעורר בנפש. כמו המילים "חירות", "אידיאל", "קדמה", המצטיירות כמונחים בעלי משמעות – בעוד למעשה אינן אלא רצף צלילים ריק מתוכן – כך המונח "מפנה המאה" אינו אומר דבר כשלעצמו, אלא מקבל משמעויות משתנות מעולמות התוכן השונים של המשתמשים בו.

הדרך הבטוחה ביותר להיווכח מה עומד מאחורי "מפנה המאה" היא התבוננות בשורה של מקרים יחידים שבהם נמצא המונח בשימוש. כל המקרים שיוזכרו להלן לקוחים מכתבי־עת ומספרים צרפתיים מהשנה האחרונה.⁶

מלך מתפטר מתפקידו, עוזב את ארצו וקובע את משכנו בפריז – תוך ששמר לעצמו בכל זאת זכויות מדיניות כלשהן. ביום מן הימים הוא מפסיד סכום כסף גדול במשחק הימורים ונקלע למצוקה. הוא חותם אפוא על חוזה עם הממשלה בארצו ולפיו הוא מתחייב, תמורת תשלום של מיליון פרנקים, לוותר מעתה ועד עולם על כל התארים, המעמדות הרשמיים וזכויות־היתר שעוד נותרו לו. מלך של מפנה המאה.

בישוף נרדף משפטית באשמת העלבת שר הדתות של ארצו. במהלך הדיון מחלקים הכמרים המלווים אותו באולם בית־המשפט לעיתונאים עותקים מוכנים מראש של נאום ההגנה שלו. לאחר שהוא מורשע ומוטל עליו קנס הוא עורך אסופה שמכניסה לו יותר מפי עשרה מסכום חובו. הוא מוציא לאור כרך שמכיל את כל מכתבי־ההסכמה שנשלחו אליו. הוא יוצא למסע ברחבי ארצו, מתייצב בכל הקתדרלות להופיע בפני ההמון הסקרן לחזות בידוען־השעה; הוא לא מחמיץ את ההזדמנות להוליך כה וכה את שק הנדבות. בישוף של מפנה המאה.

גופת הרוצח פרנזיני מנותחת לאחר הוצאתו להורג. ראש המשטרה החשאית חותך לעצמו חתיכת עור גדולה מהגופה, מעבד אותה ומכין ממנה נרתיקים לסיגרים ולכרטיסי ביקור עבורו ועבור כמה מידידיו. פקיד של מפנה המאה.

⁶ "מפנה המאה", קומדיה בארבע מערכות מאת ב' מיקאר ופ' דהז'ובנו שהועלתה בפריז בשנת 1890, כמעט שאינה מסייעת להצביע על הדרך שבה תופסים הצרפתים את משמעות המונח – משום שכותביה לא ניסו לתאר את הלך־הזמן או את הלך־הרוח, אלא רק לתת ליצירתם כותרת שהאמינו שתהיה מושכת.

אמריקאי נושא את כלתו לאישה במפעל גז, מטפס איתה אל כדור פורח ויוצא לירח־דבש בשחקים. חתונה של מפנה המאה.

נספח בשגרירות הסינית מוציא לאור ספרים מבריקים בצרפתית תחת שמו. הוא נושא ונותן עם בנקים לצורך מתן הלוואה לממשלתו, ונוטל לעצמו מקדמה גדולה טרם שנסתכמה העסקה. לימים מתברר שהספרים נכתבו בידי מזכירו הצרפתי, והוא תעתע בבנקים. דיפלומט של מפנה המאה.

תלמיד בית־ספר תיכון עובר עם חבר בקרבת בית־סוהר שבו אביו, בנקאי עשיר, נאסר שוב ושוב באשמת פשיטת רגל במרמה, מעילה ופשעים רווחיים דומים. הוא מראה לחברו את המבנה וצוחק באומרו: "ראה, הינה בית־הספר של אבי". בן של מפנה המאה.

שתי עלמות בנות משפחה טובה, הלומדות יחדיו בפנימייה, משוחחות זו עם זו. האחת נאנחת. "מה העניין?" שואלת השנייה. "אני אוהבת את ראול, והוא אוהב אותי". "הרי זה מקסים! הוא נאה, צעיר ואלגנטי – ואת נעצבת?". "אני נעצבת על שאין לו כלום והוא לא־כלום – והוריי רוצים שאינשא לברון, שהוא שמן, קירח וכעור אבל בעל כסף רב". "אז הינשאי אפוא חרש לברון והכירי לו את ראול, אווזה שכמותך!". עלמה של מפנה המאה.

מקרייהמבחן האלה חושפים כיצד נתפש המונח בארץ מוצאו. הגרמנים המחקים אופנות פריזאיות ומשתמשים במונח "מפנה המאה" בבלעדיות מוחלטת עבור דברים מלוכלכים ובלתי־צנועים, מנצלים לרעה את המונח בבורותם הפושעת. בדרך זו הם נתנו בדור הקודם לביטוי "demi-monde" את המשמעות "זונה" מתוך אי־הבנת מובנו האמיתי; שהלוא יוצרו דיומא רצה לתאר באמצעותו אנשים אשר בעברם מצויה תקופה אפלה שבגינה הוצאו מהחוגים שאליהם השתייכו מתוקף הולדתם, חינוכם או מסלול חייהם, אבל ביציאתם לא גילו לאיש, או לכל הפחות לא למי שאינו ראוי לכך, שאין הם נמנים עוד עם בני מעמדם הישן.

במבט ראשון נדמה כי אין הרבה במשותף למלך המוכר את זכויות שלטונו בעבור המחאה נכבדת ולזוג צעיר היוצא לירח־הדבש שלו על כדור פורח, ולא ניכר קשר הדוק בין הגרסה הבישופית של פֶּרְנוֹם ובין עלמה מחונכת למשעי הממליצה לחברתה על נישואי ממון מרוככים באמצעות ידיד־משפחה. אך בכל זאת ישנו מכנה משותף לכל אותם מקרים של מפנה המאה: הזלזול בהשקפות המסורתיות של נימוס ודרך־ארץ.

זו התפיסה שמתבסס עליה המונח "מפנה המאה": התכשורת-למעשה לחינוך המקובל שעודנו מתקיים להלכה. משמעו של דבר עבור ההולל – ניבול-פה שלוח-רסן, שחרור החיה שבאדם; עבור האגואיסט קרה-לב – זלזול בכל התחשבות בסובבים, רמיסת המחסומים המונעים רדיפת בצע והנאות; עבור הבז לעולם – הצפה חסרת בושה של יצרים שפלים ואינטרסים שקודם לכן נהג להסתיר בצביעות, אם לא לדכא באצילות; עבור המאמין – התנערות מדוגמות, הכחשת העל-טבעי, אימוץ פנומנליזם שטחי; עבור עדין-הנפש העורג לריגושים אסתטיים – היעלמות האידיאלים שבאמנות ואייכולתם לעורר את הרגש בצורתם הישנה; אך עבור כולם – סופם של סדרי-עולם שהניחו את הדעת במשך אלפי שנים, ריסנו את השחיתות והבשילו את היופי שבכל אומנות.

תקופה היסטורית באה אל קיצה באופן חרי-משמעי, ותקופה חדשה מכריזה על בואה. דרך כל המסורות נפער שסע, ולא נראה כי יש למחר רצון בדיאלוג עם היום. הקיים מתמוטט ונופל, אנחנו מניחים לכול לקרוס מפני ששבחנו מעצמנו ואיננו מאמינים ששימור עצמנו שווה את המאמץ. ההשקפות ששלטו בנפשות עד כה מתות – או מגורשות, כמו המלכים המורחים; על מורשתם נאבקים יורשים חוקיים ביורשים מתחזים. לעת עתה תקופת מעבר היא המושלת בכיפה ומטילה אימה: בלבול אווז בכל הכוחות הפועלים, עם חסר-אונים נעשק בידי מנהיגיו, בעלי עוצמה נעשים עריצים, נביאי שקר מפציעים, חלקי-הגמוניות ארעיים-אך-רודניים נולדים. אנו משקיפים בכמיהה על העתיד לבוא, בלי שנדע מאיזה כיוון עלינו לצפות לו ומה בעצם הוא יהיה. בפיזור עשתונות אנחנו מייחלים להסבריה של האמנות בעניין הסדר שיצלח את הבלבול. על המשורר והמוסיקאי לבשר, לנחש או לפחות לרמוז באיזה אופן תמשיך החברה להתפתח. מה יהיה מחר מוסרי, מה יהיה יפה? מה נדע מחר, במה נאמין, ממה נתפעל, כיצד נחוה הנאה? כך נשמעת השאלה מאלף קולותיו של ההמון; ובכל מקום שבו מקים תגר את סככתו וטוען שבפיו התשובה, שבו מתחיל שוטה או נוכל להינבא בשירה, בסיפורת, בצליל או בצבע – או טוען לביצוע מלאכתו שלא כקודמיו וכמתחריו – מצטופפות הבריות הלהוטות לקלוט מסר מיצירותיו כמפי האורקל של הפיתיה. וככל שיהיה המסר יותר קודר וחרי-משמעות, כך פעורי הפה המסכנים הצמאים להתגלות רואים בו את העתיד, וכך הם להוטים לפרש אותו.

זהו המחזה שמציג המפעל האנושי לאורם האדום של דמדומי האומות. העננים הנקבצים בשמיים עולים ביפי הלהבות המחרידות שנצפו לאורך שנים לאחר התפרצות קרקטואה.⁷ על פני האדמה זוחלים צללים מעמיקים, ומכסים את הכול באפלה מסתורית שבה כל הוודאיות נחרבות וכל הניחושים מותרים. צורות מאבדות את קווי המתאר ונמסות בערפל נוזלי. יום חולף, עולה ובא הלילה. הזקנים מצפים להתפתחות בדאגה, חוששים מפני האפשרות שעד שייראה סופה כבר לא יהיו בין החיים. אחדים מקרב הצעירים והחזקים חשים חיוניות בעורקיהם ועצביהם, ששים על בוא הזריחה. החלומות שממלאים את שעות החשכה עד עלות שחר היום החדש הם זיכרונות חסרינחמה עבור אלה, ותקוות זחוחות עבור אלו; התגלמויותיהם של החלומות הללו הן תוצרי האמנותיים של הזמן. כאן המקום למנוע אייבהבנה אפשרית. באופן טבעי, רובו הגדול של המעמד הבינוני והנמוך אינו מצוי ב"מפנה המאה". אומנם הלך-הרוח הנוכחי מזעזע את האומות עד עמקי נשמתן ומעורר רגשות סוערים גם באנשים החשוכים והפשוטים ביותר; אך מחלת-הים הנפשית הזו, הקלה פחות או יותר, אינה מחוללת בהם תאוות כשל נשים הרות – ואינה מתבטאת בצרכים אסתטיים שלא שערום אבותיהם. הבורגני הזעיר, או הפועל, עוד מוצא דרך קבע סיפוק טהור בדפוסים הנושנים של אמנות וספרות – כל עוד הוא יודע שאינו מצוי תחת מבטם הלועג של חסידי האופנה והוא מתמסר מרצונו החופשי לנטיות ליבו. הוא יעדיף את הרומנים של אֶנְה על פני כל הסימבוליסטים, ואת "אבירות כפרית" של מסקאני על פני כל תלמידי וגנר וגם על פני וגנר עצמו; הוא יפיק הנאה מלכותית מבדיחות על סטירות-לחי ומפזמונים עממיים, ויפהק או יתרגז לנוכח מחזותיו של איבסן; הוא ישתהה מול הדפסים בצבעי שמן של מסבאות מִיֶּנְכְנַאיות ופונדקים כפריים, ויחלוף בלי להעיף מבט על פני ציורים בסגנון "האוויר-הפתוח". המגמות החדשות מוצאות חן רק בעיני מיעוט קטן בהחלט; ואותו מיעוט מכריז מתוך שכנוע טהור שהן לבדן מוצדקות, שהן לבדן ינהיגו את עתידנו, יספקו לנו הנאה והתפתחות. אבל למיעוט הזה יש הכישרון לכבוש את כל פני השטח הגלויים של החברה, כמו שיעור זעום

⁷ [בשנת 1883 התפרץ הריהגעש קראטה שבארכיפלג האינדונזי קרקטואה. בעקבות ההתפרצות נחזו ברחבי העולם, במשך שנים, דמדומים מרהיבים ושקיעות בווערות.]

של שֶׁמֶן העשוי להתפשט ולכסות את עין הים. אותו מיעוט מורכב ברובו מאנשים עשירים ומלומדים או מְקַנְאִים; אלה נותנים את הטון לכל הרבנים, הטיפשים ורדודייהמחשבה – והאחרונים עושים רושם על החלשים והתלתיים ומטילים אימה על היראים. הסנובים כולם מעמידים פנים שטעמם כטעמו של המיעוט האקסקלוסיבי המעווה את פניו בבוז עמוק כלפי כל מה שעד עתה נחשב יפה, וכך נוצרת מראית העין כאילו האנושות כולה, על כל חילוקי דעותיה, המירה את דתה לאסתטיקת דמדומי האומות.

(מגרמנית: ידידיה טרבלסי)

מרגרט קוונדיש

על ההצטבעות

יש מי שמגנים את אמנות ההצטבעות של נשים, אחרים מגינים עליה; שכן, הם אומרים, כשם שהטבע יצר עולם אחד, כך יצרה האמנות עולם אחר, והאמנות הפכה לגבירת הטבע; וגם אין זה נוגד את הטבע לתקן פגמים. זאת ועוד, אלה שממציאים אמנויות חדשות מוערכים כל כך, עד שהם נדמים לאלים זוטרים, בין אם מביאים תועלת לאדם בין אם לאו; אשר לזכר אלה שהמציאו את אמנות אבק השריפה, הרובים, החרבות וכל כלי המשחית של המלחמה, האם יש להלל ולשבח אותם יותר מאת אלה שממציאים אמנויות וקישוטים, כגון הצטבעות, סלסול, ושאר טיפוחי הגוף? שהרי האחד משמיד את האנושות, ואילו זה מעצים אותה; האחד מביא אהבה, האחר מוליד שנאה. אבל יאמרו מי שיאמרו, הרי האמנויות האלה מגינות על החיים, אלא שכנגד כל פעם אחת שהן משמשות להגנה על החיים, הן משמשות עשרת מונים להרוס חיים. ולמרות העובדה שהממציא חף מאשמה, והאשם הוא המשתמש, כך גם ההצטבעות, כאשר היא משמשת למטרה טובה, כמו לְשַׁמֵּר קשר אהבה חוקי או להעצימו. אבל, אומרים המגנים, זו העמדת פנים לגרום לה להיראות אחרת משהינה באמת. התשובה היא, לא יותר מאשר להתחמם בחורף; שהרי הקור הוא טבעי, וכך גם תחושתו בחורף; אבל הבגדים המונעים את חדירתו פנימה מלאכותיים; ותפקידה האמיתי של אמנות ההצטבעות הוא לשמר את חומו של קשר אהבה חוקי. זאת ועוד, אם אכן נאסר עלינו להשתמש אלא במה שנתן לנו הטבע, חובה עלינו להלך עירומים, ומי שראשם קירח אל להם לחבוש פאה נוכרית או כומתה לכסותו; ומי שנולדו ורגלם האחת קצרה מהאחרת, אל להם לנעול נעל מוגבהת כדי להשוותן, ולמעשה אל להם לנעול נעליים כלל וכלל, על אחת כמה וכמה בעלות עקבים, היות שהן גורמות להם להיראות גבוהים יותר, אלא חובה עליהם ללכת יחפים; ומי שגוום עקום, אל להם להסוותו בעזרת ריפוד; ויש עוד דוגמאות כהנה וכהנה. אבל, יש אומרים, זו נפקנות לשם פיתוי, בהולידה תשוקות נלוזות.

התשובה לכך היא, אין זו נפקנות יותר מזו של הטבע בבוראו יצור יפה תואר; אבל אם אל להם לבני אנוש לעשות דבר מחשש לפיתוי, כי אז אל להם לגזוז את שערם, ואף לא לקצץ את ציפורניהם, ואף לא לגלח את זקנם, ואף לא לרחוץ את גופם, כלומר, עליהם להיות מרושלים ומוזנחים, זאת מחשש שייראו יפי תואר עד כדי כך שישכנעו את הצופים בהם להתפתות לתשוקות נלוזות; אם כך, אדרבא, שיהיו כמו חזירים ויתפלשו ברפש; אלא שיש חשש שהרפש יקשה יותר מדי על התשוקות הנלוזות; אם כך, אפשר אולי להביא יותר טיעונים בזכות ההצטבעות מאשר נגדה. אשר על כן, אומרים, הדבר מותר הן לבתולות והן לנשואות; לראשונה, כדי להשיג בעל טוב; לאחרת, כדי למנוע מבעלה לחמוד את אשת רעהו; כי תפארתן של בתולות היא במציאת בעלים טובים, שכן אין זה יאה לבתולה לא להינשא, היות שתפארתן של נשים היא בנישואים, אלא אם כן פרשו למנזר, דבר שלא דווקא מקובל על קובעי החוקים; ואישה ישרה חייבת לרצות את בעלה, אם יש לה כזה, ככל יכולתה; שכן הנישואים הם מטרתה של כל נפש ישרה, להוציא אלמנות, היות שהללו, כשהן נישאות בשנית, מצמיחות כביכול קרניים לבעל המת, וגם לזה החי. זאת ועוד, אם יש להן ילדים, הן גורמות לבלבול ולפילוג במשפחותיהן, וברוב המקרים להרס רכושן של הבעל הראשון, מאחר שיש להן חלק נכבד כל כך, וכוח רב כל כך, לפי חוקינו; וגם אם אינן צריכות לשלוח יד בנפשן, כמנהג הרווח בארצות אחרות, אלא אדרבא, לשמור על בריאותן, למחות מעיניהן כעבור זמן מה את דמעות האבלות, שהן הקורבן שהן מקריבות למת, אך עם זאת לחיות חיי פרישות, להפגין את האהבה שאינה בת שינוי; שכן גם אם ראוי לאלמנה להניח בצד את זעקות השבר ככל יכולתה, אין ליחה הולמת יותר את המצב הזה מאשר צער, היות שצער, שהוא יגון מתון, נראה כמלא תעצומות נפש, וכולו ענווה, צניעות וחקן, והוא רחוק מלסתור ולפרוע איבר מאיבריה, היות שהוא מציג פנים מיושבות ומלאות הוד: לפיכך, הצטבעות אסורה לחלוטין על אלמנות, שכן עליהן לקחת דוגמה מיהודית, שעליה נאמר כי כאשר הלכה אל הולופרנס סכה בשרה בשמן כמו שנהגה לעשות בזמנו של בעלה מנשה וחדלה לעשות כן לאחר מותו, עד לעת הזאת. שכן כמו שאין להן את מי להכעיס, כך אל להן לשדל. אבל יהיו מי שיאמרו שהן עניות כל כך, שאינן יודעות כיצד לכלכל את עצמן, ומה אם יוצע להן ממון רב, שיאפשר להן אולי להיות מאושרות ופטורות מן האומללות שהעוני

כופה עליהן? התשובה היא, שהטבע מסתפק במועט, אם השאיפה אינה הולכת בגדולות: אך אם אין זה כך, עליהן לפעול לפי המשל העתיק, לאמור, ההכרח בל יגונה, זאת במידה שאינן מציגות את ההכרח כגדול משהוא באמת. אבל אם לחזור אל היופי, הוא מהנה, בין אם טבעי ובין מלאכותי, ומשניהם יש להתפעל; היות שאם האמנות ראויה לשבחים, למה לא פְּנִיִּים, כמו ברגליים בצעדי ריקוד, או כמו ביד על כלי נגינה, בקול, או באמנות הנאום, ובשירה, זו שמקדימה להעצים את התשוקות: והנה, כל אלה מותרים בכל המקומות ובכל הזמנים, לא רק בחברה הארצית אלא בקשרים רוחניים, היכן שדוד, אהוב האלוהים, היה רב-אמן בידע ובביצוע שלהם. ואם האמנויות הללו ראויות לשבחים, ומשוות חן לכל איברי הגוף, כלום יש לדחותן רק כאשר מדובר בצבע בפנים? ואם היופי הוא קישוט הטבע, כך האמנות היא קישוט היופי; ואת זאת טוען הנתבע כנגד התובע. אבל לכל הדעות, או לרובן, יש צדדים, או פלגים; אבל דעתי הפסקנית היא לצד הנתבע, שכן אני מאמינה שכל קישוטי היופי מותרים לנשים אם הכוונה טובה. ובכל זאת אני מתנגדת נחרצות לאמנות ההצטבעות משלוש סיבות; הראשונה היא הסכנה, היות שרוב הצבעים מעורבבים במרקוריום, שמכיל הרבה כספית, שטבעה ממאיר וחודרני כל כך, עד שהיא נושרת מן הראש אל הריאות, וגורמת לשחפת, והיא הסיבה לנפיחות בצוואר ובגרון. הסיבה הבאה היא, שלא זו בלבד שהיא רחוקה מלקשט, אלא נהפוך הוא, היא מעוותת: שכן היא מרקיבה את השיניים, מעמעמת את העינים, ומסלקת מן הפנים הן את החיות והן את הנעורים, שהם הם עיקר היופי. סיבה שלישית ואחרונה, הזנותיות שבדבר, בעיקר בשלב ההכנות, כגון כיסוי בתכריכי שעווה, שלא זו בלבד שהם מעוררים פלצות מאחר שהם נראים כמו גוויות מתים חלולות או חנוטות, אלא שגם הסירחון מבחיל. ואז המשחה והעיסה, שמאוד לא פשוט למרוח אותן בהיותן רטובות ושומניות ודוחות מאוד, היות שכל עוד הן נותרות על עור המצטבעת הן מעלות באפה ריח של חנות נרות, או של מחבת לקליטת נטפי שומן, כך שכן הזמן הן מיטגנות כביכול בשומן; ולא הבשמים שברשותן ואף לא השמנים, לא יתקנו זאת: ואף שאיני יכולה לומר שהן חיות בכור המצרף, היות שהן מתרחקות מכל מקום חם, כיוון שאסור להן ליהנות מחומה הנוח של אח, ועליהן להתרחק מחומה הטבעי של השמש, שכן עליהן לחיות תמיד כאילו הן נמצאות בקוטב הצפוני מחשש שהחום ימיס את השמנים,

וטיפות שומניות אינן מוסיפות חן לפנייהן. הצטבעות יבשה גורמת לעור לקמול ומטביעה את הגיל על פניהן בכך שהיא ממלאת את כולו בקמטים. לפיכך, ההצטבעויות גם מסוכנות, גם מכוערות וגם זנותיות נוסף על הכאבים המציקים. אך באשר להתקשטויות אחרות של נשים, הללו מומלצות. כך סלסול, פידור, איבוק, מלבושים וכל סוגי האבזור, מאחר שנעדרות מהן אותן תכונות שהוזכרו לעיל, להפך, הן משפרות את הגוף ומשוות לו חן. זאת ועוד, התלבשות היא שירת הנשים, בכך שהיא מפגינה את עושר הדמיון שלהן, והיא התורמת להעסקתו של חלק נכבד מן הקהילה; שכן שלוש מבין ארבע מלאכות נמנות עם אמנויות ההתקשטות, היות שאין מדובר רק בחייטים, רוקמות, בִּשְׂמִים, כובעניות, יצרני נוצות, צורפים, סוחרים בדים, מוכרי משי, תופרות, סנדלרים, מלבישים, ורבים רבים אחרים, אלא שלכל אחת מן המלאכות האלה יש עוד רבות הכפופות לה; למשל, כמה מלאכות מפרידות בין תולעת המשי לשמלת הגברת? ובין מכרה הזהב לתחרה המעטרת אותה? וכך בנוגע לכל הדברים האחרים, וזה הגורם לשמירת אחדותה של הקהילה, בהעסקת חבריה ובהפעלת מוחותיהם, מה שמונע מהם לעסוק במזימות ובתככים. זאת ועוד, הדבר מפזר ופורש את תחזוקת הממלכה; היות שללא סחר פרטני, ותנועה, קהילה אינה יכולה להחזיק מעמד, ולהתקיים: שכן קהילות רבות אמנם יכולות להתקיים ללא עזרת שכנותיהן, אך אינן יכולות לחיות ללא תעסוקה עצמית וחלוקה בינן לבין עצמן: שכן, כמו שיש מי שחולקים אדמות, כך אחרים חולקים כהונות, ואחרים מלאכות, ומכאן נובעת התנועה כולה, מן האחד אל האחר, כך שכל אדם תלוי ברעו ולא רק בו עצמו.

(מאנגלית: אלינוער ברגר)

מתוך 'בקורת התבונה הזכה – מורה נבוכי החקירה'

ב-1866 פורסמו ב'הנשר', המוסף המדעי של כתב העת 'המבשר', שני פרקים קצרים מ'בקור התבונה הזכה – זה ספר קריטיק דער ריינען פערנונפט להחכם החוקר קאנט" בתרגומו של יוסף הרצברג (1802-1870). הרצברג, שהיה מחלוצי ההשכלה בדרום-מערב רוסיה, תרגם כל ימיו ספרות עיונית, בין היתר את 'מועדי השחר' למנדלסון ואת 'סולם הטבע' לא.ב. סן-פייר ואף הותיר אחריו ספר שירה ותרגומי שירה בשם 'אלומת יוסף' (שלא עלה בידי לאתרו). ברשימת זיכרון בירביבליוגרפית שנתפרסמה ב'הבוקר אור' (ג', 1879, עמ' 645-648), מרחיב המחבר, חתנו של הרצברג, לגבי תרגום קאנט, ומלמדנו כי המעט שפורסם ב'הנשר' אינו אלא קצה קצהו של קרחון, ולא רק שהרצברג תרגם את 'ביקורת התבונה הטורה' במלואה, אלא אף עשה זאת פעמיים:

בשנת כת"ר, שנת בואי במסורת הנשואין עם בתו הכבודה, היא רעייתו היקרה, ד' עליה, תחיה, הראה לי מעשה-ידיו להתפאר ספר כתוב בכתב אשורית בשם 'ביקור תבונה הזכה' אשר העתיקו משפת אשכנז להחכם היקר המהולל קאנט בשנת תרי"ח (קאנט'ס קריטיק דער ריינען פערנונפט), אחרי כן העתיק עוד הפעם את הספר הזה בשנת כת"ר ויתקנהו וייפהו ושינה שמו בשם 'מורה נבוכי החקירה'. ושני הספרים האלה נתן על-ידי עוד בחייו ונמצאים אצלי. אין ערוך ליקרת הספר הזה, ומה רב טוב צפון בו לעם ההולכים בחושך לתור ולחקור באין חקר, כי בספר הזה אתה הראית לדעת, אשר בחקירה במה שאחר הטבע (מעטאפיזיק) מן הנמנעה לנו ידיעה ברורה, ידיעה הנדסית להחליט משפטים חייבים או שוללים המתנגדים, כי קצרה יד התבונה, בעלת קץ וגבול לידע מה נאמנה ולחרוץ משפט חרוץ בחקירה שהיא מחוץ לגבול כל נסיון אפשרי, רק "כאשר נראה שתכלית הכוונה הנשקפה תמיד מעל כל סדרי הטבע, וכל חוקי המידות והמוסר לא יתקיימו זולת באופן שנקיים המשפטים המחויבים, חובה עלינו להאמין, אשר המשפטים המחויבים הם כנים ואמיתים, וצדיק באמונתו יחיה ויאשר בארץ". ומה רמה ונשגבה המריבה שהפריץ החוקר האלוהי הזה בין ילדי חקירותיו בחקירה העוברת הגבול (ווידערשטרייט דער טראנסצענדענטאלען

אידעען) עת במופתים חותכים ונאמנים יעיד לך אמיתת הדבר והיפוכו במשפט אחד (טהעזיז אונד אנטיטהעזיז), להראות לך כי נבוכה תבונתך במחקרי אין קץ סגר עליה המדבר. – הספר הזה יכיל קרבו שלוש מאות דפים מרבע גדול.

ב-29.1.1937, כשבעים שנה לאחר הפרסום ב'הנשר', פרסם יהושע ברהלל בעיתון 'דבר' מאמר קצר "על תרגום שנשכח". במאמר זה, שמתייחס אך ורק לשני הפרקים שפורסמו ב'הנשר', משבח ברהלל את חלוציותו של הרצברג, את העברית של תרגומו ואת התמודדותו המעניינת כמתרגם עם אחדים מן המונחים הפילוסופיים: "כל אלה שהחייאת המחשבה העברית, ובעברית דווקא, יקרה להם, יפיקו רוב תועלת מקריאתהתרגום הזה." הוא מסכם. אלא שייכתן שבחשבון אחרון מאמרו של בר-הלל דווקא הסב להרצברג לא מעט נזק, שכן הוא שב וחוזר על הקביעה מוליכת השולל כי "כפי הנראה נתקפת כתב־היד" וכי "צר שלא נשאר הימנו אלא שריד קטן". לשמחתנו הרבה לכתב־היד שלום. והוא מצוי בספרייה הממלכתית של רוסיה, ועותק דיגיטלי שלו זמין לעיון בספרייה הלאומית של ישראל. בינתיים, עד שמישהו בחוגיהפילוסופיה (שכל כך אוהבים לדבר על תרגום) יתעשת וייטול על עצמו להתקין כבר את התרגום של הרצברג לדפוס, ההדיר עבורנו הרה"ג אלי שטרן שלושה קטעים מכתב־היד: י.ו. הקדמת המחבר השניה, המבוא ולוח הקטגוריות.

• • •

הקדמת המחבר השניה

מיוצא הדרישה בדבר הכרות התבוננית, יראה תיכף אם דרך הדרישה היה דרך הישר, דרך המדעי או לא? יען כי אם יראה, אשר גם אחר כי רבו הכנותיה והשתדלותיה, ואחר כי נתקרבה יותר אל תכלית כונתה, באה במבוכה או היתה מוכרחה להשיב אחר, לבקש לה דרך אחר, או שלא יכלו הדורשים השונים בדרישה הזאת, לבוא בהסכמת עצה אחת איך יהיה אופן הדרישה להביא אותם אל תכלית כונת הדרישה המשתפה להם, אז נדע בבורר גמור שדרך הדרישה, איננו דרך המדעי, אלא רק דרך החפוש והמושש לבד, אמנם חובה עלינו וטובה גדולה תעשה לתבונה האנושיית

לבקש בכל מה דאפשר את דרש המדעי, לו גם בעבור זה נהיה מוכרחים לעזוב דברים רבים, אשר היו משבצים קודם בתכלית הכונה, טרם נבחנה היטב.

וכן ידענו אשר ההגיון, סלל לו מימי קדם דרך מדעי, יען כי מימות החכם אריסטאטלעס עד היום הזה, לא שב ההגיון אחור אף פסיעה אחת קטנה, ואם גם הוסרו ממנו איזה עיונים דקים שהיו באמת אך למותר לו, והתוסף בו איזה באור בלמודיו, מכל מקום אין לחשוב כל זה לשינוי הדרך, אלא רק להתפחות הדרך יותר. גם לא זו ההגיון ממקומו להוסיף כל שהוא על הדרך אשר עבר כבר, כי כבר השלים את דרכו כלו. ואם גם איזה חכמים מקרוב דמו בנפשם, שהרחיבו את גבול ההגיון, מפאת שהכניסו בו איזה למודים בדבר הכוחות על ההכרה השונים בנפש, (ככח המדמה כח הדעה הטבעיית (מוטער וויטץ) וכדומה), בדבר מקור הראשי ממנו נפוצו ההכרות, בדבר הבדל אופני הברורות לפי הבדל המושגים (כלמודי הרוחנית והספקות), ובדבר טבע האדם מפאת משפטיו המבוהלים (פאראורטהיילע) (סבתם וההשתמרות מהם), אין זה רק מטעם חסרון ידיעתם את טבעו האמתי ובעבור זה הסיגו גבולו בגבול מדעים אחרים אחרים, אבל לא הרחיבו בזה את גבולו, אבל שחתו אותו מכל וכל. כי יראה לעיני כל הציון המציין גבולו משהוא יציע בשלימות ויברר בהוכחה עתיקה רק את סדרו וכללי ההשכלה הצוריים בלבד.

אבל סבת הצלחת ההגיון, לבוא בדרך המדעי, היתה רק מפאת הגבלתו, שהוא מחויב להפשיט ההכרה מכל מושג, ומכל הבדל. וכל התעסקותו הוא רק בשכל בעצמו ובצורתו. ובעבור זה על התבונה, תכבד העבודה עוד יותר, לבוא בדרך המדעי, אם התעמקותה תהיה בדבר המושגים ולא רק בטבעה בעצמה. אם כן ההגיון הוא רק מבוא ופרוזדור לכל המדעים. כי מחויבים אנחנו להקדים תמיד ההגיון לפני כל השפטת משפטי הכרה מדע זה. אבל ההכרה בעצמה תבוקש בהכרח בהמדע בעצמו.

בכל הכרה תבונית ימצא חלק מה שהוא מקודם אל המאוחר. והצטרפותה לענינה הוא על אחת משתי פנים, בהיותה רק מיעדת אותו, וההשגה ממנו, (והענין כבר נתון לנו ממקום אחר), או בהיותה מוצאת אותו אל הפועל בעצמה. באופן הראשון היא הכרה מחשביית (טהעארעטישע) ובאופן השני היא הכרה מעשיית (פראקטישע), אבל בשני האופנים מן ההכרח להציע תחלה את חלקה הזך (יהי רב או מעט), שבו התבונה מיעדת את

מושגה בשלימות מקודם א"ה [=אל המאוחר] ולהבדילו בפני עצמו, שלא יתערב בו שום דבר הנמשך מאיזה מקור אחר. למען הנצל מהרעה הרובצת תמיד לפתח כל איש הנוהג תהלוכות ביתו בתמהון המפזר את כל אשר ישתכר, מבלי שום שימת לב, והיה כי יראה את עצמו ברעה לא ידע להבדיל, מי הן ההוצאות ההכרחיות אשר יספיק להן משכרתו? ומי הן ההוצאות הטפלות אשר ישמר מהן בימים הבאים?

הכרות ההנדסיות, והטבעיות, שתיהן הן הכרות מחשביות, המיעדות מושגן מקודם א"ה, רק בהבדל שהראשונות הן זכות מכל וכל, והשניות הן זכות לכל הפחות בחלק מהן, לפי כמות יתר החלקים אשר נבעו ממקורי הכרות שאינם מקורי התבונה.

מיום נודעו לנו קורות תבונה האנושיית, ההנדסה היתה מתהלכת בתוך עם נון, בדרך המדעי, אבל היא לא צלחה לבוא בדרך הזה מבלי עמל ויגיעה רבה, כאשר צלח ההגיון, אשר התעסקות התבונה בו, היא רק בה בעצמה לבד. ולהפך ימים רבים (ובמיוחד בימים הקדמונים בהיותה בין המצריים) היתה מגששת בחשך ואפילה, ולא נפקחו עיניה לראות נכוחות, רק ע"פ איש אחד שצלחה עליו מחשבה עתיקה, ותרא את הדרך המדעי, ותואיל ללכת בו למישרים, ותציג עליו ציונים, להיות מציון לעיני כל דור ודור עד עולם, למען ילכו ולא יכשלו בו. אמנם כל דברי ההשתנות הנזכרה באופן השכלה ההנדסית, שהם בודאי יקרים לנו יותר מדברי התגלות הדרך אשר מסביב להר הנודע בשם (דעס וועגעס אום דאס בעריהמטע פארגעבירגע), לא נמסרו מדור לדור, ולא ידענו את שם החכם אשר צלח לסלול לחכמת ההנדסה, את דרך המדעי.

ועוד יותר ארכו הימים, טרם צלחו ההכרות הטבעיות, לסלול להן את דרך המדעי, כי זה רק כמה וחמשים שנה אשר החוקר השנון באקא שנה את אופן השכלתן. ויכן להן את דרך המדעי. והנני להבחין פה רק את מדעי הטבע, המיוסד על התחלות מורגשות לבד.

כאשר החכם גאלילע, גלל מִשְׁטַח נוטה את הכדורים אשר עשה לו בכובד ידוע, והחכם טאריצעלי חשב כובד האויר, שווה לכובד עמוד מימי ידוע (געוויסע וואסער זיילע), והחכם שטאהל בימים רבים אחריהם, שנה את המתכות לסיד, ואחרי כן שב לשנות את הסיד למתכות, כאשר גדע מהן דבר מה, ואחרי כן שב להחזיר להן את הדבר הזה בעצמו, אז נגה אור חדש לכל חוקרי מחקרי הטבע, ויבינו לדעת, אשר התבונה לא תשיג להבין, רק

את כל זאת אשר המציאה היא בעצמה ע"פ מחשבותיה, והיא מחויבה ללכת תמיד בראש, עם התחלות משפטיות לפי חקים תמידיים. ולהכריח את הטבע להשיב לה תשובה על שאלותיה, וחלילה לה לעשות ההפך, להיות מובלה ברסן הטבע, ללכת אחריו אל אשר יהיה רוחו ללכת. יען כי באופן האחרון ההבטות המקריות שאין להן שום סדר וערך (פלאן) מעורך קודם במחשבה, לא תהיינה מחברת יחד תחת חק הכרחי אחד, המבוקש והצורך מאוד תמיד לתבונה האנושיית. התבונה מחויבה תמיד ללכת לדרכה, אוחזת בידה האחת את התחלותיה, על פיהן ההסכמה שבין המראות, תחשב לחק הכרחי, ובידה השניה, את המסות (עקספירעמענטע), אשר המציאה לפי התחלותיה הנזכרות. הגם שתוסיף דעת על פי הטבע, מכל מקום, לא תלמד ממנו כתלמיד מפי רבו, אלא רק כשופט ודין, אשר יוסיף דעת על פי העדים, המוכרחים להשיב לו תשובה נכונה על כל שאלותיו. וכן גם בחכמת הטבע, נהיה שינוי באופן השכלתה, ע"פ המחשבה הנשגבה שעלתה על ראש חכמים ונבונים, לדרוש בטבע את המבוקש לדעת ממנו, רק לפי אופן המסכים עם כל זה אשר התבונה בעצמה הכינה בטבעי. ועל פי השוני הזאת לבריה, באה חכמת הטבע לדרך המדעי, תחת אשר מלפנים הלכה בחשש ותגשש כענר קיר שנים רבות למאות.

אבל לא כן הוא גורל החכמה במה שאחר הטבע, כל הכרותיה הן הכרות עיוניות, שהן למעלה מכל הוראה ניסיונית, כל הכרותיה הן רק ע"פ השגות גרידות, בחכמה הזאת, התבונה מחויבה לשאוב כל הכרותיה ממקורה לבד. היא לא צלחה עדין לבא אל הדרך המדעי. אף כי לה משפט הבכורה על כל יתר החכמות, מכל מקום היא היא המביאה את התבונה במבוכה תמיד, גם בהיותה רק מבקשת להכיר מקודם אל המאוחר, חקים כאלה אשר קיים אותם הנסיון הפשוט מאוד. בחכמה הזאת מוכרחים אנחנו לשוב אחר פעמים רבות, בדרך אשר עברנו כבר, מטעם שראינו שלא זה הוא הדרך לבוא בו אל המטרה המבוקשה. החלטות חכמיה, לא תסכמנה יחד, ולהפך שדה החכמה הזאת, תראה תמיד כשדה מערכת קרב, הערוכה למען ילמדו שמה בני אנוש מלחמה. שמה עדין לא צלח איש לכבוד תחת ידו אף מדרך כף רגל אחת, למען הכיין לו שמה אחוזה נאמנה. כל התעסקות החכמה הזאת היתה עד היום הזה, רק חפוש ומשוש לבד בין השגות גרידות.

מעתה תהיה השאלה: מה זאת הסבה, שעד כה לא צלחה החכמה הנזכרה לבוא לדרך המדעי? הכי באמת סגר הדרך הזה לפנייה, ולא תבא בו לעולם?

אם כן למה זה הרע הטבע לתבונתנו לנטוע בקרבה התשוקה העצומה, לבקש הדרך הזה כאשר יבקש איש מטמונים? ואיך נוכל לבטוח הפעם על תבונתנו, אם היא לא לבד עזבה אותנו באין עוזר, בדרישת ענין יקר מכל עניני תשוקת הידיעה, אבל גם עוד רבתה להראות לנו דמיונות להטעות אותנו יותר? ואם גם יאמר שהחכמה הזאת כבר הלכה בימים הקדמונים בדרך המדעי, אבל אנחנו אשמים, שאבדנו אותו, ולא ידענו עוד איך למצוא אותו, במה זה תעוז בנו התקוה הפעם, אשר אם נחדש כיום הדרישה, נצלח יותר למצוא הדרך אשר אבדנו?

אמנם לפי דעתי ההנדסה והטבע, שעל פי שינוי אופן השכלתם, עלו למדרגה גבוהה מאד בזמנינו, הן דגמאות כאלה, הראיות להיות מבוחנות היטב לדעת עיקר שינוי אופן השכלתן, אשר כה הרבה להועיל להן, למען ננסה לשנות את השינוי הזה בעצמו, גם באופן השכלת החכמה במה שאחר הטבע. יען כי לכל הפחות החכמה הזאת היא בשווי והתדמות (אנאלאגיע) עם חכמת ההנדסה והטבע, מפאת שגם הכרותיה הן הכרות תבוניות.

עד היום הזה חשבו כל החכמים: שכל הכרותינו מחויבות להסיב תהלוכותהן לפני עניניהן, ובעבור זה להבל ולריק עמלו, לשפוט בהן משפטים מהקודם אל המאוחר ע"פ השגות גרידות, ולהרחיב על פיהם גבולי הכרותנו. לכן אנחנו ננסה הפעם לשנות אופן המחשבה, ונחשבה לנו, אשר בחכמה במה שאחר הטבע, הענינים מחויבים להסיב תהלוכותיהם, לפי הכרותנו. כי המחשבה הזאת מסכימת יותר עם אפשרות הכרה מהקודם אל המאוחר המכירת דבר מה בענינים שעדין אינם נתונים לנו. ובאמת תכנת השינוי הזה, הוא כעין תכנת השינוי אשר שנה התוכן המהולל קאפערניקוס באופן השכלת חכמת התכונה (אסטראנאמיע). כאשר ראה שלא עלה בידו לבאר על נכון תנועות כוכבי השמים, לפי אופן ההשכלה הקודמת: שכל כוכבי השמים סובבים בלכתם מסביב לצופה, העמוד על המצפה בארץ, עלתה על ראשו המחשבה, לשנות אופן ההשכלה: ולהחליט החלטה חדשה: אשר הצופה וגם האדמה שהוא עליה, סובב הולך, מסביב לכוכבי השמים הנחים והשקטים. וכן גם בחכמה במה שאחר הטבע, תתכן המחשבה הזאת בעצמה, אחר כי ראינו אשר לפי ההחלטה הנושנה, שההשקפה היא לפי תכונת הענינים השקופים, תפלא מאתנו אפשרות הכרה מקודם א"ה, לנסות ההפך ולהחליט החלטה חדשים, אשר תכונת עניני ההשקפה (מושגי החושים) הוא לפי תכונת כוחנו השוקף. ולפי

ההחלטה הזאת תתכן מאוד אפשרות הכרה מקום א"ה. יען כי הנסיון בעצמו הוא הכרה כזו, הצריכה לשכל, אשר סדרו וכללו מחויב להיות בנו מקודם א"ה, עוד טרם נתנו לנו הענינים, והכלול בהכרח בהשגה מקודם א"ה, לפי מחויבם כל הענינים לסבות בלכתם.

החלטה החדשה הזאת מבטיחת לחכמה במה שאחר הטבע, להכין לה דרך המדעי, לכל הפחות בחלקה הראשון, בו תתעסק בהשגות מקודם א"ה, אשר הענינים המסכימים להן אפשריים להיות נתונים בנסיון. יען כי על פיה תתבאר על נכון אפשרות הכרה מהקודם א"ה, וימצאו לנו מופתים מספיקים אל החקים מקודם א"ה, שהם יסודי הטבע (גבול כל עניני הנסיון), שכל זה מן הנמנע לפי אופן ההשכלה המורגל בחכמה במה שאחר הטבעי הגם שיוצא (רעסולטאט) הדרישה בחלק הראשון מחכמה הנזכרה יראה לכאורה כמתנגד לתכלית כונת החכמה הזאת בחלקה השני, יען בו יוצא הדרישה בחלקה הראשון, הוא שמן הנמנע לנו לעולם, לעבור גבול נסיון אפשרי, והוא מתנגד לתכלית כונת חלקה השני, להרחיב גבול הכרותנו מחוץ לגבול כל נסיון אפשרי. מכל מקום מה הוא המופת על אמתת הכרותנו התבוניות מקודם א"ה, כי הן לא תגענה רק במראות (ערשיינונגען) בלבד, אבל דבר אין להן כלל עם דברי המראות בעצמם, שהם לו גם נמצאים בפועל אינם נודעים לנו כלל. יען כי המחשבה המכריחה אותנו, לעבור מחוץ לגבול הנסיון, היא מחשבת הבלתי תנאיי (דאס אונבעדינגטע) היבוקש תמיד לתבונה, למען השלים על פיהו את חרוז התנאים. והיה כאשר נניח שהכרותנו הנסיוניות, תסבנה בלכתן לפי הענינים כמו היותם דברים בעצמם. תראה תיכף במחשבת הבלתי תנאיי, סתירה מגולה. אבל אם נניח את ההפך, אשר הענינים הם רק מראות בעלמא, ויסבו בלכתם לפי אופל השקפתנו, לא תהיה שום סתירה במחשבה הנזכרה, כי הבלתי תנאיי ימצא בהכרח לא בדברים כפי שיתראו לנו במראה, אלא רק בדברים בעצמם שאינם נודעים לנו כלל, אבל אם גם ישולל מהתבונה העיונית, ההכנה לעשות חיל בשדה הענינים שהם מחוץ לגבולי חושינו, והראוי לנו לנסות עוד אולי תצלח ליעד את ההשגה העוברת הגבול, מהבלתי תנאיי, על פי הכרותיה המעשיות (פראקטישע ערקענטעניס).

לכן כל מעשה בקור תבונה עיונית הזכה, היא רק לשנות את אופל ההשכלה המורגל עד היום הזה לחוקי מחקרי מה שאחרי הטבע. והוא רק דרישה בדבר דרך וכלל (מעטהאדע) החכמה במה שאחרי הטבע, אבל לא בדבר

שטתה (סיסטעם). אולם בכל זאת ירשום לנו את כל רשמיה הראשיות (אָומריסע), הן מפאת רשמי גבוליה החיצוניים, והן מפאת רשמי בנין אבריה הפנימי. יען כי תבונה עיונית הזכה, היא מתכונה מיוחדת, שביכלתה ומחויבה, למדוד את כל הקיף כוחה, לפי הבדל האופן, שתבחור לה לחשוב במחשבה מושגיה, ולמנות את כל השאלות השונות האפשריות לבוא לפניו באופנים שונים. והוא הוא הרשימה הראשיית, משטת החכמה במה שאחר הטבע.

אבל מעלה יתירה אחת לחכמה במה שאחר הטבע שלא תתכן, לשום מדע תבוני בדבר המושגים. (כי ההגיון איננו מדע בדבר מושגים, אלא רק בדבר צורת ההשכלה בכלל), והיא היא: אם רק תבוא על פי בקור הזה לדרך המדעי, יכול תוכל להנחיל לה את כל הקיף אחוזת שדה ההכרות, השייכות לה, ולהשלים את כל מלאכתה, להשאירה ברכה לדור דורים, שעליה אין להוסיף מאומה, למען תהיה נכונה תמיד להשתמש בה כל הימים. יען כי התעסקותה היא רק בהתחלות (פרינציפיען), ובהגבלת שמושה המיועדת ע"פ ההתחלות בעצמן.

אם גם בהשתכלות ראשונה על פני הספר הזה, יראה, אשר תועלת החכמה במה שאחר הטבע, הצרופה במצרף הבקור הנזכר, עד כי תהיה תמיד במצב אחד לדור דורים ולא תסבול שום שינוי עוד, תהיה רק תועלת השלילה לבד להזהיר אותנו, שלא נעבור תבונתנו העיוניות מחוץ לגבולי הנסיון. בכל זאת בשום לב, ובהבנה מדיוקה, נבין לדעת, אשר תועלת השלילה, תתחלף תיכף להיות תועלת החויב, כי כאשר יבורר לנו שהחקים היסודיים, אשר עליהם תשען התבונה העיונית בצאתה מחוץ לגבולה, לא ירחיבו כלל, אבל להפך עוד יגבילו יותר את גבול שמוש התבוני הזך (המעשי), יבורר לנו כמו כן אשר הבקור הנזכר עם היותו רק בתועלת השלילה מפאת ההגבלה הנזכרה, הוא כמו כן בתועלת החויב, מפאת שיסיר המעצור, המגביל או המשחית את שמוש התבוני הנזכר מכל וכל. והתועלת הזאת היא באמת יקרה לנו מאד, יען כי יודע לנו על פיהו, שמוש התבונה, הזך וההכרחי, שמוש המעשי (המוסרי), המרחיב באמת גבול התבונה, מחוץ לגבולי החושיות. הגם שבשמוש הזה, לא תצטרף התבונה כלל לעזרת העיון (שפעקולאטיווען), מכל מקום, תצטרך התבונה בשמוש הזה, להיות בטוחה, שלא יתנגד לו העיון, ולא תפגוש שום סתירה בה בעצמה. לכן הוא ברור שתועלת החכמה במה שאחר הטבע, הוא תועלת החויב, וכל החושב

אותה רק לתועלת השלילה, אינו אלא טועה, כמו החושב אשר תועלת השוטרים בחברה המדינית, איננה תועלת החיוב, מטעם שהתעסקותם הוא רק לעצור בעד האנשים הרעים, מלעשות חמס בארץ, למען יוכל כל איש לעשות מעשיהו שוקט ובוטח.

הבקור הזה, בחלקו חלק הנתוח, יברר לנו שהמרחק והזמן הם צורת השקפה מוחשיית, רק תנאי היות הדברים כפי שיתראו לנו במראה, ואשר לא תתכן לנו שום השגה שכליית, זולת באופן שבאפשרי להיות נתונה לנו השקפה המסכימת לה, וממילא ישמע שלא תתכן לנו שום הכרה מענין מה כפי שהוא בעצמו, אלא רק כפי שהוא מושג השקפה מוחשיית בלבד, ר"ל כפי שיתראה לנו במראה. ומזה ימשך שכל הכרות התבוניות האפשריות, מוגבלות רק על עניני הנסיון לבד. אולם מהצורך להעיר, שעם היות הדברים נמנעים בהכרה כפי שהם בעצמם, בכל זאת הם לכל הפחות אפשריים במחשבה בנו, יען כי אם תאמר שהם גם מן הנמנעים במחשבה, ימשך מזה בהכרח משפט זר מאד: שתראה המראה, מבלי היות שום דבר אשר יתראה במראה. בלעדי ההבדל שבין דברים בעצמם, ובין דברים במראה עניני הנסיון. היה בהכרח להניח שהחק היסודי מהסבותית (קאזאליטעט), לכח הטבע המיעד את הסבותית, הוא הסבה הפועלת (ווירקענדע אורזאכע), מכל הדברים בכולל. ולא יתכן היה לאמר לעצם אחד בעצמו, ד"מ [=דרך משל] לנפש האנושיית, שיש לו רצון חפשי, ובכל זאת יכנע, כמו כן תחת חקי הטבע ההכרחיים, כי בשני המשפטים לקוחה הנפש בהבנה אחת בעצמה בדבר בעצמו, לזה היא סתירה מגולה. אבל כאשר נקיים ההבדל הנזכר, וכל דבר אשר יתבונן על שני אופנים שונים, בדבר בעצמו, ובדבר במראה בעלמא, יתקיימו שני המשפטים הנזכרים יחד ולא תהיה שום סתירה בהם, יען כי חק הסבותית נוגע רק בדברים מתבוננים כפי שהם במראה, כפי שהם עניני הנסיון, ובעבור זה יתכן מאוד אשר הדברים האלה כפי שהם בעצמם, לא יכנעו כלל תחת החק הנזכר. והרצון האחד בעצמו – כפי שהוא במראה (לפי העשיות הנראה לעינים), אשר איננו חופשי ויכנע תחת חקי הטבע, יתכן להיות כפי שהוא רצון דבר בעצמו, רצון חפשי אשר לא יכנע כלל תחת חקי הטבע. עם היות מן הנמנע לי, להכיר את תכונת נפשי, כפי היותה בבחינה השניה, על פי שום תבונה עיונית, ואין צריך לומר ע"פ שום הבטה מורגשה, וממילא נשמע שמן הנמנע לי להכיר החפשית, כאיכות דבר מה – אשר יתיחס לו עשיות בעולם

המוחשי, יען כי אם תאמר שהכרה כזו אפשרית לנו, מן ההכרח הוא כמו כן שיהיה באפשרי לנו להכיר בשלימות הדבר הזה שהוא במציאות אבל לא בזמן (שהוא באמת דבר מן הנמנע בעצמו, על כי אין שום השקפה להשגתו). אבל מקום החפשית היא אפשרית במחשבה, ר"ל אין במחשבה הזאת שום סתירה כלל, ואם רק נקיים ההבדל הנזכר לא תמשך מהנחת רצון חפשי, ההכרחיות להמוסרית (מאראל) מטעם שהיא כוללת חקים יסודיים מעשיים, הנטועים בתבונתנו מקודם א"ה, שהם מן הנמנעים בלעדי רצון חופשי שום התנגדות לחקי הטבע, שניהם יתקיימו איש איש במקומו לפי בחינה מיוחדת, איש לא יפרץ שום פרץ בגבול רעהו, החפשית והמוסרית יתקיימו יחד עם חקי הטבע, ולא ידחו אלה מפני אלה. כל הדברים האלה צודקים גם בדבר ההשגה מהאלהות, ופשטות הנפש, רק מאהבת הקצור, לא הרחבתי הדרישה גם בהן, ומעתה הוא מובן אשר ההנחה ממציאיות האלהות, החפשית ונצחיות הנפש ההכרחית מאוד לנו ולשמוש התבוני והמעשי, לא תתכן זולת באופן שהשפלנו תחלה גאות תבונית העיונית, מדברת גדולות, שצלחה להבין גאות ונשגבות ממנה, והידיעה נתנה מקום אל האמונה.

האמנתי אשר חקירתנו השטתית במה שאחר הטבע לפי רגל בקור תבונית הזה לא תהיה קלה בעיני החכמים, הן מפאת ההבדל שיראה בין התבונית ההולכת לדרכה בדרך המדעי, ובין התבונית המגששת בחשך. והן מפאת שפקחנו עיני הצעירים לימים המשתוקקים תמיד להוסיף דעת וידיעה לראות נכוחות, ויקדישו עתותם לדרוש רק במדעים מיוסדים הנכונים לפתח הבנתם, ולא יבלו עוד ימי עלומיהם בפלפולי תבונית פתלתלה, בענינים שלא יבינו הם ולא שום אדם בעולם. והן מפאת שתתמנה כל התלונות אשר נתעוררו נגד המדותית והאמונה מטעם שהוכחנו בחקירתנו הוכחה גמירא, אשר אין יתרון מאומה להמתנגדים להם כי גם הם חסרי הידיעה.

מעתה אחר כי נצלח לשנות אופן ההשכלה בשדה המדעים, אם גם השפלנו גאות התבונית העיונית, תתקיים טובת מין האנושי בכלל הנמשכה מלמודי תבונית הזכה. כי אנחנו השפלנו רק גאון המלמדים בבתי הספר לבד, אבל ההשפלה הזאת לא תרע כלל לטובת ואשרת מין האנושי, יען כי יתיצב נא המלמד למודים גוזרים (דאגמאטיקיר), ויתהלל נא לאמר אשר מופתי על נצחות הנפש אשר הוכח מפשרותה, ומופתי על רצון חפשי אשר הוכח מההבדל הדק שבין ההכרחית המעשיית המשיגית ובין ההכרחית

המעשיית המושגיית. ומופתי על מציאות האלהות אשר הוכח מההשגה מעצם ישותו נעלה על כל ישות, צלחו לצאת מבית הספר חוצה ונתקבלו בשכל ההמון? הלא יכחשו בפניו יענה, כי שכל ההמוני איננו מוכשר לעולם לקבל עיונים דקים כאלה, ותקותו לחיי העולם הבא היא רק מפאת שראה והבין, שטבע האנושי לא יסתפק את עצמו בדבר זמני (צייטליכעס), וברירותו שיש לו רצון חפשי, היא רק מפאת שברורים לו החיובים המוטלים עליו המתנגדים לתאותיו הגופניות, ואמונתו במציאות האלהות הוא רק מפאת שראה הסדר, והיופי, וההשגחה, הנשקפים מעל פני הטבע כלו. אם כן על פי ההשכלה הנזכרה, לא תחלש כלל חזקת שלשלת האמונות הנזכרות, ולהפך עוד ירב ויגדל על פיה כבוד יקרתן. על כי המלמדים בבתי הספר, יבינו לדעת הפעם, שגם הם לא יבינו הבנה יתירה בדבר הנוגע באשרת מין האנושי, ואין להם יתר שאת על ההמון. וגם הם מוכרחים להסתפק את עצמם רק במופתים כאלה המובנים לכל, והמספיקים לתכלית כונת המוסריית, ולא יוסיפו עוד להתברך בנפשם, שגם בחכמה במה שאחר הטבע (כמו בחכמות אחרות אשר מצדן באמת להם נאווה תהלה), להם לבדם נתנה ידיעת האמת, ולהם לבדם היא למשמרת עולם, להורות את המון העם רק את השמוש בה לבד. אמנם בזאת יתהלל באמת החוקר העיוני, שהוא הוא הסוכן (דיפאזיטער) להמדע היקר והמועיל מאד גם להמון העם (עם היותו בלתו נודע לו), הקרוא בשם בקור תבונה הזכה. יען כי המדע הזה, לא יפיל אורו כלל על פני ההמון, ובאמת הוא לו אך למותר מטעם שכמו שלא יעלו לעולם על מחשבתו, העיונים הדקים לחזק על פיהם את האמתיות המועילות לטובתו ואשרו, כן גם לא יעלו לעולם על מחשבתו גם התלונות הדקות המתנגדות להן. אבל לא כן הוא עם המלמדים בבתי הספר והחוקרים העיוניים, הם לא ימלטו מבא בשתי הדרישות המנגדות, לכן הם מחויבים לדרוש בטוב טעם, להחזיק כשרון דין התבונה העיוניית, ולהצילה מפח היקוש, אבל כל זה לא יצלחו לעשות רק ע"פ הבקור הנזכר לבדו, יען כי הוא לבדו יעצור כח, לעקר שרשי שטת החמריית (מאטריאליזמוס), שטת הכרחית הטבע (פאטאליזום), ההזיה והאמונות ההבליות (שווערמירייא אונד אבערגלויבען), אשר דרכו תמיד להזיק לאשרת מין האנושי, הוא לבדו יחגור עז להחרים את שטת הרוחניות (אידעאליזמוס), ושטת הספקות (סקעפטיציזמוס) המזיקות מאוד ללמודי בתי הספר. בעבור זה מהראוי והנכון לעורר ולהחזיק ידי דורשי

דרישת בקור תבונה הזכה, יען כי על פיהו לבדו יהי' תקן (קולטור) התבונה מיוסד על מוסדים נאמנים, וחלילה לנו להטות אזנינו, לתלונות המלמדים הגוזרים בבתי הספר, הצועקים חמס, והמריעים תרועות מלחמה, נגד כל איש אשר יעוז במעוז החקירה, להסר במטאטא השמד, את קורי עכביש אשר ארגו להם, ואשר אין תועלת בהם להמון העם, ואין שום נזק בהכחדתם.

מבוא

ראשית פרי השכל בהשתכלותו ההרגשות המוחשיות, הוא הנסיון (ערפאהרונג) ובעבור זה, הנסיון, הוא המורה הראשון, ולא יחדל מלהורות אותנו למודים חדשים לרגעים. שלשלת החיים תוסיף יום יום לאסוף הכרות חדשות על פני מרחבי שדיהו בכל דור ודור. אבל השכל איננו כלוא תמיד רק בשדה הנסיון לבדו, יען כי הנסיון לא יורה אותנו לדעת, רק מה שישנו פה (וואס דא איהט), אבל לא הכרחית היותו פה באופן זה, ולא בשום אופן אחר. ובעבור זה גרע כוחו להורות אותנו לדעת כללות אמתית (וואהרע אלהעמיינהייט), ואין בידו להרגיע התבונה האנושית השוקקה תמיד להכרות כלליות. יען כי הכרות הכלליות, שהן כמו כן הכרחיות בהכרחית פנימית (איננערע נאטהווענדיקייט), מחויבות להיות ברורות בעצמן, בלעדי שום נסיון. ובעבור זה נקראו בשם הכרות מהקודם אל המאוחר (א פריארע), אבל ההכרות הנסיוניות נקראו בשם הכרות מהמאוחר אל הקודם (א פאסטריארע), או הכרות מורגשות (עמפירישע).

אמנם יראה אשר נתערבו בהכרות הנסיוניות, גם הכרות כאלה אשר מקורן הראשי היה בהכרח מהקודם א"ה. אולי תועלתן היא רק לקשור את ציורי החושים יחד – יען כי אם גם תפשטנה הכרות הנסיוניות, מכל ציור מוחשי, עוד תִּתְרַנְנָה בהן השגות ראשיות, והשגות נמשכות מאלה, שהן נצמחו בהכרח מהקודם אל המאוחר, בלי שום נסיון כלל. כי על פיהן יִנְעֵדוּ ענינים המוחשיים, יותר מאשר יִנְעֵדוּ ע"פ הנסיון לבדו, וכוללות החלטות, המחליטות כללות אמיתית, והכרחיות בהכרחית פנימית, שהן לא תמצאנה מקום לעולם בשום הכרה מורגשה, ומלבד כל אלה נכללות בהן הכרות כאלה, אשר עזבו שדה כל נסיון אפשרי, כמו מטרתן להרחיב גבול הכרותנו

מחוץ לגבולי הנסיון, על פי השגות כאלה שמן הנמנע שום ענין נסיוני מסכים להם.

אבל הכרות האלה, הלמעלות מעולם המוחשי, ואין בכח הנסיון להורות אותנו דרכן הן פרי התבונה (פערנונפט), היקרות לנו מפאת יקרת ענין, ומפאת יקרת תכלית כונתן, יותר מכל הכרות השכליות אשר נאספו בשדה המראות (ערשינונגען), לכן הוא לנו לחרוף נפשנו, להעמיק במעמקי דרישות עתיקות האלה אף כי יגרנו פן נאבד דרך.

אכן יבין כל נבון דעת, אשר מהראוי והנכון להיות מתונים, בכל דרישה העוזבת שדה הנסיון, ולא נמהר לבנות בנינים, מאבני פנות הכרות כאלה כאלה אשר לא ידענו מאין באו לנו? או ליסדם על חקים יסודיים (גרונדזעצע) אשר לא ידענו מקורם הראשי, וטרם בחנו הטיב את חזקת ותוקף היסוד הזה, ובעבור זה תבא לפנינו השאלה: איך באו לנו ההכרות מקודם א"ה? הנאמנות הן? ועד היכן תשתרענה? אבל באמת אין מי אשר שם אל לבו, את השאלות הנזכרות, עד כה. יען כי חכמת ההנסה (מאטהעמאטיק) הכלולה בתוך כלל ההכרות הנזכרות, היא כה ברורה, ומסולקה מכל ספק, עד כי חזקה בנו ההשערה שהן כלנה ברורות כמוה, וכל דרישה בן היא אך למותר. ומלבד כל זאת, אנחנו בטוחים בכל הכרה שעזבה שדה הנסיון, שלא נפגוש בשום סתירה נסיונית ותשוקתנו להרחיב גבולי הכרותנו, היא גדולה כל כך, שלא תִּעָצַר רק ע"פ סתירה מגולה לבד, לכן לו גם תהיה ההכרה בדויה, תמלט בנקל מסתירה מגולה, אם רק תהיה על משמרתה באופן הבדויה. חכמת ההנסה היא דוגמא נפלאה עד היכן נוכל לבוא ולהשיג הכרות מקודם א"ה, בלי שום נסיון כלל. אם גם התעסקותה היא בענינים והכרות האפשריות להיות מצוירות בהשקפה מכל מקום כמעט אין הבדל בין השקפתה ובין השגה זכה, מטעם שהשקפתה כמו כן באפשרית להיות נתונה לנו מקודם א"ה. ועל פי הדוגמא הזאת המוכיחה עזוז ואומץ כח התבונה, עצמה בנו כה תשוקתנו להרחיב גבולי הכרותנו עד כי לא תדע שבעה, ותשתוקק להרחיב גבולי הכרותנו גם במדעים אחרים.

היונה המרחפת הנה והנה, אף כי יעיק אותה האויר מסביב לה, תשפוט בדין משפטה, אשר במרחק פנוי וריק מכל אויר, היתה מרחפת בקלות ומהירות כפלים. כן גם החכם פלאטא, שפט משפט כזה, ויעזוב את העולם המוחשי, שמה עכובים רבים ושונים נכונים תמיד לשכל האנושי, ויחרף

נפשו, להגביה עוף על כנפי השגות תבוניות (אידעען), ולדאות במרחק פנוי, בשכל הזך, ולא שם על לבו, אשר גם שמה לא יצלח יותר, יען כי, אם גם יתר שאת למרחק הפנוי, מפאת שאין בו שום מעצור, הלא גם מגרעת בו [י?ת?] שאין בו שום מעמד, להשען עליו ולהניע השכל ממקומו. אבל כן הוא על הרוב דרך תבונה האנושיית בעיוניה (שפעקולאציאנען), שתמהר להקים בנינה ואחרי כן תפנה לבקר את יסודותיו אם נאמנות הן? ותתאמץ ליפות בנינה בכל הדרת יופי, להמנות בזה חסרון עוזו יסודותיו. אולם סבת בטחון התבונה, להקים בנינה, בלי שום חששא כלל, כמו ידעה נאמנה אשר יסודותיו הן בהררי עוז, הוא מפאת מרבית התעסקותה היא רק במעשה הנתוח (אנאליטיק) לנתח ההשגות מענינים אשר השגנו כבר, על פיהו נתנו לה הכרות רבות הנחשבות לכל הפחות מפאת צורתן כהכרות חדשות אף כי באמת אינן הכרות חדשות אבל רק התבארות הפרטיים הכלולים בהשגה נתונה לנו כבר. והתעסקותה הנזכרה, תכין לה הכרות מקודם א"ה אשר תולדותיהן הן מרום התועלת, לכן יקרה לה מקרה לפעמים אשר מבלי כונתה, תגבנה אליה בלאט גם החלטות אחרות, ותוסיף השגות זרות, על השגות מקודם א"ה הנזכרות, מבלי שידענו, ומבלי שתעלה על מחשבתו השאלה איך? ומאין? באו לנו. לכן ראשית כל דבר מהצורך להבדיל בין שני מיני ההכרות האלה: בין המשפטים הנתוחיים (אנאליטישע זעצע) ובין המשפטים הקשוריים (סינטהעטישע זעצע).

בכל התיחסות נשוא אל נושא, יתכן משפט היחס, על שתי פנים, או בהיות הנשוא ב שייך אל הנושא א, על כי הוא כלול (בהצנע) בתוך ההשגה מהנושא א. או בהיות הנשוא ב מחוץ להשגה מהנושא א ויקשר עמה יחד. באופן הראשון יקרא משפט היחס משפט נתוחי, ובאופן השני יקרא משפט קשורי; במשפט הנתוחי (המחייב) יחבר הנושא עם הנושא מפאת השווי אשר ביניהם, במשפט הקשורי, יקשור הנושא עם הנושא, מבלי שיהיה שום שווי ביניהם כלל. הראשון יקרא משפט המבאר (ערקלעהרונגס אורטהיילע), והשני יקרא משפט המוסיף (ערוויטערונגס אורטהיילע), מטעם שהראשון לא יוסיף ע"פ התיחסות הנושא, שום הוספה על השגת הנושא, אלא רק ינתח השגת הנושא למען תהיה מבוארה יותר, לנתחי ההשגות הכלולות בה באופן בלתי יבואר עדין, אבל השני יוסיף על השגת הנושא, את השגת הנושא, שאיננה כלולה כלל בתוך השגת הנושא. ד"מ [=דרך משל] המשפט כל גוף הוא מתפשט, הוא משפט נתוחי, על כן לא

נצטרך לצאת מחוץ להשגה מהגוף, למען דעת אשר ההתפשטות מחברה עמה יחד. כי אין לנו רק לנתח אותה, לנתחי כל פניה השונים הכלולים בה, ותמצא בהם גם ההתפשטות, אבל המשפט: כל גוף הוא בעל כובד, הוא משפט קשורי, כי השגת הנשוא הכובד, איננה כלולה במחשבת ההשגה מהנשוא הגוף. מכל זה הוא ברור אשר המשפטים הנתוחיים לא ירחיבו כלל גבולי הכרותנו, אלא רק מבארים ביתר באור את ההשגות אשר השגנו כבר אבל משפטים הקשוריים, צריכים לדבר מה (עטוואס) 'ק'. מלבד ההשגה מהנשוא עליו ישען השכל, ליחס הנשוא אל הנשוא.

בכל משפט מורגש או נסיוני, ימצא בנקל הדבר – זה 'ק' יען כי הוא היה הנסיון הנשלם (פאלשטענדיגע ערפאהרונג) מהענין הנחשב במחשבה ע"פ ההשגה מהנשוא א, שהוא רק חלק מהניסיון הנשלם. הגם שההשגה מהגוף, איננה כוללת בתוכה הנשוא הכובד, בכל זאת תורה לדעת שהוא רק חלק מהנסיון הנשלם, ובאפשר לחבר אליה עוד חלקים אחרים הכוללים בנסיון הנשלם. בתחלה נוכל להכיר את ההשגה מהנשוא הגוף, ע"פ אופן נתוח גרידא, ע"פ ההתפשטות (אויס דעהנוג), מניעת ההעברה בו (אונדורכדרינגליכקייט) התמונה וכדומה, שהן כלנה כלולות במחשבת ההשגה מהגוף, ואחרי כן נוסיף להרחיב גבול הכרת הנשוא, כאשר נשים לב על הנסיון הנשלם, ממנו. אצלנו לנו ההשגה מהגוף, ויודע לנו אשר גם הכובד קשור תמיד עם סימני הגוף הנזכרים. לכן הנסיון הוא הדבר-מה 'ק', מחוץ להשגה מהנשוא א, והוא יסוד אפשרות התקשרות הנשוא הכובד עם הנשוא הגוף.

אבל במשפט הקשורי מקודם א"ה, שאין לו היסוד הנזכר, על מה יוסד קשור השגת הנשוא ב עם השגת הנשוא א? לאמר: "לכל התהוות יש סבה" הגם שבמחשבת השגת ההתהוות, כלולה המחשה מהיות (דאזיין) שקדם לפניה זמן, וכדומה לה, וממנה ימשכו משפטים נתוחיים רבים, מכל מקום השגת הסבה, היא מחשבה בפני עצמה, ואיננה כלולה כלל במחשבת השגת ההתהוות. אם כן מי הוא זה הדבר-מה ק- עליו ישען השכל בהכרתו להכיר אשר ההשגה מהנשוא הזר והחיצוני הסבה קשור יחד עם ההשגה והנשוא ההתהוות? ואין לומר שהוא הוא הנסיון, יען כי המשפט הזה, יורה לדעת הכרחית וכללות כזו, שאין ביד הנסיון לעולם להכין אותו לנו. וקשורו הוא בשלימות מקודם א"ה ע"פ השגות גרידות (בלאסע בעגריפע), בלי שום נסיון כלל.

מאחר כי משפטים קשוריים כאלה, הם העקרניים בהכרותנו העיוניות מקודם א"ה, יען כי המשפטים הנתוחיים, עם היותם כמו כן יקרים לנו כי על פיהם תבארנה הטיב ההשגות הצריכות למשפטים הקשוריים, מכל מקום לא יצלחו לעולם להקים בנין חדש, לכן הוא מובן אשר צפון וטמון בהם סוד כמוס, וכי רק בהגלותו, נצלח ללכת למישרים ברחבי אין קץ הכרות שכליות הזכות והוא הוא להבין לדעת באופן כללי יסוד אפשרית קשורם מקודם א"ה, התנאים על פיהם תתכן אפשרית כל אופן הקשור הזה, ולסדר ההכרות האלה – שהן ממין מיוחד – בסדר שטתי (סיסטעם) לפי מקוריהו הראשיים, חלקיהן, היקיפן וגבוליהן וליעד אותן ביעוד גמור המספיק לכל ההשתמשות (געברויך). אבל הסוד הכמוס הזה לא יגלה לנו רק ע"פ המדע המיוחד אשר קראתי בשם בקור תבונה הזכה (קריטיק דער ריינע פערנונפט).

כל הכרה שלא תתערב בה שום הכרה זרה, תקרא בשם הכרה זכה, לכן כל הכרה, שלא תתערב בה שום הכרה נסיונית או מורגשה, האפשריית בשלימות מקודם א"ה, תקרא ביחוד בשם הכרה זכה בהחלט. ולהיות התבונה מכינת לנו ההתחלות (פרינציפיען) אל ההכרות מקודם א"ה. לכן התבונה המכוננת התחלות ההכרות מקודם א"ה בהחלט, תקרא בשם תבונה הזכה. קבוץ כל התחלות ההכרות הזכות מקודם א"ה יקרא בשם "כלי המעשה (ארגאנאן) ביד התבונה הזכה", ושמוש הנשלם בכלי מעשה הזה יקרא בשם שטת תבונה הזכה (סיסטעם דער ריינע פערנונפט). אולם הדרישה להכין השטה הזאת היא דרישה עתיקה מאוד, ועדין היא רק מערכה אל הדרישה, אם היא אפשרית לנו להרחיב כל כך גבולי הכרותנו? ומי הם האופנים, בהם תתכן אפשרית ההרחבה הזאת? לכן המדע המבחין רק מהות ותכנת תבונה הזכה, יתבונן רק כמבוא והקדמת שטת תבונה הזכה ולא יקרא בשם למוד (דאקטרין) אלא רק בשם בקור תבונה הזכה, תועלתו הוא רק תועלת השלילה לבד, כי הוא לא ישרת להרחיב גבולי תבונתנו, אלא רק להצילה מפח הטעותים, אמנם גם בזה לבדו הגדיל לעשות ותועלתו רבה מאוד.

כל הכרה שלא תתעסק בענינים (געהענשטענדע) פרטיים, אלא רק בהשגות מקודם א"ה מענינים בכלל, תקרא בשם: הכרה עוברת הגבול (טראנסענדענטאל ערקענטענטיס), החקירה להכין שטת השגות כאלה תקרא בשם חקירה עוברת הגבול. אבל חקירה כזו היא עמוקה ועתיקה

מאוד, יען כי היא מחויבה לכלול בתוכה בשלימות כל ההכרות הנתוחיות והקשורות מקודם א"ה. לכן כל דרישתנו תהיה הפעם רק הכנה, להשיג את כלי המעשה אשר לתבונה הזכה, או לכל הפחות להשיג תורת (קאנאן) תבונה הזכה.

חקירה העוברת הגבול, היא עדין רק מחשבה תבונית (אידעע) לבד. כי היא לא תתכן לנו בפועל, רק אחר כי יצלח בקור תבונה הזכה להכין לה תחלה כל רשמי הסדר והערך (פלאן) לפי חכמת הבנין (ארכיטעקטאניש) בעבור זה דרישתנו תחלק לשתי מחלקות, האחת תקרא בשם למוד היסוד (עלמענטאר לעהרע) והשניה בשם למוד אופן הדרך (וועטהאדען לעהרע).

[לוח הקטגוריות]

א

כמות המשפטים

(קוואנטיטט דער אורטהיילע)

כללים (אלהעמיינע)

חלקים (בעזאנדערע)

פרטים (איינצעלנע)

ג

הצטרפות המשפטים

(רעלאציאן דער אורטהיילע)

חותכים (קאטעהארישע)

הנחיים (היפאטהעטישע)

חולקים (דיסיוניקטיפע)

ב

איכות המשפטים

(קוואליטט דער אורטהיילע)

מחייבים (בעיאהענדע)

שוללים (פערניינענדע)

אין סופיים (אונענדליכע)

ד

גזרת המשפטים

(וואדאליטט דער אורטהיילע)

מספקים (פראבלעמטאישע)

חקים (אסערטארישע)

בוריים (אפאדיקטישע)

(ההדיר מכתביד : אלי שטרן)

מאמר על ההבדלים בין הרבניים והקראים

(תרגום מערבית-יהודית והקדים מבוא: יהונתן הרשקוביץ)

מבוא

מעט מאד ידוע על חייו של הפילוסוף והרופא היהודי איש בגדאד, סעד אבן מנצור אבן כמונה. על אף היותו מלומד בעל שם בימי חייו המוערך על ידי יהודים ומוסלמים כאחד, כתביו נשכחו כמעט לחלוטין בתולדות ימי עמנו ואף שמו כמעט שאינו ידוע במסורת היהודית. כפי הנראה נולד בראשית המאה ה-13 למשפחה יהודית חשובה בבגדאד ובה חי מרבית חייו. הוא נשא בתפקידים בשירות המדינה ועמד בקשרי התכתבות עם מלומדים בעלי שם כנסיר א-דין א-טוסי ונג'ים א-דין אל-פאָתָבִי. כתביו ששרדו כוללים כעשרה חיבורים פילוסופיים, שלושה ספרי פרשנות לספרים של אחרים ושני חיבורים השוואתיים. מספר חוקרים העלו בעבר את האפשרות שהתאסלם משום שבחיבורים מסוימים הוא חולק שבחים לאסלאם ולנביא מוחמד, אולם כיום הדעה הרווחת שחי כל חייו כיהודי. כפילוסוף עסק בתחומים שונים ובעיקר בתורת הנפש וכן כתב ספר שעוסק ברפואת עיניים שלא שרד. אולם ספרו הידוע והמשפיע ביותר הוא **עיון בבחינת שלוש הדתות** (تنقيح الأبحاث للملأ الثالث), חיבור השוואתי בין היהדות, הנצרות והאסלאם. הוא משתדל אמנם לדון בהוגנות בשלוש הדתות, אך אין ספק שליבו נתון לדת היהודית. ההיסטוריון הנודע אבן אל-פָּוֹטִי (1244-1323) מספר שחיבור זה עורר עליו את חמת ההמון המוסלמי והוא נאלץ להימלט מבגדאד לחֶלָה, 100 ק"מ דרומית לבגדאד, שם נפטר לאחר זמן קצר, בשנת 683 להגירה (מארס 1284 - פברואר 1285). למרות תיאור זה, ישנם חוקרים הסבורים שנסיונות הימלטותו לאו דווקא היו קשורות ישירות לספר זה שהתפרסם ארבע שנים לפני כן, אלא להוצאתו להורג של פטרונו שמש א-דין ג'וֹיִנִי שביהן כווזיר באותה תקופה.

בניגוד למלומדים יהודים אחרים בארצות ערב, אבן כמונה הפנה את מרבית ספריו לקהל הרחב, ולכן כתבם ערבית ספרותית ולא ערבית יהודית. למעשה, החיבור המובא כאן הוא אחד הבודדים שכתב מלכתחילה בערבית יהודית וליהודים בלבד. זהו חיבור השוואתי שמזכיר את ספרו הגדול **עיון בבחינת שלוש הדתות**, אך בחיבור זה מנסה המחבר ליישב מחלוקת פנימית ביהדות - הקרע שבין היהדות הרבנית והקראית, בעיקר על רקע המחלוקת האם יש לקבל את מסורות התורה שבעל פה.

החיבור מורכב משלושה פרקים: בפרק הראשון מתאר המחבר את שבחי חז"ל והמסורות שקיבלו והעבירו, בפרק השני הוא מציג שלוש עשרה האשמות שהאשימו הקראים את הרבניים ותשובות להן, ואילו בפרק האחרון הוא מציג מנגד שבע האשמות שהאשימו הרבניים את הקראים ותשובות להן. הלשון המאופקת של החיבור והעובדה שהמחבר אינו מצדד במובהק עם מי מהעדות העלו השערות שונות האם היה בעצמו רבני או קראי. מרבית החוקרים סבורים שהיה רבני, אך אין ספק שקראים כיבדו והוקירו את האיש. בחלק ניכר מהחיבור מצטט המחבר קטעים מתוך ספר הכוזרי לר' יהודה הלוי שמלמדים על ההשפעה העמוקה של ריה"ל עליו ועשויים לרמז על זיקתו ליהדות הרבנית. מנגד, כתב היד היחיד שמכיל את החיבור בשלמותו הועתק בידי סופר קראי. יש לציין כי בחיבור עצמו מתואר המחבר **כמפתי אלפריקין** - פוסק [המקובל על] שתי העדות.

שם החיבור במקורו אינו ידוע. השם הנוכחי ניתן לו על ידי ר' משה (מוריץ) שטיינשניידר שקיטלג את כתבי היד היהודיים בספריית המדינה בברלין וגילה את החיבור בשלמותו בכתב יד שמתוארך לשנת 1341 (Berlin Ms. or. oct. 256). על סמך כתב יד זה, ערך ה. הירשפלד מהדורה שהופיעה במקראה ערבית יהודית שפירסם ב-1892. בשנת 1968, התקין ל. נמוי מהדורה מוסמכת של הטקסט עם שיפורים ותיקונים רבים וב-1972-1973 פירסם תרגום לאנגלית. שלושה פרגמנטים נוספים שמכילים יחדיו כ-40% מהחיבור המקורי נמצאים באוסף פירקוביץ' שבספריה הלאומית הרוסית, סנט פטרבורג ולא היו נגישים לנמוי (RNL II Firk. Yevr. Arab.I) (913; 914; 1703). הטקסט המופיע בכ"י סנט פטרבורג דומה מאד לכ"י ברלין, כולל כמה שגיאות זהות בשני כתבי היד. התרגום המתפרסם כאן מבוסס על מהדורת נמוי תוך השוואה לכ"י סנט פטרבורג.

תרגום המאמר הציב בפניי מספר בעיות שאזכיר בקצרה, כדי לעשות חסד הן עם המחבר והן עם הקורא. ראשית כל, הקטעים המצוטטים מספר הכוזרי אינם תואמים במדויק למהדורת הכוזרי המוסמכת (בנעט ובן-שמאי תשל"ז). יש לציין כי כ"י ברלין עתיק בלמעלה ממאה שנים מכתב היד העיקרי שעליו מבוססת מהדורת הכוזרי (Oxford Bodl. Ms. Poc. 284) שמתוארך לשנת 1463, אך לא מן ההכרח שהוא מהימן יותר. מסיבה זו לא יכולתי לצטט ישירות מתרגומי הכוזרי אלא לתרגם מחדש את הקטעים הללו על פי הבנתי. חשתי כננס על כתפיהם של ענקים כר"י אבן תיבון, הרב קאפח, פרופ' אבן שמואל ופרופ' שַׁנְרֵץ, אך הנוסח שלפניי אילצני לתרגמו כפי שראיתי לנכון.

בעיה נוספת שנתקלתי בה היא שאלת אופי התרגום. חככתי בדעתי האם להותיר את הנופך המקורי של הטקסט לטובת מסורבלות לשונית או לחילופין "לביית" את הטקסט ולהופכו לקריא ככל הניתן בעברית. במרבית המקרים בחרתי באפשרות השנייה. לנגד עיני עמדו דברי הנשר הגדול ר' משה בן מיימון באגרתו לר"ש אבן תיבון:

ואני אבאר לך הכל אחר שאזכיר לך כלל אחד והוא שכל מי שירצה להעתיק מלשון אל לשון ויכוין לתרגם המלה האחת במלה אחת גם כן וישמור גם כן סדר המאמר וסדר הדברים יטרח מאד ותבא העתקתו מסופקת ומשובשת ביותר, ואין לעשות כן. אבל צריך המעתיק מלשון אל לשון שיבין הענין תחילה, ואחר כך יספר ויפרש במה שיובן ממנו הענין ההוא בלשון ההוא ויבאר היטב, ואי אפשר לו מבלתי שיקדים ויאחר ויספר מלה אחת במלות רבות ויספר מלות רבות במלה אחת, ויחסר תיבות ויוסיף תיבות עד שיסודר הענין ויבואר יפה, ויובן הלשון ההוא אשר יעתיק אליה...

השתדלתי לנהוג ברוח זו בתרגום שלפניכם, אך לעיתים הותרתי מעט מהנוסח המקורי כשחשתי שאין הדבר מפריע לרצף הקריאה. במקרים מסוימים, המקור המילולי מופיע בהערת שוליים לשם השוואה. מטבע הדברים, מבנים תחביריים או משפטים מסוימים מובנים היטב בערבית אך תרגום לעברית מצריך השלמות שאינן מופיעות בטקסט המקורי. ההשלמות שמשקפות כמובן את הבנתי את הטקסט, מופיעות ברובן

בסימני סוגריים מרובעים וכולי תקווה שלא חטאתי בבחינת כל המוסף גורע.

אני מודה לפרופ' י. צבי לנגרמן וד"ר מרים גולדשטיין על עזרתם הרבה. מובן מאליו שהאחריות לשגיאות בתרגום מוטלת עלי בלבד.

יהונתן הרשקוביץ

קיימברידג' (מסצ'וסטס), פברואר 2020

• • •

מאמר על ההבדלים בין הרבניים והקראים

בש[ם] רח[מנא]

אמר האדון החבר החכם הנכבד, מאור החכמים ועטרת הנכבדים, יחיד בדורו ואחד בתקופתו, מלומד הידוע בשתי ארצות עיראק¹, פוסק [המקובל על] שתי העדות², עז אל-דולה ואל-דין סעד אבן מנצור אבן סעד אבן אל-חסן אבן הַבַּת-אללה אבן כמונה, ימחל לו האל, ימחה [חטאיו] וירחם עליו בעולם הזה ובעולם הבא.

בחיבור זה כתבתי, לאחר שבח האל יתעלה והודיה לחסדיו, את מה שביקש ממני אחד האדונים הנכבדים, יאריך האל תהילתו ויסייע בהצלחתו. מה שנזכר [בחיבור זה] היא דעתי באופן כללי על מעלות החכמים אשר היהודים הרבניים מסתמכים [עליהם] בענייניהם ההלכתיים ובמסורותיהם, דעותיהם על דרך מסורת ההלכה שלהם, והסבר לחובת קיום מה שהיא מחייבת. [לאחר מכן נזכרו] ההאשמות אשר העלו [כלפיהם] עדת היהודים הקראים - הצגתן ותשובות [להן], ולבסוף, ההאשמות אשר הזכירו הרבניים אודות הקראים [ותשובות להן].

ערכתי את הצהרות [שני הצדדים], למרות מיעוט ידיעותי בפרטי ההלכה, והתשובות [להן] בדרכים אשר לא מצאתי ברוב או [לפחות] ברבים מדבריהם של קודמי. סידרתי זאת בשלושה פרקים, ומן האל אבקש טוב, עזרה והצלחה.

¹ עיראק הערבית (عراق العرب) שמקבילה לאזור דרום עיראק של ימינו ועיראק הפרסית (عراق العجم) שמקבילה לאזור מערב איראן.
² רבניים וקראים.

פרק ראשון

ובו תיאור מה שנאמר על דרך המסורת ההלכתית, מעלות החכמים שמסרו את ההלכות, הסבר על ידיעותיהם והערה על חובת קיום מה שנדרש ממסורותיהם

מִן³ הַיָּדוּעַ אֲצֵל הַיְהוּדִים הַרְבֵּנִים שֶׁהִנְבוּאָה נִמְשָׁכָה בְּרִצִּיפוֹת בִּישְׂרָאֵל מִזְמַן הַשְּׁלִיחַ מֹשֶׁה רַבְּנוֹ עֲלֵיו הַשְּׁלוֹם וְעַד חֲלוּף אַרְבַּעִים שָׁנָה מִבְּנֵי בֵּית שְׁנִי. לְקַבּוּצַת הַחֲכָמִים שֶׁנִּקְרְאוּ אַנְשֵׁי כְּנֶסֶת הַגְּדוּלָּה הִיָּה יִיחּוּס שֶׁל מִסּוֹרַת הַהֲלָכָה עַד לְנִבְיָאִים עֲלֵיהֶם הַשְּׁלוֹם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בַּמִּשְׁנָה וְנִבְיָאִים מְסֻרָּה לְאַנְשֵׁי כְּנֶסֶת הַגְּדוּלָּה.⁴ הַמִּסּוֹרַת נִמְשָׁכָה אֲצֵלֶם בְּרִצִּיפוֹת מֵאַחַד לְשֵׁנֵי וּמִקְבּוּצָה לְקְבּוּצָה עַד שֶׁהִגִּיעָה אֶל רַבִּי - הוּא רַבְּנוֹ הַקְּדוֹשׁ - שֶׁשְׁמוֹ הִיָּה רַבִּי יְהוּדָה הַנְּשִׂיא, יָחַד עִם קְבּוּצָה שֶׁל רַבִּים מִבְּנֵי זְמַנּוֹ. הֵם הָיוּ אַחֲרוֹנֵי בְּעֵלֵי הַמִּסּוֹרַת שֶׁל הַמִּשְׁנָה הַנִּקְרָאִים תַּנְאִין וְאִין אַחֲרֵיהֶם אֲלֵא הָאֲמֹרָאִין שֶׁהֵם אַנְשֵׁי הַתְּלָמוּד. רַבְּנוֹ הַקְּדוֹשׁ שֶׁהִיָּה עוֹרֵךְ הַמִּשְׁנָה, שֶׁקֵּד עַל אֲרֻגוֹנָה, סִידוּרָה וְהַחֲלוּקָה בֵּה שֶׁל הַסְּדָרִים, הַפְּרָקִים וְהַהֲלָכוֹת. הוּא עֹרֵךְ אֶת הַמִּסּוֹרוֹת בְּאוֹפֵן שִׁירְחִיק כֹּל חֶשֶׁד שֶׁהִיָּה זֶה עֲנִיִּין מוֹסַכֶּם לְלֹא מִקּוֹר מֵהֵימָן.

מֵהַדּוּגְמָאוֹת לְשִׁלְשֵׁלַת מִסִּירְתָם אֶל הַנְּבוּאָה הִיא אֲמִירְתָם: אָמַר ר' נְחוּם הַלְּבָלָר מְקַבֵּל אֲנִי מִרַבִּי מְיָאֲשָׁא שְׁקִיבֵל מְאָבָה שְׁקִיבֵל מִן הַזּוּגוֹת שְׁקִיבֵלוֹ מִן הַנְּבִיאִים הַלְּכָה לְמֹשֶׁה מְסִינִי.⁵ דּוּגְמָא לְשִׁינּוֹנָם בְּעַל פִּה מִסּוֹרוֹת שֶׁל יַחֲדִידִים הִיא בְּאֲמִירְתָּ אַחַד מֵהֶם לְבָנוֹ כְּשֶׁצִּיּוּוּהוּ בְּשַׁעַת מוֹתוֹ: בְּנֵי תְּזוּרָּה לְךָ בְּאַרְבָּעָה דְּבָרִים שְׁהִיָּיתִי אוֹמֵר לְךָ אָמַר לוֹ וְאַתָּה לְמָה לֹא תְּזַרְתָּ בְּךָ? אָמַר לוֹ, אֲנִי שְׁמַעְתִּי מִפִּי רַבִּים וְהֵם שְׁמַעוּ מִפִּי מְרֻבִּים אֲנִי עֲמַדְתִּי בְּשִׁמּוּעֵתִי וְהֵם עֲמַדּוּ בְּשִׁמּוּעֵתָם אֲבָל אַתָּה שְׁמַעְתָּ מִפִּי יַחֲדִיד. מוֹטָב לְהִנִּיחַ אֶת דְּבָרֵי יַחֲדִיד וְלֶאֱחֹז אֶת דְּבָרֵי מְרֻבִּים.⁶ זוֹהִי אַחַת הַהוֹכָחוֹת לְמַעַלְתָּ מִסּוֹרוֹת הַמִּשְׁנָה שֶׁלָּהֶם. אֲשֶׁר לְמִסּוֹרוֹת הַתְּלָמוּד, הָרִי דְּבָרֵיהֶם אוֹדוֹת מַעֲלוֹתֵיהֶן יְדוּעִים בְּרַבִּים. מִי שִׁיעִיִּין בְּמָה שֶׁנִּמְסַר מִפְּרֻטֵי חִידוּשֵׁי הַחֲכָמִים, הַתְּנַאֲיִין וְהָאֲמֹרָאִין [יּוֹכַח] בִּפְיֵי מִידוּתֵיהֶם, בְּרוּב פְּרִישׁוֹתָם וְעִבּוּדַת הָאֵל שֶׁלָּהֶם, בְּמָה שֶׁמִּסּוּפֵר עַל הַנְּהַגוֹתֵיהֶם הַמוֹסְרִיּוֹת וְהַמַּעֲשִׂיּוֹת, הַמוֹפְתִים הַגְּדוּלִים שֶׁאִירְעוּ לְכַמָּה מֵהֶם, מָה שֶׁהִשְׁקִיעוּ בְּחִרְצוֹתָם בְּמַדְעַת הַהֲלָכָה וּמָה שֶׁ[הִשְׁקִיעוּ] הָאֲמֹרָאִים

³ הכוזרי, ג' ס"ה והלאה.

⁴ אבות א', א'

⁵ פאה ב', ר'

⁶ עדויות ה', ז'

בחקירה ומחקר בפירוש המשנה והבריתא ומה שנשמכו עליו בכך בדקדוק העיון ואימותו. אין ספק שהם [נחשבים] אצל העדה הזו (הרבניים) כמי שהשיגו את המירב במידות טובות ובאמונה ונעזרו על ידי האל יתעלה בתוספת דרגה גבוהה הקרובה לדרגת נבואה.

ידיעותיהם לא היו מוגבלות להלכות בלבד, והם השתמשו בהן בחלק גדול ממה שנכלל בדבריהם ההלכתיים. מי שיעיין בהלכות העבור יוכח בידע שלהם, בתצפיות מדויקות ובאסטרונומיה רבה. הם⁷ הזכירו שהיה להם ספר שנקרא פרקי ר' אליעזר שבו מידת הארץ וכל אחד מהגלגלים⁸ וטבעי הכוכבים, המזלות, הצורות ובתייהם, גורלם, מזלם הטוב ומזלם הרע, עלייתם וירידתם ורומם ושפלותם ומשך תנועותיהם. נאמר שהמחבר היה מחכמי [ה]משנה המפורסמים, וכן אמר שמואל מחכמי [ה]תלמוד: נהירי לי שבילי דרקייעא כשבילי נהרדעא.⁹

דבריהם בהלכות שחיטה והלכות טרפה מכילים [מידע] ממדע הרפואה שרובו נסתר מבקיא הרופאים. כך¹⁰ בהבחנה שלהם בין דם נדה, דם זיבה, דם טוהר, דם בתולים, הדם שמצוי בכיבים וטחורים וכיוצא בזה, וכן כמויות מחזורי הנדות, זיבות הזכרים, [והידיעות] המופלאות שלהם בנוגע לצרעת ממה שנחבא משכלנו. כל זה הוא ממה שנבע בשעת דיוניהם במדעי ההלכה ולא בכוונה תחילה. הרבניים טוענים שחכמיהם כתבו ספרים שעוסקים במדעים¹¹, כגון אסטרוולוגיה, רפואה וכיוצא בהם. אולם המדעים הללו אבדו לעם ישראל, כיוון שלא החזיקו בהם אלא יחידי סגולה, וכאשר אבדו יחידי הסגולה, אבדו ידיעותיהם ולא נותרו אלא מקצת ספרי ההלכה לצורך העם הפשוט שבהם החזיקו רבים משום גודל העניין שבהם. מה שנכלל בהם ממדעים אחרים - נשמר מה שנשמר בהם והוגן מה שהוגן בהם.

לולא החשש להאריך, הייתי מסביר מה שהזכירו בעניין הוראת תורת העבור והשחיטה והטרפות ונדה וזיבה וצרעת וכיוצא בזה. אשר לבקיאות החכמים במספר מדעים שמחוץ למדעי ההלכה, כבר הראה זאת ר' יהודה הלוי בספר הכוזרי. הם טענו שהסנהדרין היו מחויבים לרכוש השכלה בכל

⁷ הכוזרי, ד' כ"ט.

⁸ ראה שורץ, הכוזרי עמ' 362.

⁹ ברכות נ"ח, ע"ב.

¹⁰ הכוזרי, ד' ל"א.

¹¹ מילולית: שלחכמיהם היו ספרים שנכתבו על אותם המדעים.

המדעים, [וכך] רוב חכמי המשנה שהיו ב[תקופת] בית שני. כבר ירמיה הנביא ע"ה חלק שבחים בנבואתו לאנשי בית שני ולמעשיהם הטובים וידיעותיהם ואמונתם. לפיכך, ראוי יותר ללכת בדרכם בענייני הלכה מאשר ללכת בדרכם של אחרים כאשר אין אנו מסתדרים בכך ללא המסורת. כאשר מצאנו בדבר האל מה שנראה כפנים רבות, הרי שקבלת דבר החכמים אשר היו במצב זה [שתואר לעיל] ראויה יותר מקבלת דברם של פוסקים אחרים שקובעים על דעת עצמם, שכן החכמים [היו] קבוצות גדולות והיקשם נשען על מסורת מהנביאים עליהם השלום בעוד שאחרים לא היו בבחינת זה.

מפרטי השבחים אשר נאמרו אודותם, יוסף בן יעזר¹², לא נרשם לחובתו כל חטא מילדותו ועד פטירתו. הלל הזקן אשר היה מזרע דוד, [נודע] בשפע הידע שלו ועודנו [מהווה] דוגמא בסבלנותו ויושרו. היו לו אלפי תלמידים ועל המובחרים שבהם נאמר: שמונים תלמידים היו לו להלל הזקן שלשים מהם ראויים שתשרה שכינה עליהם ושלשים ראויים לעבר את השנים ועשרים בינוניים גדול שבהן יונתן בן עזיאל קטן שבהן יוחנן בן זכאי שלא הניח מקרא משנה ותלמוד ואגדות וכל מדות חכמים וכל מדות סופרים וכל דבר ודבר שהוא מדברי תורה שלא למדו אמרו עליו שלא שח שיחת חולין ולא הניח אדם בבית המדרש ויצא ולא קדמו אדם לבית המדרש ולא ישן בבית המדרש לא שינת קבע ולא שינת עראי ולא הלך ארבע אמות בלא תורה ובלא תפלין ולא מצאו אדם יושב ודומם אלא יושב ודורש ולא פתח אדם לתלמידיו אלא הוא ולא אמר דבר שלא שמע מפי רבו ולא אמר הגיעה עת לעמוד מבית המדרש וכן היה ר' אליעזר תלמידו נוהג אחריו.

הם אמרו שהלל הזקן ורבן יוחנן בן זכאי תלמידו זה, כל אחד מהם חי מאה ועשרים שנה ו[רבן יוחנן] נכח בחרבן בית שני. [אחד] מתלמידיו [היה] ר' אליעזר בן הורקנוס אשר חיבר את פרקי ר' אליעזר המפורסמים [שעוסקים] באסטרונומיה ובמדידת גרמי השמיים והארץ וכל דבר מופלא באסטרונומיה. היו בהם גם מי שעסק בסודות מעשה בראשית ומעשה מרכבה, ומי שהגיע לדרגה קרובה לנבואה, וכמה מהם אף שמעו קול שהם קוראים 'בת קול' והדבר ידוע אצלם. וכך אמר ר' ישמעאל בן אלישע כהן

¹² הכוזרי ג', ס"ה.

גדול, פעם אחת נכנסתי להקטיר קטרת וראיתי דמות אכתריאל יה יוי צבאות, ויתר ההלכה.¹³ מהם היו שעסקו בעולם הרוחניים כר' עקיבא שהוא מאלו שחיו לאחר חרבן בית שני כמו שנאמר עליו ארבעה נכנסו לפרדס, אחד בא בשלום ויצא בשלום, ומנו? ר' עקיבא ועד סוף המאמר.¹⁴ ונאמר עליו ראוי היה שתשרה עליו שכינה כמשה אלא שאין השעה ראויה לכך.¹⁵ הוא היה מקבוצת הרוגי מלכות ושאל את תלמידיו בשעת מותו האם זהו זמן קריאת שמע כדי שיקראה ואמרו לו, רבנו עד [כדי] כך? אמר להם, כל ימי הייתי מצטער על מקרא זה פְּכַל לְבָבְךָ וּבְכַל-נַפְשֶׁךָ¹⁶ ואפילו הוא נוטל את נפשך ממך, עכשו שבא לידי לא אקימנו? והיה מאריך באָחַד עד שיצאה נשמתו.¹⁷

אלו הן אנקדוטות קצרות ממעלותיהם שסופרו עליהם ולו רציתי להתעמק בסיפורים שמלמדים על גדולתם בידע ובמעשים טובים, הייתי נזקק לכרכים [שלמים]. הפרטים שכבר הזכרתי הם דוגמא למה שנאמר אודותם. דבריהם נכללו במשנה ובתלמוד וכיוצא באלו בפתגמים רבים ובספרות חוכמה אשר מראים מעל לכל ספק שכגון זה לא נכתב אלא בתמיכה אלוהית. חובה עלינו לנהוג לפי דוגמת הקדמונים בני דורו של משה רבנו ע"ה והזקנים אשר היו בזמן הנביאים עליהם השלום שנעזרו בכח השכינה. אין דרך [לעשות זאת] אלא במסורת דבריהם ושלשלת מסורותיהם, קבוצה שמסרה לקבוצה [וכן הלאה]. בלתי אפשרי ש[אנשים] כמותם רקמו קנוניה כדי לשקר. לא מצאנו איש עם מסורת זו או [אף] מקצתה שהוא ראוי או מהימן יותר בדברו אלא החכמים. בטוח יותר למי שמקדיש השתדלותו לריצוי האל יתעלה, שיילך בדרכם במה שמסרו לו בענייני הלכה. והנה¹⁸ הם סידרו את התורה והמקרא באמצעות הטעמים והפסוקים והניקוד והטעמים¹⁹ והמסורת²⁰ כשמנו [את הכתיב] המלא והחסר עד כדי

¹³ ברכות ד' ע"א

¹⁴ חגיגה י"ד ע"ב - ט"ו ע"ב.

¹⁵ סנהדרין י"א ע"א.

¹⁶ דברים ו', ה'.

¹⁷ ברכות ס"א ע"א.

¹⁸ כוזרי ג' ל"א.

¹⁹ אלחאן - "טעמים". יש לציין כי המחבר משתמש בראשית המשפט במילה 'טעמים' בעברית, שאינה מופיעה בנוסח הכוזרי שבידינו.

²⁰ הכוונה למסורה, הנוסח המקובל של התורה. ראה שורץ, עמ' 170.

שספרו את האותיות והמילים שבה באופן שידעו שהוי"ו ב[מילה] גָּחוֹן²¹
 היא אמצעית האותיות בתורה וקבעוה רב מכל [ה]ווי[ם] וכן דָּרַשׁ [מסמנת]
 את המחצית הראשונה בתורה מבחינת מילים וְדָרַשׁ את המחצית האחרת.²²
 הם אספו את כל מה שיוצא דופן בקמץ ופתח וצרי וסגול ומה שנוקד על כל
 אותיותיה [של התורה] או [לפחות] חלק המילים, ומהו פרק פתוח וסתום,
 והנון ההפוכה בכמה מהפרקים, ומה שנכתב בצורה [מסוימת] ונקרא אחרת
 ממנה וכיוצא בזה חוקים של כתיב וקרי שמשמעותם אינה מובנת. הכיצד
 ניתן לומר עליהם שהתעניינו בהגיות בעניין כה רב והזניחו את עניין
 המשמעות אשר הוא נרחב הרבה יותר מהגיות, והתעניינו בו ראויה
 ונחוצה יותר? כשם שבספר פשוט חסר ניקוד וטעמים, כמו שאנו רואים את
 הספרים בזמננו, הם לא חשבו שניתן להותירו [במצבו] מפאת האפשרות
 שייקרא בדרכים רבות, שונות מקביעת האופן שצריך להיקרא, כך [יש]
 לסבור אודותם [בעניין] המשמעות. [לפיקך], כשם שהלכנו בדרכם בקריאת
 ההגיות עד כדי שמה שנכתב בצורה [מסוימת] ונקרא כפי שנדרש אחרת
 ממנה, מה שנקרא כתיב [וקרי], וכך בשם [המפורש] אשר נקרא אֶלְנִי אֵךְ
 לא נכתב כך, כך יש ללכת בדרכם במה שקבעו במשמעות התורה והמקרא
 ובמצוות שנמסרו אשר נקראות 'תורה שבעל פה' כאשר הפסוק אינו ברור
 דיו.²³ וכשם שבין ההלכות ישנם חוקים מחייבים ששכלנו אינו מבין את צד
 החכמה שבהם, כך בפסוקים שמורים על ההלכות, אין לנו לומר, לו רצה
 האל משמעות פלונית, היה קובע זאת מפורשות ולא נזקק בזה לפרשנות.
 אלמלא היו המילים [שניתנו] במעמד הר סיני מחייבות, היה מותר לנו
 לשנותן במילים שמשמעותן תשיג משמעות זהה לשניהם. חובה עלינו
 לקבל את מסורת החכמים במשמעות התורה, מאחר שקבלת מסורתם
 בהגיות המילים ללא המשמעות היא שרירותיות מוחלטת שאינה נסמכת
 אלא על דמיונות בטלים וחסרי בסיס. והנה החולקים עליהם בהוראת
 התורה והמקרא מלינים שמה שסברו [החכמים] הוא מעבר להיקש הגיוני.
 [אך אם כך הדבר], האם לא היו צריכים לשנות את המילה צָדוּ מִצָּדוּ
 צָעְדֵינוּ²⁴ לָצָרוּ ואת המילה מִפְּשִׁי מִפְּשִׁי לָא נִשְׂא לְשׂוֹא נִפְּשִׁי²⁵ לנִפְּשׁוּ, שכן

²¹ ויקרא י"א, מ"ב.

²² ויקרא י' ט"ז

²³ מילולית: מתנדנד על אמיתותו.

²⁴ איכה ד' י"ח.

²⁵ תהלים כ"ד ד'.

שתי המילים הללו הינן רחוקות מלהתקבל על הדעת? הרי חובה היה עליהם לשנות מילים רבות מסוג זה.

ומה שקיבל הציבור, כל זה [אינו] אלא מקבוצת אנשים ש[נחשבים] אצלם כמי שנתמכים על ידי האל או מאדם מסוים שחי לאחר השליח (משה), שהיה נביא או שקול לנביא. מאד לא סביר²⁶ שאומת בני ישראל בזמן השליח משה ע"ה, על אף מספרם הרב והיותם אלו שסופקו להם מזון ומחיה ולבוש ומגורים [במשך] תקופה של ארבעים שנה, לא שאלו על פרטי ההלכות אשר צוו בכולם ולא ביקשו הסבר על מה שלא נקבע פירושו במפורש ולא מסרו את מה שפסק השליח בעניינם וביאר את דיניהם. כך גם מה שפסקו ודנו בו שבעים [ה]זקנים ואחרים מבין השופטים והכהנים ושאר הנביאים בבית ראשון ולאחריו. חוסר מוחלט של מסורת כזו הוא בלתי אפשרי או [לכל הפחות] אינו סביר וישנה הסכמה בין התומכים והמתנגדים על כך שאיש אינו מכריז [שיש לו] מסורת אלא החכמים. לפיכך, מירב המאמץ של המשתדל לרצות את האל יתעלה יהיה ללכת בדרכם במסורת שאינה כתובה במפורש או שאינה נושאת פרשנות ואין הוכחות הגיוניות שעומדות בניגוד מפורש לכך. [דרך] זו היא הבטוחה ביותר למי שמבקש להינצל ולזכות לחיי עולם הבא. יצליח האל דרכנו ויגן עלינו בשתי העולמות בחסדו וברחמיו.

פרק שני

ובו תיאור כמה מההאשמות אשר מאשימים בהם הקראים את החכמים ותשובות שמפריכות אותן, וכן סוגי האשמות נוספים.

דע שאינני מתכוון בתשובה כאן לציין שדעה [אחת] נכונה והאחרת שגויה, אלא כוונתי להסיר את ההשמצה [שהוטחה] בחכמים באמצעות הסבר שמה שסברו אינו חורג מכללים בסיסיים של חידוש הלכה.²⁷ הקראים הפריזו בגינוי החכמים והשמצתם ולגלוג על דבריהם עד שמשמע מהם שהמעטו בערכם של החכמים וההולכים בדרכם, והכריזו שהם כופרים.

²⁶ הכוזרי ג' ל"ט.

²⁷ אגתהאד. פסיקת הלכה בסוגיות שהכרעה לגביהן אינה ברורה.

הם מאשימים אותם בהפרת פסוקים מפורשים בעניינים רבים ומאשימים
האשמות שהעמקת חקר בהן תתארך יתר על המידה.
בכל זאת, אזכיר כמה מהמפורסמות שבהאשמותיהם והתשובות להם
שתשווינה ליתר שלא הזכרתי. מספר פרטי ההאשמות שהזכרתי בכללותם
הוא שלוש עשרה האשמות.

1. אחת מאמירותיהם היא שהאל יתעלה אמר בתורה לא תִסַּף עָלָיו וְלֹא
תִגָּרַע מִמֶּנּוּ²⁸ והחכמים הוסיפו מצוות רבות משלהם כגון מגלה ופורים
וחנוכה וקריאת ההלל ונטילת ידיים ומצות עירוב וכיוצא בזה, ותיקנו עליהם
את ברכת אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ. הקראים אומרים שזו קביעה
שרירותית חמורה והפרה מוצהרת של התורה שאינה מבוססת על פרשנות,
וזהי כפירה ללא ספק.

ותשובתה היא שתורתנו מעוגנת בהלכה למשה מסיני או מן-הַמָּקוֹם אֲשֶׁר
יִבָּחַר יוֹי²⁹ וכמו שנאמר פִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּג' ³⁰, [כלומר] בנוכחות
שופטים ושוטרים וכהנים וסנהדרין. התורה מעודדת קבלה מהנביאים
שלאחר משה ע"ה כמו בדבריו [של האל] נְבִיא אֲקִים לָהֶם וּג' ³¹ וכן קבלה
מהכהנים והשופטים. אנו מצווים בציות לשפוט המוסמך בכל דור כמו
שאמר האל יתעלה בתורה או אֶל הַשּׁוֹפֵט אֲשֶׁר יִהְיֶה בְיָמֵים הָהֵם וְדַרְשָׁתוֹ וּג'
וְעֵשִׂיתָ וּג' עַל פִּי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יוֹרוּךְ וּג'. ³² זאת ועוד וְהָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה וּג'
וּמֵת הָאִישׁ וּג' ³³ שמצטרף למה שנאמר וּבְעֵרְתָּ הָרַע מִקִּרְבְּךָ ³⁴ ובעקבותיו בא
וְכָל הָעָם יִשְׁמְעוּ וַיִּירָאוּ ³⁵. כך היה כל עוד נותר הסדר של העבודה [בבית
המקדש] והסנהדרין ויתר אלו שקיימו את הסדר.

הצו האלוהי נמשך ברצף בין בנבואה או בסיוע והשראה [אלוהיים]. משום
כך, ההלכות שנזכרו לעיל הינן הכרחיות ומותר לומר ברכה עליהם -
[ברכת] וְצִוָּנוּ. לו היו [הלכות אלו רק] הנהגות שנקבעו לאחר הגלות, הן לא
היו נקראות מצוות ולא היה עליהן חיוב של ברכה אלא היו נקראות תקנה

²⁸ דברים י"ג א'.

²⁹ שם י"ז, י'

³⁰ ישעיה ב', ג'.

³¹ דברים י"ח, י"ח.

³² שם י"ז, ט'. המילה או מופיעה בפסוק י"ב.

³³ שם, שם, י"ב.

³⁴ שם, שם, ד'.

³⁵ שם, שם, י"ג.

או מנהג. הקראים קבעו לעצמם מספר הלכות שאינן כתובות במפורש בתורה אלא הסיקו מהכתובים באמצעות היקשים וקבעו שרירותית על פי ההגיון שלהם. לא תוֹסֵף עָלָיו וְלֹא תִגְרַע מִמֶּנּוּ הוא איסור על קביעה שרירותית בהלכות האל על סמך דעה אישית גרידא או לחילופין איסור על קיום הלכה שנועדה להחליף הלכה מהתורה, בין אם היתה מצווה או צו, כלומר הוספה על מה שבתורה או הפחתה [ממנה]. אחת משתי האפשרויות הללו עדיפה על פני מה שסבורים הקראים. אין לפקפק ברבניים וללכת שולל כאילו הם עוברים על לא תוֹסֵף בהלכות שנזכרו לעיל, שכן אלו לא נוספו על מצוות התורה באמת אלא נכללו תחת מצוות על פי התורה אֲשֶׁר יוֹרֵף כפי שהסברנו לעיל. הכהנים והשופטים [על פי] מִן הַמְּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יוֹי, לא היו יכולים להסכים על משהו שיפר את התורה משום ידיעותיהם הרבות, הן אלו שנורשו [מקודמיהם] והן אלו שנרכשו [בכוחות עצמם], ומפני שהסתייעו בשכינה, בעיקר משום הפער הקטן שהיה ביניהם ובין הנבואה או מה שבא במקומה - בת קול וזולתה כפי שמפורסם אצל החכמים. ברור בכך שהחכמים לא קבעו שרירותית [דבר] אלא במה שהתירה להם התורה לעשות זאת. לפיכך, לא נודה שהם חטאו ובוודאי שלא הפרו את [כללי] התורה במפורש כפי שטענו [הקראים]. הקראים אינם יכולים להכחיש את מה שנקבע לאחר משה ע"ה שחלקו נותר ברצף [מאז], כגון מעשה שלמה כאשר קָדַשׁ אֶת תוֹךְ הַתְּצַר³⁶ ועשה את הקרבנות והעולות שלא על המזבח ועשה את החג שִׁבְעַת יָמִים וְשִׁבְעַת יָמִים³⁷ וכן מה שנמשך מקביעת החובה של שמואל ודוד בארגון המשוררים בבית [המקדש], ומה שעשה שלמה במשכן כשקיצר מה שעשה משה במדבר, ומה שקבע עזרא כחובה לקהל בית שני מִשְׁלִישִׁית הַשָּׁקֶל³⁸ ושבנו במקום הארון רצפה ותלו מלפניה את הפרכת הואיל וידעו שהארון קבור שם, וכל אלה תוספות. כשם שהקראים אינם סבורים ש[תיקונים] אלו מנוגדים לנוסח המדויק של התורה, כך אין להם לסבור שמה שקבעו החכמים מנוגד לתורה, ובמיוחד שכבר הסברנו שתיקונים אלו היו מעוגנים בצו אלוהי. למעשה, ישנם קטעים מפורשים שמזכירים את הרצף של חלק ממה שנקבע לאחר מתן תורה, כפי שנאמר בסיפור הפורים בספר מגילה - קִיְמוּ וְקַבְּלוּ

³⁶ מלכים א' ח', ס"ד

³⁷ שם, ס"ה

³⁸ נחמיה י' ל"ג.

הַיְהוּדִים עָלֵיהֶם וְעַל-זֵרְעָם וּגְ' וְכֹאשֶׁר קִיְמוּ עַל נַפְשָׁם וְעַל-זֵרְעָם³⁹ וְכֵן פְּסוּקִים אַחֲרֵים בִּסְפֵר זֶה שֶׁמְצַבִּיעִים עַל חוֹבָה זֹו לְעַד.

2. מִמָּה שֶׁמֵּאֲשִׁימִים [הַקְּרָאִים] אֶת [הַרְבֵּנִיִּים] הִיא שֶׁהַדְּרִךְ שֶׁבָּה הִבִּינוּ אֶת מִמְּחֻרַת הַשָּׁבָת וְעַד מִמְּחֻרַת הַשָּׁבָת⁴⁰ עוֹמֶדֶת בְּנִיגוּד לְמָה שֶׁמֵּרָאָה [הַפְּסוּקִים] בַּמְּפֹרֵשׁ.

וְתִשׁוּבָתָהּ: טַעֲנַתְכֶם שֶׁ[דֶּרֶךְ] זֹו בִּלְתִּי סְבִירָה מֵאַחַר שֶׁסְּבָרְתֶם עוֹבֵרֶת עַל [מָה שֶׁנֶּאֱמַר] בְּקִיּוֹם סְפִירָה מִיּוֹם רֵאשׁוֹן לְיּוֹם רֵאשׁוֹן, אֵינָנָה אֲפֹשְׁרִית. אֲדַרְבֵּהּ, יִיתְכֵן שֶׁכוֹוֶנֶת הַמִּילָה הַשָּׁבָת הִיא 'הַשְּׁבֹועַ' עַל דֶּרֶךְ כִּינּוּי דָבָר עַל פִּי הַדָּבָר הַנִּכְבָּד בִּיּוֹתֵר שָׁבוּ, כִּפִּי שֶׁסְּבָר אֲנִקְלוֹס הִגֵּר בְּתֵרְגוֹם.⁴¹ זֹוהִי דֶּרֶךְ הַשְּׁאֲלָה וְהַשִּׁימוֹשׁ בָּהּ רַב בְּשִׁפְהָ הָעֵרְבִית וְ[בְשִׁפּוֹת] אַחֲרוֹת. רַבִּים בִּימֵינוּ, בְּסוּרִיָּה, צִפּוֹן אֲפִרִיקָה וְאַחֲרֵים קוֹרְאִים לְשֹׁבֹועַ 'יּוֹם שִׁישִׁי' (אֶל-גְּמֻעָה) מִשׁוֹם הַיּוֹתוּ [שֶׁל יּוֹם שִׁישִׁי] הַנִּכְבָּד בִּיּוֹתֵר בְּשֹׁבֹועַ אֲצֵל הַמוֹסְלָמִים. [זֶה נִכּוֹן] בְּמִיּוֹחַד מִשׁוֹם שֶׁהֵנֶאֱמַר בְּתוֹרָה שֶׁבְּעָה שְׁבֹועוֹת תִּסְפָּר לָךְ מִהַחֵל חֶרְמֶשׁ בְּקָמָה⁴² וַיִּדְוַע שֶׁהַחֵל חֶרְמֶשׁ נִתּוֹן לְשִׁיקוֹל דַּעֲתָנּוּ. נִיתֵן [לְשַׁעַר] שֶׁאֶחָד הַכְּהֻנִּים אֹו הַשׁוֹפְטִים אֹו אֶחָד הַמַּלְכִים הַטּוֹבִים⁴³, יַחַד עִם הַסְּנֵהדְרִין וְחַכְמִים אַחֲרֵים, סִבֵּר שֶׁהַכוֹוֶנָה בִּסְפִירָה הַזֹּו הִיא לְקַבּוֹעַ חֲמִישִׁים יּוֹם בֵּין בְּפֹרִי קְצִיר שְׁעוֹרִים וּבֵין בְּפֹרִי קְצִיר חֲטִים, כְּלוֹמֵר קִיּוֹם שְׁבֹועָה שְׁבֹועוֹת שֶׁהֵם שְׁבַע שְׁבָתוֹת תְּמִימוֹת. הוּא סִידֵר שֶׁ[הַסְּפִירָה] תַּחֵל בְּיּוֹם הַשְּׁנִי שֶׁל פֶּסַח, וְאֵינִן בְּכַךְ סֹתִירָה לְתוֹרָה. שֶׁמִּירַת הַקְּבִיעָה הַזֹּו הֵינָה הַכְּרַחִית מִשׁוֹם מִן הַמְּקוֹם אֲשֶׁר-יִבְחָר יוֹי בְּתַנְאִים שֶׁנִּזְכְּרוּ לְעֵיל וַיִּתְכֵן [שֶׁאֲרָף] בְּהַתְּגַלוֹת מֵהָאֵל וְאֵינִן זֶה מִן הַנִּמְנַע. יִיתְכֵן שֶׁכוֹוֶנֶת הַכְּתוּב [בְּמִקּוֹרָה] הִיתָה לְסַפּוֹר מִיּוֹם רֵאשׁוֹן לְיּוֹם רֵאשׁוֹן, אֹולָם אֵינִן זֶה דֶּרֶךְ שֶׁל חִיּוּב בְּכַךְ אֵלֵא לְשֵׁם הַמַּחֲשָׁה לְנֶאֱמַר שְׁבֹועָה שְׁבֹועוֹת וּגְ', כְּלוֹמֵר אִם [הַסְּפִירָה] מֵתַחִילָה בְּיּוֹם רֵאשׁוֹן, הִיא תִּסְתִּיִּים בְּיּוֹם רֵאשׁוֹן וּמִכֵּאֵן שֶׁאִם הַחֵלָה בְּיּוֹם שְׁנִי אֹו [בְּכָל יּוֹם] אַחַר, הִרִי שֶׁתִּסְתִּיִּים בְּאוֹתוֹ הַיּוֹם. לֹא מִן הַנִּמְנַע שֶׁבִּזְמַן הַהַכְּרָזָה עַל הַצִּיּוּי (שֶׁל סְפִירַת הָעוֹמֵר) הוֹרוּ הַנְּסִיכּוֹת עַל הַכוֹוֶנָה הַזֹּו, וּבְמִיּוֹחַד מִפְּנֵי שֶׁכִּבֵּר מִצִּיּוֹנוּ בְּתוֹרָה דּוֹגְמָאוֹת רַבּוֹת מִסּוּג זֶה.

³⁹ אֶסְתֵר ט' כ"ז, ל"א

⁴⁰ וַיִּקְרָא כ"ג ט"ו-ט"ז

⁴¹ הַמַּחְבֵּר מֵתְכוּוֹן לְתֵרְגוֹם שֶׁל פְּסוּקִים ט"ז עַד מִבְּתֵר שְׁבֹועָתָא, אֶךְ בְּפִסּוּק ט"ו, מֵתֵרְגֵם

אֹונְקְלוֹס מִבְּתֵר יוֹמָא טְבָא.

⁴² דְּבָרִים ט"ז ט'

⁴³ כְּלוֹמֵר הַמַּלְכִים הַצְּדִיקִים שֶׁמֵּתוֹאֲרִים בִּסְפֵר מַלְכִים.

למשל מה שאמר [האל] יתעלה פִּי תְּרַאֶה חֲמוֹר שׁוֹנֵאָף וג' ⁴⁴ ואין הכוונה לחמורים דווקא אלא לעזרה באופן כללי, בכל דבר ובכל חיה, והקראים מקבלים הוראה זו [משום] הנסיבות ההגיוניות שבה. לא מן הנמנע שמה שאנו [דנים] בו כעת הוא כגון זה, כלומר הנסיבות תואמות את זמן ההכרזה באופן ייחודי ולא באופן כללי. אם האפשרויות הללו אינן נחותות מנקודת מבט של פסוק מפורש, הרי שברור שהאשמת הקראים הופרכה. [גם] אם הן נחותות מפסוק מפורש, הרי שלא תהיינה נחותות כאשר אנו רואים את ההסכמה העצומה והרבה של החכמים ההם שלא היתה להם כל כוונה חומרית מובהקת שתגרום להם [לסבור כך]. אדרבה, לו היינו אומרים שאלו אף עדיפים משום סיבה זו, לא היה זה רחוק מהאמת. הקראים עשויים לחזק את שיטתם בכך שכל המועדים התבררו בתורה באיזה יום בחודש יחולו פרט לחג השבועות אשר לא התברר בה, ולו היתה הספירה מהיום השני של פסח כפי שסוברים הרבניים ⁴⁵ הרי שהיה חל בשישי לסיון באופן קבוע כפי שמחייב חישוב העיבור. [על כך] נאמר שאין זה מחזק את דעתם, שכן קביעת ראשי החודשים מצריך את ראיית הלבנה וההסתמכות עליה היא ראשונה במעלה. [לפיכך], היום אשר חל בו חג השבועות אינו קבוע על ידי ספירה מהיום השני של פסח משום האפשרות שהחודשים (ניסן ואייר) יהיו מלאים או חסרים. ⁴⁶ כל אדם הגון שמבין את מה שכתבתי [כאן], יידע שאין להסתמך ולפסוק על פי מה שסברו [הקראים] בעניין, ולא היתה מטרתנו אלא להצליח בכך.

3. ידוע מה שטענו [הקראים] שהחכמים סתרו בפרשנותם את הנאמר בתורה עֵינַי פְּתַח עֵינַי וג' ⁴⁷ וקבעו לכך פיצוי כספי בעוד שהפשט של הכתוב מחייב גמול בכך שייעשה בתוקף כפי שתקף.

תשובתה היא שלא מן הנמנע שכוונת הכתוב היא מתן פיצוי כספי, גם אם [נראית] בלתי סבירה, שכן הנסתרות בשימוש בשפה העברית רבות, ובפרט

⁴⁴ שמות כ"ג, ה'.

⁴⁵ מילולית: סברתכם.

⁴⁶ מובן שבימינו ניסן ואייר קבועים באורכם (30 ו-29 ימים בהתאמה) וחג השבועות אכן חל בו' סיוון בכל שנה. נראה שהמחבר מתכוון לכך שבזמן שקדם לקביעת הלוח העברי, כאשר ראשי החודשים נקבעו על ידי בית דין, החודשים היו יכולים להשתנות באורכם ולכן לא קבעה התורה במפורש תאריך לחג השבועות. כלומר, חג השבועות אינו קבוע משום הספירה מהיום השני של פסח אלא משום קביעת הלוח העברי.

⁴⁷ ויקרא כ"ד, כ'.

שאמרה התורה לאחר מכן וּמָה נֶפֶשׁ בְּהֵמָה יִשְׁלַמְנָה נֶפֶשׁ תַּחַת נֶפֶשׁ⁴⁸ שהוא פיצוי כספי, מפני שלא התכוון הכתוב בַּנֶּפֶשׁ תַּחַת נֶפֶשׁ, שמי שהרג את בהמתך - הרוג את בהמתו, אלא קח את בהמתו. אפשר שזהו המצב באמור עֵין תַּחַת עֵין. לא מן הנמנע שכך [נכתב] מפאת נסיבות שאינן מוזכרות במפורש אלא היו ידועות בעת ההכרזה על החוק או שהשליח (משה) מסר זאת בתורה שבעל פה. כשם שאין תועלת בהרג הבהמה אלא סיפוק תאוות הנקם [בלבד], כך שאין תועלת בקטיעת ידו של מי שקטע יד של אדם, לדוגמא, אלא בהשגת סיפוק תאוות הנקם בלבד. לפיכך, קבלת פיצוי על היד היא המועילה ביותר והקרובה ביותר לכבוד האדם ולמידת החסידות.

[אולם], אף על פי שפרשנות זו אפשרית, הרי שהיא [עדיין] דחוקה ושאיפת הפרשן לא תתקבל בקלות. הגיוני יותר לומר שייתכן שהתורה הזכירה במפורש את הגמול כיוון שהוא חוקי לכשעצמו⁴⁹, אך על המותקף לפנות ל[אפשרות של] פיצוי כספי או לסלוח ללא תמורה כלל. דעתם של אלו אשר חוקיהם [נובעים] מן הַמִּקּוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יוי מחייבת לתת את הדעת על האמור בתורה פֶּאֶשֶׁר יִתֵּן מוֹם בְּאָדָם כִּן יִנָּתֵן בּוֹ⁵⁰ ושהדבר בלתי אפשרי ב[מקרה] כדוגמת עֵין תַּחַת עֵין, משום האפשרות שאחד משניהם ימות מפציעה [מסוג זה] בעוד שהאחר לא יומת מכגון זה, וכיוון ש[ייתכן ש]זה שניקר לאדם את עינו, היה בעצמו עיוור בעין אחת ואם תנוקר עינו [הבריאה], יהיה עיוור לחלוטין. משום סיבה זו נהגו בצדק [כשהורו] על לקיחת פיצוי כספי, ובמיוחד כשהדבר מועיל יותר למותקף כפי שהזכרנו לעיל. הם לא אסרו על גמול ב[דיני] נפשות משום היעדרם של מגבלות מסוג זה. אין בלקיחת פיצוי כספי על דבר, פרט ל[דיני] נפשות, עבירה על הפסוק, משום שאין בפסוק מה שמורה במפורש על חובת גמול ב[מקרה של קטיעת] איברים או פציעות, באופן שאין היתר למותקף או לשופטים באותה עת לסלוח עם תמורה או בלעדיה. אדרבה, מטרת העניין היא להורות על היתרו [של המותקף לגמול] ואם נמנעה ממנו [הזכות הזו], הרי שנמנעה ממנו פעולה מותרת אך לא פעולה מחייבת. אין במניעה זו תוספת

⁴⁸ ויקרא כ"ד י"ח

⁴⁹ או "במקורו"

⁵⁰ ויקרא כ"ד כ'.

על האיסורים המוזכרים בתורה, כיוון שזו נכללת במה שנאמר על פי התורה אֲשֶׁר יִרְוֹף וּגְ' כפי שהוסבר לעיל ואין צורך להאריך בדבר. הקראים אינם מכחישים [שמותר לעשות] פעולה אסורה או להימנע מחובה מחשש לסיכון כגון חלול שבת או שבירת הצום ביום כפור. מדוע התעלמו מכך כאן? אם היו אומרים שלו היה מותר למנוע מהמותקף את מה שכתוב במפורש לתמיד, היה הכתוב חסר ערך, היינו אומרים מדוע אין זה אפשרי שערכו הוא להסביר את החיוב במקור אלמלא המניעה שבדבר ולהסביר שפיצוי כספי הוא תחליף ולא [העונש] המקורי. ואף על פי כן, החכמים לא אסרו את הגמול לחלוטין אלא התירוהו כאשר טובת הציבור דורשת זאת לשם ההנהגה [הטובה] או לשם הרתעה, בין אם בדיני נפשות או באיברים ופציעות, ומכאן שהשמצתם [של הקראים] נהדפה.

4. [הקראים] טוענים שהחכמים הפרו את מה שנאמר [בתורה] כשהתירו את מגבלות הטומאות בעוד שהתורה קבעה במפורש את חובת המגבלות שלהן. החכמים לא קבעו מגבלות אלו כחובה ואף קבעו שכל דבר - מוצקים או נוזלים - שבא במגע עם נדה, אינו נטמא כלל בזמן הגלות. מי מהרבניים שמחשיב זאת כטמא בזמננו, הרי שהוא נוהג על פי דעת הקראים ולא לפי שיטת החכמים, ואינו יודע שהוא נוהג על פי דעת הקראים.

ותשובתה: המילה אשר מורה בשפה העברית על טומאות היא המילה 'טומאה' שמשמשת לשלוש משמעויות: היא מורה על אי ציות והפרת המצווה - הן במעשה והן במחשבה, היא מורה על טינופות כגון צואה ושתן, והיא מורה על משמעות לא ישירה כלומר נגיעה בה או נשיאתה או נוכחות תחת קורת גג אחת עמה. טומאות מת ונדה ויולדת הינן [תחת] המשמעות השלישית, ובהן⁵¹ נאסר על הטמא במשמעות הזו להתקרב לדבר מדברי הקדושה שראויים לאל, כגון הכהנים ומאכליהם ומלבושם והתרומות והקרבנות ובית המקדש וכיוצא בזה רבים אחרים שרובם קשורים בנוכחות השכינה. אנו מנועים כעת מן [השכינה], ומשום כך מצוות הטומאות אינן חלות עלינו בזמן הזה. איסורי בעילת נדה וזבה ויולדת שעודם בתוקף אצלנו אינם מטעם הטומאה אלא מפני שיש לכך ציווי מיוחד מן האל. לא נאסר על אדם לאכול עם אשתו ולהפריז [בשהות] בקרבתה בזמן שהיא נדה, אלא כדי שיהיה בזה סייג, שהקרבה לא תוביל

⁵¹ הכוזרי ג' מ"ט.

למשכב עמה, וכך [גם] איסור נבלה שאינו מטעם הטומאה.⁵² לולא אמירתם [של החכמים] עזרא תקן טבילה לבעלי קראין,⁵³ לא היה זה חיוב הכרחי מתוך החוק המקראי עצמו. הטומאה של שתי המשמעויות הראשונות היא [משום] חוקים אחרים והטומאה במשמעות של מגע במה שנחשב מטונף היא מה שנאסר בגללה להתפלל ולשאת ספרי [קודש] וכדי להיטהר ממנה מספיק לסלקה במים בלבד או ב[דבר אחר] שיעשה זאת. זאת בניגוד לטומאת מת שאינה אוסרת על מגע בספרי קודש ותפילה, [אך] נושאה לא יתקרב כהוא זה לדברי קדושה⁵⁴ אלא לאחר היטהרות באפר הפֶּרָה המיועדת לכך כפי שנקבע בתורה כחובה. לכל טומאה ישנם חוקים שעוסקים בה, ואין צורך להזכירם [כאן].

5. ממה שגינו בו את החכמים הוא היתרם של אלה את אחד מאיסורי שבת באמצעות הערמת העירוב אשר היא שפלה ובזויה על פי ההיגיון.

תשובתה⁵⁵ היא שהם לא התירו בכך כל איסור, אלא הציבו סייגים לתורה. הם ביססו את חיובם על האמור בתורה וְשִׁמְרָתָם אֶת מִשְׁמְרָתִי⁵⁶ שהם הבינו - עשו משמרת למשמרתי. אחת המסורות הידועות שלהם היא אמירתם וְעָשׂוּ סִיג לַתּוֹרָה.⁵⁷ הסייג הזה נמשל לכריכת ספר אשר שומר עליו מפגיעות חיצוניות, וכאשר קורה משהו מהם, הרי שהפגם פוגע בסייג ולא בעיקר. הסייג הזה אינו מכוון לשם עצמו אלא לשמירת העיקר. בין שאר סייגיהם שאסרו על ההוצאה וההכנסה מרשות היחיד לרשות הרבים⁵⁸ בשבת, שאינן אסורות מהתורה [ואינן מכוונות] לשם עצמן, כלומר מלבד היותן סייג. לאחר מכן, הקלו בסייג הזה כדי שפסיקתם לא תהיה בדרגה של הלכה ותאפשר לאנשים לנוע בחופשיות [בשבת]. לא ניתן להשיג זאת אלא באמצעות היתר שהוא מעשה העירוב, כדי שיישאר הבדל בין המותר לחלוטין, בין הסייג ובין האסור. ומה שאמרו [הקראים] שזוהי הערמה שפלה ובזויה אין בו ממש מכיוון שרבים מהצווים ההלכתיים עשויים

⁵² אלא משום פסוק מיוחד (דברים י"ד כ"א).

⁵³ ברכות כ"ב ע"ב.

⁵⁴ כלומר כהנים ומאכליהם ומלבושם וכו' כפי שציין לעיל.

⁵⁵ הכוזרי ג' נ"א-נ"ג.

⁵⁶ ויקרא י"ח ל'.

⁵⁷ אבות א', א'.

⁵⁸ בשני כתבי היד מופיע "מרשות יחיד לרשות יחיד". נמוי מתקן - מרשות היחיד לרשות הרבים.

לעבור מאיסור להיתר ומהיתר לאיסור בדומה לכך ואף בדיבור פשוט בלבד, כגון התרת רכוש ומקרקעין ואשה ועבד וכן גירושין ושחרור עבד וכיוצא בזה ממה שיארך פירוטם. ייתכן שהם למדו את מלאכת העירוב מגומחת הנבואה⁵⁹ ואלו שמסרו⁶⁰ [הלכות] מסוג זה לא היו בודדים אלא רבים ומלומדים שהיה להם קשר עם הנביאים. אפילו אם אלה לא היו אלא הכהנים והלויים ושבעים הזקנים אשר היו נושאי התורה ולא התרחקו מלפני משה רבנו עליו השלום, היה מספיק [בכך].

6. טענה נוספת היא שהחכמים הפרו פסוק מפורש בתורה, בכך שהתורה אמרה לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת⁶¹ והם לא [רק] שהסתפקו בהתרת זאת אלא אף קבעו זאת כחובה ותיקנו זאת כאחת המצוות ותיקנו ברכה עליה אשר קדשנו במצותיו וצננו להדליק נר של שבת. הם אומרים שיש בכך משום התנגדות עיקשת לתורה.

ותשובתה היא שזו אינה עברה על [חוקי] התורה וקל וחומר שלא התנגדות עיקשת לה, כיוון שהם תיקנו את הדלקת [הנרות] לכבוד השבת כפי שהצהירו בברכה שנזכרה לעיל. אשר להדלקה בשבת [עצמה], הדבר אסור אצלם. הכוונה הגלויה של הכתוב היא האיסור על ההדלקה בשבת עצמה ולא לקראתה, וההבדל בין שני הדברים ברור. ואם אמרו שאין כך אלא שהכתוב אסר [גם] את מה שתיקנו [החכמים], שהוא הדלקה לקראת השבת וזה מה שמובן מהכתוב, כפי שניתן לראות במה שאמרה התורה ולקחתם לכם ביום הראשון וג'⁶² - כשם שהובן כאן לקיחת זאת לקראת היום המדובר ולא בו עצמו, ובכך גם אתם וגם אנו מודים, כך יובן מביום השבת. על כך היינו אומרים, מה שהזכרתם, גם אם היה אפשרי או [אף] עולה מיד על הדעת, הרי שהוא [פרשנות באמצעות] מטאפורה ומה שאנו סברנו הוא [המשמעות] האמיתית של המילה. היחס לאמיתותן של המילים ראוי יותר מיחס באמצעות מטאפורה ולא נחות ממנו, כך שאין לגנות את ההסבר הזה של הפסוק. מה שחייבו לשם כך ברכה עליה במצותיו וצננו הוא מה

⁵⁹ משכאה אלנבוה. ראה קוראן סורה 24, פס' 35. בכוזרי מופיע "טריק אלנבוה" - דרך הנבואה. בכ"י סנט פטרבורג נראה שהמילה "משכאה" נמחקה בשלב מאוחר, אולי משום הקונוטציה המוסלמית.

⁶⁰ בשני כתבי היד מופיע "תקנו", לכאורה מילה עברית. נמוי מתקן ל"נקלוא" - מסרו,

על סמך הכוזרי.

⁶¹ שמות ל"ה ג'.

⁶² ויקרא כ"ג מ'.

שאומרים על [מצווה] כגון זו כמו שאומרים בחנוכה וּמְגִלָּה ומה שנוהג כמוהם. כבר קדם לכך [הסבר] ואין צורך לחזור על כך.

7. וממה שאמרו שפסוק מפורש בתורה מורה עליו והחכמים מפרים אותו, הוא איסור על קיום יחסי מין עם האשה בשבת. זהו יום מקודש כמו שאמרה התורה, וקידוש מצריך התבדלות מהנשים במשמעות של הימנעות מקיום יחסי מין עמן כפי שנאמר לגבי ישראל בעת שהתכוננו למעמד הר סיני.

ותשובתה: [טענה] זו סותרת את עצמכם משום שאתם מתירים שתיית יין ביום השבת ואילו הנזיר שמנוע משתייתו נקרא משום כך קְדוֹשׁ.⁶³ אם כינוי העומדים במעמד הר סיני 'קדושים' מחייבת איסור על קיום יחסי מין בשבת, האם כינוי הנזירים המנועים משתיית יין [בשם זה] לא תחייב באותה מידה איסור על שתיית יין בשבת? אם לא נאסר זה - לא ייאסר גם זה, ואם נאסר - ייאסר [גם זה]. מה שהם אומרים שיש הבדל בין שתי הצורות הוא [טיעון] חלש. אין ספק שקדושה היא [אכן] הינזרות, אך היא משתנה בהתאם למה שמתנזרים ממנו. אין צורך בהינזרות⁶⁴ מדבר [מסוים] להתנזר מכל דבר.⁶⁵

8. דבר נוסף שהם מחשיבים כחטא ומרבים לגנות את הרבניים [עליו] הוא קביעת ראשי החודשים והחגים כפי שמחייב חישוב העבור אשר מקדים את ראיית מולד הלבנה פעם [אחת] ומאחר בפעם אחרת. [החכמים] הסתמכו [בעבר] על ראיית מולד הלבנה והפסיקו זאת ופנו לחישוב המוזכר לעיל בצורה שרירותית ומומצאת, כנגד החוק האלוהי ולא הסתפקו בכך עד שעשו את החגים וחלק מראשי החודשים יומיים, מנהג משום הספק למעט יום כפור שקבעו כיום אחד כיוון שבלתי אפשרי לצום יומיים ללא שבירת הצום במהלכם. הם [גם] קבעו שרירותית במקרה של הדחיות משום מטרות חלשות שאינן מאפשרות לקבוע איחור החגים אשר ציווה עליהם האל יתעלה וקבע את ימיהם.⁶⁶ זוהי מן המפורסמות [שבהאשמות הקראים] וכתבו ארוכות בעניין זה.

⁶³ במדבר ו' ה'

⁶⁴ אלתנזה. בכ"י סנט פטרבורג מופיע אלנהי - איסור.

⁶⁵ משפט מוקשה. נראה שכוונתו שאין לפרש את המילה "הינזרות" כהינזרות בפועל מכל דבר.

⁶⁶ הכוונה לקביעת חכמים לא אד"ו ראש ולא בד"ו פסח, על פיה כאשר ראש השנה חל באחד הימים א', ד, או ו' על פי מולד הירח, החג נדחה ליום למחרת. קביעה זו נועדה

ותשובתה היא שאין בתורה מה שמורה על הסתמכות ב[קביעת] החודשים על ראיית מולד הלבנה [בלבד] ואף לא מהו החודש החוקי. האם הוא מהתקבצות להתקבצות או מניגוד לניגוד או מראשית ראיית המולד ועד ראשית ראיית המולד [הבא] או מצורה ירחית אחת לצורה אחרת כדוגמתה. מה⁶⁷ שאמר יתעלה הַחֲדָשׁ הַזֶּה וּג',⁶⁸ אין אנו יודעים מהפסוק בלבד האם זהו חודש שמש או ירחי והאם הוא מהחודשים הבבליים או הסוריים או הקופטיים או אחרים. מדוע אין זה אפשרי שקביעת ראש חודש נתונה לאחריותם של אלו שנאמר עליהם עַל פִּי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יוֹרֵד? כאשר בחלק מהזמנים, דרשה השקפתם לעשות [את החודש] על פי ראיית המולד עשו כך וכאשר דרשה בזמן אחר לעשות מה שאנו עושים כיום, בחישוב העבור והדחיות שנזכרו לעיל, כך עשו. הם לא חרגו עד כדי הפרה גלויה של הכתוב בכך ולא בהגדלת החודש הירחי על שיעורו הטבעי, כלומר שחלק מהחודשים הם שלוש יום וחלקם עשרים ותשעה יום. אם⁶⁹ קביעת ראש חודש היתה נתונה לאחריותם [של החכמים] בעבור אדר באדר כדי להתחשב [בפסוק] שְׁמֹר אֶת חֲדָשׁ הָאֶבִּיב⁷⁰ אשר מנהג הקראים בו הולך אחר מנהג הרבניים על פי מה שמחייבת הקביעה אשר דייקו [החכמים] בעבור [על אף] שאינו מופיע במדויק במקור, מדוע אין זה אפשרי שהם הוסמכו לקבוע את ראש החודש? ובפרט שההבדל בעיבור השנה הוא חודש ובדחיות הוא יום או יומיים בלבד? מי שאינו יודע אם הוא צם את [צום] כיפור בתשרי או באלול או במרחשון, הכיצד יטען כנגד זולתו אם צם בעשירי בתשרי או בתשיעי או באחד-עשר בו? למען האמת, ראש חודש וראש השנה הם מונחים מוסכמים ולא ממשיים ואפילו אם נקבעו על פי ראיית המולד, הרי ייתכן עיכוב של ראיית המולד בזמנה עקב עננים וכדומה או הקדמתה משום חוסר השיויון [באורך] החודשים.⁷¹ ההלכה בכך מחייבת לנהוג לפי המסורות אשר פסיקתם [נובעת] מן הַמְּקוֹם

למנוע מקרה שבו יום כיפור יחול ביום צמוד לשבת וכך יהיה רצף של שני ימי שבתון שבהם אסור אוכל נפש.

⁶⁷ הכוזרי ג' ל"ה.

⁶⁸ שמות י"ב ב'.

⁶⁹ הכוזרי ג' ל"ח.

⁷⁰ דברים ט"ז א'.

⁷¹ כלומר בחודש מלא שהוא ארוך מהרגיל, המולד עשוי להיראות כביכול יום מוקדם מהצפוי.

אֲשֶׁר־בְּחַר יוֹי וְאֵל לָנוּ לְחִלּוֹק עֲלֵיהֶם בְּכַךְ. וּמָה שֶׁקִּבְּעוּ אֶת רֹאשׁ חֶלֶק מִהַחֲדוּשִׁים יוֹמִיִּים וְכָל חֵג וְחֵג יוֹמִיִּים מִחוּץ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, לְמַעַט [יוֹם] כְּפֹר, הוּא מְדַרְבְּנָן. הֵם קִבְּעוּ זֹאת כְּמִנְהַג מֵאַחַר שֶׁכֶּךָ הָיָה נִהוּג בְּעֵבֶר מִפְּנֵי הַסֵּפֶק וְכַעַת בְּזִמְנֵנוּ הַסֵּפֶק אֵינוֹ קַיִּים. מָה שֶׁקִּבְּעוּ שֶׁהוּא רֹאשׁ הַחֲדוּשׁ וְהוּא הַחֵג, הָרִי שֶׁהוּא הַחֲדוּשׁ וְהַחֵג הַחֲדוּשִׁים הָאֲמִיתִיִּים לֹלֵא כָּל סֵפֶק, כִּיּוּן שֶׁהִדְבַּר נִתּוּן לְשִׁיקוּל דַּעַתָּם כְּפִי שֶׁהִסְבַּרְנוּ לְעִיל. וּמָה שֶׁקִּבְּעוּ כַּחוּבָה אֶת הַיּוֹם הַשְּׁנִי שֶׁל הַחֵג וְתַפִּילַת רֹאשׁ חֲדוּשׁ בְּיוֹם הַשְּׁלוּשִׁים שֶׁל חֲדוּשׁ מֵלֹא אֵינוֹ בְּהַכְרַח עֲבִירָה עַל לֹא תוֹסֵף עָלָיו מֵהַטַּעַם שֶׁכֶּבֶר שִׁבְנוּ וְהִסְבַּרְנוּ לְעִיל.⁷²

9. וּמָמָה שֶׁקִּבְּעוּ [הַקְּרָאִים] שֶׁהוּא מְנוּגָד לְכַתִּיב מִפּוֹרֵשׁ הוּא הַתֵּרֵת הַחֲכָמִים לֹאכּוֹל אֶת הָאֵלִיָּה, אֵף עַל פִּי שֶׁהַתּוֹרָה קִבְּעָה בְּמִפּוֹרֵשׁ שֶׁהִיא מֵהַחֶלֶב כְּשֶׁאִמְרָה חֶלֶב וְכָל דָּם לֹא תֹאכְלוּ.⁷³ הַפְּסוּק הַזֶּה מְזַכֵּיר אֶת הַחֶלֶב בְּאוֹפֵן כִּלְלִי וּמִפְּרֵט אֶת הָאֵלִיָּה וְזוֹלָתָה.⁷⁴ לְפִיכֶךָ, אִם הַחֶלֶב כּוֹלוּ אֲסוּר מִפְּנֵי מָה שֶׁאִמְרָה יִתְעַלֶּה כָּל חֶלֶב וְכָל דָּם לֹא תֹאכְלוּ⁷⁵ וְכֵן מָה שֶׁאִמְרָה בְּמִקּוֹם אַחֵר כָּל חֶלֶב שׁוֹר וְכֶשֶׁב וְעִז לֹא תֹאכְלוּ,⁷⁶ הָרִי שֶׁהָאֵלִיָּה נִכְלַלַת בְּוֹדָאוֹת וְלֹלֵא כָּל סֵפֶק בְּאִיסוּר [זֶה]. הַתֵּרֵתָה הִיא נִיגוּד שֶׁל מִמַּשׁ לְמָה שֶׁמַּחֲיִיב פְּסוּק מִפּוֹרֵשׁ, וְלֹא נִיתָן לְחֲדָשׁ הַלְכָה בְּעִנְיָן. זֹהוּ כְּפִירָה בְּחוּק [הָאֵלֹהִים] לֹלֵא סֵפֶק.

וְתִשׁוּבָתָהּ הִיא שֶׁאֵכֵן הִיא זֶה נִיגוּד אֲלֵמֵלֵא הִיתָה אֲפִשְׁרוֹת אַחֲרֵת מִלְבַּד זֶה שֶׁהִזְכַּרְתֶּם וְהִיא שֶׁהִמְלִיָּה חֶלֶב מִשְׁמֶשֶׁת פַּעַם בְּמִשְׁמַעוֹת שֶׁהָאֵלִיָּה נִכְלַלַת בָּהּ בְּמוֹבְנָה וּפַעַם כְּשֶׁהָאֵלִיָּה אֵינָה נִכְלַלַת בְּמִשְׁמַעוֹתָהּ. דּוּמָה לְכֶךָ בְּשִׁפָּה הַעֲבִרִית הִיא הַמִּילָה 'יוֹם' שֶׁלְעִיתִים מִשְׁמֶשֶׁת בְּאוֹפֵן שְׁכוּלָל אֶת הַלִּילָה בְּמִשְׁמַעוֹתָהּ וְלְעִיתִים מִשְׁמֶשֶׁת בְּאוֹפֵן שֶׁמַּחֲרִיג [זֹאת] מִמִּשְׁמַעוֹתָהּ וּמִצִּיּוֹנָתָה אֶת שְׁעוֹת הָאוֹר בְּלִבְד. יִשְׁנֵן מִקְבִּילוֹת רַבּוֹת לְכֶךָ בְּעִבְרִית [וּבְשִׁפּוֹת] אַחֲרוֹת, וְאֵף יִשְׁנָה מִילָה זֹה⁷⁷ [שֶׁמִּשְׁמֶשֶׁת] בְּאוֹפֵן אַחֵר, כְּגוֹן חֶלֶב הָאֶרֶץ⁷⁸ אוֹ אַחֲרוֹת. חֲכָמֵינוּ יָדְעוּ עַל דֶּרֶךְ הַמְּסוּרֵת הַעֲשִׂירָה שֶׁהִיתָה אֲצֵלָם שֶׁמָּה שֶׁאִמְרָה יִתְעַלֶּה בְּפִסּוּק שֶׁל אִיסוּר כָּל חֶלֶב, הַתְּכוּוֹן בְּמִשְׁמַעוֹת הַיְדוּעָה אֲשֶׁר מַחֲרִיגָהּ

⁷² מִלּוּלִית: שֶׁכֶּבֶר שֶׁב וְנִשְׁנָה הַסֵּפֶרְנוּ לוֹ.

⁷³ וִיקְרָא ג' ט'.

⁷⁴ חֶלֶב וְכָל דָּם לֹא תֹאכְלוּ, לְעַמַּת הָעֶצָה יִסְרִינָה וְאֶת הַחֶלֶב הַמְּכֻסָּה אֶת הַקֶּרֶב וְאֶת כָּל הַחֶלֶב אֲשֶׁר עַל הַקֶּרֶב (שֵׁם).

⁷⁵ וִיקְרָא ג' י"ז.

⁷⁶ וִיקְרָא ז' כ"ג.

⁷⁷ מִלּוּלִית: מִשׁוֹתֶפֶת.

⁷⁸ בְּרֵאשִׁית מ"ה י"ח.

ממנו את האליה. הדבר מוסכם אצלם ולא ידוע על קיום מחלוקת בו בדברי החכמים. התרת האליה היתה רצופה או נפוצה מאד שזה כמו קביעת רצף אצלם. מנגד, אברם בן עזרא הזכיר בפירושו לתורה שהתווכח עם קראי בנושא זה ונקט בויכוחו בדרך שונה מזו שהזכרתי לעיל והיא שלא הודה שאכילתו של איזשהו סוג מסוגי השומן אסורה מהתורה אלא שהחלב האסור הוא [משום] מן הבהמה אשר תקריבו ממנה קרבן ליוי⁷⁹, ומלבדו לא נאסר⁸⁰ אף שומן כלל. זה ללא קשר להודאתו שהאליה היא בתוך כלל החלב אשר נאמר בו לא תאכלו. הוא מציין שהקראי לא הצליח להפריך זאת בראיה מפסוק בתורה, ולכן שאלו, אם חלב אינו אסור מהתורה, מנין אסרוהו הרבניים? הוא השיבו שהם אסרוהו מדרבנן ולא מדאוריתא.⁸¹ נוח לומר טיעון זה במהלך ויכוח, אך לא בשעה של [דיון] בדברי חכמים, כיוון שהפשט של דבריהם מחייב שאיסור החלב אשר אינו כולל את האליה בכללותה הוא מן התורה ולא מן תקון החכמים. אמנם כל תקון שלהם נובע מהתורה כפי שהוכח לעיל, [אך מכל מקום], מה שציינתי לעיל עדיף יותר וברור יותר. הפסוק מציין זאת⁸², שכן אמר חֲלָבוֹ הָאֵלֶּיָּהּ וּגְ' ואלמלא היה החלב נסוב על מה שאינו כולל בו את האליה ומה שסביבה, הרי שלא היתה תועלת בפירוט זה אלא הדגשה גרידא. כפי שאמרנו לעיל, יש בכך [הן] הדגשה ו[הן] הדיפת הדו-משמעותיות הלשונית וזה ראוי יותר בפירוש הפסוק.

10. מן ההאשמות שהאשימו [הקראים] את החכמים היא שהפרו את האמור בתורה אַרְבָּעִים יָכֶּנּוּ לֹא יוֹסִיף פֶּן יוֹסִיף וּגְ'⁸³ והנה החכמים לא התירו לחרוג בהכאה [יותר] משלושים ותשע מלקות. הם התירו להחסיר אחת מה[עונש המקורי] משום יכולת המוכה לשאת את הכאב, שכן התרת [ארבעים מלקות] עלולה להוביל לסכנה. מן ההכרח להניח ולהעריך, כך אמרו, שהפרת הכתוב בכך היא ברורה.

ותשובתה: מי שעיין בפסוק יסכים שהכוונה בו אינה לחייב ארבעים אלא איסור לחרוג מארבעים כאשר נדרש עונש מלקות, וכוונת הכתוב היא שחריגה אסורה, כלומר שמתר להכות ארבעים [מלקות] ולא לחרוג יותר

⁷⁹ ויקרא כ"ז ט'.

⁸⁰ לם יסלם. בכ"י סנט פטרבורג, לא יעלם – לא נלמד.

⁸¹ ראב"ע, פירוש על התורה, ויקרא ז' כ"ג-כ"ז.

⁸² מילולית: ובפסוק ישנו מידע על כך.

⁸³ דברים כ"ה ג'.

מארבעים. ואם היה נאמר שאם מותר להכותו ארבעים, מדוע אסרו [החכמים] לעבור את המספר הזה והחסירו מכה אחת מזה? [על כן] נאמר שהם עשו זאת כדי שיהא סייג שימנע חריגה מארבעים שמופיע במפורש מפני [חשש ל]טעות בספירה. על פי רוב, אם נפלה טעות בספירה מסוג זה, אין זה ביותר מאחת. ואם טעות באחת ב[ספירה] מסוג זה היא נדירה, הרי שיותר מאחת היא נדירה שבנדירות ואין להתחשב בה בסייג שמורה עליו מה שאמר הכתוב וּשְׁמַרְתֶּם אֶת מְשֻׁמְרֵי וַג' כפי שכבר הסברתי לפני כן את מה שאמרו.

11. וממה שכללו [הקראים] בין שאר קביעותיהם השרירותיות [של החכמים] בפירוש הכתוב, הוא מה שאמרו החכמים שמשמעות לא תִּבְשַׁל גְּדִי בַחֲלָב אִמּוֹ⁸⁴ הוא איסור אכילת בשר בחלב וכך פירשו המתרגם.⁸⁵ אין ספק שבפירוש זה הוסיפו איסור ללא כוונת הפסוק.

ותשובתה: חלק גדול ממה שמופיע בתורה באופן מילולי, מצביע על מקרה פרטי אך מתכוון לכללי. אחת הדוגמאות לכך היא מה שאמר יתעלה וּבָשָׂר בְּשֶׁדָה טְרֵפָה לֹא תֹאכְלוּ,⁸⁶ ונראה ש[מייחד את האיסור על [בהמה] שנטרפה בשדה בעוד שהכוונה היא - ובכך יודו הקראים - באופן כללי בין היתה בשדה ובין היתה בין קירות. דוגמא נוספת היא מה שאמר פִּי תִרְאָה חֲמֹר שׁוֹנֵאֵף וּג'.⁸⁷ נראה ש[מייחד את החמור בעוד שהכוונה היא לכל בהמת משא, ואף כל עניין שנדרשים בו עזרה וסיוע, וכן ייחד בשׁוֹנֵאֵף, כלומר האויב [שלך], אף על פי שהכוונה היא בכלליות, לחבר ואויב, מאחר וסיוע לחבר מובן מאליו, וכן ייחד ברוֹבֵץ אך התכוון גם כן למשהו יותר כללי מזה, וכך יתר הפסוק. [דוגמאות] מסוג זה שבו ונשנו בתורה והקראים מסכימים לכך. הם גם מסכימים שלא תִּבְשַׁל בפסוק שאנו [עוסקים] בו, מובן ממנו גם איסור על אכילה שהיא חשובה יותר. מדוע לא יעלו בדעתם שייתכן שהמילה אִמּוֹ היא ללא כוונה לייחוד האיסור כפי שהודו בכך במילה בְּשֶׁדָה ואחרות זולתה שנוהגות מנהג זה? ואם נטו לומר שהבינו זאת מההקשר שם ואילו כאן אין הקשר שמובן מזה כמוהו, נאמר - מדוע אין זה אפשרי ש[גם] במה שאנו [עוסקים] בו, היה הקשר שהצביע על מה

⁸⁴ שמות כ"ג י"ט.

⁸⁵ לא תִּבְשַׁל בְּשֶׂר בַּחֲלָב (אונקלוס, שם)

⁸⁶ שמות כ"ג ל'.

⁸⁷ שמות כ"ג ה'.

שהסברנו שאכן התרחש בזמן ההכרזה [על החוק]? באותו הזמן היה ידוע שזו הכוונה, וזו נמסרה אלינו לאחר מכן באופן אשר הוסברה מטרתו אך ההקשר חדל להתקיים [מאז]. ייתכן שההקשר ההוא [היה] שלרובם של ישראל באותו זמן היה מעט צאן וכאשר עז המליטה, היה הגדי שלה נאכל לרוב בחלבה ולא בחלב אחר זולתה, כיוון שהיה קשה יותר [להשיגו]. היות והדבר היה שכיח [באותו זמן] ייחדו הכתוב בציון [ייחודי], כמו שטריפה קרתה לרוב בשדה וייחדו בכתיבה מפורשת על אף האיסור כללי. לחילופין, ייתכן שהתכוון לציין דוגמא למה שנאסר ולא את האיסור [הזה] עצמו כמו בכי תִּרְאֶה חֲמֹר שׁוֹנֵאָף וג', או פרשנות אחרת שאין אנו יודעים אותה. ואם תאמרו שהאיסור על אכילת גדי בחלב אמו הוא משום שיש בו אכזריות ובחלב אחר זולת זה של האם לא תהיה בו אכזריות, נאמר שזוהי באמת קביעה שרירותית בדת האל שקבעתם על פי דעתכם. מדוע תאמרו שזה נקבע משום סיבה זו? מדוע אין זה אפשרי שהדבר נקבע מפני חיוב המצווה שדעתנו אינה משגת את החכמה שבה? נימוק הלכות שמסתמך על האל יתעלה קרוב יותר למידת החסידות מאשר קביעה שרירותית על פי דעתנו שקצרה מכדי לבררם. מסורת המוסרים בה ראויה יותר, זהירה יותר, פחות מסוכנת ובטוחה יותר ביום הדין באחרית הימים.

12. וממה שהאשימו בו הקראים את הרבניים הוא שהמסורות אשר הם מייחסים לעצמם אינן מהימנות והראיה לכך היא שאנשי בית שני שכחו את הלכות התורה ולא היו מודעים להלכת הסוכה והלכת לאָּבֹּא עֲמוֹנִי ומוֹאֲבִי⁸⁸ עד שמצאום כתובות כמו שנאמר [יִמְצְאוּ] קְתוּב. ⁸⁹ אם הלכות תורה שבכתב נשכחו, מה תאמר על התורה שבעל פה אשר החכמים מייחסים לעצמם?

ותשובתה: אלו אשר שכחו והזניחו את קיומם הם המוני העם והקהילות אשר התערבבו באומות העולם, התמזגו עמם, נישאו להם והתפזרו ביניהם עד שקיבצם עזרא וקרא להם את התורה ואז החלו לקיים [את מצוות] סוכות משום ששמעו את הציווי עליה והדבר הפך ליום מפורסם. הם גם צייתו לצו בעניין גירוש נשותיהם העמוניות והמואביות כאשר הגיע הקורא לעם ללאָּבֹּא עֲמוֹנִי ומוֹאֲבִי וג'. אשר למי מהיהודים האחרים מאלו [שנזכרו לעיל], אלו לא שכחו את [המצוות] הללו ואף לא את הציוויים

⁸⁸ דברים כ"ג, ד'.

⁸⁹ נחמיה ח' י"ד, וכן י"ג, א'.

ההלכתיים החבויים יותר מהן וההוכחה לכך היא שאנו כיום שומרים את התורה [במלואה]. עם זאת, לו נדרשנו להקריב קרבן [כיום], לא היינו יודעים איך לשוחטו ולאיזה כיוון וקיבול דמו והפשטו ונתוחו ולכמה בתרים יבותר וכיצד יוקרב וכיצד יוזה דמו ומנחתו ונסכו והשירות עליו ומה שנחוץ לכהנים בקדושה וטהרה ומשיחה ולבוש ואופניהם, וכיצד אוכלים את הקדשים וזמניהם ומקומם וכיוצא בזה ממה שיתארך [להזכירם], וכל זה איננו יודעים ללא נביא ומנהיג [בעל שיעור קומה]. הכיצד יעלה על הדעת שאנשי בית שני שבנו את הבית במשך שנים⁹⁰ - והאל עזר בבניינן ובבניין החומה - היו מקריבים למרות זאת באותו זמן על פי השערה? הכיצד קרה זאת והרי לא היה מתקיים עֲלֶה אִשָּׁה רֵיחַ נִיחַח לַיּוֹי! זוהי הלכה שאינה שכלית ואת אלו יש לבצע במלואן על פי רצון האל ובציוויו, בפרט שכבר ידעו את הלכות יום הכפורים שהוא חמור יותר מהסוכה, וכולן מחייבות ידע מדוקדק ומורה נוכח. אין להעלות על הדעת שמצוות הסוכה והלכת לא יבוא עמוני וג' נסתתרה ממי שמכיר את הדקויות הללו בתורה.

13. מכלל האשמותיהם כלפי החכמים הם מה שמצאו מהדרשות, וההגדות והמעשיות ופרוש פסוקים מהתורה ומהמקרא, שהן על פי דרכים רחוקות מהיקש מהימן. הכל יעידו על היעדר כוונת הכתוב אליהן, עד כדי כך, אמרו [הקראים], שרק לעיתים רחוקות תראה פרשנות פסוקים שלהם שתואמת להיקש על פי השכל או ביטוי מפורש [בתורה], וזה סותר את מה שנאמר על מעלותיהם הרבות ושפע ידיעתם. אדרבה, זה מראה באופן נחרץ [שהם אשמים] בכל תועבה ובורות, ואין לסמוך על ההיקשים והמסורת של אנשים מסוג זה.

ותשובתה:⁹¹ דקדוקם וחקירתם בביאור המשנה והבריתא והקפדתם ודיוקם בכך והעובדה שנדיר לראות אצלם פירוש הלכה אלא בהתאמה מירבית להיקש, מצביעים על כך שאין זה שלא הכירו את הפסוקים אשר אנו מכירים, אלא שהיתה להם מסורת של שימוש בשלוש עשרה מדות המפורסמות ודרך פרשנותן נסתרה מאיתנו ואינו נתון לפסיקתנו אלא

⁹⁰ בכתב היד מופיע אלמזבח. אולם, נראה לי שנפלה כאן טעות, מפני שאנשי בית שני בנו את המזבח מיד כששבו לציון (עזרא ג' ב'). היה זה בית המקדש שבנייתו התעכבה ולבסוף נחנך בשנה השישית לדרייוש (עזרא ו' ט'), היא שנת 516 לפנה"ס, כלומר 22 שנים לאחר שיבת ציון ב-538 לפנה"ס.

⁹¹ הכוזרי ג' ס"ט.

לקיומן שמבוסס על מסורת. היתה להם [גם] דרך שנקראה אסמכתא [שבאמצעותה] הניחו סימן למסורת שלהם כפי שהניחו וַיִּצְוּ יוֹי אֱלֹהִים עַל הָאָדָם וג' ⁹², רמז לשבע מצוות שנצטוו בני נח ואמרו: וַיִּצְוּ אֱלֹהִים יוֹי זה ברכת השם אֱלֹהִים זו עבודה זרה על הָאָדָם זו שפיכות דמים לֵאמֹר זה גלוי עריות מִפֶּלַע עֵץ הָגֵן זה גזל אֶכֶל תֹּאכֵל זה אבר מן החי. ⁹³ הם מסרו את שבע מצוות אלו ותלום בפסוק הזה שיהיה להם כסימן וייקל שינונם, ולא משום שהניחו שזו היתה הכוונה בהם ואף בר דעת לא יעלה זאת בדעתו. ייתכן שהיו להם סיבות שנעלמו מאיתנו, אך מנהגם מחייב מפני שלמודם, דיניהם ופסיקתם היו ללא רבב וכן קהלם העצום אשר מוציאים מכלל סבירות [כל חשד] לקנוניה שלהם לדבר עבירה. אין להטיל ספק בדבריהם מכוח השערה וקביעה שאין לה על מה לסמוך. [אדרבה], שומה עלינו להטיל ספק בכמה מהעניינים שאנו מבינים [לכאורה], כמו שאנו עושים בתורה שמכילה בתוכה היגדים שנפשנו אינה מקבלת ואנו מטילים את האשמה לכשלון בכך על שכלנו. בין ההגדות היו כאלו שהשתמשו בהן כהכנה והקדמה לתכלית שרצו לבססה ולחזקה. למשל אמרו כשירד רבון העולמים למצרים ⁹⁴ כדי לחזק את האמונה שיציאת מצרים היתה בכוונת האל, לא בצירופי מקרים או באמצעות מתווכים. ומהם תיאורים של מראות על טבעיים שראו. אין בכך כל פליאה וגם אין לחשוב לבלתי סביר את בת קול שליוותה אותם בבית שני שהיא דרגה מתחת החזון. אין להתפלא על מאמר ר' ישמעאל שמעתי בת קול שמנהמת כיונה ⁹⁵ ועל סיפורי הנביאים אשר קובעים שהדבר אפשרי על פי השכל. כאשר מספר זאת אדם מהימן או מי שיש לסמוך על מהימנותו, הרי שחובה לקבלו ולפרש את אמירתו אוי לי שהחרבתי את ביתי ⁹⁶ כפי שמפרשים את וַיִּנָּחֵם יוֹי וַיִּתְּעַצֵּב אֱלֹהִים לְבוֹ. ⁹⁷ ומן ההגדות, ישנם משלים שנמשלו על סמך ידיעות סודיות שחשיפתן נמנעה מאיתנו בהיעדר תועלת לציבור בכך, אך הן הוטלו על יחידי סגולה לשם מחקר ובדיקה שזיכו את מי שהיה ראוי לכך. ומהם דברים אבסורדיים

⁹² וַיִּצְוּ יְהוָה אֱלֹהִים עַל הָאָדָם לֵאמֹר מִפֶּלַע עֵץ הָגֵן אֶכֶל תֹּאכֵל (בראשית ב' ט"ז).

⁹³ סנהדרין נ"ו עמ' ב', בראשית רבה ט"ז ו'.

⁹⁴ ציטוט ישיר מהכוזרי שמבוסס על ציטוט שונה במקצת ממחזור ויטרי. ראה שורץ,

הכוזרי. עמ' 206.

⁹⁵ ברכות ג' ע"א.

⁹⁶ שם.

⁹⁷ בראשית ו' ו'.

לכאורה, שתכליתם מתבררת במבט קל ביותר. למשל אמירתם שבעה דברים נבראו קודם לעולם גן עדן ותורה וצדיקים וישראל וכסא כבוד וירושלם ומשיח בן דוד⁹⁸ והיא דומה למאמר הפילוסופים "תחילת המחשבה היא סוף המעשה"⁹⁹, ומאחר ומטרת החכמה בבריאת העולם היתה התורה שהיא גוף החכמה, ונושאה הם הצדיקים וביניהם ממוקם כסא הכבוד והם אינם אלא המבחר שהם ישראל ואין ראוי להם אלא המיוחד שבמקומות שהוא ירושלם, ולא יארגנם אלא האציל ביותר בבני אנוש שהוא משיח בן דוד ואחריתם היא דרכם לגן עדן. מן ההכרח איפוא להניח שנוצרו בכח לפני העולם. וכך מאמרם עֲשֶׂה דְבָרִים נְבָרָאוּ בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת פִּי הָאֲרֶז וְעַד סוֹף הַמְאָמֵר¹⁰⁰ שנועד לפשר בין התורה ובין הטבע, כלומר המנהגים אשר הופרו [לכאורה בהלכה] אינם חורגים ממנהג הטבע אלא בנויים עליו מששת ימי בראשית. ייתכן שבין ההגדות ישנן כאלו שהתלמידים שמעו ממוריהם ולא הבינו את מטרתם אך התכוונו להעבירם כפי ששמעו והגיעו אלינו והקלנו ראש בהם מחוסר ידיעתנו של מטרת אומנם, וכל מה שאינו מתיר או אוסר אינו נוגע לנו. והמדרשים אשר הזכירם בפרשנות הפסוקים, הרי שבחלקם או אף ברובם או כולם, הם נקטו בדרך של אנקדוטות פואטיות או חידודים רטוריים, אך לא התכוונו לעניין עצמו שאמרו. לדוגמא, מאמרו של מי שאמר "אל תקרא מה טוב אלא מאה טוב"¹⁰¹, לא התכוון לאסור את קריאת הפסוק כפי שהוא ולחייב שינויו באחר. הדבר ברור ודוגמאות לכך מדבריהם רבות. כמה ממעשיותיהם נראות בלתי סבירות מחוסר הבקאות בכוונת דבריהם אשר היתה ידועה בזמנם משום הבנת המינוח שלהם או ההקשר שהיה בעת אמירתם. כפי שסיפרו אודות אחד הכהנים על אכילתו הרבה שאינה רגילה

⁹⁸ פסחים נ"ד עמ' א', נדרים ל"ט עמ' ב', בראשית רבה א' ד'.

⁹⁹ אלחכמא. להבדיל מהגרסה המקובלת של הכוזרי – אלעלמא. ראה הערת שורץ שמצטט את ליבס, על פיה אין לתרגם "החכמים" כפי שתירגם אבן תיבון, אלא "המלומדים" או "הפילוסופים" היות ומאמר זה מיוחס לאריסטו. אלחכמא מוכיח שאין הכוונה לחכמים, שאם כך, היתה מופיעה המילה בעברית.

¹⁰⁰ עֲשֶׂה דְבָרִים נְבָרָאוּ בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת: פִּי הָאֲרֶז וְפִי הַבָּאָר וְפִי הָאֲתוֹן וְהַקֶּשֶׁת וְהַמֶּן וְהַמֶּשֶׁה וְהַשְּׁמִיר וְהַפְּתָב וְהַמְּקָתָב וְהַלְוִיחוֹת. וְיֵשׁ אוֹמְרִים: אֵף הַמְזִיקִין וְקְבוּרָתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה וְאֵילוֹ שֶׁל אֲבָרְהָם אֲבִינוּ. וְיֵשׁ אוֹמְרִים: אֵף צָבַת בְּצִבְתָּ עֲשׂוּיָהּ. (אבות ה' ו')

¹⁰¹ פסוק מספר מיכה (ו', ח') שדרש ר' מאיר (מנחות מ"ג ע"ב). ראה רש"י ותוספות שם, וכן מחזור ויטרי, עמ' 3.

סיפר לי אדם שראה את השליח משה עליו השלום בחלום ואמר לו, מדוע אמרת בתורה ששהות ישראל במצרים [היתה] שְׁלָשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מְאוֹת שָׁנָה? הוא ענה לו דבר מה שמשמעותו היתה "כך נגלה לי".

חובה על מי שמשדל לנהוג על פי רצון האל יתעלה, ללמוד לקח מהדוגמא הזו ודומותיה בתורה, שלא ניתן להבינם אל נכון אלא בפרשנות שרירותית שמצביעה על כך שביטויים ייחודיים שניתנו במתן תורה הם סודות שלא נבין, ושחכמים הבינו את האמת שבהם, אם באמצעות מסורת או בחישוב שנסתר מהכתוב המפורש. לכן, מי שהיה מודע לכך או הבחין בזאת, אינו יכול להיחשד כמי שלא ידע את מה שלא נסתר מהמוני העם כיום. על אחת כמה וכמה כשפרשנות החכמים לכמה פסוקים העוסקים באיסור והיתר אינה דחוקה יותר מפרשנות [לפסוקים] אלו, אשר אין מנוס ממנה. אם בני הפלוגתא שלנו¹¹⁶ נאלצו להתיר זאת כאן ואף לחייב זאת, מדוע לא יתירו כדוגמת זאת בדוגמא שכוללת חיוב או איסור? גם במקרא ישנם מקומות שסותרים לכאורה זה את זה ומקומות שסותרים לכאורה את זה שבתורה, יודע זאת [כל] מי שמרבה לעיין בדבר.¹¹⁷ כל זה מחייב פרשנות מרחיקת לכת כדי להתאים זאת. הבעיות הפרשניות בפסוקי התורה רבות, ואם ה[פסוקים] הברורים שבתורה זקוקים לפרשנות, על אחת כמה וכמה הפסוקים המעורפלים. הכיצד לא יהיה כך? הרי אלו עניינים מחייבים שלא נבין את משמעותם. חובה עלינו איפוא לנהוג על פיהם ולקבל דעת המוסרים אשר למדנותם הרבה ואמונתם מכריעות עבורנו.

אסתפק בשלש עשרה ההאשמות הללו והתשובות להן, מכיוון שיש בהן מדה מספקת למתבונן. האשמות ייחודיות שלא נזכרו, נתונות להיקש מאלו שנזכרו לעיל ומההאשמות הכלליות שהוזכרו. במקרים הייחודיים שהזכרתי, בחלקם הואשמו [הרבניים] בתוספת על פסוק מפורש, בחלקם הואשמו בגריעה ממה שבו, בחלקם הואשמו בשינוי ובחלקם הואשמו בהתעלמות ממה שמשמע ממנו בבירור. יתר המקרים הייחודיים שלא נזכרו אינו חורג מאחת הקטגוריות הללו, ותשובות להן תילמדנה על פי תשובותינו לעיל. אבקש מהאל הדרכה לאמת ועזרה [לקיים] רצונו, שהוא נדיב, אציל, חנון ורחום.

¹¹⁶ הקראים.

¹¹⁷ נראה שכוונתו בתורה לחומש, ובמקרא לשאר חלקי התנ"ך.

פרק שלישי

ובו תיאור מה שהאשימו הרבניים את הקראים ותשובות ראיות לכך

אני מזכיר כמה מההאשמות הללו שנוגעות לעיקרי אמת העדות בלבד¹¹⁸, חלקן כלליות וכך התשובות להן. אין כוונתי אלא לסלק ההשמצה [מעליהם] בלבד ולא לאשר מה שסברו. האשמות הרבניים כלפי הקראים רבות, אך הסתפקתי באיזכור שבע מהן מכיוון שבאמצעותן ניתן להקיש את היתר. הרבניים הפריזו בגינוי הקראים, כשם שהפריזו הקראים בגינויים, אלא שגינויים [של הרבניים] חריף יותר ממנו. ומהם –

1. יש מי שקוראם מינים וסבור שיש להחיל עליהם דין של מינים שמקוללים בתפילת הרבניים, וקובע שהם אלו שאמרו עליהם חכמים שאם כתבו ספר תורה חובה עליו להישרף וחובה להורגם ולאסור את הרווח שלהם [מזה].¹¹⁹ [תשובה]: אלו דברים עממיים שאינם יוצאים ממי שמכיר את שיטת הרבניים, שכן המינים אשר תחת הגדרה זו, הם הכופרים בקיום האל או המצדדים בקיום שני אלים או שבורא עולם דומה לאחד מברואיו, כפי שפסק בדעות אלו רבנו משה בן מימון נ"ע בהלכות תשובה שבחלק הראשון מהחבור.¹²⁰ ישמור האל אם הקראים או כל אחד שמאמין בתורת משה רבנו ע"ה היו מצדדים במשהו מהדעות הללו. אלו [שאומרים שהקראים הם מינים] טועים במהותם האמיתית, משום שהמילה 'מינים' משמשת לכל סוג של אנשים, מה שקרוב יותר [למשמעות] האמיתית של המילה בשפה [העברית], ומשמשת במינוח של החכמים לכופרים אשר נזכרו קודם לכן וכן משמשת לעבריינים שאינם מהכופרים שמוזכרים לגנאי בדרך של הגזמה, כמו שנאמר למשל על אדם שמעמיס על בהמה משא כבד

¹¹⁸ לא ברור מדוע נוקט בלשון זו ואינו נוקב בשמם של הקראים.

¹¹⁹ מובן שאיש מהרבניים אינו טוען שיש להרוג סופרי סת"ם קראיים. נמוי סבור שהמחבר לא מתכוון להרג ממש, אלא להחשיבם כמתים, על פי דין מינים. ראה משנה תורה הלכות אבל פרק א', י' - "כל הפורשין מדרכי ציבור ... וכן המינים והמשומדים והמוסרין, כל אלו אין מתאבלין עליהן, אלא אחיהם ושאר קרוביהם לובשין לבנים ומתעטפים לבנים, ואוכלים ושותים ושמחים שאבדו שונאיו של הקדוש ברוך הוא..."

¹²⁰ משנה תורה, הלכות תשובה פרק ג', הלכה ז'. חמישה הן הנקראין מינים: האומר שאין שם אלוה, ואין לעולם מנהיג, והאומר שיש שם מנהיג, אבל הם שניים או יתר, והאומר שיש שם ריבון אחד, אלא שהוא גוף ובעל תמונה, וכן האומר שאינו לבדו ראשון וצור לכול, וכן העובד אלוה זולתו, כדי להיות מליץ בינו ובין ריבון העולמים. כל אחד מחמישה אלו מין.

בלתי רגיל [לבהמה] מסוגה או מי שעושה יתום או אלמנה או אדם מדוכא, שהוא כופר אף על פי שאינו כופר באמת. ייתכן שמי שהשתמש במילה זו על הקראים, נקט בדרך זו או שהתכוון שהם סוג של יהודים ושמע זאת מי שלא היה מודע לכך שהמילה הזו משמשת במספר משמעויות, ונלאחר [מכן] שמע את דברי החכמים בדין המינים והחיל את הדין ההוא עליהם. זוהי בורות של ממש [בהבנת] דיני התורה וכוונות החכמים.

2. ישנם רבניים שקובעים שהם צדוקים וביתוסים ההולכים בדרך צדוק וביתוס אשר הבינו מדברי אנטוגנוס איש שוכו מורם שאמר: אַל תְּהִיּוּ כְעַבְדֵי הַמְשֻׁמְשִׁים אֶת הָרֵב עַל מְנַת לְקַבֵּל פְּרָס אֲלֵא הָיּוּ כְעַבְדֵי הַמְשֻׁמְשִׁים אֶת הָרֵב עַל מְנַת שְׂלָא לְקַבֵּל פְּרָס וְיֵהָא מוֹרָא שְׁמַיִם עֲלֵיכֶם.¹²¹ אך בניגוד לכוונתו, הם סברו שבכך שלל את השכר למצווה כפי שנמסר. כך ההולכים בדרכם של שניהם, וסיפורם ידוע בדברי החכמים, שכפרו והתכחשו לעולם הבא, המציאו דת שונה, ונקראו צדוקים וביתוסים משום הצטרפותם לשני האנשים הללו. יש להחשיב גם את אלו למינים משום שהפכו לסוג נפרד של יהודים. איזכור להם הופיע גם אצל הנוצרים באוונגליון על כך שהם שוללים את תחיית המתים¹²² ובמעשי השליחין שהם מתכחשים לתחיית המתים, למלאכים ולרוחות.¹²³

הקראים אינם צדוקים ואינם ביתוסים. גם אם היו בהלימה מוחלטת בעניין ההתכחשות לחלק מהמסורת, הרי שהם מאמינים בתחיית המתים ובשכר ועונש בעולם הבא. לא מן ההכרח שאדם שדעתו עולה בקנה אחד עם דעת זולתו בכמה עניינים, יתאים [לחלוטין] לשיטתו, שאם לא כן, היו הקראים [תואמים] לשיטת הרבניים, משום שמסכימים עמם [עניינים] רבים משיטתם. לפיכך, מי שקורא להם בשם זה וקובע שהם כמו הכופרים הללו, אם היה מודע לאמונתם ולאמונת הצדוקים, הרי שפגע בהם פגיעה מובהקת. ואם לא היה מודע לכך, הרי שהוא בור בנוגע למהות האמיתית של שתי העדות.

¹²¹ אבות א' ג'.

¹²² מתי כ"ב, 23.

¹²³ מעשי השליחים כ"ג, 8. נמוי מעלה אפשרות שהמחבר משתמש במילה "רוחות" בלשון רבים כדי להימנע מהשוואה לרוח הקודש מהשילוש הנוצרי.

3. ישנם רבניים האומרים שהקראים כופרים בתורה שבעל פה משום התכחשותם לאמיתות מסורת החכמים וקובעים שאין להם חלק לעולם הבא משום כך.

יש לבחון גם זאת, היות והכופר בתורה שבעל פה אשר אין לו חלק לעולם הבא אינו תחת הגדרה זו אלא אם כפר בכל התורה שבעל פה או שכפר ולו בחלקה. אם היה זה מי שכופר בכולה, הרי שהקראים אינם תחת הגדרה זו כיוון שהם אינם מתכחשים לכך שמשה רבנו ע"ה היה שופט בין ישראל על פי דין שלא כולו נכתב בתורה שבכתב. הם מסכימים עם שיטת הרבניים בעניינים רבים שהם בתורה שבעל פה, וברור שמי שהאשימם הינו בור בנושא. ואם היה זה מי שכופר ולו בחלקה, הרי שזהו חלק מוגדר או שאינו מוגדר. אולם, בדברי החכמים לא נמצאה הגדרה לחלק זה שמלמד האם הם נחשבים אצל החכמים כופרי תורה שבעל פה שנזכרו לעיל או לא. היותו של חלק זה לא מוגדר מחייב שהרבניים גם כן כופרים בתורה שבעל פה ואין להם חלק לעולם הבא, כיוון שיש אצלם מי שאינו מודע לחלק מהתורה שבעל פה וכופר בו. לולא זאת, לא היתה מתקיימת מחלוקת בין החכמים או בין הגאונים שבאו אחריהם. אם ניתן היה שיהיה ביניהם מי שידוע את כל התורה שבעל פה ללא יוצא מן הכלל אף פרט ממנה, הרי אין שאלה שאותו אדם היה [מקרה] נדיר ביותר. אם נאמר שהרבניים כולם מכירים בכל התורה שבעל פה ככלל ולא כפרט, וזה מספיק כדי שלא יהיה כופר בה, אענה שהקראים כולם גם מכירים בה ככלל וכפירתם היא [רק] בחלק מהפרטים פחות או יותר. אם אמרו שהכופר בה הוא זה אשר שולל את כולה או רובה והקראים שוללים את רובה, נאמר שהדבר לא מופיע בדברי החכמים וזוהי אמירה שרירותית ללא סימוכין. ואם הניחו לכל זאת וטענו שהכופר בה הוא זה אשר לא סומך על מסורת החכמים, נענה שהמסורת, אם היתה רצופה אצל מי שהועברה לו, הרי שהוא מוכרח להכיר בה ולסמוך על אמיתותה. ולו רצה אדם אשר הועברה לו מסורת זו ברציפות, לפקפק בה בעצמו, הרי שהיה זה כמי שמפקפק בידיעתנו בדבר קיומם של אריסטו, אלכסנדר וגלנוס או בידיעתנו בדבר קיומם של מכה, בוכרה וסין, אלא אם כן שלל במו פיו מה שידע בלבו שהוא נכון. ידוע שהקראים אינם תחת הגדרה זו והם הולכים בדרכם של הרבניים בחלק גדול מהתורה שבעל פה. אם היתה המסורת לא רצופה, אלא גרסה שנמסרה על ידי בודדים, הרי שהמפקפק בה ראוי לסליחה ואינו נמנה על אלו אשר

אין להם חלק לעולם הבא, כיוון שלא התרשל בבדיקת המהות שבה [ובחתיירה] לידיעת האמת. האל נדיב ורחמן מכדי להעניש שכמותו ולכן הוא מבני העולם הבא ללא ספק, למרות שהוא כופר בחלק מהתורה שבעל פה. ואם טענו [הרבניים] שהם כופרים בתורה שבעל פה ומן ההכרח שאין להם חלק לעולם הבא במובן אחר, שונה מכל מה שנזכר לעיל, הרי שחובה עליהם להראות זאת בדברי החכמים כדי שנבחן האם זה נכון לגבי הקראים או לא. [עד כה], לא ראינו איש מהם עושה זאת.

4. ישנם רבניים שמייחסים לקראים קביעות שרירותיות בדת האל על פי צורך דעותיהם וטעמם. הרבניים טוענים שזו בורות וכפירה משום¹²⁴ שהתקרבות אל האל אינה אלא על פי ציוויי האל עצמם, כיוון שהוא יתעלה יודע היטב את שיעורם, תנאייהם, זמניהם ומקומותיהם ומה שבא לאחר צרכים אלו אשר בהשלמתם תהיה נחת רוח ודבקות בצו האלוהי. כמו שהיה במעשה המשכן אשר השלמתו היתה מלווה בנוכחות השכינה, מכיוון שהתורה היתה מעם האל, ומצד העם היה ציות בכוונה טהורה, ושני הדברים הללו הם עמודי התווך של התורה. כמו שיחס התוצאה בין יסודות בתרכובות [מסוימות] גורם לקבלת צורות של מתכות או צמחים או חיות שהם עקבותיו של האל יתעלה. אין ביכולתנו אנו [ליצור] כגון זה ביחס שעל פי החלטתנו, וכבר ראינו את הברושה של מי שניסה זאת מבין האלכימאים ובעלי הרוחניות.¹²⁵ ואם היחס של היסודות [הללו] אינו ידוע לנו, מה תחשוב על יחס אסטרונומי או רחני? ללא ניסויים לא היה מתאפשר לנו לגלות [דבר על] חיות מרקבון על פי השערתנו. ידיעתנו נובעת ממה שניסינו, כמו התנסותנו ביחסי מין אשר גורמים ל[לידת] ילד. כך הגדרתה של אומת ישראל שהיא אומה חיה במיוחד וראוי שיחול בקרבה העניין האלוהי, נתונה לאל לבדו. אנו מחקים את אבותינו הקדמונים בהגדרה ובתיאור, נוהגים כדוגמתם בכך ולא סומכים בהלכה על קביעת שכלנו שאינו מסוגל לכך. אין דרך להידמות להם אלא באמצעות מסורת סיפוריהם ושלשלת המסירה שלהם על ידי מי שניתן לסמוך עליו, קבוצה אחר קבוצה שלא תיתכן אצלם קנוניה לשם שקר, ולא על ידי כך שנלך בעקבות טעמנו והיקשנו בענפי ההלכות. דבר זה יגרום למחלוקת רבתי וכמעט שלא תהא הסכמה בדבר בצורה זו, הואיל ולכל אחד יש טעם והיקש [משלו]. נהפוך הוא, חובה עלינו לעיין במקורות של מה

¹²⁴ כוזרי ג', כ"ג.

¹²⁵ ראה שורץ, הכוזרי עמ' 167.

שנמסר ונכתב ולא להשתמש בהיקשים אלא בחוקים שנמסרו, כדי לייחס את סעיפי [ההלכות] אל המקורות. מה שמופיע שם מחייבנו להאמין בו, בין אם זה מנוגד לדמיון וסברה או לא, משום שלעתים קרובות, הדמיון לא מכחיש ולא מאשר [גם] הוכחות ודאיות במדעים השכלתניים. זוהי דרך החכמים בהיקשיהם ודבקות בהם היא חובה, כפי שהסכמנו לעיל. מאחר שהקראים סוטים מדרך זו ונסמכים בפסקי הלכה על פי מה שנראה להם טוב או רע - אף על פי ששכלם של בני אנוש אינו מבין את הסיבה [מדוע] עניינים שמופיעים בתורה טובים אם צוו עליהם או רעים אם נאסרו עליהם - אין ספק שהם אלו שמחדשים בדת האל ומי שסבר ש[הוא יכול] להכריע בפסק הלכה על פי קנה מדה של שכלו, הרי שטעה בעצמו והטעה את מי שנהג לפי דוגמתו.

אומר שדברים אלו, אף שהם נכונים לכשעצמם, אינם מחייבים את גינוי הקראים. ראשית, לא בכל ציווי ההלכה אין אנו יכולים לנהוג על פי שיקול דעת. ובמה שהוא תחת הגדרה זו, כאשר הקישו [הקראים] במה שאינו [מופיע] בחוקים שהועברו אלא בהיקשים לפי טעמם, הרי שלא קבעו שרירותית בדת האל, אלא עשו מה שהוא זהיר יותר וראוי יותר. ומה שהוא בבחינת זה, שתי העדות - כלומר הרבניים והקראים - נהגו בו לשיטת היקשיהם. חלק גדול ממה שחייבו ואסרו הרבניים אינו מופיע בפסוק מפורש בתורה ובחלקם אף סותר פסוק מפורש. [הם עשו זאת] משום התועלת שבסברותיהם, לא על פי היקש שנלמד מחוק שנמסר ולא מהמסורת עצמה. ישנן [דוגמאות] רבות שאינן נסתרות ממי שעייין בדבריהם במשנה ובתלמוד, ואינן להפנות ביקורת כלפי הקראים בדוגמאות אלו. אשר לכלל מוחלט שלא מובן שיקול הדעת שבו, הקראים נהגו על פי הפסוק המפורש בתורה ולא קבעו שרירותית על פי שכלם. נהפוך הוא, הם שמרו [על הקיים] ולא חידשו. שנית, הקראים רשאים לא להכיר בכך שהחכמים מסרו מסורת מהימנה בכל הציוויים והאיסורים שאינם כתובים בתורה, בין אם אנו מבינים את התועלת בהם ובין שאיננו מבינים. בעניין זה, הרבניים הם שקובעים שרירותית על פי דעתם ולא הקראים. אפילו אם היו מכירים באמיתות המסורת שלהם, עדיין לא היו מקובלים עליהם ההיקשים אשר השתמשו בהם לקבוע את החוקים שמסרו כפי שאמרו בשלש עשרה מדות אשר באמצעותן פירשו את התורה וזולתה. לו היתה כולה נקבעת כך, הרי שלא היתה מתעוררת מחלוקת. ואם היה נאמר

שבהלכות שנפסקו, אין [באמת] מחלוקת אצלם, אלא הם מתדיינים עליהן לשם הויכוח במקביל להסכמתם על הסברה הנכונה, היינו אומרים ש[בפועל], נוהג אחד מהם בסעיפים [מסוימים] ההיפך ממנהג חברו, ואחד מדייניהם דן כפי שלא דן בו דיין אחר מהם, וזה סותר מה שאמרתם כדי להצדיקם. מי שמרבה לעיין בתלמוד וזולתו, יתברר לו הדבר בכירור ולא יטיל ספק בכך. לפיכך, הקראים והרבניים שווים בשימוש בהיקשים בהתאם להשקפותיהם וטעמם. אם זוהי קביעה שרירותית בדת האל, הקראים אינם מתייחדים בכך יותר מהרבניים ואם אין זו קביעה שרירותית, הרי שנהדף הגינוי מעליהם.

5. ישנם רבניים שמאשימים את הקראים בכך שהם מחייבים [הלכות] שלא על פי מה שמורה פסוק מפורש בתורה או במקרא או היקש, אלא על סמך מסורת שמבוססת על החכמים גרידא. [מנהג זה] מחייבם לקיים את שאר המסורות של החכמים, והדבר מנוגד לשיטתם. דוגמא לכך היא שהם קובעים כחובה ש[ראשי] החודשים ייקבעו אך ורק על פי ראיית [המולד] כפי שהיו הרבניים קובעים בעבר, בעוד שאין פסוק מפורש שמורה על כך ואין דרך לתלמוד זאת באמצעות היקש. כך¹²⁶ חיובם שאין לאכול חיות אלא בשחיטה על פי הדרך הידועה ולא בנחירה והריגה באקראי, וכך איסורם של זבחי גוים והבחנתם בין עוף כשר וטמא כאשר אין ראייה מהתורה להכשיר תרנגולת ואווז וחגלה ו[בעלי חיים] רבים שהם מכשירים. מאמר התורה אַל יֵצֵא אִישׁ מִמְּקוֹמוֹ¹²⁷ אינו מצביע [ולו] ברמז בְּמִקוֹמוֹ האם הוא ביתו או רכושו, אם היו לו בתים רבים או המבוי שלו או השכונה שלו או עירו או תחום עירו או כל דבר אחר, משום שהמילה 'מקום' משותפת לכל אלה ואף יותר מהם, ואף על פי כן, הם פירשו זאת על פי אחת מאלה בהתאם למהותו. לו היו בודקים את הדוגמאות [האחרות] בעניינים אלו, היתה מתבררת חוסר יכולתם וחולשת שיטתם. זאת כמו שייאמר להם, תארו לי הגדרה למלאכה שאסורה בשבת אשר אוסרת מסחר ורכיבה על סוסים של גוים אך מתירה הרמת ספר כבד ושולחן אוכל ושאר כלי האוכל והגשת האוכל לאורחים ודאגה לכל מה שהם צריכים והעסקת הנשים והעבדים, וזאת ממה שאמרה תורה לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וְאִמְתְּךָ כְּמוֹךָ.¹²⁸ כך יישאלו על אופן השיפוט בין בעלי דין מן־אֶלֶּה

¹²⁶ כוזרי ג', ל"ה.

¹²⁷ שמות ט"ז כ"ט.

¹²⁸ דברים ה' י"ג.

הַמְשַׁפְּטִים וְכִי תֵצֵא וּפְרָשִׁיט אַחֲרָיִךְ. הַכִּיֵצֵד יִשְׁפֹּטוּ בְכָל [חֻקֵּי] הַיְרוּשָׁה מִתּוֹךְ פְּרִשְׁת בְּנוֹת צִלְפַּחַד וּמָה אֹפֶן הַמִּילָה וְצִיצִית וְסוּכָה וּמַהִיכֵן חִיּוּבָם בְּתַפִּילָה וּמַהִיכֵן הָאֲמִינוּ בְּתַחִיטַת הַמַּתִּים וּבִשְׂכָר וְעוֹנֵשׁ הַנְּצַחִים לְאַחַר הַמּוֹת וְכִיֵצֵד פּוֹסְקִים בְּהַלְכוֹת שְׁסוֹתְרוֹת זֹאת זֹה, כְּגוֹן מִילָה וְשַׁבַּת אוֹ שַׁבַּת וּפְסַח וּמַהִיכֵן הַתְּבַרֵר לָהֶם [מַהוּ] הַשּׁוֹמֵן הָאֲסוּר כִּשְׁחֲלָקוֹ מִחוּבֵר לְמוֹתָר וּמַהִי הַגְּדֵרֶת הָאֵלִיָּה שְׁאֲסוּרָה אֲצִלָּם, הָאֵם הִיא קֶצֶה הַזֹּנֵב בְּלִבָּר אוֹ שֶׁהִיא עִם [חֲלָק נוֹסֵף] זֹלְתָהּ. הַכִּיֵצֵד יוֹדְעִים מִי יִהְיֶה רֵאוּי לְאַחַר תַּחִיטַת הַמַּתִּים לִהְיוֹת מִיּוֹשְׁבֵי גֵן עֵדֶן וּמִבְּנֵי הָעוֹלָם הַבָּא וּמִי יִהְיֶה רֵאוּי לְאַחַר [מוֹתָן] לִהְיוֹת בְּגַהֲנָם וְאִין לֹא חֲלָק לְעוֹלָם הַבָּא, [וְשִׁאֲלוֹת] אַחֲרָיִךְ שִׁתְּאָרְךְ אִיזְכוּרָן. אִין בְּחִיבּוּרֵיהֶם מִסִּירַת דְּבַר מִזֶּה אוֹ בִּיאוּרוֹ בְּאֹפֶן שֶׁלֹּא תִימָצָא בּוֹ מַחְלוּקַת בִּינֵיהֶם. נִהְפּוֹךְ הוּא, כֹּאשֶׁר הֵם מִבְּאָרִים דְּבַר מָה, הֵם מִבְּאָרִים אוֹתוֹ בְּאֲמִצְעוֹת הַיֵּקֶשׁ חֲלָשׁ אוֹ טַעֲנָה רַעוּעָה וְהַדְּבַר יִדוּעַ¹²⁹ לְמִי שֶׁמַּעִיֵּין בְּסַפְרֵיהֶם. לֹלָא הִיוּ הַחֲכָמִים מִבְּאָרִים אֵת כָּל הָעֲנִיִינִים הַלְלוּ שֶׁעָשׂוּ זֹאת בְּדֶרֶךְ הַמְּסוּרָה, לֹא הִיתָה אֲפִשְׁרוֹת לְבָאָרָם.

[הַקְּרָאִים] לֹא יִתְקַשּׁוּ לְעֲנוּת עַל כֵּךְ וְזֹאת מִשּׁוּם שִׁישׁ לָהֶם לֹמַר, אֲנִי מְכִירִים [אֵת הַהֲלָכוֹת] הַלְלוּ מִמְּסוּרַת נְפֻצָה שֶׁמְקוֹבֵלֶת בִּינֵינוּ וּבִינֵיכֶם בְּהַסְכָּמָה כְּלִלִית. אֲשֶׁר לְמְסוּרַת אַחֲרָיִךְ שֶׁהַעֲבִירוּ בּוֹדְדִים, אִינְנוּ מְקַבְּלִים בְּזֶה אֵת [דַּעַת] הַחֲכָמִים, כִּיּוֹן שֶׁלֹּהֶשְׁקַפְתָּנוּ אֵלֶיךָ הַמְקוֹלְקוֹת שֶׁבְּפִרְשׁוּנוֹתֵיהֶם וְהַפְּרוֹתֵיהֶם שֶׁל פְּסוּקִים מְפוֹרָשִׁים. מַעֲשִׂיּוֹתֵיהֶם אִינְן אֲפִשְׁרוֹת אוֹ שְׂרָאוֹת לְגִינוּי וְלִכֵּן אִי אֲפִשֶׁר לְסַמּוֹךְ עַל הַמְּסוּרַת שֶׁלָּהֶם כֹּאשֶׁר אִינָה נַעֲזֵרֶת בְּמְסוּרַת אַחֲרָת מִלְּבָדָם אוֹ בְּהִיקֶשׁ. כֹּאשֶׁר זֹה נַעֲזֵרֶת בְּאֶחָד מֵאֵלֶּיךָ אוֹ שֶׁמְבּוֹסֶסֶת עַל כְּתִיב מְפוֹרָשׁ, נִקְבַּל זֹאת וְנִאֲמַךְ אֵת הַשְּׁקִפְתָּם בְּכֵךְ, אֵךְ עַל הַמְּסוּרַת שֶׁלָּהֶם בְּלִבָּר - אִין אֲנִי סוֹמְכִים וְלֹא נִיִּצְמַד לָהֶם.

6. [אַחַת] מִהַהֲאֲשָׁמוֹת הַרְבֵּנִים עַל הַקְּרָאִים הִיא¹³⁰ שֶׁהַתּוֹרָה אָמְרָה תִּנְחָה אֶחָת וּמְשַׁפֵּט אֶחָד יִהְיֶה לְכֶם וְגו'¹³¹ וְלִפִּי שִׁיטַת הַקְּרָאִים יוֹצֵא שְׁאֲנִשֵׁי עֵרִים [שׁוֹנוֹת] אִינָם מְסַכְּמִים עַל רֵאשֵׁי הַחֲדוּשִׁים וְהַחֲגִים וְצוּם כְּפוּר מִשּׁוּם הַשּׁוֹנֵי בְּרֵאִיַת הַלְּבָנָה בְּמִקְוֹמוֹת [שׁוֹנִים] וּמִשּׁוּם שִׁישׁ לְהַפְעִיל שִׁיקוֹל דַּעַת בְּקַבְּלַת עֲדוֹת שֶׁל עֲדִים בְּרֵאִיַת [הַמּוֹלָד] בַּעַת סַפֵּק מִפְּאֵת עֲנָנִים אוֹ [כָּל דְּבַר] אַחֲרָיִךְ. זֹאת וְעוֹד, הֵם מְרַבִּים בְּ[חִידוּשׁ] הַלְּכוֹת מִשּׁוּם רִיבּוּי הַיֵּקֶשׁיָהֶם. לְכָל אֶחָד

¹²⁹ מִלּוּלִית: אִינְנוּ נִסְתַּר מִלְּעֲמוּד עַל כֵּךְ.

¹³⁰ כּוֹזְרֵי ג', ל"ח.

¹³¹ בְּמִדְּבַר ט"ו ט"ז.

מהם ישנו היקש על פי דעתו וטעמו ועל פי מה שנראה לו טוב או נראה לו רע. איש אינו שומר את הלכות חברו כיוון שבכל יום [עשויה] להתגלות לו דעה חדשה וידיעתו תגדל, אך [אז] ימצא מישהו שיסב את תשומת לבו לטענה [חדשה] ויחזור בו בקלות מדעה [זו]. ואם מצינו שהם מסכימים [על עניין כלשהו], הרי שזה משום מנהג של יחיד או של קבוצה שקדמה להם. יש לגנותם על הסכמה זו כאשר דבר האל מציין דבר שונה ממה שהסכימו עליו. אם אמרו, כך האמין פלוני ופלוני מחכמינו¹³², יהיו חייבים [להסביר את] הטענה ש[אלו] קיבלו את המסורת ממי שהיה קדום יותר וראוי יותר לקבל מסורת, כלומר החכמים, כפי שהבהרנו לעיל את הסיבה לעדיפות זו. די [להזכיר את] היות החכמים קבוצות רבות ואלו (הקראים) בודדים, היקש החכמים מבוסס על מסורת מהנביאים ואלו - היקשם בלבד. החכמים מסכימים [ביניהם] ואלו חולקים [זה על זה]. לפיכך, התוצאה הבלתי נמנעת של שיטת הקראים היא התנגדות לכתיב מפורש בתורה אשר הוא תורה אמת וג'.

לפי דעתי, לא מן ההכרח ששיטתם מנוגדת לפסוק מפורש זה, משום שהכוונה בו היא הסכמה על כלל ההלכה ועיקריה ולא בפרטיה וסעיפיה. זאת ועוד, כל הקראים מסכימים על נחיצותו של חידוש ההלכה היכן שלא מופיע פסוק מפורש ולא נמסרה מסורת רצופה ולא נמצאה הסכמה עליו. הסכמתם על נחיצות זו היא מצוות מה שנאמר תורה אמת וג'. אין זה הכרחי שמחלוקתם בפרטים [מסוימים] בהלכות כגון ראיית הלבנה או הכרעה במשפטים וכיוצא בזה, סותרת את המצווה כמתחייב בפסוק שנזכר לעיל, כשם שמחלוקת החכמים והגאונים שהתווכחו ביניהם וקיימו [הלכות] לפי [שיטתם] ודנו את דיניהם ועשו מה שמתחייב מכך, אינה סותרת [פסוק זה]. אם מוכרח ששיטת הקראים מנוגדת לפסוק זה, ניגוד זה חל גם על שיטת הרבנים, ואם אין זה מן ההכרח ששיטת הרבנים מנוגדת לפרטים והסעיפים אשר לא היתה להם הכוונה בפסוק ובעיקרים שהיתה כוונתם בו, כך הדבר לגבי הקראים, ההאשמה בכך נהדפה איפוא מעליהם.

7. ישנם בלשנים בין הרבניים שמגנים את הקראים [בעניין] פרשנויותיהם במספר מקומות בתורה ובמקרא שאינן תואמות את השפה [העברית].

¹³² הכוזרי מפרט את שמות חכמי הקראים: ענן, בנימין ושאל.

כאשר זהו עניין שאינו נוגע להיתר ואיסור, גם אם היה משגה שיש להיזהר בו, הרי שהוא קל יותר ממה שנוגע [בהיתר ואיסור]. החכמים והפרשנים הרבניים שבאו אחריהם דומים [לקראים] בעניין זה, ולכן הגינוי בכך משותף לשתי העדות ולא מן הראוי לייחד את הקראים בזאת. לפי דעתי, פרשנות של פסוקים מפורשים על פי דעה בלבד אינה מותרת, אלא אם כן הכוונה לכך אפשרית מהפסוק וכוונת הפסוק אינה מוחלטת. רוב הפסוקים [עשויים] להשתמע לשני פנים, ורבים הם סוגי המטאפורות וההשאלות והחוסרים בפסוקים וכיוצא באלה אשר הכרתם של אנשי זמננו כולל הקראים מצביעה על כך, היו מובנים להם, אך אינם מובנים לנו. לפיכך, יש להימנע מפרשנות לפסוקים, פרט לשני מקומות. האחד, כאשר אין לפסוק [פירוש] סביר אלא במובן אחד, ואז מותר למי שיודע זאת לפרשו כך, והשני, כאשר [הפירוש] הסביר הוא יותר ממובן אחד, אך ישנה מסורת שמהימנותה מוסמכת אשר מייחדת מובן אחד שהוא המבוקש והכוונה, ואז אין לפרש אלא במובן זה ולא אחר. אף על פי שהדבר הכרחי, מרבית הציבור אינם שומרים על כך בקפידה וזוהי טעות גדולה שגורמת לכך שמרבית האנשים מבינים מדברי הנבואות מה שלא היתה הכוונה לו. ישיבנו האל מטעות ומכשול ויצליח בידינו בדרך הישר בדיבור ובמעשה, ישימנו אנשים יראי שמיים ומאמינים, הבאים לעולם הנצח באושר מירבי - שהוא פטרון הטובות ותכלית המשאלות. ית[ברך] ש[מו] ושלום על יש[ראל].¹³³

¹³³ המשפט האחרון מופיע בכ"י סנט פטרבורג בלבד.

ביבליוגרפיה וקריאה נוספת

רבי יהודה הלוי, כתאב אלרד ואלדליל פי אלדין אלדליל (אלכתאב אלכזרי) ספר המענה והראיה על אודות הדת המושפלה (ספר הכוזרים). הוציאו לאור דוד צבי בנעט, התקין את הטקסט חגי בן-שמאי. ירושלים. תשל"ז.

רבי יהודה הלוי, ספר הכוזרי הוא ספר הטענה והראיה לדת המושפלת. תרגם מערבית-יהודית לעברית בת זמננו: מיכאל שורץ. הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן גוריון בנגב. תשע"ז.

נמוי, ל. (תשט"ו). "הערות לחיבור של אבן-כמונה על ההבדלים בין הרבניים והקראים". *תרכיץ* כ"ד 343-353.

נמוי, ל. (תשכ"ג). "אבן כמונה וחיבורו על החילופין שבין הרבנים והקראים". *ספר יוכל לכבוד הרב ד"ר ישראל אלפנביין במלאות לו שלושים שנות יצירה בתורה ובמדע*. עורך, י.ל. הכהן מימון. ירושלים. מוסד הרב קוק.

Langermann, Y.T. (2018) "Ibn Kammuna". *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Edward N. Zalta (ed.).
<https://plato.stanford.edu/archives/spr2018/entries/ibn-kammuna>.

Nemoy, L. (1968). "Ibn Kammūnah's Treatise on the Differences between the Rabbanites and the Karaites". *Proceedings of the American Academy for Jewish Research* 36: 107-165.

Nemoy, L. (1972). "Ibn Kammūnah's Treatise on the Differences between the Rabbanites and the Karaites". *The Jewish Quarterly Review* 63: 97-135.

Nemoy, L. (1973). "Ibn Kammūnah's Treatise on the Differences between the Rabbanites and the Karaites (Continued)". *The Jewish Quarterly Review* 63: 222-246.

Pourjavady, R. and S. Schmidtke (2006). *A Jewish Philosopher of Baghdad: Izz al-Dawla Ibn Kammūna (d. 683/1284) and His Writings*. Leiden and Boston. E.J. Brill.

תומאס קרלייל

מתוך 'עבר והווה'

אני רוחש מידה רבה של כבוד, שאין שן-הזמן יכולה לו, כלפי וילְמוס קונְקוּסְטור.¹ רופא ראשי קבוע שסיפקה אמא-טבע לעמה האנגלי האהוב, ואף המציאה לו את "שכרו" הנדרש, כפי שאמרתי; שכן בשום אופן הוא לא הרגיש כי הוא מבצע את עבודתו של הטבע, וילמוס הזה, כי אם את זו שלו בלבד! ואמנם היתה זו עבודתו שלו, "Par la splendeur de Dieu".² ואני אומר, מן ההכרח לקבל את תוצאות עבודתו של אדם כזה, ויהיו אכזריות כפי שיהיו! כאשר עולם שעדיין לא נידון למוות מידרדר במהירות אל בלבול וקלון ההולכים ומעמיקים, נאלץ הטבע להעלות לבמה את האצולה שלו, את הטובים ביותר שלו, ולו גם בחוזק יד. כאשר צאצאיהם או נציגיהם של אלה חדלים לגמרי להיות הטובים ביותר, עולמו העלוב של הטבע ישוב ויידרדר עד מהרה אל הקלון; ואז שוב אין לטבע ברירה אלא להשליך אותם מעליו. ומכאן נובעות מהפכות צרפתיות, צ'רטרס בני חמישה סעיפים,³ דמוקרטיה, ורשימה עגומה של עוד כהנה וכהנה בימים טרופים אלה.

עד כמה פשתה בימינו הדמוקרטיה, כיצד היא מתקדמת באין עוצר, מחישה צעד במהירות מבשרת-רעות – זאת יוכל לראות כל מי שמוכן לפקוח את עיניו ולהתבונן בכל היבטי חייהם של בני האדם. בכל מקום הדמוקרטיה היא התביעה הבלתי מתפשרת של תקופתנו, תביעה המגשימה את עצמה כהרף עין. החל ברעם הקרבות של נפוליאון וכלה בליהוגי

¹ כינויו הלטיני של ויליאם הראשון מלך אנגליה ("ויליאם הכובש"). קודם לכן מזכיר אותו קרלייל כמופת לדמות הגיבור שראוי לשלוט בעם ולרפא את כל תחלואיו.

² צרפתית: "בשם תפארתו של אלוהים", נוסח שבועה המזוהה עם ויליאם הראשון.

³ הכוונה היא לכתב הדרישות של התנועה הצ'רטריסטית (שלמעשה היו בו שישה סעיפים ולא חמישה) משנת 1838, שעיקרו תביעה לרפורמות דמוקרטיות, ובמיוחד זכות הצבעה לכל הגברים בבריטניה.

אסיפת הכנסייה בסיינט מָרִי אָקְס, ⁴ כל הדברים אומרים דמוקרטיה. איש נכבד אחד, אשר כמה מקוראי ישמחו להאזין לו שנית, כותב לי על מה שהוא מבחין בו מְוֹאֵה־נְאֻסָה אשר בְּוִיִּסְנִישְׁטוּ, שם נדמה כי האופנות הלונדוניות שלנו נהנות מהצלחה כבירה. הבה נשמע שוב אפוא את הָר טוִיִּפְלְסְדְרֶק, ⁵ ולו רק בקיצור נמרץ!

“דמוקרטיה, אשר פירושה אמירת נואש מן האפשרות למצוא גיבורים שימשלו בך, והסתפקות בהשלמה עם חסרונם של אלה – אבוי, הן גם אתה, מִיִּין לִיבֶר, ⁶ רואה היטב עד כמה היא שארת-בשר לאתאיזם ולשאר אִיזְמִים מצערים: מי שאינו מצליח לגלות שום אֶל שהוא, איך יגלה גיבורים, שהם מְקֶדְשִׁיו הנראים-לעין של אלוהים? – ובינתיים מוזר למדי לראות באיזו קלות דעת, כאן בארצנו הנוקשה והשמרנית, נחפזים בני האדם אל הדמוקרטיה ככלבי ציד העטים על טרפם. מעבר לכל ספק, כבוד מעלת האדון הטיטולרי האביר קְאוֹדְרוֹוְאֶלְש פּוֹן פֶּפֶרְדְפּוֹס-קְוֹאקְוֶלְבֶר, ⁷ ראש ממשלתנו השמרני בכבודו ובעצמו, וכמעט כל חברי מפלגתו למעט המטומטמים ביותר, כבר סבורים כי הדמוקרטיה בלתי-נמנעת ממש כמו המוות, ואינם מקווים אפילו לעכב אותה מעט!

אינך יכול ללכת ברחובות בלי לראות את הדמוקרטיה מצהירה על עצמה: החייט בכבודו ובעצמו נהפך, אם לא לִסְנְקִילוֹטִי ממש – מה שהיה ממיט עליו חורבן ⁸ – כי אז לחייט המסמל שלא ביודעין, ומנבא בְּמִסְפְּרוֹ, את שלטונו של השוויון. מהו המעיל האופנתי שלנו כיום? אולי מלבוש בעל מרקם מעודן שבמעודן, שגזרתו עוצבה מתוך חשיבה רבה, עם חפתים מתחרת-מְכָלֶן, רקום בזהב, כך שהאדם יכול לשאת על גבו בלי קושי נחלת

⁴ כנסייה אנגליקנית בסיינט מָרִי אָקְס של לונדון.

⁵ דיוגנס טויפלסדרק (Teufelsdröckh), “צואת השטן”, וגם כינוי לחֶלְתִּית, צמח מפיק שרף בעל ריח עז) הוא פילוסוף גרמני דמיוני שהופיע לראשונה ב”סרטור רטרטוס” של קרלייל, המתגורר בעיר וייסנישטו (“לא יודע איפה”). “ואהנגאסה” היא סמטת דמיונות השווא. טויפלסדרק מתמחה בתולדות הבגדים ומשמעותם.

⁶ גרמנית: “יקירי”. טויפלסדרק כותב באנגלית מעומלנת ומיושנת, ומרבה לשבץ בה ביטויים גרמניים.

⁷ קְאוֹדְרוֹוְאֶלְש: “פתפותי ביצים”. פפרדפוס: “רגל-סוס”. קוואקזלבר: “רופא שרלטן”.

קרלייל רומז כאן לראש הממשלה השמרני רוברט פיל.

⁸ סנקילוטים (sans-culottes), מילולית: “ללא אברקיים”. כינויים של בני-העניים המיליטנטיים בימי המהפכה הצרפתית.

ארץ שלמה? קיינסווגס, בשום פנים ואופן לא! חוקי הצריכה⁹ יצאו לגמרי מכלל שימוש, כפי שלא ראינו מעולם. המעיל האופנתי שלנו הוא מין דו-חי המשלב שק תבואה ולסוטה של עגלונים. הבד שהוא עשוי ממנו גס בכוונה תחילה; הצבע – שחור-פיח מנוקד בנמשים זעירים או אפור-חום-חלודה – קרוב ככל האפשר ללבוש איכרים. ואשר לצורה – צריך אתה לראות אותה! את פאר היצירה של שנה זו העוברת עלינו ניתן להגדיר כשלושה שקים: שק גדול לגוף, שני שקים קטנים לזרועות, ובמקום צווארון – מכפלת! ראשון הכרוסקים¹⁰ הקדמונים אשר התקין לעצמו – מלך או מפרוות דוב, במחט עשויה עצם או מתכת – מעיל, עוד בטרם חייטים נולדו מן האין, כלום לא עשה בדיוק אותו הדבר? שק רפוי בתור גוף, ובו שני חורים כדי להשחיל בהם את הזרועות; זה היה המעיל הראשון שלו, ואת החורים האלה התברר עד מהרה כי אפשר לשפר באמצעות תוספת של שני שקים רפויים קטנים, או שרוולים.

הנה כי כן, אמנות החיט מוטטה את עצמה, אפשר לומר, כמו רוב הדברים האחרים; שינתה את מרכז הכובד שלה; הסתחררה פתאום ונפלה מנקודת השיא לנקודת השפל. שטולץ¹¹ שלכם, בקפיצת-ראש עצומה, צולל ממושב-החייטים הנעלה שלו אל מעמקי הפראות הקמאית – וגורר איתו רבים מאוד! הנה אזמין אותך להרהר על כך שהחייט, בתורת שכבת הקצף העליונה אשר בראש החברה האנושית, הוא אכן בן-חלוף, חמקמק, חלקלק מכדי שיתפענח בקלות; ועדיין הוא מסמל הרבה מאוד, ובעצם את הכול. קצף עילי וחמקמק, הוא מבעבע מעלה מן המשקע שהצטבר בתחתית הקנקן, ומכל שכבות המשקה שבדרך. הוא התולדה הכללית, הנראית לעין, של מה שבני האדם כיוונו לעשות, ומה שהם חויבו והורשו לעשות, בתחום הפומבי האחד הזה, התחום שבו הם מסמלים את עצמם זה כלפי זה באמצעות הכיסוי שהם לובשים לעורם. טעמם וניחוחם של כל החיים

⁹ חוקי הצריכה (sumptuary laws) הסדירו והגבילו צריכה של מוצרים – ובמיוחד בגדים – במטרה למנוע ראוותנות ובזבוז, לחדד את הבדלי מעמדות, ולהגן על הייצור המקומי מפני יבוא. למרות מאמצים רבים, מימי הביניים ואילך, הסתבר כי אי אפשר לאכוף אותם והם נותרו במידה רבה "אות מתה".

¹⁰ שבט גרמאני מן העת העתיקה.

¹¹ גיאורג שטולץ, חייט גרמני שהשתקע בלונדון וצבר מוניטין ויוקרה בחוגי החברה הגבוהה.

האנושיים טמון בחייט: מאבקם הנואש למען היופי, הדרת-הכבוד, החופש, הניצחון; ואיככה, לחוצים בסד של סְדָאן וְהָאֲדָרְסְפִילֵד,¹² של הבורות, קהות החושים, הפריצות ושאר החוקים והצרכים העגומים של הטבע, הם באו לידי כך: ברבריות אפורה של שלושה שקים עם מכפלת! כאשר החייט בכבודו ובעצמו נוטה לסנקילוטיות, כלום אין זה אות מבשר-רע? האל האחרון של המין האנושי האומלל מדיח את עצמו מעל כס-המלכות; מכבה גם את הנר שלו, להבתו כלפי מטה, כמו אלוהי השינה או המוות; מזהיר אותנו כי עבר זמנם של חייטים! שהרי, כל כמה שאי אפשר לדגול בימינו אנו בחוקי צריכה, בכל זאת ברור כשמש כי במקום שבו קיימים מעמדות חברתיים תיאכף גם הפרדה חמורה בלבוש; שאם תהיה לנו אי פעם אריסטוקרטיה וְהִיִּרְאָרְכִיָה חדשה, אשר באמת יכירו בהן ככאלו – ואני נושא מדי יום תפילתי השמימה שכך יקרה – ישוב וייעור החייט, ויחזור לעמוד, מרצון ומתוך חובה, במודע ושלא במודע, על משמרה של זו.”

כמה השגות נוספות, פרי אותו עט שאין ערוך לו, על שינויי האופנה האינסופיים שלנו, על “התיאבון התמידי, הַנְּוֹדִי ואפילו הקופי, לשינוי לשם שינוי גרידא” בכל אביזרי קיומנו, ועל “האופי המהפכני הקטלני” אשר בא כך לידי ביטוי, לא נביא כאן לעת עתה. אפשר להודות שהדמוקרטיה, בכל מובניה של המילה, מתקדמת במלוא התנופה, ולא יוכל לעמוד בפניה שום קְאֹדְרֶוֹאֵלְשׁ אבירי ושום בן אנוש אחר, לפחות בתקופתנו. “חירות” היא דבר-מה שבני האדם נחושים להשיגו.

אבל למען האמת, כפי שהיה עלי לציין בינתיים, “החירות שלא להירמס על ידי הזולת” היא חלק, אמנם הכרחי, אבל אחד הזערוויים ופחותי-החשיבות של חירות האדם. שום אדם אינו מדכא אותך, ואינו יכול לצוות עליך להביא משהו או לסחוב משהו, לבוא או ללכת, בלי להראות סיבה לכך. נכון: אתה משוחרר מאדנותם של כל בני האדם; אבל מעצמך ומן השטן? – שום אדם, חכם יותר או פחות, אינו יכול להכריח אותך לבוא או ללכת; אבל קלות דעתך, הבלבול שלך, התיאבון הכוזב שלך לכסף – מטבעות זהב וכדומה? איש אינו מדכא אותך, הו, בעל זכות-בחירה חופשי ועצמאי! אבל האם קנקן הבירה הזה אינו מדכא אותך? אף אחד מבניו של

¹² ערים (הראשונה בצרפת, השנייה באנגליה) שהיו מרכזים לייצור טקסטיל.

אדם הראשון אינו יכול להורות לך לבוא וללכת; אבל קנקן מגוחך זה של שיכר לְתֵת – הוא יכול גם יכול! אתה עבד לא לְסִדְרִיק הסקסוני, אלא לגביע המשקה הממורק הזה. ואתה מלהג על חירותך? חתיכת חמור חמורותיים! [...]

הרעיון שחירותו של אדם מתבטאת בכך שהוא נותן את קולו בהליך הבחירות ואז אומר "הנה, גם לי יש כעת החלק העשרים-אלף של דברך אחד בבית-הפטפטנים הלאומי שלי; האם לא יאירו לי מעתה כל האלים את פניהם?" – הוא אחד הנלעגים! למרות זאת, הטבע בימינו נדיב ומכניס את הרעיון הזה בראשם של רבים, כמעט של כולם. באופן מיוחד, החירות שעליה להתבסס על בידוד חברתי, ועל כך שכל אדם יעמוד בנפרד מחברו מאחר ש"אין לו שום עסק איתו" למעט חשבונות כספיים – חירות שכזו העולם ראה רק לעיתים רחוקות, ולא לזמן רב ישלים איתה, ולא משנה כמה תספר בשבחה. החירות הזו – בטרם תמשיך זמן רב בפעולתה, וכל האנשים מעיפים את כובעיהם באוויר סביב לה – מתגלה, עבור המיליונים העמלים, כחירות למות ממחסור במזון; עבור האלפים והאחרים הבטלים מעמל, אבוי – כחירות קטלנית עוד יותר לחיות באין עבודה, בלי שום חובה רצינית שיש עוד למלאה בעולמו זה של אלוהים. מה קורה לו לאדם השרוי בצרה כזו? חוקי הארץ שותקים, וחוקי השמיים מדברים בקול שאינו נשמע. היעדרה של עבודה, והצורך בעבודה, שאין לעוקרו מן השורש, מוליכים פילוסופיות חיים חדשות ומופלאות מאוד, אורחות חיים חדשות ומופלאות מאוד! החובבנות, האי-אכפתיות, הטרזנות, ואולי מדי פעם התפרצות מחאה, מטורפת למחצה, של בִּירוֹנִיּוֹת מכות שורש: מקץ תקופה מסוימת, אם חוזרים אל "ים המוות", מתרחש שם, כך אומרים ידידינו המוסלמים, "יום שבתון" מוזר מאוד!¹³ אחי, אנו יודעים עדיין רק במידה מוגבלת, אחרי עידנים של ממשל חוקתי, מהי חירות ומהי עבדות. הדמוקרטיה, המרדף אחר החירות בכיוון הזה, תשלים את מלוא מהלכה, ולא יוכל לרסן אותה האיש פון פֶּפְּרִדְפוּס-קְוֹאקְזֶלְבֶּר, ולא אף אחד מבני ביתו שלו. מיליוני העמלים של המין האנושי, שיש להם הצורך הדוחק ביותר והרצון האינסטינקטיבי והלהוט ביותר בהדרכה, ישליכו

¹³ רמז למסורת מוסלמית המספרת על שבט של אנשים דמויי קופים לחוף ים המלח, שנענשו על שלא הקשיבו לדבריו של משה.

מעליהם את ההדרכה הכוזבת, ויקוו, לשעה קלה, כי אי-הדרכה תספיק להם. אבל זה יוכל להיות רק לשעה קלה. הפרט הקטן ביותר בעבודות האנושית הוא דיכוי של אדם בידי הנעלים-עליו-לכאורה. אולי הוא המורגש ביותר, אבל אני אומר שביסודו של דבר הוא הקטן ביותר. יתנער נא האדם מדיכוי שכזה, ירמוס אותו בזעם ברגליו; אינני מאשים אותו, אני מרחם עליו ומשבח אותו. אבל משניערת מעליך היטב את הדיכוי בידי הנעלים-לכאורה, עדיין יש לפתור את הבעיה הגדולה: למצוא שלטון על ידי הנעלים-באמת! אבוי, כיצד נלמד אי פעם את הפתרון לכך, אומללים חשכי-דעת, מבולבלים, מתנשאים, רוחשי בוז ושוכחי-אל שכמונו? זוהי מלאכה שעשויה לארוך מאות שנים; ונלמד אותה מן הפורענויות, הבלבולים, ההתקוממויות, המכשולים – ומי יודע אם לא מן התבערה והיאוש! זהו לקח הכולל את כל הלקחים האחרים – וזהו הלקח הקשה יותר מכולם ללמידה.

(תרגום מאנגלית והעיר: אביעד שטיר)

חיים נחמן ביאליק

מכתב ליוסף קלוזנר

אודיסה, 20/xi [י"ד כסלו תרס"ד]

קלוזנר יקירי!

בקיצור, אתחיל מאמצע: חושד אתה בי שאני כועס – זו מנין לך? אם משום שנתתי הפואימה לכ"ץ¹ – הרי כבר כתבתי לך נמוקי, ואם משום שלא כתבתי לך זמן רב – גם לאחי לא כתבתי כל אותם הימים. אני שונא כתיבת מכתבים שלא לצורך. (אגב אעירך, שכפי הנראה אבד מכתב אחד שלי בדרך. במכתב זה הודעתך, על שאלתך, את היום והשנה שנולדתי בהם – ומהערותך לתולדותי² נראה שלא הגיע המכתב לידך). ובכלל, למה אכעס עליך? מה רעה עשית לי? כלך לך, חביבי, מחשדות וחששות. אוהבך הנאמן אני אפילו בשתיקתי, ומעולם מחריש אני באהבתי ואין דרכי לפרכס את חבריי.

ועתה – מעט "מבינות": הלוח הערוך על ידך³ עולה, כנראה, בכללו על כל חבריו שקדמוהו. כל מה שקראתי בו עד עכשיו טוב ויפה ומתוקן, יש בו גם יפה שביפה ומתוקן שבמתוקן. אמנם יש בו הרבה "צעירות" – אבל זו היא יפיפותו ושבתו. אתה נהנה ממנו ומברך "שהחיינו", כזה שרואה אילניו מלבלבין בימי האביב. "צעירות" זו איננה עשויה ואיננה חולנית, אלא בריאה וטבעית כאשר בראה אלהים. יישר כחך

* מכתבו של ביאליק והערות השוליים הנלוות אליו, נדפסים כאן על פי 'אגרות חיים נחמן ביאליק' (תרצ"ח-תרצ"ט) שערך י.פ. לחובר. בכל אותם המקומות בהם השמיט לחובר מטעמיו המשונים את שמותיהם של יוצרים ויצירות אליהם הפנה ביאליק את חצי הביקורת שלו (ובראשם איתמר בן-אב"י), השלמנו את החסר מן המכתב המקורי המצוי בספריה הלאומית.

¹ הפואימה "משא נמירוב" ("בעיר ההרגה"), שנדפסה ברבעון "הזמן", שהוציא בן ציון כ"ץ, ולא ב"השלח" שערך קלוזנר.

² בהערה לביוגרפיה של ביאליק, שנדפסה ב"לוח אחיאסף" תרס"ד, כותב קלוזנר שעל שאלתו את המשורר ליום הולדתו ענה, שאינו בקי במספרים.

³ "לוח אחיאסף" לשנת תרס"ד.

על המתנה אשר הבאת לנו. באמת אומר לך, כי הלוח מהנה יותר מן השלח. דומה, שבאמת אין לנו עוד כוחות ספרותיים די כלכל מכתב עתי חודשי. משער אני בכמה טורח ועמל עולה לך כל חוברת, וכמה יגיעות אתה יגע וכמה צער וייסורים אתה מקבל עד שאתה מוציא דבר מתוקן. בהוצאה תקופית – היוצר ביד החומר ולא להפך – ואתה נותן ממה שנותנים לך. בקיצור, תן לנו הרבה לוחות כאלה. כאן, בלוח זה, אנו רואים סימנים מובהקים של תקופה חדשה בספרותנו היפה. הלוחאי שלא תבייש זקנותם של ספרים חדשים אלו את ילדותם. והרי ידוע לך כמה ניצנים רעננים לוקים ונובלים אצלנו קודם זמנם מחוסר אוויר ותנאים נאותים להתפתחותם.

הסיפורים של ברנר, גוטמן⁴ והלפריץ⁵ (אידיוט⁶) מרגליות יקרות הן. ברנר הריהו כישרון מבושל כל צורכו – ובאחריתו בוודאי ישגה מאוד. לפי שעה איני רואה מספר כמותו בישראל בין הצעירים. ציוריהם של טשרניחובסקי, Secco⁷ ונאגל⁸ נחמדים גם הם, אלא שבאלו יש למצוא גם פגימות, מצד הצורה או הלשון וכדומה. "לפני הסער" של סלוצקי⁹ – הרבה פיוט אמתי יש בו. ואפילו השתפכות הנפש של צייטלין¹⁰ (שירה ותפילה), שהיא פרזיונית ביותר, נקראת גם היא בנעימה. השתפכות נפש זכה ו"כשרה" היא. יצא מהם ציורו של אש שאינו אלה תפל ורעות רוח ודברים בטלים. תמיהני למה הכנסת אותו. "קדיש יתום" לא עלה הפעם לטשרניחובסקי¹¹ יפה. – שאר הסיפורים עדיין לא קראתי.

השירים – כולם מצוינים. ושלי¹² הרפה כמעט מכולם. – "לנכך התופרת"¹³ – לא בא כבושם הזה. אמור נא למזיק זה, לטשרניחובסקי,

⁴ ש. בן ציון.

⁵ פאלק היילפריץ, מספר ומחבר ספרי לימוד, שסיפוריו הראשונים נדפסו בעברית ועיקר סיפוריו פרסם אחר כך באידיש.

⁶ שם סיפורו של היילפריץ.

⁷ מ. סיקו (מאיר סמילנסקי).

⁸ ב. גאגל, שהדפיס ציור זה ("בעל רע") בלבד.

⁹ ד. סלוצקי מספר שהדפיס בעברית כמה ציורים וסיפורים, וב"השלח" (כרך כ' וכרך כ"ג) שני סיפורים בעלי היקף: "בעיר" ו"מרים". כעת ברוסיה המועצית ומשתתף שם בעיתונות הרשמית באידיש.

¹⁰ הלל צייטלין.

¹¹ פליטת קולמוס – במקום לשטיינברג (יהודה) – בעל הסיפור.

¹² שירו "עם שמש", שנדפס ב"לוח" זה.

ש"מזיק" הוא. ראה ניבאתי: עתיד הוא "מזיק" זה לשים בידו את כתר המשוררים על בלוריתו – ואזי אכופף אני את קרחתי העלובה ואקרא ראשון לראשונים – יחי המלך! אגב, המרבה הוא לכתוב כעת? אנה הודיעני.

שירי כהן¹⁴ – ירבו כמותם. מין רוך וזוך וקלילות מיוחדת שפוכים על כל שיריו, מעין זיו של עדנת האביב, של ענני בוקר – בקיצור, שירה זכה באמת. החרוז אוורירי ונבלע בנעימה כמן. ריח דן מן הדק של אתרוג נודף ממנו; והמשקל – מוסיקה רכה ועדינה, תמה וצנועה. אדם זה מנגן על נימה דקה. יודע אתה את נגינת "פדהצור"¹⁵?

ושאר ה"מזיקים" הקטנים וקטני קטנים: שניאור, פיכמן, שטיינברג¹⁶ וכו' כו' – כל שיריהם טובים ונחמדים. יצא מהם שירו הקטן של לזבניק שאין בו כלום. שורות קטנות ו"גראמען" יש בו. כמעט ששכחתי את ברוכוביץ. שירו "מלחמה" יפה, אבל ארוך ופרטנציוזי יותר מדי, כדרכו. אילו קצר – היה יכול לעשות משיר זה "כלי". "הילדות" של ז' אפשטיין – טוב מאוד. הוא הוא אפשטיין! וברוך מחיה מתים¹⁷.

מן הפובליציסטיקא (שלא קראתיה עדיין כולה) מצטיין מאמרך "שקר מוסכם". הוא כתוב בעוז, בביטחון ובעוצמה. כולו מקשה אחת ואין בו כרכורים ונטיות לצדדים. ההרצאה, השתלשלות הרעיונות והלשון – כולן מתאימות ועולות "בקנה אחד". הכול נכנס ללב ומתקבל על הלב כמו שיצא מן הלב. שאר הפובליציסטיקא – מקצתה טובה ומקצתה רפויה "ועיתונית" מעט. אבל אין דנין על "אין לי". אין לנו פובליציסטים.

בקיצור – כלי חמדה נתת לנו וישר כוחך. יש לנו עוד ספר אחד, "ספרותי" במלוא המובן, נוח ונעים לקריאה ונותן גם תקווה על העתיד. הביוגרפיה שלי עלתה בידך על צד היותר טוב: על יסוד הידיעות המקוטעות שהמצאתי לך – אי אפשר לכתוב ביוגרפיה טובה מזו. יש שם גם שגיאות קטנות הבאות בוודאי מפני שסתמתי את דברי במקומות הרבה.

¹³ שירו של טשרניחובסקי.

¹⁴ יעקב כהן.

¹⁵ חזן מפורסם.

¹⁶ יעקב שטיינברג.

¹⁷ ציור "הילדות" הראשון של זלמן אפשטיין ("מספר הזכרונות לשלמה האלקשי") נדפס עוד בשנת 1887 בירחון "בן עמי" של י. ל. קנטור, ואחר כך המשיך בזה ב"המליץ".

למשל, אבי לא החזיק מרוח משעת לידתי, כמו שכתבת, אלא משעת יציאתנו לזיטומיר; וקודם לכן, עד השנה השישית לחיי, עסק ביער ובִּרְחִיִּים. אמי לא הייתה מעולם תגרנית בשוק, ומשיריי אין להביא ראיה. את יום הולדתי הודעתך במכתב מיוחד, ומה שכתבתי "איני בקי במספרים" נתכוונתי לשאר המאורעות ולא ליום הלידה!¹⁸ אבל אין אלו אלא קטנות.

תולדותיו של אחד העם¹⁹ – חלקן הראשון עני בידיעות ביוגרפיות. כנראה, השתמשת רק באלו הידועות לך מכבר וחדשות לא המציאו לך. חבל! שאר הביוגרפיות²⁰ עדיין לא קראתי אלא בהעברה בעלמא. "אנכי" בעל "הינוקא" בא אל ביתי לפרקים ואני מקרבו. יש בו, כנראה, "דבר מה", אבל איני יודע מה הוא. "הינוקא" אינו מוצא חן בעיני כלל וכלל. יש בין הצעירים מיני סופרים שאין להם אלא "ניגון של כתיבה", ולא כתיבה עצמה. וגם הפואימה, כביכול "הינוקא" אין בה לפי שעה אלא ניגון של כתיבה ולא יותר. והניגון – איננו חדש, ואיננו נוח לאוזן כל עיקר. קולני הוא, צעקני ותובעני יותר מדי. כשרוצה לומר "שקעה החמה" אינו אומר "שקעה החמה", אלא "כדור האש המזהיר ירד מעל חצי כיפת התכלת של השמים להיסתר תחת כדור הארץ" – וכך כותבים נעדרי כישרון. אין בינוקא טבעיות, אבל אין בו גם פנטסיה. הכול שם מרומה, מזויף. "הפראיות" החביבה עליכם כל כך – אינה שם באמת. פראות עשויה ומדומה היא. אין שם אלא העוויות ועיקומים וקישוי עצמו לדעת על מנת להוציא לבטלה... מעין זה הם שיריו "הפראיים והעזיזים" כביכול של ליבושיצקי ולפעמים גם של ברוכוביץ, כשהם מקשים עצמם ומשתדלים להידמות לאחרים. ניגון ומילים, ניגון ומילים ולא יותר. איני קובע מסמרות בדעתי זו על בעל הינוקא; כאמור, יש בו "דבר מה", אבל עדיין לא מצא את עצמו והוא תועה.

¹⁸ ראה למעלה, ע' קפ"ב, הערה ב'.

¹⁹ ב"לוח" תרס"ד נדפס מאמר על אחד העם, הכולל תולדותיו, שיטתו ודמותו הרוחנית, מאת ד"ר יוסף קלוזנר.

²⁰ ב"לוח" זה נדפסו גם ביוגרפיות של מ.מ. דולוצקי, שלמה רובין, יעקב דינסזון – כולן מאת איש עברי (ד"ר קלוזנר) – וביוגרפיה של ברנר לזר, סופר צרפתי ציוני, מאת א. לודיפול.

אגב, אמור נא לי, חביבי: האם אני משוגע או אתה ולוינסקי ואֶהרנפרייז גם יחד²¹? מה מצאתם ב"בן אבי" ולמה אתם מרעישים עליו את העולם? רבש"ע! הלא זהו אידיוט גמור. נער טיפש וחסר לב שראוי לשלשל מעליו את מכנסיו ולהלקותו ברצועה מלקות על עזותו וחוצפתו להדפיס דברי שטות ואידיוטיות שלא ראתה עוד עין אפילו בספרותנו העלובה עד היום. פי, פי – פי! יש בכם ובנשמתכם איזה ליקוי ופגם, כנראה, שדברי שטות כאלו ערבים לחככם. "חדש, חדש" תפס אתכם, וגם תולעת חדשה שנבראה מן האשפה הירושלמית והעפוש הפריזי הרי היא כענק בעיניכם. לא ירד בני עמכם! פעמים שאנו מתפעלים מפטופט ילדים – אבל זה אינו אפילו בכלל פטופט ילדים, אלא דברי שטות של בחור גולם ומוכה אלהים, עילג לשון וחסר לב, אשר לשמע שם "בתולה" יורד רירו על סנטרו שלא הביא עדיין ציצין. אני, כמובן, איני יודע מה טיבו של בחור זה ואין דן אלא על סמך ה"ספרות" שלו. "מה יהיה" שלו בלוח העבר וה"מכתב" שזכה ל"הכרה" (חרפה ובושה!) אינם אלא פטופט תפל של נער לקוי, מוכה עגבנות, או "מתעגב", על פי השמועה, מבלי לדעת מה שהוא עושה ומבלי להבין מה שהוא רוצה.

והלשון – רבש"ע! לכל שונאיי תהיה לשון כזו. ואיך הוא צורח! ממש כבן חזיר קטן: – פי – פי – פי! אני לא הייתי מכניסו לעזרת סופרים מפני הכבוד. הכבית מקלט לאידיוטים תעשו את ספרותנו?! חייכם, שמחטיאים ומכשילים אתם את הצעירים המתחילים, שאינם יודעים להבחין עוד בין טוב לרע, ואתם מקלקלים את טעמם ב"מבינות" ו"היכרות" כאלו. מלמדים אתם את עטם לדבר שקר, ולבכם להגות רמייה. אגב, ע"ד עגבנות, הצעירים – צעירים הם, "ובתולה" משאת נפשם. אין אדם נתפס על צעירותו. אבל להכניס את כל הרהוריהם בעניין זה לספרות – איני מוצא בזה לא יופי ולא תועלת. ריח של "בשר" נודף ושל זעת בית השחי. יש אהבה של "גבר" ויש של בחור, בין שנת הי"ד ושנת הי"ח. כש"גבר" כותב ע"ד האחרונה וזוכר ראשונות – אז הוא יכול לדון עליה מתוך גובה ידוע. אבל כשהבחור עצמו מרצה לפנינו הרהוריו

²¹ ד"ר יוסף קלוזנר, א.ל. לוינסקי היו – יחד עם י.ל. פרץ – שופטי הפרסים לסיפורים קצרים שהכריז עליהם בשנת תרס"ג העיתון "הצופה", ובין אלה שלא זכו לפרס אבל זכו להכרה ושבח, נמצא הסופר שעליו מדבר כאן ביאליק; וד"ר מ. אהרנפרייז שיבח את הסופר הזה באחד ממאמריו.

בנדון זה – ובעוד רירו נוטף – יאחזנו גועל. אין הפואיזיה אלא זוהמה. הפואיזיה של האהבה הראשונה מתחלת אחרי כן, כשזו נעשית לעבר. מרמז אני על שני הציורים, שנדפסו בהישלח חוברת אב, של לויך²² וסלוצקי²³. של זה האחרון עדיין לא קראתי הסוף²⁴, אבל כבר ריח הבשר עולה באפי, אף על פי שיש בו, ובייחוד בסוף המחצית הראשונה, מקומות טובים. על פי טעות שלחת אליי לא השילוח חוברת ז', כמו שביקשתי, אלא חוברת ג', וע"כ אבקש שוב לשלוח אליי ז'; כלומר, אותה החוברת שנדפסה בה ראשית עבודתך "המשיח"²⁵. רוצה אני לקרוא. פתור לי את החידה: בכיוגרפיה שלי אתה כותב "המנוח אַבְּלֶסוֹן" – ואבלסון זה²⁶ מת אחרי שנדפס הלוח. בשעה שקיבלתי הלוח לא עברו עוד שבעת ימי האבל הראשונים. אנא, אל תשכח לבאר לי חידה זו. את תמונתי אני שולח לך בזה באהבה וברצון, אבל רוצה אני שתשלם לי בתמונתך אתה. כבר הבטחתי ולא קיימת. כתבת לגוטמן: "אם בשביל שבא השלח לידי פסול הוא בעיני ביאליק?" – הוי קלזנר, קלזנר! חשדן אתה יותר מדי. איני כותב – בשביל שאיני כותב על פי הזמנה. בכלל איני בר כתיבה עתה. סיבות שונות בדבר. (אני משתחרר מעבודתי בשעה 9 בערב ואיני מוכשר לשום עבודה ספרותית אחרי פיזור נפש של יום תמים). וכי בשביל שהדפסתי דבר אחד בהזמן סימן הוא שהשילוח פסול בעיניי? ראה קלזנר, אהבתך וקנאתך להשילוח מקלקלות שורת הדין. ואף על פי כן אני מבטיחך, כי העבודות הראשונות (בין שיר ובין פרוזה) שאני עתיד לכתוב מעתה – אתן לך. אבל איני קובע זמן. זה אי אפשר. איני יודע אימתי אכתוב. ענני בהקדם.

ושלום לך ולרעייתך,

²² הציור "חביון הנפש" של ליפמין לויך, שהוציא בשנת תרס"ג גם קובץ סיפורים וציורים בעברית בשם "אור וצל" ("ביבליותיקה עברית" של "תושיה"), וכתב סיפורים וציורים ביוונית. הוא מת ברוסיה המועצית.

²³ הציור "בין הערביים" של ד. סלוצקי.

²⁴ הציור של סלוצקי נדפס בשתי חוברות של "השלח", בחוברת אב ובחוברת אלול תרס"ג.

²⁵ "הרעיון המשיחי בישראל" מאת ד"ר יוסף קלזנר, שתחילת הדפסתו הייתה בחוברת ז' (ס"ז) של שנת תרס"ג.

²⁶ הרב אבלסון, שבביתו גר ביאליק בבואו מוולוז'ין לאודיסה.

שלך, שלך, שלך, ח.ג. ביאליק.
Б. Арн. האדרס:

נ.ב.

מה "המחשבה הגדולה" ש"אתם: חושבים עליי? ומי זה "אתם"? אני דורש סימוכים: נאמר ש"אין לך סגן עורך" וסמוך לו "מחשבה גדולה" – מכלל שאתם חושבים לעשותני סגן עורך! – וכי לא יפה דרשתי? ועוד הפעם "היריד הגדול" ממשמש ובא: החיים²⁷, זמן יומי וחודשי²⁸, הוספה שבועית להצפירה²⁹, דער טאג³⁰ (ואולי גם אנו, האודיסים העלובים, נזכה במקום ל"עניין" אחד³¹). ו"הצופה"³² מה? אטו הצופה "כלב" הוא? בוודאי גם הוא ייגרר אחרי הצפירה ויזכנו במתנה טובה – בקיצור – חי קיים! נחיה ונראה. קנאת סופרים אצלנו הרי ידוע כמה תרבה "חכמה". אגב, אמור נא לבעל "הצופה" כי ה"ויכוח" שלו עם "הזמן" בסגנון "אירופי-ברדיטשבי" כאחד – מעורר גועל נפש. מצד אחד – השתתפות בצער ומנוד ראש בלשון סגינהור כביכול, כלומר, אירופאים אנו ואנו בזים לך, ומצד השני – רמז "דק" למיעוט חותמיו של הזמן ומלשינות קטנה שהזמן ניזון מפסולת "הצופה" (פֶּשׁ – שֶׁשׁ!) – זהו באמת סגנון יפה ומגוהץ מאוד, ריח או-די-קולון וריח שום ביחד.

²⁷ בן אביגדור אמר להוציא בוורשה ירחון "החיים", שלא יצא.
²⁸ "הזמן", שיצא מינואר 1903 בפטרבורג, בעריכת בן ציון כ"ץ ובהשתתפותם הראשית של ד"ר י. ל. קצנלסון (בוגי בן יגלי) ורוד פרישמן, פעמיים בשבוע, עם הוספת רבעון ספרותי, התחיל מראשית 1904 לצאת בוילנה כעיתון יומי, בעריכת כ"ץ ובהשתתפותם הראשית של י. ברשדסקי, י.ח. טביוב, ש.ל. ציטרון, י.א. טריווש והלל צייטלין.
²⁹ בשנת 1904 הוציא נ. סוקולוב הוספה שבועית, ספרותית, ל"הצפירה" – העיתון היומי שערך במשך שנים רבות בוורשה.
³⁰ בשנת 1904 הוציא ל. רבינוביץ, עורך "המליץ" בפטרבורג, עיתון יומי באידית בשם "דער טאג", שבין עוזריו הראשיים נמנו הסופרים העבריים: ז. אפשטיין, ש.ל. ציטרון ועוד. הוא יצא רק חצי שנה.
³¹ באודיסה התכוננו בזמן ההוא להוציא עיתון יומי באידית בשם "די צייט" בהשתתפותם של מנדלי מו"ס, שלום עליכם ועוד.
³² העיתון היומי "הצופה", שיצא בוורשה ב-1905-1903, בעריכתם של א.א. פרידמן וא. אלישוב (העורך בפועל היה א. לודופול – ואחר כך ה.ד. נומברג).

הפואימה שלי בהזמן לקתה מאוד על ידי הצנזור³³, יש"ו, ויש בה מפני זה מקומות סתומים או סתם דברים. שקלתי למטרפסי! הודיעני דעתך עליה. ח.נ.ב.

ביאליק וקלוזנר

³³ הצנזור המומר ישראל לנדוי בפטרבורג מחק מ"משא נמירוב" ("בעיר ההרגה") של ביאליק, כשנדפסה ברבעון "הזמן", כמה מקומות, שראה בהם חרוף וגדוף כלפי מעלה. ראה בן-ציון כ"ץ: "על "משא נמירוב" (שבועון "מאזנים", שנה ד', גל. 28-29).

ג'ושוע רנולדס

ההרצאה הראשונה

מבוא

ג'ושוע רנולדס (Joshua Reynolds), הצייר האנגלי הנודע בן המאה ה-18 (1723-1792), היה ממייסדי האקדמיה המלכותית לאמנויות, הידועה בכינוי המקוצר ה"רויאל אקדמי", ושימש נשיא שלה עד מותו. לרגל הקמתה, ב-2 בינואר 1769, נשא הרצאה פותחת, ובסוף אותה שנה, במעמד חלוקת הפרסים לתלמידים המצטיינים, נשא את ההרצאה השנייה. לאחר מכן, מדי שנה בשנה וכמעט עד יום מותו, נשא הרצאה במעמד זה של חלוקת הפרסים בסוף שנת הלימודים. ההרצאה הראשונה, המתורגמת בזה, היא בעצם מבוא כללי לרעיונותיו, יחד עם הודיה נרגשת למלך, שסיפק את האמצעים להקמת המוסד, שאותה השמטתי. ההרצאות הבאות מפרטות בדקדקות את השקפותיו האמנותיות על נושאים שונים – חיקוי, העתקה, ציורי דיוקן ועוד – ואת העקרונות החינוכיים שדגל בהם.

באחת ממהדורות ה"Discourses", אותן הרצאות ידועות שאוגרו בקובץ של 15 מאמרים, מהדורת פרויקט גוטנברג, כותבת העורכת הלן זימון שרנולדס בעצם הניח את היסוד לאמנות האנגלית המקורית, שכן עד אז הגיעו האמנים הגדולים מן הניכר (הידוע שבהם הוא הנס הולביין), וכן היא סבורה כי ניתן לתאר את ההרצאות הללו "כניסיון הראשון בשפה האנגלית לכתוב מה שניתן לכנות פילוסופיה של האמנות". דברים אלה אינם מדויקים לגמרי. רנולדס, על פי עדותו שלו, הושפע מספרו של הצייר ג'ונתן ריצ'רדסון, *An Essay on the Theory of Painting*, שנכתב כארבעים שנה קודם לכן, וקדם לו גם מאמרו של הצייר ויליאם הוגארת' *The Analysis of Beauty*. גם ציירים גדולים היו לפניו, בהם הוגארת' עצמו.

בבתי הספר לאמנות בארץ לומדים בחטף, במסגרת קורס בתולדות האמנות, בעיקר אם קוראים את ארנולד האזור, רק כי סר רנולדס דגל ב"סגנון הגדול", ה-"maniera grande", הסגנון האידיאלי של הרנסנס

העילי, המבוסס על האמנות הקלאסית. קריאת ההרצאות עצמן מאפשרת לעמוד באופן בלתי אמצעי לא רק על סגנונו הלשוני ועל המהלכים הפילוסופיים שהוא נוקט, אלא גם על מסירותו למשלח ידו, במעשה כבמחשבה. מרתק לקרוא הרצאות אלה כחוליה בשרשרת הגדולה של כתיבתם של אמנים על אמנותם, ולהיווכח כיצד עבודת המחשבה כרוכה בה באופן הדוק עם עבודת היד והעין.

לא פחות מזה, במקרה של רנולדס, מדובר בהשקפה פדגוגית על האופן שבו רצוי לעצב ציירים ופסלים. אחרי ככלות הכל, הועמד רנולדס בראש המוסד הראשון להוראת אמנות במתכונתו המודרנית - גוף ממלכתי עם סגל מורים ומבקרים מומחים ("ביקורת עבודות"), חבר נאמנים ונשיא. עד אז, כידוע, למדו את מלאכת הציור כשוליות של רב-אמן זה או אחר - בלונדון אמנם היו כבר קומץ בתי ספר פרטיים קטנים, אבל לא בתי ספר ממלכתיים - ואילו "אקדמיות" היו עד אז בעצם גילדות מקצועיות שארגנו תערוכות שנתיות לחבריהן. מעניין לבחון את עמדותיו והשקפותיו של רנולדס כאבני יסוד של מוסדות כאלה אל מול התפתחות הפדגוגיה של האמנות במוסדות האקדמיים במאתיים השנים שחלפו מאז. לדעתי ניווכח שלא חל שינוי עצום - לפחות לא מבחינת ההעדפה העיקשת של שיטה ותפיסה מסוימות בזמן מסוים.

אפשר שמחשבותיו של רנולדס על טיבה של האמנות אינן אלא חוליה בשרשרת ארוכה. תפיסותיו הפדגוגיות, לעומת זאת, הן במידה רבה תחילתו של דיון הנמשך עד ימינו אלה.

שירלי אגוזי

• מבחר מתוך הרצאותיו של סר ג'ושוע רנולדס יראה אור בהוצאת 'דחק', בסדרת 'דרש' – כתבי מופת באסתטיקה ופואטיקה' במהלך 2020

אל המלך

מהלכם השגור של חיים מתורבתים הוא מן החיוני אל הנוח, ומן הנוח אל המעוטר. קודמך הנעלים יסדו שווקים לתעשיינים וקולג'ים למדע; ואולם הקמת אקדמיה לאמנויות היפות, אלה המייפות את התעשיינים ומעדנות את המדע, היא דבר שנשמר להוד מלכותך.

אילו לפטרונות שכזו לא הייתה השפעה, או אז הייתה סיבה להאמין שהטבע בכבודו ובעצמו, באמצעות איזה מכשול בלתי עביר, חסם את הכשרתנו בתחום התמחותנו; ואולם השתפרותן המתמדת של התערוכות, שהוד מעלתך עודד ברוב טובו את קיומן, מעיד שאך עידוד הוא שחסר לנו. השאת עצה לאלה המתחרים על הסמכה מלכותית הייתה חובתי זה שנים אחדות מתוקף מעמדי באקדמיה; והרצאות אלה מבקשות להתקבל אצל הוד מלכותך כמאמצים כנים לשלהב את אש התחרות שתשומת לבך הבעירה, ולהתוות כיוון ללימודים שרוחב-לבך גמל עליהם ברוב טוב. לו יעלה הרצון מלפני הוד מלכותך,

עבדך המסור ונתינך הנאמן,
ג'ושוע רנולדס.

1778

אל חברי האקדמיה המלכותית

רבותי,

הזמנת ההרצאות האלה מצדכם לא זו בלבד שהיא מחמיאה לי, היא גם מרמזת על שביעות רצונכם משיטת הלימוד שהמלצתי עליה; אך בה בעת, מאחר שהשיטה הזאת זוכה ליתר משקל וסמכות בזכות פעולתכם זו, היא תובעת מהסטודנטים אותם יראה ורחשי כבוד הנובעים רק מן הדעה המאוחדת של גוף נכבד כל כך של אמנים.

אני הוא,
בכבוד והערכה הגדולים ביותר,
עבדכם העניו והנאמן,
ג'ושוע רנולדס.

הרצאה I

אשר נישאה לרגל פתיחת האקדמיה המלכותית, 2 בינואר, 1769

היתרונות הטמונים בכינונה של אקדמיה מלכותית; - עצות לשיקולם של המרצים והמבקרים המומחים; - יש לדרוש מהסטודנטים הצעירים ציות מלא לחוקי האמנות; - יש להכניע נטייה לא בשלה לזריזות כפיים מיומנת; - יש להמליץ דרך קבע על חריצות, וכן (כדי שתהיה מועילה) להפנותה לנושא יאה.

רבתי,

אקדמיה, שיטופחו בה דרך קבע האמנויות הנעלות, נפתחה אצלנו סוף סוף באדיבותו של בית המלוכה. דבר זה צריך שייחשב למאורע רב עניין בדרגה הגבוהה ביותר, לא רק למי שהוא אמן, כי אם לאומה כולה. קשה לתת סיבה אחרת לכך שאימפריה כבריטניה חסרה הייתה עיטור יאה כל כך לגדולתה, לבד מהתקדמותם האיטית של דברים, שמטבעה הופכת את ההידור והעידון לתוצר האחרון של שפע וכוח. לעתים קרובות הומלץ על הקמתו של מוסד כזה מסיבות מסחריות גרידא; אבל אקדמיה שנוסדה על פי עקרונות כאלה לא תוכל להשיג אפילו את המטרות המצומצמות שלשמן הוקמה. אם אין לה מקור נעלה מזה – לא יוכל שום טעם טוב להיווצר אצל התעשיינים; אבל אם ישגשגו אמנויות העיצוב הנעלות, גם המטרות הנחותות הללו יזכו למענה.

[...]

יתרונה העיקרי של אקדמיה הוא בזה, שמלבד מה שתאפשר לאנשים מוכשרים להנחות את התלמיד, היא תוכל לשמש גם מאגר של דוגמאות גדולות של האמנות. אלה הם החומרים אשר עליהם צריכה מתת הכישרון לשקוד, ואשר בלעדיהם אפילו האינטלקט החזק ביותר עלול לעבוד לשווא או לתעתע. באמצעות לימוד וחקירה של דוגמאות אמיתיות אלה, יירכש בו במקום רעיון זה של מצוינות שהוא תוצאה של ניסיונם המצטבר של עידנים קודמים; וההתקדמות המאוחרת והמעוכבת של קודמינו תוכל ללמד אותנו דרך קצרה וקלה יותר. התלמיד זוכה, במבט אחד, בעקרונות

שאמנים רבים השקיעו את כל חייהם בהבנתם; ובראותו את תוצאותיהם המשביעות רצון, נחסכת ממנו החקירה המייסרת שגילתה וקיבעה אותם. כמה אנשים בעלי יכולות טבעיות עצומות אבדו לאומה זו כי לא היו להם יתרונות אלה! מעולם לא ניתנה להם ההזדמנות לראות את היצירות הגאוניות הללו, המציתות את הנפש כולה ובה בעת דוחפות אותה להתמסרות פתאומית שאין לעמוד בה.

אמת, רפאל לא למד באקדמיה; אבל רומא כולה, ובפרט יצירותיו של מיכלאנג'לו, היו לו לאקדמיה. משראה את הקפלה הסיסטינית, אימץ מיד – תחת הסגנון היבש, הגותי, שלא לומר התפל, העוסק בהבחנות דקדקניות אקראיות של אובייקטים פרטניים, יחידים – את "הסגנון הגדול"¹ של הציור, המשפר את הייצוג החלקי באמצעות הרעיונות הכלליים והבלתי-משתנים של הטבע.

על כל מוסד לימודי אפשר לומר שהוא אפוף אווירה של ידע המרחף בחלל, שכל אדם יכול לספוג מתוכו משהו ההולם את תפיסותיו המקוריות. ידע שנרכש בצורה כזאת היה מאז ומעולם דבר נפוץ ומועיל יותר מאשר ידע שנאסף על דעת האדם מתוך תפיסות אישיות או הגיגיהם של יחידים. זאת אף זאת, מן המפורסמות היא כי אדם צעיר ילמד בנקל מחבריו לספסל הלימודים, ששכלם מצוי בדרגה קרובה מאוד לשלו, מאשר ממי שעולים עליו בהרבה; ואך ורק מן השווים לו תדבק בו אש החיקוי שמתוך תחרות יתרון אחד, מעז אני לקבוע, יהיה לנו באקדמיה שלנו, שאף אומה אחרת אינה יכולה להתפאר בו. לא יהיה לנו ידע שניאלץ להשכיח. בזה יכול דור האמנים בני ימינו להשתבח, ובדין. בכברת הדרך שהם עשו עד כה, הצדק עמם. אצלנו, מאמצי הכישרון הטבעי יזכו מעתה ואילך להנחיה אל עבר המטרות הראויות להם. כאן לא יהיה הדבר כמו בבתי הספר האחרים, שבהם מי שנחפז יותר מכול בדרכו אך הרחיק לתעות מן הדרך הנכונה. על כן, ומאחר שאני ספוג רושם רב כל כך מתמיכתם של שותפי למפעל זה, לא יהיה זה יאה שאכתיב לאיש מהם דבר. ואולם מאחר שמוסדות כאלה נכשלו פעמים רבות כל כך אצל אומות אחרות; ומאחר שמטבע הדברים חושבים בצער על כל מה שניתן היה להיעשות, ארשה לעצמי בכל זאת להשיא עצות אחדות, שבעזרתן יוכלו טעויות אלה לתקון, ופגמים אלה –

¹ ה-"Maniera Grande", שרנולדס דגל בו.

להימנע. את אלה יוכלו המרצים והמבקרים לדחות או לאמץ לפי ראות עיניהם.

בעיקר הייתי ממליץ לדרוש מהסטודנטים הצעירים ציות ברור לחוקי האמנות, כפי שכוננה אותם עבודתם של רבי-האמנים הדגולים, ושמופתים אלה, שעברו בהצלחה את מבחן הדורות, ייחשבו בעיניהם למדריכים שאין בהם דופי ושאינם יכולים לטעות; נושאים לחיקוי, לא לביקורת.

אני סמוך ובטוח כי זו היא השיטה היעילה היחידה להתקדמות בתחום האמנות; וכי מי שיוצא לדרך מתוך פקפוק, ימצא כי חייו תמו לפני שלמד את יסודות המלאכה לאשורם. שהרי אפשר לקבוע כמוסכמה, כי מי שמסתמך, ביומרתו, על דעתו שלו, סיים את לימודיו ברגע שהתחיל אותם. על כן יש לקעקע בכל הזדמנות דעה שגויה והמונית זו, הגורסת כי חוקים כובלים בשלשלאות את מתת הכישרון; הם בבחינת שלשלאות רק למי שלא ניחנו בכישרון; כמוהם כשריון זה, שעל גופו של אדם חזק הוא בבחינת קישוט והגנה, ואילו על גופו של החלש הוא משא כבד המחבל בגוף שעליו נועד לגונן.

מה מידת החירות שמותר ליטול כדי לפרוץ את החוקים הללו, וכמאמר המשורר –

“לתפוס מתת של חן שאין יד האמנות משגת”

זאת יש לשקול בהמשך, לאחר שהתלמידים ייהפכו לרבי-אמנים בעצמם. או אז, לאחר שמתת הכישרון המולדת שלהם הגיעה לשכלולה המרבי, יוכלו שלא להיזקק לחוקים. אך אל לנו להרוס את הפיגומים עוד לפני שהקמנו את הבניין.

במיוחד מומלץ למנחים להשגיח על מתת כישרונם של אותם סטודנטים, שבהיותם מתקדמים יותר, הגיעו כבר לשלב המכריע של לימודיהם, זה שבניהולו המוצלח תלוי הכיוון של טעמם האמנותי בעתיד. בגיל זה, טבעי שהם יוקסמו יותר ממה שנוצץ מאשר ממה שיש לו יסודות יציבים, ויעדיפו רשלנות מזהרת על פני דייקנות מייסרת וכנועה.

יד קלה בציור – שליטה מלאת חיים, ומה שמכונה “ביד אמן”, בגיר ובעיפרון – הן, יש להודות, תכונות המצודדות את לבם של צעירים, ומטבע הדברים נעשות יעד לשאיפתם. הם מנסים לחקות את היכולות

המסנוורות הללו, שלא יקשה עליהם להשיגן. לאחר שהושקע זמן רב בעיסוקים קלי הדעת הללו, הקושי יהיה טמון בנסיגה; ואולם אז כבר יהיה מאוחר מדי. אין ולו דוגמה אחת של חזרה לעבודה מאומצת, לאחר שהליכות האמנות המופרכות הללו השחיתו את הדעת והוליכוה שולל.

פעילות חסרת תועלת זו מוציאה אותם מכלל יכולת להתקדם במה שהוא מצוין באמת. בעודם נערים, הגיעו כבר עד קצה השלמות שלהם; הם העדיפו את הצל על הממשות, והופכים עתה את קלות היד הטכנית לעיקר פסגת השכלול של האמנות, ואילו היא אינה אלא קישוט, שרק מעטים שאינם ציירים בעצמם יכולים להעיד עליה עדות נאמנה.

דבר זה נראה לי המקור המסוכן ביותר להשחתת הדעת; ואני מדבר על כך מתוך ניסיון, לא כטעות שעתידה לקרות, אלא כטעות שכבר פשתה בכל האקדמיות בנכר. המורים בוודאי שבעו נחת מן המיומנות של תלמידיהם בתחילת דרכם, ושיבחו את הביצוע על חשבון הדיוק.

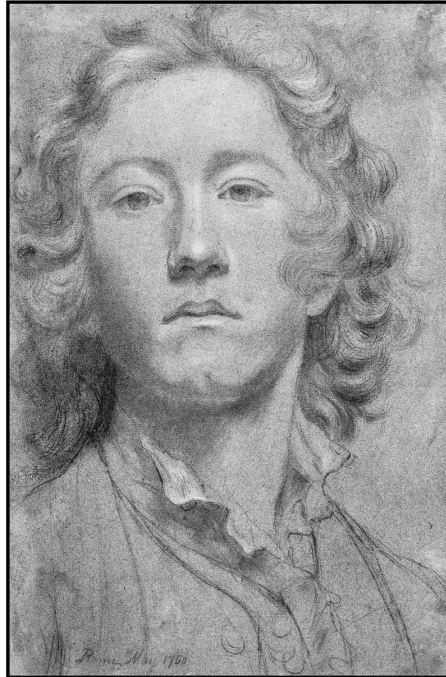
ואולם השאיפה קלת הדעת להיחשב לרבי-אמנים בביצוע לא רק היא דוחפת את הצעירים, מצד אחד; גם עצלותם הטבעית מפתה אותם מן הצד השני. הם מבועתים מפני מה שניצב לפניהם, מן היגיעה הנדרשת כדי להשיג דיוק. רוחם הקצרה של הנעורים בוחלת בפעולה האיטית של מצור ארוך, ומבקשת – מתוך שהנפש קצה בעבודה קשה – לכבוש את המצודה בסערה. הם שואפים למצוא דרך קצרה יותר אל המצוינות, ומקווים להשיג את שלל הגדולה באמצעים שונים מאלה שמכתיבים החוקים ההכרחיים של האמנות. על כן יש לומר להם שוב ושוב, שרק עבודה קשה היא המחיר לתהילה בת ממש, ויהיה אשר יהיה כוח כישרונם, אין דרך קלה להיהפך לצייר טוב.

כשאנו קוראים את קורות חייהם של הציירים הגדולים ביותר, כל עמוד ועמוד מספר לנו ששום חלק מזמנם לא בוזבו על תענוגות. אפילו תהילה גדולה יותר לא שימשה אלא להוסיף על חריצותם. כדי להשתכנע במידת ההתמדה שבה שקדו על מחקרם, אין לנו אלא לחשוב על שיטת עבודתם ביצירותיהם מהוללות ביותר. כשעלה נושא על דעתם, הכינו ראשית שלל סקיצות; אחר כך רישום עשוי היטב של הנושא כולו; אחר כך רישום מדויק יותר של כל חלק בנפרד – ראשים, כפות ידיים, כפות רגליים וחלקים של קפלי בד; אחר כך ציירו את הציור ולבסוף תיקנו אותו מתוך התבוננות ישירה בנושא החי. הציורים, שטרחו עליהם טורח כה רב, נראים

עתה כאילו נוצרו במגע קסם, וכאילו איזו גאונות כבירה התיזה אותם בהינף יד.

ואולם, בשעה שהשקדנות אמנם מומלצת לסטודנטים, יש גם להשגיח שתהיה אפקטיבית; שתהיה מכוונת היטב ושתופנה אל מטרה ראויה.

סטודנט איננו בהכרח מתקדם מפני שהוא עסוק; עליו להפנות את כוחותיו למקום שבו מצויים הקשיים האמיתיים של האמנות, למקום אשר מאפיין אותה כאחד ממדעי הרוח, ואל לו לבזבז את זמנו, מתוך חריצות מוטעית, על מה שהוא קישוטי ותו לא. במקום שיתחרו זה בזה ידו של מי תהיה קלה יותר, יש ללמד את הסטודנטים לרשום את הקו הטהור והמדויק ביותר; במקום שיתחרו מי מביניהם יפיק את הגוון הבונק ביותר, או שמתוך עיסוקם בזוטות יעניקו בזה

רינולדס, דיוקן עצמי, 1760

לחפצים כדי לשוות להם מראה אמיתי, עליהם להפנות את שאיפתם להתמודד זה עם זה על מי מהם יבצע את קפלי הבד בצורה הנאה ביותר, ומי מהם יקנה חן והדר רבים יותר לדמות האנושית.

עלי לבקש את רשותכם להציג דבר אחד נוסף לעיונם של המבקרים המומחים, דבר שנראה לי בעל חשיבות גדולה ביותר, והשמטתו נראית לי פגם עקרוני בשיטת ההוראה בכל האקדמיות שביקרתי בהן בימי חיי. הטעות שאני מכוון אליה היא, שהסטודנטים לעולם אינם מציירים מהמודלים החיים הניצבים לפנייהם. לא זו בלבד אלא שאין זו כוונתם, ואף אין מדריכים אותם לעשות זאת. רישומיהם דומים למודל רק בגישה. הם משנים את הצורה על פי רעיונותיהם המעורפלים והלא מוסמכים בדבר טיבו של היופי, ועושים רישום של מה שהם סבורים שהדמות צריכה

להיות, ולא של מה שהיא. זהו בעיני אחד המכשולים העיקריים שעמדו בדרכם של צעירים רבים בעלי מתת כישרון אמיתית; וספק רב בעיני אם ההרגל לרשום נכון את מה שרואות עינינו לא יעניק אותה מידה של יכולת לרשום את מה שאנו רואים בדמיונו. מי שמתאמץ להעתיק היטב את הדמות שלפניו, לא רק רוכש לעצמו הרגל של הקפדה ודיוק, אלא גם מקדם בהתמדה את היכרותו עם דמות האדם; ואף על פי שבעיני מתבונן השטחי הוא נראה כמי שמתקדם לאט, הוא זה שיהיה מסוגל לבסוף להוסיף (בלי להיגרר לפראות גחמנית) את החן והיופי שעליו להעניק לעבודותיו המהוקצעות יותר – ואשר אין הציירים בני זמננו יכולים להשיג, כפי שלא יכלו גם ציירי העת העתיקה, אלא באמצעות חקירה קשובה ומושיוות היטב של צורת אדם.

הדבר שלדעתי צריך לאשש את השיטה הוא זה – שהיא שימשה (כפי שניתן לראות על פי הרישומים) את גדולי האמנים. אזכיר רישום של רפאל, "הוויכוח על סעודת האדון" (The Disputation of the Sacrament) שהדפס שלו, מאת הרוזן קאילוס, מצוי בכל בית. נראה שאת הרישום שלו יצר על פי אדם אחד ששימש לו מודל, וההרגל שהיה לו לרשום בדיוק על פי הדמות שלפניו ניכר בזה שכל הדמויות בציור חובשות אותו כובע עצמו, כמו זה שחבש אז במקרה המודל שלו. עד כדי כך גדולה הייתה ההכנעה של האיש הגדול הזה כלפי נושאי רישומיו, אפילו בשעה שהיה רשאי לעמוד בשיא הצטיינותו.

ראיתי גם רישומים אקדמיים מאת אניבאלה קאראצ'י, שאף על פי שהיה חופשי למדי בציוריו המוגמרים, נעשו רישומיו במלוא ההקפדה על פרטי דמותו של המודל האמיתי.

הדייקנות המוקפדת הזאת מנוגדת כל כך לנוהג המקובל באקדמיות, עד שלא בלי הכנעה רבה אני מבקש רשות להמליץ עליה לשיקול דעתם של המבקרים, ולשאול, שמא הזנחתה של השיטה הזאת איננה אחת הסיבות לכך שלעתים קרובות כל כך מכזיבים הסטודנטים את הציפיות שתולים בהם, ולאחר שהיו בוגרים מכפי שנותיהם בגיל שש עשרה, הם נעשים ילדותיים מכפי גילם כשהם בני שלושים.

בקצרה, השיטה שאני ממליץ עליה יכולה להיות הרסנית רק במקום שאין די דמויות מהחיים להעתיקן; שכן אז הסטודנטים, אם יציירו תמיד דמות אחת ויחידה, ילמדו הרגל להתעלם מפגמים, ולטעות בין עיוות ליופי. אבל

סכנה כזאת אינה נשקפת לנו כאן, מאחר שהמועצה התחייבה לספק מגוון של מושאי ציור, והחוקים שכתבו חבריה, ושהמזכיר יקרא באוזניכם מיד לצורך הסמכתכם, מונעים ממני במידת מה מלהוסיף ולדבר בעניין במעמד זה. על כן, במקום להשיא לכם את עצתי, הרשו לי להתמסר למשאלותיי, ולהביע את תקוותי, שהמוסד הזה יענה על ציפיותיו של מייסדו בן המלוכה; שעידננו זה יוכל להתחרות, בתחום האמנויות, בזה של האפיפיור ליאו העשירי², וש"כבודה של האמנות הגוועת" (אם להשתמש בביטוי של פליניוס) יתאושש וישוב לחיים תחת שלטונו של ג'ורג' השלישי.

(תרגמה מאנגלית והוסיפה מבוא: שירלי אגוזי)

² ג'ובני די מדיצי, בנו של לורנצו "המופלא", שהפך את רומא למרכז תרבות ואמנות.

פרידריך וילהלם שלינג

מתוך 'על היחס בין האמנות הפלסטית לטבע'

ההוכחה לאוניברסאליות הבלתי מוגבלת של הציור היא ההיסטוריה עצמה והדוגמא של רבי-האמן הגדולים, אשר, בלי לפגוע במהות של האמנות שלהם, פיתחו את אמנותם לכדי שלמות, כך שאת אותה התוצאה שהוכחנו באובייקט, אנו יכולים למצוא גם בהיסטוריה של האמנות. אמנם לא בדיוק לאור הזמן אולם לאור המעשה. מיכאלאנג'לו מייצג את התקופה העתיקה והחזקה ביותר של האמנות המשוחררת, תקופה המפגינה את כוחה הבלתי־מרוסן־עדיין בלידות נוראות. כפי שרואים בשירה הסימבולית של העולם הקדמון, המתארת כיצד לאחר החיבוקים של אורנוס האדמה הולידה ראשית טיטנים וענקים סוערים בשמיים, ורק מהם נוצרה הממלכה הרכה של האלים; כך היצירה 'יום הדין' – אותה יצירת ענקים, התגלמות האמנות שלו הממלאת את הקפלה הסיסטינית – מזכירה לנו יותר את הזמנים הקדומים של האדמה והלידות שלהם מאשר את הזמנים המאוחרים. הוא נמשך ליסודות החבויים ביותר של צורה אורגנית, אנושית, ואינו נמנע מהנורא, הוא דווקא מחפש אותו בכוונה ומפריע אותו מתוך השקט שלו בבתי המלאכה האפלים של הטבע. את החוסר בעדינות, בחן, בחינניות הוא מאזן באמצעות הקצנה של הכוח, ואם באמצעות הדימויים שלו הוא מעורר אימה, אזי זו הבהלה שעל פי האגדה האל העתיק פאן מפיץ כאשר הוא מופיע פתאום באספת אנשים. הטבע מדגיש בדרך כלל על ידי הפרדה והחרגה של תכונות מנוגדות את הבלתי רגיל: כך, ביצירות של מיכאלאנג'לו, כדי להציג את הכוח הפלסטי הטהור והגבוה ביותר של הציור בזמנים החדשים, הרצינות וכוח הטבע העמוק היו חייבים להיות דומיננטיים יותר מאשר החוש לחן ולרגישות הנפש. לאחר התעדנות של האלימות הראשונה ושל יצר הלידה האדיר, רוח הטבע מתבהרת בנפש, והגרציה נולדת. לדרגה זו מגיעה האמנות לאחר לאונרדו

דה וינצ'י על ידי קורג'ו¹. ביצירותיו הנפש החושית היא הסיבה הפועלת ביופי. ניתן לראות זאת לא רק בקווי המתאר הרכים של דמויותיו, אלא גם בצורות, הדומות ביותר למאפיינים החושיים-טהורים ביצירות של העת העתיקה. אצלו פורח תור הזהב האמיתי של האמנות אשר השלטון הרך של כרונוס העניק לארץ: כאן מחייכות תשוקה עולצת ותאוה ילדותית מתוך פנים מזמינים ושמחים, כאן חוגגים את הסטורנליות² של האמנות. הביטוי הכולל של אותה נפש חושית הוא אותו כהה-בהיר שקורג'ו מבטא יותר מכול אחד אחר. שכן מה שממלא עבור הצייר את מקום החומר הוא הכהה; וזהו הדבר שאליה הוא חייב להצמיד את ההופעה הרגעית של האור ושל הנפש. כלומר, ככל שהכהה מתמזג יותר עם הבהיר – כך שמתוך השניים צומחת מהות אחת בלבד, מעין גוף אחד ונפש אחת – כך הרוחני נראה יותר גופני, והגופני מועלה לדרגת הרוחני.

לאחר ההתגברות על מחסומי הטבע, לאחר שהנורא, החרדה של החופש הראשון, נדחקו הצדה והצורה והגשטאלט מוגנים על ידי תחושה מוקדמת של הנפש, אז השמיים מתבהרים, הארצי הממותן יכול להתחבר עם השמימי, וזה מצידו עם האנושי העדין. רפאל משתלט על האולימפוס ומוביל אותנו איתו הלאה מן הארץ אל כנסת האלים, אל המהות הקדושה הנצחית. הפרח של החיים המתורבתים, ניחוח הפנטזיה עם תבליני הרוח, ניפחים כאחד מתוך יצירותיו. הוא כבר אינו צייר, הוא פילוסוף ובה בעת משורר. לצד כוחה של רוחו עומדת החוכמה, ובאופן בו הוא מציג את הדברים, כך הם מסודרים בהכרחיות נצחית. בו האמנות הגיעה ליעדה. ומאחר ששיווי משקל טהור בין האלוהי לאנושי יכול להימצא כמעט אך ורק בנקודה אחת, אזי יצירותיו נושאות את חותם הייחודיות.

מנקודה זו יכול היה הציור להמשיך ולנוע לכיוון אחד בלבד כדי להגשים כל אפשרות שניטעה בו. ולמרות כל מה שנעשה מאוחר יותר בחידוש של האמנות, ולמרות כל הכיוונים השונים שהיא ניסתה ללכת אליהם, נראה שרק אחד הצליח לסגור את המעגל של רבי-האומן הגדולים במעין סוג של הכרחיות. כפי שהאגדה החדשה של פסיכה סוגרת את מעגל סיפורי האלים העתיקים, כך יכול היה הציור, באמצעות משקל היתר שהוא העניק לנפש,

¹ Correggio

² פסטיבל לכבוד האל סטורן.

להגיע לדרגה חדשה, גם אם לא גבוהה יותר, של האמנות. לכך שאף גווידו רני³, ונהיה לצייר הנפש האמיתי. לשם נראה לנו שכל מאמציו הובילו בהכרח, גם אם ביצירות אחדות הם לא היו מוחלטים ואבדו בבלתי מוגדר. התוצאה שלהם, למעט, אולי, יצירות בודדות אחרות, מבטאת את יצירת המופת של אמנותו, המוצגת לעיני כל להתפעל באוסף הגדול של מלכנו. בדמותה של הבתולה הפונה לכיוון השמים נמחה כל מאפיין פלסטי גס וחמור לבלי הותר עקבות. האם לא נראה כי בה הציור עצמו, כמו פסיכה המשוחררת מכל צורה נוקשה, נוסק על אברותיו שלו למדרגה אלוהית? אין כאן אף מהות שקיימת כלפי חוץ באמצעות כוח-טבע מכריע; כל כולה מתבטאת באמצעות קבלה וסובלנות שקטה, מלבד אותו בשר בן-חלוף – אשר התכונה שלו מתוארת בשפות הרומאניות כ-morbidezza – בשונה לגמרי מהדבר שבו רפאל מלביש את מלכת השמים היורדת למטה, כפי שהיא מופיעה בפני האפיפיור המתפלל ואחד הקדושים. גם אם אין ספק כי ישנו יסוד לטענה כי המודל לראש הנשי של גווידו הוא ניובה מהעת העתיקה, גם אז, דמיון זה לבטח אינו נובע מחיקוי שרירותי ותו לא; ייתכן שהסיבה היא ששאיפה זהה הובילה לאמצעים זהים. אם ניובה מפירנצה היא שיא הפלסטיקה ובה יש ביטוי של הנפש, אזי התמונה המצוינת, המעזה אפילו להניח בצד את הצורך בצל ובחושך ופועלת כמעט אך ורק באור, היא שיא הציור.

(מגרמנית: יפתח הלרמן-כרמל)

Guido Reni³

בועז יזרעאלי

חווית קריאה

שתי תאונות קריאה מביכות עברתי בזמן האחרון. זה קרה תוך שיטוטים חסרי תכלית בפייסבוק. בדרך של מישהי צמחונית קראתי טקסט שהעלתה, בן כ-300 מלה. היה שם תיאור של ילד בארוחת צהריים עם אמו. התקציר: הילד מבין לראשונה שכדורי הבשר שבצלחתו באים מפרה. הוא תוהה איך זה שלקחו מבשרה של הפרה והאם זה לא כאב לה. כשהוא מבין שהיא מתה, ושכאופן קבוע הורגים פרות כדי לאכלן, הוא מתחרפן ומסרב בתוקף לקבל את המידע הלא נעים הזה. הנחתי שהמכרה עצמה כתבה את זה. הוא היה קריא, לא יותר, ומבושל ברוטב סמיך של שמאלץ בעל ניחוח מוכר. רק בסוף הטקסט צוין שהוא לקוח מתוך רומן (מוכר ומוערך) של דוד גרוסמן. הגילוי היה לא נעים. בכל זאת, סופר מהשורה הראשונה, אדם שנתפס כאשף של מלים וניסוח, רגיש ונבון לעילא, וגם אם לא התחברתי לצורת הכתיבה שלו, אני איכשהו חייב להניח שיש בו משהו; כך אומרים רבים וטובים, אפילו אחד ממכרי.

האירוע השני היה כמעט זהה. קראתי טקסט שנראה בעל אופי סיפורי בדרך של מכר פייסבוק שאיני מכיר כלל. מתוארת דמות, כנראה של סופר כלשהו, שמעביר לילה בחדרו במלון, במהלך השתתפותו ביריד ספרים בחו"ל; הוא קצת שתוי, קצת בודד, וחיש קל צולל לדמדומים דחוסים של שברי זכרונות ותהיות. הכתיבה היתה מרושלת מאוד, כמעט עילגת, ואיזשהו נרקיסיזם חסר מקוריות ומנומנם שרה על הטקסט. ושוב הוכיחי במבוכה – הסתבר, על פי התגובות, שזה קטע מרומן של ניר ברעם. שבחים רבים גרף הקטע, וייתכן שחלקם גם היו כנים ואולי גם מוצדקים.

ייתכן שאי אפשר להסיק לגבי איכותו של ספר על סמך קריאת עמוד או כמה, אבל בהחלט ניתן להתרשם בעניין האיכות של מעשה הכתיבה הגרעיני עצמו. הרי אין להאמין שהעניין כאוטי עד כדי כך שסופר מיומן יכתוב כמה עמודים ברישול בולט ואת העמודים הבאים – ביד מדויקת ויפה.

אכן, יפה היא המלה הנכונה. שאיפה ליופי אמורה לעמוד בבסיסו של טקסט ספרותי, ללא שום קשר לנושאו – זה הגרעין, החוט שידרה. נדמה שמבקרי הספרות (בהכללה מתבקשת) ויתרו על הדרישה הזאת. אי אפשר להוציא מים מסלע. וגרוע יותר – הסופרים עצמם (בהכללה דומה) מצאו לנכון לוותר עליה. ייתכן שבעלי התפקידים בשני המחנות האלה רואים בטעות חפיפה בין כתיבה שקיים בה יופי לבין מה שמכונה "ספרות יפה" ונתפס, לרוב בצדק, כנטייה לכתיבה מתייפייפת ודקורטיבית, "ספרותית" במובן הרע של המלה.

כשמבקר פותח ספר פרוזה ומתחיל לקרוא הוא בלית ברירה מחפש את הנושא, ההתרחשות, את טיבה של הדמות הראשית ומניעה, את "סיפור המסגרת", את הטוויסט. מבחינה זו, ביקורות הספרות כאן אינן שונות מהותית מביקורות קולנוע.

מקריאה בביקורות ספרים ניתן לעתים לחשוד שהן נכתבו על ידי פסיכולוגים וחוקרי תרבות עדכניים שיודעים שהכל פוליטי. אפשר לקרוא עוד ועוד, לזכות בתובנות נאות בעניין מבנה הדמות ושורשיה הסוציולוגיים, לצפות במדידות פרטניות של קווי מתח חברתיים-פוליטיים-עדתיים-מיניים; אבל נדיר יהיה למצוא התייחסות לגרעין הספרותי עצמו, שאמור לעמוד בפני עצמו, אם הוא אכן קיים שם. יש להניח שלא כך היה רוצה המבקר לגשת לכתיבת הביקורת, אבל מהלימונים האלה קשה לעשות לימונדה.

לא קל למבקרי הספרות. כמו חיילים בשוחות של מלחמות העבר, הם חשופים להפגזה מתמדת וצפופה של ספרי מקור חדשים. אין לאן לברוח. הפגזים נוחתים מכל עבר. בין השאר, בגלל שאין שום מידור. ספר של סופר רותיק ומיומן, או רומן מחולטר של אורח-לרגע (זמר/שחקן/רופא/איש מוסד או אקדמיה שבא לו, שמרגיש לו נכון, לפרסם משוה) – שניהם יזכו לביקורת דומה בנקודת המוצא ואופן הביצוע שלה. מה אמור לעשות מבקר שהונחת עליו רומן של ערן צור, למשל, או של קובי אוז? על פי כמות האמוציות, בכתיבת מאמר הביקורת שפורסם במוסף ספרים על ספרו של צור ובתגובות אליו, ניתן כמעט להתרשם שמדובר באירוע ספרותי בעל חשיבות. אלא שהשאלה המרכזית שנדונה שם היתה, האם צור השתמש במותה של בת זוגו לצורך כתיבת הרומן הזה, והאם זה באמת נורא או שבעצם לא כל כך. נראה שמה שמוסכם הוא, כדברי אחד המגיבים, שיש

להעריך "את דרכו של ערן ששם את כל שבריו ופצעיו פתוחים ומדממים מול קהל". כן, זו מין הנחת יסוד בכל העניין הזה: סופר (ויוצר בכלל) צריך לעשות בדיוק את זה – לחשוף פצעים מדממים. אם עשה את זה, די בכך. אבל אלה אינם סופרים וזו לא ספרות. ובכל זאת, המבקר יאלץ לאחוז באותם כלי ביקורת שמשמשים אותו בכואו לכתוב על ספר של לאה איני או של אילנה ברנשטיין.

והנה מסתבר שגם על הכלים האלה אפשר לוותר: בביקורת שפורסמה על ספר בשם 'מסעודה' – סיפור חייה המזוויע למדי ואף מדמם של סבתו של הכותב יקיר אלקריב – נשמטה המחיצה, שממילא הלכה והתכווצה, בין ספרות לכל שאינו ספרות. המבקרת יותר מרמזה שערכו הספרותי של הספר אינו רב, לדעתה, אבל בגלל הנושא חשיבותו רבה – ויתרונו בכך שאין בו יומרה. זה זמן שאפשר למצוא בביקורות משפטים בסגנון "... אבל לזכותו של איקס אפשר לומר שכתבתו נטולת יומרה". האין זה עגום שמבקר נאלץ לזקוף תכונה זו לזכותו של ספר – רק בגלל שאינו מוצא בו שום ערך ספרותי?

טבעי לפעמים לסופר/כותב להניח שהמחשבות שלו הן ספרות. כן, למה שלא יחשוב כך, המחשבות שלו הן ספרותיות. יש להן ערך ספרותי. הייתכן שאין להן? לא. זה לא ייתכן. הרי הוא עצמו התרחשות ספרותית; אחרת לא היה פונה לכתובה. כך טבעי גם להניח שאדם שכותב ביקורות על ספרים בהכרח אוהב ספרות ויש לו איזו יראת כבוד עקרונית ואפריורית לעשייה ספרותית באשר היא. זה נכון חלקית. סביר שקיימת אהבת הספרות אצל רוב מי שלוקחים על עצמם להיות מבקרים, אבל אין שום עילה לאמפתיה מנדטורית "מכילה" ו"מכבדת". ודאי לא במקרים שהספר שנלקח לביקורת לא רק שאינו גורם שום עונג לקורא המבקר אלא דווקא סבל. וייתכן שסבלו של מבקר מקריאת ספר חלש יהיה גדול יותר, או מכל מקום דרמטי יותר, משל הקורא. ספרות אכן יכולה להעכיר את הנפש ואת החיים בכלל, אבל במקרה רבים – לא מהסיבות שנהוג לחשוב עליהן כשמדברים על כוח ההשפעה של הספרות על כותביה, קוראיה ובעיקר מבקריה.

זה כמה שנים שעולות-מבעבעות תלונות, ליתר דיוק נהמות זעם מרות, על אופיין של ביקורות הספרים, ונדמה שרוב האש מכוונת אל מוסף ספרים של הארץ. כן, יש שם בעיה, במוסף הזה, בעיקר עם מבקרי הפרוזה והשירה. הם החליטו, נראה כאילו פה אחד, להיות מרושעים. בעבר הלא

כל כך רחוק, אמנון נבות, בכורו של השטן, ריכז אליו את רוב האש. הוא נתפס, בעיקר בעיני קורבנותיו הרבים, כקטלן כרוני ולא תמיד מנומק, כמי שבזעם קדוש ועם זאת אירוני מפרק ספרים, סופרים ומגמות להנאתו הפרוורטית. נבות כבר לא איתנו, כידוע, ותפקיד הנבל פוצל והועבר ללהק אקלקטי של מבקרים אחרים.

אין ספק שהמבקרים האלה היו יכולים – אם רק היו רוצים – להגיב בתוגה וברגישות כלפי הספרים שעליהם לקרוא ולבקר, אבל משום מה הם בחרו בביקורתיות זועמת ותוקפנית בגלוי. להניח שהם כותבים כמו שהם כותבים רק בשביל הכיף ולמען ריבוי תגובות זו היתממות. ודאי, שלילה מסוגנת היטב או שנונה יכולה להביא איזשהו סיפוק חמצמץ למי שכתב אותה, אבל סביר שרוב המבקרים היו מעדיפים להתפעם ולסגנון דווקא שבחים – אם היו מוצאים משהו הראוי להם. האילוץ הזה, שכאמור מצטייר כמתקפה מריירת נגד סופרים תמימים שכל רצונם היה להעניק לעולם איזשהו "היגד אמנותי" משלהם, אינו אלא מגננה.

כנגד תוקפנות זו של מבקרים, עולות טענות לקנאה מצדם. דווקא קנאה. אם מבקר, ובעיקר כזה שכתב בעצמו, מפרסם ביקורת שוללת, ולא בנימה "מכבדת", כביכול מתבקש לטעון שהוא מקנא, וזה המניע לשלילה ולאוס שהוא פולט. אלא שזה טיעון ברמה של גן ילדים או בית ספר יסודי. אין מה לקנא במי שהוציא תחת ידיו ספר חלש (בלי קשר למידת התפוצה שלו או לאהדת הקוראים), ומי שכותב יודע זאת היטב. במקרים לא מעטים דווקא נראה שהמבקר ממש מתאמץ למצוא נקודות לחיוב ברומן שקיבל. ויש משהו נואש ולעתים אפילו הירואי במאמץ הזה.

נראה שמצב של טרוניה או קינה חיוני לזירת הספרות. אם בעבר היא התמקדה בכך שהספרות מתמסחרת, מאבדת משקל וכו', אחר כך בשתלטנות של הדואופול סטימצקי-צומת ספרים, ובהמשך בפייסבוקיזציה המחלחלת לכתיבה, כעת נושאי הטרוניה הם המבקרים. בהם הבעיה, לא באיכות הכתיבה המקומית, לא בכך שאין צורך להיות מבקר מקצועי כדי לזהות את העצלות והנחפזות שסימניהן ניכרים בלא מעט משפטים ופסקאות שמתפרסמות כאן.

הערה קצרה על קריאה ראשונה בשיר

השירה יודעת מה היא עושה. עלי להפריע לה כמה שפחות ולאפשר לה לפעול עלי את פעולתה (ע"ע "תן למילים לעשות בך"). השיר הוא דבר נחוה. עלי להתמסר לשיר באופן מוחלט. כלומר, באופן פיזי. אלא שכאן גם טמון הקושי הגדול: כיצד להתמסר באופן מוחלט מבלי שהדבר ידרדר לכדי כניעה? (אסור להיכנע לשירה, היא מייד תנצל זאת). על פניו קשה להבדיל בין השניים, ואף על פי כן ישנו הבדל תהומי בין הקורא המתמסר לקורא הנכנע.

הקורא המתמסר מסור בראש ובראשונה לעצמו, הוא אוטונומי, ועל כן יש באפשרותו להתמסר לשירה. הוא קשוב לנעשה בו, בגופו, ברגע המפגש. השיר מלטפו (או מגפפו או מנגחו וכו') והוא נלטף. צריך לדעת כיצד להילטף (מדובר בפעולה). חשוב לציין, אנו לא מדברים כאן על פאסיביות, אלא על זיהוי נכון ומדויק של הדבר שעושות בנו המילים. לא מדובר כאן על איזה טראנס שמאניסטי, התמזגות זנית או התדבקות חסידית, רוחא־ברוחא, עם הדבר. שום היבט של צמצום, התבטלות ואיון האני אינו רלוונטי כאן. ההפך. ההתמסרות לשיר היא אחת הפעולות היותר מפרכות של האני משום שהיא מחייבת אותו לשמור על מתח גבוה של אחדות (עד כדי התגברות, לא פחות, על בעיית הגוף והנפש), על קשב מרבי שלי לעצמי. על נאמנות מוחלטת. שוב, לא לשירה, אלא לעצמי ברגע המגע. עלי להניח לשיר לפרוט עלי, אך עלי להיפרט שלם. להיפרט כיחידה אחת מבלי להיפרט לחלקים. נדרש כאן מן הקורא פחות או יותר מה שקאמינגס דורש מן המשורר:

"משורר הוא מישהו שמרגיש, ושמבטא את רגשותיו באמצעות מילים. זה אולי נשמע קל. זה לא. אנשים רבים חושבים או מאמינים או יודעים שהם מרגישים – אך זוהי מחשבה או אמונה או ידיעה; לא הרגשה. ושירה היא הרגשה – לא ידיעה או אמונה או

מחשבה. כמעט כל אחד מסוגל ללמוד כיצד לחשוב או להאמין או לדעת, אך אין איש אשר ניתן ללמדו כיצד להרגיש. מדוע? משום שכל אימת שאתה חושב או מאמין או יודע, הנך אנשים רבים אחרים: אך ברגע שאתה מרגיש, אינך אלא אתה-עצמך.”

כאמור, זה לא פשוט. וכמו כל דבר אחר שנוגע לספרות, מחייב יושרה אתית והתגברות על חולשות הרצון. אך כאמור, גם כאן מדובר, לפחות בשלב זה, ביושרה שלנו מול עצמנו ובהתגברות שנעשית בינינו לבין עצמנו. הווי אומר: עלי לדעת לומר, לעצמי, “השורה הזאת גורמת לי ל- X”. עלי לקבל את הדבר שהיא יוצרת ומעוררת בי, כמות שהוא. עלי להיות חסר-פניות כסיסמוגרף.

נניח שקיים בי מחוג. מחוג שנע על פי התחושות שמעורר בי השיר. שיר טוב או רע, זה לא משנה. המחוג שלי אינו אדיש לשום תופעה על פני הספקטרום האסתטי ויש ביכולתו לייצג גם חוויה נשגבת או מרגשת כמו גם תחושת גועל או שעמום (חשוב לזכור, זהו אינו שיפוט¹ אלא אך ורק ייצוג של חווית המפגש הפיזי שלי עם מרכיביו של השיר). כדי לא להפריע לפעולתו העדינה של המחוג ובתוך כך לשבש את מדידתו; כדי לאפשר את תְּוֹנֵת השיר; עלי להשהות ולהשתיק לפי שעה את כושרי-הביקורתיים (ולעשות זאת מבלי שיושקע מאמץ רב מדי בפעולת ההשתקה שכן במצב שבו מתרחש מאבק שכזה, תיפגע בהכרח יכולת ההקשבה) ולהתמסר. לקרוא את התוצאות מבלי לתת את הדעת על הסיבות והמחוללים. לחוות את הִמָּה ולא להרהר, לעת עתה, ב-למה. פשוט לספוח את השיר.

מנגד, ישנו הקורא הכנוע. הקורא שאינו מסור לעצמו (ומכאן כי גם לא לשירה), המשתדל, לעיתים בכל מאודו ובאופן מכמיר-לב, לרצות את השיר. להבין את השיר ולא את עצמו הפוגש בשיר. קורא שכזה אינו מסוגל להתייחד עם שיר, לא כל שכן לחוותו. הוא קורא מעבר לעצמו, כלומר, קורא את מה שמצופה ממנו כקורא וכבן-תרכות. הוא קורא מוסכמות ולא שירה. הוא מדווח על “אגרוף בבטן”, או על כך שהשיר “מטריד” (תואר

¹ ייתכן שאני חוטא כאן למשמעות החמורה והמקובלת של המונח ‘שיפוט’, אך אפשר שאני דווקא מעניק לו את הכבוד הראוי. רצוני לערוך הבדלה בין פעולת זיהוי מיידית המבחינה בהינף מחוג בכך שדבר-מה הוא מגעיל, יפה או משעמם, לבין ‘שיפוט’, אשר בתחומיו עוסקים בשאלות מסדר גבוה יותר, הנוגעות לאיכות הגועל, היופי או השעמום.

חמקמקלכאורה שמשמש קוראים כנועים החפצים לשרר פסאדה של מורכבות), משום שהוא משער, או "מבין", שזהו הדבר שנכון לחוש כאן. הוא מדווח על השתאות שכלל לא נחוותה. הוא "נהנה" בכוח (אך לא בפועל). רוצה לומר: הוא משקר. במודע או שלא, ובעיקר לעצמו. הסיבות לשקר הזה, או להעמדת הפנים הזו, אינן מגוונות במיוחד וקשורות כמעט תמיד למנגנוני ההונאה העצמית, לחוסר ביטחון וליתר החולשות האנושיות המוכרות של ה-Homo Culturalis. כפי שצינתי, השירה אינה מרחמת, וסופם של הקוראים הכנועים להירמס על ידה עד כדי ביטול (כלומר, הם יגיעו למצב בו יפקקו בעצמם מול כל שורה ושורה. נטולי חייו משל עצמם ומשוללי-מחוג הם יגששו נבוכים בחיפוש אחר פשר מן המוכן ויתפתו להיאחז בכל ענף מוסכמת/פרשני מזדמן שיובילם הרחק-הרחק מן הדבר עצמו; העיקר לא להישאר לבד עם השיר, ולמעלה מכך – עם עצמם הקוראים בשיר. שנאמר: "יְהִי לְאֶשֶׁר יִהְיֶה! וְלוֹ רַק אֶל מְחוּץ לְעוֹלָם הַזֶּה!". אחת הבעיות העיקריות של הקריאה הכנועה היא שלא ניתן להיבנות ממנה, שכן אין בה משום רכישת ניסיון. זוהי קריאה נעדרת תויה. ר"ל: הקורא המסור עשוי למצוא את עצמו במצבים לא פשוטים, בהם הוא קורא ביצירה ידועה/חשובה/מוערכת/קאנונית וכו' ואף על פי כן מחוגו מצביע על שעמום וסלידה וכו'. הסיבות לפער הזה, בין מעמדה של יצירה ובין החוויה שלנו אותה, רבות ומגוונות, אך דבר אחד בטוח: הקורא המסור, ששמר על האוטונומיות של תנועת מחוגו, יוכל – אין פרוש הדבר שיעשה זאת, אך לכל הפחות עומדת לו האפשרות – להיבנות כקורא, לכיוון ולשכלל את מחוגו. הוא מסוגל לכך מפני שמסירותו לעצמו ולכלי החישה והמדידה שלו הניבה לו תוצאות-אמת, רישום מדויק, לטוב או לרע אלו הן התוצאות של מה שהתחולל ברגע המפגש. יש ברשותו תיעוד מהימן של חוויה אותנטית, תיעוד שניתן לעבוד מולו ולחוקרו, תיעוד שישמש מעתה ואילך כנדבך מאושרר במסד הנתונים הכולל שלו. הפוטנציאל, או הסיכוי, של קורא שחווה סלידה עמוקה וכנה ברגע המפגש עם מרכיבו של שיר מהולל, לשוב ולדלות מן היצירה את מכמניה, גדול לאין-ערוך מסיכוי של הקורא הכנוע, שסופג אגרוף בבטן עוד לפני שהושטה לעברו היד המכה.

על כל פנים, אין כאן שום רעיון מורכב (או חדש), זה רק הביצוע שקשה כל כך. הקריאה השנייה בשיר היא כבר עניין שונה לגמרי.

דחק יב
תם ונשלם
שבח לאל
בורא עולם